This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06913457 9

The
Gordon Lester Ford
Collection
Presented by his Sons
Worthington Chauncey Ford
and
Paul Leicester Ford
to the
New York Public Library.

ANNEX

H.V.T. They seem [illegible]

13.19

"This interesting work abounds with valuable information upon books and writers, I never met with any English theologian, heterodox or orthodox, who had ever seen it." Dr. Sam. Parr.

Priced in Nutt's Catalogue, unbound, £1, 10s.

(Pock)
ZXDC

FRIDERICI SAMVELIS BOCK,
SAC. REG. MAI. PRVSS. IN SENATV ECCLESIASTICO CONSIL.
S. THEOL. DOCT. GRAEC. LITER. IN ACADEMIA REGIOMONTANA PROF. ORDIN. ET BIBLIOTHECAE REGIAE
PRAEFECTI PRIMARII,

HISTORIA ANTITRINITARIORVM, MAXIME SOCINIANISMI ET SOCINIANORVM

QVORVM

AVCTORES, PROMOTORES, COETVS, TEMPLA, MINISTRI, SCHOLAE, PRAECEPTORES, OFFICINAE TYPOGRAPHICAE, BIBLIOTHECAE, COLLOQVIA, SYNODI, SECTAE, PACIFICATIONES, STVDIA IRENICA, INDOLES, DISPVTATIONES, FATA PROSPERA ET ADVERSA, SCRIPTA TYPIS EXPRESSA PARITER ATQVE INEDITA, NEC NON OPERA ILLIS OPPOSITA,

EX

FONTIBVS,

MAGNAMQVE PARTEM

MONVMENTIS ET *DOCVMENTIS MSSCCTIS*

RECENSENTVR.

TOMI PRIMI,

PARS I.

REGIOMONTI ET *LIPSIAE,*
IMPENSIS G. L. HARTVNGII. 1779

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
174561
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

LECTORI BENEVOLO
S. ET O.

Nec inutilem, nec leuem ſaepiusque antehac ab aliis tractatam in me ſuſcepiſſe operam, cum *Antitrinitariorum*, *maxime Socinianiſmi et Socinianorum plenam* adornare *hiſtoriam* conſilium ceperim; ſed rei ſacrae ac litterariae proficuam, et a quam paucis particulatim, a nemine toto ambitu, idque accurate et fideliter expeditam, me perſuaſum habeo. Hiſtoriam dogmatum, ſiue haec diuinae veritati reuelatae ſint conſentanea, ſiue aduerſa, qui exponere allaborant, in eamque quouis modo illuſtrandam ſtudia ſua collocant, vniuerſae diſciplinae ſanctiori inſignia exhibent commoda. Haec, cum ſit communis virorum in coeleſti ſapientia celeberrimorum ſententia, quam vſus et experientia confirmant, vt exemplis et rationibus eandem demonſtrem, opus omnino non videtur. In ſpecie ex hiſtorica *Antitrinitarii* erroris et *Socinianiſmi* tractatione intelligitur,

 quot,

quot, quantisque machinationibus atque conſiliis, coeleſtis de Myſterio SS. Trinitatis et aeterna atque eſſentiali Chriſti Deitate veritas, in ſanctioribus paginis reuelata ac ſtabilita, a qua quam plurimi alii articuli fundamentales indiuulſo nexu pendent, impugnata fuerit; quam mirabiliter autem diuina eam ſeruauerit prouidentia, ſtrenuosque diſciplinae Chriſtianae propugnatores ſpiritu ac virtute ad eam tuendam exornauerit, quae ipſa coeleſtis tutelae recordatio ad firmiter tenendam orthodoxae fidei anchoram nos ſollicitare poteſt. Non parum confert ampla et documentis ſuperſtructa familiae huius hiſtoria, ad ipſas controuerſias, quae de hoc fundamentali momento et olim a primis Chriſtianismi ſaeculis, et recentiori tempore agitatae ſunt, exactiori ſtudio tractandas. Adfert eadem ad confirmandam doctrinam orthodoxam firmiſſima munimenta, notitiamque cuiuis Theologiae operam ſolide nauanti ſubminiſtrat neceſſariam, de origine, incrementis et praetextu errorum, a doctoribus recte ſentientibus ſolide profligatorum, et de conſiliis, decretis, diſputationibus ac libris, quibus cauſae aduerſae hyperaſpiſtes rem ſuam ſtabilire ſunt conati, nec non de veritatis diuinae praeſidiis ac propugnaculis, quae illis fortiter ſunt oppoſita; qua ipſa notitia, de his omnibus rite ac ſobrie iudicandi vnicuique inſigne ſuppeditatur adminiculum.

Qui hiſtoriae Theologicarum ſcientiarum literariae, praeſentem faciem ac ſtatum nouit,

ſub-

ſubſidiaque libraria, quibus hiſtorica haereſium ac hereticorum explanatio inſtructa eſt, recolit, meum hoc opus non ſuperfluum, ſed exoptatum iudicabit; ſiquidem memorabilia *Socinianorum acta*, toto ambitu ex ipſis fontibus, domeſticisque familiae huius ſcriptis expoſita inter deſiderata ſanctioris diſciplinae et orbis eruditi merito ſunt referenda. In tanta enim librorum omnis generis, quibus rei Chriſtianae fata tam proſpera, quam aduerſa hiſtoriae ſacrae ſcriptores explanarunt copia, defuit ad praeſens vsque tempus *accurata* totius familiae recentioris *Antitrinitariorum hiſtoria*, quae rerum ab illis, duobus abhinc cum dimidio ſaeculis, per plurimas *Europae* regiones geſtarum expoſitionem vno opere literario complecteretur. Multi equidem, et innumeri Chriſtianae religionis Antiſtites aduerſus *Antitrinitarios*, et in ſpecie *Socinianiſmum* arma geſſerunt, ſed qui *Socinianiſmi* et *Socinianorum* praecipua fata, acta, conſilia arcana et ſcripta, per omnes annorum decurſus, vno opere ac pleno complexu enarrauerit, nemo adhuc nominari poteſt. Quantum enim ad *Hiſtoriam Socinianiſmi gallice* ſcriptam et anno ſaeculi huius XXIII. *Pariſiis* 4to. luci publicae commiſſam attinet, ex vulgaribus eadem libris, teſte Illuſtri Moshemio in H. E. T. II. ſaec. XVI. p. 302. congeſta eſt, plenaque non modo errorum, ſed etiam multarum rerum, quae ab hiſtoria gentis et religionis Socinianae valde aliena ſunt. Huic iudicio ven. Baumgartenius, arbiter in hac parte

omni exceptione maior, *in Recenſ. libb. memorabb.* T. I. p. 381. calculum ſuum adiecit, qui inquit Die zu Paris 1723. herausgekommene *Hiſtoire du Socinianiſme* machet die Arbeit einer Geſchichte der Socinianer nicht unerheblich, ſondern vermehret eher die Nothwendigkeit derſelben.

Defectum hunc hiſtoriae literariae et ſacrae, iam antea magni nominis viri notarunt, atque inter hos ven. Bvddevs, in *Iſagoge hiſt. theol. ad Theol. vniv.* L. II. c. VII. p. 1347. his verbis: *Plena et accurata Socinianiſmi hiſtoria merito adhuc deſiderari poteſt*, et *ven.* Moshemivs l. c. p. 301. inquit: *Deſideratur adhuc plena et adcurata hiſtoria, non modo ſectae illius, quae* Socinos *ſequitur, ſed etiam* Laelii et Favsti Socinorvm, *et qui ſecundum hos in conſtruenda et ſtabilienda hac familia plurimum diligentiae poſuerunt. Nam quae* Io. Hornbeckivs — Abr. Calovivs, — Christoph. Sandivs — Stan. Lvbieniecivs — Sam. Frid. Lavterbachivs — *de hoc genere et eius praecipuis doctoribus referunt, ſitim eorum, qui accuratius cuncta cognoſcere cupiunt, non reſtinguunt.* Allegari equidem in hoc hiſtoriae Eccleſiaſticae et haereſiologicae campo nonnulli poſſunt, qui res ad *Socinianiſmum* ſpectantes hiſtorice expoſuerunt; ſed vel carptim, et per compendium eas tantum notarunt, et fragmenta quaedam, familiae huius hiſtoriam generatim illuſtrantia tradiderunt, vel eius ſpecialiora acta et fata in particulari terrae tractu vel vrbe quadam, publicae luci commendarunt: totum vero *Socini-*

anis-

aniſmi circulum, documentis ac ſubſidiis inſtructi neceſſariis, non ſunt emenſi. Neque admodum mirum videbitur cuiquam, quod nemo hactenus, operi huic non vno nomine votis expetendo manum admouerit vel potius illud aliquo modo perfecerit; cum non tantum per ſe arduum et moleſtum, ſed etiam propter adiumentorum inopiam, raramque documentorum copiam, difficillimum ſit ac ſalebroſum, imo haud paucis, quod aegerrime dixerim, noſtra aetate perodioſum. Fuere tamen aliquando Viri, ad ſuſtinendum hoc opus grauiſſimum non vulgari ſubſidiorum adparatu, vt credimus adiuti, qui quoque certiſſimam concinnandi eius ſpem erudito orbi fecerunt, hacque ipſa ſignificatione ſatis comprobarunt, non actum agere laborem, qui ſibimet induxerit eiusmodi conſcribendi argumentum, quorum vero promiſſis complementum nondum reſpondit.

Celebratur inter hos a IOANNE MOELLERO in *Cimbriae Literatae* T. II. p. 369. IOA. HENR. HORBIVS, cuius *Hiſtoria haereſeos Vnitariorum Francofurti* a. 1671. 4. in lucem proditura in catalogo librario nundinarum Lipſienſium eruditis praenuntiabatur, quique ipſe in praefatione *Hiſtoriae Origenianae, Francof.* 1670. 4. praemiſſa, opus hoc pollicitus erat, quod tamen nunquam lucem adſpexit. Eandem ſpem publicae rei literariae fecit Vir quondam illuſtris ac mirandae eruditionis MATVRIVS VEISSIER LA CROZE *Seren. Bo-*

ruſſ. Regis, Primarius olim Bibliothecae Berolin. Praefectus, in *Diſſertt. hiſtor.* T. I. p. 142 ſed *Vir* inter literatos vere magnus, et praeſtando huic labori omnino par, promiſſis ſtare praematura morte praecludebatur.

Hoc inter coelites collocato, idem opus adgredi conſtituit *ven.* ANDR. GOTTL. MASCHIVS, qui conſilium ſuum *de adornanda hiſtoria literaria controuerſiae cum Socinianis* peculiari monito, *Halae Magdeb.* 1752. pl. ½ aperuit. Conſtituit nimirum *Vir. S. R.* tribus eiusmodi opus expetendum complecti voluminibus, in quorum PRIMO nouam editionem *Bibliothecae Antitrinitariorum* SANDII, non tantum emendationibus ac animaduerſionibus, verum quoque additamentis et ſupplementis ad noſtra vsque tempora, vna cum luſtratione illorum, qui inter *Mennonitas* et *Anglos* huic ſectae adſcripti, et librorum ab his editorum recenſione inſtructam adornare; in SECVNDO *Bibliothecam Scriptorum Antiſocinianorum* ordine Alphabetico; et in TERTIO, praeter adpendices, SANDII opuſculo adtextas, varia ſcripta minora nondum typis vulgata, in ſpecie IOACHIMI, CHRISTOPHORI et PETRI STEGMANNORVM in publicum producere animo meditatus eſt. *Viri* huius celeberrimi et de republica literaria pariter ac Eccleſia optime meriti inſignis fama et ven. BAVMGARTENII iudicium, qui de opere praeſignificato eiusque *Auctore* eruditiſſimo in *Recenſ. libb. memorabb.* P. IV. p. 381. inquit: An dem Beyfall ſolcher

Ar-

Arbeit iſt gar nicht zu zweifeln, wenn dieſer Vorſchlag auch nur nach und nach vollzogen, und anfänglich bloß der erſte Theil geliefert würde, zu deſſen glücklicher Bewerkſtelligung es dem Urheber deſſelben, weder an Fleiß und Arbeitſamkeit, noch Geſchicklichkeit und Kenntniß fehlet, plurimorum tanti Syntagmatis cupidorum excitauit deſiderium, quod tamen in hunc vsque diem exſatiatum non animaduertimus.

Quod *vero* MASCHIVS in primo operis annuntiati volumine praeſtare apud ſe conſtituit, iam ante ipſum, ſuſcepturum ſe eſſe pollicitus eſt *Celeb.* PETR. ADOLH. BOYSENIVS, qui SANDII *Bibliothecam*, ſupplementis, notis, emendationibus, nouisque acceſſionibus auctam, orbem literatum exſpectare iuſſit, cui id IO. VOGTIVS in *catal. libb. rarr.* p. 519. et GABR. WILH. GOETTENIVS in *Europa erudita* P. I. p. 456. ſignificarunt; ſed et hoc propoſitum ſucceſſu peroptato caruit.

Innumerae illis ſuperandae ſunt difficultates, qui eiusmodi opus hiſtoricum aliquo modo completum, luci exponere publicae ſibi proponunt, quae ſine dubio omnes, maximos alioquin viros, qui ad illud perficiendum laudabili conamine animum adplicuerunt, in progreſſu inchoati laboris, ab hoc conſilio reuocarunt. Agri vel nunquam vel rariuſcule arati atque ſulcati, maiorem agricolae primum arua ſubigenti procreant moleſtiam, quam ſaepius et quotannis culti, et qui hiſtoriae campum, cui vel nemo vmquam, vel ſaltim perpauci ſe-

mina mandarunt, primus agricolatur, pluribus ſemet circumdatum ſentit moleſtiis ac impedimentis, quam qui ab aliis cultum accedit. Tantus eſt in hoc, quod extricandum molitus ſum argumento, librorum, qui fontium vices habent, defectus, quantus vix in vllo alio. Qui ſpeciales accuratosque ſectae huius, vni oppido vel prouinciae infeſtae expoſuerunt annales, quales praeter *ven.* GVST. GE. ZELTNERVM, ratione *Cryptoſocinianiſmi* in *Altorfina Academia*, vix vnus atque alter concinnarunt, incredibili ſtudio et moleſtia documenta conquiſiuerunt, et ne quidem horum omnium copiam nanciſci potuerunt. Ex his facile aeſtimari poteſt, quanta illum cura ac moleſtia in conquirendis hiſtoriae huius crypticae documentis premat, qui generalem *Socinianiſmi* per omnes Europae regiones hiſtoriam contexere adgreditur, nec vulgaria tantum et omnibus nota recenſere ſtatuit, ſed ſpecialia et paucis comperta, eaque ſi fieri poſſit, ex fontibus, actis nimirum et monumentis fide dignis, quae a ſingulis, in quorum manibus ſunt, circumſpecte cimeliorum adinſtar cuſtodiuntur, et difficillime cum aliis, copiam eorum ſibi expetentibus, communicantur. Ad has difficultates accedit, librorum plurimorum in hoc themate typis exſcriptorum ſumma raritas, qui difficulter vno in loco ſimul reperiuntur, atque vix, praecari admodum, ab vno ſcriptore comparari poſſunt. Accenſendum quoque his eſt non minus obſtaculum, linguarum in

qui-

quibus vel libri iſti, vel documenta, vnde ſolida *Antitrinitariorum hiſtoria* petenda eſt, concinnata ſunt, diuerſitas, quales praecipuae ſunt Polonica, Anglica, Belgica, Gallica imo et Italica, in quibus, cum nemo facile omnium gnarus ſit, interpretes in auxilium vocandi ſunt, quorum tamen adiutorium haud raro fallax eſt atque ambiguum, niſi antea hi ipſi praecipua familiae huius cognitione fuerint imbuti.

Haec, aliaque impedimenta meum qualecunque propoſitum, non retrogradum fecerunt; ſed quodam quaſi calcare addito, remittentem me aliquando in hoc ſtudiorum genere exſtimularunt, vt pro uiribus conniterer, quantulumcunque hoc ipſo opere, hiſtoriae Eccleſiaſticae adferre ſupplementum. Horruit quidem animus ſuae imbecillitatis conſcius, tantum ſyntagma, tot vndiquaque difficultatibus praepeditum; ſed *Celeberrimorum Virorum*, conamina mea probantium ſuaſoriae ac excitatoriae, qui non indignum laude meum eſſe propoſitum teſtati ſunt, validum mihi ſuppeditarunt incitamentum, deſignatum mihi ſtadium percurrendi.

Expoſitis enim a me publicae luci ſuſcepti laboris primitiis, edita anno huius ſaeculi LIV. Historia Socinianismi Prvssici *maximam partem ex Documentis Mſcpt.* in qua ſimul totius operis hiſtorici concinnandi et prelo committendi ſchema quoddam generale deſcriptum exhibui, non tantum minima haec *hiſtoriae Socinianae* particula, licet manca et imperfecta

fecta, eruditorum calculo probata eſt; ſed ſtudium quoque meum vndiquaque, inprimis a Celeberrimis *Nouor. publ. liter. Goettingenſium* (a. 1754. N. 91. p. 786. ſeqq.) *Hamburgenſium*, (e. a. N. 38.) *et Act. hiſt. eccleſ. Vinar.* (T. XVII. p. 881. et *additam. ad ead* T. III. p. 760.) *ſcriptoribus*, *aliisque* prouocatum eſt, vt quantum in viribus meis eſſet poſitum, labori, cuius in praefatione opuſculi allegati fidem orbi literato feceram, quam primum perficiendo, ac in lucem emittendo, curate ſtuderem. Cumque, aliquot poſt hasce excitationes bonae ſpei de me conceptae plenas anni, in quibus nihil plane quod ad hoc argumentum ſpectat, diuulgatum a me eſt, praeterlapſi fuerint; *celeberrimi nouorum theologicorum Gedanenſium* auctores (Part. LXVIII. p. 600.) me iterum promiſſi olim dati admonuerunt, eiusque complementum beneuole urſerunt.

Quae igitur per quinque luſtra, de hoc ſyntagmate aſſidua collegi et tractaui opera, quae non ſine ſollicita cura, pluribus ſumptibus factis, inſtituto olim hanc ob cauſam ad *Vnitarios*, in Poloniae terminis itinère, ac copioſo literarum commercio, e tot libris rarioribus, nec non documentis, vix vlli Socinianae Familiae non adſcripto, cognitis, a me in conſilium adhibitis, reſciui, inter quae haud pauca ipſi Lubieniecio et Sandio vel ignota, vel ab his, aliisque non expoſita ſunt, luci committere publicae felici iam ſidere aggredior. Vt integrum ſubſidiorum, quibus in uniuerſo opere con-

contexendo vſus fuerim, indicem hoc loco conſtruam, minus videtur neceſſarium. In ipſa hac Bibliotheca Antitrinitariorum data occaſione facta eſt illorum mentio, et qui extra Antitrinitariorum aciem, ad illuſtrandam Socinianiſmi hiſtoriam editis in lucem ſcriptis hiſtoricis aliquid contulerunt, alio loco a me pluribus ſignificabuntur.

Praeter *Acta Synodalia*, quae in deſcribendis ciuitatis huius memorabilibus palmarium ferunt momentum, alia rariora per Poloniam aliasque regiones diſperſa ac ſitu obducta, vel in Bibliothecis publicis, vel in eruditorum, noſtratum praecipue, Cimeliis latitantia ſcripta Mich. Gitticii, Sam. Przypcovii, Samvelis et Pavli Crellionvm, Io. Prevssii aliorumque complurium calamo excepta, et ex parte autographa et legere et poſſidere mihi contigit. Quaedam opuſcula Sandii *Bibliothecae* adtexta, locupletiora et diffuſiora, quam ibidem comparent, ad manus meas peruenerunt; inter quae etiam *narratio compendioſa eſt*, quam Sandivs l. c. Andreae Wisowatio tribuit, cuius auctorem potius Ioach. Stegmannvm fuiſſe arbitror, quam manu nitide deſcriptam, longe plura, praeter textum Sandii libro appoſitum exhibentem, poſſideo.

Totum opus, quoad ſingula capita, quae in praefatione *Hiſtoriae Socinianiſmi Pruſſici* praefixa, praenuntiaui, mutato ſaltem pauliſper ordine olim delineato, vt ſucceſſu temporis et

par-

partialiter in publicum prodeundi periculun faciat, paratum eſt. Cui antea vltimum de ſignaueram locum, volumen, iam primun comparet, ſeruata interim reliquarum ſectio num ſerie, antehac expoſita. Vniuerſum hi ſtoriae huius ſyſtema, quod, vt mihi proba bile videtur, quinque voluminibus comprehend poterit, in totidem *Partes generaliores* a me dis tributum eſt. Harum PRIMA *Bibliothecaria et literaria* eſt, ac *Bibliothecam Antitrinitario-rum, maxime Socinianorum*, exhibet, cuius *prior Pars* oculis ac beneuolo eruditorum iu-dicio iam ſubiicitur.

SECVNDA, ipſius hiſtoriae *praeliminaris* quaſi eſt et praeluſoria, habetque tria capita:

I. *De Socinianiſmo ante* LAELIVM *et* FAVSTVM, SOCINOS, *ſectisque quoad palmaria errorum momenta cum illo comparandis;*

II. *De primis Antitrinitariorum recentiorum in Germania, Italia et Heluetia initiis;*

III. *De primis diſciplinae Socinianae Auctoribus,* LAELIO *ac* FAVSTO, SOCINIS, *nec non de ſcriptis, ab vtroque vel prelo ſubiectis, vel calamo deſcriptis.*

TERTIA, Acta et Fata Antitrinitariorum, in ſpecie Socinianorum per Poloniae regnum et Magnum Litthuaniae Ducatum, ex *Actis ſynodalibus MSSCC* in extenſo inſerendis, exponit, atque hisce IV. abſoluitur capitibus:

I. *De primis Antitrinitariorum et Socinianorum, in Polonia et Litthuania initiis obſcu-*

riori-

rioribus atque arcanis, vsque ad Comitia Petricouienſia, a. 1565.

II. *De actis et fatis poſt ſchisma factum*, usque *ad* Favsti Socini *aduentum* a. 1578.

III. *De actis et fatis Socinianorum, poſt* Favsti Socini *aduentum in Polonia, usque ad excidium Racouianum*, a. 1638.

IV. *De illorum ex toto regno expulſione, nec non in ſpecie de praecipuis coetibus, ſcholis, Patronis, Miniſtris, Officinis Typographicis et Bibliotheca publica.*

Qvarta Pars, Hiſtoriam Antitrinitariorum, maxime Socinianorum, in reliquis Europae regionibus totidem capitibus complectitur, nimirum:

I. *De ortu et progreſſu Antitrinitariorum, praecipue Socinianorum in* Hvngaria *et* Transsylvania.

II. *Hiſtoria Socinianiſmi* Prvssici, quae olim quidem a. 1754. diuulgata, ſed nouis iam emendationibus ac ſupplementis duplo magis aucta.

III. *De Socinianiſmo* in Germaniae Svperioris et Inferioris *prouinciis.*

IV. *Acta et fata Socinianorum in* Anglia, Helvetia, Gallia, Dania, Svecia, &c.

Qvinta Pars, totidem capitibus abſoluitur, quorum haec praecipua ſunt argumenta:

I. *Syſtema Pſeudo-Theologiae Socinianae*, item, *de eorum pugnis et certaminibus, indole*

ac moribus ad pietatis ſpeciem compoſitis &c.

II. *De illis, qui relicto Socinianorum coetu, errores conceptos recantarunt, nec non de cauſſis triſtium olim huius ciuitatis fatorum, et quam ob rationem noſtro tempore fauentium eidem numerus mirum in modum augeatur*, &c.

III. *De Eruditis, Socinianiſmi vel merito vel falſo ſuſpectis*,

IV. *Bibliotheca Antiſociniana, in qua recenſentur ſcripta Euangelico-Lutheranorum, Reformatorum et Pontificiorum generalia, ſpecialia et ſingularia, in quibus diſciplina haec vel in vniuerſum, vel maximam partem, vel denique quoad ſingulos errores refutata animadvertitur.*

Haec eſt totius ſyſtematis adumbratio, in quo, quid ſpeciatim praeſtitum fuerit, praefatio ſingulis Voluminibus praemittenda, exponet. In *genere* ſignificandum in limine operis arbitror, non *Socinianorum* tantum, ſed *omnium*, qui maxime duobus cum dimidio abhinc ſaeculis ſanctiſſimum de Trinitate dogma, articuloſque cum eodem indiſiunctim copulatos impugnarunt, hiſtoriam a me eſſe expoſitam, quorum alii grauius, alii leuius, vt videtur, a vero aberrarunt, omnes autem in eo, non eſſe tres eiusdem eſſentiae diuinae, eiusdemque dignitatis perſonas, conſenſerunt. In horum claſſem praeter *Neo-Photinianos*, ſeu *Soci-*

Socinianos referendi ſunt, *Bideitae*, *Tritheitae*, *Ariani*, *Subordinatiani*, *Sabelliani*, *Modaliſtae*, aliique huius generis a puriore doctrina deflectentes. Ipſius hiſtoriae ſectiones quantum fieri potuit, iuxta filum chronologicum proſequutus ſum, a qua tamen regula aliquando diſcedendum putaui, vbi accuratiorem temporis obſeruationem, variis obnoxiam incommodis animaduerti.

Omnis hiſtoria teſtium nititur auctoritate, proinde ſcriptorum teſtimoniis id efficere ſtatui, vt de veritate narrationum ipſi lectores aequi iudicare poſſint. Nihil excogitaui, ſed ab aliis relata cum iudicio ac inſtituto examine expoſui. Nihil propterea mihi ipſi tribuo, niſi collectionem, diſpoſitionem et ordinem enarratorum, quae, ſi male ſunt collecta, diſpoſita et enarrata, id mihi vitio verti poterit. Omnia ex numeroſa librorum, quos repetitis quoque vicibus allegaui et documentorum copia, integra fide digeſta, imo ipſiſſimis auctorum verbis plerumque a me commemorata ſunt, ne quis alienum me ſcriptoribus adfinxiſſe ſenſum, accuſandi praetextum habeat. Lapides tantum ac ligna, totamque materiem vndiquaque diſperſa collegi, et ad aedificium, architecti vicibus fungens diſpoſui. Nihil ex ingenio proprio protuli, quod hiſtoricum dedecet, qui ex monumentis fide dignis profert, quaecunque enarrat, nec ideo minimi faciendus ac ignobilior aeſtimandus, niſi vbique obuia, omnibus nota, ſaepiusque

trita appoſuerit, quorum non facile aequus prudens rerum arbiter me poſtulabit.

Teſtes generatim quos adcitaui, auct res ſunt, aetate rebus in hac familia geſtis c aeui; qui iterum vel ciuitati huic addicti, v eidem adverſantur. Priores, cum nimiu fauore indulſerint ciuitati, cui nomen ſuu profeſſi ſunt, data occaſione diligenter exam naui, an vera profeſſi fuerint. Poſteriore haud raro nimio contradicendi ac aduerſario vel calumniandi vel vincendi ſtudio ducti ſun vt, quae parum veritati ſunt conſentanea, ne facile argumentis ſtabiliri queunt multa, d Socinianorum coetu, cogitatis ac intention effinxerint, quae a relatione mea remouer ſtudui. Sicubi igitur teſtes inter ſe diſſentientes inveni, quod haud raro contigit, quae mihi praeuio examine veriora viſa ſunt, ſignificaui, absque addita prolixiori aliter ſentientis, conuitiantis vel falſa teſtantis refutatione, qua particulariter inſtituta, opus in maiorem molem ac plura volumina excreviſſet, ſi vel vnius *auctoris Galli* in hiſtoria Socinianiſmi iudicia et in omnibus paginis mendoſe narrata refellere ac falſi conuincere voluiſſem.

In allegandis ſcriptis rarioribus, nec facile obuiis, quae oculis vſurpare meis licuit, quantam potui, adcurationem obſeruaui. Horum plenos titulos adſcripſi, locum et tempus impreſſionis, nec non numerum plagularum, imo et paginarum quandoque notaui, haud raro quoque ſectionum et capitum inſcriptiones ſignificaui, et formas eorum, quibus

bus in quaterna, aut octona vel duodena folia complicantur, numeris 4 8. vel 12. indicaui. In *ſpecie* id dictum ſit, de hac ipſa *Bibliotheca Antitrinitariorum*, in qua praeterea, quae ad librorum recenſitorum hiſtoriam, ſuppeditatamque auctoribus occaſionem ſpectant, plerumque ipſis vel auctorum vel editorum verbis retuli.

Saepius me per errorem eſſe lapſum, ac omiſiſſe, quod neceſſarium videri poſſit, et tractaſſe, quod nemo facile deſiderauerit, ſi fuerit neglectum, imo quae ſibi vel ſunt oppoſita, vel ita videntur, aliquando narraſſe, meae imbecillitatis maxime conſcius, facile largior. Solertiſſimus quisque aliquando hallucinatur; qui in conficiendo opere hiſtorico tanti ambitus viae duces et Anteceſſores animaduertit nullos, nec omnibus, quotquot opus fuerunt monumentis inſtructus, horum tantum reliquiis et lacunis, hinc et inde diſperſis vſus, Amanuenſibus praeterea, collectoribus ac cooperariis deſtitutus, ipſe omnia perficere coactus, imo ſaepe ad perficiendum impeditus, multisque paſſim publici muneris negotiis auocatus et in narrationis filo pertexendo adeo turbatus eſt, vt per integros menſes, ne dicam annos, ne lineam quidem in inchoato opere ducere potuerit, omniumque, quae antea ſcripſerat, fere immemor, ſe iterum ad ſcribendum accinxerit. Quacumque grati animi teſſera, me amice et libere admonitum illorum beneuolentiam ſuſcepturum eſſe, polliceor, qui mihi errores commiſſos monſtrauerint, meque rectiora et veriora docuerint. Cenſores ab aequita-

te alienos, qui aliorum ſtudia nihili faciunt, rogatos volo, vt meliora proferant. Zoilorum morſus parum curo, cum id ſemper mei fuerit inſtituti, quod Celeb. THOMAE CRENIO, parum, quid peſſimus quisque de me ſentiret, curare. Omnibus operam meam acceptam fore nunquam ſperaui. Homines ſententiis et guſtu tantum a ſe inuicem diſcrepare noui, vt difficile ſit librum inuenire, qui placiturus et diſpliciturus ſit omnibus.

Arcana atque intricata hiſtoria, qualis eſt *Antitrinitariorum* et *Socinianorum* vix, ac ne vix quidem adornari poteſt prima vice, vt non indigeat emendationibus ac ſupplementis. Qui proinde imperfectum me opus, et multis modis locupletandum in publicum emiſſurum iudicat, memet ipſum ſecum habet conſentientem, cui melius viſum, quae poſt tot annorum decurſum in promtu erant, typis committere, quam ad blattas ac tineas ablegare, quae non abſque cura et moleſtia fuerunt conquiſita. ZELTNERI *hiſtoriae Cryptoſocinianiſmi Altorffini*, quamuis incredibili ſtudio concinnatae, cui innumera fere documenta vndiquaque communicata ſuppetias tulerunt, ſupplementa adiungi potuerunt in analectis, operi in ſuo genere conſummato adpoſitis; imo et nos ipſi aliquando in hiſtoria *Socinianiſmi* Germaniae ſuperioris poſt meſſem, ſpicilegium quoddam acturi, et in lucem protracturi ſumus haud pauca in commercio epiſtolico cum SONERO aliisque Altorffinis Cryptoſocinianis, ipſi *Ven.* ZELTNERO ignota. Illuſtris MOSHEMIVS hiſtoriae

riae *Serueti* alteris iam curis maximoque ſtudio a ſe adornatae ſupplementa nonnulla addidit, cum poſt maioris voluminis publicationem ab eruditis communicata obtinuiſſet, quibus opus abſolutum emendari potuit. Horum veſtigiis incedam, opusque meum ſupplementis aliquando et analectis inſtruam, ſi in exteris regionibus Fautores atque Amici labori meo qualicumque bene cupientes, mecum communicare non grauaturi ſint, quae adhuc in rerum publicarum *Archiuis* et *Bibliothecarum* ſcriniis deliteſcunt, quam beneuolentiam mihi enixe ac officioſe expeto.

Nec dubium eſt vllum, quin Viri publicam rem litterariam laudabiliter iuuantes, operi huic aliquando allaturi ſint ornamenta et ſupplementa, cum poſt editum tenue *hiſtoriae Socinianiſmi Pruſſici* ſpecimen, quidam huius fauoris ac beneuolentiae documentum mihi vltro iam obtulerint. Inter hos grato animi adfectu a me nominandus praecipue eſt S. R. *Celeberrimus* IOANNES RVDOLPHVS KIESLINGIVS, *Academiae Lipſienſis quondam Profeſſor* LL. SS. poſt *S. Theol. Profeſſor et Paſtor Erlangenſis*, et actorum Theologico-litterariorum, quibus titulus eſt: Neue Beyträge von alten und neuen theologiſchen Sachen, *Director*, qui in his ipſis actis a. 1757. p. 47. literis ad me Lipſia d. 6. Ian. 1757. datis, beneuole me certiorem fecit, *Virum venerabilem ac Celeberrimum* Philologorum noſtri ſaeculi Principem IOANNEM IACOBVM BREITINGERVM, *Canonicum* et *Profeſſorem Tigurinum*, de re litteraria et diſciplinis

ſanctioribus egregie meritum, non tantum meum *hiſtoriae Socinianiſmi Pruſſici* ſpecimen et totius hiſtoriae aliquando proditurae ſciagraphiam ſuo probaſſe ſuffragio; ſed quoque ipſum *Ven.* KIESLINGIVM monuiſſe, vt me epiſtola quadam ad telam ſtrenue pertexendam fortiter excitaret, hisque notitiam adderet, in *ſcriniis Tigurinis* litterarum LISMANINI, WENCESLAI *ab* OSTROG, IO. A LASCO, OCHINI, TRECII aliorumque exſtare copiam quae hanc, quam delineandam ſuſcepi *Socinianiſmi* hiſtoriam excellenter illuſtrare poſſint. Iam diu idem eram ſuſpicatus, non parum ſupplementorum hiſtoriae Antitrinitariorum ex Heluetiae Bibliothecis adferri poſſe, cum praecipui erroris renouati auctores primum his in regionibus ſuum ſpargere ſemen ſtuduerint, quod in Heluetiae, Poloniae ac Tranſſyluaniae agris ſuccreſcens, impediendum, *Theologi Heluetici* ſollicitam conuerterunt curam.

Gratias igitur, quas mens grata concipere poteſt, maximas habeo *Viro* S. R. KIESLINGIO, qui de *Venerabilis* BREITINGERI parato ſuppetias ferendi animo me certiorem reddere non grauatus fuerit, veniamque longae cunctationis meae ad debitas perſoluendum gratias, quam his ipſis in me improbare potius, quam pluribus excuſare fas duco, ſummopere exoro. Rationes tamen a me quaedam allegari poſſunt, quare beneuole oblatum doctiſſimi BREITINGERI opitulatum adhuc nondum debite expetierim, quem ab iſto tamen tempore apud me gratus colui et cariſſime aeſtimaui. Occupatus

patus adhuc fui circa adornandam hiſtoriam ex documentis et ſubſidiis, quibus me ipſum non parce inſtructum ſenſi, ac veritus ſum, ne in plura opus meum volumina diffuſum, unquam lucem viſurum ſit, ſi omnia in exterorum ſcriniis latitantia, hancque hiſtoriam aliqua ratione concernentia ſcripta congererem, cum ea, quae ad *Poloniam* et *Pruſſiam*, ex parte quoque ad *Tranſſyluaniam* ſpectant, non exiguae molis opus iam expleant. Facilius huic mercatorem librarium ſumtus facientem me conciliaturum putabam, ſi intra limites me continerem, nec omnia, huic argumento inſeruitura e longinquo conquiſita hiſtoriae meae insererem; ſed aliis potius vel meſſem, vel ſpicilegium relinquerem proferendi aliquando in publicam lucem *MSSCC.* quae in *Heluetia*, aliisque regionibus, ad illuſtrandam Socinianae ciuitatis hiſtoriam facientia latent. Praeter hanc alia, intermiſſarum adhuc de communicandis mecum ex aliis diſtrictibus ſubſidiis precum ratio in cenſum venit. Conſtitui primum indicem fontium ac ſubſidiorum, ex quibus hiſtoriam meam concinnaui diuulgare, quod in hac ipſa *Bibliotheca Antitrinitariorum* praeſtiti, ex qua, quae mihi auxilio fuerunt ſcripta, et quibus adhuc careo, cognoſci ab omnibus poſſunt. Cumque praeterea animo contenderim, proxime poſt hanc *Bibliothecam*, et totius Syntagmatis partem praeliminarem, *hiſtoriam Socinianiſmi Polonici*, *Tranſſyluanici et Pruſſici* iſto ordine, quem ſciagraphia paulo ante exhibita ſignificauit, in publicum proferre; hinc, quae ad hiſtoriam *Socinianiſmi Heluetia-*

uetici, *Belgici*, *Anglicani* &c. poſthac luci committendam, ſpectant documenta ac rariora ſubſidia, a Fautoribus ac Amicis obtinenda, quod precibus meis iam efflagito, ſuo adhuc loco commode inſeri aliquando poterunt. Inprimis hiſtoriae noſtrae ornamento ac praeſidio foret, ſi *Viro Vener.* Friderico Eberhardo Boysenio ita viſum fuerit, mecum beneuole communicare ſcripta inedita, olim in Bibliotheca *Illuſtr. Comitis* de Schwerin, *Adminiſtri Status et belli intimi Boruſſo-Brandenburgici*; reperta, quae iam in illius manibus ſunt, quaeque operi ſuo cui titulum fecit, Allgemeines hiſtoriſches Magazin, incorporanda ſtatuit.

Satis iam *de toto opere*, ab hoc tempore ſucceſſiue oculis et iudiciis eruditorum ſubiiciendo expoſui; de *Volumine* eius *primo*, quod iam quoad priorem partem lucem viſendi periculum facit, pauca ſuperſunt monenda. Cum exarandae hiſtoriae huic mentem et calamum adplicarem, deprehendi, incommodum fore, ſi vitae et fatorum familiae Socinianae Auctorum, qui editis praecipue ſcriptis inclaruerunt, expoſitio, vna cum prolixiori librorum ab illis editorum recenſione, ipſi ſyſtemati, quod publica totius ſectae acta memorabilia et fata complectitur, intexerentur, ſicque filum hiſtoriae publicae, priuata auctorum et ſcriptorum narratione turbaretur ac diſcerperetur. Maxime id incommodi in *Hiſtoria Socinianiſmi Polonici*, *Tranſſyluanici* et *Pruſſici* obſeruabam, quam prae caeteris, *actis Synodalibus MSSCC.* inſtructus paulo fuſius enodare conſtitue-

meram. Neceſſitatem hinc mihi impoſitam ſenſi, peculiare volumen Scriptorum in his regionibus celebriorum hiſtoriae et librorum recenſioni deſtinare, ſicque nouum *Bibliothecae Antitrinitariorum Sandii* editionem, vel potius *nouam* adornare *Bibliothecam*, in qua *ſpecialis* auctorum et miniſtrorum Socinianorum, licet non omnium, tractaretur *hiſtoria*. Hanc quidem olim in fine totius operis, adpendicis inſtar adtexendam ſtatui, quam nunc potius illi praemittendam et in primo limine collocandam iudicaui, vt virorum in tota hac hiſtoria commemorandorum nomina, fata et ſcripta ſtatim in principio cognita reddantur, quibus ad vmbilicum operis remotis, vniuerſus rerum expoſitarum ambitus luce quadam priuatus mihi videbatur. Accedit, quod ex hac *Bibliotheca* in ingreſſu ſtadii poſita, paulo accuratius, quibus vſus fontibus ac inſtructus monumentis fuerim, perſpiciatur. Non me integram atque completam in hoc volumine inſtruxiſſe *Antitrinitariorum Bibliothecam*, fugitiuus eiusdem intuitus docet; nec vnicum volumen capere potuiſſet omnia, quae eiusmodi Bibliothecam plenario abſoluerent. *Serueti* igitur, *Ochini*, *Dauidis Georgii*, *Campani* aliorumque hiſtoriam voluminis ſecundi caput II. *Laelii* quoque ac *Fauſti Socinorum* fata et ſcripta eiusdem voluminis caput III. aliquando ſunt exhibitura. *Socinianiſmi Arminiani* qui accuſantur, in hoc cenſu meo pauciſſimi comparent, quorum hiſtoriam *voluminis* IV. *caput* III. ſibi vindicabit; nec *Arianiſmi Anglicani* aucto-

res et propugnatores in hac Bibliotheca recenſiti reperiuntur, quorum fata et ſcripta *voluminis* IV. *capit* IV. enarrabit. Haud paucos quoque indice hoc exemtos *voluminis* V. *caput* III. in ſcenam producet. *Catechiſmi Racovienſis*, caeterorumque operum catecheticorum, nec non vtriusque verſionis librorum N. T. polon. et german. obiter quidem in hac *Bibliotheca* mentio facta, in recenſu auctorum, qui operibus illis adornandis ſtudia ſua dicarunt; ſed plenior illorum hiſtoria, Socinianiſmi Polonici monumentis inſerta reperietur. Haec proinde *Antitrinitariorum Bibliotheca*, quam primo loco in publicum prodire iuſſi, extra nexum et collationem cum vniuerſo hiſtoriae huius ſyſtemate, manca eſt et incompleta, et niſi illi ex omnibus fere operis noſtri partibus adiungantur ſupplementa, quae facile volumen, huic mole ſua aequale, imo maius caperent, vix titulum, quem prae ſe fert, tueretur.

In digerendis et collocandis auctoribus, non ordinem *Chronologicum*, quem *Sandius* ſibi praefixum habuit; ſed *alphabeticum* praeoptaui, qui prae caeteris commodus eſt, ad inueniendum facile, de quo quaeritur. Seriem temporum, qui in ſcriptis huius generis meliorem iudicat, facile ſibi abacum chronologicum conſtruere poteſt, quem, ſi deſideraretur, facile aliquando adpoſiturus ſum. Qui Antitrinitarios iuxta nationum ordinem, quem *von* Christ. Matth. Pfaffius in *Hiſt. theol. litter.* P. II. p. 340. ſeqq. ſequutus eſt, diſpoſitos luſtrare cupit, eosdem in hiſtoria noſtra,

ſtra, quae *Socinianiſmum* ſingulis regnis ac populis infeſtum exponit,in conſpectum protractos animadvertet. In ſcriptis ſingulorum auctorum recenſendis, temporis, quo in lucem ſunt emiſſa, ordinem plerumque tenere volui, quamuis eundem me aliquando neglexiſſe deprehendam. Auctorum vita ac fata, quorum narratiunculae apud *Sandium*, quamplurimum ieiunae ac praetruncatae ſunt, plene a me, aliquando etiam copioſe ſunt explicata. Librorum, quorum ipſe copiam nactus ſum, plenum tradidi titulum, quod in illis etiam curaui, qui *Bibliothecae FF. PP.* ſunt incorporati, quorum antiquiores et ſeorſim euulgatas editiones in conſilium vocaui, notatis tempore, impreſſionis loco, officina typographica et plagularum, imo paginarum, quandoque numero, editionibusque repetitis. His quoque hiſtoriam, palmaria momenta et ſectionum capitumque epigraphas haud raro addidi. Libri partim editi, partim inediti et MSSCC. quorum ipſe inſpectione oculari carui, vel ex *Sandio*, vel aliis rei litterariae ſcriptoribus allegaui.

In recenſendis libris polonicis, quorum haud exiguus in hoc volumine conſpicitur numerus, opera vſus ſum *Viri celeberrimi ac doctiſſimi* SAMVELIS THEODORI SCHOENWALD, *Gymnaſii Thorunenſis*, dum viueret, *Prorectoris et Profeſſoris optime meriti*, cuius libellum ineditum, qui titulum prae ſe fert: Schriften derer in Polen bekannt gewordenen Socinianer, in quam plurimis in conſilium atque auxilium vocaui. In quibusdam e polonico in latinum ſermonem transferendis mihi beneuole praeſto fuit, Vir S. R. GEORG. CHRISTOPH. PISANSKI *S. Theol. Doct.* et *Lycei Cathedralis*, quod Regiomonti eſt, *Rector meritiſſimus*, qui etiam pro ſuo in omnem rem litterariam ſtudio, et in me beneuolo adfectu, ſecundum plagularum ectypon correxit, et vt tituli librorum polonici absque Typothetae mendis exſcriberentur, opem tulit, quod grato mihi animo hoc loco commemorandum erat. Nec praetereundum hac occaſione eſt, quod in vertendis Actis MSSCC. Synodalibus lingua polonica conſcriptis, mihi

et Praeceptorum ſcholaſticorum catalogum ipſa hiſtoria aliquando ſuppeditatura ſit.

Firmiter apud me propoſitum quidem fuit, *Bibliothecam* hanc totam, adeoque *primum volumen* vniuerſe, non partialiter ac diuiſim, luci commendare publicae, ſiquidem illa non tantum, ſed integrum quoque opus prelo iam paratum eſt; quia vero officina typographica, quae libri huius imprimendi ſumtus facit, laboribus nullam moram admittentibus impedita, iam per biennium et quod excurrit impreſſionem huius voluminis intermiſit, quod alioquin iam a. 1772. in conſpectum prodiiſſet, malui libri partitionem concedere et vt *pars* eius *prior* in publico compareat, pati, quam totius diuulgationem per integrum adhuc annum prolatare. Fides interim mihi facta eſt certiſſima, non tantum alteram *Bibliothecae* huius *partem* proximis nundinis lucem eſſe viſuram, ſed quoque hanc ſingulis annis nouum, idque integrum volumen inſequuturum. Mendas typographicas, in parte hac prima grauiores, quae ſenſum turbent, nullas offendi; annus p. 6. mendoſe apud *Sandium* poſitus 1665; potius legendus eſt 1565. Parti interim poſteriori praeter indices primo volumini inſervientes, et *emendanda* et ſupplenda quaedam ſum adſtructurus.

Caeterum et totum opus, et in ſpecie priorem voluminis primi partem, illius quaſi *Prodromum* aequo *Lectoris beneuoli* iudicio et fauori commendo, *Deumque* ſupplex veneror, vt veritatem tot aduerſariorum olim centuriis impugnatam, et noſtra quoque aetate compluribus *Socinizantium* cohortibus turbatam, in Eccleſia intaminatam benigne tueatur, ac vbiuis locorum, coeleſti ſapientia inſtructos purioris diſciplinae Chriſtianae vindices ac aſſertores excitet, qui aequali adfectu et *pacem* et *veritatem* et ament et ſtabiliant. *Vale*, amice Lector et nobiſcum precare Deum, vt id ratum eſſe, iubeat. *Dab. Regiom.* Ipſis *id. Martii*, a. o. r. MDCCLXXIV.

BIBLIO-

BIBLIOTHECA ANTITRINITARIORVM, MAXIME SOCINIANORVM.

Siue

Recenſus eorum, qui ex hac familia, duobus abhinc ſaeculis cum dimidio, celebrem famam, vel Scriptis *editis atque ineditis, vel munere ac negotiis in commodum coetus ſui praeſtitis, ſunt conſecuti; quorum vita, fata, munera, labores*

EX IPSIS FONTIBVS, ET EX PARTE ACTIS SYNODALIBVS MSSCCtis;

Libri vero, vel impreſſi, vel calamo excepti, quam plurimi ex oculari inſpectione allegantur, horumque, praecipue rariorum *argumenta exponuntur, additis accuratioribus Eruditorum iudiciis, variisque obſeruationibus literariis; qua opera non tantum*

CHRISTOPHORI SANDII, *Iun.* BIBLIOTHECA ANTITRINITARIORVM

emendata, ſupplementis aucta et continuata, verum etiam quodammodo

PRESBYTEROLOGIA SOCINIANA

per Poloniam, Tranſyluaniam *et* Pruſſiam *exhibetur.*

AVCTORE
FRIDERICO SAMVELE BOCK.

PARS PRIOR.

CONSPECTVS
TITVLORVM IN PRIMA BIBLIOTHECAE ANTITRINITARIORVM PARTE OCCVRRENTIVM.

NB. Nomina a *Sandio* inique in hunc numerum ſuſcepta *aſteriſco* notata ſunt.

Acta Synodalia MSSCC. p. 1.
Alciatus, Io. Paul. 7.
Anonymorum Scripta, 9.
Arciſſeuius, Elias, Sen. 40.
- - Elias, Iun. 41.
Arcoſi, Bened. 43.
Balcerouicius, Io. ibid.
Balius, Steph. ib.
Bartholdus, 44.
Baumgartius, Val. ib.
Becius, Io. 45.
Bernardus, ib.
Bethlenius, Franc. ib.
Biblia, 46.
Bibliotheca FF. PP. ib.
Bidellus, Io. 54.
Blandrata, Ge. 55.
Blaſtus, 66.
Bonfinius, ib.
Borellus, Adam. ib.
*Borrhaus, Mart. 67.
Bouius, Io. Bapt. p. 71.
a Brederode Lancelottus, ib.
Brenius, Dan. 72.
Brockayus, Chriſtoph. 78.
Brzozouius, Chriſtian. ib.
Bucali, ſ. Buſalis, Leon. 79.
Buccella, Phil. ib.
Budnaeus, Sim. 80.
Budzinius, Stan. 85.
Burrhus, Franc. Ioſ. 86.
Calbius, Ern. 87.
Caliſſius, Alb. 88.
Campanus, Io. 91.
Camphuyſius, Theod. Raph. 92.
Caper, Io. Sen. ib.
- - Io. Iun. 93.
*Capito, Wolfg. Fabr. 95.
Catech. Racou. ib.
Cats, Car. ib.
Cazanouius, Io. 96.
Cettiſius, Io. Bapt. 97.

c Chel-

Chelmius, Remig. p. 97.
Chriſtouius, Andr. 98.
Chabbius, Thom. 99.
Cichouius, Io. 100.
- - - Georgius, ib.
Cikouius, Stan. 101.
Clarkius, Sam. 102.
Claudius, Allobr. 103.
Cochanouius, Nic. 106.
Codicius, ib.
Conyza, Pet. ib.
Copecius, Nic. 110.
Coquius; Io. ib.
Cornelius, Marc. 111.
Coſmius, Phil. ib.
Cratzerus, Ge. 116.
Crellius, Io. ib.
- - - Chriſtoph. 158.
- - Io. Iun. 160.
- - Sam. 161.
- - Paul. 203.
Criſcouius, Laur. ib.
Croquierius, Paul. Iun. 204.
Crouicius, Mart. 205.
Cruſius, Florianus, 209.
Cuperus, Franc. 217.
Curcellaeus, Steph. ib.
Cuttenus, Io. ib.
Czechouicius, Mart. ib.
- - - Albertus, 237
Czenadius, Paulus, ib.
Daems, Cornel. ib.
Dauidis, Franc. 238.
Demianouicius, Io. p. 243.
- - - Stan. 244.
Denkius, Io. ib.
Dinderſtadius, Chrph. 245.
Dippelius, Io. Conr. ib.
Doletus, Steph. ib.
Domanouius, Ioſeph. 250.
Domaradzius, 251.
Dorſchius, Dietrich. 252.
Drozouius, Ioach. ib.
Dudithius, Andr. ib.
Dümlerus, Nic. 322.
Duroſcius, Ge. 323.
Emlynus, Thom. 324.
Eniedinus, Ge. ib.
Eous, Chriſtoph. 331.
Falconius, Io. ib.
- - Thom. 332.
Farnouius, Stan. 334.
Felbingerus, Ier. 340.
Fendius, Chriſtian. 355.
Ferberinus, ib.
Firminus, Thom. ib.
Foeclerus, Iſaac. ib.
Forkenbecius, Wildebr. 359.
Francus, Adam. ib.
Francken, Chriſtian. 360.
Franck, Io. 364.
Franconius, Dan. 365.
Fricius, *vid.* Modreuius.
Geiſteranus, Io. 366.
Geizanouius, Stan. 368.

Geiza-

Geizanouius, Georg. p. 369.
Genga, Fabius, ib.
Gentilis, Io. Val. ib.
Georgius, Dau. 371.
Gittichius, Mich. 372.
Gizelius, Euſtach. 401.
Glirius, Matth. 402.
- - Ioannes, 403.
Goneſius, *vid.* Conyza.
Goslauius a Bebelno, Ad. 404
Grek, Ge. 413.
Greſſerus, ib.
Gribaldus, Matth. ib.
Grotkouius, Io. ib.
Hamandus, Matth. 414.
Hartigfeldius, Io. ib.
Hernwirth, 415.
Herwarthus, Vlr. 415.
Heſichius, 416.
Hetzerus, Lud. ib.
Hirtenberg, Ioach. ibid. *vid.* Paſtorius.
Hochmannus, Erneſt. Chriſtoph. ib.
Hoffmannus, Melch. ib.
Hoffmann, Tim. ib.
Hohleiſen, Lud. 417.
Hradeck, Io. ib.
Huniades, Demet. ib.
Huthmannus, Henning. ib.
Iarai, Sam. 418.
Iaſkieuicius, Dan. ib.
Ioannis, Eraſm. p. 419.
Ioris, *vid.* Georgius.
Iouedecius, Andr. 423.
Iurkieuicius, 424.
Kalbe, *vid.* Calbius.
Karnieuius, Pet. ib.
Kazanouius, *vid.* Cazan.
Kiſzka, Io. ib.
Kochanouius, *vid.* Coch.
Konarſcius, Alex. 425.
Krazerus, *vid.* Cratzerus.
Krokerus, *vid.* Crokierius.
Krotouius, Io. 425.
Krouicius, *vid.* Crouicius.
Krzyſkieuicius, 426.
Kuroſcius, Gratianus, 427.
Lachouius, Andr. 428.
Ladenbachius, ib.
Laſcinius, 429.
Lechocki, Dan. ib.
Leiſentritius, Ferdin. ib.
Leuchsnerus, Ge. Lud. 430.
Licinius, Io. 431.
Lismaninus, Franc. 436.
Lubieniecius, Andr. 438.
- - - - Chriſtophor. Sen. 439.
- - - - Chriſtophor. Iun. 440.
- - - - Stan. Sen. 441
- - - - - Iun. 442
- - - - Gabriel. 459.

Lutomirſcius, Stan. p. 459.
Maceiowſcius, 463.
Macouius, Sam. 464.
Miczynski, Pet. 465.
Manlius, Ge. ib.
Martinus, Seuer. ib.
Mattheus, Io. ib.
Maty, Paul. 466.
Melandri, *vid.* Mohr.
Modreuius, Andr. Fric. 466.
Mohr, Andr. et Sam. 496.
Montanus, Herm. ib.
- - S. Dominici, 497.
Moormann, Corn. ib.
Morſcouius, Pet. ib.
- - - Paul. 507.
Morſtinius, Chriſtoph. 508.
- - Florianus, 509.
Morſtinius, Fauſtus, p. 509.
- - Ioannes, 510.
- - Seuerinus, ib.
Moſcorouius, Hieron. 511.
Moskorzouius, Andr. 521.
Moſzouius, 522.
Myslicius, Paul. 523.
Naeranus, Sam. ib.
- - Ioannes, 524.
Neuſerus, Ad. 525.
Nicolai, Henr. 526.
Nicolaides, Theoph. *vid.* Smalcius.
Niececius, Sam. 547.
Niemericius, Ge. ib.
Niemoieuius, Io. 548.
Niger, Franc. 554.
Nigrinus, Ge. ib.

ACTA SYNODALIA MSSCC.

Hunc prae ſe ferunt titulum Polonicum: *Sprawy Synodowych Concluſie*, i. e. *Decreta actuum Synodalium*. Continent ea Synodorum a familia Sociniana in *Polonia* ac *Tranſyluania*, et poſt exilium polonicum in *Sileſia*, *Marchia Brandenburgica* et *Boruſſia* celebratarum argumenta et potiora conſilia. Primis tamen temporibus, cum peculiarem nondum coetum conſtituerent Antitrinitariismum amplexi, inſerta quoque ſunt acta Synodorum ab Euangelicis in Polonia habitarum, quibus illi haud raro interfuerunt. Aliquando etiam, quae in diſputationibus publicis, cum Pontificiis inſtitutis, geſta ſunt, in iisdem exponuntur.

Conſcripta ſunt quoad maximam partem lingua Polonica, admixtis tamen aliquando, quod Polonis vſitatum eſt, phraſibus ac terminis latinis. Scriptores ſunt, ANDREAS LVBIENIECIVS, IOACH. RVPNOVIVS, IONAS SCHLICHTINGIVS, PAVLVS RINIOVICIVS, aliique Scribarum ſparta ex publico coetus ſtatuto defuncti, acta et concluſiones ſynodorum annotarunt, et deſtinato ad id volumini inſcripſerunt. Acta publicorum conuentuum

ab anno 1555. ad an. 1607. in religionis negotio habitorum complectuntur libellum formae octauae, ſuntque partim idiomate polonico, partim latino concinnata. Aliud exemplar, antiquiorum ſynodorum acta exhibens, videre contigit, quod vero ſchedulis peſſime ſcriptis, nec facile legendis, imo maculatis et laceratis abſoluitur, nec continuam ſynodorum ſeriem exponit. In vtroque exemplari acta breuiſſimis verbis et in compendio ſunt notata, ita vt aliquoties vix ſenſus expoſitorum ob mutilatam et contractam rerum et conſiliorum enarrationem colligi poſſit. Synodorum poſt annum 1607. habitarum acta duobus voluminibus maioris formae comprehenduntur, quorum alterum ſynodorum ab anno 1608. ad a. 1627. alterum reliquarum ab hoc tempore acta et decreta continet.

In his ipſis actis commemorantur, qui eadem in publicis conuentibus calamo exceperunt. Primus omnium nominatur Andr. Lubieniecius. Videtur tamen iam ante ipſum, alius quidam momenta ab antiquiſſimis ſynodis in conſilium vocata paucis annotaſſe. Lubieniecium a. 1623. defunctum, quis immediate in hac ſparta Scribae Synodalis ſequutus fuerit, certo a nobis determinari nequit. Suſcepit tamen eam a. 1628. praevio ſynodi ſtatuto, Andr. Lubieniecii gener Ioach. Rupnovius qui pariter, ac ſucceſſores in hoc Notarii officio, pro annuo ſtipendio accepit 10. floren. quod rationes expenſi actis inſertae comprobant. Rupnovio a. 1641. defuncto in ſynodo Siedliſcenſi Paulus Riniovicius Synodorum ſcriba conſtitutus eſt, cui in ſynodo Czarcouienſi a. 1642. demandatum, vt conſtitutiones ab anteceſſore ſuo collectas, libris collectionum generalium inſereret. Harum duo volumina ab Alexandro Czaplicio ſeruabantur, cui per concluſum conſeſſus Dazuienſis, a. 1648. habiti, in-

iniunctum eſt, vt illa proximo conſeſſui exhibeat. Ionam quoque Schlichtingivm circa hoc tempus aliquando, licet praeter ordinem in Synodis acta et concluſa calamo excepiſſe, obſeruatum animaduertimus. Moleſtiarum haud parum huic officio adhaeſiſſe, ex actis Conſeſſus Raſzcouienſis a. 1649. conſtat. In his Riniovio facta ſpes legitur, liberatum eum hoc onere quam primum iri; quo etiam anno proximo 1650. propter ingraueſcentem ſenectutem ſolutum et ſcribae publici munus in Georgivm Dvroscivm devolutum eſſe, ex actis conſeſſus Raſzcouienſis eodem anno celebrati cognouimus.

Circa vniuerſalem totius familiae Socinianae e Poloniae terminis proſcriptionem, cum ſynodi raro admodum celebrarentur, ordinarium hoc officium ceſſaſſe, et in ſingulis ſynodis peculiari cuidam viro impoſitum videtur. Hac ratione in ſynodo Rutouienſi, quae in Boruſſia a. 1684. coacta, et *generalis* adpellatur, Sam. Stano Notarii ſynodalis munere functus, et in conuentu Selchouiae in Marchia Brandenburgica a. 1687. inſtituto, Pavlvs Schlichtingivs.

Haec ſynodorum acta admodum circumſpecte a Socinianis Boruſſis ad Poloniae terminos cuſtodiuntur, nec facile cuidam ad inſpiciendum et tractandum commodantur. Imo iam inde ab iſto tempore, quo Socinianorum res in Polonia mirum in modum amplificatae, decrementa et triſtiſſimos caſus pati coeperunt, magna cum cura aliorum oculis ſubducta eſſe legimus. Cum in Conſeſſu Raſzcouienſi a. 1650. concluſionum generalium in ſynodis ſtatutarum exacta obſeruatio vnicuique miniſtro commendaretur, ac decerneretur, vt illae proprio ſumtu a ſingulis deſcriberentur; in quem finem exemplar iſtarum concluſionum Moszovio exhibebatur a conſeſſu, vt illud

pluries deſcribendum curaret; huic ſimul caeteriſque miniſtris ſerio iniunctum eſt, ne illud cum aliis extra coetum communicarent, neminique facile tractandi illud copiam concederent.

Ne ipſe quidem CHRISTOPH. SANDIVS, *iun.* tantum non omnia Synodorum acta legit ac tractauit, quamuis eadem aliquando allegauerit; e. g. in *Biblioth. Anti-Trin.* p. 41. ſub PETRO GONESIO, et in *Adpendice ad Nucl. hiſt. eccl.* p. 91. quo loco commemorat, acta ſynodi Secemimenſis et Breſcienſis, in libro MSCto polonico legi, quo omnes ſynodi fratrum, Polonorum dictorum, continentur. Quaedam actorum iſtorum particulae et argumenta animaduertuntur in Epitome STOINII, *Bibliothecae Anti-Trinitariorum* SANDII adtexta, et in LVBIENIECII *hiſt. reform. Polon.* Quam ZELTNERVS in notis ad Diarium VAL. SMALCII p. 1158. commendauit ſollicitudinem in exquirenda Socinianarum ſynodorum hiſtoria, ab ANDR. LVBIENIECIO inchoata et a genero eius IOACH. RVPNOVIO ad a. 1668. continuata, (quod omnino corrigendum, RVPNOVIO iam a. 1641. vita defuncto) nobis quoque habuimus commendatam, vt actorum Synodalium copiam nanciſceremur. Hisque iam obtentis experti ſumus, ab auctoribus allegatis, qui aliquando iisdem vſi ſunt, non ſpicilegium, ſed meſſem potius nobis eſſe relictam, qui proinde acta haec ex Polonica lingua in latinam translata, *hiſtoriae Socinianismi Polonici* in extenſo inſerenda ſtatuimus.

Quo vero ſpeciale illorum argumentum pateat, et quae momenta ſub *actorum* forma, ſaltem in quam plurimis operis huius MSC. ſectionibus exhibeantur, breuem de Socinianorum ſynodis conſpectum hoc loco delineamus. Fuerunt iſtae vel anniuerſarii, vel frequentiores, omnium, ſaltem

ſaltem plurimorum Miniſtrorum, Seniorum ac Diaconorum huius ciuitatis per Poloniam, imo aliquando per vicinas regiones conuentus, in quibus ſtatui ſuo eccleſiaſtico in communi quoad externa et interna prouidere allaborarunt. Primum duo Synodi moderatores, vnus ex miniſtris, alter ex politicis, communibus ſuffragiis eligebantur, qui conuentum dirigebant, materias tractandas proponebant, et vt omnia decenter et ordine perficerentur, proſpiciebant. Praelegebantur deinde litterae, vel a priuatis, vel a Patronis coetus, abſentibusque miniſtris, aliisque ad Synodum miſſae, in quibus plerumque materia deliberandi ſubminiſtrata eſt, ad quas deinde Synodus praeuiis conſultationibus reſponſorias dedit.

Deliberabant vero in iis de coetuum iam inſtitutorum conſeruatione, nouorum plantatione et ſectae ſuae in aliis quoque prouinciis propagatione, praecipue de inſtituenda cum Euangelicis et Mennonitis communione eccleſiaſtica, cuius rei frequentiſſima tentamina deſcribuntur. Commodiſſimae miniſtrorum translocationes in his conuentibus ſtatuebantur, ſingulisque coetibus peculiares, quantum fieri potuit, pro cuiuscunque conditione adſignati, iidemque officio eccleſiaſtico in hac ſollemni panegyri conſecrati ſunt. In miniſtrorum mores, et an munere ſuo debite fungantur, inquiſitum eſt, idque in diſciplina Paſtorum, quae vna cum Senioribus et Diaconis ſub finem cuiusuis ſynodi peracta legitur. Conſtituti quoque ſunt in his ſynodis priuati nobilium Paedagogi, ex Alumnorum praecipue numero, et ſcholarum publicarum praeceptores, quarum cura quibusdam Scholarchis, itidem publice electis, commendata erat, qui Synodo de praeceptorum et diſcentium eruditione ac moribus examine inſtituto expoſuerunt.

Qui in priuatis coetibus non expediri potuerunt ſpeciales caſus, grauioris indolis viſi, in his conſeſſibus ſub examen vocabantur et definiebantur. Aerarii porro publici habebatur cura, ad quod quisque pro facultatibus ſuis in Synodis conferebat. Ex illo Synodus miniſtris, ſcholae Rectoribus et collaboratoribus, publicisque perſonis certa decreuit ſtipendia, nec non alumnis in ſpem functionis vel eccleſiaſticae vel ſcholaſticae vnanimi conſenſu, idque ſumtibus coetus educandis. Viduis quoque ac orphanis, praeſertim miniſtrorum bene de hac ſecta meritorum, itemque miniſtris emeritis, vitae alimenta determinauit, et tandem exſulibus et peregrinis, ſuum Socinianismo adfectum teſtantibus, nec non per incendia, depraedationem et captiuitatem ad incitas redactis, pro cuiuscunque neceſſitatibus beneficia diſtribuit.

Deliberatio quoque inſtituta de libris in commodum coetus vel concinnandis, et emendandis, vel communi conſenſu, impenſisque publicis imprimendis et diuulgandis; praeterea quoque de mittendis quibusdam viris idoneis in diſſita loca ad ſementem haereſeos faciendam. *Diaconi generales* Synodo expoſuerunt inuentaria tum ſummarum publicarum, ad vniuerſam ciuitatem ſpectantium, tum coetuum ſingulorum, in quae bene adminiſtranda et ſi fieri poſſit, augenda, conſilia ſua conuertit Synodus. Huic quoque ſignificabatur, quantum quisque coetus ad neceſſitates publicas miſerit, quod, addito ex publicis ſummis prouentu diſtributum, rationesque accepti et expenſi exhibitae ſunt, quarum haud exigua pars in actis ipſis expoſita reperitur. Denique in his ſynodis ſollemnis S. Coenae celebratio inſtituta, et recenter ad coetum collecti, per actum baptismalem eidem ſunt inſerti.

Fuſio-

Fuſiorem capitum, quae in omnibus in genere ſynodis tractata ac deliberata ſunt, vel in conſilium vocari et peragi debeant, enarrationem inſtituit Petrvs Morscovivs in *Politia eccleſ.* L. III. c. VII. p. 312-332. Volumina interim MSSCC. quae allegauimus, CLVI. ſynodorum Acta exponunt, quamuis non omnia aequali induſtria et accuratiore ſtudio ſint concinnata; in quibusdam enim praeſertim antiquioribus, palmaria tantum argumenta, et ne haec quidem aliquando ſufficienter et vt plene intelligi poſſint, ſunt notata. Digna interim haec familiae Socinianae monumenta, quae luci publicae exponantur, nec facile ſolida atque amplior illius hiſtoria iisdem carere poterit.

IOANNES PAVLVS ALCIATVS.

Nobilis Italus e Pedemontio, ſecundum Bezam vero in vita Io. Val. Gentilis *ex actis*, Mediolanenſis, medicinae ac militiae operam dedit. Vel iis, qui Collegia in agro Vicentino a. 1546. inſtructa viſitarunt, vel ſaltem peregrinantibus Italis accenſendus, qui in exteris regionibus ſuos in articulo de myſterio S. Trinitatis errores diſſeminarunt. Relicta patria *Geneuae* commoratus, ibidemque arctiſſima Georgii Blandratae conſuetudine vſus. Inde a. 1562. vel paulo ante, vna cum Io. Val. Gentile in Poloniam contendit; hinc circa a. 1563. Gedanum, quo loco 1565. teſte Rvaro in ep. ad *Calouium* mortuus. Plura de eodem in hiſtoria noſtra expoſituri ſumus. Vid. Baylii Diction. Rvari Epp. Cent. I. ep. 47. Sandii *Bibliotheca Anti-Trinitariorum* p. 27. Sagittarii *Introd. in hiſt. Eccl.* p. 853. Kortholti *hiſt. eccl. ſaec.* XVI. p. 785. Bezae Epp. N. 82. Ern.

Sal. Cyprianvs *de mortibus Socin.* in diſſ. varii argumenti, *Coburgi* 1755. 4. p. 85. ſeqq.

Plures ſunt Homonymi in hiſtoria literaria inclyti, et inter hos Terentivs Alciatvs, *Romanus* patria, familia nobilis, Societati, quae Ieſu nomen praefert, addictus, Philoſ. et Theol. in Collegio Romano Profeſſor. *Vid.* Rollivs *de nobilibus Theologis* p. 319. Andreas Alciatvs, *Mediolanenſis* ICtus non incelebris, qui primus omnium iuris diſciplinam, variis diſceptationibus et barbaro dicendi genere inuolutam priſtino nitori reſtituere et ad genuinos reuocare fontes ſtuduit, cuius quoque haud pauci libri ab a. 1537-57. editi et opera Lugd. 1560. Voll. III. fol. et VII. Tomis diſtincta *Baſil.* 1571. fol. extant. Prodierunt eadem iterum Tomis IV. Francof. 1617. fol. Vid. Panciroll vs in ICtis. L. II. c. CLXIX. Melchior Alciatvs, itidem ICtus, qui commentatus eſt in Caeſ. Conſtitutiones ſtatus Mediolanenſis. Vid. Ghilini *theatr. litter.* T. I. p. 171.

Scripta:

1. *Epiſtolae II.* ad Gregorivm Pavli, a. 1564. et 65. *Huſterlitzii* datae, quibus hunc abducere conatur a ſententia, quod Chriſtus extiterit, antequam ex Maria naſceretur. Vid. Lvbieniecivs l. c. L. II. C. V. p. 109.
2. Plura, quae praeter haec de ſimili materia ſcripſit, notante Sandio p. 28. allegauit Bvdzinivs in Comment. c. XXVII. et Andr. Dvdithivs in ep. ad Theod. Bezam. Ex hac tamen Dvdithii epiſtola, verbisque quae Sandivs l. c. p. 62. allegauit, minus certe colligi poteſt, quae vnquam Alciatvs ſcripſerit, cum ne vnici quidem ſcripti mentio ibidem iniiciatur.

ANONY-

ANONYMORVM SCRIPTA.

Expoſuit SANDIVS l. c. p. 172. ſeqq. indicem ſcriptorum, quorum auctores vel ignoti fuerunt, vel qui iſto tempore in viuis exiſtentes nomina ſua non vulgari maluerunt (*). Ex his ſcriptis quam plurima vel auctoribus ſuis indubitatis loco ſuo in hoc ipſo opere noſtro vindicauimus, vel data occaſione, quinam ſingulorum librorum a SANDIO inter anonymos ſcriptores allegatorum probabiliter auctores reputandi ſint, indicauimus. Prodierunt autem poſt haec tempora in lucem haud pauca Anti-Trinitariorum ſcripta, quaedam etiam calamo tantum excepta ad nos peruenerunt, quorum auctores certo reſciri non potuerunt. Ex horum numero quaedam ſaltim hoc loco allegamus, cum reliqua ſcripta, quibus auctorum nomina praepoſita non ſunt, qui tamen non ignorantur, vel in hac ipſa *Bibliotheca* ſub ſingulis auctoribus, vel alio loco in hiſtoria Socinianismi ipſa notauerimus. Monendus praeterea lector eſt, ne plura ſcripta praecipue in *Anglia* et *Germania* inferiore, absque praefixo auctorum nomine in lucem emiſſa, quorum inſignis extat numerus, vt peculiaris Bibliotheca ex illis adornari queat, ſub hoc *Anonymorum* titulo quaerat, quae vel in *hiſtoria Socinianismi Anglicani et Belgici*, vel in capite, de *ſcriptoribus Socinianismi merito ſuſpectis* exhibituri ſumus:

I. *Scripta Anonyma* a SANDIO p. 172-180. notata.

p. 172. 1. *Epiſtola agens de vulgo recepto dogmate Trinitatis etc.* Vid. ſub PETRO STATORIO, *ſen.* N. 8.

2. *Diſputatio, ſeu colloquium cum Trinitariis, Petricouiae 1665. habitum.* Vid. ſub IO. CAZANOVIO, N. 3.

 p. 173.

(*) Quod peculiare opus de *Anonymis* promiſerit SANDIVS, p. 105. adfirmante id REIMANNO in *Catal. Biblioth.* p. 127. ibidem non lego.

p. 173. 1. *Epiſtola Eccleſiarum Transſyluanicarum, ad Eccleſias Polonicas de Baptismo etc.* Vid. ſub PALAEOLOGO N. 2. et BLANDRATA, N. 25.

2. *Concluſiones, quod Baptismus non ſucceſſerit circumciſioni, in Polonia ſcriptae:* quas a. 1567. 25. Iulii refutauit BENED. ARETIVS. Qui Paedobaptismum in Polonia oppugnarunt a SANDIO, notantur; quis vero eorum, auctor fuerit CONCLVSIONVM, cum eodem ignoramus; coniecturam interim habemus, id ipſum eſſe PETRI GONESII *aduerſus Paedobaptismum* ſcriptum, quod in Synodo Breſtienſi a. 1558. d. 15. Decemb. publice praelectum eſt, teſtantibus *actis MSSCC.* De ARETII refutatione. *Vid. hiſt. Socin. Polon.*

3. *Sententiae aliquot Doctorum de Vno Deo Patre, et de vno homine Chriſto Ieſu, Filio Dei etc.* Vid. ſub BLANDRATA, N. 9.

4. *De Eccleſia Iudaica ſub Lege et Chriſtiana ſub Euangelio etc. polon.* Vid. ſub GREGORIO PAVLI, N. 21.

5. *Explicatio quorundam locorum S. Scripturae V. et N. T. quae Antichriſtus Trino Deo et Chriſto ficto, quem ante Ieſum extitiſſe ſtatuit, difficiles reddidit etc. polon.* Vid. ibidem N. 8. A quam plurimis Socinianis eiusmodi explicationes difficilium, vt vocant S. Scripturae locorum, quo titulo teſtimonia S. Scr. pro myſterio S. Trinitatis, et Deitate Chriſti notant, eſſe concinnatas, haec ipſa Bibliotheca comprobat. Tenuit olim DAN. ERN. IABLONSKI *Bibliotheca*, teſte eiusdem Catalogo Berol. 1742.

1742. 8. p. 381. N. 26. MSC. *Socinianum* ſub tit. *Explicationes locorum S. Scr. difficilium*, it. *Diſſ. de loco Hebr.* I. 10. quod IOACH. STEGMANNI vel *Sen.* vel *Iun.* foetus fuiſſe videtur.

p. 174. 1. *De Paedobaptismo breuis relatio etc. polon.* Vid. ſub MART. CZECHOVICIO, N. 9.

2. *Dialogi de inuocando I. C. in precibus etc.* Vid. ſub GREG. PAVLI, N. 15.

3. *Articuli familiae amoris*, *Londini* 1579.

4. *De Chriſto legislatore.* MSC.

5. *Quaeſtiones de fine huius mundi.* MSC.

6. *Quaeſtio, an omnia Deo ſint praeſentia?* MSC.

7. *Rationes, quod Angeli ſint mundo antiquiores.* MSC.

8. *Scriptum contra* ANDR. VOLANI *Paraeneſin*: cuius mentionem facit F. SOCINVS. in praefatione libri contra VOLANVM.

9. *Confeſſio in Synodo Lublinenſi edita a.* 1593. Vid. ſub PETRO STATORIO, *Iun.* N. 3.

10. *Colloquium Racouienſe a.* 1601. 7. *Martii habitum etc.* Vid. VAL. SMALCIVS, N. 47.

11. *Colloquium Racouienſe alterum a.* 1602. *die* 7. *Octobr. inchoatum etc.* Vid. ibidem.

p. 175. 1. *Colloquia, ſeu potius Exercitationes Theologicae in Aedibus* VAL. SMALCII *habitae etc.* Vid. ſub MATTH. RADECIO, N. 10.

2. *Leges Scholae Racouianae.* *Typis* STERNACII *Racouiae.* Vid. *Hiſt. Socin. Polon.* et in ſpecie *Scholae Racouianae.*

p. 176. 1. *Problemata tria Theologica etc.* Vid. Io. SOMERVS, N. 13.

2. *Breuis relatio Martyrii* IOANNIS TYSZCOVITII, *calumni-*

calumnia obruti, quod ſuper lignea crucifixi imagine, aut Trino Deo iurare recuſauerit: atque ſine crudeli mortis ſupplicio ſublati, Warſaviae 1611. *MSC. Polon.* Rem ipſam in *hiſt. Socin. Polon.* expoſuimus.

3. *Argumentorum de Doctrina Triadis ſolutio, tradita a.* 1620. *Claudiopoli in Tranſyluania. MSC.* Notante SANDIO, MART. Z. THALYAEVS, in epiſtola dedicatoria libri: *Anatome Samoſatenianiſmi etc. Lugd. Bat.* 1634. 8. dicit: "malle ſe nomen auctoris de induſtria plane diſſimulare, quam macula nominis illius chartam inficere."

4. Kurtzer Discurs von der zu Leypzig *anno* 1631. *menſe Martio* angeſtelleten Religions-Vergleychung, zwiſchen den Churſächſiſchen und Churbrandenburgiſchen, auch Fürſtlichen Heßiſchen Theologen, 4. pl. 3. Auctor SANDIO et nobis prorſus ignotus, quem neque BAVMGARTENIVS in *Recenſ. Biblioth. Hal.* T. VI. p. 175. praeſumtione quadam aſſequi potuit. Videtur tamen ſcriptum anno circiter 1632. vel 1633. Racouiae adſpexiſſe lucem, hinc quoque Volumini ſcriptorum Socinianorum, quae ibidem circa hoc tempus prodierunt, quodque *Bibliotheca Regia Regiomontana* tenet, ligatura adiunctum eſt. Complectitur tractatus 30. §§. in quibus Theologi Euangelici reprehenduntur, quod 1) Absque praeuio examine ſuppoſuerint, omnes Eccleſiae pontificiae poſitiones, in principio ſuſceptae reformationis damnatas, reuera eſſe erroneas, cuius rei contrarium euincere auctor conatur reſpectu meriti et bonorum operum neceſſitatis ad ſalutem;

tem; et 2) Quod non paucas doctrinas tanquam indubitatas papatu egreſſi ſeruauerint, quae tamen traditione, hominumque ſaltem opinione, vt auctor arbitratur, nituntur, diſertis vero S. Scripturae oraculis demonſtrari nequeunt, imo adeo his aduerſantur; quod reſpectu articulorum de Myſterio S. Trinitatis et I. C. Seruatore locum habere perhibet, quos eo, quo orthodoxi illos proponunt habitu ac modo ex S. Scriptura, absque traditionibus euinci poſſe inficiatur. Speciminis loco §. XI. et XII. exhibemus:

" §. XI. Damit wir demnach inſonderheit ſehen wie es die h. Theologen anſtellen, ſo wollen wir mit ihnen kürtzlich die Articul der Augſpurgiſchen Confeſſion durchlauffen: da ſich den ausweiſen wirdt, wie ſie in vielen ſtücken entweder mit den Papiſten unter einer Decke der Traditionum oder Auffſätze der Kirche noch liegen; oder zur Vngebür von ihnen abgetreten. Woraus den vnwiedertreiblich folgen wirdt, das dieſelbigen mittel ſo ſie gebrauchen, darzu nit allein nicht dienen, das man dem Bapſthum, welches ſie ihnen fürgenommen, deſto beſſer abbruch tuhn könne; ſondern vielmehr, des Bapſtes reiche mächtiglich befordern helffen. Den ſo der Papiſten Traditionibus in etlichen vnd zwar in den fürnemſten ſtücken, auff die Beine geholffen wirdt: ſo hat man ja richtig verſpielet. Den warumb ſolten ſie in andern ſtücken nit eben ſo wol gelten? zum wenigſten wirdt daſſelbe falſch werden, was wir ſonſten wieder die Papiſten vrgieren, das alles was zur Seelikeit vonnöthen in H. Schrifft verfaſſet ſey, entweder ausdrücklich, oder das es mit richtiger conſeqventz daraus könte geſchloſſen werden.

Sol

defendentibus, cuius etiam *Centuriae* 2. epp. ex edit. ZELTNERI p. 660. ſeqq. inſertae ſunt.

2. *Supplicatio Eccleſiarum Polonicarum ad* WLADISLAVM *Regem, cum annexis grauaminibus*, a. 1645. *MSC.* Vid. ſub PRZYPCOVIO N. 30. et STAN. LVBIENIECIO, *Iun.* N. 4.

3. *Inſtructio ad recte orandum, vna cum explicatione Orationis Domini noſtri. I. C.* 1647. 12. *Belg.*

4. *Lapis Lydius, ad quem infallibiliter probari poteſt, quemnam pro Fratre in Chriſto debeamus agnoſcere, ne rei ſimus ſectarum erectionis: extractus ex Commentario* F. SOCINI in 1 *Io.* V. a. 1652. 4.

5. Von der Gnugthuung Chriſti. Vid. ſub FLOR. CRVSIO, N. 9.

6. Oeffentliche Glaubens-Bekänntniß von der unbetrüglichen Erkänntniß Göttlicher Dinge. Vid. ibidem, N. 11.

7. *Explicatio capitis XIII. Epiſtolae S.* PAVLI *Apoſtoli ad Romanos: in qua demonſtratur, non poſſe ex hoc loco probari, licere Chriſtianis Magiſtratum Politicum gerere. MSC.* Argumentum hoc a quam pluribus tractatum eſſe, ex hac ipſa Bibliotheca conſtat, inter quos etiam MART. CZECHOVICIVS.

8. *Breues rationes, ſeu potius gradus ad veram Religionem aſſequendam, contra Atheos. Pol. MSC.* Plures inter Socinianos ad pugnandum aduerſus Atheos, ſtipendiis eſſe inuitatos, *acta* nos docent *Synodalia*. Horum in numero quo-

quoque fuit FLORIANVS CRVSIVS. Vid. ſub hoc N. 15.

9. *Vera Religio.* Carmine Polonico. *MSC.*

p. 178. 1. *Probatio, quod antiqui Patres Filium Dei ipſum ſummum Deum eſſe, non crediderint. MSC.*

2. *Teſtimonia ex S. Scriptura de Domino Ieſu, filio hominis, filio* DAVIDIS, *vero homine, quod is, et non alius, ſit Chriſtus Dominus Servator noſter, et in ſaecula Deus benedictus. Pol. MSC.*

3. *Cauſſae ob quas pius et prudens homo, a communi et per multa ſaecula inueterata opinione, de aeterna Filii Dei et Sp. Sancti diuinitate, recedere teneatur, ſalutis ſuae gratia. Pol. MSC.*

4. *De fide Neo-Catholicorum etc. Polon.* Vid. ſub SAM. PRZYPCOVIO, N. 38.

5. *Commendatio et clara demonſtratio, Religionem Chriſtianam, quam iniuſte Arianam vocant, veram, et a Deo eſſe: vna cum collatione eiusdem cum caeteris eam perſequentibus religionibus. Pol. MSC.*

6. *Rationes, cur libertas circa ſacra permitti Vnitariis debeat. MSC.* Vid. ſub FLOR. CRVSIO, N. 2.

7. *Rationes, cur Eccleſiae Romanae Antiſtites, non adeo deberent eſſe infenſi, Fratribus polonis etc. MSC.* Vid. ſub MART. RVARO, N. 3.

8. *Explicatio aliquot locorum difficiliorum Apocalypſeos. MSC.*

9. *Synopſis totius religionis Chriſtianae, ex S. literis breuiter collecta. MSC. pol.* Plures eiusmodi tentamina ad fucum faciendum ſuſcepiſſe, haec ipſa *Bibliotheca* monſtrat; cuius

foetus is ſit, quem SANDIVS notat, inſcii ſumus.

10. *Rationes, quod Angeli mundo ſint antiquiores. MSC.* Idem ſine dubio libellus, qui p. 174. N. 7. per errorem denuo repetitus.

11. *De Eccleſia Chriſti, eiusque poteſtate.* Vid. ſub IOACH. STEGMANNO, *iun.* N. 13.

12. *De praeſcientia futurorum contingentium.* Vid. ſub eodem, N. 12. et ANDR. WISSOWATIO, N. 41.

13. *Breuis relatio Colloquii charitatiui, in cauſſa religionis inter Romano-Catholicos et Chriſtianos Vnitarios, (vulgo Arianos dictos) Roznoviae habiti etc. MSC.* Vid. ſub ANDREA WISSOWATIO, N. 60. et ANDR. WENGERSCII *Slauonia Reformata*, p. 538. ſeqq.

14. *Deſcriptio vnius Dei, et Filii eius I. C.* 1664. 12. *Belg.*

p. 179. 1. *Explicatio* 53. *capitis* ESAIAE, *per* THEOPHIL. ELEVTHERIVM, *Belg.* Vid. FL. CRVSIVS, N. 13.

2. *Colloquium ad Menſam, Amſt.* 1671. 4. *Belg.*

3. *Cantilena in afflictione, a.* 1671. 4. *Pol.* Auctore Z. M.

4. *Quonam pacto homo habitum peccati ſuperare poſſit. MSC. Pol.*

5. *Speculum Chriſtianum, carmine Polon. MSC.* Vid. ANDR. WISSOWATIVS, N. 46. 47.

6. *De praeexiſtentia animarum.* Vid. CHRISTOPH. SANDIVS, *iun.* N. 6.

7. *De ſanguine vetito: vna cum teſtimoniis cum Patrum, tum Conciliorum, qui eiusdem fuerunt ſententiae: ſeu teſtimonia de non edendo ſangui-*

ſanguine ex lege diuina et autoritate humana, 1678. 12. *Gall.* Vid. Dan. Zwickervs, N. 44.

8. *Annexum ad* Andr. Wissowatii *Obiectiones de Filio Dei ante mundum antiquum genito, ſeu creato. MSC.* Auctore A. J. etc. Vid. ſub Andr. Wissowatio, *iun.* N. 29. et 30. et Christoph. Sandio, *fil.* N. 4.

9. *Argumenta contra* C. C. Sandii *opinionem de animarum praeexiſtentia, comprehenſam in libro eius de origine animae*, per A. N. I. V. *MSC.* Auctor fortaſſis eſt Andr. Wissowatius, *iun.* Vid. ſub Chr. Sandio, *fil.* N. 6.

10. *Iudicium de* Hermanni Cingalli *libello, cui titulus: S. Scriptura Trinitatis reuelatrix. MSC.* Vid. ſub Chr. Sandio, *fil.* N. 11.

11. *Demonſtratio, quod materia mundi non ſit initii expers, Deoque coaeterna; ſed ab eo creata vel producta. MSC.* Auctor eſt vel Andr. Wissowativs, *iun.* vel Zwickervs. Vid. ſub Christ. Sandio, *fil.* N. 25.

12. *Probatio de Baptismo; quod nullo alio modo in primaeuis eccleſiis, niſi per immerſionem peractus fuerit, peragique debeat. MSC.*

13. *Animaduerſiones in Bibliothecam Fratrum Polonorum, qui Vnitarii vocantur, per Anonymum quendam:* (qui eſt A. V.) *in quibus potiſſimum Spiritus S. perſonalitatem et Chriſti praeexiſtentiam ſecundum Arianorum placita adſtruere conatur*, Amſtelod. 1681. fol. Auctorem ſcripti Christ. Sandivm, *fil.* potius eſſe, quam Andr. Wissowativm ex argumento non ſine ratione coniicimus.

p. 180. *Pietatis ſectandae rationes.* Adiunctae ANDREAE WISSOWATII ſtimulis virtutum, frenis peccatorum, Amſtelodami 1682. 12.

II. Quaedam *anonyma* partim a SANDIO non notata, partim recentiori tempore concinnata, ſiue edita, ſiue etiam MSSCC.

1. "Warhafftige Erklerung aus Grundt der heiligen Schrifft, von des Herrn Jeſu Chriſti Gottheit. Phil. II. Gott hat Jeſum ſeinen Sohn wegen ſeines Gehorſams hoch erhaben, vnd ihm geſchencket einen nahmen, über alle nahmen, das ſich in dem nahmen Jeſu beuget aller Knie der himliſchen vnd der irdiſchen, vnd derer, ſo unter der Erden ſeindt, vnd eine jede zunge bekenne, das Jeſus Chriſtus ſey der Herr, zu der ehre Gottes des Vaters. 1 Theſſ. 5, 20. 21. Die Geiſter leſchet nicht aus, die Prophezeiungen achtet nicht vor nichts, probieret alles, vnd das gute behaltet." 12. folia 48. Impreſſionis quidem locus non notatur, eius tamen conditio *Racouiam* prodit, teſte BAVMGARTENIO in *Recenſ. Bibliotb. Hal.* T. III. p. 225. Praefatio ſcripti diuulgandi rationem ſuppeditat: Quia nimirum (pro auctoris opinione) coetus Domini I. C. ideo conuiciis petitur, quod Chriſtum quidem verum, ſed non vnum ac aeternum Deum credat. Habet opuſculum tres partes. In *prima* Socinianorum doctrina paucis exponitur; in *ſecunda*, S. Scripturae oraculis eam confirmare; in *tertia*, vero reſponſione ad ſex obiectiones defendere conatur auctor. Tandem quaedam S. Scr. teſtimonia allegantur, quod homo I. C. Dei ſit Filius.

2. *Satisfactio data ſcrutatori veritatis, ad XII. eius poſtulata fidei, edita in lucem Ao. 1680. a quodam eius congrega-*

gregationis, quae agnoſcit VNVM SOLVM DEVM, ET QVI MISSVS EST, IESVM CHRISTVM. *Amſtelodami, apud* ABRAHAMVM WOLFGANG. *Anno* 1681. 12. *pagg.* 21. Ab exule quodam Polono ſcriptum eſſe libellum, probabile eſt. An is SAM. PRZYPCOVIVS vel ANDR. WISSOWATIVS *iun.* vel alius fuerit, certo dici nequit. Exiguae molis libello, ſat amplum praefixum legitur prooemium, quod hoc loco exſcriptum tradimus: " Pulſi per ſummum nefas et iniuriam, ſolius veritatis odio, ex omnibus regni *Poloniae* ditionibus, ceſſimus pars in *Vngariam*, pars in *Hollandiam*, reliqui huc et illuc diſperſi, omnibus bonis exuti, egentes, anguſtiati, afflicti, gaudentes tamen, quia digni inuenti ſumus pro nomine Ieſu eiusque doctrina contumeliam pati, deliteſcimus, nihil aliud ſcire volentes, quam quem re ipſa et non verbis ſolum profitemur Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum et hunc crucifixum. Ideoque nec ſcholae nobis ſunt amplius, nec vſus latini ſermonis; contenti vt ſimus fide et vita ſancti et immaculati. Nec contendimus doctis humanae ſapientiae verbis, fidem noſtram probare, non ſcholaſticis argumentationibus, ſed ſolo fructu lucis in omni bonitate, et iuſtitia et veritate, probantes quid ſit beneplacitum Deo, veros Ieſu Chriſti ſeruos eiusque veram eccleſiam nos eſſe demonſtrare, teſtimonium nobis perhibente conſcientia noſtra in Spiritu ſancto. Non defuerunt fateor apud nos olim viri, vt SOCINVS, SMALCIVS, CRELLIVS, STEGMANNVS, STOINSCIVS, LVBIENIECKI, MOSKORZENSKI, SCHLICHTINGII et alii nobiliſſimi viri, quorum nomina proſcripta ſunt e regno *Poloniae*, ſed ſcripta in libro vitae, qui doctiſſimis ſuis ſcriptis confuſiſſimam hanc Babylonem, in tot ſectas diuiſam, curare et ſanare voluerunt: ſed nul-

 lam

lam ſalutarem medicinam admittentem, aequum duxerunt contrahere calamos et excuſſo pedum puluere, vt Chriſtus praecipit, non ſanatam penitus derelinquere. Idem nobis omnino animus et propoſitum fuit, ingratum deſerere regnum, et permittere, vt qui ſordet, ſordeſcat adhuc. Sed quia neſcio quis ſcrutator veritatis, vt ſe vocat, illis in oris, in lucem e tenebris ſuppreſſo nomine prodiit, qui cum ab omnibus ſectis, tum a noſtris etiam, quos impiiſſimo vocabulo *Arriano-Sociniſtas* vocat, reſponſionem petat; viſum eſt nobis propoſitum et ſilentium noſtrum rumpere, et ſatisfactionem ad XII. poſtulata eius dare - - - Mouit ad eandem ſatisfactionem dandam et illud, quod ſcrutator eam poſtulet ſolius veritatis erubeſcere neſciae intuitu, cuius quidem veritatis tanto maiorem lucem ſcrutatori affundi optamus, quanto profundioribus ille verſatur in tenebris. Mouit at maxime id, ne quis ex infirmioribus credat, nos ideo ſilere, quod vt falſo vaticinabatur ſcrutator, reſpondendo non ſimus. Quanquam nolo ad nos nomen Neo-Euangelicorum pertinere, cum doctrina noſtra ſit doctrina Chriſti, et per Apoſtolos propagata." Hoc praemiſſo prooemio ad XII. poſtulata, quae ſuo ambitu expoſita non ſunt, breuis adiungitur reſponſio ad mentem Socinianorum concinnata. In reſponſione ad Poſtulatum XI. ita auctor Catechiſmum familiae ſuae commendat: " Certo euolue Catechiſmum noſtrum, impreſſum *Racouiae* ſaeculi huius anno poſt Chriſtum natum 1612. quid in eo, quod non ſanctum, non pium, non verum, non Catholicum et Apoſtolicum ſit, inuenies? Totus, quantus eſt, ſacrae litterae ſunt."

3. *Les raiſons des Scripturaires etc.* i. e. *Rationes Scripturario-*

rariorum, quibus demonſtrant, terminos ſcripturae ad explicandum dogma de Trinitate ſufficere. Liber ex Anglica lingua translatus. Hamburgi apud CASPARVM STEINER, 1706. 8. pl. 8½. An liber ex anglicana lingua translatus et *Hamburgi* excuſus fuerit, ambiguum eſt. In praefatiuncula auctor anonymus Proteſtantes contradictionis poſtulat, 1) quod non contenti ſola S. Scriptura, vnico fidei fundamento doctrinali, ad auctoritatem Conciliorum cum Pontificiis prouocent; 2) quod diſſentientes a ſe hoſtili animo proſequantur et amori a Magiſtro ſuo omnibus Chriſti ciuibus iniuncto nuntium mittant. Ad tollendam hanc contradictionem et tyrannidem, libellum hunc a ſe eſſe concinnatum profitetur, in quo et Orthodoxorum et Vnitariorum explicationes dogmatis de Myſterio S. Trinitatis pro more coetus ſui profert, et his expoſitis ſtatuit: Vnitarios non modo ferendos eſſe ab Orthodoxis, verum etiam ab his in communionem recipiendos. In genere praecipua exhibentur Socinianorum argumenta, eorundemque ad obiecta reſponſiones.

Abſoluitur autem opuſculum XIV. capitibus, quibus ſubtexta *paraphraſis priorum* 14. *commatum primi capitis Euang.* IOANNIS. *Cap. I.* auctor exponit, quid ſibi ſint ſcripturarii; nimirum: quotquot Scripturam S. pro diuina reuelatione habent in tradendis iis, quae ad voluntatem Dei, ad viam ſalutis, ad informandam fidem et pietatem ſpectant, perfecta, quique nil praeterea admittunt, tanquam creditu neceſſarium, niſi quod expreſſis ac diſertis verbis in eadem traditur. Generalem hinc tantum ab vnoquoque exigi confeſſionem, quod ſincere omnibus in S. Scr. contentis fidem habeat, et quod, quam fieri poteſt, optime intelligere

Biblia ſtudeat, eiusque praeceptis morem gerere. Qui alios ad receptos terminos adſtringunt, eos euertere conſcientiae libertatem, ac ipſo facto eſſe Schismaticos. Ad melius capienda ſcripturariorum dogmata lectoribus commendat *Irenicum magnum*, in nouellis reipublicae litterariae a. 1700. menſe Octobri recenſitum. Cur autem Scripturarii recuſent quibusdam vti terminis praeter S. Scripturam, vſu iam receptis, duas adfert rationes: 1) Quod illi termini non ſint ſimpliciter neceſſarii; 2) Locum faciant malis et incommodis multis.

Priorem rationem *Cap. II.* perſequitur, in eoque *Trinitariorum Modaliſtarum* ſententiam proponit ac commendat, quae eſt: Eſſentiam Dei eſſe vnam, ſed tres eſſendi modos, Deumque vnum eſſe ratione eſſentiae, trinum ratione proprietatum, ita, vt per *Patrem* intellectus diuinus, per *Filium* ſapientia, per *Spiritum S.* voluntas aut potentia diuina intelligatur. Hanc ſententiam ab Vnitariorum placitis non, niſi verbis diſcrepare iudicat, caeterum nullam ſubeſſe rationem, cur appelletur Trinitas aut tres Perſonae. Allegat hinc AVGVSTINVM, HIERONYMVM, CALVINVM, LVTHERVM, CASAVBONVM et FORBESIVM, qui terminos illos, neque biblicos eſſe, neque neceſſarios faſſi fuerint. Neminem proinde adſtringendum eſſe, vt adhibeat terminos in S. Scr. non obuios, quos refugium ignorantiae et ſuperſtitionis adpellat.

Cap. III. alteram exponit rationem, monſtratque iisdem terminis impediri vnionem et communionem Vnitariorum et Modaliſtarum, verbis tantum diſſentientium, re ipſa vero conſpirantium. Iudaeis quoque et Mahumedanis impedimentum obiici grauiſſimum,

quo

quo minus ad Chriſtianismum ſe conuertant. Multo magis impediri concordiam Vnitariorum cum Trinitariis realiſtis, quos vocat, qui per tres perſonas, tres ſubſtantias infinitas, realiter diſtinctas intelligunt.

Cap. IV. docet, fas eſſe in dogma Trinitatis curate inquirere, ſecusque ſentientes Iudaicae accuſat ſuperſtitionis, hinc argumenta examinat, quae Vnitariis obiici ſolent.

Cap. V. Orthodoxorum argumentum, plura S. Scr. loca litteraliter intellecta, confirmare doctrinam de tribus Perſonis in Deitate, quos terminos Eccleſia receperit ad clarius proponendum dogma reuelatum; infringere nititur, hoc modo: Trinitatem ſenſu *Modaliſtarum* intellectam, nullum in S. Scr. habere fundamentum, imo hos magis obſcurare hoc dogma; quoad ſenſum *Realiſtarum*, negat, eiusmodi loca in Bibliis occurrere; quia eo modo intellecta naturales ideas conturbent, rationis lumini repugnent, nec cum reliqua ſcriptura, quae alias hyperbolis et metaphoris abundet, conſpirent. Nihil magis implicare, quam tres infinitos ſtatuere ſpiritus, et tamen non, niſi vnum Deum admittere. Si vel maxime in S. Scr. loca occurrerent, quibus ſpiritui infinito aliae duae adiungi videantur Perſonae diuinae; ſenſum tamen communem dictitare, vt vel noſtram inſcitiam in explicandis iſtis confiteamur, vel illa ea explicentur ratione, quae cum vnitate entis perfectiſſimi congruat, nec rationi adverſetur.

Cap. VI. Ad obiectiones reſpondere contendit: Ieſum Chr. adpellari Deum et Filium Dei, eum teſte Scriptura S. mundum creaſſe, omnia ſcire et poſſe, remittere peccata, adorandum et inuocandum eſſe, Seruatorem generis humani eſſe Deum debuiſſe. Omnia in

 hunc

hunc finem ab orthodoxis adferri ſolita loca, ita contorquet auctor, vt nullum argumento adferri videantur firmamentum.

Cap. VII. Io. I. 1. ſenſu Socinianis accepto explicat.

Cap. VIII. Doctrinam de Chriſto ita proponit, vt Seruatorem ſolo virtutis ſingularis exemplo nobis ad Deum viam monſtraſſe, arbitretur.

Cap. IX. Per Spiritum S. intelligi modo potentiam ac virtutem Dei, modo angelum aliquem, vel plures Angelos, vel ipſum Deum, contendit.

Cap. X. Locis S. Scr. vim infert, in quibus trium perſonarum Trinitatis fit mentio.

Cap. XI. Obiectionem orthodoxorum ſuo more ſub examen vocat: Quod dogma de Trinitate perpetuo in Eccleſia ſit creditum, nec veri ſimile ſit, Chriſti ciues ſemper in ea re erraſſe; e contrario Vnitariorum opinio ſit noua et a paucis probata. Huic argumento, quod plures ante ipſum fecerunt Sociniani, opponit, quod non diu poſt Apoſtolorum aetatem ex Philoſophia Platonica variae in eccleſiam inuectae fuerint doctrinae genuinis Chriſti ciuibus antea incognitae, et quod Vnitarii cum antiquiſſimae eccleſiae Patribus loquantur.

Cap. XII. Eiusdem argumenti filum contexit, quodque omni aeuo fuerint Vnitarii, exponit.

Cap. XIII. Argumenta Vnitariorum praecipua producit, nimirum: 1) Si orthodoxorum dogma de Trinitate creditu neceſſarium eſſet, clarius in S. Scr. fuiſſet propoſitum; 2) *Trinitariorum realiſtarum* ſententiam rationi repugnare, Vnitariorum vero eſſe rationalem, intelligibilem, Deoque dignam; et 3) illam dictis refelli, quibus Deus tantum vnus dicatur, et Deus a Ieſu Chriſto et Sp. S. diſtinguatur. Cap.

Cap. XIV. Rationes repetit, quibus Trinitarii permoueri debeant, ad Vnitarios in communionem ſuam recipiendos. Qua ratione in *Io. I.* 1 - 14. commentatus fuerit, ex priorum trium commatum paraphraſi colligitur, quae haec eſt: "Ieſus Chriſtus, verbum Dei, id eſt, ille, qui annuntiauit verbum ac mandata Dei, ***erat in mundo initio Euangelii***, et cum IOANNE BAPTISTA profiteretur apud Iudaeos, regnum Dei prope adeſſe; hic Dei nuntius extraordinarius erat apud Deum, id eſt, *erat Deo cariſſimus*, et ope perpetua operationis Sp. S. perpetuum habebat cum Deo commercium, adeoque erat hoc reſpectu *quaſi Deus*, Dei vicem gerens. Ille erat ab initio apud Deum, i. e. erat Deo cariſſimus, qui ipſum inſtruxit de omni ſua voluntate. Omnia, ad hominum ſalutem neceſſaria, et praedicta de Meſſia, plane ſunt impleta per ipſum, ita, vt ſine eo, nihil illorum, quae fieri debuerunt, factum ſit etc." *Vid. Act. Erud. T. IV. Supplem. Sect VIII. p.* 536-542.

4. *Quaeſtiones Theologicae de SS. Trinitate et Sacramentis*, quas *Anonymus* et Myſterium S. Trinitatis et Sacramenta non admittens a. 1713. menſe Octob. *Haga Comitum Regiomontum* transmiſit, addito nuntio, quod Theologis Lutheranis, Reformatis et Pontificiis illas ad reſpondendum propoſuerit, ſed inſufficientem acceperit reſponſionem. Germ. MSC. 4. pl. $1\frac{1}{4}$. Scriptum, quod ad manus noſtras peruenit, nihil noui in receſſu habet, ac proinde reſponſuro ad quaeſtiones nauſeam procrearet.

5. " **Einige *Principia* und Grundregeln, welche bey Leſung heiliger Schrifft und Theologiſchen Diſputen ſehr nützlich, ja höchſt nöthig in acht zu nehmen; welche zu jedermanns Prüffung kürtzlich entworffen**

worffen, Ein Liebhaber der himliſchen Wahrheit." Scriptum hoc dimidiam plagulam formae 4. complectens, ab anno huius ſaeculi XV. quo impreſſum, per nonnullas Germaniae vrbes diſſeminatum eſt. Regulae XII. hermeneuticae, ex mente Sociniani auctoris explicandae S. Scripturae inſeruientes, bonam ſpeciem prae ſe ferunt, multa tamen cum verſutia ad fallendum indoctos et pellis ouinae, Socinianis ad ſuetae ignaros effictae. Sub examen easdem vocauit Anonymus quidam in den Preußiſchen Zehenden, T. II. p. 960. ſeqq. qui vbique peſſimam heterodoxi ſcriptoris intentionem detexit, lectoresque monuit, ne regulas iſtas innoxias reputent.

6. Frage: Ob GOtt, und Chriſtus Gottes Sohn zween Götter, Herren, Richter und Seeligmacher können genennet werden? *MSC.* 4. pl. 2½. Scriptum, quod in manibus noſtris eſt, vel Io. PREVSSIVM vel SAM. CRELLIVM habere auctorem nobis videtur; quisquis autem fuerit, Socinianis accenſendus. Tractationem ita incipit: "Nachdem man mit Beſtande der Wahrheit glaubet und bekennet: daß Jeſus Chriſtus der Sohn des Höchſten, ein wahrhaftiger Gott, Herr, König, Richter, Erlöſer ꝛc. ſey, und genennet werde, und aber nicht eben derſelbe an der Zahl einige Gott, Herr, König, Richter und Erlöſer iſt, welcher ſein himmliſcher Vater iſt; ſo wird uns von denen, die da wollen, daß ſie alle beyde zuſammen der einige Gott ſeyn, vorgeworffen, daß wir zween Götter, zween Herren glauben. Und ungeachtet wir ſolchen Vorwurff der Nichtigkeit, und ihren Schluß wieder uns der Falſchheit überzeugen, indem wir in ſolchen Nahmen und Ehrentituln einen großen Unterſcheid der Bedeutung anweiſen, wenn ſie dem höchſten einigen Gott,

oder

oder aber deſſen Sohn Jeſu gegeben werden, ſagende: daß, wenn von dem Vater Jeſu Chriſti geſaget wirdt, daß er Gott, Herr, König ꝛc. ſey, ſo bedeute es einen ſolchen, der es alles von ihm ſelbſt, und vor ſich ſelbſt iſt, und es Niemanden zu dancken hat; wenn ſolche Nahmen aber ſeinem Sohne gegeben werden, ſo bedeutet es einen ſolchen, der alles von Gott des Vaters Gnaden zu deſſen Ehren hat, und demſelben zuzuſchreiben; ſo laſſen ſie doch nicht ab, noch daran ſich vergnügen, ſondern ſagen unbedachtſam und unvernünfftig: Ihr habet dennoch zween Götter und zween Könige, Herren, Seeligmacher, Richter ꝛc. einen von ihm ſelbſt, den andern aus deſſen Gnade, einen großen, einen kleinen, einen Alten, einen Jungen, ꝛc. und wie ſie mehr zu ſpotten pflegen. Und ob wohl durch Anweiſung dieſer ſo ſehr unterſchiedenen Bedeutung, ihr Schluß von zween Göttern, Herren, Seeligmacher ꝛc. augenſcheinlich falſch; denn es werde in der erſten Bedeutung genommen, ſo haben wir nicht mehr als einen; oder es werde in der andern Bedeutung verſtanden, ſo haben wir auch nicht mehr, als einen, und alſo in keinerley Bedeutung zween; ſo hat es doch in den Augen der Einfältigen und ungelahrten einen Schein der Wahrheit, und wiſſen nicht, wo der Betrug ſteckt. Weil aber ein jeder, der etwas als falſch verwirfft, nicht ohne ration oder Urſache es thun muß; ſondern ſchuldig iſt, dieſelbe beyzubringen, damit ihm nicht bloße Hartnäckigkeit nachgeſaget werde; ſo achtet man wohl der Rede werth, ſolche Sophiſterey, woraus ſich der zehende kaum auswickeln kann, zu entdecken, und wo es ihm ſitzt, zu unterſuchen."

"Vt hac imputatione coetum ſuum liberet auctor ſequentes praemittit regulas: 1) Terminus aequiuocus non

non ingreditur ſyllogismum; 2) De ambiguis ſeu Homonymis nec affirmari nec negari quicquam poteſt; 3) Vnus terminus ſemel poſitus, non niſi vnum ſignificare poteſt. Ex his ita infert: Nachdem nun kund und offenbahr iſt, daß alle obgedachte Wörter, als Gott, Herr, König, Richter, Seeligmacher, und andere mehr, als Hirt, Vater, Führer, Lehrer, Licht, Leben, item, gut, weiſe, gerecht, heilig, allmächtig, allwiſſend, unſterblich, ewig, A und O, erſte und letzte rc. ſo beſchaffen ſind, daß ſie von unterſchiedenen gebraucht oder geſagt, gar weit unterſchiedene Bedeutung haben; ſo ſollen ſie nach der erſten Vernunft-Regel, gar in keine Diſputation kommen; weil nach der andern Regel, man weder nein, noch ja darauf ſagen kan, vielweniger kann man einen Schluß daraus machen, weil ſie wieder die dritte Regel auf einmal zweyerley Bedeutung haben müſſen."

Aſſerti ſui veritatem hac inductione illuſtrari ac confirmari poſſe putat: "Ich wolte einen fragen: Ob er glaube: daß Jeſus Chriſtus der Herr ſey? Sagt er Nein, ſo wiederſpricht er unzählichen Oertern des N. T. Sagt er Ja, ſo könnte ich ihn ſo confundiren und ſchlüſſen: Der Herr hat einen Chriſtum oder Sohn, *Act. IV. 26. 27. Ergo*, hat Jeſus Chriſtus einen Chriſtum und Sohn. So ginge es auch mit allen denen obgedachten Wörtern, wenn jemand ja oder nein dazu ſagen möchte. Vtendum tamen eſſe hisce terminis, quamuis prouide, concedit, et coetus ſui ſocios, circa vſum eorundem hoc modo inſtruit: Wenn demnach der Wiederſacher fraget: Haltet ihr den Vater Jeſu Chriſti nicht vor Gott? So ſage man weder ja noch nein darzu, laut der zweyten Regel, weil das Wort Gott, ein Wort von unterſchiedener Bedeutung iſt,

iſt, und noch nicht verabredet iſt, in welcher es in dieſer Unterredung ſoll genommen werden. Will er, daß das Wort Gott bedeute einen ſolchen, der von ihm ſelber und nicht von andern iſt, ſo mag er alsdenn erſt antworten mit Ja. Frägt er weiter: Haltet ihr Jeſum Chriſtum nicht für Gott? So kann und ſoll man eben erſtgedachter Urſach halber weder ja noch nein ſagen, ſo lange der Wiederſacher ſich nicht erklähret, in welcher Bedeutung er das Wort Gott wolle verſtanden haben. Sagt er, eben in der, und alſo wie der Vater, da antwort man Nein. Die Urſach iſt, weil Chriſtus nichts von ihm ſelber iſt, noch hat, noch kann. Sagte er aber, es bedeute ihm Gott von Gotte, wie ihn das *Symboum Nicaenum* nennet, ſo ſage man Ja darauf; aber auf ſolche Weiſe wird nun ſchon keine Schlußrede daraus, *Ergo*, da habet ihr zween Götter, weil ihr ſie beyde nicht vor den einigen Gott haltet, wie wir halten. - - - Sagte er: er nehme das Wort in beyderley Bedeutung; - - - ſo handelt er wieder die dritte Regel, indem er will, daß ein Wort auf einmal und an einem Orte mehr als eine Bedeutung habe. - - - - Chriſtus iſt eigentlich zu reden ein wahrer Gott, Herr, König, Richter, Erlöſer, Lehrer ꝛc. aber nicht ohne Gott den Vater, und alſo nicht gegen oder neben ihm zu rechnen, ſondern gegen uns zu rechnen, derer Gott, Herr, König, Richter und Lehrer er iſt; Gegen Gott den Vater zu rechnen, iſt der Vater ſein Gott, der ihn gemacht hat, ſein Herr, ſein König, Richter, Erlöſer, Lehrer ꝛc. - - - Wie iſt es möglich, daß derſelbe Gott, deſſen Gott der Vater iſt, mit dem Vater zugleich gerechnet zween Götter ſeyn ſolten ꝛc."
In ſequentibus auctor Deum Patrem cum Rege, Filium

cum

cum miniſtro Regis comparat, qui Regi acceptum fert, quod ſubditi ipſum Dominum et Magiſtratum ſuum venerentur, ſalua interim manente ſuprema Regis Maieſtate

7. *Lettres ſur la Religion Eſſentielle a l'homme diſtingvee de ce qui n'en eſt, que l'Acceſſoire*, i. e. Epiſtolae de religione homini accommodatiſſima, ſecreta ab eo, quod non, niſi acceſſorium eſt, Partes II. *Amſt.* 1738. 8. plg. 20½. Hac verſione gallica prodiit liber, qui paulo ante anglice, *Londini* 1738. 8. lucem viderat. Auctor anonymus merito Socinianis accenſendus, qui horum erroribus noua admouere fulcra ſtuduit. Vid. IO. FRID. STAPFFERI *Inſtit. Theol. polem.* T. III. p. 360. MICH. LILIENTHALII *Biblioth. theol.* T. I. p. 342. et BAVMGARTENII *Recenſio libb. memoral.* T. I. p. 104. Lucem vidit recentior libri editio gallica reuiſa et correcta, *Londini* a. 1739. 8. quae IV. complectitur partes, quarum duas tantum antiquior habet. *Prima* pars praeter epiſtolam ad lectores, et editorem, nec non Introductionem in totum opus, paginas habet 202. *Secunda*, praeter monitorium de epiſtolis exhibendis pagg. 218. *Tertia* titulum prae ſe fert: *Svite ſur la Religion Eſſentielle a l'homme, ſervant de Reponſe aux objections, qui ont ete faites a l'Ouvrage qui porte ce Titre*, habetque praeter monitorium praemiſſum et epiſtolam Iſagogicam pagg. 316. *Quarta* hoc indice inſignita: *Svite de la troiſieme Partie ſur la Religion Eſſentielle a l'homme en douze Lettres*, *Londini* 1739. quae exceptis obſeruationibus generalibus, paginas 124. implet. Socinianam doctrinam paſſim nouis periſtromatibus ornatam hiſce epiſtolis ineſſe, ac inibi vtramque facere paginam, auctores *nouor. actor. erudit. Supplem.*

plem. T. IV. p. 501. iudicant. In parte priori Scriptor operam dedit, vt myſteria ex religione reuelata extirparet, ac ſatisfactionem et redemtionem Chriſti tolleret. Quaedam futilium opinionum monſtra l. c. allegata reperiuntur. Notauit in hoc ſcripto anonymo *Sabellianismum* et *Socinianismum* Arianismo mixtum FRANC. DE ROCHES in vindiciis rei chriſtianae, quae tomis 2. lingua gallica prodierunt *Lauſannae* et *Geneuae* 1741. 8. *Alph.* 2. pl. 3. Vid. *Nou. Act. Erud. Supplem.* T. VI. p. 324. ſeqq.

8. *Argumenta ex S. literis, quibus probatur, Chriſtum non eſſe ſummum Deum. MSC.* Numerantur ab anonymo argumenta 58. vt ipſa multitudine terrefaciant, quae ad pauciſſima reduci ab eo potuiſſent. Nimirum 1) Chriſtus ſaepiſſime a Deo ſummo in S. literis diſtinguitur, e. g. quando dicitur Filius Dei, imago Dei, panis Dei etc. 2) Quia non poteſt a ſe ipſo facere quicquam, *Io.* V. 19. 30; hinc ſummus Deus eſſe nequit, qui omnia a ſe ipſo poteſt; 3) Quia dicit, ſe non eſſe primum doctrinae ſuae auctorem *Io.* VII. 16. 17. etc. 4) Negat ſe a ſe veniſſe, ſed a Patre miſſum adfirmat, *Io.* VII. 28. 5) Teſtatur ſe non veniſſe vt faceret ſuam voluntatem, ſed Patris, *Io.* V. 30. 6) Negat ſe quaerere ſuam gloriam, *Io.* VIII. 5. 7) Dicit *Io.* XII. 44. qui credit in me, non in me, ſed in eum credit, qui me miſit. 8) Diem vltimi iudicii ignorauit, *Matth.* XXIV. 36. *Marc.* XIII. 32. 9) Sedere ad dextram et ſiniſtram, non eſt ſuum dare. *Matth.* XX. 23. 10) Eodem teſte nemo bonus eminenter, niſi vnus Deus. *Matth* XIX. 17. 11) Ipſe precatur, non ſicut ego volo, ſed ſicut Tu. (Pater) *Matth.* XXVI. 39. 12) Se ipſum non glorificavit, *Hebr.* V. 5. 13) Pater maior ipſo eſt, *Io.* XIV. 28.

14) Pater Filium in mundum miſit, *Io.* III. 16. 17. ſeqq. 15) Chriſtus mandata a Deo accepit, *Matth.* X. 40. 16) Fuit Deo obediens, *Rom.* V. 19. *Phil.* II. 8. 17) Dei ſeruus vocatur, *Matth.* XII. 18. 18) Preces ad Patrem fudit, *Matth.* XXVI. 39. 42. 44. *Io.* XVII. 1. ſeqq. *Hebr.* V. 7. 19) Ipſi omnia a Patre ſunt data, *Matth.* XXVIII. 18. 20) Deus Ieſum fecit Dominum ac Chriſtum, *Act.* II. 36. *Hebr.* III. 2. 21) Eidem a Patre traditum eſt omne iudicium, *Io.* V. 22. *Act.* X. 42. 22) Nomen a Patre donatum ſupra omne nomen, *Phil.* II. 9. 23) Pater in ipſo manens fecit opera eius diuina, *Io.* XIV. 11. 24) Opera, quae ipſi dedit Pater, teſtantur de illo, *Io.* V. 36. 25) Opera fecit in nomine Patris, *Io.* X. 25. 26) Gratias egit Patri, quod ipſum exaudiverit, *Io.* XI. 41. 27) Deus Ieſum Nazarenum vnxit Spiritu S. *Act.* X. 38. 28) Appellatur vir a Deo approbatus, *Act.* II. 22. 29) Quia non eſt prima, ſed media cauſſa omnium diuinorum operum ad ſalutem noſtram ſpectantium, *Io.* I. 3. 1 *Cor.* VIII. 6. *Eph.* III. 9. 30) Deus omnia per Chriſtum ſibi reconciliauit, 2 *Cor.* V. 18. *Col.* I. 19. 31) Deus nouiſſimis diebus ad nos locutus eſt per Filium ſuum, *Hebr.* I. 1. 32) Deus nobis victoriam dedit per Dn. Noſtrum I. C. 1 *Cor.* XV. 57. 33) Spiritum S. effudit in nos per I. C. *Tit.* III. 5. 6. 34) Occulta iudicaturus eſt per I. C. *Rom.* II. 16. 35) Nobis a Deo factus eſt ſapientia, iuſtitia etc. 1 *Cor.* I. 30. 36) Chriſtus conſummatus, omnibus, qui obediunt ipſi, cauſſa aeternae ſalutis extitit, *Hebr.* V. 9. 10. 37) Deus Chriſtum dextra ſua euexit Principem ac Seruatorem, *Act.* V. 31. 38) Paracletum, de ipſo teſtantem mittit a Patre, *Io.* XV. 26. 39) Dextra Dei exaltatus, et promiſſione Sp. S. accepta a

Patre

Patre effudit dona miraculoſa, *Act.* II. 33. 40) Nondum erat Sp. S. quia Ieſus nondum erat glorificatus, *Io.* VII. 39. 41) *Io.* XVI. 7. dicit: Niſi ego abiero, Paracletus non veniet ad vos. 42) *Io.* VIII. 16. Quodſi ego iudicarem, iudicium meum verum eſſet; quia ſolus non ſum, ſed ego, et qui miſit me, Pater. 43) Non eum ſolum relinquit Pater, quia, quae huic placent, facit ſemper, *Io.* VIII. 29. 44) Pater eſt Deus Chriſti, *Matth.* XXVII. 46. *Io.* XX. 17. *Eph.* I. 17. *Hebr.* I. 8. 9. *Apoc.* III. 12. *Mich.* V. 4. 45) Deus eſt Chriſti caput, 1 *Cor.* XI. 3. 46) Chriſtus eſt Dei, 1 *Cor.* III. 23. 47) Ipſe Filius Patri regnum reddet, eritque ei ſubiectus, 1 *Cor.* XV. 24-28. 48) Eſt Dei et hominum Mediator, 1 *Tim.* II. 5. 49) Dei Sacerdos, *Hebr.* II. 17. V. 5. 50) A Deo Patre reſuſcitatus ex mortuis, *Act.* II. 24. III. 15. 26. *Gal.* I. 1. *Eph.* I. 17. 20. 51) Imago Dei inuiſibilis, 2 *Cor.* IV. 4. *Col.* I. 15. *Hebr.* I. 3. 52) De incarnatione Dei altiſſimi S. literae tacent, *Matth.* I. 18. 53) Quatenus eſt Vnigenitus Filius Dei, pro nobis mortuus eſt, *Io.* III. 16. 54) Eidem datus eſt Sp. S. *Matth.* III. 16. 55) A diabolo tentatus eſt, *Matth.* IV. 1. 56) Eſt primogenitus omnis creaturae, *Col.* I. 15. 57) Dominus ad gloriam Dei Patris, *Phil.* II. 11. 58) Toties appellatur et eſt Filius hominis.

9. *De Spiritu S. quod is non ſit Deus Summus demonſtratio ex S. Scriptura. MSC.* Idem ſine dubio auctor, qui ſcripti prioris, idem enim litterarum figura, idemque cumulandi in ſpeciem argumenta pruritus. Demonſtratio ita dicta, his nititur rationibus: 1) Quod Sp. S. nusquam in tota S. Scr. expreſſe Deus vocetur; 2) Nec vllum in eadem ſit praeceptum, vt illum adoremus, aut invocemus; quin ne exemplum eius rei

inveniatur vllum. 3) Illius plurimis in locis nulla fiat mentio, vbi omnino eius mentio fieri debuiſſet, *Act.* XX. 21. 4) Omittitur, *Matth.* XI. 27. 5) Creberrime a Deo diſtinguitur, vt eius Spiritus, *Matth.* III. 16. 6) Appellatur Dei virtus, *Luc.* I. 35. et digitus Dei, *Luc.* XI. 20. 7) Chriſtus Sp. S. Filius foret, ſi Sp. S. eſſet Deus ſummus, vel ſaltem Perſona, *Luc.* I. 35. 8) Datur hominibus et ideo donum Dei nuncupatur, *Act.* II. 38. 9) Arrhabo, 2 *Cor.* I. 22. *Eph.* I. 13. 14. 10) Eodem homines obſignantur, 2 *Cor.* I. 22. 11) In homines effunditur, *Tit.* III. 5. 6. 12) In Spiritu S. homines baptizantur, *Act.* I. 5. 13) Homines eodem tanquam potu reficiuntur, 1 *Cor.* XII. 13. 14) Chriſtus et alii homines eodem vncti, *Luc.* IV. 18. *Act.* X. 38. 15) Loca quaedam partitionem Sp. S. arguunt, *Act.* II. 18. 16) PAVLVS cum aliis Apoſtolis primitias Sp. S. accepit, *Rom.* VIII. 23. 17) Deus eum non dat ex menſura. 1 *Io.* III. 34. 18) Eundem non debemus extinguere, 1 *Theſſ.* V. 19. 19) Aliquando non fuit, *Io.* VII. 39. 20) Diſcipuli Epheſini ne quidem audiverunt, an ſit Spir. S. *Act.* XIX. 2. 21) A Patre procedit, *Io.* XV. 26. 22) A Patre et Filio mittitur, *Io.* XIV. 26. XVI. 7. 23) Non loquetur de ſemet ipſo; ſed quaecunque audierit loquetur, *Io.* XVI. 13. 24) Deus nobis quaedam per Sp. S. ſuum reuelauit, 1 *Cor.* II. 10. 25) Spiritus omnia ſcrutatur, etiam profunditates Dei, l. c. 26) Nemo ſcit ea, quae in Deo ſunt, niſi Spiritus Dei, 1 *Cor.* II. 11. 27) Deſcendit aliquando ſuper Chriſtum in ſpecie columbae, *Matth.* III. 26.

10. *Quod Pater Domini n. I. C. ſit ſolus ille vnus Deus altiſſimus. MSC.* Ex rationibus N. 9. adductis, eundem

dem eſſe auctorem ſuſpicamur. Argumenta ſunt: 1) Pater ita deſcribitur, quod ſit ſolus verus Deus, *Io.* XVII. 3. 2) Dicitur vnus Deus Pater, ex quo omnia, 1 *Cor.* VIII. 6. 3) Vnus Deus et Pater omnium noſtrum, *Eph.* IV. 6. 4) De die illo ſolus Pater ſcit, *Matth.* XXIV. 36. *Marc.* XIII. 32. 5) Idem Deus ab eodem Spiritu et ab eodem Domino diſtinctus eſt, qui eſt Pater Domini n. I. C. 1 *Cor.* XII. 4. 5. 6. 6) Vnus eſt Deus, et vnus Mediator Dei et hominum etc. 1 *Tim.* II. 5. 7) Vnus eſt Deus, qui iuſtificat etc. *Rom.* III. 30. 8) Soli ſapienti Deo gloria ſit per I. C. *Rom.* XVI. 27. 9) *Dan.* VII. 9. 13. *Apoc.* IV. V. Sedens in throno non eſt vllus alius, quam Pater I. C. 10) Nullus alius eſt Deus altiſſimus, quam qui olim dictus fuit Deus Abrahami, Iſaaci et Iacobi, Deus Iſraelitarum, qui eſt Pater I. C. *Act.* III. 13. *Hebr.* I. 1. 11) Ex locis, in quibus Patri prae Chriſto praerogatiua tribuitur, e. g. Chriſtus ipſe dicit, Patrem ſe maiorem eſſe, *Io.* XIV. 28. Pater dicitur Caput Chriſti, 1 *Cor.* XI. 3. et Deus Chriſti. *Io.* XX. 17. *Eph.* I. 17. etc.

Adtexuit his auctor tria argumenta, ex quibus monſtrare conatur Orthodoxos male adhuc pugnaſſe aduerſus Antitrinitarios ex dictis, vt putat controuerſis; nimirum 1) Iſti tantum S. Scripturae loci afferri debent pro confirmatione articulorum fidei, ex quibus certo aliquid probari poteſt; ergo pro confirmatione articulorum fidei, loci controuerſi afferri non debent. 2) Omnis certa cognitio rei inde debet peti, ex quo certo probari poteſt. A. Ex locis controuerſis nihil certo probari poteſt. E. Certa cognitio rei ex locis controuerſis peti non debet. 3) Cognitio Chriſti et Sp. S. peti debet ex primis et indubitatis locis S. Scripturae. A.

Loci S. Scr. qui adducuntur ab aduerſariis, non ſunt primi et indubitati. E. Cognitio Chriſti et Sp. S. ex illis peti non poteſt.

11. *Symboli Apoſtolici eiusque Anti-Symboli articuli XIII. e diametro ſecum pugnantes. MSC.* Parum differt ab eo, quod ſub SAM. PRZYPCOVIO, N. 35. ex MSC. inſeruimus.

12. *A plain Account of the Trinity from ſcripture and Reaſon etc.* i. e. *Dilucida expoſitio doctrinae de Trinitate ex S. Scriptura et ratione, qua manifeſto demonſtratur, fidem huius doctrinae auctoritate Eccleſiae introductam, humanum eſſe inuentum, nec quicquam de illa in S. Scriptura occurrere. Accedit tractatio de pulchritudine et ſtylo S. litterarum, nec non dialogus inter auctorem, et amicum ipſius de abſurdis, quae continentur in ſyſtemate Trinitariorum, quod ab his defenditur. Scriptum a quodam viro nobili.* Prodiit liber anglice, *Londini* 1739. 8. maj. pagg. 83. Quinam auctor eius ſit, certo dici nequit, nec ex litteris E. J. quas in fine epiſtolae ex India occidentali ad editorem ſcriptae, notauit, coniici licet. In praefatione ad lectores auctor conſcientiae ſtimulis et argumenti praeſtantia ſemet concitatum profitetur, noua haec, quemadmodum ſibi perſuadet, publicae luci committere. Maximum demonſtrationis fundamentum petit ex loco, 1 *Tim.* II. 5. ex quo colligi poſſe putat, quod hi duo *Deus* et *Mediator* vi oppoſiti diuerſi eſſe debeant, nec vnus idem, qui alter eſſe poſſit. Mediatorem quidem eſſe Deum et hominem, primum vero non *eſſentialiter*, ſed tantum *propter generationem.* Patrem et Filium diuerſam habere eſſentiam, Filium Patri non eſſe ſimilem, multo minus aequalem, nec ex praeſcripto S. Scriptu-

Scripturae adorandum. Occaſione verborum, *Ego et Pater unum ſumus*, Euangelium Ioannis interpolatum eſſe colligit. Spiritum S. omnino Trinitate eſſe excludendum, nec procedere a Deo, nec Deum dici poſſe; Patrem ſolum ſummum eſſe Deum eloquitur. Vid. Bavmgartenii *Recenſio Biblioth. Hal.* T. VI. p. 411. ſeq. Mich. Lilienthalii *Biblioth. theol.* T. I. p. 956.

13. *The Tryal of* Willian Whiston, *Clerk, for defaming and Denying the Holy Trinity, before the Lord Chief Juſtice Reaſon, London* 1739. 8. In impio hoc ſcripto cuius auctor, quantum ſcimus, eruditis incognitus eſt, *ratio* vt iudex, Whistonvs vt accuſatus, Waterlandvs aliique orthodoxi Trinitatis defenſores, vt accuſatores, Euangeliſtae vero atque Apoſtoli tanquam teſtes in forum protrahuntur. Totum negotium, more in foris iuridicis Anglicanis vſitato, tractatur, cuius exitus eſt vt Whistonvs in optima forma abſolutus, adverſus autem accuſatores eius ſententia condemnatoria pronuntiata fuerit. Additus eſt libro *Catechismus pro ſcortis*, qui profanam ſane auctoris mentem abundanter declarat. Vid. Mich. Lilienthalii *Biblioth. Theol.* p. 957. et hiſtoriam noſtram Socinianismi et Arianismi Anglicani

14. **Gedancken von Gott dem Vater, dem Sohne und dem heil. Geiſte, nach der Uebereinſtimmung der Vernunft und Offenbarung, in einem Schreiben an einen berühmten Lehrer der Gottesgelarheit zur Prüffung entdecket,** 1755. 8. In hoc libello anonymi ratiunculae adparentes, quibus plerumque doctrina reuelata de myſterio S. Trinitatis impugnatur, nouo habitu comparent. Ad examen eum voca-

vit Io. Andr. Mercatvs in adnotationibus ad eundem germ. ſcriptis et *Halae* 1756. 4. luci expoſitis.

ELIAS ARCISSEVIVS, *Senior.*

Eques Polonus, *Smiglae* Dominus et coetus, hoc loco a Socinianis collecti, Patronus, ſimulque Paſtor, qui a. 1592. Andreae Lvbieniecio Smigla euocato in munere Eccleſiaſtico ſucceſſit. Smiglam ſibi a Dvdithio illius Domino, vitam priuatam et a negotiis remotam praeoptante comparaſſe, videtur Lavterbachio in *Ariano-Socinismo* olim in Polon. p. 405. *Socinus* in praef. libri *de I. C. Seruatore*, quem ipſe Arcissevivs praemiſſa praefatione in lucem emiſit, eum T. II. Opp. f. 120. adpellat *virum pium et in vinea Domini egregium operarium, eumdemque ſummum amicum ſuum.* De eodem Rvarvs in ep. ad Ioach. Pevschelivm a. 1614. ſcripta, in Epp. illius *Cent.* II. N. 17. inquit: "Non ſemel mihi colloquium fuit cum Elia Arcissevio, illo, qui librum *Socini de Servatore* cum praefatione vulgauit; habet enim ille non procul Smiglia praedium ſatis lautum, quod illi ex Smiglenſi territorio, cuius olim Dominus fuerat, iniquiori fortuna circumuento ad ſtatum ſuum cum dignitate inter equites Poloniae tuendum remanſit: vir eſt non indoctus, ſed cui rei familiaris cura parum ad ſtudia litterarum tractanda temporis, praeſertim aetate paulum iam affecta, relinquit." Duos reliquit filios virtute bellica inclytos, quorum alter Elias, in exercitu Danico Tribunus, alter iunior natu Christophorvs apud Batauos in India occidentali copiis bellicis praefuit. Vid. Sandivs l. c. p. 95. et 141.

Scripta:

1. *Praefatio in F. Socini librum de I. C. Seruatore*, edit. 1594.

1594. 4. ſubſcripta e. a. Kal. Octobr. in qua ſemet ipſum *Ieſu Chriſti ſeruum* adpellat.

2. Anno 1628. libellum a ſe concinnatum Synodo transmiſit, cum petito vt imprimeretur; cui reſponſum a Synodo datum, quod deficiente pecunia id iam hoc tempore fieri nequeat. Cuius argumenti fuerit, in *actis MSSCC.* non ſignificatur.

ELIAS ARCISSEVIVS, *Iunior.*

Eques Polonus, Eliae ſen. filius, Tribunus quondam militum Regis Danorum, et Aulicus Regis Poloniae. Plurium Arcisseviorvm in ſcriptis Socinianorum et *actis Synod. MSSCC.* fit mentio. Inter hos eſt 1) Christophorvs, germanus natu iunior Eliae Arcissevii iunioris, cum quo Andr. Wissowativs in Belgio amicitiam olim contractam communiuit. Hinc auctor vitae Wissowatii apud Sandivm l. c. p. 232. inquit: "Offendit tunc temporis Andr. Wissowativs in Batauia Christophorvm Arcissevivm, Equitem Polonum, qui Societati Indiae occidentalis operam ſuam nauans, a Curatoribus eius in Americam cum militum manu, cum ad Braſiliam, aliaque eorum ditioni ſubiecta loca tutanda, tum ad noua acquirenda, expediebatur. Fuerat is a iuuentute, horum, quos Arianos vocant, addictus ſacris: verum inter Reformatos degens, ad eorum communionem acceſſerat. Quod tamen hac fecit conditione, vt ei de Trinitatis dogmate, a communi opinione diſſentire liceret, prioremque de vnitate Dei retinere ſententiam: impigre fateri ſolitus, *Arianos*, ſeu *Photinianos*, (prout vulgo audiunt,) caeteris purius de Deo ſentire, quod et litteris ſuis ad Regem Wladislavm IV. cum in patriam reuerteretur datis, haud veritus eſt inſerere. Is in priſtinae amicitiae, quam cum Wisso-

wATIO coluerat, ſignum, inuitabat eum, vt vela ſecum faciens, in *Americam* traiiceret; innuens haud defuturam illic diuinae gloriae promouendae meſſem. Nec difficulter animum eius, ad talia dudum propenſum, flexiſſet; ni eum a tam longinquo diſcriminisque pleno itinere retraxiſſent cum parentes procul relicti, huiusque rei inſcii, tum Eccleſia, cuius curae ſe commiſerat, quibus inconſultis nihil noui tentare voluit." 2) Ioannes Arcissevivs, *ſenior*, cui in conſeſſu Dazuienſi a. 1648. iniungebatur, vt commentarium in epiſtolam *Pauli ad Romanos* et tractatum *Crellii* de Spiritu S. reuideret, typisque exſcribi curaret. 3) Ioannes Arcissevivs, *iunior*, qui a. 1648. ab eodem conſeſſu Dazuienſi publico conſilio ad promouenda coetus Sociniani incrementa in exteras regiones delegatus eſt Miſſionarius, conceſſo ipſi annuo 1000 flor. ſtipendio, habuitque itineris comitem et negotiorum cooperarium Christoph. Spinovivm (*Crellium*). Anno 1649. in Raſcouienſi conſeſſu in ipſius arbitrio poſitum eſt, vbicunque viſum ipſi fuerit ſuam figere ſedem, modo id commodis coetus cederet. 4) Samvel Arcissevivs. In actis Synodi Rutouienſis a. 1684. ipſius primum, quantum recordamur, mentio fit. In Synodo Selchouiae a. 1687. habita, concinnandi Catechismum in vſum infantum ipſiſſimis S. Scripturae verbis laborem, vna cum Bened. Wissowatio in ſe ſuſcepit, de quo alio loco. Reſtat vt Eliae *iunioris* ſcripta recenſeamus.

Scripta:

1. *Scriptum cuiusdam* Illvstr. Eqvitis Poloni, *Aulici Regii, quo Regi ipſi rationem reddit conſcientiae ſuae, quod, relictis aliis religionibus, vni, quam vocant Arianam, ſe addixerit*, 1649. 8. ſine loci indicio.
2. *Epiſtola ad Ill. Dn.* Kazanovivm, *Mareſchall. Curiae Regni*,

Regni, qua Religionis ſuae, quae Ariana vulgo audit, rationem reddit. MSC. Polon.

BENEDICTVS ARCOSI.

Hungarus, Gymnaſii Claudiopolitani lector. Vid. *hiſt. Socin. Tranſylu.*

SCRIPTA:

De locis SS. literarum inter Trinitarios et Vnitarios controuerſis. *MSC.* Allegatur apud SANDIVM l. c. p. 156.

IOANNES BALCEROVICIVS.

Ciuis Lublinenſis et Senior coetus huius loci, circa annum 1580. et ſeqq. cuius F. SOCINVS in epiſtola ad CZECHOVICIVM *Epp.* p. 337. meminit, quemque vna cum CZECHOVICIO in epiſtola ad NIEMOIEVIVM in *Epp.* p. 220. ſuo nomine ſalutandos rogat, ad quem etiam ipſum quasdam dedit epiſtolas SOCINVS. Plura mihi de eodem noſcere cupienti, PAVLVS CRELLIVS aliquando reſpondit: Io. BALCEROVICIVS, ciuis Lublinenſis, egregius itineris comes et conſors legationis, cum ANDREA LVBIENIECIO peractae, ex auctoritate Synodi Chmielnicenſis, apud *Goslarienſes* in gratiam *Oſtorodorum* matris ſororumque, quas liberauerunt periculo perpetui carceris et adduxerunt ſecum ad confratres Polonos. De hac legatione alio loco plura ex *actis MSSCC.*

STEPHANVS BALIVS.

Eques Polonus, cuius nulla, quantum memini in *actis MSSCC.* fit mentio, a SANDIO tamen p. 90. notatus, qui illum cantiones ex S. Scriptura petitas concinnaſſe, commemorat.

BAR-

BARTHOLDVS.

Lvbieniecio *in hiſt. reform. Polon.* p. 250. vocatur celebris e Germania Medicus, qui a. 1626. Racouiam aduenit. Vix dubium eſt, quin ſemet Socinianorum coetui Racouiae adiunxerit. Vnde vero venerit, quid commodi Socinianis praeſtiterit et vtrum ſcriptis quoque editis familiae huic operam ſuam nauauerit, reſcire non potuimus.

VALENTINVS BAVMGARTIVS.

Memela Boruſſus, de quo in hiſtoria Socin. Pruſſ.

Scripta:

1. *Scriptum, contra incarnationem I. C.* Cui oppoſuit Io. Pavlin. Felwingervs *vindicias incarnationis I. C. Altorff.* 1669. 8. qui quoque in lucem emiſit *Immodeſtam modeſtiam, qua Photinianus* Valent. Bavmgartivs *ſe excepit, Altorff.* 1667. 8.
2. *Collatio Religionum.* Et hoc ſcriptum ſub examen vocauit Io. Pavl. Felwingervs, *in diſſenſione collationis religionis Euangelicorum, ſ. Lutheranorum, cum religione Vnitariorum ſ. Photinianorum, conſcriptae a* Valent. Bavmgartio, *Altorff* 1667. 8.
3. *Antitritheia, ſ. Diſſertatio vulgatae opinioni de tribus Elohim, h. e. Diis, ſ. de tribus perſonis, quarum quaelibet eſt ſummus Deus, oppoſita. In qua per diſtinctas quatuor ſectiones oſtenditur, vulgatam illam Triadolatriam, et de tribus perſonis in vno Deo opinionem eſſe (αθεμιτον) vanam et futilem, quia eſt 1) Origine humana, 2) Progreſſu violenta, 3) Effectu detrimentoſa, iuxtaque rationi ſanae aduerſa, 4) Scripturae contraria. Act. XXVII. 22. Anno Domini MDCLIV. MSC.* 4. plagg. 45.

4. *Ca-*

4. *Catecheſis latina.* MSC.
5. *De ſummo bono.* MSC.
6. *Oratio reuocatoria*, habita Regiomonte 1640. 26. Aug. Vid. ZELTNERVS l. c. p. 889. HARTKNOCHII *hiſt. Eccl. Pr.* p. 593. ſeqq. et addenda p. 5. Particulam quandam ſcripti raro admodum obuii *hiſtoriae noſtrae Socin. Pruſſ.* olim inſeruimus.

IOANNES BECIVS.

Belga, natus circiter 1622. Paſtor olim Middelburgenſis in *Zelandia*, quo munere ob ſuſceptas Antitrinitariorum partes priuatus eſt. Vid. SANDIVS l. c. p. 164. *Scriptorum* ipſius catalogum idem exhibet, quibus addi poſſunt: 1) *Twyffelingen en Swarigheden over de Dryeenigheyt. Vor alle Liefhebbers der Waerheyt*, 1686. 8. 2) *Verantwording voor de verdrukte Waerheyt*, *t'Amſteldam* 1683. 8. *Vid. Biblioth. Vffenbach.* P. I. p. 819. N. 14. et p. 820. N. 21.

BERNARDVS.

Medicam artem profeſſus, RADECII affinis. Vid. Epiſtola FAVSTI SOCINI ad BALCEROVICIVM in illius *Epp.* p. 347.

FRANCISCVS BETHLENIVS.

Nobilis Hungarus, Archimareſchallus Principatus Tranſyluaniae. Vid. *hiſt. Socin, Tranſylu.* Tres eius epiſtolae ad MARTIN. RVARVM, prima *Piaſeſeczno* 15. Nou. 1645. ſecunda *Varſauiae* 7. Aug. 1648. tertia data *in Bethlen* 7. April. 1649. inſertae ſunt RVARI *epp. Cent.* II. N. 91. ex edit. ZELTNERI p. 688. 696. et 697. Socinianae Sectae niſi addictus, omnino tamen fauit.

BIBLI-

BIBLIA.

Quam in vertendis ad diſciplinae ſuae ſtabilimentum S. Scripturae libris, iisque per repetitas editiones divulgandis praeſtiterint operam Sociniani, in *hiſtor. Socinianismi Polonici* fuſius, adhibitis *actis Synod. MSSCC.* enarrabimus.

BIBLIOTHECA FRATRVM POLONORVM.

Bibliotheca Fratrum Polonorum, quos Vnitarios vocant, inſtructa operibus omnibus, FAVSTI SOCINI *Senenſis, Nobiliſſimi Itali,* IOANNIS CRELLII *Franci,* IONAE SCHLICHTINGII *a Bucowietz, Equitis Poloni, exegeticis et* IOANNIS LVDOVICI WOLZOGENII *Baronis Auſtriaci, quae omnia ſimul iuncta totius Noui Teſtamenti explicationem complectuntur. Irenopoli* (i. e. Amſtelodami) *poſt annum Domini* 1656. fol. Volumina V. quae etiam Voluminibus VI. vel aliquando VIII. compacta animaduertuntur, quibus ſingulis ſpeciales tituli ſunt praefixi. Quidam SAMVELIS PRZYPCOVII opera continuationem Bibliothecae huius, vltimamque eius partem conſtituere iudicant; imo a quibusdam DAN. BRENII opera huic ſupellectili adiunguntur. Non quidem animus nobis eſt peculiarem omnium ſcriptorum in hoc opere exhibitorum hoc loco inſtituere recenſionem, qui potius ſub ſingulis auctoribus, ipſorum ſimul foetus in lucem protruſos luſtrabimus. Accuratum tamen operis vaſti ac rari cenſum inſtituit IO. FABRICIVS in *hiſt. Biblioth.* P. II. p. 57-80.

Poſt titulum generalem praemittitur *Diſſertatio ſuper hiſce operibus* nimirum FAVSTI SOCINI, quam ſequitur vita eiusdem; vtraque conſcripta ab *Equite Polono,* quem SAM. PRZYPCOVIVM eſſe SANDIVS, p. 64. et 79. docet

et; ambo quoque Scripta in Przypcovii Opp. p. 419-433. iterum recuſa. Breuis praefatiunculae, quae ſequitur, auctor eſt Andr. Wissowativs teſte Sandio l. c. p. 79. Vid. Baylii *Diction.* T. IV. p. 237. verſ. Germ. Tum ſub nouo titulo comparent: Favsti Socini *Senenſis opera omnia in duos Tomos diſtincta. Quorum* prior *continet eius opera exegetica et didactica*, poſterior *opera eiusdem Polemica comprehendit. Acceſſerunt quaedam hactenus inedita, quorum catalogum verſa pagina exhibet. Irenopoli. Poſt annum Domini* 1656. *Tom.* I. pagg. 814. *Tom.* II. pagg. 812. Singulis Scriptis in duobus Tomis contentis, ſpeciales praemittuntur tituli.

Prior Tomus XIX. ſcripta F. Socini exhibet. Ex his XI. prima vice, typis exſcripta in hac Bibliotheca comparere ven. Bavmgartenivs in *recenſ. Biblioth. Hal.* T. III. p. 164. putauit; ſed ex illis, quae antea nondum luci expoſita fuiſſe indicauit, haud pauca omnino edita iam antea animaduertimus. Plura hoc de argumento expoſuimus ſub Favsto Socino. *Theſes de Chriſto etc.* quae p. 814. vna cum Socini reſponſionibus leguntur, per errorem huc translatae ſunt, pertinentque ad *Tom.* II. p. 423. notante Fabricio l. c. p. 60.

Tomus poſterior XII. Socini ſcripta exhibet, antea iam ſeparatim edita. Quod locum N. XI. occupat, nonnulla fragmenta ex parte imperfecta habet adtexta, et coronidis loco Martini Seidelii *epiſtolas tres* ad Socinianos, vna cum Socini reſponſionibus, vnitarii coetus nomine adpoſitas. Circa haec opera in praefatione lector monetur, quod illa ex exemplari ab eruditiſſimo viro, a quam plurimis mendis caſtigato expreſſa fuerint.

Poſt Socini opera, Ioannis Crellii lucubrationes exhibentur in IV. partes diſtributae. *Prima* et *ſecunda*

com-

communem hunc prae ſe ferunt titulum Ioannis Crellii *Franci opera omnia exegetica, ſiue eius in plerosque Noui Teſtamenti libros commentarii maximam partem hactenus inediti, in duos tomos diſtincti, quorum catalogum verſa pagina exhibet. Additi ſunt duo indices copioſiſſimi, quorum prior eſt rerum et verborum, phraſiumque S. Scripturae memorabilium, alter locorum S. Scripturae in hoc opere explicatorum, vel curſim tantum illuſtratorum. Eleutheropoli ſumptibus* Irenici Philalethii. *Poſt annum Domini* 1656. Hoc eſt 1665. Vid. Sandivs l. c. p. 118. qui editionem operum omnium exegeticorum circiter triennio praeceſſiſſe commemorat caeterorum librorum impreſſionem, anno videlicet 1665. Reliqua proinde eius opera anno demum 1668. lucem adſpexerunt. *Prior tomus* paginas habet 621. *poſterior* 327. absque indicibus. In illo, cui praemiſſae ſunt Ioannis Stoinii praefatio, *de interpretis biblici requiſitis* et Crellii laudibus, nec non vita eiusdem a Ioach. Pastorio deſcripta, XII. comparent ſcripta, in quibus I. II. VI. VII. et XII. antea iam typis exſcripta proſtant. In hoc VII. exhibentur, ex quibus quartum iam antea orbi expoſitum.

Tertiae partis index eſt: Ioannis Crellii *Franci Operum exegeticorum tomus tertius. Contenta ſequens pagina exhibet, omnia hactenus inedita. Irenopoli. Poſt annum Domini* 1656. (1668.) pagg. 416. Continet haec octo ſcripta exegetica, vere teſtante titulo, nunquam antehac edita. Adtextus etiam huic tomo eſt index particularis librorum, capitum et locorum Scripturae, in eo explicatorum et reſolutorum.

Quarta pars hac in fronte inſcriptione inſignita: Ioannis Crellii *Franci operum tomus quartus, ſcripta eiusdem didactica et polemica complectens. Acceſſerunt*

non

non nulla antehac inedita, *nempe* 1) *Problemata N. cum ſolutionibus* CRELLII; 2) *Solutio trium quaeſtionum a* STOINIO *propoſitarum*; 3) *Excerpta ex epiſtolis*; 4) *Reſponſio ad quaeſtionem* GITTICHII, an Chriſtus in coelis ſublatus idem ſit numero, qui in terris degens fuerat; 5) *Diſcurſus de pietate*; 6) *Diſcurſus de felicitate. Irenopoli. Poſt annum Domini* 1656. (1668.) *pagg.* 930. Vid. MICH. LILIENTHALII *Biblioth. exeget.* Sect. II. C. I. p. 582.

Tertium in Bibliotheca locum occupant SCHLICHTINGII opera ſub hoc titulo generali: IONAE SCHLICHTINGII *Bukowiek Commentaria poſthuma in plerosque Noui Teſtamenti libros. Cuncta hactenus inedita. In duos tomos diſtincta. Quorum catalogum verſa pagina exhibet. Quibus additi ſunt tres indices copioſiſſimi, quorum primus eſt locorum S. Scripturae, in hoc opere vel breuiter, vel prolixius explicatorum. Secundus eſt rerum memorabilium. Tertius phraſium in hoc opere ex Vetere, praeſertim vero ex Nouo Teſtamento indicatarum. Irenopoli, ſumptibus* IRENICI PHILALETHII, *poſt annum Domini* 1656. *Prima pars* 322. *altera* 428. paginas habet. Praemiſſum eſt exemplum epiſtolae STANISLAI LVBIENIECII DE LVBIENIETZ, *qua viro cuidam magno Hiſtoriolam commentariorum et vitae ac mortis* IONAE SCHLICHTINGII *p. m. pertexit.* In hac epiſtola LVBIENIECIVS narrat, qua ratione auctor commentarios hosce vtroque tomo comprehenſos inter V. obſidionum mala, inque mediis bellorum fluctibus, imo in captiuitate ſcripſerit, quodque illi inter rapacium militum manus, voracis ignis ſaeuitiam et contagionis virulentiam miris modis ſeruati fuerint. Commendauit auctor commentarios iſtos tribus filiis ſuis, STAN. LVBIENIECIO et IO. PREVSSIO, vt typis exſcribi eosdem curarent. Idem

D vero

vero in limine monet, non publico illos, ſed priuato ſuo nomine ſe ſcripſiſſe; adeoque coetum ſuum nullo ipſius dicto, nulla ſententia eſſe onerandum; a priuato dictum eſſe, quicquid dictum, ſequi te illos cenſurae coetus, ſi licuiſſet, lubentem ſubmiſſurum fuiſſe.

In praefatione auctor dicitur ſequutus HVG. GROTIVM in expoſitionibus ſuis, quod ita intelligendum non eſt, ac ſi ille nunquam ab hoc diſſenſerit; quippe quod omnino factum, cum SCHLICHTINGIVS, ſub fictitio IOANNIS SIMPLICII nomine, *notas in doctiſſimi cuiusdam viri* (qui H. GROTIVS eſt) *commentationem ad ſecundum caput poſterioris ad Theſſalonicenſes epiſtolae, Anno Domini Chriſti* 1643. 8. publicae luci commiſerit. BVDDEVS in Iſag. p. 1756. ita de operibus SCHLICHTINGII exegeticis iudicat: "Sequitur in pleriſque F. SOCINVM; interdum et GROTII annotatis vſus eſt. Difficile quoque fuit illi, noui quid proferre, cum SOCINVS et CRELLIVS in peruertendis N. T. locis, quae illorum impietati obſtare videbantur, tanta iam vſi ſint diligentia, vt vix quicquam aliis, quod adiicere poſſent, reliquerint." Fallitur, qui ſibi perſuadet, omnia SCHLICHTINGII ſcripta duobus hisce tomis contineri. Iſta tantum in his comparent, quae poſt totalem Socinianorum e Polonia expulſionem concinnauit; plura vero ſub IONA SCHLICHTINGIO recenſebimus.

Quartum in Bibliotheca ordinem tenent WOLZOGENII lucubrationes hoc titulo praefixo: IOANNIS LVDOVICI WOLZOGENII *Baronis Auſtriaci, opera omnia exegetica, didactica et polemica, quorum ſeriem verſa pagina exhibet, cum indicibus neceſſariis. Irenopoli, poſt annum Domini* 1656. *Prior pars* paginas 1038. *poſterior* 488. implet. In vtraque XIV. ſcripta WOLZOGENII poſt obitum eius inuenta exhibentur, quod in praefatione ſignificatur; haud

pauca

pauca tamen ex eiusdem ſcriptis periiſſe conſtat. Vid. ſub WOLZOGENIO. Inſerta quaedam ſunt WOLZOGENII operibus, quae alios agnoſcunt auctores. Praeter enim pauca a IOACH. STEGMANNO, *iun.* fabricata, exſtant quoque explicationes ANDREAE WISSOWATII in quosdam N. T. libros, nimirum in Acta Apoſtolorum, (v. SANDIVS p. 139.) et in epiſtolam IACOBI et IVDAE, ne vllus noui inſtrumenti liber deſideraretur, in hac ſcriptorum Socinianorum collectione non illuſtratus atque expoſitus.

Partem *Bibliothecae FF. PP.* vltimam Sextumque vel Septimum eius Tomum conſtituere SAM. PRZYPCOVII *Cogitationes S. etc.* BVDDEVS atque REIMANNVS, quamuis non ſatis accurate, quippe harum nulla in *Bibliothecae* indice generali fit commemoratio; iudicarunt. Rarius tamen hoc PRZYPCOVII opus occurrit, quam volumina Bibliothecam iſtam proprie conſtituentia. Vid. MICH. LILIENTHALII *Biblioth. exeg.* p. 584. Si dicendum quod res eſt, opus hoc *Fratrum Polonorum Bibliotheca* vix dici meretur, quatuor ſaltim fratrum, quos Vnitarios vocant, complectens ſcripta. Caret illa, cum PRZYPCOVII libris quamuis computata Scriptis VOLKELII, OSTORODI, SMALCII, VOIDOVII, MORSCOVII aliorumque, quae multum ad dignoſcendam et diiudicandam hanc familiam conferunt; imo ne quidem publica coetus huius ſymbola eidem inſerta reperiuntur. Hac in parte recte iudicat MICRAELIVS in H. E. p. 968. quod vix decima pars ſcriptorum in illa volumina congeſta ſit, quae frequenter in controverſiis, cum huius generis aduerſariis ſolent allegari. Occurrunt tamen in hoc corpore haud pauca, quae vel nunquam antehac, vel certe *Racouiae* typis non ſunt excuſa, quaeque ſeorſim raro admodum, niſi apud Batauos venalia reperiuntur.

Magnae molis operi in lucem emittendo ANDR. WISSOWATIVS manus auxiliatrices, diſponendo partes ſingulas et ſphalmata typographica emendando commodauit, qui in hunc finem *Manhemio Amſtelodamum* ſemet contulit. Vix autem magnifico, quo comparuit habitu in lucem prodiiſſet, niſi curatores quosdam occultos habuiſſet, quos ſpeciatim allegare difficile eſt, cum alii alios compellent promotores, nemine hoc meritum ſibi vindicante. Plerique tamen FRANCISCVM CVPERVM, a DANIELE BRENIO, auunculo iam pridem ſectae huius amore imbutum, moderatorem ac tutorem totius operis nominant. Et de loco, quo illud prodiit, ſtatui aliquid poſſe certi, haud pauci negant. Prodiiſſe tamen *Amſtelodami* apud BLAWIOS typographos, eosque filios, horumque ſumtibus, pater enim iam a. 1637. e vita diſceſſerat, nihil eſt, quod dubitemus. Fuere autem BLAWII ex *Remonſtrantium* partibus admodum fauentes CVRCELLAEO caeterisque Socinianismi ſuſpectis, nec a promouendis Socinianorum commodis omnino alieni, quos VOLKELII quoque libellum typis exſcripſiſſe ſcimus, quam ob rem illis quoque mulcta eſt impoſita. Vid. G. I. VOSSII epiſtola ad H. GROTIVM data, in *Epp. Remonſtr.* N. 547. Vtrum CVRCELLAEI quoque ſub initium conſiliis atque ſtudiis, publicandae Bibliothecae res acta ſit, et WISSOWATIVS, qui anno demum 1666. Amſtelodamum e Palatinatu Rheni appulit, opus ab illo iam inchoatum, tantum continuauerit, atque ad vmbilicum perduxerit, dignum iudicatur accuratiori examine a ZELTNERO in notis ad RVARI *Epp.* p. 608.

Raris omnino Bibliothecam iſtam accenſendam eſſe libris, cupidi illius optime ſciunt. Vid. *Relat. innoc.* 1706. et VOGTII *Catal. libb. rar.* p. 125. Accenſenda quoque eſt libris noxiis ac perniciosis, proinde quoque prohibendis

ac

ac ex parte prohibitis, nec facile quisquam, niſi exacte doctrinam orthodoxam callens, et in cognitione diuinae veritatis ſatis fundatus, ſpiritusque probandi dono inſtructus, absque damno eandem tractare poterit. Theologis tamen exercitatis quemadmodum omnium librorum haereticorum, (quod Cyrillvs Alex. et Hieronymvs iam declararunt) ita quoque Bibliothecae huius lectio vtilis eſſe poteſt. Sentiente Micraelio l. c. opus eſt, ſola quantitate molis, haudquaquam virtutis aeſtimandum. Qui damnatoriam tulerunt ſententiam, ad ea reſpexerunt, quae in eodem a veritatis coeleſtis cynoſura deflectunt, hanc hoſtili impetu oppugnant, et apertiſſima diuinae revelationis oracula ad conceptos errores contorquent. Ex iudicio Andr. Caroli in *memorab. Eccleſ.* Sec. XVII. Tom. II. p. 150. *opus eſt orco, non prelo dignum; quod vtinam ſuppreſſum fuiſſet, non impreſſum.* Carolvm, Godofr. Arnoldvs *in hiſt. Eccl. et haer.* Socinianorum partes quauis occaſione defendens, P. II. p. 558. multis obtrectationibus propter hanc ſententiam aggreſſus eſt, adverſus quas illum defendere ſtuduit Andr. Dav. Carolvs in der chriſtlichen Prüfung der Kirchen- und Ketzer-Hiſtorie, p. 532. ſeqq. Crenivs *in animadu. Phil. hiſt.* P. I. p. 45. inquit: "Bibliothecam Fratrum Polonorum qui cognouit, non facile emet, quum commodum ex ea redundans ſumtibus parum reſpondeat. Si enim a Schlichtingii et Crellii commentariis biblicis diſceſſeris, oppido pauca in ea inuenies, quae te iuuare poſſint. Multum illa reperitur in Bibliothecis, non tam doctorum Socinianorum, quam plebeiorum, indoctorum et linguae latinae expertium fere. Hi enim, vt libros oſtendere poſſint, et ne nihil intelligere videantur, emunt illam, vt paruam Bibliothecam et ornamentum camerae, non in ſtudium, ſed

in ſpectaculum. Qui ſapiunt, priores ſibi comparant, aut ſi iam tum habent, retinent, peculiarium, ſeparatim editorum, *Racouiae* aut alibi, SOCINI, SMALCII, CRELLII, SCHLICHTINGII etc. tractatuum editiones, vt integriores et correctiores; quamuis nec illae ipſae ab omnibus mendis liberae ſint." Huic ſententiae facile calculum noſtrum adiicimus, id ſaltim obſeruantes, quod, cum multa in Bibliotheca hac exhibita ſint ſcripta, nunquam ante, nec poſthac typis orbi exhibita, illa omnino inter exquiſita et rara eruditorum opera non infimum locum teneat, imo quoque exercitatos ſenſus habentibus, haud contemnendum vſum praeſtare poſſit, in iſtis praecipue argumentis, quae Socinianis quoque extra controuerſiam ſunt poſita. Potuiſſet tamen, optime ita ſentiente IO. GE. WALCHIO, *in Biblioth. theol. ſel.* T. I. p. 907. opus hoc reddi vtilius ad controuerſias cum Socinianis, quibus id maxime inſeruit, vbi praeter maiorem adcurationem ac induſtriam, debitus delectus ſcriptorum adhibitus fuiſſet. Tandem emtores tanti operis pretio cari ſunt monendi, vt caueant ab exemplaribus, in quibus vel Iconismi praecipuorum Socinianorum, vel PRZYPCOVII opera, ſextum vulgo Volumen conſtituentia, et ſeorſim frequenter vendi ſolita, non reperiuntur. Vid. MICH. LILIENTHALII *Biblioth. theol.* T. I. P. X. p. 481-484.

IOANN. BIDELLVS, VEL BIDDELLVS ET BIDDLE.

Anglus, vid. SANDIVS l. c. p. 159. et *noſtra hiſt. Anti-Trinit. Angliae.* Vitam eius latine ſcriptam IO. FARRIGTHONVS, *Lond.* 1682. 8. in lucem emiſit (*), in compendio legitur in ANTON. WOODII *Athen. Oxon.* T. II. p. 197. ſeqq. Defen-

(*) In *Bibliotheca* BAVMGARTENIANA, P. II. Sect. II. p. 26. N. 440. auctor libri nominatur DAN. MARC. SANT-IVANI, *Epiſcopus Claudiopolitanus.*

Defenſorem placitorum ſuorum, inprimis de Spiritu S. habuit THOM. FIRMINVM Anglum, de quo itidem in *hiſt. Socin. Anglic.*

SCRIPTA.

1. *Duo opera Catechetica*, de quibus in hiſtoria Catechismorum Socinianorum in *hiſt. Socin. Polon.* copioſe tractamus.
2. *The Apoſtolical opinion concerning de Holy Trinity revived an aſſerted*, 1653. 12.

Refutarunt BIDELLVM 1) IO. CLOPPENBVRGIVS *in vindiciis pro Deitate Spiritus S. contra* BIDELLVM, *Franek.* 1652. 2) NIC. ARNOLDI, *in Refutatione Atheismi Sociniani a* IO. BIDELLO *aſſerti*, *Franek.* 1659. 4. 3) NIC. ESTWICK, *ſcripto Anglic. Londini* 1656. 4. Vid. THOM. HYDE *Catal. Biblioth. Bodlej.* P. I. p. 234.

GEORGIVS BLANDRATA.

Salucienſis Italus, inter primarios coetus Vnitariorum in *Polonia* et *Tranſyluania* Promotores, referendus, quod ex epiſtola F. SOCINI ad eundem ſcripta, qua *alteram* ad VOLANVM *reſponſionem* ipſi dedicauit, nullo negotio colligi poteſt. Ita autem SOCINVS in *Epp.* p. 690. inquit: " Nulli conuenientius liber dicari poterat, in quo de I. C. eſſentia ſeu natura praecipue diſputatur, et eius quaeſtionis veritas defenditur, quam ei, qui hanc ipſam veritatem, ſummo conatu non vno in loco et ratione, vbi nunc potiſſimum recepta eſt, diu promouit ac propagauit; atque vt libere eam et profiteri et docere complures non vererentur, ſuo indefeſſo ſtudio ac diligentia effecit. Quodſi inprimis quaerendum erat, ne ſine defenſore libellus hic in publicum prodiret, nemo ei defendendo te aptior inuêniri potuit, qui tanta gratia apud STEPHANVM *Regem*

maximum et potentiſſimum polles, cui regiones illae parent, in quibus, ſi vsquam alibi, hoc opus legi continget, quantam praeclarae tuae virtutes poſtulant, et maxima ac fideliſſima in ipſum Regem, nec non in eius fratrem CHRISTOPHORVM, atque huius filium SIGISMVNDVM *Tranſyluaniae Principes*, officia tua ſunt commerita; quae hoc loco explicarem apertius, niſi omnibus notiſſima et perſpectiſſima eſſent."

BLANDRATAM et Principi Tranſyluaniae et Poloniae Regi commendatum eſſe a LISMANINO *Corcynenſi*, magnae tum apud omnes eccleſias Polonicas auctoritatis viro, teſtis eſt THEOD. BEZA *in epp. theol. Geneu.* 1573. 8. p. 362. Vitam et fata BLANDRATAE copioſe enarrauimus in *hiſt. Socin. Polon. et Tranſylu.* Quae ipſo vel auctore vel promotore in lucem prodierunt ſcripta, hoc loco recenſemus; plura tamen de quibusdam, inprimis N. 12. 14. et 15. allegandis, nec non de operibus, quae orthodoxi aduerſus illa in lucem emiſerunt, expoſituri ſumus in *hiſtoria Socinianismi Tranſyluanici.*

SCRIPTA:

1. *Quaeſtiones*, ad quas reſpondet CALVINVS in actis VAL. GENTILIS.
2. *Fidei confeſſionem de S. Trinitate*, quam verbis a veritate parum alienis, ſed animo prorſus contrario in Synodo Pinczouienſi a. 1561. exhibuit, *Wengerſcius* ex actis Synodalibus luci expoſuit, in *Slauonia reformata*, p. 86.
3. *Epiſtola ad* GREGORIVM PAVLI Albae Iul. 1565. 30. Nou. *MSC.* In qua eum non ſolum de Paedobaptismi controuerſia, non ſatis opportune mota increpat; verum etiam a *Tritheismo* ad *Samoſateni* dogma reuocare nititur.

4. *Epi-*

4. *Epiſtola ad Eccleſias minoris Poloniae*, ſcripta Segesuaria 1568. d. 27. Ianuar. *MSC.* Hanc LVBIENIECIVS l. c. L. III. C. XI. p. 229. inſeruit.

5. *Catecheſis.* Quam mediante NIC. PARVTA in publica ſ. generali Synodo Radnothini a. 1558. celebrata pronunciari et publicari curauit. Meminit FRANC. STANCARVS *in collatione doctrinae* ARRII *et* PHIL. MELANTHONIS etc. (de quo ſcripto ſub STANCARO N. 20.) Synodi Radnotenſis in Tranſyluania a. 1558. d. 2. Ian. habitae, in qua FRANC. DAVIDIS, cum ſuſceptione Aug. Conf. Arianam haereſin damnauerit in praeſentia quorundam Magnatum.

6. *Theſes IX. de Deo et Filio eius Chriſto.* Inſertae et obſeruationibus quidem examinatae FRANC. DAVIDIS libro de Dualitate.

7. *Theſes fermo XXX. tribus theſibus* FRANC. DAVIDIS *oppoſitae* 1578. 8. Reſponſionem FRANC. DAVIDIS allegabimus ſub hoc, No. 9.

8. *Loci aliquot inſignes ex ſcripturis S. pro vera et ſolida I. C. inuocatione aſſerenda candide depromti.* Tractatus is adiunctus eſt *Iudicio Eccleſiarum Polon. de cauſſa* FRANC. DAVIDIS, ab ALEX. VITRELINO conſcripto 1579. eodemque anno primum, poſt vero anno ſequente 1580. 8. cum IAC. PALAEOLOGI confutatione impreſſus.

9. *Obiectiones ad* F. SOCINI *refutationem theſium* FRANC. DAVIDIS. Inſertae ſunt, cum F. SOCINI reſponſione, eiusdem *diſputationi contra* FRANC. DAVIDIS *de I. C. inuocatione*, ſcriptae 1579. et excuſae 1595.

10. *Epiſtolae tres ad* IACOB. PALAEOLOGVM: *prima* Alb. Iul. 1578. 3. Aug. *ſecunda* 1579. 18. Mart. *tertia* 1580. M. Ianuar. ſcriptae. Ex parte editae in PA-

LAEOLOGI *Confutatione Iudicii Eccleſiarum Poloniae* 1580.

11. *Epiſtola ad* GREG. PAVLI, GEORG. SCHOMANNVM, MART. CZECHOVICIVM, ALEX. VITRELINVM *et ceteros Miniſtros Eccleſiarum Polon. I. C. crucifixi*, *a* GEORG. BLANDRATA *et* F. SOCINO, *nomine Eccleſ. Tranſſyluan. eiusdem confeſſionis*, ſcripta 1579. in cauſſa FRANC. DAVIDIS.

12. *Diſputatio prima Albana, habita* 1566. 24. Februarii impreſſa Claudiopoli e. a.

13. *Demonſtratio falſitatis doctrinae* PETRI MELII *et reliquorum Sophiſtarum per Antitheſes, vna cum refutatione* ANTITHESEON VERI ET TVRCICI CHRISTI, *nunc primum Debrecini impreſſarum, Albae Iul.* 4. Referendum hoc ſcriptum circiter ad a. 1567.

14. *De falſa et vera vnius Dei P. F. et Sp. S. cognitione Libri II. auctoribus Miniſtris Eccleſiarum conſentientium in Sarmatia et Tranſſyluania, Albae Iul.* 1567. 4. Vid. SALIGIVS *in hiſt. Aug. Conf.* T. II. p. 885. not. a. Argumentum operis exponit SANDIVS l. c. p. 31. ſeqq. Inſertae quoque eidem ſunt ſententiae aliquot Doctorum de vno Deo Patre, et de vno homine Chriſto Ieſu, Filio Dei, Domino noſtro; quae apud ALEX. RODECIVM, 8. prodierunt, quarum SANDIVS l. c. p. 173. inter ſcripta anonyma mentionem fecit. Complectitur praeterea opus allegatum, commentarium in Cap. I. *Ioannis*, qui notante SANDIO l. c. p. 28. in KOENIGII *Bibliotheca* inter BLANDRATAE ſcripta numeratur. In fine L. II. C. XV. adtextae ſunt: *Voces ambiguae, quae paſſim in ſcripturis reperiuntur*, quod ſcriptum SANDIVS p. 25. iudicat LAELII SOCINI eſſe opuſculum. *Io.* I. 1. hoc modo explicatur: *Per principium hoc intelligitur tempus*

pus Euangelii, quemadmodum Chriſtus hoc annunciare coepit, vel tempus officii eius, ad quod miſſus erat. Oraculum *Io.* VIII. 58. ita circumſcribitur: *Fuit Chriſtus ante Abraham in virtute, cognitione ac figuris.* Vid. DAN. CLEMENTINI *Tractatus polon. antilogiae et abſurda ex opinione Socinit.* fol. F. 3. 4. (*)

15. *Breuis enarratio Diſputationis Albanae* (ſecundae) *de Deo trino et Chriſto duplici habita* 1568. 8. *Martii, Albae Iuliae ap. viduam* RAPH. HOFHALTERI 1568. 4. pl. 19. Quod in hac Diſputatione FRANC. DAVIDIS de veritate promiſſi ſeminis mulieris *Gen.* III. 15. conuictus fuerit, ſignificauit D. IO. GERHARDVS *in harmon. Caluino-Photin. Diſp.* IV. §. 6.

Ex parte orthodoxa aduerſus hoc ſcriptum prodiit: *Diſputatio in cauſſa SS. et ſemper benedictae Trinitatis, in ditione Sereniſſ. Princ. etc. inter nouatores D.* GEORG. BLANDRATAM, FRANC. DAVIDIS, *eorumque aſſeclas: et Paſtores Miniſtrosque Eccleſiae Dei catholicae ex Hungaria et Tranſyluania, qui diuinam veritatem ex ſcriptis Propheticis et Apoſtolicis iuxta continuum Eccleſiae ſanctae Catholicae conſenſum, defendendam ſuſceperunt, per decem dies Albae Iuliae in Tranſyluania habita. Ordinatione ac voluntate eorundem Paſtorum ac Miniſtro-*

(*) Plenus operis DAN. CLEMENTINI polonico idiomate concinnati titulus, in latinum translatus, eſt: *Antilogiae et abſurda, i. e. theſes ſecum inuicem pugnantes et abſurdae, quae ex Anabaptiſticorum Socinianorum opinione fluunt; quas, vt conſiderent ipſi in errorem ſeducti, vacillantes praemuniantur, contumaces pudeſiant, et confirmentur in veritate fidei ambulantes, collectas ac deſcriptas exhibet* DANIEL CLEMENTINVS *Miniſter Domini Ieſu, et Paſtor coetus Gorskenſis Cracowiae,* A. D. 1623. d. 10. Maii 4. 1 Alph. 13 plagg. Exhibet illud contenta plurimorum ſcriptorum polonico idiomate a Socinianis editorum, quae ad certos indices reducuntur. IONAS SCHLICHTINGIVS librum hunc refutare ſtuduit, cui CLEMENTINVS peculiari ſcripto operis ſui apologiam repoſuit.

ſtrorum Catholicae partis reuiſa ac publicata Claudiopoli a CASP. HELTO, 1568. 4. Vid. SALIGIVS *in hiſt. A. C.* T. II. p. 855. not. a. Idem hoc opus eſt, quod a SANDIO l. c. p. 24. allegatur ſub titulo: PETRI MELII *ſecunda diſputatio Albana.* Eiusdem quoque meminit GRAVERVS *in exam. Sophiſticat. recent. Photin. in explicat. Cap. I. ad Hebr.* p. 11. ſub titulo: *Colloquium cum* FRANC. DAVIDIS *habitum, et Claudiopoli* 1568. typis euulgatum.

16. Scripto huic, N. 15. allegato adtextum eſt: *Antitheſes interpretationis* MELIANAE *in Cap. I. Ioh.* Teſte SANDIO p. 33. ad calcem huius operis adpoſitae ſunt: *Septendecim Theſes, et argumenta, quibus Paedobaptiſmus impetitur, triginta et ſex.* Haec argumenta idem ſcriptum eſſe videntur, quod SALIGIVS l. c. allegat, et in *MSC.* Guelferbithano de PETRI MELII *actis Diſputationis II. Albanae* reperitur. Ex quo probabili coniectura colligimus, quod haec *Antitheſis Interpretationis Melianae*, occaſione ſecundae Diſputationis Albanae, vel ſaltim paulo poſt a BLANDRATA concinnata fuerit.

17. *Antitheſis Pſeudo-Chriſti cum vero illo ex Maria nato, Albae Iuliae* 1568. 4. Teſte SANDIO l. c. in fronte leguntur: *Luc.* II. *Hodie* (non ante ſecula) *natus eſt vobis* (non incarnatus) *Saluator Chriſtus Dominus in vrbe Dauidis*, (non in coelo ex eſſentia Dei).

18. *Aequipollentes ex ſcriptura phraſes de Chriſto F. D. ex Maria nato figuratae, quas, ſi quis intellexerit, et in numerato habuerit, ad multa intelligenda in ſcripturis iuuari poterit, Albae Iuliae* 1568. 4. Polonica GREGORII PAVLI translatio, cum breui ſcripti huius compendio infra a nobis allegabitur.

19. *De Mediatoris I. C. hominis diuinitate aequalitateque libel-*

libellus, Albae Iul. 1568. 4. WOLFG. FABRICIVS *Capito* epiſtolam praeliminarem praemiſit, et in fine adtextum eſt MART. CELLARII vel BORRHAI opus de reſtauratione Eccleſiae. Dedicationem CASP. BECKESIO *Comiti de* FOGARAS, intimo Principis conſiliario ſcriptam, Miniſtri et Seniores Eccleſiarum conſentientium in Tranſyluania ſubſcripſerunt. Vid. CLOPPENBVRGII *Comp. Socinismi*, p. 14.

20. *Refutatio ſcripti* PETRI MELII, *quo, nomine Synodi Debrecinae docet Iehoualitatem et trinitarium Deum, Patriarchis, Prophetis et Apoſtolis incognitum; circa annum* 1568. Meminit quoque ſcripti huius LVBIENIECIVS l. c. L. III. C. XI. p. 230. ſeqq. Synodus Debrecina habita eſt a. 1567. 26. Febr. Vid. SALIGIVS l. c. p. 855. Ex quo adparet, et hoc, et quod paulo ante N. 13. allegauimus, ante diſputationem *ſecundam Albanam* eſſe concinnata.

21. *Refutatio ſcripti* GEORG. MAIORIS, *in quo Deum trinum in perſonis et vnum eſſentia, vnicum deinde eius filium in perſona, et duplicem in naturis, ex lacunis Antichriſti probare conatus eſt. Opus per diſputationes adornatum, Auctoribus* FRANC. DAVIDIS *et* GEORG. BLANDRATA, *Albae Iuliae (niſi admodum fallor) impreſſum* 1569. Ita SANDIVS librum recenſet. BLANDRATA praecipuus operis huius auctor videtur, cui quoque illud BAYLIVS in *Diction.* vindicat. Allegatur etiam a LVBIENIECIO l. c. p. 230. Scriptum, cui hoc eſſe oppoſitum voluerunt Anti-Trinitarii, eſt GEORG. MAIORIS Liber *de vno Deo et tribus perſonis aduerſus* FRANC. DAVIDIS *et* GEORG. BLANDRATAM, *Witt.* 1569. 8. Ex FR. DAVIDIS et BLANDRATAE *refut. G. M.* haec leguntur in der Wittenb. Grundfeſte fol. 187. b. allegata: "De aequa-

aequalitate et inaequalitate Filii cum Patre id in Eccleſia docemus, nempe Filium Patri aequalem eſſe Diuinitatis plenitudine, qua per vnctionem Sp. S. Meſſias noſter, Rex et Sacerdos factus eſt, pari omnipotentia et diuinae Maieſtatis poteſtate a Deo Patre donatus. Nam iuxta hanc donatae potentiae, donorumque absque menſura et cum omni plenitudine a Patre acceptorum efficaciam, haec aequalitatis ratio conſiderari debet. Interim tamen ſemper Dei Patris monarchicae dignitatis praerogatiua inuiolata manente. Nam Chriſtus ipſe expreſſe dicit: Pater maior me eſt. Item, nihil poteſt Filius a ſe ipſo facere. Et: Omnia ſunt mihi tradita a Patre meo etc." Quod FRANC. DAVIDIS iſto tempore, cum vna cum BLANDRATA GEORGIVM MAIOREM refutare adgrederetur, Ieſum inuocandum eſſe, adhuc ſtatuerit, ex opere hoc conſtare putat SAM. CRELLIVS in epiſtola ad amicum in *Theſauro epiſtol. La Croziano*, T. I. p. 110. IO. SCHMIDIVS in Diſput. de tertia SS. Trinitatis Perſona Sp. S. Argentorati 1637. circa dictum *Matth.* XXVIII. 19. ſequentia ex refutatione G. M. allegat. p. N 4. " Non itaque ex hac Chriſti formula, (ſi tamen Chriſti eſt: quum ex verbo Dei conſtet, Apoſtolos nullibi in baptizando, hac formula verborum vſos, ſed tantum in nomine Chriſti credentes ac confitentes baptizaſſe, vt b. LVCAS in *Act. Apoſt.* paſſim monſtrat: Deinde etiam conſtet, nullibi in ſcriptis Apoſtolicis ſimilem, ac correſpondentem huic formulam reperiri) MAIOR ſuas perſonas poteſt probare."

Ad hoc opus refutandum prodiit: D. GEORG. MAIORIS *commonefactio ad Eccleſiam Cathol. orthodoxam de fugiendis et execrandis blaſphemiis Samoſatenicis, Arianis,*

anis, Eunomianis et aliis, contra BLANDRATAM *et alios nonnullos huius ſectae renouatores. Addita eſt doctrina de S. Trinitate refutationis loco etc. Witteberg.* per Io. LVFFT. 1569.

22. *Refutatio confeſſionis* PETRI MELII *de Deo trino, facta a Miniſtris Tranſyluaniae, III. Partibus abſoluta; IV. Parte* STANCARI *de Mediatore ſententia refutatur.* Huius confeſſionis PETRI MELII meminit CASP. FRISIVS *in epit. Biblioth.* GESNER. p. 676. *(edit. Tigur.* 1583. fol.) Vel hoc ſcriptum, vel aliud ex praecedentibus, Num. 12. vel 15. allegatis, fortaſſis FRANCISCVM DAVIDIS auctorem habuit, quia Ios. SIMLERVS in praefatione Tractatui *de aeterno Dei Filio etc.* praefixa, libri alicuius a FRANC. DAVIDIS aduerſus PET. MELIVM diuulgati mentionem facit, qui circa annum 1567. prodiit.

23. *Antitheſes, theſibus XVI.* FRANC. DAVIDIS *Synodo generali Thordanae* 1579. 26. *Aprilis oblatis, oppoſitae.* Leguntur hae in compendio in FRID. AD. LAMPEN *hiſt. Eccl. Reform. in Hung.* ex hac in SALIGII *hiſt. A. C.* T. II. p. 882.

24. *Antitheſis in primum* IOHANNIS *caput iuxta doctrinam Sophiſtarum: quo oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcant.* Idem fortaſſe ſcriptum, quod Num. 16. allegauimus.

25. Vel BLANDRATAM, vel FRANC. DAVIDIS, (niſi fortaſſis IAC. PALAEOLOGVM) auctorem habere videtur *epiſtola,* quam SANDIVS p. 173. auctoribus anonymis accenſet ſub tit. *Epiſtola Eccleſiarum Tranſyluanicarum ad Eccleſias Polonicas de Baptismo: in qua late proponunt ſententiam ſuam de hoc ritu* (contrariam ſententiae Fratrum Polonorum) *probantes, Chriſtianos eo nunc amplius non obligari.* Scripta A. 1566. BVDZINIVS eam exhibet hiſtoriae ſuae Cap. XLV. *MSC.*

26.

26. *Theſes VII. cum Antitheſibus de Trinitate: oblatae Synodo Thordanae, in Tranſyluania habitae* 1566. Leguntur iſtae apud LAMPIVM l. c. p. 149. et ex hoc apud SALIGIVM l. c. T. II. p. 853.

Hiſce theſibus oppoſitus videtur tractatus, cui titulus eſt: PETRI CAROLINI *perſpicua explicatio orthodoxae fidei de vno vero Deo, Patre, Filio et Sp. S. aduerſus blaſphemos* GE. BLANDRATAE *et* FR. DAVIDIS *errores Libb. II. comprehenſa, Witteb.* 1571. 8. Vid. FRANZII *diſpp. in Aug. Conf.* P. I. *Diſp.* I. *Theſ.* 66.

27. BLANDRATAE foetus videtur opus, quod a Celeb. SCHOENWALDIO, *Prof. olim Gymnaſii Thorun.* absque titulo repertum deſcribitur in opere *MSC.* quod in adornanda *Bibliotheca* hac in conſilium aliquoties vocaui. Abſoluitur iſtud duabus partibus. *Altera* agit de regno Chriſti; *Altera*, quae cum plagula *R* inchoat, hunc prae ſe fert titulum: *De regno Antichriſti et eius Myſteriis deque Paedobaptismo. Liber ſecundus. Apoc. XVII. Regnum habet ſuper Reges terrae: Albae Iuliae. Anno Domini M. D. LXIX.* 4. Vtraque pars habet 1 Alphab. 17½ plagg. et ſigna plagularum per totum opus vna ſerie numerantur.

Prior pars haec XII. exhibet capita: De regno Chriſti C. I. (fol. A. 2.); De diſcrepantia regni Chriſti cum regno Adae Moſisque: ſiue hominis Chriſtiani cum Iudaeo: de differentia inquam Legis cum Euangelio C. II. (fol. B. 3. b.); De Iuſtitia Regni Chriſti, Legis Iuſtitiam ſuperantis: et primum de fide. C. III. (fol. D. 1. b.); De Fidei fundamento, C. IV. (fol. F. 1. b.); De Iuſtificatione C. V. (fol. F. 4.); De diſcrimine Iuſtitiae, quae ſub Lege fuit, cum Iuſtitia, quae ſub Euangelio poſſidetur, C. VI. (fol. G. 3. b.); Collatio charita-

tis

tis cum fide, C. VII. (fol. K. 4.); De operum mercede et gloriae differentia, C. VIII. (fol. L. 4.); De charitatis excellentia, C. IX. (fol. M. 3.); Quid efficiat fides, charitas et opera, C. X. (fol. N. 1); De operum origine et efficacia, C. XI. (fol. O. 1.); De praedicationis Euangelii efficacia, C. XII. (fol O. 3.). His fol. Q. 4. Notae membrorum regni Chriſti XV. per breues Aphorismos adiunguntur.

Poſterior pars ſ. liber ſecundus, tres continet ſectiones: 1) De regno Antichriſti; 2) De Antichriſti Myſteriis; (fol. U. 4. b.) cui adtexta ſunt ſigna ſexaginta Regni Antichriſti, (quae a GREGOR. PAVLI in linguam Polon. eſſe translata ſuo loco notabitur) et reuelatio eius iam nunc praeſens, (fol. CC. 4.); nec non Genealogia Antichriſti, filii Diaboli, inuenta in Bibliotheca Romana, ad partem ſiniſtram ingredienti, *Anno Domini M. D. XIII.* (fol. EE. 2.) 3) De Paedobaptismo (fol. EE. 4.) quae exhibet tractationem de Doctrina praecedente Baptismum et de Circumciſione; (fol. QQ.) a folio KK. prolixa occurrit digreſſio et ſententia aduerſus omnes ritus ſacros ſine vllo diſcrimine, qua cultus ſacer publicus in genere et omnis Sabbathi obſeruatio ſarcaſtice perſtringitur et iudaicis ſuperſtitionibus accenſetur.

Operis huius collatio, cum MICH. SERVETI *reſtitutione Chriſtianismi*, cuius argumentum a SANDIO l. c. p. 13. ſeqq. et a MOSHEMIO in hiſt. SERVETI prolixe recenſetur, dilucide ſatis comprobat, hanc in opere illo compendioſe eſſe repetitam, vel ſaltem haud pauca ex eadem mutuata atque recocta. Vid. PLACCIVS *de ſcriptoribus Pſeudonymis* ſ. 557. Num. 2428. vbi in *Symbola Maſtrichtiana* allegatur CLOPPENBVRGII *compend. Socinismi*, p. 14. quo mentio fit libelli, ſub tit. *Mini-*

E *ſtro-*

ſtrorum et Seniorum Eccleſiarum in Tranſyluania conſentientium, a. 1569. vulgati, *de regno Chriſti et regno Antichriſti*, *Libri 2. cum tractatu de Paedobaptiſmo et circumciſione*: quorum haec eſt concluſio: " Quisquis vere credit Papam eſſe Antichriſtum, vere quoque credit Papiſticam Trinitatem, Paedobaptismum et alia Papatus Sacramenta eſſe doctrinas daemoniorum." Varia autem capita eorum, quae vtroque libro continentur: De iuſtitia regni Chriſti, de iuſtificatione, de comparatione legis et euangelii, de charitate, item ſigna 60 Antichriſti SERVETO auctori aſſerunt illi, qui a. 1612. ediderunt in Belgio librum, perperam CASTALIONI tributum, contra CALVINVM de SERVETI ſupplicio.

BLASTVS.

SMALCIO in diario apud ZELTNERVM l. c. p. 1170. Miniſter Kiedanenſis ex Samogitia dicitur. Socinianum fuiſſe, fratris titulo a SMALCIO ſalutatum, dubium non eſt. In *actis MSSGC.* nomen hoc celebrari non memini.

BONFINIVS.

Inter SOCINI aſſeclas cum VOIDOVIO, OSTORODO aliisque a Io. PELTIO *in Harmonia Remonſtr. et Socin.* allegatur. Diuerſus ſane ab ANTONIO BONFINIO, regni Hungarici hiſtoriographo, qui hungaricarum rerum hiſtoriam expoſuit et propter ſtyli Romani elegantiam Hungarorum LIVIVS adpellatur.

ADAMVS BORELLVS.

Selandus, praeclara ſtirpe ortus, natus circa 1603. obiit 1666. teſte SANDIO l. c. p. 144. Socinianis Belgis accenſetur a Io. GE. WALCHIO *in Biblioth. theol. ſel.* T. I. p. 918.

p. 918. Vid. *Hiſt. Socin. Belg.* De verſione eius belgica *Euang. S.* MATTHAEI et *Epiſt.* PAVLI *ad Rom.* aliisque libris ab eodem editis plura a nobis dicuntur in *hiſt. Socin. Belg.* Conf. interea TENTZELII *Colloqq. menſtrua* a. 1693. p. 261. ſeqq.

MARTINVS BORRHAVS, S. CELLARIVS.

Stuggardianus Germanus, a. 1499. natus, iuuenis ferme inter primos ſec. XVI. Anabaptiſtas numeratur, qui tamen ad ſaniorem doctrinam reuerſus, de veritate coeleſti bene mereri ſtuduit, adeoque propter iuuenilem ſaltim ad haeretica impetum, huic claſſi accenſendus, cui etiam SANDIVS eum l.c.p. 15. accenſet, quoad reliquum vitae, omnino hac cohorte eximendus. *Wittebergae* cum Theologicis ſcientiis operam nauaret, et PHIL. adeo MELANTHONIS fauore frueretur, a MARCO STÜBNERO, primario fanatico-anabaptiſticae gentis iſto tempore duce, circa annum 1520. ad heterodoxa ſeductus, peſſimi huius anteſignani acerrimus ad tempus euaſit defenſor, ac MELANTHONI abſente iſto tempore LVTHERO non parum moleſtiae conciliauit. Vid. CAMERARII vita PHIL. MELANTHONIS p. 47. 50. *edit. Hagiens.* A. 1655. 12. MART. LVTHERVS in Colloquiis ab HENR. PET. REBENSTOCKIO collectis, *Francof.* 1571. 8. T. II. p. 30. inquit: "MARTINVS CELLARIVS impiiſſimus nebulo me tentauit et adulabatur mihi, dicens: *Tua vocatio maior eſt Apoſtolorum.* Ego reſpondi: *Ach ego, Apoſtolis minime ſum comparandus.* Is vero mihi ſcripſit 4. ſexterniones de Tabernaculo Moſi, et eius allegoria, in illa materia ſuum ſpiritum iactabat, ſummusque laudes mihi ſupra Apoſtolos tribuebat, quibus verbis Sathan me vexauit." Cum res STÜBNERI *Wittebergae* male cederent, CELLARIVS in *Boruſſiam* venit, circa a. 1525.

Quod hoc loco complura de Anabaptiſtarum doctrina in lucem emiſerit ſcripta, Frehervs *in Theatro Erudit.* fol. 462. perhibet, qua fide, non conſtat. Nullum ſane mihi, ſollicite quamuis ſciſcitanti ſcriptum eiusmodi argumenti videre contigit. Eum tamen Anabaptiſticorum portentorum etiam in *Boruſſia* ſementem quandam feciſſe, veri ſimile videtur, quia in hac regione, carcere, quamuis liberiore incluſum fuiſſe legimus. Propter hunc cum Anabaptiſtis per tempus aliquod conſenſum, Cellarivs, a Miniſtris Sarmatiae et Tranſyluaniae, a Favsto Socino, aliisque familiae Socinianae ſociis celebratur. Plura de eodem expoſuimus alio loco hiſtoriae noſtrae. In primo indice librorum prohibitorum, qui 1549. prodiit Venetiis, ex Martino Borrhao, Cellario, tres componuntur ſcriptores, quod inſcitiae documentum Vergerivs perſtrinxit. Vid. Zeltnervs adnotat. ad Smalcii *diar. vitae ſuae*, l. c. p. 1179. ſeqq. Sandivs l. c. p. 15. et in additamentis ad *nucl. hiſt. eccles.* p. 85. Melch. Adamvs *in vitis Theologorum Germanorum*, p. 399.

Scripta:

1. *De operibus Dei Liber. Argent.* 1527. 8. cum praefat. Wolfg Fabric. Capitonis data 1527. 12. Iulii. Libri huius meminit F. Socinvs in tr. breui *de S. Coena*, p. 77. edit. *Racou.* 1618. 8.
2. *De reſtauratione Eccleſiae Homilia.* Adtexta haec Blandratae libello de Mediatoris I. C. hominis diuinitate aequalitateque, et ex libro N. 1. allegato deſumta eſt.
3. *In Salomonis Regis filii Dauid Sacroſanctam Eccleſiaſtis concionem Commentarius.* Martino Borrhao, *alias* Cellario, *auctore. Eiusdem ad inuictiſſimum Romanorum Imperatorem* Carolvm *Caeſarem, ſemper Auguſtum Praefatio etc. Baſileae, ex Officina Roberti Winteri,*

M.

M. D. XXXIX. fol. Alph. 1. pl. 18. Prodiit quoque 1564. Vid. infra Num. 14.

4. *De cenſura veri et falſi*, *Libb. III. Baſil. apud* LEONH. HOSPINIANVM, 1541. 4. Alph. 1. pl. 15. cum praef. ad VLR. *Duc. Würtenberg.*

5. *In* ARISTOTELIS *politicorum Libb. VIII. annotationes*, *Baſil. ex Off. Oporin.* 1545. 8. Alph. 1. pl. 10.

6. *De veteris et noui hominis ortu atque natura axiomata*, *SS. litterarum Studioſis in celebri Baſil. Acad. ad cognoſcendam veram pietatis ſalutisque rationem propoſita*, *Baſil.* 1548.

7. *De vſu, quem Deſperabundi* FRANC. SPIERAE *exemplum et doctrina afferat*, *iudicium*: cum hiſtoria SPIERAE, *Baſil.* 1550.

8. *De ortu*, *natura*, *vſu atque diſcrimine eorum Iubileorum*, *quos Deus inſtituit*, *quidque inter hos et falſos*, *ab aduerſario confictos*, *interſit*, *libellus*, *Baſil.* 1550.

9. Μαθηματων Στοιχεια, hoc eſt, *Elementale Coſmographicum*, *quo totius et Aſtronomiae et Geographiae rudimenta certiſſimis breuiſſimisque docentur apodixibus*, *cum gratia et Priuilegio.* M. D. XXXIX. 8. pl. 5. ſubſcripſit MART. BORRH. dedicationem, factam CRATONI MYLIO, Typographo amico ſuo d. XII. Iulii. In hac dedicatione commemorat, libellum hunc duo de vigeſimo a ſe dictatum anno, atque auctore PHILIPPO MELANCHTHONE *Wittebergae* ſtudioſis praelectum. Editionem hanc procurauit ACHILLES P. GASSARVS, qui illam PETRO RHOTO, Philoſopho et Medico, Argentor. dicauit. Edidit haec elementa *Orontius Fineus*, Prof. Reg. Pariſ. elegantibus figuris illuſtrata, *Pariſ.* 1550.

10. *Commentarii in III. de arte dicendi libros* ARISTOTELIS, *Baſil.* 1551. fol. *ſumtibus* IO. OPORIN, apud IAC. PAREVM.

11. Commentaria in V. libros Moſis, Titulus eſt: MARTINI BORRHAI *in Moſem, diuinum legislatorem, Paedagogum ad Meſſiam, Seruatorem mundi, commentarii. In librum de origine mundi, quem Geneſim vocant. In Exodum. In Leuiticum. In Numeros. In Deutheronomium. Acceſſit locuples rerum et verborum praecipue obſeruandorum index, Baſil. ex Offic.* Io. OPORINI per LVDOV. LVCIVM, 1555. fol. pagg. 1116. absque indicc. et praefat. Dicatus eſt liber ſacrae Domini noſtri Ieſu Chriſti ſponſae Eccleſiae.

12. *In ſacram Ioſuae, Iudicum, Ruthae, Samuelis et Regum hiſtoriam, myſtica Meſſiae Seruatoris mundi adumbratione refertam* MARTINI BORRHAI *Commentarius. Praefatio eiusdem optimum Sacras litteras interpretandi genus explicans. Rerum et verborum praecipue memorabilium copioſus index, Baſil.* per Io. OPORINVM, a. 1557. fol. Alph. 5. pl. 11.

13. *In Ieſaiam et Apocalypſin Commentarii, Baſil. ex Off.* OPORINI, fol. Alph. 7. pl. 22. Impreſſionis annus non ſignificatur. Prodiit tamen *Comment. in Apocal. Baſil.* 1561. fol. et *Tigur.* 1600. fol.

14. *In Sancti viri Iobi hiſtoriam, ſalutari de myſterio crucis et de lege atque Euangelio doctrina refertam,* MARTINI BORRHAI *Commentarii. Eiusdem in Salomonis ſapientis Iſraelitarum Regis ſacram concionem, quae Eccleſiaſtes inſcribitur, a vanis, vanarum rerum in hoc mundo cupiditatibus ad Dei metum, fidem et amorem excitantem,* ANNOTATIONES. *Acceſſit locuples memorabilium rerum, quae in his Commentariis continentur, index, Baſil.* per PETRVM PERNAM, 1564. fol. Comment. in Iobum habet pagg. 395. in Eccleſiaſten, cui peculiaris praefixus eſt titulus 283. absque indic.

15. MARTINI BORRHAI *in Coſmographiae elementa Commentatio Aſtronomica, Geographica. Libellus, vt mole exiguus, ita vtilitate atque elegantia maximus, ac vere ſcholaſticus, Aſtronomiae atque Geographiae ſtudioſis vtiliſſimus futurus, Baſil.* 8. ap. IO. OPORINVM, pl. 8. Praefatio ſubſcripta a. M. D. LV. Menſe Auguſto. In praefatione notauit: libellum hunc olim PHILIPPI MELANTHONIS, viri de litteris praeclare meriti, et veteris amici ſui hortatu ſtudioſis quibusdam eſſe dictatum. Plurima, quae expoſuimus ſcripta, allegantur in GESNERI *Biblioth. vniuerſ. Tigur.* 1545. fol.

IOANNES BAPTISTA BOVIVS.

Bononienſis, a F. SOCINO in epiſtola ad BALCERQVICIVM quinta, vetus adpellatur amicus, a quo etiam MATTH. RADECIO commendatur; cui, cum RADECIVS Gedani per aliquod tempus vitae alimenta ſuppeditaſſet, SOCINVS gratias agit in epp. p. 378. *Gedani* BOVIVS Mennonitarum ſocietatem ambiit, ſed repulſam nactus in Poloniam rediit. Vid. SOCINI epp. l. c. p. 426. Quod PHILIPPVS BVCCELLA BOVIO ſtipendium annuum 50 flor. ſtatuerit, idem narrat l. c. Idem fortaſſis eſt, cuius libellus ſub hoc titulo extat: IO. BAPT. BOVII, *Iuris Conſulti Regiens. de ſtatutaria vrbis praeſcriptione, tractatus, nunc primum in lucem editus, cum Priuilegio. Venetiis apud* MARCVM AMADORVM *Bibliopolam Romanum* 1565. 8. pl. 18. Dedicatio ſcripta ad VITELLOTIVM VITELLIVM S. R. E. *Cardinalem Camerarium*, ſubſcripta *Romae* 1565. Idib. Iul.

LANCELOTTVS A BREDERODE.

A SANDIO p. 134. Anti-Trinitariorum claſſi accenſitus, quo narrante e nobiliſſima Batauorum proſapia or-

 tus.

tus. BAVDIVS a VENHVSIO BREDERODI cognato rogatus, hunc iuuenem in notitiam IAC. AVG. THVANI inſinuauit. Vid. BAVDII epp. *Lipſ.* 1622. 8. p. 289. Teſte SANDIO Aſſeſſor Iudicum curiae Hollandiae exſtitit, quo munere circa a. 1620. priuatus, ideo, quod exſequutionem decretorum contra Remonſtrantes latorum, non, prout caeteri vellent, vrgeret. Eodem teſte circa a. 1658. adhuc in viuis fuit.

SCRIPTA:

Apoſtaſia Chriſtianorum: dat is, van den Afval der Chriſtenen, door L. v. B. 8. absque temporis, quo prodiit, notatione. Optimam libelli, vna cum CVRCELLAEI *Quaternione*, publice in Belgio prohibiti editionem prodiiſſe 1659. 12. ſine auctoris nomine, SANDIVS obſeruauit.

DANIEL BRENIVS.

Harlemo-Batauus, natus a. 1594. EPISCOPII Arminiani coetus ſtatoris diſcipulus. Nunquam eum officio publico eſſe perfunctum, ſed correctorem in typographeis egiſſe, ZELTNERVS in not. ad epp. M. RVARI p. 575. ſuſpicatur. Complures annos Amſtelodami vixit, vnde quoque ad RVARVM a. 1627. 26. Aug. epiſtolam dedit, in huius epp. Cent. II. N. 35. edit. ZELTNERI p. 575. ad quam RVARI reſponſio, ſiue potius fragmentum *de Magiſtratu* legitur apud ZELTN. l. c. p. 365. Obiit Amſtel. iam Septuagenarius a. 1664. teſte SANDIO l. c. p. 135. Maximam Socinianiſmi ſibi contraxit ſuſpicionem, hinc quoque SANDIVS ipſi locum inter Antitrinitarios concedere non dubitauit, quem quoque in PFAFFII *hiſt. theol. liter.* obtinuit, quamuis nunquam Socinianiſmum palam profeſſus fuerit. Adſciuit vero non tantum praeceptoris ſui, EPISCOPII errores, ſed quoque plures ſuos fecit, quibus ſemet Soci-

Socinianorum diſciplinae dicauit. Vid. KOENIGII *Biblioth. vet. et nou.* p. 132. BENTHEMII *Status eccl. et ſchol. Belg.* T. I. p. 894. HEINSII *hiſt. eccl.* T. II. p. 415. RICH. SIMON *hiſt. crit. V. T.* L. III. C. XVI. p. 449. et *hiſt. crit. praecipuorum N. T. comment.* C. LVII. p. 862.

SCRIPTA:

DANIELIS BRENII *Harlemo-Batavi opera Theologica, quorum Catalogum verſa pagina, poſt commonitionem de tractatu* D. BRENII, *operum* EPISCOPII *ſecundae parti inſerto, exhibet. Amſtelaedami, ſumptibus* FRANCISCI CVPERI, *Bibliopolae, prope portam Harlemenſem, in vico vulgo dicta de Braak.* Anno 1666. fol. pagg. 284. 127. 169. 116. Indic. 79. et praef. 12. FRANC. CVPERVS, BRENII ex ſorore nepos, et ipſe ad SOCINI partes inclinans, opera haec edidit, iisque breuem hiſtoriam de quadam tractatione, quam LIMBORGIVS ſcriptis EPISCOPII inſeruit, nec non neceſſariam ad Chriſtianum lectorem commonitionem de hoc opere, vna cum breui introductione ad lectionem S. ſcripturae praemiſit. Quae in hoc opere continentur, partim adnotationes exegeticas in omnes S. ſcripturae, excepto SALOMONIS cantico libros, partim tractatus theologicos, quorum nonnulli iam antea typis exſcripti exſtiterunt, inter quos ille, *de regno Chriſti glorioſo* praecellit, recenſuit Io. FABRICIVS *in hiſt. Biblioth.* T. II. p. 84. 85. Exhibentur vero in his operibus

1. *Annotationes in V. et N. T.* excepto SALOMONIS *cantico*, non quod de diuina eius auctoritate dubitaret, ſed quoniam nulla inde loca in N. T. allegantur, quae ipſi clauem interpretandi ſubminiſtrarent. Non vniuerſum textum S. expoſuit, ſed ea tantum eius loca, quae illuſtratione et explicatione indigere ipſi ſunt viſa. Multa

petiit e WOLFG. MVSCVLO. SANDIVS p. 148. refert, ANDR. WISSOWATIVM ex adnotationibus hisce formaſſe ſcrupulos, nondum editos. Praemiſſa eſt breuis introductio ad intellectum SS. literarum. Vid. GOTTL. STOLLE *hiſt. erud. theol.* p. 79.

2. *Tractatus de regno Eccleſiae glorioſo per Chriſtum in terris erigendo.* Intelligit autem regnum ſpirituale, et plane alterius naturae, quam ſunt huius orbis imperia; neque illud ab hominibus, aut vlla ope humana, verum ab ipſo Chriſto immediate originis ſuae principium habiturum. Prodiit iam vna cum aliis, absque auctoris nomine, a. 1657. ſub titulo: *Tractatus de regno Eccleſiae glorioſo, per Chriſtum in terris erigendo. E Belgico ab auctore, nonnullis mutatis, in Latinum ſermonem conuerſus. Addita ſunt annotata in librum Apocalypſios S. Iohannis; item, de qualitate regni Chriſti, et breuis explicatio in caput 5. 6. 7. Matthaei et partem ſexti capitis Lucae, Amſtel.* Sumptibus HENRICI DENDRINI, 1657. 8. Alph. 1. pl. 8.

3. *Tractatus de qualitate regni Chriſti; contra* SIMONIS EPISCOPII *librum, cui titulus: An homini Chriſtiano conueniat Officium Magiſtratus gerere?* a. 1657. In eodem BRENIVS docet, Chriſtianorum felicitatem ac praerogatiuam in hoc mundo, non in mundanis diuitiis, honore, dominio, bellis, victoriis etc. conſiſtere; ſed omnia iſta ſpirituali modo in veris et ad perfectionem adſpirantibus Chriſtianis locum habere debere.

4. *Reſponſio ad docti cuiusdam viri, in libellum modo dictum animaduerſiones*, quae quamuis non integrae compareant; examen tamen earum ita eſt inſtitutum, vt obiectionum vis et controuerſiae ſtatus ex ipſa reſponſione cuiuis poſſit innoteſcere.

5. *Ami-*

5. *Amica diſputatio aduerſus Iudaeos, continens examen ſcripti cuiusdam Iudaici e Luſitanico in latinum verſi, et reſponſum ad quaeſtiones inibi Chriſtianis propoſitas, cui adiuncta eſt explicatio locorum aliquot difficiliorum in Apocalypſi Iohannis a cap. XI. vsque ad finem libri. Anno Domini* 1644. 4. pagg. 151. praef. 2. Exemplari, quo iam vtor Sam. Przypcovivs manu ſua infra titulum poſuit: Avctore Dan. Brenio, cui etiam Sandivs l. c. p. 136. ſcriptum hoc tribuit, quamuis a Reinharto l. c. tribuatur Mart. Rvaro, quod nonnullis probabilius videtur. Vid. ſub Rvaro. Scopus auctoris, quem praefatio indicat, eſt: obiectionibus iudaicis, quae ſcripturas N. T. directe petunt, occurrere, et ſic animos eorum praeparare, vt credant, Ieſum noſtrum eſſe illum, quem hactenus fruſtra exſpectant Meſſiam. Qua ratione vero ſub ſpecie conuincendi Iudaeos, Myſterium SS. Trinitatis impugnet, ex principio libelli et quaſi in limine cognoſci poteſt. Ad quaeſtionem enim I. *Quomodo probatur in Deo non poſſe eſſe tres perſonas in vna eſſentia?* reſpondet non tantum quibusdam V. T. oraculis, quae vnitatem eſſentiae diuinae omnino probant; ſed quoque tribus his rationibus, quibus SS. Trinitatis Myſterium euerti poſſe arbitratur: " 1.) Si in diuina eſſentia diuerſitas perſonarum exiſteret, ſuppoſitum aliquod eſſe oporteret, quod eas diſtingueret, idque neceſſario in vna perſona reperiri deberet, in alia non. Iam alterutrum neceſſarium eſt, vt ſuppoſitum hoc perfectionem in ſe habeat vel imperfectionem. Si perfectionem, tum perſonae, quae illo carent, ſunt imperfectae. Si imperfectionem, ea, vbi reperitur, imperfecta eſt perſona. Verum in Deo nulla poteſt eſſe imperfectio. Ergo nec diuerſitas perſonarum.

II.

II. Aut quaelibet perſonarum, quas in eſſentia diuina eſſe aſſerunt, habet omnipotentiam ex ſe ipſa, ita vt non indigeat aliarum auxilio, aut non poteſt omnia abſque aliarum auxilio et opera. Si primum ſtatuas, nempe quod quaelibet perſona ſit omnipotens, iam duae aliae perſonae non neceſſariae ſunt, et ſuperuacuae. Si ſecundum, quod quaelibet perſona auxilio aliarum indigeat, inde ſequitur, nullam iſtarum ex ſeſe infinitam et omnipotentem eſſe, cum tamen diuina eſſentia non poſſit eſſe ſuperuacua: ſed re ipſa infinita ac omnipotens eſſe debeat. Non ergo eſt in ea diuerſitas perſonarum. III. Quicquid actu eſt infinitum, ei nequit dari menſura, qua menſurari poſſit. Deus eſt actu infinitus. Nequit ergo ei dari menſura, qua menſuretur. At ſi diuerſae eſſent perſonae in eſſentia diuina, iam vna eſſet menſura aliarum, et ſic nulla earum eſſet infinita."

Abſolutis reſponſionibus ad quaeſtiones XXIII. ex mente Iudaeorum quaeſtiones XLVI. p. 27. proponuntur, vt curioſus quaeſitor habeat, quo acumen ingenii ſui exerceat; e. g. Quibus argumentis demonſtrari poteſt, Deum non eſſe ſimplicem vnitatem, ſed tres perſonas eſſe in vna eſſentia? Quis pro Adami peccato mortuus eſt, deitas, an humanitas? Deitas? Hoc omnino impoſſibile. Humanitas? Non ergo fuit mors coram Deo infinitae dignitatis, eoque nec infinitum peccatum potuit expiare iuxta hypotheſin Chriſtianorum. Quomodo omnes animae in Adamo peccauerunt, cum eae ex Adamo non habeant originem, ſed a Deo creentur? Quibus argumentis probari poteſt, Meſſiam Deum ſimul ac hominem eſſe debuiſſe? Qui fit, vt Chriſtiani omnia fidei ſuae fundamenta ſuperſtruant

rebus

rebus impoſſibilibus, captum omnem exſuperantibus et rationi aduerſis, vti ſunt, vnus et tres, Deus et homo, virgo et puerpera, panis et caro, vinum et ſanguis, vnum corpus in multis diuerſis locis vno eodemque temporis articulo?

p. 33. examen *ſcripti Iudaici* cum reſponſo ad quaeſtiones Chriſtianis propoſitas incipit, a reſponſione quintae quaeſtioni ſubiecta. In parte altera libelli, quae p. 91. incipit, ad quaeſtiones Iudaicas XLVI. reſpondetur; ita tamen, vt non nullas, in primis vero vt primam et ſecundam, quas ſupra ſpeciminis loco exſcripſimus omnino ſilentio praeterierit auctor, quod, quin ſubdole ab eodem factum ſit, vix dubitari poteſt, quamuis illud ſilentium in commonitione ad lectorem excuſauerit. Tandem p. 139. occurrit explicatio locorum aliquot difficiliorum in Apocalypſi a capite XI. vsque ad finem libri, non definiendi, ſed inquirendi animo propoſita.

In hoc opere iudicante Fabricio P. II. p. 85. non virulentis calumniarum aut conuitiorum telis, ſed rationibus ex libris propheticis depromtis pugnatur. Quod ſi autem non nullas verborum propheticorum explicationes ibi offendes, quae cum ſenſu ſcriptoris noſtri in annotationibus expreſſo non conueniunt, ſcito, hunc illis praeferendum, adeoque auctoris ſententiam genuinam ex annotationibus aeſtimandam eſſe.

6. *Dialogus de veritate religionis Chriſtianae.*

7. *Incerti auctoris breuis eiusdem veritatis demonſtratio.* Haec tamen dialogo illo eſt verboſior, auctoremque agnoſcit Ioach. Stegmannvm *iuniorem.* Praefixae ſunt duae auctoris epiſtolae, quibus exponit quaeſtionem, an is, qui Chriſtianam religionem profitetur, Magiſtratus munus gerens, pro Chriſtiano habendus ſit?

Non

Non ſtatuit auctor, quod nullus paganus, aut nemo Chriſtianorum Magiſtratum aut imperium coactiuum gerere poſſit debeatue; ſed de iis tantum loquitur Chriſtianis, qui ad perfectionem Chriſtianam peruenerint aut tendant. Plures praeter haec opera ſcripſiſſe libros BRENIVM, IO. FABRICIVS l. c. obſeruauit, nimirum: *ſpeculum Chriſtianarum virtutum, et compendium theologiae Eraſmicae*, ex ERASMI ROTERODAMI ſcriptis concinnatum, *Roterod.* 1677. 16. etc.

CHRISTOPHORVS BROCKAYVS.

Quia nullum ab eo, quantum ſcimus, in publicam lucem editum eſt ſcriptum, hinc a SANDIO inter ſcriptores Antitrinitarios non notatus, quem primum Lycei Racouienſis fuiſſe Rectorem *acta MSSCC Synod.* a. 1603. narrant, adduntque eundem fuiſſe *Weſtphalum* patria, et in Synodo ſpeciminis loco diſputaſſe *de iuſtitia ex mente* ARISTOTELIS. Mortuum eum eſſe a. 1605. d. XV. Maii, SMALCIVS in *diar. vitae ſuae*, apud ZELTN. p. 1179. notauit, qui eius funeri, nec non PET. STATORII *iun. Racouiae* parentauit. A LVBIENIECIO in *hiſt. reform. Polon.* (Vid. ſub VAL. SMALCIO, N. 5.) BROCKAYVM confundi et commiſceri cum MART. BORRHAO, ZELTNERVS l. c. iam obſeruauit. Male enim hunc inter Rectores ſcholae Racouienſis referri, vel ſola temporis ratio comprobat, quippe quem iam a. 1564. diem obiiſſe nouimus.

CHRISTIANVS BRZOZOVIVS.

SANDIVS eum praeteriit, quia nullam ſcripto quodam edito ſibi celebritatem conciliauit. Matrem habuit ſororem GRATIANI KVROSCII, quod *acta Synod. MSSCC.* 1645. teſtantur. A. 1642. in conuentu Czarcouienſi in

Belgi-

Belgium proficiſcendi veniam nactus, ipſique ad hoc iter ſtipendium 250 flor. conceſſum, nouoque ſtipendio admiſſus anno quoque 1643. in Belgio ſubſtitit. Anno 1644. Siedliſcenſis conſeſſus eum in patriam redire iuſſit, et vt Vſzimirſcenſi coetui ſuam dicaret operam, conſtituit, quod quoque ab ipſo praeſtitum eſſe, acta conſeſſus Zulinienſis a. 1645. teſtantur, quamuis demum 1646. a Miniſtris Kiiouienſibus et Volihinienſibus in conuentu publico Vſzomirſcenſi Miniſterio Eccleſ. initiatus fuerit. A. 1648. ex decreto conſeſſus Dazuienſis, WISSOWATII ſtatio *Iwanitii* ipſi deſignata; ſed conſilia haec mutabantur a. 1649. et BRZOZOVIO, Dazuienſis coetus, a. 1653. vero Dobrinenſis cura committebatur.

LEONARDVS BVCALI, VEL BVSALIS.

Quae de hoc reſcire potuimus, pauciſſima, alio loco in *Hiſtoria Socin.* expoſuimus.

PHILIPPVS BVCCELLA.

F. SOCINVS eum in epiſtola ad BALCEROVICIVM in epp. F. SOCINI p. 346. *Doctorem* adpellat, eumque quod IO. BAPTISTAE BOVIO ſtipendium annuum quinquaginta florenorum ſoluerit, laudat. Idem in epiſt. tertia ad RADECIVM ſcripta l. c. p. 100. de eodem ita ſcribit: " Plurimum multis de cauſſis D. PHIL. BVCCELLAE debeo, inter quas haec etiam numerari poteſt, quod me ſibi amicum eſſe, coram te profeſſus fuerit. Ego ſane iuuenem illum et amo et colo propter non vulgarem multiplicemque eius eruditionem praeſtansque ingenium; cuius praeter alia clara ſpecimina, hoc clariſſimum mihi dedit, quod prius coram, deinde etiam per litteras mirabile παράδοξον contra me defendere eſt aggreſſus, quamuis, ſe mecum alioqui,

qui, et tum aliis omnibus ſentire profiteatur. Παράδοξον autem tale eſt: *Nullum peccatum in actionibus humanis eſſe, quod vituperatione reuera ſit dignum.* - - - Sed ad PHILIPPVM redeo, in quo, vt verum fatear, maius religionis verae ac pietatis ſtudium deſidero, id enim cum tali ingenio ac eruditione coniunctum, egregios fructus vniuerſae Eccleſiae vtiles ederet. Nam quod tantopere FRANCISCVM PVCCIVM laudare tibi eſt viſus, id non tam ob pietatem et doctrinam, quam in ipſo animaduertiſſet, quam ob vtriusque in religionis negotio ſententiae atque inſtituti ſimilitudinem quandam factum eſſe arbitror." In ſequentibus SOCINVS BVCCELLAM cum PVCCIO in eo confert, quod cum eodem nulli parti in religione addictus ſit, ſaltem, quarum partium fuerit, non conſtet. F. SOCINVS ſcripti ſui aduerſus PHIL. BVCCELLAE παράδοξον mentionem facit in epiſtola ad VAL. SMALCIVM data 1597. d. 20. Maii; quod vero, an vnquam typis fuerit exſcriptum, dubitamus. An PHILIPPVS, NICOLAI BVCCELLAE, Itali Patauini, celebris Medici et quorundam Regum Poloniae circa finem Saec. XVI. Archiatri, de quo HOFFMANNVS de typograph. Polon. p. 39. et alibi, filius fuerit, pro certo ſtatui a nobis nequit.

SIMON BVDNAEVS.

Mazouius patria fuit, vt opinatur SANDIVS l. c. p. 54. coetus Klecenſis, poſtea Loſcenſis Miniſter, FRANCISCI DAVIDIS de Chriſto, diuino cultu non honorando tenaciſſimus defenſor, a quo, qui eundem in Ruſſiae Polonicae prouinciis et Lithuania errorem propugnarunt, BVDNAEANI vel BVDNAEISTAE dicti ſunt. Alia quoque Iudaizantium dogmata defendit, de quibus in *hiſt. Socin. Polon.* imo teſte DAN. CLEMENTINO tract. *Antilog. et abſ. ex opin. Socin.* fol. J. 1. b. fidem Chriſtianam abnegauit, et Iudaismo adhaeſit,

haeſit, cui narrationi ION. SCHLICHTINGIVS, qui CLEMENTINI ſcriptum refutare ſtuduit, nihil ſolidi opponere potuit. A reliquis Polonicis et Lithuanicis Vnitariorum coetibus ob impia placita et facta a. 1582. in Synodo Lclauicenſi et miniſtri et fratris titulo indignus iudicabatur quae ſententia non demum a. 1584. quod SANDIVS perhibet, enunciata, ſed hoc anno iterum repetita et confirmata. Saepius poſthac in Synodis reconciliationem cum coetu efflagitauit, non, quod ipſum errorum factorumque poenituerit; ſed quod hac ratione ſtipendii, ex ſynodali ſtatuto ſibi ablati, iterum compos fieri putauerit.

SCRIPTA:

1. O przednieyſzych Wiari chrześćianskiey Artikułech, t. i. o Bogu iedynym, o Synu iego, y o Duchu świętym Wyznanie proſte, z piſma świętego przez SYMONA BVDNEGO krotko ſpiſane a za zezwoleniem Braciey w Litwie y na Ruśy wydane: Ktemu *obrona* tegoż wyznania bronionca, przez tegoż napiſana, K Rzym. X. 10. Drukowano w Losku przez IANA KARKANA, z Wieliczki. Od narodzenia Syna Bożego, 1576. 8. i. e. *Simplex confeſſio praecipuorum Chriſtianae fidei articulorum; nimirum de Deo vno, Filio eius et Sp. S. ex S. Scriptura breuibus concepta per* SIMONEM BVDNY, *et cum conſenſu quorundam fratrum in Lituania et Ruſſia publicae luci commiſſa: cum Apologia ad defenſionem huius confeſſionis, per eundem ſcripta. Rom. X.* 10. *Impreſſum Loſci per* IO. KARKAN, *Wieliſcenſem. A natiuitate Filii Dei anno* 1576. 8. Vid. RINGELTAVBE *Hiſt. Bibl. Polon.* p. 152. ſeqq.

Scripto huic oppoſita eſt MART. BIALOBRZYCKI, Epiſcopi Camenecenſis, *orthodoxa confeſſio de vno Deo,*

quem Chriſtiani Catholici credunt, adorant et inuocant ex S. literis deſcripta. Coloniae 1579. 8.

2. Biblia, t. i. Kśiengi ſtarego y nowego przymierza, z nowu z ienzyka ebreiskiego, greckiego y lacinskiego na polski przelozone od SYMONA BVDNEGO. W Zaslawiu Litewskym 1572. 4. Kśiengi nowego Przymierza, ktore poſpolicie Nowym Teſtamentem zowiom, teraz z nowu z wielkom pracom y pilnym poprawieniem z greckiego na Polski Ienzyk przetlumaczone etc. i. e. *Biblia, h. e. Libri V. et N. foederis, denuo ex lingua hebraica, graeca et latina in Polonicam translati per* SIMONEM BVDNY. *Zaslauiae in Lithuania* 1572. 4. *Libri Noui Foederis, vulgo N. T. dicti denuo multo labore et diligente emendatione ex graeca in Polonicam linguam translati. Zaslauiae* 1572. 4. *Sumtibus et typis* MATTHIAE KAWIECZYNSKI, *Praefecti Nieſuieſenſis per* DAN. LĘCZYC. Ex profeſſo de hac Bibliorum translatione agit RINGELTAVBE l. c. p. 37. et 142. ſeqq. Quam grata haec fuerit Iudaeis ex variis locis tr. *Chiſſuk Emuna* R. ISAAC B. ABRAHAM, in WOLFFII *Biblioth. hebr.* T. I. p. 641. ſeqq. allegatis colligitur. Reſpiciunt enim haec tantum verſionem hanc BVDNAEI et *Notas* eiusdem *Marginales*, cum ab hoc auctore *Commentarii* in peculiares S. Scripturae libros concinnati non ſint, quod celeb. WOLFFIVS credidiſſe videtur, ſeductus per verſionem tr. *Chiſſuk Emuna* in WAGENSEILII *tel. ign. Satanae*, quae vocem בריאור ſaepius per *Commentarium*, et ſemel tantum p. 354. per *notas marginales*, vt debuit, reddidit.

3. Nowy Teſtament albo Kśiengi nowego Przymierza, z przypiskami, ktore annotacyami zowiom, przez SYMONA BVDNEGO. W Losku 1574. 8. i. e. *Nouum Teſtamen-*

ſtamentum, ſiue libri noui Foederis, adpoſitis adnotationibus, per SIMONEM BVDNY. Loſci 1574. 8. Vid. RINGELTAVBE l. c. p. 37. et 151. De vtroque N. 2. et 3. in *hiſt. Socin. Polon.* plura narrabimus.

4. *Libellus de duabus naturis in Chriſto.* 1574.

Scripto huic oppoſitus eſt liber, cui tit. IOSIAE SIMLERI *aſſertio orthodoxae doctrinae de duabus naturis Chriſti Seruatoris noſtri, oppoſita blasphemiis et ſophismatibus* SIM. BVDNAEI *in Lithuania euulgatis. Tiguri apud* FROSCHOVER. 1575. 8. Praeterea: IO. WIGANDI *diſputatio de I. C. Deo et homine contra Antitrinitarios. Regiom.* 1576. 4. Huc quoque trahendum SIMLERI opus: *De aeterno Dei Filio Dn. et Seruatore noſtro I. C. et de Sp. S. aduerſus veteres et nouos Antitrinitarios*, i. e. *Arianos, Tritheitas, Samoſatenianos et Pneumatomachos. Libb. IV. Tiguri apud* CHRISTOPH. FROSCHOVER. 1582. 8. quod iam prodiit 1568. 8. Alph. 2. cum praefat. HENR. BVLLINGERI, aduerſus Anonymi Poloni (STAN. HOSII) *iudicium de cenſura Miniſtr. Tigur. et Heidelberg. de dogmate in Polonia ſparſo Colon.* 1565. 8. Vid. PLACCIVS l. c. p. 181. N. 891.

In *Bibliotheca Vffenbachiana* inter MSSCC. T. III. p. 697. N. 29. b. allegatur: *Ad argumenta* SIMLERI *et aliorum quorundam pro duabus in Chriſto naturis dimicantium, quaecunque* STANISL. PROCHOVIVS *contra* SIMONEM BVDNAEVM *excerpſit, eiusdem* SIM. BVDNAEI *ſimplex et ſuccincta e S. literis reſponſio.* Ibidem notatur, ſcriptum hoc *Loſci* in *Lithuania* per IO. CARTZANVM a. 1578. typis quidem eſſe excuſum, ſed ob ſummam raritatem manu deſcriptum.

5. *Breuis demonſtratio, quod Chriſtus non ſit ipſe Deus, qui eſt Pater; et cur in S. litteris appellatus fuerit et*

porro Deus ſit. Haec demonſtratio adtexta eſt libello N. 4. allegato.

6. Obrona Wyznania proſtego etc. i. e. *Defenſio ſimplicis confeſſionis etc.* SANDIVS l. c. p. 55. ſcripti huius ſub tit. *Apologia Polonica* mentionem fecit, eſtque ipſi confeſſioni N. 1. adiunctum. Vtrumque ſcriptum ſeparatim ante annum 1576. (circiter 1573.) prodiit. Hoc ipſum opus ſecundum tit. polon. *Obrona* (Apologia) in R. ISAACI *Chiſſuk Emuna* apud WAGENSEILIVM l. c. p. 177. allegatur ſub vocabulo אירברונ, et rectius p. 471. אוברונ. BVDNAEVS in hac apologia ſcribit: *Chriſtus eo ſignificatu eſt Deus, quo Moſes fuit*, teſte DAN. CLEMENTINO l. c. fol. M. 3. b.

BVDNAEI errores in hoc ſcripto expoſitos, vna cum CZECHOVICII et FARNOVII placitis, refutauit STANISL. ZDESCHEKI OSTROWSKI *(Abbas Premetenſ.) de Trinitate Lib. I. contra impia ſcripta* SIM. BVDNAEI, MART. CZECHOVICII, STAN. FARNOVII *et aliorum Antichriſtorum, Anabaptiſticorum, Catholicam Trinitatis fidem et I. C. altiſſimi Dei noſtri diuinitatem, in Polonia et alibi oppugnantium: Cum Grat. et Priuil. S. R. M. Poſnaniae in offic. typograph.* IOANNIS WOLRABI. 1591. 4. Alph. 1. pl. 3. cum epiſt. dedicat. ad SIGISM. III. *Reg. Pol.* ſcripta *Prementi* 10. Ian. 1591. (*) BVDNAEO quoque oppoſitae videntur *Collegii Poſnan. Aſſertiones Theologicae de trino et vno Deo aduerſus nouos Samoſatenicos etc.* 1581. quas praeter alios praecipue F. SOCINVS refutare adgreſſus eſt.

7. *Refutatio argumentorum* MART. CZECHOVICII, *quae pro ſententia ſua, quod homini Chriſtiano non liceat Magiſtra-*

(*) Opus hoc OSTROVII propter ſingularem raritatem aliquando 30 imperialibus comparatum eſt, teſte IANOZKIO de *Biblioth. Zaluskiana*, p. 4.

giſtratum politicum gerere, *in* DIALOGIS *ſuis propoſuit*. *Loſci* 1574. ap. Io. KARKAN.

8. Polonicae verſioni librorum ANDR. FRIC. MODREVII *de republ. emendanda*, praefationem praemiſit, datam *Loſci*, d. 8. M. *Sierpnia* 1577. de qua ſub ANDR. FR. MODREVIO.

STANISLAVS BVDZINIVS.

Polonus, qui teſte SANDIO l. c. p. 55. IOANNI A LASCO et FRANC. LISMANINO Amanuenſis vel Secretarii officia praeſtitit, deinde HIERONYMO PHILIPOVIO, Palatinatus Cracouienſis *Quaeſtori* in teloniis exigendis operam ſuam nauauit. Eiusdem cum FRANC. DAVIDIS et BVDNAEO, aliisque Iudaizantibus fuit opinionis, ob quam etiam excommunicatus, poſt duodecim vero annorum excommunicationem reconciliatus coetui reliquo dicitur.

SCRIPTA:

1. *Commentarii rerum ad hiſtoriam Socinian. ſpectantium; quibus MSSCC.* STANISL. LVBIENIECIVS *in hiſt. reform. Polon.* conſcribenda diligenter vſus eſt, ipſo teſte L. II. C. I. p. 38. Ad eosdem quoque prouocauit WENGERSCIVS I. 15. p. 124. II. 13. p. 207. 15. p. 229. SANDIVS eorum l. c. p. 55. mentionem facit hoc indice: *Hiſt. eccl. eorum, quae in Polonia eique conterminis regionibus a primordiis reformationis, vsque ad A.* 1593. *in religionis negotio contigerunt. MSC. polon.* His ſubiicit: ERASMVM OTVINOVIVM in vita ipſius teſtari, partem huius operis in manibus cuiusdam infidelis, (quem non nominat) periiſſe. Idem SANDIVS *in Adpendice ad Nucl. hiſt. Eccl.* p. 91. refert: hoc BVDZINII opus, hiſtoriam Eccleſiaſticam Arianorum dictorum ſui temporis, expoſuiſſe, quam auctor maximam partem oculatus teſtis ſcripſerit.

2. *Epiſtola ad Synodum Racouianam*, 1574. in qua fratres ad concordiam cohortatur, ac vſum armorum, Magiſtratusque officium defendit. *MSC. polon.*

3. *Epiſtola* ad Gregor. Pavli, in qua itidem Magiſtratum politicum et arma, homini Chriſtiano licitum eſſe gerere, propugnat. Scripta 1574. *MSC.*

4. *De regno Chriſti in terra millenario tractatus:* conſcriptus circa annum 1589. aut 1590. *MSC. polon.* quem F. Socinvs refutauit.

5. Eiusdem, vt arbitramur, auctoris opus eſt, quod in *Bibliotheca Zaluſciana* Warſauiae ſeruatur, quodque Archiepiſcoporum Gneſnenſium LXII. vitas exponit. Scriptor libri nominatur Stan. Bvzenski, et argumentum exponitur in *Biblioth. Warſauienſi*, P. III. et IV.

FRANCISCVS IOSEPH. BVRRHVS. *(Borri).*

Famoſum eſt viri huius portentoſi nomen, *Mediolanenſis* patria, et ſtudio Alchymiſtae, qui in Italia non tantum, ſed in Germania quoque ſuperiori ſaeculo magnifice ſe iactauit, variisque pugnis anſam praebuit. Fata et monſtroſas ipſius ſententias, poſt Italicum vitae illius ſcriptorem, Baylivs in *Diction.* et collectores *Lex. Vniuerſ.* germ. quod *Baſileae* prodiit, expoſuerunt. Vid. Andr. Caroli *in Memor. Eccl. Saec.* XVII. ad a. 1670. et Ioecheri *Lex. erud.* edit. nouiſſ. T. I. p. 1259. Ad hiſtoriam hominis ſingularis analecta dedit Schelhornivs in *amoenit. liter.* T. V. p. 141. ſeqq. quaedam etiam notatu digna de eodem narrarunt Groschvfivs *in noua libb. rar. collect.* Faſc. I. p. 243. ſeqq. Strvvivs *in act. litter.* T. II. Faſc. I. p. 19. et Faſc. IV. p. 377. Thom. Barthol. *in epp. medicinal. Cent.* III. p. 386. 403. 409. 432. ſeqq. I. Herm. ab Elswich *in Epp. varii, potiſſimum theol. argumenti*

Faſc.

Reſc. p. 85. ſeqq. et MISSONIVS *in Itiner. Ital.* P. II. p. 628. edit. *Lipſ.* Ex ſententia *Bullae* ab inquiſitionis officio publicatae et a SCHELHORNIO l. c. exhibitae, locum quendam inter Antitrinitarios vel Tritheitas Enthuſiaſtas occupauit; haec enim circa maximum hoc fidei myſterium ſenſit: " Deitatem in tertia perſona, eſſe quandam tertiam deitatem: in Filio principium eſſe omnipotentiae amantis ipſi proprium, per quod ipſe ab aeterno cooperatus cum intrinſeca omnipotentia amante et generante: Filium ab aeterno non contentum fuiſſe gloria ſua, ſed cupidiſſimum futurae: Deitatem tertiae perſonae eſſe ſpiratam eſſentiam, verbi eſſe generatam et filiatam, a Filio ſtimulari Patrem ad creandum. In tribus perſonis tres eſſe omnipotentias conſtitutiuas vnius omnipotentiae, vti tres potentiae vnam animam conſtituunt. Secundam et tertiam perſonam inferiores eſſe Patre etc."

BVRRHVS inſtituta inquiſitione fugitiuus factus, die 2. *Ianuarii* 1661. *Romae* in publico theatro haereſium conuictus, ac rogo condemnatus eſt, in eius vero abſentia, effigies in patibulo ſuſpenſa, deinde flammis conſumta. Certior vero factus de ſuae imaginis combuſtione, ipſe viciſſim conuocato hominum coetu Pontificem in imagine Vulcano tradidit.

ERNESTVS CALBIVS, VEL KALBIVS.

Liuo Rigenſis, Polon. adpellatur CIOLEK, quod vitulum, *germ.* Kalb notat. Narrantibus *act. Synod. MSSCC.* a. 1608. nomen ſuum coetui Sociniano profeſſus eſt, cui deſiderium in placitis illius maiora capere incrementa teſtabatur. Sibi quoque expetiit munus Paedagogicum in Schola Racouiana ſubeundum, ne coetui vitae ſuae ſuſtentatione moleſtus eſſet. Hac occaſione ſolida eius do-

ctrina laudatur, ipſique ſoluti ſunt 50 flor. quo, vnde viveret, haberet. Miniſter deinde coetus Sociniani *Smiglae* collecti ſucceſſit Val. Smalcio, *Smigla* diſcedenti *Racouiam.* A. 1611. vna cum Mich. Gittichio officio eccleſ. initiatus, et a. 1616. coetui Lazninenſi conceſſus eſt, in praedio Dn. Cyriaci Lazinii, quo loco a. 1618. d. 12. Maii morbo crudeli extinctus eſt, quem Scorbutum adpellant, teſte Smalcio in *diar. vitae* ap. Zeltn. p. 1211. Meminit Calbii Rvarvs Epp. Cent. II. N. XVII. p. 95. tanquam inſtrumenti, ad alios quoque in errorem conſimilem pertrahendos, idonei.

ALBERTVS CALISSIVS, vel KALISSIVS.

Anno 1586. in Synodo Chmielnicenſi Rector vocatur, quo tempore fortaſſis Chmielnicenſi Scholae praefuit, quam teſte Wengerscio l. c. I. 15. p. 138. rexit. Hac ipſa Synodo aqua luſtrali coetui Sociniano inſertus eſt. Scholam Luclauicianam a. 1600. et Lewartouienſem a. 1601. rexiſſe ex *actis MSSCC.* conſtat. Lvbieniecivs l. c. p. 255. eum vocat virum egregie doctum, cuius conſilio ac opera magnus ille Ioannes Zamoscivs in formanda Academia Zamoſciana vſus eſt. Fuit ipſi filius Andreas, quem Lvbieniecivs l. c. p. 264. virum doctum, facundum, pium et hoſpitalitate inſignem celebrat.

In *actis* Synodi Lublinenſis a. 1590. Martinvs quoque Kalissivs, Miniſter Wengrouienſis commemoratur, qui ante Wieliſcienſis Miniſter fuit, et ab officio eccleſiaſtico remotus, ad Euangelicos tranſiit, ac apud Nouogrodienſes Miniſterio functus eſt. Olim aliquando Calissii in Academia Regiomontana litteris operam nauarunt. A. 1597. Daniel Calissivs Polonus, et a. 1613. Georgivs, Brigenſis Albo ciuium in hac Acad. inſerti ſunt.

Scri-

SCRIPTA:

1. *Equitis Poloni in Ieſuitas actio prima* 1590. 4. plag. ½. item 1590. 4. pl. 3. 1591. 4. pl. 2½. Nunc longe emendatius, quam antea in lucem edita, vt titulus habet. Tribuunt quidam ſcriptum hoc SIM. STENIO; ſed Illuſtr. IOS. ANDR. ZALVSKI, *in conſpectu nouae Collectionis Legum Eccleſiaſt. Poloniae*, (edendae) Tit. *Synodicon Poloniae orthodoxae*, (Varſauiae 1744. 4. plagg. 10.) p. 33. N. 201. ALBERTVM CALISSIVM auctorem eſſe, expreſſe indicat. Proſtat quoque germanica verſio cui titulus: Schwarm des Heil. Röm. Bienenkorbs, d. i. Ausflug etlicher groſſen, ſchädlichen, vor wenig Jahren erwachſener, und vormals unerfahrnen Weſpen, Hurmiſſen, Fledermäuſen, welche nicht allein ganz Europam, ſondern auch die neu erfundene Land und Inſeln eingenommen, ꝛc. davor eine ſtattliche, ernſtliche und ausführliche Wahrnung eines Polniſchen Catholiſchen Ritters, im verſchinen 91. Jahr gethon, an die Hochlöblichſte *Senatores* und Rathsherrn, in voller Rathsverſammlung der Kron Polen. Aus dem Latin in Hochteutſch, der Kirchen Chriſti und gemeinen Vaterland zu gutem treulich verſetzet durch Nicolaum Piſtandrum Neofanienſem. Anno 1592. 4. pl. 4. Videtur in Palatinatu prodiiſſe.

Opuſculo huic oppoſita ſunt: 1) *Spongia, qua abſterguntur conuitia et maledicta* EQVITIS POLONI *contra Ieſuitas. Anagramma autoris*: SANIS RECTA SALVS; *Cracouiae typis* ANDR. PETRICOVII. A. D. 1590. 4. pl. 10½. *Ingolſtad.* apud DAV. SARTOR. 1591. 8. *Neap.* 1592. 4. 2) MART. LASKII S. I. *Iudicium de effigie Ieſuitarum* CONTRA ACTIONEM PRIMAM *Equ. Pol. etc.*

3) MART. SISCOVII (Canon. Cracou.) *pro reli*... *mis S. I. Patribus, contra ficti* EQVITIS POLONI ... NEM PRIMAM, *Oratio. Cracouiae ex officina* LAZA... D. 1590. 4. pl. 11. (1591.) 4) POLONI NOBI... *iusdam pro Societatis Ieſu Clericis Oratio prim*... *ficti* EQVITIS POLONI IN IESVITAS ACTIONEM PRI... 1590. 4. pl. 5. 1590. 12. *Ingolſtad.* apud W... EDERVM 1591. 8. Auctor ſcripti huius eſt Ieſuit... gic. Io. LANS, teſte PLACCIO, *anon.* p. 40. N. 257... cunda oratio non prodiit. Vid. Ill. ZALVSKI *conſp*... p. 33. N. 202-205.

2. *Speculum Ieſuitarum, h. e. ornamenta et flores* PRI... ORATIONIS *in primam actionem Equitis Poloni*, ... *Ieſuitis editas. Summa huius ſpeculi, ſiue cenſura* v... *tatis de oratione Ieſuitica aduerſus Equitem Polon*... *Ex ſemiſſe (in Equitem) conuiciatrix eſt. Ex alter*... *miſſe (in Ieſuitas) laudatrix. Ex aſſe (in vtrumqu*... MENDAX. *Matth.* 7. *A fructibus ipſorum agnoſcetis eo*... A. 1590. 4. pl. 2½. Opuſculum hoc apologeticum eſt, aduerſus orationem primam Ieſuitae Io. LANS. In praemiſſa epiſtola ad Ieſuitam, qui ſe ficto nomine *Polonum* appellat *Nobilem*, auctor orationis anonymus vna cum encomiis ordinis ſui effuſis ſarcaſtice perſtringitur. Ipſa tractatio compendium refutatae orationis exhibet, in quo tam conuicia in Equitem Polonum effuſa, partim laudes ordinis Ieſuitici in duabus columnis iuxta ſe poſita ſunt.

3. *Oratio aduerſus Ieſuitas* 1591. (habita) *excuſa* 1592. 4. *germ.* Ita allegatur titulus ab *Illuſtr.* ZALVSKI l. c. p. 33. N. 200. Abſque omni dubio eſt germanic... translatio actionis primae Equitis Poloni etc. quam Num. I. indicauimus.

4. *Scho*...

…*ola Leuartouiana reſtituta*, (S. Epiſtolae aliquot, …ibus ratio deſcripta eſt a Praeceptoribus iſtius ſcho…e in docendo obſeruata,) *Racou.* 1593.4. Scriptum …riſſimum, cuius mentionem facit *Ill.* ZALVSKI l. c. …44. N. 327. et WENGERSCIVS l.c. p. 138.

…*Diſputatio Leuartouiae habita* 1592. etc. Hanc a Io. NIEMOIEVIO ſcriptam, per errorem ſub CALISSIO alle…uit SANDIVS l. c. p. 94. Vid. ſub Io. NIEMOIEVIO.

IOANNES CAMPANVS.

Copioſe de eodem tractauimus in *hiſtoria noſtra An…in.* Vid. Io. GE. SCHELHORNII diſſ. de IOANNE CAMPANO, …*itrinitario*, *in amoenit. literar.* T. XI. p. 1-92. *Relat. …oc.* de a. 1714. p. 479. MELANTHON de eodem in ep. …1530. ſcripta in epiſtolis per ELZIVIRIOS *Lugd. Batau.* …preſſis p. 434. inquit: " Hodie reſciui, *Campanum* il…m noſtrum, qui noua dogmata Torgam ante noſtrum …ceſſum attulerat, captum eſſe a Leodienſi Fiſcali."

SCRIPTA.

1. *Contra myſterium Trinitatis et Sp. S. aeternitatem.* Hoc ſcriptum inter alia, in primo Aug. Conf. articulo innui, cum in ſentent. reprobat. *Samoſatenorum Neotericorum* mentio fit, vulgo creditur. Vid. BVDDEI *Iſag. hiſt. theol. Addenda*, p. 166. IOANNEM CAMPANVM et LVD. HETZERVM ſub hoc titulo notari, monſtrauit KIESLINGIVS *in Muſeo Heluetico*, T. II. N. 3. quo loco p. 117. BREITINGERVS quoque loco quodam PHIL. MELANTHONIS euicit, HETZERVM nomine *Samoſatenorum Neotericorum* notari. Vid. *noua litter. Gotting.* 1752. p. 251. et *noua litter. Lipſ.* 1752. p. 147. De hoc argumento plura alio loco.
2. *Contra totum poſt Apoſtolos mundum liber.* Vid. ZELTNERI *hiſt. arc. crypto-Socin. Altorph.* p. 352.

3.

3. Göttlicher und Heil. Schrift, vor vielen J... verdunkelt, und durch unheilſame Lehre und L... verfinſtert, Reſtitution und Beſſerung. Mit ei... Anhang vom Sitzer-Recht, (contra Theologos V... teberg.) 1532. 12. Vid. ZELTNERVS l. c. p. 1... SCHELHORNIVS l. c. p. 88.

THEODORVS RAPHAEL CAMPHVYSIVS

Hoc numero omnino non excludendus, quem S... DIVS quoque p. 112. eidem accenſuit. Socinianism... eius ex propriis, ipſius verbis monſtrauit IACOBVS RYS... KIVS in libro, cui titulus: *Godgeleerde Anmerkingen* ... *Groningae* 1742. 4. Opera eius theologica, in tres par... diſtributa lingua belgica prodierunt, *Amſtel.* 1682. 4. V... MICH. LILIENTHALII *Biblioth. theol.* Sect. X. p. 90... Sed de illo in *hiſtoria noſtra Socin. Belg.*

M. IOANNES CAPER, *Senior.*

Miedzirzenſis ſ. *Meſericenſis* coetus Euangeli... per complures annos (nimirum 28.) Paſtor, tan... dem ad caſtra SOCINI aetate prouectus tranſiit, iisque adeo iterato Baptismo in piſcina prope *Smiglam* a. 1588. vlt. *Iulii* initiatus. In quem actum VALER. HER-BERGERVS carmen concinnauit, cui titulus: *In* IOANNEM CAPRVM *Paſtorem Meſericenſem, qui pridie Calend. Augusti, Anno* 1588. *merſus eſt in ſtagno, prope Smiglauiam, a Samoſatenſibus, cum iam* 28. *annos docuiſſet Euangelium Ieſu Chriſti.* Smiglenſi coetui Sociniano ad vinginti annos Miniſter praefuiſſe narratur, quo loco tandem circa annum 1608. vel 1609. teſte ADELTO in hiſt. Arianismi Smiglae olim infeſti, p. 42. et LAVTERBACHIO l. c. p. 261. a turma quadam in piſcina ſubmerſus miſere periit. Vid.

SALI-

…ivs l. c. T. II. p. 681. et W. E. Bartholomaei fort-…ſte nützliche Anmerk. T. II. Collectio XIV. p. 175. …loco ex actis Synodi Poſnanienſis ab Euangelicis Aug. …nfeſſ. a. 1566. habitae notatur, Caprvm propter diſ-ſum in articulo de S. Coena ab officio Meſericenſi …ſe remotum; quo tempore ad Antitrinitariorum par-… nondum tranſiiſſe videtur.

Scripta:

…*alogus de coena Domini inter Marchitam et Polonum.* 1565. In hiſce ſchedulis ſuum cum Zwinglio conſenſum in artic. de S. coena, Caper declarauit.

Has vt refutaret Erasmvs Glicznervs, coetus Auguſtanae Confeſſioni in Polonia addictus eum rogauit, qui petitis hiſce adnuens ſequens ſcriptum luci commiſit: Erasmi Gliczneri, *Znenenſis, breue colloquium contra* Dialogvm quendam de Coena *Domini, quem ſub perſonis Marchitae et Poloni* Ioannes Caper, *Eccleſiarum renaſcentium in maiori Polonia Inſpector, ſparſit hiſce diebus.* 1 *Tim.* 4. *Nemo tuam iuuentutem deſpiciat, ſed eſto fidelium exemplum, in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate. Francophord. ad Oder. Anno* 1565. 4. pl. 4. Vid. Loescheri *hiſt. motuum*, P. III. p. 40.

IOANNES CAPER, *Iunior.*

Ioannis filius, qui ſemet Ioannem Kozielscivm, quod idem nomen in lingua Polonica eſt, adpellauit. Vid. Zeltnervs l. c. p. 1159. Commemoratur in *act. MSSCC. Synod.* a. 1619. et 20. inter alumnos et Theologiae Studioſos Racou. Eidem Scholae Racou. per aliquod tempus operam ſuam praeſtitit. De hoc Io. Crellivs in epiſtola ad Rvarvm data, Racouiae 1624. d. 19. Iulii apud Thom. Creni-

CRENIVM *in animadu. philolog.* P. V. p. 258. ita ſcribit: " Ad ſcholam noſtram quod attinet, duodecim poſt obitum tuum diebus venit ad nos Dominus CAPER, Smiglenſis, qui nunc KOZELSCII nomen vſurpat, de quo non nihil antehac audiiſſe arbitror. Is inter Pontificios hactenus verſatus, conſcientiae ſuae, vt ipſemet fatetur, male conſuluit. Vixit per biennium in *Francofurtana*, alterum tantum in *Argentinenſi* Academia ſumptibus Epiſcopi Plocenſis, qui eum fratris ſui filiis praefecerat. Venit ad nos eo animo, vt Theologiae apud nos incumberet. (quod, quid ſibi velit, cogitari facile poteſt.) Nobis nec repellere hominem, praeſertim litteris non leuiter tinctum, et Latine ſat expedite et commode loquentem; nec tanquam Theologiae ſtudioſum alere, et ei non obſcuram miniſterii adeundi ſpem facere, nec otioſum tamen ſuſtentare placuit. Egimus ergo cum illo, vt interea, dum de Rectore nobis proſpectum eſſet, primo ſcholae noſtrae ordini praeeſſet, *Logica, Rhetorica, Orationes* CICERONIS tractaret, Exercitationes ſtyli proponeret et emendaret; Ethicorum explicandorum labore in chariſſ. fratrem Dn. SCHLICHTINGIVM coniecto. Auctae ſunt horae ſtudioſis: quinque pro tribus impoſitae, quas in ſchola exigant, praeter diem Solis ac Mercurii. Dns. CHRISTOPH. LVBIENIECIVS ei fratres ſuos commendauit, pro quo labore 50 flor. ei in annum promiſit. Nos 100 flor. pro labore, quem in ſchola ſubibit, promiſimus, ſpe ei facta, fore, vt ſi diligentiam ſuam nobis probauerit, Synodus eius rei rationem habeat. Dati praeterea ei ſunt honorarii muneris loco, cum in ſcholam introduceretur, 6 taleri imperiales. Hactenus non male officio ſuo fungi videtur. Praeeſt autem ille primae claſſi, eo pacto, quo caeteri praeceptores ſuis, nec Vice-Rectoris nomen aut munus ſuſtinet. Ingenium mihi non diſplicet. De moribus, quod ſcribam, nunc non habeo." Com-

Commemoratur quoque in *actis MSSCC.* a. 1619. et 20. DANIEL CAPER inter ſtudioſos alumnos, qui ſtudio Theologico operam ſuam nauant, quem HIER. MOSCOROVIVS a. 1620. ad hoc diligentiſſime proſequendum, ex decreto Synodi admonuit.

WOLFGANGVS FABRICIVS CAPITO.

Hagenoae in Alſatia a. 1478. in lucem ſuſceptus. Argentinenſis Eccleſiae Miniſter, inter primos Reformatores ſuperioris germaniae referendus, apud SANDIVM primum inter Anti-Trinitarios tenet locum, quo tamen omnino eximendus eſt, quod alio loco ſumus euicturi; quamuis epiſtola praeliminaris ab eodem ſcripta, libro ſub BLANDRATA N. 19. allegato praemiſſa ſit, et antiquiores Anti Trinitarii ſaepius ad eius conſenſum prouocauerint. Vita eius deſcripta reperitur, in *Vitis virorum, fama et doctrina illuſtrium, Amſtel.* 1732. et ſeqq. belgica lingua editis, P. I Faſc. II. et in DAN. GERDESII *Hiſtoria Euangelii Saec. XVI. renouati*, T. I. p. 115. ſeqq. et T. II. variis locis in indice libri notatis.

CATECHISMVS *Racouienſis.*

Operis huius Catechetici et minoris et maioris, nec non aliarum inſtitutionum Catecheticarum ex parte Anti-Trinitariorum in lucem emiſſarum, harumque verſionum ac editionum hiſtoriam pleniſſimam expoſuimus in *hiſt. Socin. Polon.*

CAROLVS CATS.

Eques, Belga. Socinianorum caſtris adſcriptus, vel ſaltem vicinus. De eiusdem librorum N. T. verſione Belg. Vid. *hiſt. Socin. Belg.*

IOAN-

IOANNES CAZANOVIVS.

Eques Polonus, qui iam a. 1562. *Petricouiae*, vbi memorabile colloquium habitum eſt, plene ad Socinianos tranſiit. Vid. WENGERSCIVS l. c. p. 86. et LVBIENIECIVS l. c. L. II. C. IX. p. 152. SANDIVS l. c. p. 49. eum GONESIO fere homodoxum, atque eius opinionis hominum Eccleſiaſten: poſt vero Subiudicem Lucouienſem fuiſſe narrat.

SCRIPTA:

1. *Contra* CALVINI *breuem admonitionem ad fratres Polonos, et contra* CALVINI *epiſtolam, qua fidem admonitionis apud Polonos confirmat.* Circa annum 1563.

   Refutauit eum quoad quaedam momenta auctor libri, cui titulus: *Antiſocinus etc. Francof.* 1612. 8. toto vero ambitu Ios. SIMLERVS *de aeterno Dei Filio Dn. et Seruatore noſtro I. C. de Sp. S. Tiguri* 1568. 8. p. 197. ſeqq. qui p. 197. 201. etc. quaedam loca ex CAZANOVII opuſculo *de adoratione Chriſti* inſeruit.
2. *Liber contra Trinitarios.*
3. *Elucidationes in colloquium Petricouiae* 1565. *habitum.* Agunt de hoc WENGERSCIVS l. c. p. 87. LVBIENIECIVS L. III. C. V. p. 201. ſeqq. SALIGIVS l. c. T. II. p. 668. ANT. POSSEVINVS *de Atheismis haereticorum ſui ſaeculi* C. XIII. fol. 59. et nos in *hiſt. Socin. Polon.* Polonicae deſcriptionis meminit SANDIVS l. c. p. 172. inter ſcripta anonyma, qui quoque ex parte Vnitariorum allegat, qui colloquio huic interfuerunt. Cum CAZANOVIVS ſcribae munere in hoc colloquio functus fuerit, vna cum ALBERTO ROMAEO, ille auctor quoque *Diſputationis, ſ. Colloquii cum Trinitariis*, a SANDIO l. c. allegati, eſſe videtur. Locum ex MODREVII *Sylu.* I. C. VI. quo duo ſcripta CAZANOVII N. 2. et 3. allegantur, SANDIVS p. 49. exhibuit.

IOAN-

IOAN. BAPT. CETTISIVS, CETTIS vel CETIS.

A SANDIO l. c. p. 175. inter eos, qui Colloquio Racou. 1602. interfuerunt, male appellatur CELTIS. Gente fuiſſe *Italum* et a. 1613. d. 16. Martii diem obiiſſe, Igolonnae non procul Cracouia, ex SMALCII *diario* apud ZELTN. l. c. p. 1199. diſcimus. Vocat eum SMALCIVS omnium aduenarum tutorem et patronum. CETTISIVM cum J. G. LEVCHSNERO, Conſiliario et ICto Noribergenſi commercium litterarium coluiſſe, Io. PASTORIVS, vitae CRELLIANAE auctor, et ZELTNERVS l. c. p. 37. clarius nos edocuerunt. Imo CETTISII apud LEVCHSNERVM plurimum valentis opera, Sociniani ſpem ſibi fecerunt, ipſis cuncta *Altorffii* ad votum eſſe ceſſura. Praedicat eum HIERON. MOSCOROVIVS, in epiſtola ad RVARVM 1613. Racouiae data, in huius epp. *Cent.* II. N. 34. ex edit. ZELTNERI p. 573. quod Cracouiae vicinus et litteras ſuas et ſuorum ob viciniam in Germaniae regiones transferri curauerit, quod ciuitati ſuae praeſtitum adiumentum ipſis viri pii et nobiliſſimi morte praematura ereptum iam eſſe, triſtis conqueritur. Huius quoque officii Socinianis praeſtiti in vita CRELLII mentio iniicitur. Matura eum et admodum virili aetate mortalitatem expleuiſſe, idem MOSCOROVIVS adfirmat. Fortaſſis filius noſtri, vel ex eius poſteris fuit CETTISIVS ille, vel CETESTA cuius OPALINIVS in epiſtola ad RVARVM ſcripta 1643. in Epp. RVARI ex edit. ZELTNERI, p. 671. meminit.

REMIGIVS CHELMIVS.

ERASMO OTVINOVIO MARCIANVS CHELMIVS venit notante SANDIO l. c. p. 48. Eques Polonus, Vexillifer Palatinatus Cracouienſis.

Scripta.

1. *Epiſtola* ſcripta *Locinii*, d. 19. Nou. 1559, ſine auctoris nomine, Synodoque Pinczouienſi oblata d. 22. Nou. e. a. in qua quaeſtionem mouet de Sp. S. inuocatione etc. Argumentum tradit Lvbieniecivs l. c. L. II. C. VIII. p. 148. Vid. Sandivs.
2. *Epiſtola* ad Pet. Statorivm, de eodem argumento, ſcripta *Locinii* 25. Ian. 1561. MSC. Statorii *Sen.* reſponſoria, ſub hoc infra notabitur.

ANDREAS CHRASTOVIVS, *Polon.* CHRZASTOVIVS, *aliquando* CHRZONSTOVIVS.

Sandivs l. c. p. 108. eum Equitem Polonum, quondam Aulicum Regium, adpellat. Diſtinguendus is eſt ab Andrea Chrzonstovio vel Chrastovio, reformatae religionis, qui a. 1612. tanquam Senior diſtrictus Lublinenſis, (ad quod officium *Vilna* euocatus erat) reſponſionem Euangelicorum ad Poſtulata Vnitariorum, quam Iac. Zaborovivs in *Tr. polon.* Ogien Z Wodo fol. E. allegat, cum aliis ſubſcripſit; qui quoque a. 1585. vel 86. Colloquio Vilnenſi interfuit, quod Radzivilivs Princeps inter Euangelico-Lutheranos et Reformatos inſtitui curauit. Vid. Hartknochii *Hiſt. Eccl. Pruſſ.* p. 496. Hic complura ſcripta Polemica, in lingua Polon. *Vilnae*, et latina *Baſileae* et inter haec, *Bellum Ieſuiticum*, *Baſil.* 1594. 4. in publicam lucem emiſit a. 1592-1594. quorum non nulla Wengerscivs allegauit C. III. 16. p. 440. Sed haec parum ad ſcopum noſtrum faciunt, qui potius in ſcripta Andr. Chrastovii Sociniani inquirimus.

Scripta:

1. *Colloquium Nobilis Euangelici cum miniſtro Euangelico; addita epiſtola ad Euangelicos.* A. 1618. 4. *polon.*

Agit

Agit in hoc ſcripto de emendatione diſciplinae eccleſ. et rituum apud Euangelicos neceſſaria, et negato ſuo reditu donec emendentur. Aduerſus illud miniſtri Euangelici diſtrictus Lublinenſis nomine Synodi Ozarouienſis reſponſionem in lingua polon. publicarunt, impreſſam *Thorunii* 1619. 4. cuius auctor ſine dubio eſt GRZYBOWSKI, Senior miniſterii Euangelici. Cui CHRASTOVIVS reſponſionem oppoſuit, Num. 5. allegandam.

2. *Epiſtola ad Synodum Lublinenſem*, qua requiſitus excuſat abſentiam. Reſpondit GRZYBOWSKI Senior Lublin.
3. *Epiſtola ad Synodum Ozarouienſem.* 1617. Expoſtulat de cauillis miniſtrorum Euangelicorum.
4. *Epiſtola ad* ZVROWSCIVM *Belzyczenſem miniſtrum Euangel.* dat. 1618. qua excuſat abſentiam ſui non praemoniti de habenda Synodo et occupati.
5. Obrona Dialogu ANDR. CHRZASTOWSKI przećiwko Xięzey Miniſtrom Evangelickim Diſtrictu Lubelſkiego y ich odpowiedzy, nieſłuſznie ſkromną y prawdziwą nazwaney przez tegoż ANDR. CHRZĄSTOWSKI uczyniona y wydana; i. e. *Defenſio Dialogi* ANDR. CHRASTOVII, *aduerſus Eccleſiaſtes et Miniſtros Euangelicos Lublinenſis diſtrictus, horumque reſponſiones, quas praeter omne ius legitimas verasque adpellarunt, per eundem* ANDR. CHRASTOVIVM, *ſuſcepta et edita*, vlt. *Iulii* 1619. 4. pl. 16.

THOMAS CHVBBIVS.

Anglus, inaequalitatem et ſubordinationem in diuina Trinitate defendit. Quae vero CHVBBIVS, MORGANVS aliique ex Anglis a Socinismo ad Deiſtarum caſtra delapſi protulerunt ad Socinianorum placita omnino accommodata, in *hiſtoria Socin. Anglic.* aliquando v. D. enarrabimus.

IOANNES CIACHOVIVS.

SCHOMANNI nepos, cum CICHOVIO, aduerſus quem ION. SCHLICHTINGIVS calamum ſtrinxit, non commutandus. Patri ipſius, itidem Sociniano, IOANNIS quoque nomen fuiſſe videtur. Anno enim 1634. IOANNES CIACHOVIVS iunior in alumnorum Racouienſium numerum et a. 1635. inter beneficiarios Oeconomiae Racou. ſuſceptus legitur in *act. MSSCC.* Anno 1638. fulmine aduerſus Racouiam vibrato, fuga ſalutem petierat; ſtatutum enim eſt eodem anno, ſi locus innoteſceret, in quem Io. CIACHOVIVS ſe receperit, is liberis DRZECHOVII paedagogus eſſet praeficiendus. A. 1641. a Synodo Piaſcenſi ad coetum Tychomelienſem mittebatur, vt eidem ſermonibus ſacris habendis officia praeſtaret. A. 1643. *Gedani* vixit ſtipendio publico a conuentu Siedliſcenſi adiutus, qui eundem admonuit, vt D. BOTSACCO reſponderet et CRELLII librum *de vno Deo Patre* defenderet. A. 1645. coetibus Volyhnienſibus Miniſter conceſſus eſt, habuitque hoſpitium ſuum apud PETRVM SVCHODOLIVM; anno ſequente *Dazuiae* apud Dominam *Suchodoliam* miniſterio functus eſt. A. 1649. Radoſtauienſi, a. 1650. vero Siedliſcenſi coetui in Lublinenſi diſtrictu miniſter praefectus eſt, a. 1653. tandem Czarcouienſi.

GEORGIVS CIACHOVIVS.

Frater IOANNIS, A. 1644. a conuentu Siedliſcenſi veniam exteras adeundi regiones nactus eſt, quam ob cauſſam ſtipendio quoque publico ſuſtentatus eſt. Poſt reditum in patriam ARCISSEVIIS officia praeſtitit, ſine dubio liberorum Paedagogus. A. 1648. in conſeſſu Dazuienſi de eodem ſtatutum eſt, vt ſtudio theologico ſemet totum conſecraret, et propterea apud fratrem ſuum *Dazuiae* hoſpiti-

ſpitium ſuum haberet. Sed a. 1649. cum nobilibus Iuvenibus Polonis in exteras regiones profectus, data antea coetui fide reuertendi, ſi vocatus fuerit. Breui quoque tempore in patriam vt reuerteretur admonitus eſt, eidemque a. 1650. coetus Raciborſcenſis, quod *acta* conſeſſus Raſcouienſis *MSSCC.* teſtantur, concreditus. Sed vel in patriam reuerti detrectauit, vel ſtationem hanc ſuſcipere recuſauit, hinc a. 1651. in conſeſſu Czarcouienſi iterum admonitus legitur, vt ſuae erga coetum obligationis memor eſſe velit. A. 1652. STEPHANO NIEMERICIO ita conceſſus eſt, vt Czerniechouiae ſermones ſacros haberet, in quo munere a. 1655. confirmatus, et miniſterio eccleſiaſtico ſolemni ritu initiatus eſt. Eodem anno ipſi commendatum, vt vtramque CRELLII Ethicam in compendium coarctaret, idque in linguam Polonicam transferret. Vid. Io. CRELLII ſcripta N. 26. A. 1662. in conſeſſu, omnium in Polonia habitorum vltimo, Tranſyluanis quidem deſignatus eſt miniſter; ſed conſilia haec mutata; anno enim 1663. ſtationem ad terminos Marchiae Brandenb. tenuit et cum DANIELE LECHOCKIO exulum ex Polonia in Germaniam elabentium curam habuit ſollicitam.

STANISLAVS CIKOVIVS, *a Woyslawice.*

Teſte SANDIO l. c. p. 48. Eques *Polonus*, Archicamerarius Cracouienſis, ad quod munus reſpectu habito ſcriptum diuulgauit N. 2. Poſt Caſtellanus Biecenſis et Dux exercituum Regni. Primus, coetus Cracouienſis, cuius GREGORIVS PAVLI a. 1562. paſtor fuit, Patronus.

Meminit quoque DAN. CLEMENTINVS in *praef.* tractat. polon. Antilog. et abſurda ex opin. Socinit. CHRISTOPHORI CIKOWSKI Z Krzelowa tanquam Socinianorum patroni. Cum his non commutandus NIC. CICHOVIVS, S. I.

 qui

qui haud pauca aduerſus Socinianos in publicam lucem emiſit ſcripta, et cum PRZYPCOVIO, WISSOWATIO, et ION. SCHLICHTINGIO plura iniit certamina. Exſtat quoque CASP. CICHOCKI, *anatomia conſilii, de ſtabilienda pace regni Poloniae, Ieſuitis pulſis*, Cracou. 1611. 4.

SCRIPTA:

1. *Acta Synodi colloquiique Skrynicenſis A. 1567. celebrati, cum omnibus reſponſionibus eorum, qui negabant: Verbum ſ. Filium Dei mundum hunc viſibilem cum Deo creaſſe; ſed aſſerebant, initium ſuum habuiſſe tempore* IOANNIS *Baptiſtae et* IOANNIS *Euangeliſtae, ad obiectiones aduerſae partis.* Collocutores et ſcribas in hoc colloquio de religione inſtituto SANDIVS ex LVBIENIECIO l. c. L. III. C. VIII. allegauit. Vid. SALIGIVS. l. c. p. 686. Plura de colloquio hoc narrauimus in *hiſt. Socin. Polon.*
2. W ſprawach celnych odpis I. M. Pana STANISLAWA CIKOWSKIEGO etc. z Strony Fortelow Kupieckich ſzkodliwych ſkarbowi Krola I. Mci y Koronie. W Krakowie w Drukarni Lazarzowey, Roku Pańſkiego 1602. 4. i. e. Generoſi viri STANISLAI CIKOVII etc. *in rebus tributariis concinnata reſponſio, concernens emolumenta et priuilegia Mercatorum Theſauro Regiae Maieſtatis et Reipublicae aduerſa. Cracouiae in typographia Lazariana.* 1602. 4. pl. 20½.

SAMVEL CLARKIVS.

Vir longe doctiſſimus, qui Patrem ſolum eſſe Deum ſupremum et independentem, cuius eſſentia pluribus communis eſſe perſonis nequeat, defendit, ac tandem ob publicum Arianiſmi patrocinium a. 1724. munere Eccleſiaſtico exutus eſt. Plura de eodem in *hiſt. Anti-Trinitariorum Anglicana.*

CLAV-

CLAVDIVS *Allobrox.*

A patria a SIMLERO aliisque ita cognominatus. In *actis tamen publicis Memmingenſibus* eum vocari CLAVDIVM *Conſtantienſem* IO. GE. SCHELHORNIVS in *diſſ. ep.* de MINO CELSO *Senenſi* notauit, idque propterea, quod forte *Conſtantia Memmingam* peruenerit, vel *Conſtantienſem* ſe mentitus fuerit. BERCHTOLDVS HALLERVS in epiſtola a. 1534. d. 7. Maii ſcripta ac inſerta *Epiſtolis ab Eccl. Heluet. Reformatoribus vel ad eos ſcriptis*, *Cent.* I. p. 139. ſeqq. CLAVDIVM adpellat *Gallum*, cuius cognominis rationem SCHELHORNIVS l. c. p. 74. exponit, "quia Allobroges, Pagum Valdenſem ſiue *Pais des Vaud* in Reip. Bernenſis ditione inhabitantes, Geneuenſes item, quorum ciuitas priſco nomine *Aurelia Allobrogum* vocitari aſſolet, aliique vicinarum terrarum ac montium incolae Gallico ſermone ceu vernaculo vtuntur. Hinc etiam SEBASTIANVS CASTALIO ex aſperis et ſalebroſis *Allobrogum* montibus ortus inter Gallos relatus fuit a SCAEVOLA SAMMARTHANO in *Elogiis illuſtrium Gallorum* p. 70. edit. *Iſenaci* a. 1732." CLAVDIVS, aſſecla MICH. SERVETI, errores ſuos inter *Allobroges*, in *Heluetia*, *Sueuia* et *Memmingae* diſſeminare ſtuduit. PHIL. MELANTHON in epiſtola ad VITVM THEODORICVM, *Theologum Noribergenſem* a. 1537. d. 5. Aug. ſcripta, in epp. a IO. SAVBERTO 1640. editis L. IV. p. 332 ad CLAVDIVM, vt veri ſimillimum eſt, reſpiciens, inquit: "Audi, quid mihi BVCERVS ſcripſerit de Allobrogibus. Quiſpiam SERVETI ſodalis, apud illos ſparſit virus Samoſateni. Et leue hominum genus ſic applaudit nouo delirio, vt iam ea de re Synodum indixerint, et metuat BVCERVS, ne diſcedant fanatici velut ſuperiores. Auctorem vidiſſe te opinor. Ante biennium, aut aliquanto amplius, haeſit hic menſem vnum atque alterum, cum antea Baſi-

leae in carcere fuiſſet. Hinc quoque iuſſus eſt abire, cum audiſſemus eum ϛασιαζειν περι της τριαδος. Venerat ad LVTHERVM, cum eo acturus de illo delirio. Haec ſcandala Caeſarem et bonos viros iuſtiſſime mouent, vt de coercenda licentia cogitare cogantur. Quaeſo explora negotium. Nam pii omnes non ſolum deplorare haec mala debebant, ſed etiam ad delendos tales Spiritus τετυφωμενους concurrere, atque arma capere." Per *Allobroges* eos potiſſimum MELANTHONEM innuiſſe SCHELHORNIVS l. c. p. 75. non ſine ratione putat, quos *Sabaudiae Duci* antea ſubiectos, *Bernatum* respublica a. 1536. armis in poteſtatem ſuam redegit; quod etiam comprobant verba, quae CASP. MEGANDER, *Theologus Bernenſis*, a. 1537. d. 8. Martii ad HENR. BVLLINGERVM, hunc in modum ſcripſit: "Gallorum quidam in ditione nouiter occupata ſuſpecti ſunt nobis, haud recte de Chriſto perſonarumque Trinitate ſentire, quam ob cauſſam CALVINVS Bernam veniens obnixe petiit, vt Synodus cogeretur, quod abnegatum eſt homini vsque poſt Paſchatis. Vide quantum negotii nobis facturi ſint Galli illi ſuperſtitioſi, ne dicam ſeditioſi."

De eodem SCHELHORNIVS in *amoenit. literar.* P. XI. p. 91. Is a. MDL. "in patria mea *(Memminga)* nonnullis ciuium et mulierculis praeſertim quibusdam perſuadere contendit, MARIAM virginem praeter Chriſtum plures peperiſſe filios; non eſſe tres in vna eſſentia diuina perſonas; Patrem ſolum eſſe verum Deum, maiorem Filio; S. Scripturam eſſe corruptam, praecipue primum Euangelii Ioannaei caput, cuius initium ſic legendum ſit: *In principio erat verbum, et verbum illud erat Dei etc.* Veritatem nondum in apricum productam eſſe, ſed a ſe demum, vtpote qui coeleſte Manna comederit, producendam, eque

tene-

tenebris eruendam - - - ſed vrbe eiectus eſt homuncio, iique, quibus virus ſuum inſtillare laborauit, rectius edocti." Hos, qui faciles ipſi aures Memmingae praebuerunt, poſt quinquennium demum ad errores deſerendos indefeſſo verbi diuini praeconum, ac praecipue LVDOVICI RABI, *Vlma* propterea *Memmingam* euocati, ſtudio perductos eſſe, SCHELHORNIVS in *diſſ. epiſt.* p. 77. exponit.

CASP. SCHWENCKFELDIVS inter varias Anabaptiſtarum ſectas, et CLAVDIANAE aliquando in epiſtolis ſuis mentionem fecit. Imo extat in eiusdem epiſtolis T. I. f. 554. ſeqq. edit. 1566. vna ſatis diffuſa ad fratres ſuos *Auguſtanos et Argentoratenſes* a. 1542. ſcripta, qua CLAVDII argumenta aduerſus veram et aeternam Chriſti deitatem euertere contendit, ex qua ſimul edocemur, ſparſiſſe eundem etiam *Auguſtae Vindel. et Argentorati* errorum ſuorum ſemina. Plura de eodem alio loco *hiſtoriae noſtrae Antitrinitariorum* expoſita ſunt.

Ex ſcriptis CLAVDII nihil nobis in conſpectum venit, imo ne allegatum quidem ab aliis, qui tamen eorum, quae aſſeruit, et inter hos quoque HALLERVS, copioſe mentionem faciunt. Aduerſus eum tamen calamum ſtrinxit praeter SCHWENCKFELDIVM, HENRICVS BVLLINGERVS, ſub tit. *Vtriusque in Chriſto naturae, tam diuinae, quam humanae contra varias haereſes pro Confeſſione Chriſti catholica aſſertio orthodoxa.* Meminit ſcripti huius IOSIAS SIMLERVS in vita HENR. BVLLINGERI, p. 15. edit. *Tigur.* a. 1575. 4. his verbis: "BVLLINGERVS praeter Commentarios ſcripturarum, duas orationes euulgauit, *vnam* de teſtamento, ſeu foedere Dei vnico et aeterno, aduerſus quosdam, qui omnia antiqui foederis teſtimonia reiiciebant: *alteram*, qua aſſerit contra varias haereſes duas in Chriſto naturas, diuinam et humanam. Occaſionem huic aſſer-

 tioni

tioni praebuit CLAVDIVS quidam ALLOBROX, SERVETI emiſſarius, qui commiſcebat in Chriſto diuinitatem cum humanitate, aut potius vtriusque veritatem negabat: quo-rum hic nonnunquam *Tigurum* et ad alia *Heluetiae* loca commeabat, et periculum erat, ne aliquibus venenum ſuum afflaret: ſcripto hoc malo illi obuiam ire voluit."

NICOLAVS COCHANOVIVS.

Eques Polonus, Vice-Praefectus Radomienſis, cuius nomen in *Actis MSSCC. Synod.* celebratum eſſe non recordor, a SANDIO tamen l. c. p. 83. notatum.

SCRIPTA:

Rotulus, S. Admonitiones ad filios ſuos rhythmis Polonicis, quae notante SANDIO primum a. 1584. poſtea vero a. 1639. Cracouiae, cum operibus IOANNIS COCHANOVII, Poetarum Polonicorum principis, ſui ex fratre nepotis, editae, 4.

CODICIVS.

A nemine vmquam, quantum ſcire licuit, commemoratus. Fuiſſe eum Medicinae doctorem in *actis* conſeſſus Dazuienſis *MSSCC.* a. 1646. ſignificatur, in quo CHRISTIANO LVBIENIECIO commendatus eſt, vt eidem locum hoſpitii apud fratres procuraret.

PETRVS CONYZA.

SANDIO l. c. p. 40. PETRVS GONESIVS a *Goniad* aliis *Goniedz*, quibusdam GOMESIVS audit. Vel patria *Polonus* fuit, quod Apologia F. C. tradit, vel *Lithuanus* ſecundum ZELTNERVM l. c. p. 352. et 367. a pluribus *Podlachia* ortus traditur. Inter peſſimos familiae huius primipilos referendus, de quo SIMLERVS l. c. inquit: *Quo*

FRAN

FRANCISCVS DAVIDIS in Tranſyluania, idem GONESIVS eſt in Polonia, SERVETVS nempe illuſtratus. In Heluetia literis operam nauans in SERVETI libros incidiſſe, hisque primum corruptus videtur. MELANTHON conqueritur, quod grandem librum *de communicatione nec dialectica nec phyſica* Wittebergam ſecum attulerit, atque easdem, quas Io. CAMPANVS ante probauerat hypotheſes, Chriſti diuinitatem impugnantes, iſtic ſparſerit, idem addit: quamuis mature abſcedere iuſſus ſit, ſemen tamen aliquod reliquiſſe. Diſputare volenti Wittebergae GONESIO de dogmatibus ſuis Antitrinit. moderatiſſimus alioquin MELANTHON impedimenta poſuit, illius tamen cum aliis conſuetudo, non nullis hoc loco nocuit. Vid. *Collect. epp.* PHIL. MELANTH. ad CAMERARIVM fol. 701. Mentio eius, ratione habita ad ſcriptum Num. I. allegandum, fit in Apol. Form. Conc. C. IX. fol. 261. edit. Magdeburg. 1593. 4. Wengrouiae miniſter fuit, quo loco etiam quaedam ipſius ſcripta impreſſa ſunt. Quod non in omnibus cum reliquis in Polonia Vnitariis conſenſerit, in *hiſt. Socin. Polon.* ſatis expoſitum eſt. Calumniis accenſendum, quod LVBIENIECIVS p. 215. perhibet, quod Wittebergenſes et alii, quibuscum ore et per litteras GONESIVS contulit, hunc, in veri cultores, per quos craſſiores Antitrinitarios, praeexiſtentiam Chriſti, ante natiuitatem e Maria negantes, intelligit, armauerint. Quod ante F. SOCINVM in Polonia cum MART. CZECHOVICIO Paedobaptismum oppugnauerit, ex hiſt. Soc. Polon. conſtat. Initia vero publice damnati ab Vnitariis Paedobaptismi a BERNH. OCHINI in Poloniam aduentu 1563. deducit IOS. SIMLERVS, in praef. libri de *aeterno Dei Filio*, p. 3. Vid. HOORNBECKIVS l. c. T. I. p. 28. SALIGIVS l. c. T. II. p. 623. WEISMANNVS in *Memorab. hiſt. eccl.* T. II. p. 536. De ſcriptis GONESII ſatis accuratam exhi-

exhibuit expoſitionem HOFMANNVS de *typograph. in Polon. et Lithuan.* p. 91. ſeqq.

SCRIPTA:

1. *De communicatione (Idiomatum) nec dialectica, nec phyſica, ideoque prorſus nulla.* Magnae molis fuiſſe opus, viuente adhuc MELANTHONE ab auctore *Wittebergam* adlatum, ex iis, quae iam diximus, conſtat.
2. *Libri contra Paedobaptismum*; qui in Synodo Brzet. Lithuaniae 1558. 15. Decembr. publice lecti et examinati ſunt. Vid. LVBIENIECIVS, L. II. C. VIII. p. 144. ſeqq
3. *Scriptum ad* LAVR. CRISCOVIVM *contra Paedobaptismum*, a. 1562. poſtridie IO. BAPT. exaratum.
4. *Scriptum latinum aduerſus diuinitatem Filii Dei et Sp. S.* Meminit eius IO. LAETI *in compend. hiſt. vniverſ.* p. 542. edit. *Lugd. Bat.* 1643. 8.

   Aduerſus vnum ſcriptorum Num. 2. 3. 4. allegatorum ſine dubio directa eſt SIM. ZACII, *Proſſouian. confeſſio fidei Eccleſ. Vilnenſ. contra exſurgentes Anabaptiſtas. Breſc. Litthuan.* 1559. Falſo prodidit LVBIENIECIVS l. c. L. III. C. III. p. 177. prodiiſſe hunc librum Vilnae. Vid. HOFMANNVS l. c. p. 29.
5. *Doctrina pura et clara de praecipuis Chriſtianae religionis capitibus: contra Sabellianorum, Ebionitarum, Neſtorianorum et aliorum haereticorum impia et perplexa ſophismata, ex puro et expreſſo Dei verbo collecta, idque ſecundum Veterum eius illuſtrationem.* Circa annum 1562.

   Huic oppoſuit HIERON. ZANCHIVS *reſponſionem aduerſus blaſphemum* PETRI GONEDZII *libellum etc.* T. VIII. Opp. f. 533-552. ex qua, quid in articulo de Trinitate ſenſerit GONESIVS, diſci poteſt. Vocat eum ZANCHIVS Tritheitam et Eutychianum, qui in libro ſuo

ſtatu-

ſtatuerit: Patrem, F. et Sp. S. tres eſſe Deos, ita tamen, vt ſolus Pater ſit ille verus Deus, quem vnicum praedicant S. litterae, a quo excluditur tum Filius, tum Sp. S. Duas vero naturas ita cum Evtychete in Chriſto confundit, vt perſuadeat τον λογον ita factum eſſe carnem, vt vere per ſe paſſus ſit tota ſua eſſentia, non autem duntaxat carne. In Deo enim disiungit perſonas, in Chriſto autem confundit naturas. Quatuor Gonesivs in opere hoc tractauit capita, enarrante eadem Zanchio. *Primum* caput, quod hic Dei hoſtis agitat, eſt, quod Eccleſia hactenus docuerit, et doceat vnam eſſe Patris, F. et Sp. S. ουσιαν, eoque omnes ſimul tres vnum tantum eſſe Deum, quia ομοουσιοι ſunt. Fieri enim non poſſe docet iſte Sophiſta, ſi vna eſt omnium ουσια, quin, qui Pater eſt, idem etiam ſit Filius et Spiritus S. ac proinde Sabellii errorem reuocari. Vt ergo vitetur is Sabellianvs error, cum et Pater Deus ſit, et Filius itidem Deus eſſe praedicetur, idemque de Sp. S. dicatur; plures vt conſtituantur Dii neceſſarium eſſe contendit. Atque hoc in priore libri primi parte, quae eſt de Deo, Filio eius et Sp. S.

Alterum caput, quod probare nititur, eſt: ſolum Patrem eſſe vnum illum verum Deum, quem vnicum eſſe praedicant ſcripturae. Proinde pluralitatem Deorum minime cum S. litteris pugnare, ſi quae de vno ſunt Deo, hae de ſolo Patre intelligantur, quemadmodum contendit eſſe intelligendas. Atque hoc caput habet in altera parte prioris libri, qui eſt de vno vero Deo, Patre Domini noſtri I. C.

Tertium caput eſt de duabus in Chriſto naturis. Contendit enim, Neſtorianos eos eſſe, qui ita de Chriſto, Deo et homine loquuntur, vt duas in eo res coniunctas eſſe,

eſſe, doceant, Deum ſcilicet et hominem, eoque Athanasium inprimis Neſtorianum fuiſſe, cum dixit, ſicut anima rationalis et caro vnus eſt homo, ita Deus et homo vnus eſt Chriſtus. Hoc multa Sophiſtica excogitat in primo libro de vnigenito Dei filio.

Poſtremo capite laborat in refutando dogmate, de communicatione idiomatum. Hoc enim vociferatur inventum eſſe diabolicum libro ſecundo de vnigenito filio Dei. Vid. Saligius l. c. T. II. p. 655. Io. Dan. Hofmannus l. c. haec praeterea Gonesii ſcripta Wengrouiae impreſſa allegauit.

6. *De filio Dei, quod ante conditum mundum fuerit et quod omnia per ipſum facta ſint, aduerſus falſas deprauationes Ebionitarum.* 1570. 8. polon.
7. *De Baptiſmo Chriſtianorum aduerſus baptiſmum recentiorum;* eod. anno. 8. polon.
8. *De tribus*, i. e. *de Deo, Filio eius et de Sp. S. aduerſus Trinitatem Sabellianorum;* eod. 8. polon.

NICOLAVS COPECIVS.

Tranſyluanus. Nihil, quantum recordamur, de eodem notatum inuenimus, praeter quod teſtantibus *act. MSSCC.* a. 1630. inter alumnos Racouienſes ſuſceptus, ipſique Stipendium 50 flor. conceſſum fuerit.

IOANNES COQVIVS, vel COQVVS.

Smalcio in diar. ap. Zeltn. l. c. p. 1192. *Cucus*, vel *Gallus*, item *Gallus Rothomagienſis* venit, qui de eo narrat, quod a. 1612. Socinianos in Polonia acceſſerit, tertio vero Iunii diſceſſerit. Addit de eodem: Homo levior, quam religioſior. Venerat huc veritatis (ex mente Smalcii) addiſcendae cauſſa, et tamen in ſua pertinacia

Aria-

Ariana haerens diſceſſit. SOCINI deinde placita eum approbaſſe extra dubium poſitum eſt. Poſt annum 1630. commercium epiſtolicum inſtituit cum RVARO, cuius ad binas CAQVI epiſtolas, reſponſoria, vel potius fragmentum epiſtolae amiciſſimae legitur in RVARI Epp. Cent. II. p. 421. et ex edit. ZELTN. p. 688. Vbi vero locorum vixerit, et quae praeterea fata eius fuerint, nullibi obſeruatum legimus.

MARCVS CORNELIVS.

Noribergenſis, inter praecipuos ſodales Crypto-Socinismi Altorffini fuit, qui praeclara indole et ingenio alacri praeditus, in Academia Altorffina in litteras incumbens a. 1610. in tenerrima aetate, vix annorum XVII. numerum ſupergreſſus, a MARTINO RVARO et IOACH. PEVSCHELIO ad Socini caſtra ſeductus, quod ZELTNERVS pluribus exponit l. c. p. 264. ſeqq. A coetu Racouienſi ſolemni ritu in fratrum numerum ſuſceptus eſt, cuius rei teſtis eſt epiſtola a Io. CRELLIO, Collegarum nomine Racouia ad CORNELIVM MARCI ſcripta, quam ZELTNERVS l. c. p. 378. ex *MSC.* inſeruit. Qua ratione officio internuntii inter Socinianos functus et primam in Philoſophia lauream adeptus, patefacta vero haereſi in cuſtodiam traditus et ad examen vocatus fuerit, reliquis vero Socinianis Altorffinis in cuſtodiam datis ſanabilior ad meliorem frugem redierit, et quae eius poſthac fata et merita fuerint, ZELTNERVS l. c. p. 484. ſeqq. 541. ſeqq. 772. ſeqq. prolixe ſatis ex actis expoſuit.

PHILIPPVS COSMIVS, VEL COSMVS.

Sub hoc nomine latere voluit THEODORVS SIMONIS, Berchſteda Holſatus, medios inter Pontificios in Polonia verſans, poſtquam ab eodem editi eſſent libelli aduerſus Papatum et Pontificios, quorum tituli SANDIVM latuerunt,

quos-

quosque Num. 1. 2. et 3. allegabimus. Vid. LVBIENIECIVS l. c. p. 277. SANDIVS l. c. p. 143. et ZELTNERVS l. c. p. 17. Fuit homo ſibi in religione minime conſtans, ſed modo huc, modo illuc fluctuans, graecis vero litteris apprime excultus, et inſignis Philoſophus, qui narrante Io. MOLLERO in *Cimbria litcrata*, T. I. p. 629. XVII. ſe annis varias Germaniae ſcholas et Academias, ſtudiorum gratia, obiiſſe ipſe teſtatur. In Euangelico-Lutherana religione natus atque educatus, a. 1615. Altorffinam Academiam inuiſit, ibidemque illo fortaſſis tempore Socinianiſmi veneno adflatus eſt. Hoc ſtudioſe incluſum pectore ſeruans, poſtea vero inter Reformatos aliquantisper numerari voluit, in Belgio per aliquod tempus degens. Poſt reditum ex academiis, Ludimagiſter aliquandiu Lüneburgenſis extitit, teſte MOLLERO l. c. Ob diſſolutam vitae impiae in Proteſtantium Eccleſiis licentiam, aliasque LEONH. LESSII, Ieſuitae, pro Romanae veritate, rationes, ad Pontificios transgreſſus, Apoſtaſiam ſuam Colloquio Halberſtadii publico a. 1629. defendere non dubitauit, de quo CASP. SAGITTARIVS in *hiſt. Halberſtad.* p. 108. allegante MOLLERO inquit: "A. 1629. d. 16. Ian. nequiſſimus Apoſtata, THEOD. SIMONIS, Ludimagiſter quondam Lüneburgenſis, M. PAVLVM MÜLLERVM, Cathedralis Eccleſiae Paſtorem, ad Colloquium religioſum prouocauit, cumque, pondere argumentorum victus, progredi amplius non poſſet, niſi Pontificia religio ſaluifica foret, diris ſe deuouit. Ea vix prolocutus, tam graui narium profluuio laborare coepit, vt, cum ſumma ignominia, proripere ſe neceſſum haberet." Poſthac homo in religione *Proteo* mutabilior coetui Pontificio valedixit, quod MÖLLERVS fuſius exponit, cauſſasque reditus ad Proteſtantes, incertitudinem ſcilicet doctrinae, et idololatriam cultus Eccleſiae Romanae publici,

blici, in *Retractatione*, Miniſterio Hamburgenſi a. 1630. inſcripta, ipſe enarrauit. Tandem in Poloniam commigrauit, ibidemque Socinianismum calculo ſuo probauit. Ex dedicatione GE. FHELAVII, V. D. M. Dantiſcani, libro CHRIST. ANGELI *de ſtatu et ritibus Eccleſiae graecae* a. 1655. praemiſſa, conſtat, eum aliquamdiu Gedani vixiſſe, praeceptoremque ipſius FHELAVII domeſticum circiter a. 1638. extitiſſe. Anno 1640. eodem loco adhuc ſubſiſtebat, ſiquidem teſtantibus *Actis MSSCC.* iſto tempore RVARO a Synodo committebatur, vt illum ad Rectoratum Scholae Kiſielinae in Volyhnia, ex Racouienſis Gymnaſii ruinis ad tempus inſtructae vocaret, cum ſtipendio annuo 400 flor. ex prouentibus ſcholaſticis ſoluendo, ad quam ſtationem quoque poſt PETRVM STEGMANNVM ſemet admoueri paſſus eſt, et ne propter librum iſtum N. 1. allegandum periculum ſubiret, PHILIPPVS COSMIVS vocari maluit.

SCRIPTA:

1. *Retractatio, in qua cauſſae exponuntur, quare Pontificis Romani iudicio neglecto, puram legis et Euangelii doctrinam, in Auguſtana Confeſſione expoſitam, iterum ſit amplexus.* Sine loci mentione 1630. 4. Idem liber ſub nouo titulo *Diſſertationis de principiis falſis et idololatria religionis Pontificiae, qua ſui e Papatu diſceſſus rationem reddit.* Lugd. Batau. 1631. 8. prodiit. Addit MÖLLERVS l. c. p. 630. Libellus eruditus, cuius verſio, ni fallor, fuit germanica: *Vanitas Romanae Cathedrae,* oder der gründliche Beweiß, daß die bäbſtliche Lehre auf falſchem Grunde beſtehe, und derwegen ein verwerflicher und irriger Wahn ſey, cuius Veſalienſem editionem Catalogus nund. A. 1631. autumn. Lipſienſis p. 33. promiſit.
2. *Epiſtola ad* CORNELIVM IANSENIVM, *contra violentam*

ſe conuertendi methodum. Emmerici d. 12. Febr. 1632. ſcripta. Inſerta eſt GISBERTI VOETII Cauſſae Papatus deſperatae p. 762. ſeq. et recuſa ſub initium libri ſequentis, *de ſtatu Papatus*, quo loco etiam apologetica eiusdem aduerſus LIBERTVM FROMVNDVM extat.

3. *De ſtatu et religione propria Papatus, aduerſus* CORN. IANSENIVM, Epiſcopum Iprenſem, *Autore* THEODORO SIMONIS HOLSATO. Lugd. Batau. apud FRANCISCVM HEGERVM. 1638. 8. Alph. 1. pl. 14. Huic, cum de Papiſmo in genere, tum de ſingulis illius erroribus, diſſerenti, praemiſſae ſunt: 1) Epiſtola ad CORN. IANSENIVM N. 2. allegata, p. 3. 2) Epiſtola dedicatoria ad ANDR. RIVETVM, GISB. VOETIVM, ANDR. COLVIVM et MART. LYDIVM, Theologos Reformatos, ſcripta *Heusden*, Cal. Iulii 1637. p. 10. 3) Epiſtola apologetica ad LIBERTVM FROMVNDVM, Regium Profeſſorem et Doctorem Theologiae Louanienſem, in *Criſi cauſſae Papatus deſperatae* GISB. VOETII ſe criminatum, p. 15-26.

Duabus liber abſoluitur partibus, quarum *prior* capita IX. *poſterior* XIII. habet. Sub finem accedunt p. 506. LIBERII *Papae* epiſtola ad Presbyteros et Coëpiſcopos Orientales; p. 507. eiusdem alia ad VRSACIVM, p. 510. eiusdem alia ad VINCENTIVM, p. 526. IACOBI LAVRENTII, Paſtoris Amſtelod. epiſtola ad auctorem, qua CAES. BARONII *Liberium* excuſantis rationes et exceptiones contra LIBERII Papae Arianismum refutantur. Tandem accedit *Appendix de vita* S. FRANCISCI, p. 537. et *Epilogus* ad Papiſtas, p. 555. Totius operis finem facit capitum et contentorum Tabula, quam hoc loco in compendio ſubiicimus. Pars I. *C. I.* Praetextus, ortus, progreſſus et occaſio ruinae Papatus ſtri-

ſtrictim deſcribitur, p. 27. C. II. Papatus veteri Eccleſiae vel ignotus, vel ab eadem reiectus fuit, p. 46. C. III. Continua Epiſcoporum legitimorum ſucceſſione caret, p. 77. C. IV. Iudicio erroneo et humano religionem ſuam ſuperſtruit, fruſtraque ſub Eccleſiae nomine delitеſcit, p. 104. C. V. Corruptiſſimus paulatimque vires eundo acquirens Eccleſiam obſcurauit, non extinxit. p. 142. C. VI. Eſt officina turpiſſima Simonis Magi Taxa Cancellariae et poenitentiariae apoſtolicae, p. 167. C. VII. Papatus idololatricus eſt, p. 173. C. VIII. Et Antichriſtianus, p. 226. C. IX. Eſt incurabilis, p. 248.

Pars II. C. I. Bulla profeſſionis fidei. Circulus papiſticus. Haereſeos purgatio, p. 279. C. II. Apoſtolicae et Eccleſiaſticae traditiones, reliquaeque R. E. obſeruationes et conſtitutiones, p. 334. C. III. Sola S. ſcriptura eſt fundamentum fidei, interpretanda ex ſeipſa, non ex ſenſu Romanae Eccleſiae, quae nec ſcripturam, nec interpretationem ſinceram habet, p. 359. C. IV. Septem vere ac proprie dicta Sacramenta nouae legis a Chriſto non ſunt inſtituta, p. 398. C. V. De iuſtificatione et libero arbitrio, p. 424. C. VI. Sacrificium Miſſae. Praeſentia Chriſti ſub accidentibus panis et vini, p. 439. C. VII. Sacramenti ſub altera tantum ſpecie, panis ſumtio. Miſſae priuatae, p. 452. C. VIII. Purgatorium. Preces pro defunctis, p. 459. C. IX. Sanctorum et Angelorum inuocatio, p. 462. C. X. De imaginibus, p. 463. C. XI. Indulgentiae et earum efficacia, p. 465. C. XII. Romana Eccleſia omnium Eccleſiarum Mater et Magiſtra non eſt, p. 474. C. XIII. Concilia Oecumenica et ſpeciatim Tridentinum. Andr. Rivetvs in iudicio praefixo tractatum his verbis commendauit: "Placet mihi partitio et methodus. Video

 etiam,

etiam, te iugulum cauſſae petere. Nec dubito, quin eius lectione moueantur, qui in hoc luto adhuc haerent, et confirmentur, qui Chriſto nomen dederunt."

4. *Ianuae Comenianae graeca verſio*, quam teſte LVBIENIECIO Kiſielini adornauit. Prodiit Amſtel. 1642. et 1649. 12. Et emendata a CVRCELLAEO, Amſtel. 1644. 1649. et 1665. 8. Plures editiones notauit MÖLLERVS.
5. Synodus Siedliſcenſis a. 1641. ipſi 50 Thaleros Ioachim. ſtatuit, ſi librum Io. CRELLII *de vno Deo Patre* in linguam graecam transferendum in ſe ſuſciperet, quem quoque laborem perfecit, vt ſtatim ſub Io. CRELLIO dicetur.
6. Qua ratione librum *de prouidentia*, ſtipendiis inuitatus concinnandum ſtatuerit, *Acta MSSCC.* conuentus Czarcouienſis a. 1642. exponunt.
7. Falſo eidem tribuerunt nonnulli libellum Atheum, ab anonymo editum, ſub titulo: RELIGIO SIMONIS, Cracouiae 1588. quo anno noſter forte nondum natus fuit. Vid. MÖLLERVS.

GEORGIVS CRATZERVS.

Allegat WOLFGANGVS FRANZIVS in *Diſpp. in Aug. Conf.* Diſp. IV. §. 71. GE. CRATZERI Catechismum Germanicum Photinianum, quem a. 1582. Claudiopoli in Tranſyluania in lucem prodiiſſe commemorat. Sed neque auctoris, neque ſcripti huius Catechetici vlla in *actis MSSCC.* ſit mentio.

IOANNES CRELLIVS.

Vitam eius adornauit *I. P. M. D.* qui eſt IOACHIMVS PASTORIVS ab HIRTENSBERG, (in *Actis MSC.* ſaepius appellatur HIRTEN, vel HIRTENIVS,) *Medicinae Doctor*

Doctor et Hiſtoriographus R. Polon. Praemiſſa illa eſt *ſcriptis* illius *exegeticis*, *Eleutherop.* 1656. fol. nec non *Ethicae Ariſtotelicae et Chriſtianae*, Cosmop. 1681. 4. ex qua ſcriptores recentiores Io. FABRICIVS *hiſt. Biblioth.* T. II. p. 74. Io. GE. HEINSIVS *hiſt. Eccl.* T. II. ARNOLDVS, RAMBACHIVS, LE LONG, STOLLIVS, LAVTERBACHIVS l. c. p. 351-365. WALCHIVS, aliique complures, quae de IOANNE CRELLIO, qui ſemet ipſum aliquando CIRCELLVM, nec non IVNIVM BRVTVM POLONVM adpellauit, viro facundia et eruditione celeberrimo, ſed quoque propter opiniones peſſimae notae famoſiſſimo proferunt, mutuati ſunt. Habuit THOMAS CRENIVS CRELLII vitam, quam ipſius manu exaratam eſſe iudicauit, et ex qua in *animadu. philolog.* p. 244. ſeqq. quaedam expoſuit; ſed CRELLII manu eam eſſe ſcriptam ZELTNERVS l. c. p. 62. not. b. negat, quippe quam rectius calluit, eamque cum hoc CRENII MSCto collatam, toto ab eo coelo diſtare deprehendit, qui quoque a vita CRELLII *Paſtoriana*, operibus illius praepoſita, nec *MSCtum Crenianum*, nec belgicam editionem de anno 1663. differre iudicat.

Comparet antiquitus *Crelliadarum* familia ſub nomine CRELL aut KRELL, quod deinceps terminatione latina CRELLII prolatum, quem ad modum ex *Groot*, GROTIVS, ex *Saumaiſe*, SALMASIVS, *Thou*, THVANVS. Diſtincta eſt CRELLIORVM Socinianorum progenies: 1) ab ea, quae ex Miſnia orta, a WOLFGANGO CRELLIO, Siegenenſium Paſtore, ad alios in Academia Francof. ad Viadr. viros eiusdem nominis celeberrimos propagata eſt. Huic ſtemmati forte accenſendus IACOBVS CRELLIVS, Miſnenſis, quem a. 1546. a primo Acad. Regiom. Rectore GE. SABINO in numerum ciuium Academ. ſuſceptum eſſe, in albo acad. animaduertimus; 2) A PAVLI CRELLII, Wittebergenſis Theo-

logi atque FORTVNATI CRELLII, Philoſophi Heidelbergenſis progenie et cognatione. Vid. I. C. Becmanni *Notitia Vniuerſ. Francof. ad Viadr.* p. 167. Diuerſam eſſe familiam CRELLIORVM Socinianiſmum profitentium, a caeteris, PAVLVS aliquando CRELLIVS, SAMVELIS frater in epiſtola ad me data, inſignium diuerſitate comprobauit; in IOANNIS enim CRELLII inſignibus tres comparere roſas, in WOLFGANGI vero tres pedes aquilinos, me docuit, quod vero BECMANNVS l. c. iam obſeruauit.

Patriam agnouit IOANNES CRELLIVS *Franconiam*, et in ea *agrum Helmetshemium*, *Kittingae* oppido non ignobili vicinum, Baronum Limburgicorum ditioni ſubiectum. Pater ipſius IOANNES CRELLIVS, Bidershemio e Comitatu Hanouienſi oriundus, amplius viginti annis Eccleſiaſtico munere primum *Helmetshemii*, deinde *Winterhuſae ad Moenum* functus eſt, teſte PASTORIO, cui quoque narrationem accuratam Scholaſticorum tyrociniorum CRELLII, Noribergae, Stolbergae et Mariaebergae poſitorum acceptam ferimus. Matrem habuit ANNAM GRINEVALDIAM, Noribergenſem, feminam honeſto loco natam et ſequioris ſexus ornamentis conſpicuam. Lucem primum vidit a. 1590. d. 26. Iul. ſt. vet. Praeclarae ipſi conceſſae erant dotes, inſigni quippe polluit ingenio et tenaciſſima memoria. Domi per decennium primis litterarum rudimentis imbutus, a. 1600. d. 15. Iunii *Norimbergam*, parentum cura deductus eſt, ibique per triennium in aedibus agnati ſui IOANNIS KLINGII, qui reipubl. Norimbergenſis a ſecretis fuit, in litteras incubuit. Inde *Stolbergam* migrauit, quo loco biennium, et quod excurrit, ſtudiis operam nauauit. Hinc *Mariaebergam* Miſniae ciuitatem conceſſit, ſed paulo poſt reuocatus, curante KLINGIO *Norimbergam* a. 1606. repetiit. Sic multa eruditionis ſupellectile inſtructus eodem

anno

anno *Altorffium* ſalutauit, inque numerum alumnorum ſuſceptus eſt. Primum hic tempus linguis tribuit, praecipue graecae, hebraicae ac latinae, deinde ad Philoſophiae ſtudia conuerſus. Aderant iam tum in hac Muſarum ſede quidam Socinismi veneno infecti, inter quos Ge. Richtervs Crellio exſtitit commilito ac contubernalis. Huius nec non Soneri ac Gittichii admonitionibus de probata veritate dubitare, eoque facilius Socinianorum fauere coepit placitis, quo certius eſt, eundem doctrinam a patre acceptam friuole contemſiſſe, ac ad Reformatos tranſiiſſe, quorum tamen praedeſtinationis dogma nunquam ſuſcepit. Racouienſi coetui palam coniunctus, Sonervm Praeceptorem ſuum non tantum agnouit, ſed quoque, vbicunque potuit, praedicauit, praeterea autem Gittichii conſuetudine intima multum in conceptis erroribus profecit. Vid. Crellii epiſtola ad Gittichivm, adtextam T. IV. Opp. exeget. f. 541. Ita autem vitae Crellii auctor apud Crenivm in *animaduſ. Philol.* P. V. p. 244. ſcribit: " *Collegerat ſibi* Crellivs *non vulgares iam ſcientiarum atque eruditionis opes, cum ſingulari Dei cura monetur, ignorare adhuc aliquid, atque illud tanti momenti, vt eius ignorantiam agnouiſſe, nulli non praeſtaret ſcientiae. Iſtud erat purior Dei ac Chriſti cultus: circa quem, ſi quos habuerat, retinuiſſet errores, error pene erat omnis reliqua illius ſcientia. Sed probior nempe erat illius indoles, quam vt vel Deus poſſet non offerre veritatis ſuae ſecretum, vel ipſe oblatam non reciperet. Inuenit* Crellivs *inter ipſos Academicos, qui veritatis ei faculam adlucerent.* (Ern. Sonervm *Doct. Med. et Philoſ. Prof. publ.*) *Quam ille tanto facilius etiam amplexus eſt, quod pridem eam, quam a patre acceperat doctrinam adſpernatus, aliam imbiberat, quae, Praedeſtinationis ſi excipias dogma, cuius cruditatem noſter*

 nun-

nunquam concoquere potuit, propius a vero aberat." Neophotinianiſmi errores in Academia Altorffina ita diſſimulauit, vt longo tempore ſuſpicionem euitauerit; hinc quoque in Baccalaureorum numerum receptus eſt, ipſique alumnorum inſpectio oblata. Cum vero munus hoc magiſterialem requireret dignitatem, in eaque ſuſcipienda ipſi incumberet in Auguſtanam Confeſſionem iuramentum perſoluere, ipſe contraria huic ſentiens, munus illud recuſauit. Poſt haec audacior factus, placita ſua clam tamen et circumſpecte diuulgare, aliosque inprimis IOACH. PEVSCHENIVM et PAVLVM GROE data forte occaſione, iisdem, quibus pectus ſuum a SONERO atque GITTICHIO infeliciter imbui paſſus erat, occultis modis corrumpere coepit. Id cum rumorem excitaret, CRELLIVSQVE parum ſecurum ſe putaret, SONERVS quoque interea temporis morte deceſſiſſet, de loco meditabatur, quo ſentiendi libertas nullum contraheret periculum, ſicque a. 1612. Calendis Nouembribus, atque adeo vix menſe vno poſt SONERI obitum interiecto, ſiue male ſibi conſcius, ſiue Racouienſium doctorum amore flagrans, ſine comite, clam omnibus, variaque tempeſtate et pedeſtri quidem itinere in Poloniam conceſſit, vel potius aufugit, ibidemque a VAL. SMALCIO et IO. STOINIO ſuſceptus, coetui Socinianorum nomen ſuum dedit. Recepit eum in aulam ſuam IAC. SIENIENIVS, Palatinides Podoliae, huiusque munificentia, quae tanta in ſectae huius ſocios, quanta vix maior fuit, nullo adhuc muneri praefectus, ſuſtentabatur. Synodus interim ipſi a. 1613. 20 fl. donauit. Eodem Anno 1613. menſe Maio per decretum Synodi Racouienſis Profeſſor graecae linguae in ſchola Racouienſi et corrector librorum lat. et german. conſtitutus, inque numerum alumnorum ſuſceptus eſt. Graecam linguam quatuor ſingulis ſeptimanis horis profeſſus

feſſus eſt. Vid. *Act. MSSCC.* Hoc loco praelectionibus SMALCII et colloquiis MOSCOROVII multum temporis conſecrauit; inprimis vero concionibus lingua Germanica, Latina ac Polonica habendis multum operae tribuit. Tandem ipſi 1616. proficiſcente cum iuuenibus Polonis ad exteros PAVLO CROKIERIO, Rectoris munus in ſchola Racouiana demandatum eſt, et quidem in initio ad tempus reditus CROKIERII in patriam. Matrimonio ſibi tunc iunxit virginem ROSINAM, SIMONIS PISTORII, coetus Czeckouiani miniſtri filiam, quae ipſi tres filios, totidemque filias peperit. A. 1618. menſe Maio in Synodo *Racouiae* habita Miniſterio Eccleſiaſtico initiatus, Domino OIECHOVIO, coetuique Piaſcenſi, ad vnius tantum anni ſpatium miniſter conceſſus eſt, quam primum ſchola Racouiana eius opera et vigiliis ſine detrimento carere poſſit. Sed vel plane non in hunc locum conceſſit, vel ad breue tempus; anno enim 1620. iterum Miniſter et ſcholae Racou. Rector, et a. 1621. Ex-Rector in actis adpellatur, quodque SMALCIO datus ſit Collega ibidem notatur. Anno 1622. ad petitum D. SACKEN, coetui Meſericenſi commendandus fuiſſet per vnum annum CRELLIVS, ipſique coetui Smiglenſis cura per hoc tempus commendanda; ſed haec Synodi decretum complemento et ſucceſſu caruit.

Poſt aliquot a fuga ſua annos ad matrem ſuam, neſciam hactenus vbi locorum eſſet, et quid rerum ageret, litteras dedit, hancque, apoſtaſia filii multo moerore confectam, ad Socinianorum caſtra pertrahere tentauit. Subdole confectae ſunt iſtae litterae, in quibus nefarias opiniones maximam partem ſilentio inuoluit, vel ambiguis verbis ſenſuque recondito et a ueritate euangelica alieno profert; hinc illae ex reliquis ipſius ſcriptis, in quibus mentem ſuam clarius explanauit, explicandae ſunt. Quia interim

terim multum lucis adferunt historiae, et CRELLII mentem declarant, easdem ex ZELTNERO l. c. p. 192. hoc loco inſerimus: „ Was mich anlanget, bin ich noch, Gott Lob! ziemlich geſund. Wiewohl ich der ſtärkſten keiner bin: auch durch tägliche Arbeit und Studiren hab ich am Leib mehr abgenommen, als mein Alter mit ſich bringt. Ich bin nun fünftehalb Jahr allhier zu Rackow in Kleinpolen, 15 Meilen hinter der königlichen Hauptſtadt Crakow, der Schul oder Gymnaſii, wie wirs heiſſen, Rector. Meine Beſoldung iſt des Jahrs ordentlich 200 fl. Auſſerdem bringt es ſonſt noch etwas ein. Wiewohl jetzund, weil dieſe Jahre her Unruhe im Land geweſen, ſolches zufälliges Einkommen ſehr geſchmälert worden. Zu arbeiten iſt genug. Denn (welches die verſtehen werden, welche ſtudirt,) ich muß meinen Diſcipuln proponirn, Logica, Ethica, Phyſica, Graeca, Orationes Ciceronis, cum analyſibus Logicis, auch die Woche zweymal diſputiren, einmal in Philoſophicis, das andermal in Philologicis, auch ihnen wöchentlich Materias Orationum proponiren, und ſolche Exercitationes, ſo viel die Zeit trägt, corrigiren. Es kommt zu Zeiten auch andere Arbeit unter die Hand, alſo, daß ich wenig Ruhe habe. Aber ſolches thue ich alles gerne, weil ich ſehe, daß ſolche Arbeit zu Gottes Ehren und der Menſchen Nutzen gereicht. Man muß ſich zu Zeiten ſelbſt nicht anſehen: ſondern vielmehr andern dienen, und ihren Nutzen betrachten; wiſſend, daß Gott ſolches reichlich belohnen kan. Jetzt iſts auch fünftehalb Jahr, daß ich mich verheirathet habe, mit *Roſina*, Herrn *Simonis Piſtorii* (welcher vor dieſem in der Stadt Tarnowiz, im Fürſtenthum Jägerndorf, dem Fürſten von Brandenburg zugehörig, nun aber hier in Polen nicht weit von Crakow Pfarrherr iſt,) Tochter. Vor einem Jahr, den 10. Februarii, hat mir unſer Herr Gott erſt einen Erben beſchert, welchen ich *Theophilum*

ken genannt; welcher zugleich mit meiner Hausfrau, noch friſch und geſund iſt. Ich zweifle nicht, daß man euch herzliebe Mutter, wird bißher geſchrecket haben, wegen meiner Religion und Glaubensbekenntniß. Aber ich bitte, ihr wollet euch nicht bekümmern, und kein ſchwer Herz machen. Denn ich halte mich durch die Gnade Gottes feſt an unſern Herrn Jeſum Chriſtum, und an ſein heiliges ſeligmachendes Wort, welches klar zeiget: So du mit deinem Mund bekenneſt Jeſum, daß er der Herr ſey, und glaubeſt in deinem Herzen, daß ihn Gott von den Todten auferwecket hat, ſo wirſt du ſelig, wie *Paulus* ſchreibt *Rom. X. Cap.* Und an denſelben Ort: Wer den Namen des Herrn wird anrufen, ſoll ſelig werden. Und wiederum 1 *Cor. XII. Cap.* daß niemand kan Jeſum einen Herrn heiſſen, ohne durch den heiligen Geiſt. Als auch *Iohannes* in der erſten Epiſtel am 5. *Cap.* Wer da glaubt, daß Jeſus ſey der Chriſt, (das iſt der Geſalbte, oder unſer himmliſcher König,) der iſt von Gott geboren. Solches alles glaube ich in dem Herzen und bekenne mit dem Mund. Ich glaube mit *Thoma*, daß Chriſtus mein Herr und mein Gott ſey. Ich glaub dem, was der Apoſtel *Petrus* ſagt in der Apoſtel Geſchichte 2. *Cap.* daß Jeſum Gott auferwecket; daß Gott den Jeſum, welchen die Juden gecreutzigt haben, zu einen Herrn und Chriſt gemacht habe. Ich rufe auch den Namen des Herrn an. Und weil niemand ihn anrufen kan, er glaube denn an ihm, *Rom. X.* So folgt unwiderſprechlich, daß ich an ihn glaube, und alſo, wie an gedachten Ort geſchrieben, und an unzählichen andern Orten, nicht werde zu ſchanden, ſondern ſelig werden, ſofern ich in dieſen meinem Glauben werde feſtiglich beharren. Welches ich denn durch die Gnade Chriſti thun will, bis an mein Ende. Weil mir denn die heilige Schrift, welche wahrhaftig, und niemand betrügen kan, ſolche tröſtliche Hofnung gibt,

meiner Seelen Seligkeit, ſo ſollet ihr an derſelben nicht zweiflen: und euch in dem Fall nicht betrügen oder bekümmern: ſondern euch deſſen ganz vergewiſſern, daß ich von dem Glauben an den Herrn Jeſum Chriſtum, durch welchen wir ſollen, nach der Verheiſſung Gottes ſelig werden, nicht gewichen, auch bis an den Tod durch ſeines Geiſtes Kraft nicht weichen will, und daß ich mich ſchlecht halte an das Apoſtoliſche Symbolum oder Glaubensbekenntniß, welches man ſich von Jugend auf gelehrt. Glaube ſchlecht: daß der Herr der allmächtige Gott und Schöpfer Himmels und der Erden; welches iſt der Vater unſers Herrn und Heilandes Jeſu Chriſti. Und daß derjenige ſey der eingeborne Sohn Gottes, und mein Herr, welcher durch den H. Geiſt empfangen, aus der Jungfrauen Maria geboren, gelitten, geſtorben, begraben, zur Hölle gefahren, von Todten auferwecket, gen Himmel gefahren, zur Rechten Gottes ſitzt, und von dannen kommen wird, zu richten die Lebendigen und die Todten. Auch von dem H. Geiſt habe ich ein ſolches Bekenntniß, welches mit der heiligen Schrift übereinſtimmet. Unterdeſſen forſche ich der göttlichen Wahrheit, welche in der H. Schrift offenbaret iſt, in der Furcht Gottes fleißig nach: Bitte Gott um ſeinen H. Geiſt und Verſtand ſeiner Geheimniß: prüfe nach des Apoſtels *Pauli* Vermahnung 1 *Theſſ. V.* alles, und das Gute behalte ich: Befleißige mich durch die Gnade und Hülfe Gottes, daß ich mög ein gutes Gewiſſen behalten, bis auf den Tag Chriſti, welcher einem jeden geben wird nach ſeinen Werken: wie die Schrift an unterſchiedlichen Orten bezeuget ꝛc." Quemadmodum hac ratione, pietatem ſtudiumque integritatis prae ſe ferente, ad partes ſuas trahere tentauit matrem ſuam, ſic quoque fratri Germano ſuaſor exſtitit ad ſuſcipienda Socinianismi placita. Cum enim mercatus cauſſa Gedanum ingreſſurum noſceret, ad MART.

RVA-

RVARVM litteras dedit, quas CRENIVS l. c. T. V. p. 261. publicae luci expoſuit, in quibus haec CRELLII verba maxime notantur: "Fratrem meum, Germanum ſi ad nundinas, Dantiſci futurus eſt, Tibi quaeſo, commendatum habe: et ſi quid illi poteris de religione inſtillare, vel ſaltem ad veritatem penitius cognoſcendam eum animare, id, ut facias, oro: quanquam te orare nil eſt opus, qui hanc operam omnibus ſponte tua praeſtas ac lubens, eamque ipſam ob cauſſam iſtic locorum es futurus." Poſt quinquennium muneris ſcholaſtici ad miniſterii munus Racouienſe a. 1623. vocatus eſt, eo tempore, cum rediret ab exteris MART. RVARVS, qui idem munus ad tempus in ſe ſuſcepit, cui iam ante CRELLIVM deſtinatum erat. Vix hoc aggreſſus erat miniſterium, cum exorta Racouiae peſte cum quibusdam vitae ſuae conſulere, atque vrbe excedere ſtatueret. Cumque hoc modo negotiis publicis vacaret, STOINII impulſu, qui apud eum pluriimum valuit, *ethicam chriſtianam* concinnauit, et ad difficiliorum locorum S. ſcripturae explicationem ſemet adplicuit. Poſt haec CRELLIVS *Smiglam* (fortaſſis ſecunda vice) vocatus; ſed cum eſſent, qui hoc ipſi diſſuaderent, alii autem, qui ipſum ad hoc munus ſubeundum hortarentur, ſors in conſilium adhibita eius manſionem Racouiae determinauit. Nihilo tamen minus *Smiglam* profectus eſt coetus viſitandi cauſa. In eius abſentia, Racouiam adorti ſunt milites, ſub SIGISMVNDO III. hinc inde per Poloniam graſſati, cumque latrocinantes manus omni ciuium ſupellectili iniecerint, domus maxime CRELLII abſentis, illis praedae ceſſit, ita, vt redux ex itinere domum deuaſtatam, imo et librariam ſupellectilem direptam inueniret. Praefuit interim miniſterio per decem annos, et teſte vitae ipſius ſcriptore adeo fuit aſſiduus in laboribus, vt nec li-

cita

"CRELLIVS hos oculos, haec ora modeſta gerebat:
Sic animo mitis cum pietate fuit.
Hunc cito mors rapuit nimis; at per viua manebit
Scripta, quibus viuos poſt ſua fata docet.
Haec lege, qui mores, qui ſacra volumina noſſe
Qui cupis accenſo coelitus igne frui."

IO. STOINIVS, in epiſtola praeliminari, CRELLII *Comment. in Matth. et Ep. Pauli ad Rom.* praefixa, ſummas ipſi tribuit laudes, eumque de ſingulari in explicandis difficillimis S. ſcripturae locis, ſcientia et promptitudine celebrat, in encomio de ipſius modeſtia haec addit: "Quod ſane, ſi reuererer manes amicorum meorum principis, ſigillatim oſtendere facile poſſem. Sed parcendum eſt etiam poſt obitum hominis, quem ego non modeſtiſſimum, ſed ipſam modeſtiam merito dixerim, verecundiae. Nam cum viuis eſſet, nihil maiori cum rubore tulit, quam ſi, quod erat in illo, agnoſceretur, ac longe facilius conuitia et maledicta, quae nunquam meruit, quam laudes, quas merebatur, audire ſuſtinuit. Videor itaque iniurius quodammodo in mortuum futurus, ſi illud, a quo viuus vel maxime abhorruit, et quod vehementer deprecatus fuiſſet ne fieret, poſt obitum ipſius nimis expreſſe, aut etiam fuſe propugnare velim. Modeſtiae tamen ipſius vel ideo expreſſa mentio facienda videbatur, quia admodum inſigniter ac conſpicue hac virtute eminuit, et quia, ſi vlla, profecto haec ſpiritui illi, qui penetralia S. paginae introſpicit, grata eſt, eumque fouet. Tanto autem haec in illo conſpectior, quanto CRELLIVS maior. Nam quod minores parum ſibi tribuant, raro quidem eſt, non tamen adeo mirum; ſed quod tam ſublimis Theologus et Philoſophus, vt ſcripta ipſius abunde teſtantur, tam demiſſe de ſe ſenſerit, id vero miraculi inſtar, iure cenſeri poteſt. Quanquam

quam vero huic vni veluti fundamento, relliquas eum virtutes ſuperſtruxiſſe et tanquam ſororio vinculo copulatas coniunxiſſe, non tantum vero ſimillimum, ſed et veriſſimum eſt; tamen germanam ipſius ſororem, manſuetudinem ac lenitatem vel inprimis in omni vita ſectatum eſſe, eadem, quae ſcripſit comprobant."

Idem de Crellio exponit, quod omnia fere ſcripta ſua, ſola meditatione praeuia et absque omni chartae ſubſidio ſtudioſis in calamum dictauerit. Quibus addit: "Magnus ille fuit, meo quidem iudicio, cum coram diſſereret ac praelegeret quidpiam ex ſacro codice; ſed, ni fallor, ſe ipſo maior, cum dictaret; longe vero maximus, cum ipſe ſcriberet ac recognoſceret." Opera Crellii ſub titulo *Bibliothecae FF. PP.* ſupra generatim recenſuimus.

De eiusdem ſcriptis exegeticis, maxime *commentario in ep. ad hebraeos* H. Grotivs in ep. ad Rvarvm ſcripta, in huius epp. ex edit. Zeltn. p. 156. iudicat, quod plena eruditionis, nec ſine magna vtilitate ſint, et quod Reformati etiam Paſtores agnoſcant et eruditionem et vtilitatem horum commentariorum. Rich. Simon in Hiſt. crit. Comment. N. T. p. 846. obſeruauit: Crellivm, adnotationes et ſcripta Maldonati et Socini in concinnandis commentariis ſuis ſaepius in conſilium vocaſſe, vtrumque tamen non absque iudicio ſequutum eſſe. Rvarvs, Crellivm praedicat ab ingenii ſolertia et iudicii maturitate epp. Cent. II. p. 187. De corrigendis et imprimendis libris Crellianis ſaepius in Synodis inſtitutae ſunt deliberationes. Ita a. 1658. in conſeſſu Dazuienſi Ioanni Arcissevio *Seniori* committebatur reuiſio *commentarii in epiſtolam ad Romanos*, eiusdemque *tractatus de Spiritu S.* et vt vtrumque librum, ſumtu ad fidem publicam facto

imprimendum curaret. Sed ſpecialia quaedam de his ſcriptis palmarii inter Socinianos doctoris, praecipue de editionibus vetuſtioribus et verſionibus ad rem litterariam facientia nobis incumbunt notanda.

SCRIPTA:

I. IOANNIS CRELLII *declaratio ſententiae de cauſis mortis Chriſti*. Racouiae 1618. 8. Liber hic poſt obitum CRELLII, a STOINIO et SCHLICHTINGIO teſtantibus *Act. MSC.* reuiſus, denuo prodiit a. 1635. 8. et 1637. 8. cum praefatione Io. STOINSCII. In linguam Belgicam quoque translatus; imo mentionem faciunt gallicae verſionis *Sorberiana* p. 54. Inſertus eſt Tomo I. Opp. CRELLII exeget. eſtque pro compendio vel prodromo diſputationis inter CRELLIVM et GROTIVM inſtitutae occaſione editae ab hoc a. 1617. *defenſionis fidei catholicae de ſatisfactione Chriſti, ad verſus F. Socinum*, habendus. Vid. Io. FABRICIVS l. c. P. II. p. 66. STOINIVS in praefatione de hoc opere ita iudicat: "Inter ſelectiores, qui verae ac genuinae de eodem ſententiae lucem foeneraruut, qui meo quidem iudicio pauciſſimi ſunt, non poſtremus, ni fallor, eſt noſtro Seculo IOANNES CRELLIVS. Nam et in conflictu cum Ampliſſimo Viro H. GROTIO, eruditionis noſtro ſeculo facile principe, quo nemo acutius, aut doctius, quod ſciam, nos oppugnauit, non pauca praeſtitiſſe videtur: et in hoc breui licet ſcripto (quod pro compendio diſputationis cum dicto GROTIO haberi poteſt) ita ſe geſſit, vt procul dubio inuenturus ſit non vnus, quod non diſcat, atque haud ſcio, an etiam is, qui ſe iam didiciſſe vel ſciſſe perſuaſum habuerat."

Aduerſus CRELLIVM prodiit: D. ABR. CALOVII *noua declaratio de cauſſis mortis Chriſti, ad elidendum fidem*

fidem catholicam de ſatisfactione Chriſti, a IO. CRELLIO, FRANCO, *Socinianae haereſeos promacho acerrimo nuper producta, ad lancem S. literarum examinata, publicisque diſputationibus in Illuſtri Gedanenſium Athenaeo diſcuſſa, in vnius Redemtoris Chriſti gloriam.* 1646. 4. pl. 19. Inſertum eſt ſcriptum CALOVII Operibus Anti-Socinianis, P. II. fol. 613. ſeqq.

2. *Commentarii in Euangelium* MATTHAEI *et epiſtolam* PAVLI *ad Romanos inchoati a* IOANNE CRELLIO, FRANCO. Typis PAVLI STERNACII. Anno MDCXXXV. 8. Praemiſit praefationem IO. STOINIVS, coetus Racouienſis miniſter, ſcriptam Racouiae 1636. 16. Maii, in qua effuſis in CRELLIVM encomiis, de perfecto S. litterarum interprete agit, qualem fuiſſe CRELLIVM iudicat. *Prior* commentarius habet pagg. 292. et 30. praef. et indic. *poſterior* 249. et indic. 15. Sunt vero iſti commentarii potius fragmenta; immaturum enim eſt opus, et potiore ſui parte truncatum, vt iudice STOINIO, e matris vtero potius exciſus foetus, quam natus infans videri poſſit. In commentario enim in MATTHAEVM ad C. V. 4. et in ep. ad *Rom.* ad C. IV. 4. ſubſtitit auctor. Quae in MATTHAEVM exſtant, ab ipſo quidem CRELLIO Theologiae Studioſis priuatim in calamum dictata ſunt; ſed ſola meditatione praeuia, non vero ſcripto antea concepta, multo minus relecta aut recognita. - - - Quae in epiſtolam ad Romanos commentatus eſt, ea quidem propria manu, poſteaquam totam epiſtolam Collegio theologico praelegiſſet, conſignare coeperat; ſed quod vltimam eis manum non adpoſuerit, vel hoc argumento eſt, quod ad finem non ſint perducta. - - - Aliis enim magis vrgentibus propter amicorum deſiderium ac preces, imo et Synodi

I 2 totius

totius decretum laboribus interruptus eſt. Nam librum *de vera religione* (ſcil. Volkelii) diligentiſſime recognoſcendi, et ſub incudem nouam reuocandi, annexo et libro *de Deo et attributis eius*, imo et ſuperaddito libro, *de uno Deo Patre*, neceſſitas ipſi quaedam impoſita fuit, et ita plus temporis, quam putabat, illis Commentariis detractum: praeſertim cum interim modo hic, modo ille, aliud atque aliud, vt ſui cauſſa ſcriberet, vel dictaret, ab ipſo poſtularet: vt curam ſollicitam non de ſuo tantum Racouienſi coetu - - - - ſed de omnibus pene aliis praeteream, et litterarum ad varios, non ſuos tantum, ſed et exteros exarandarum infinitos et immenſos labores ſilentio inuoluam." Vt haec commentariorum fragmenta, quae Opp. Crellii T. I. inſerta ſunt, imprimerentur, a. 1635. ſtatutum, Stoinioque vt praefationem praemitteret, commiſſum eſt.

3. Ioannis Crellii Franci *de vno Deo Patre, libri duo. In quibus multa etiam de Filii Dei et Spiritus Sancti natura differuntur. Racouiae, typis* Sebastiani Sternacii, *anno Chriſti* 1631. 8. pagg. 636. praef. et indic. 33. Vid. Dav. Clement *Biblioth. hiſt. et Crit.* T. VII. p. 328. Prima haec et rariſſima libri eſt editio, qui iterum cum refutatione Io. Henr. Biſterfeldii, Lugd. 1639. 4. et germanica eius verſio facta per Io. Lvd. Wolzogenivm, 1645. 4. Belgica vero Racouiae 1649. 4. (Vid. *Catalogus Bibliothecae* Moshemii, p. 125.) nec non a. 1653. et 1668. 4. imo *Anglicana* Coſmopoli 1665. 4. prodierunt. Inſertus quoque eſt liber *Tomo IV. Opp.* Crellii. Germanica verſio hunc prae ſe fert titulum: Johannis Crellii Franci, von dem einigen Gott dem Vater, zwey Bücher. Darinnen auch nicht wenig von der Natur des Sohns

Sohns Gottes und des H. Geiſtes gehandelt wird. Aus dem Lateiniſchen ins Hochteutſche übergeſetzt. Gedruckt im Jahr Chriſti 1645. 4. pagg. 327. et praef. cum ind. 22. In longiore praefatione Wolzogenius nomen ſuum non ſignificauit; eundem vero libri huius fuiſſe interpretem, non Sandii tantum teſtimonio l. c. p. 116. ſed *actis* quoque *MSSCC.* euincitur, quae Wolzogenivm in hac verſione expunxiſſe Philoſophica referunt, cuius reuiſionem et cenſuram Synodus a. 1636. Rvaro demandauit. De verſione hac eiusque ſcopo ita Wolzogenivs in *praefat.* inquit: Wir haben uns darin ſo viel möglich befließen, alles klar und wohlverſtändlich fürzubringen, damit es von den Einfältigen und ungelehrten, (als denen zu Dienſte dieſe Arbeit der Ueberſetzung fürnemlich vorgenommen worden) gar wohl möchte verſtanden werden, ꝛc. Anno 1644. Siedliſcenſis Synodus Wolzogenio demandauit, vt cum Rvaro de verſione hac typis exſcribenda deliberaret, cui quoque conceſſum eſt, ſumtus in opus hoc impendendos, ad fidem publicam mutuo accipiendi.

De transferendo opere in linguam graecam in Synodo Siedliſcenſi a. 1641. coetus Socinianus conſilia contulit, et Cosmio 50 thaleros Ioach. pro hoc labore pollicitus eſt. Suſcepiſſe quoque eundem et perfeciſſe ex *actis MSSCC.* Synodi Czarcouienſis 1642. colligitur, quae illi pro praeſtito labore 100 flor. exſoluit, librumque per Ioannem Stoinivm Succamerario Kiiouienſi transmiſit. In Synodo Siedliſcenſi 1643. Rvarvs iubebatur verſionem libri huius graecam prelo typographico committere, ſi id absque maximis impenſis, inſigni cum emolumento coetus fieri poſſit.

Exhibet liber CRELLII infenſiſſimam oppugnationem aeternae ac eſſentialis deitatis Chriſti et perſonalitatis Sp. Sancti, ita vt in ſupellectile libraria coetus huius primarium locum occupet. Totus in eo eſt auctor, vt probare nitatur, verum Deum, vnum eſſe non modo eſſentia, ſed et perſona. Occaſionem, atque cauſſam libri edendi in praefatione his verbis ſignificat: " Edidimus non ita pridem - - - librum *de Deo et eius attributis*, quem IOANNIS VOLKELII *de vera religione* libris praefiximus. In eo cum de vnitate Dei ageremus, res videbatur poſtulare, vt ad vnitatis iſtius rationem penitus explicandam oſtenderemus, Deum ſummum non eſſentia tantum, ſed et perſona vnum eſſe, nec quenquam eſſe alium, quam Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti. Et coeperamus quidem pluribus id argumentis demonſtrare, argumentaque illa aduerſus vulgares, aut aliquanto ſpecioſiores exceptiones munire. Verum cum opus nobis, vt ibi diximus, ſub manu creſceret, hanc tractationem a reliquo opere ſeiungendam putauimus. Etenim partim argumentorum copia, quae vltro ſe nobis ex ſacris litteris offerebant, ſcripti noſtri molem augebat; partim illud, quod nollemus quicquam eorum ſcientes prudentes praeterire, quod ad argumentorum noſtrorum vim labefactandam aliquid momenti habere credi poſſet. Nam cum ob hanc inprimis de vno Deo Patre ſententiam - - - acerbiſſimis omnium odiis et inſectationibus ſimus expoſiti; operae pretium videbatur oſtendere, quanta nobis hac in parte fieret iniuria, quamque adeo in ſe ipſum eſſet Chriſtianus orbis, qui hanc diuinae veritatis partem tam contumaciter repudiaret: praeſertim cum tam varius, tamque inſignis huius doctrinae in ſacra Theologia,

logia, totaque religione Chriſtiana ſit vſus, quemadmodum ſub finem horum librorum docebimus. Tanto autem hunc laborem putaui magis eſſe neceſſarium, quod viderem, noſtros homines, cum ab aduerſariis, hoſtili fere animo ac calamo, aſſidue oppugnarentur, in eo potiſſimum fuiſſe occupatos, vt illorum rationes refellerent, ſuas autem fere breuiter tantum, aut hinc inde ſparſim, ſcriptis ſuis inſeruiſſe, cum reſpondentium potius, vt diximus, partes, quam argumentantium ſuſtinerent. etc." Videtur Crellius in hoc libro maiori ambitu praeſtare voluiſſe, quod ſibi F. Socinus iam propoſuerat, quodque aliis negotiis diſtractus non praeſtitit, vel ſi praeſtitit, liber iſte in direptione bonorum eius 1598. periit, indicante Sandio, l. c. p. 73. ita autem Socinus ad calcem *reſponſionis ad librum Wuiek* p. 467. de hoc propoſito inquit: "Si Deus vmquam tantum otii et bonae valetudinis dederit, vt quemadmodum animus eſt, aliquando actoris partes, in hac de diuinitate quaeſtione, ipſi ſumamus; ſpero, me eodem ipſo Deo fauente, eiusmodi pro ſententia noſtra argumenta et rationes ex ſacris litteris petitas collecturum, easque eodem tempore aduerſus omnes impugnationes ita praemuniturum, vt fortaſſe piis hominibus et diuinae veritatis amore incenſis - - - parum admodum ad plenam huius rei tractationem deſiderandum eſſe videatur." Singuli libri tribus abſoluuntur ſectionibus. *Lib. I. Sect I.* directe probare nititur, *Patrem Ieſu Chriſti ſolum eſſe Deum illum ſummum;* et primum quidem ex illis S. ſcripturae teſtimoniis, quae de Patre expreſſe loquuntur. Dicta ſunt: Io. XVII. 3. 1 Cor. VIII. 6. Eph. IV. 6. Matth. XXIV. 36. Sequuntur argumenta ex iis locis ducta, in quibus Patris quidem nomen non ex-

ſtat, de eo tamen genere ſermo eſt, 1 Cor. XII. 4. 6. 1 Tim. II. 5. Rom. III. 30. Alia argumenta petuntur ex iis locis, in quibus nomine ſolius Dei, aut ſolius ſapientis Dei, aut ſolius veri Dei, ſolus Ieſu Chriſti Pater deſignatur, nec non ex viſionibus, apud DANIELEM et in Apocalypſi IOANNIS occurrentibus etc. *Sect. II.* oſtenditur, *Chriſtum non eſſe Deum illum ſupremum, vt intelligatur ſolum Patrem, Deum illum ſummum eſſe.* In hunc cenſum CRELLIO veniunt inter XXXVI. argumenta, l. c. ſequentia: Quia Chriſtus a Deo creberrime diſtinguitur, filius Dei nominatur, ex Io. V. 19. XII. 44. quia aliquando diem vltimi iudicii ignorauit, ex Matth. XX. 23. XIX. 17. et verbis Chriſti ad Patrem: Non ſic vt ego volo, ſed ſicut tu, ex Hebr. V. 5. Io. XIV. 28. quia Filius a Patre in mundum miſſus, mandata a Deo acceperit eaque ſeruarit, preces ad Patrem fuderit, ipſique omnia a Patre data, imo diuinitas ipſi donata ſit, opera et verba ſua Patri adſcribat, nec prima, ſed ſecunda rerum ad ſalutem ſpectantium ſit cauſſa; ex Io. VIII. 16. 14. 29. quia Pater appellatur Deus Chriſti; ex 1 Cor. XI. 3. caput Chriſti Deus, 1 Cor. III. vlt. Chriſtus (eſt) Dei, 1 Cor. XV. 24. 28. quod Chriſtus Dei et hominum Mediator et Sacerdos ſit, a Patre reſuſcitatus, imago Dei inviſibilis dicitur etc. *Sectione III.* oſtenditur, *Sp. Sanctum Deum ſummum non eſſe, vt pateat, ſolum Patrem Deum ſummum eſſe*; quod Spiritus S. nuſpiam aperte Deus in S. litteris appelletur, nec praecipiatur vt illum adoremus et inuocemus, et ne exemplum quidem eius rei exſtet; quod mentio illius in plurimis locis omiſſa fuerit, nequaquam omittenda, ſi is Deus ille ſummus eſſet, ex Matth. XI. 27. quod a Deo ſaepiſſime diſtinguatur, Dei virtus ſit, Chriſtus Spiritus ſancti filius foret,

foret, ſi is Deus ſummus eſſet, quod hominibus a Deo donetur, et arrhabo appelletur, quo homines dicuntur obſignari, eoque perfundi, baptizari, potionari; ex locis, quae partitionem quandam Sp. Sancti arguunt; quod Spiritum extinguere vetamur, Sp. Sanctus aliquando non fuerit, et an eſſet, a diſcipulis quibusdam ignoratum fuerit; quia a Patre procedere dicitur, et a Patre et Filio mittatur, non loquatur a ſemet ipſo, ſed quaecunque audit Io. XVI. 13. ex 1 Cor. II. 10. quod Sp. S. omnia ſcrutetur etiam profunda Dei, quod ſuper Chriſtum aliquando deſcenderit. In libri huius concluſione auctor ſe perſuaſum habet, orthodoxam de S. Trinitate ſententiam ipſo S. litterarum ſilentio refutari, nec quicquam prohibere, quo minus ea argumentis a ratione petitis refutetur.

Libri ſecundi, Sectione I. de tribus, quae vulgo ſtatuuntur, ſupremae deitatis perſonis generatim agitur. Dogma de Trinitate ſe ipſum euertere, quia ſimul vnus et tres Dei forent; quaelibet perſona diuina, trina in perſonis, et perſonae diuinae realiter eaedem et diuerſae, ſimul vna, et tres ſupremae deitatis ſubſtantiae forent; quia tres vnius eiusdemque rei ſubſiſtentiae eſſe nequeunt, perſonae diuinae ſimul eſſent communicabiles et incommunicabiles, et niſi vna Dei perſona ſtatuatur, infinitas eſſe ſtatuendas. *Sectione II. de ſecunda, quae ſtatuitur, ſupremae deitatis perſona diſſeritur.* Dogma de aeterna Filii Dei ex eſſentia Patris generatione refelli, quia Filius ſui ipſius filius, et infiniti forent filii, vti et Spiritus Sancti, Filius Dei ab aeterno et fuiſſet et non fuiſſet, adhuc generaretur, et in omnem aeternitatem generandus eſſet. Dogma de incarnatione Filii Dei refelli putat his argu-

mentis: quia Pater et Spiritus S. hac ratione fuiſſent in-carnati; ſecunda deitatis perſona deſiiſſet eſſe perſona; quia Deus ſummus et homo diſparata ſunt; quia duae in Chriſto forent perſonae. *Sectione II. de tertia, quae vulgo ſtatuitur, ſupremae deitatis perſona diſſeritur, et Spiritum S. Dei Filium fore oſtenditur, ſi ſententia de eo vulgaris vera eſſet.* In Concluſione tandem operis, vſum huius de vno Deo Patre diſputationis demonſtratum eſſe, auctor arbitratur.

Opus hoc CRELLII toto ambitu refutandum ſuſcepit 1) IO. BOTSACCVS in *Anti-Crellio*, h. e. IO. CRELLII FRANCI *de vno Deo Patre librorum II. confutatione, in qua multa etiam de Filii Dei aeterna Deitate et Sp. S. natura, contra* SOCINVM, SMALCIVM, BLANDRATAM, ENIEDINVM, *caeterosque Chriſtomachos diſſeruntur etc.* Gedani 1641. 4. Alph. 5. pl. 7. et 1679. 8. Vid. REIMANNI *catal. Biblioth. theol.* p. 480. BOTSACCVS librum hunc eo fine ſcripſiſſe dicitur, vt ſe ſuſpicione fauoris erga Socinianos liberaret. Vid. HARTKNOCHII *Hiſt. Eccl. Pruſſ.* p. 824. MICH. LILIENTHALII *Biblioth. theol.* T. I. p. 904. De opere hoc elenchtico-didactico ven. Facultas Theologica Acad. Regiom. in praemiſſa illi adprobatione, ita iudicat: "CRELLIVM non modo κατὰ πόδα ſequitur, eiusque veſtigia valide premit, verum et in libro tertio, per ſex ſectiones 1) Solide refellit varias Photinianorum exceptiones ad noſtra pro Deitate Chriſti argumenta; 2) Duas in Chriſto naturas valide ex diuinis oraculis demonſtrat, et aduerſariorum φλυαρίας fortiter deturbat; 3) Clare per inductionis modum probat, Eccleſiam ſtatim ab Apoſtolorum temporibus ad Nicenum vsque concilium, articulum fidei de SS. Trinitate et aeterna Filii et Sp. S. Deitate pie credidiſſe

fuiſſe et conſtanter aſſeruiſſe. Hunc pium, eruditum et ſolide per demonſtrationem Spiritus confectum tractatum operoſe commendare, ſuperuacaneum eſſe exiſtimamus, cum ſcriptum ſe ſatis commendet; praeſertim, ſi materiae dignitas, quae hic pertractatur, conſideretur." Iudicium hoc ſcriptum iam eſt a. 1636. ipſo die *Martini*. 2) ABRAH. CALOVIVS *in Anti-Crellio ſeu refutatione librorum* IO. CRELLII *de vno Deo Patre*, Diſpp. V. Dantiſci 1644-1646. habitis. Dantiſci 4. pl. 18. Quod aduerſus allagatum BOTSACCI et CALOVII ſcriptum DAN. ZWICKERVS calamum ſtrinxerit, ſub hoc notabitur. 3) Idem CALOVIVS in diſſertationibus theologicis Roſtochienſibus, Roſtoch. 1637. 4. Alph. 1. pl. 12½. quae in omnibus paginis hunc titulum prae ſe ferunt: *Paraſceue in refutationem Libb.* IO. CRELLII *de vno Deo Patre.* 4) IO. HENR. BISTERFELDIVS, *Philoſophiae in Illuſtri Schola Albenſi Profeſſor, de vno Deo Patre, Filio et Spiritu S. myſterium pietatis, contra* IO. CRELLII FRANCI, *de vno Deo Patre libros duos. Lugd. Batau.* 1639. 4. *ex Officina Elzeuir.* et *Amſtelod.* 1659. 4. et *Franequerae* 1695. 4. cui operi CRELLII libri toti inſerti ſunt, ita vt theſis et antitheſis in duabus columnis iuxta ſe poſitae conſpiciantur. Aduerſus BISTERFELDIVM ANDR. WISSOWATIVS cauſſam coetus ſui ſuſcepit, vt ſuo loco dicetur. 5) IOSVA PLACAEVS, Tr. *de diuinitate I. C. Salmur.* 1655. qui eiusdem operibus *Franeckerae* 1699. 4. iterum inſertus eſt. PARS I. *de argumentis, quibus efficitur, Chriſtum prius fuiſſe, quam in vtero B. virginis ſecundum carnem conciperetur*, iam ante XXXIII. diſputationibus abſoluta prodiit *Salmur.* 1649. 4. recuſa anno 1660. Tertiae vero parti, quae eodem loco 1657. 4. prodiit, CRELLII refutatio

tio de vno Deo Patre inſerta eſt. 6) Ex Potti... Crellii operi ſemet oppoſuit Dionys. Petavivs dogmat. theol. Vol. II. L. IV. de Trinitate. 7) E... lvm quoque Felgenhavervm, in lucem emiſiſſe: ... men Photinianorum, in quo reſpondetur ad ſingula ... gumenta, quae propoſuit Socinianus ille Io. Crell... de vno et vero Deo etc. infra ſub Floriano Crv... notabimus.

4. *Ad librum* Hvgonis Grotii, *quem de ſatisfactione Chriſti aduerſus* Favstvm Socinvm *Senenſem ſcripſit Reſponſio*, Ioannis Crellii Franci, *Eccleſiae Racouienſis miniſtri. Racouiae, Typis Sternacianis, anno a nato Chriſto* 1623. 4. Alph. 3. pl. 5. ſeu pagg. 551. 13 praefat. et 25. indic. Opus hoc inſertum Bibliothecae FF. PP. T. IV. Opp. Crellii, vna cum Grotii opere et eiusdem 2. epiſtolis ad Crellivm ſcriptis. Non ſcripto tantum, cuius in titulo mentio fit, nimirum *defenſione fidei catholicae de ſatisfactione Chriſti aduerſus F. Socinum*, 1617. 8. ſed ſuis de Sociniana haereſi ſententiis Grotivs Crellio anſam ſuppeditauit ad certamen ſecum ineundum. In libello enim, quem *Pietatem Ord. Holl.* inſcripſit, ita inquit p. 2: *Cum haereſis ſit venenum Eccleſiae, et quidem praeſentiſſimum: ſed tamen haereſeos aliqui ſint gradus, vt ſit haec illa nocentior, peiorem aliam non reperiri haereſi* Socini; p. 3. *ad cuius etiam mentionem pii omnes exhorreant;* et p. 41. *tantum intereſſe inter Papiſtas et Sociniſtas, quantum inter tyrannidem et effrenem licentiam.* Has Grotii ſententias Crellivs in praefatione ſcripta Racouiae 1623. refutare nititur, ſimulque lectoribus ſuadere, non negari in Sociniano coetu Chriſti ſatisfactionem, ſed potius dignam Deo et S. literis conſentaneam ſtatui.

De

De editi libri procraſtinatione inquit: "Scias prope triennium iam extitiſſe Grotii librum in publico, cum reſpondendi laborem in me recepi, quod antea non ſeceram, partim quod alios ad eam rem magis idoneos eo munere defungi cuperem; partim quod tantum otii a caeteris meis laboribus impetrare me poſſe vix ſperarem, quantum ad hanc ſcriptionem requireretur; partim denique quod interueniens Grotii calamitas alacritatem ad reſpondendum adimeret. Verum cum nihilominus vindicias poſtularet veritas a Grotio oppugnata, opus hoc diuino fretus auxilio ſum aggreſſus, ſed quod ob eos, quos dixi, labores meos tardius progredi fuit neceſſe. Erat enim tunc ea muneris mei ratio, vt paucae mihi per ſeptimanam horae, quas huic labori liceret impendere, reſtarent. Poſtquam vero eum ad finem perduxi, non pauca interuenerunt, quae recognitionem libri diſtulerunt, et ipſa temporum iniquitas publicaeque calamitates, turbatis operis noſtris typographicis, editionis conſilium impediuerunt. Nunc aliquid nactus opportunitatis, librum, quantum licuit, recognoſcere coepi et prelo ſtatim ſubieci, preſſurus etiam diutius, ſi permiſiſſent ii, quorum voluntate labor hic fuit ſuſceptus, vel metuendum non fuiſſet, ne diuturnior mora iis, qui eccleſiarum noſtrarum ſententiam Grotii libro confectam crediderunt, animos adderet.

Circa quaeſtiones ad Politicam, aut iuris ciuilis diſciplinam ſpectantes, inque hoc opere obvias, ſemet minus inſtructum atque armatum ad pugnam incedere profitetur; additque: "Quod ſi placuiſſet Deo ad haec vsque tempora ſeruare Socinum, qui ſtudio iuris ciuilis, cuius ſcientia ei prope haereditaria extitit, ab adoleſcentia fuerat innutritus, habuiſſes et hanc et reliquas

omnes

omnes diſputationis huius partes accuratius ac plenius tractatas. Audiuimus enim ex iis, qui familiariter ipſo ſunt uſi, eum, quamquam modeſtiſſime de ſe et loqueret, et loqueretur, ſignificaſſe tamen, ſi, vt tum iactabatur, excellens ſibi obtingeret aduerſarius, qui librum de I. Chriſto Seruatore adoriretur, tum demum ſe totum hoc argumentum vberrime explicaturum." In libro ipſo capitum inſcriptiones, quas GROTIVS conſtituerat, poſitae ſunt, capitum vero argumenta, quae ipſe docuit, his verbis exponit. *C. I.* Sententia de ſatiſfactione Chriſti per poenarum ſolutionem examinatur refutatis iis, quae ad eam ſtabiliendam a GROTIO adducuntur: ſententia vera de ratione, qua remiſſio peccatorum ex morte Chriſti proficiſcatur, defenditur. *II* Oſtenditur, Deum in remittendis peccatis conſiderandum eſſe vt partem offenſam liberrimam, de iure proprio, quod ad poenas de nobis repetendas habebat, cedentem. *III* Probatur, ſanctionem illam legis, qua omnes, qui peccaſſent, nulla fidei et reſipiſcentiae habita ratione, morti ſubiiciuntur, ſub N. foedere non relaxatam tantum, ſed abrogatam eſſe. *IV.* Oſtenditur, Chriſtum ſalua iuſtitia puniri non potuiſſe. *V.* Docetur, non fuiſſe ſufficientem cauſſam, quae Deum moueret, vt cum nos ipſos punire nollet, Chriſtum poenae ſubiiceret. *VI.* Demonſtratur, Deum noluiſſe a Chriſto ſatisfactionem per poenarum ſolutionem exigere, eamque cum remiſſione peccatorum non poſſe conſiſtere; additur non nihil de ea ſatisfaciendi vi, quae actioni Chriſti tribuitur. *VII.* De reconciliatione noſtri cum Deo agitur, et Deum tunc, cum Chriſtum pro nobis in mortem traderet, nobis actu ipſo iratum non fuiſſe, et ſic nec morte Chriſti placatum, oſtenditur. *VIII.* Ex

redem-

redemtione noſtra per mortem Chriſti facta ſatisfactionis dogma non ſtabiliri docetur, ſimul etiam de mediatoris voce et de poenarum ex perſonae dignitate, aeſtimatione non nihil agitur. *IX.* Explicatur, quid ſit, Chriſtum pro nobis eſſe mortuum. *X.* Agitur de expiatione peccatorum interuentu mortis Chriſti facta: ſeu de ſacrificio et ſacerdotio Chriſti, eiusque in paranda nobis peccatorum remiſſione efficacia.

Specimen in hoc ſcripto modeſtae atque eruditae controuerſiae CRELLIVS exhibuit, licet ab eodem pro peſſima cauſſa inſtitutae. Reſponſionem GROTIVS ipſe non dedit, hacque omiſſione ſuſpicioni locum fecit, ſemet non ingenue ac cordate pro ſatisfactione Seruatoris ſcripſiſſe, vel opere hoc CRELLIANO ita conturbatum fuiſſe, vt miſſa ſua de ſatisfactione Chriſti ſententia, CRELLIANAM amplexus fuerit. Accedit, quod peculiari epiſtola CRELLIO pro reſponſo ad librum ſuum gratias perſoluerit; quae epiſtola inſerta quoque eſt BARTHOLOMAEI fortgeſetzten Anmerkungen, *Coll.* IV. T. I. p. 396. quemadmodum quoque GROTIVM a Socini erroribus non plane alienum fuiſſe ex aliis rationibus conſtat. Vid. HERM. RAVENSPERGERI *iudicium de libro* GROTII *de ſatisfactione Chriſti. Groeningae* 1617. 4. et I. H. AB ELSWICH *in notis ad* MARTINI SIMONII *tr. de literis pereuntibus*, p. 66.

GROTII opus, quod prima vice prodiit, Lugduni 1617. 8. et 4. deinde repetitis vicibus, non ſoli tantum diſplicuit CRELLIO, ſed ipſis quoque GROTII fidei ſociis, nec his immerito, quia ex ſuſceptis Arminianorum placitis veritatem orthodoxam aduerſus SOCINVM parum accurate defenderat. Calamum igitur aduerſus eum ſtrinxit et Theologus, et ICtus, quisque ex princi-

piis

piis ſcientiae ſuae. *Alter* erat HERM. RAVENSPERGERVS, in ſcripto iam allegato: *Iudicium de libro* HVG. GROTII, *cui titulus: Defenſio fidei catholicae* etc. cui poſtea Io. GERH. VOSSIVS pro defendendo GROTIO oppoſuit: *Reſponſionem ad iudicium* HERM. RAVENSPERGERI *etc. Lugd. Bat.* 1618. 4. Alter erat VLRICVS HVBERVS in libro: *De foederibus, teſtamentis, liberationibus, ſatisfactionibus, acceptilatione, iure crediti diuini, aequitate, diſpenſatione et redemptione, diſſertationes iuridico-theologicae VII. quibus earum rerum iuridica popularis ſignificatio, quae fuit olim, quatenus S. ſcriptores de illis rebus egerunt, explicatur: cum variis vtilium rerum obſeruationibus. Franequ.* 1688. 8. Vid. *Acta erud.* 1688. p. 471. et vniuerſam harum controuerſiarum hiſtoriam in BARTHOLOMAEI fortgeſ. nützl. Anmerk. Vol. I. Coll. IV. et V. p. 386. et 507. ſeqq. Quae HIER. MOSCOROVIVS aduerſus GROTII opus in publicam lucem emiſit, infra ſub hoc auctore notabimus.

Interim CRELLII librum ſub examen vocarunt 1) D. ANDR. ESSENIVS *in Triumpho Crucis; ſiue fide catholica de ſatisfactione ac merito Chriſti, adſerta ac vindicata ab exceptionibus atque obiectionibus Socinianorum, potiſſimum vero ab illis, quas* Io. CRELLIVS *in reſponſione ſua ad librum* HVG. GROTII *de eodem argumento protulit. Amſtel.* ap. LVDOV. ELZEVIRIVM. 1649. 4. Alph. 3. pl. 6. et editio altera emendata, et diſſertatione *de ſubiectione Chriſti ad legem diuinam aucta. Vltraiecti* 1665. 4. 2) LAMBERTVS VELTHVYSENIVS, *in ſpecimine refutationis libri* CRELLII *de ſatisfactione Chriſti. Vltrai.* 1648. 12. Vid. PLACCII anon. p. 104. N. 695. 3) EDVARD. STILLINGFLETHVS in diſſ. *de ſatisfactione Chriſti*, quae 1669. et 1697. prodiit. 4)

FRAN-

FRANCISCVS TVRRETINVS *in diſpp. de ſatisfactione Chriſti etc. Lugd. Bat.* 1696. 4. 5) AB. CALOVIVS *in Scriptis Anti-Socinianis etc. Vlmae* 1684. fol. P. II. N. 7. *Diatribe, myſterium de ſatisfactione I. C. ad ſalutem aeternam cognitu omnibus neceſſarium aſſerens;* N. 8. *De Satisfactione Chriſti;* N. 9. *Noua declaratio de cauſſis mortis Chriſti, contra* CRELLIVM.

5. I. CRELLII *Franci Ethica Chriſtiana, ſeu explicatio virtutum et vitiorum, quorum in ſacris literis ſit mentio. Praefixa eſt eiusdem Ethica Ariſtotelica, ad ſacrarum literarum normam emendata. Cum triplici indice accuratiſſimo, vno librorum et capitum, altero locorum Scripturae citatorum et explicatorum, tertio materiarum, quae in vtraque Ethica tractantur. Selenoburgi, ſumtibus* ASTERIORVM, *typis Venetis.* 4. Impreſſionis annus non notatur. Praefixa diſſertatio ſuper *Ethicis Crellianis* abſoluitur pagg. 78. Ethica Ariſtotelica emendata, 248. et Chriſtiana, 674. et indic. pagg. 80. Liber STERNIORVM *Luneburgenſium* nomen et typos *Venetos* ſimulans, *Amſtelodami* prodiit apud BLAVIOS, horumque ſumtibus, curante STEPH. CVRCELLAEO, cuius opera et ſtudiis nonnulla Socinianorum opera luci publicae in Belgio ſunt expoſita. Vid. *Epp.* RVARI ex edit. ZELTNERI, p. 326. Idem liber hoc indice comparuit: Io. CRELLII *Franci, Ethica Ariſtotelica, ad ſacrarum literarum normam emendata. Eiusdem Ethica Chriſtiana, ſ. explicatio virtutum et vitiorum, quorum in ſacris literis ſit mentio. Huic editioni praeter praefixam auctoris vitam, accedit Catecheſis Eccleſiarum Polonicarum a* Io. CRELLIO, IONA SCHLICHTINGIO, M. RVARO et A. WISSOWATIO *recognita atque emendata, notisque eorum illuſtrata. Cosmopoli* per EVGENIVM PHILALETHEM

cIↃIↃCLXXXI. 4. Vita Io. CRELLII ab I. P. M. D. deſcripta, et diſſertatio ſuper Ethicis CRELLIANIS: ſimulque de virtutum ethnicae, hebraeae atque Chriſtianae inuicem comparatione, habet plagg. 10. Ethica Ariſtotelica in IV. partes diuiſa, pagg. 240. et plagularum ſigna ab *l.* ad *hh.* Ethica Chriſtiana, quae in V. partes et complura capita diuiſa eſt, cui tres adiunctae ſunt orationes Ethici argumenti, cum indice locorum S. ſcripturae, habet Alph. 4. et pl. 3. Orationum argumenta ſunt: 1.) *De honeſtatis natura et fonte*; 2.) *Cur nec Moſes, nec Philoſophi perfectam virtutem praeſcribere et conſtanter vrgere potuerint, et cur quaedam ad virtutis perfectionem ſpectantia, non ita praeſcripſerit Deus per Chriſtum, vt, ea non aſſequi, cum certa pernicie ſit coniunctum*; 3.) *De amore ſui.* Vid. PLACCIVS *Pſeudon.* N. 657. p. 184. Tandem *Catecheſis Racouiana*, ſine praecedente plagulae cuſtode, hunc prae ſe fert titulum: *Catecheſis Eccleſiarum Polonicarum, vnum Deum Patrem, illiusque filium vnigenitum Ieſum Chriſtum, vna cum Spiritu Sancto, ex S. Scriptura confitentium. Primum anno MDCIX. in lucem emiſſa; et poſt earundem Eccleſiarum iuſſu correcta ac dimidia amplius parte aucta; atque per viros in his coetibus inclytos,* IOANNEM CRELLIVM FRANCVM, *hinc* IONAM SCHLICHTINGIVM *a Bukowiec, vt et* MARTINVM RVARVM, *ac tandem* ANDREAM WISSOWATIVM, *recognita atque emendata: Notisque cum horum, tum et aliorum illuſtrata. Nunquam antehac hoc modo edita. Stauropoli. Per Eulogetum Philalethem.* cIↃIↃCLXXX. Vid. de hac editione Catechiſmi, *hiſtoriam noſtram Socin. Polon.* Auctor diſſertationis praemiſſae ita de CRELLII opere Ethico inquit: "Ethica Chriſtiana tibi damus, opus poſthumum Io. CRELLII,

qui

qui ſuismet aliis ex ſcriptis tibi forte an innotuit. Compluribus ante obitum annis, impulſu viri cuiusdam nobilitate iuxta generis ac eloquentiſſima ingenii facultate conſpicui, deproperauerat ille dictando, nulla praeuia ſcriptione, haſce vmbratiles quodammodo proluſiones ad diligentiorem cogitandi contentionem idoneas. Implere iſthaec, ac ne relegere quidem poſtea ipſi dabat iugis labor, quo diſtinebatur, alia ex alia ſubnaſcens cura et ſpiſſiſſime intercurrentia ex transuerſo negotia. Denſis tamen hiſce impedimentis obluctatus, ex integro recaleſcere ac reſumere impetum omiſſum induxerat: ab illo etiam impulſore ſuo ſtimulatus, vt praeter tactas iam quaeſtiones, alios etiam dignos vindicatione nodos proponeret vltro, euoluendos a ſe, diluendosque hiſce in libris. Sed in ipſo pene adparatu mors eum intercepit praematura; cuius in vicinia, ſingulari ab amico ſuo, inſignis et multiiugae viro doctrinae rogatus, quid Ethicis iſtis fieri vellet? Reſpondet, ſe totum, ſi quod ſit, operae ſuae pretium transſcribere in eum, qui correctioni admoliretur manum. Is igitur ipſe, cui datum hoc reſponſum, pleniorem quidem non aggreſſus emendationem; ſed excitus precibus aliorum, collegit exemplaria diuerſa et meliore ſelecto ad collationem reliquorum, voces quasdam interpunxit, iugulauit nonnullas, inſperſit etiam aliquando, quo ſenſus conſtaret planior, illibata tamen auctoris mente. etc."

Teſtantibus Actis MSSCC. Rvarvs quoque operi huic emendando diligentiam adplicuit, quem a. 1635. Synodus monuit, vt illud reuiſum breui tempore Racoviam mitteret, quo ab aliis quoque corrigeretur. In eadem Synodo Stoinio et Stegmanno cura in lucem proferendi librum maxime eſt commendata. In prae-

ſatione operibus CRELLII in Biblioth. FF. Polon. praemiſſa, circa hoc opus, *Bibliothecae* inſertum *Tomo* IV. opp. CRELLII, notatur, quod Ethica Chriſtiana huius auctoris, a prolixa illa de *veritate Chriſtiana et gentili* diſſertatione, ſint liberata, retentis illis, quae de Ethicis CRELLIANIS agunt. Illa enim diſſertatio non ipſius IOANNIS, ſed CHRISTOPHORI CRELLII labor eſt. Vid. IO. VOGTII *Catal. libb. rarior.* p. 194. LA CROZE *eſſais de litterature*, T. I. p. 83. ſeqq. Fuſiorem operis huius recenſionem inſtituit, et diſſentientes de variis illius, inprimis *Catecheſeos Racouienſis* editionibus, eruditorum relationes compoſuit ac conciliauit BAVMGARTENIVS *in Recenſ. Biblioth. Halenſ.* T. IV. p. 212-220.

Extat huius libri Belgica verſio ſub tit. *Chriſtelycke Zeede-Konſt*, *door* IOH. CRELLIVS; *Na de Copye gedrukt tot Lunenburg*, *by* IOHANN *en* HENRICH STERNS *Gebroederen.* Anno 1651.

CRELLII Ethicae Chriſtianae oppoſuit Theologus Regiom. DAV. VOGEL praeter inauguralem diſputationem pro Gradu, *de pietatis fuco et candore ex 2 Tim.* III, 1. ſeqq. *Gryphisw.* 1717. diſputationem II. et III. *de fictitiis pietatis gradibus Vnitariorum aduerſus* CRELLIVM. *Regiom.* 1718. et 1720. Quod Ethica haec Pelagianis ſuperſtructa ſit fundamentis ac principiis, notauit BVDDEVS *in Iſagog. hiſt. theol.* p. 650.

6. *Tractatus de Spiritu S. qui fidelibus datur. Auctore* IOANNE CRELLIO *Franco.* 1640. et 1650. 8. Prior editio Francof. poſterior in Belgio prodiit, in vtraque locus non notatur. Inſertus *Tomo* IV. *Opp.* CRELLII, p. 455. ſeqq. Translatus quoque in linguam Belgicam prodiit 1664. 8. pagg. 430. ſub tit. IOANNIS CRELLII *Verhandelinge*, *van den Heiligen Geeſt:* Die den Geloovigen

loovigen gegeven word. In't Iaar ons Heeren, 1664. Vid. DAV. CLEMENT *Biblioth. hiſt. et Crit.* T. VII. p. 331.

7. *Vindiciae pro religionis libertate*, ſub nomine IVNII BRVTI POLONI. *Eleutheropoli* MDCL. 4. et MDCLXXXI. 4. Inſertum Opp. CRELLII l. c. Prodiiſſe quoque *Eleuther.* 1637. 12. et 1650. 8. ap. GODOFR. PHILADELPHVM, a quibusdam notatum eſſe recordamur. Monendum tamen, ne hoc CRELLII opuſculum, cum alio STAN. LVBIENIECII, quod ſimilem prae ſe fert titulum, commutetur. Belgica verſio lucem [illegible]dit 1649. Vid. PLACCII *Pſeudon.* N. 485. p. 143. WALCHII *Biblioth. theol. ſelecta*, T. I. p. 911. CRELLIVM libri huius eſſe auctorem, quod a quibusdam in dubium vocatum eſt, *acta MSSCC. Synodi* a. 1635. Racouiae habitae manifeſte euincunt. Statutum enim in eadem eſt, vt RVARVS librum CRELLII *de ſeruanda pace et fide etiam haereticis*, qui idem ſane liber eſt, alibi extra Poloniam imprimi curaret. Librum hunc LE CENE in gallicam quoque linguam transtulit, eumque operi inſeruit, quod prodiit ſub tit. *Converſations ſur diverſes matieres de Religion, ou l'on fait voir la tolerance etc. avec un traite de la liberte de conſcience etc. Philadelphie* (i. e. Amſtelod.) 1687. 12. Vid. BAYLII *Opp.* T. IV. fol. 629.

8. *Commentarius in epiſtolam Pauli Apoſtoli ad Galatas, ex praelectionibus potiſſimum* IOANNIS CRELLII, *eccleſiae Racouienſis miniſtri*, *conſcriptus a* IONA SCHLICHTINGIO *a Bukowiec*, *eiusdem eccleſiae miniſtro. Racouiae typis Sternacianis. Anno Chriſti* 1628. 8. *pagg.* 316. *et* 26. praefat. et indic. Merito opus hoc CRELLII operibus exegeticis inſertum eſt, quamuis in illud publicandum SCHLICHTINGIVS ſtudium ſuum collocauerit, qui hac

de re in praefatione, quam litteris initialibus I. S. ſubſignauit, ſcribit: "*Porro commentarii iſtius* natales et ortum accipe. IOANNES CRELLIVS frater meus idemque collega in Domino chariſſimus Theologiae ſtudioſis hanc epiſtolam viua voce ſine ſcripto explicuit: lectionibus iſtis et ego interfui. Vbi reditum erat domum, ne ea, quae dicta eſſent, obliuione effluerent, aut ſaltem infra priuatum paucorum vſum deliteſcerent, ſumpto in manus ſtylo, literis illa mandabam: quae deinde [illegible]m collegae meo relegenda et recognoſcenda tradebam, vt is, quandoquidem ex eius potiſſimum lectionibus hauſta eſſent, vbi viſum foret, ea vel mutaret, vel etiam augeret. Itaque commentarius iſte ab illo primum veluti genitus et efformatus, et multis in locis auctus, a me primum ſuſceptus et in lucem editus eſt; vt non immerito illum quidem eius patrem, me vero matrem tantum ac nutriculam nominare poſſis." Quod huius generis ſcripta plura edita non fuerint, ita SCHLICHTINGIVS in initio praefationis excuſat: "Non pauca huc vsque ex Eccleſia noſtra prodierunt ſcripta, in quibus controuerſa quaedam in Chriſtiana religione dogmata variis diſputationibus agitantur: Ea vero, quae iuſtam aliquam Theologiae partem docendo pertractarent, ſane quam nos vellemus pauciora. Quod non vlla ſcriptorum Eccleſiae noſtrae incuria aut negligentia factum eſt: ſed quadam neceſſitate; quod viderent euellendas ſibi primum eſſe ex Eccleſiae agro malas et noxias errorum herbas, diuinae gloriae hominumque ſaluti multum obſtantes, quae tot ſaeculorum lapſu in immenſum excreuerant; - - - praeſertim cum ipſa erroris euulſione, veritas perſaepe inſeratur. Neceſſitatem vero hanc auxit aduerſariorum peruicacia, qui euiden-

euidentiſſimae veritati et clariſſimis ſcripturae teſtimoniis cedere nolentes, ſubinde ſumpto erroris patrocinio deſcenderunt in certamen, et editis in lucem libris nos prouocarunt, id quod etiamnum faciunt."

Quae SANDIVS l. c. p. 116. de hoc commentario narrat, quod a. 1660. belgice prodierit; dubium relinquunt, an non commentarium, cum paraphraſi confuderit, quae 1658. lucem adſpexit. Vid. REIMANNI *Biblioth. Theol.* p. 666.

9. IOANNIS CRELLII FRANCI *explicatio capitis decimi quinti prioris epiſtolae* PAVLI *ad Corinthios. Typis* PAVLI STERNACHI. *Anno Domini* 1635. 8. *pagg.* 282. et praef. 3. Opus auctoris vltimum atque poſthumum. Ita enim praefationis auctor anonymus, (quem PETRVM MORSCOVIVM eſſe ſuſpicamur) inquit: "Noſtrarum eſſe partium ducimus, poſtquam CRELLIVS praematura morte interceptus eſt, vt poſthumis eius ſcriptis te (lector) ſolemur." Idem narrat, quod CRELLIVS deſideriis et iteratis precibus amicorum, in hac potiſſimum parte, quae reſurrectionem corporum noſtrorum tangit, ſatis voluerit facere; "idque (ſunt verba editoris) eo fecit lubentius, quod ſciret, in ea omnis ſpei noſtrae, quam in coelum iam miſimus, cardinem verti; et nihilo ſecius magna cum dolentis animi aegritudine videret, quantopere hic extra veri viam prolabantur homines, nec poſſint ad germanam verborum PAVLI mentem pertingere. Viſum autem illi eſt, omnia altius repetere et in totum caput iuſtum expedire commentarium, vt ſic plenius conſtaret opus, contextus verborum, et tota rerum ſeries magis ſub conſpectu ponerentur, nihilque eſſet vltra, quod ſenſum aliqua obſcuritate inuolueret. Coeptus eſt liber paucis ante obitum diebus ad limam

 reuo-

reuocari, et a mendis, quae inter extemporalem dictandi feſtinationem forte irrepſerant, vltima manu repurgari; ſed cum iam maxime feruebat opus, nec parum in emendando auctor progreſſus erat, inopinato eum vita deſtituit." Prodiit quoque Belgica verſio 1653. 4. ſub tit. *Verklaring over het XV. Cap. 1 Cor. etc.*

10. *Commentarius in epiſtolas* PAVLI *Apoſtoli ad Theſſalonicenſes. Ex praelectionibus* IOANNIS CRELLII FRANCI *conſcriptus a* PETRO MÖRSKOVIO *a Morskow. Racouiae typis* PAVLI STERNACII, *anno a Chriſto nato.* 1636. 8. pagg. 247. et 21. praef. et indic. Eadem ratione qua CRELLII praelectiones in epiſtolas ad Theſſalonicenſes, ita quoque eiusdem explicationes in priorem ad TIMOTHEVM, ad TITVM et PHILEMONEM calamo excepit MORSCOVIVS, quas omnes operibus CRELLII exegeticis, vna cum his typis antea expreſſis, inſertas legimus. De hoc opere ita MORSCOVIVS in praefatione, quam die 3. Maii 1636. ſcripſit, inquit: "Ad commentarium venio; - - - hoc tantum de illo in praeſentiarum tibi videtur indicandum, rem fere hic eſſe a CRELLIO, verba vero a nobis et ea quidem non omnia. Erat videlicet in more magno illi Theologo, viua tantum voce auditoribus ſuis in euolutione et explicatione ſcriptorum apoſtolicorum ſine vllo ſcripto praeire: qua ratione cum iſtarum quoque epiſtolarum interpretationem aggrederetur, auctor ipſe mihi fuit, vt ſcripto iſta, propter et memoriae ſubſidium, et aliorum, qui lectionibus iſtis non intereſſent, emolumentum conſignare vellem; parui ego libenter, tam iuſta et non cum aliorum tantum, verum meo etiam ipſius ſingulari fructu coniuncta imperanti: cumque ita, quae tum ex illius diſſerentis ore hauriebam in chartam coniicerem, vt quae

quaedam etiam, quae non dicta videbantur, de meo, ſenſus illius expiſcandi gratia adderem, tradebam illi recognoſcenda: quae ille poſtea ad ſuum arbitrium finxit et refinxit, multis inductis, nonnullis etiam de ſuo additis. In primis vero illa in poſteriori epiſtola C. 3. a v. 6. ad finem vsque omnia ſunt plane illius. Nam cum in his, doctrinae de excommunicatione, in qua multi coecutiunt, plenius pertractandae campus mihi aperiri videretur, nixus ego an abuſus dicam facilitate, et in omnes de quolibet bene merendi partes accincta propenſione viri, ſpatium tantum nudum et ſine litteris in charta reliqueram, addito, velle me, vt iſtam materiam ſuis ipſe verbis, prout ipſi videretur, pertractandam ſuſciperet. Nec detrectauit ille, qui omnibus cuperet eſſe omnia, et ſuo ipſe ſtylo, vt ambiueram, omnia perſequutus eſt; addito tamen, tam plenam doctrinae de excommunicatione tractationem non huius eſſe loci, et velle poſtmodum ethicae ſuae recognitae inſeri, quae commentationis huius pomoeria excedere viderentur. Verum vt ipſum commentarium ſcribebam ego, et recognoſcebat ille, non ſine edendi; ita nec iſta poſtquam tradiderat mihi, aut ille in manus reſumſit vmquam, aut ego vel in minimis mutare fas mihi putaui, exceptis tamen iis, quae temporibus condonanda videbantur."

Reuidendi ac prelo committendi commentarium hunc nec non eiusdem auctoris paraphraſes in epiſtolas apoſtolicas negotium a. 1635. Synodus demandauit Stoinio et Schlichtingio, addito hoc iniuncto, vt in praefatione notaretur, quod auctor eas tantum in calamum dictauerit, neque edi iſto tempore voluerit. Prodiit iſte commentarius belgice 1658. 4. et 1664. 8.

nec non anglica verſio, ſub titulo: *Expiator peccatorum*, notante SANDIO. In *Sorberianis* p. 53. ſeqq. maxime hic CRELLII commentarius, nec non ille in *ep.* PAVLI *ad Hebraeos* laudatur.

Belgica verſio omnium CRELLII paraphraſium in epiſtolas Apoſtolorum, hunc prae ſe fert titulum: *Paraphraſis, dat is, Uytbreyding van* IOHANNES CRELLIVS FRANKVS *over de meeſte en vornaemſte Brieven der Apoſtelen. Van welkem het Regiſter aan d'andern Zyde ſtaat. Uyt het Latyn vertaalt. Tot Vrederykſtad, voor Filalethius Vreederyk, na het Iaar* 1658. 4. pagg. 118. 52. 16. 15. 12. 93. 45. et 12. Exhibentur in hoc Volumine CRELLII paraphraſes in Epp. PAVLI *ad Rom. Gal. Epheſ. Philipp. Coloſſ.* et *Hebr.* quae operibus eiusdem exegeticis Tom. III. Bibliothecae FF. PP. inſertae ſunt. Cum ſcripta exegetica CRELLII teſte SANDIO l. c. p. 118. a. 1665. prodierint; verſio paraphraſium belgica aliquot annos praeceſſit editionem earum latinam. Alio quoque ordine illa verſio typis exſcripta eſt, ac quidem titulus eaſdem indicat; quia paraphraſi epiſtolae ad Romanos variantes quaedam lectiones in exemplaribus calamo deſcriptis obuiae, ex paraphraſibus epp. *ad Galatas, Epheſios* et *Philippenſes* ſubiunctae. Huic operi duplex adtexta eſt appendix. *Prior* exhibet paraphraſin epiſtolarum IACOBI et IVDAE a D. K. F. concinnatam, quae litterae Dirk Kampenhuyzen, coniiciente BAVMGARTENIO *in hiſt. libbr. memorab.* T. XI. p. 28. innuunt. *Poſterior* abſoluitur paraphraſi commatum XV. priorum, primi capitis Euangelii IOANNIS, cuius auctor eſt IONAS SCHLICHTINGIVS, quaeque latina exſtat in *Bibliotheca FF. PP.*

11. *Problemata N. cum ſolutionibus* CRELLII, *Tomo IV. Opp.* CRELLII *inſerta.*

12.

12. *Solutio III. quaeſtionum, a* Io. Stoinio *propoſitarum, eodem loco.*

13. Ioannis Crellii, Franci, *Liber de Deo et eius attributis, praefixus eſt quinque libris* Ioannis Volkelii, *Miſniti, de vera religione.* Racouiae typis Sebastiani Sternacii. 1630. 4. et in Biblioth. FF. PP. occurrit. Idem liber Crellii et Volkelii iunctim, Amſtel. 1642. editus, Magiſtratus iuſſu combuſtus. Inſertus quoque eſt Maresii *hydrae Socinianismi expugnatae, et Roterodami* a. 1649. et pluribus locis iteratis vicibus, in belgicum idioma transfuſus lucem adſpexit, ſub tit. *Van Godt en ſyne Eygenſchappen etc.* Item Freiburgi 1663. Vid. Io. Vogtii *Catal. libb. rar.* p. 714. Occurrit in hoc opere Crelliano: Demonſtratio exſiſtentiae Dei ex mundi exſiſtentia, de nominibus Dei hebr. et graecis, Deſcriptio de Deo, qui eſt ſpiritus aeternus, et de attributis diuinis, ad quae intellectum et voluntatem Dei refert; nec non de illis, quae affectuum inſtar Deo inſunt, et de decretis diuinis.

14. *Explicatio difficiliorum ſcripturae S. locorum, vna cum reſponſione ad aliquot quaeſtiones.* An idem liber ſit, qui a. 1656. belgice prodiit, cuius titulum Sandius allegat l. c. p. 118. certo a nobis dici nequit.

15. *Commentarius in epiſtolam ad Hebraeos, ipſius ope* Iona Schlichtingio *concinnatus.* Racouiae 1634. 8. Belgice 1658. 4. Vid. Sandivs l. c. p. 117. et 119. Inſertus operibus Crellii in Biblioth. FF. PP. Vol. III.

16. *Commentarii et Paraphraſes in omnes Epiſtolas Paulinas.* Has ſingulas concinnauit, ſub quibus vero comprehenduntur, quae iam in ſuperioribus Numeris 2. 8. 9. 10. 14. 15. de huius generis lucubrationibus ſunt recenſita.

17.

17. *De expiatione peccatorum noſtrorum;* tractatus germ. 8.
18. *Expoſitio fidei.* MSC.
19. *Epiſtolae* ad MICH. GITTICHIVM, it. ad MART. RVARVM alioſque MSSCC. Vna ad RVARVM ſcripta, inſerta eſt THOM. CREENII *animad. philol.* P. V.
20. *Reſponſio ad ep.* MICH. GITTICHII, *ſcripta Racouiae* 1614. 19. *Octobr.* inſerta Tomo IV. Opp. CRELLII l. c.
21. *Tractatulus, in quo docetur, omnibus pietatem eſſe colendam,* inſertus l. c. Belgice lucem vidit ſub tit. *Kort Vertoog van de Godſaligheyd, vertaalt door* DAN. VAN LOENEN. *Amſterd.* 1673. 12. et 1678. 12.
22. *Reſponſio ad* M. CORNEL. MARCI, Altorph. *argumenta, quibus probare nititur, Chriſtum eſſe Deum illum vnum, et Sp. S. eſſe perſonam.* Adtexta eſt *commentario in II. Ep. ad Timoth.* P. III. *Opp.* CRELLII, et quae ibidem deſunt, ZELTNERVS ſuppleuit l. c. p. 774. ſeqq.
23. *Diſcurſus de felicitate.* Fragmentum hoc comparet P. IV. *Opp.* CRELLII.
24. Quod CRELLIVS transferendis in linguam Germanicam *libris N. T.* operam ſuam nauauerit, alio loco notabimus; nec non
25. Quod *Catecheſin Racou.* emendauerit ac notis illuſtraverit, quae poſt nouam SCHLICHTINGII et WISSOWATII reuiſionem 1665. 8. et 1680. 4. prodiit, quae editio CRELLII *Ethicae* adtexta. Vid. N. 5.
26. IO. CRELLII, FRANCI, *prima ethices elementa. Opus poſthumum, Racou.* 1635. 8. Liber in rariſſimis habendus, diſtinctus plane, ab altera CRELLII *Ethica,* quae in 4. prodiit. Vid. *Catal. libb. rar.* DAN. SALTHENII, p. 530. N. 2663. Praefationem praemiſit PETRVS MORSCOVIVS ex decreto Synodi 1635. Liber lectionibus Scholaſticis deſtinatus, iam ante eius editionem huic

vſui

vſui inſeruit. De eodem H. GROTIVS in epiſtola ad RVARVM, *Lutet.* 1639. d. XVII. Maii data in huius epp. ex edit. ZELTNERI, p. 163. ſcribit: "In Ethices compendio multa ſunt docta, multa ad vitam vtilia. Nimis in quibusdam Ariſtotelizat. Verum hoc ipſum quoque deprehendiſſe, ſed morte praeuenſum emendare nequiſſe, ex praefatione diſco." De nouo igitur ex ſcriptis CRELLII Ethicis concinnando compendio, familia Sociniana cogitauit, hincque in Conſeſſu Raſzcouienſi a. 1655. GEORGIO CIACHOVIO committebatur, vt vtramque CRELLII Ethicam in compendium redigeret, et in linguam polonicam transferret. An hoc lucem viderit, certo a nobis ſtatui nequit.

27. *Epiſtola ad* MART. RVARVM, Gedanum ſcripta 1624. 19. Iulii, miſſaque per fratrem mercatus cauſſa eo proficiſcentem. Legitur in extenſo apud TH. CRENIVM *in animadu. hiſt. philol.* T. V. p. 261.

28. *Epiſtola ad* CORN. MARCI, Altorph. ſcripta Racouiae 1625. 21. Ianuar. inſerta operi ZELTNERI, p. 775.

29. *Epiſtola ad eundem* nomine publico coetus ſui ſcripta. Reſponſoria eſt ad CORN. MARCI petitum de ſe ſuſcipiendo in Vnitariorum communionem, quae probabiliter circa annum 1615. data, legitur apud ZELTNERVM l. c. p. 378.

30. *Carmina quaedam* in honorem fautorum ac amicorum, e. g. IO. GE. FABRICII, FRAVENBVRGERI, HAINLINII etc. concinnata, quae haud contemnendam CRELLII in poëſi latina facultatem comprobant, ZELTNERVS l. c. p. 214. 218. 240. etc. inſeruit.

31. Eundem ſcripſiſſe *epiſtolam de ſtatu impiorum poſt mortem* ad CHRISTOPH. SIENIVTAM, ex IO. NAERANI epiſtola ad RVARVM a. 1642. ſcripta, in huius epp. ex edit.

edit. ZELTN. p. 323. conſtat. Lucem vero eadem, quantum ſcimus, non adſpexit; in operibus CRELLII ſaltem non comparet, nec SANDIVS l. c. eiusdem meminit.

CHRISTOPHORVS CRELLIVS SPINOVIVS.

IOANNIS *ſenioris* filius ſecundo loco natus, IOANNIS iunioris frater ſenior, et THEOPHILI iunior. Anno 1642 Gedani, moderante ibidem ſtudia eius RVARO vixit, publicisque ibidem coetus Sociniani ſtipendiis ſuſtentatus eſt. Vid. *Acta MSSCC.* A. 1646. BAVMGARTIO, in Tranſyluaniam conceſſuro, ad ſcholam Luclauicianam ſucceſſor deſignatus, a. 1648. vero IOANNI ARCISSEVIO in exteras regiones ad amplificanda coetus ſui commoda delegato, itineris comes et cooperarius in demandato eidem negotio conceſſus eſt. In Synodo Raſzcouienſi a. 1650. ad coetum Krzelouienſem, vt in eodem ſermones ſacros haberet, delegatus eſt, ipſique iniunctum, vt patris ſui librum *de vno Deo Patre* contra aduerſarios tueretur, omnesque ſimul eadem opera refutaret, in quem finem RVARVS, BOTSACCI et CALOVII ſcripta, ſumtu publico compararet. A. 1651. Raſzcouienſi coetui, ſermones eccleſ. habendo inſeruiit ex ſtatuto conſeſſus Czarcouienſis; in quo monitum reiteratum, vt ſemet ad refutandum patris ſui aduerſarios pararet. In eodem conſeſſu omnes, qui Io. CRELLII ſcripta poſſiderent, admoniti ſunt, vt illa CHRISTOPHORO filio traderent, qui eadem praeuia cenſura in lucem publicam emitteret. A. 1652. Raſzcouienſi coetui adhuc commodatus eſt, qui eidem ſtipendium 400 flor. et alimenta ſuppeditauit, teſtantibus *Actis MSSCC.* Czarcouienſis conuentus. In eodem dignus habebatur, qui Miniſterio Eccleſ. initiaretur; ſed ipſe dilationem ac moram ſibi expetiit, quam quoque obtinuit. Sequente vero anno 1653. Siedliſciae

Iiſcino vna cum IOANNE PREVSSIO Miniſterio Eccleſ. ſolenniter initiatus eſt. A. 1654. in conſeſſu Czarcouienſi ſtatutum, vt ANDREAE WISSOWATIO ad coetum Raſzcouienſem translato, ſuccederet ad Ropcouienſem. Poſt exſilium Polonicum, coetui *Cruciburgi* in Sileſia ex exſulibus Polonis collecto miniſter praefectus eſt. A. 1663. vero, ipſi et fratri eius IOANNI cura coetus exſulum Polonorum, qui *Fridericopoli* iſto tempore erat, commendata eſt. Duplici vice in Angliam transfretauit, cumque 1668. ſecundum iter ſuſciperet a negotiis miniſterii eccleſ. in coetu Sileſiaco pro iſto anno liberatus eſt, hac tamen conditione, vt proximo anno ad coetum ſuum reuerteretur. Ad ſecundum hoc iter, ſpe ab amicis transmarinis ſibi facta educandi ibidem liberos ſuos inuitabatur; quod ſatis commonſtrat, quantum ſibi inter Anglos in primo itinere contraxerit fauorem. Vid. *Concluſa MSSCC. conſeſſus Cruciburgici* a. 1668. Quod coetus exſulantis per decem annos in Sileſia, et per totidem annos in Boruſſia, et quidem Andreaewaldae ad terminos Poloniae miniſter fuerit, et, dum in praeſentiſſimo periculo, coetus ſui commodis inſeruiendo, iter per Poloniam in Sileſiam faceret, a. 1680. d. 12. Decembris obierit, *acta MSSCC.* commemorant, quod etiam SANDIVS l. c. p. 162. exponit. Funus eius terrae mandatum eſſe priuatim in agro villae, *Radziborsko* dictae, ſub patrocinio MORSTINIORVM, qui ſolito more gentis dicuntur eſſe de RADZIBORSKO, attauis editi MONTSTERNIIS in Palatinatu Cracouienſi, mihi aliquando PAVL. CRELLIVS per epiſtolam nuntiauit. Duos reliquit filios, SAMVELEM et PAVLVM. Plura de eodem in *Act. Synod. MSSCC.* expoſita, ſuo loco a nobis inſerta ſunt.

SCRIPTA:

1. *Diſſertatio de virtute chriſtiana et gentili;* quae praemiſſa

miſſa eſt patris ſui *ethicae chriſtianae*, editae 1650. 4. et 1681. 4. *Coſmopoli*, i. e. *Amſtelodami*.

2. *Epiſtola ad generoſ. Dn. Baron. N. N.* in qua habetur *narratio de colloquio Roznouienſi* inter Rom. Catholicos et Vnitarios habito. Scripta 1660. 19. April.

De hoc colloquio a die X. ad XVI. Martii a. 1660. habito, ſcriptum ANDR. WISSOWATII SANDIVS allegat, p. 149. nec non inter auctores anonymos, p. 178. quod vtrumque vnum idemque videtur. Venit quoque ad manus noſtras *MSC.* cui titulus: *Summa colloquii Roznouiae habiti, communicata ab* ANDREA IOVEDECIO. A. 1660. d. 10-16. Martii, quod vero iam inſertum reperitur WENGERSCII *hiſtoriae Eccleſ. Slauon.* p. 538-586. ſed de his alio loco.

3. *Epiſtola de ſtatu Vnitariorum in Anglia. MSC.*

IOANNES CRELLIVS, *Iunior.*

IOANNIS CRELLII filius tertio loco natus, frater THEOPHILI et CHRISTOPHORI. A. 1642. Luclauiciis operam nauauit ſtudiis, ſimulque infantes minores in ſchola iſtius loci inſtituit. A. 1650. in Raſzcouienſi coetu ſermones eccleſiaſticos habuit, ſed paulo poſt iter ingreſſus videtur; nam eidem iam A. 1651. in peregrinis regionibus verſanti ex concluſo conſeſſus Czarcouienſis 300 fl. deſignati ſunt; aequalis ſumma a. 1652. ex decreto conſeſſus Czarcouienſis ipſi in exteris regionibus adhuc commoranti ſtatuta eſt. Et cum hoc anno iter quoque in Angliam fecerit, Conſeſſus RVARO commiſit, vt CRELLIO, praeter ſtatutam hanc ſummam, additamentum pro hoc itinere transmitteret. A. 1653. in conſeſſu Siedliſcenſi, ipſi iterum 300 fl. deſignati ſunt, ſimulque iuſſus eſt, vt in proximo conſeſſu ex itinere in patriam rediret. Anno 1654. redux

in

in conſeſſu Czarcouienſi, ad RVARVM ſubleuandum miſſus eſt, inſeruiendo coetui Gedanenſi et in vicinia lingua germanica et polonica. Straſſinii apud RVARVM habuiſſe hoſpitium ſuum, acta conſeſſus Raſzcouienſis a. 1655. nos docent, cuius concluſo CRELLIVS admonitus eſt, vt ſtudio medico abſtineret. Ex eiusdem conſeſſus actis conſtat, quod RVARI filiam in matrimonio habuerit Doctorisque in medicina gradum et titulum adfectauerit, niſi forte eodem alicubi inſignitus iam fuerit. Poſt generale exſilium polonicum vna cum fratre ſuo CHRISTOPHORO coetui Fridericopolitano ex exſulibus collecto miniſter praefuit a. 1663. Poſt aliquot annos in Belgium ſemet contulit, et officinae typographicae praefuit. Amſtelodami eum mortuum eſſe, PAVLVS CRELLIVS olim mihi ſignificauit. Quos reliquerit liberos, ſchema genealogicum ſub SAMVELE CRELLIO ſubiiciendum indicat. An ſcripta quaedam concinnauerit, omnino nos latet.

SAMVEL CRELLIVS.

Vir doctiſſimus et ingenioſiſſimus IOANNIS CRELLII nepos, CHRISTOPHORI (non vero THEOPHILI, quod ZELTNERVS putauit l. c. p. 197.) filius. Familia SAMVELIS CRELLII, in nouis publ. litterar. Hamburgenſibus a. 1748. p. 345. et in Collect. Vet. et Nou. theol. a. 1750. p. 943. ſchemate quodam exhibetur, quod etiam reperitur in HEINSII H. E. N. T. contin. T. IV. p. 3398. Communicauit illud ipſe SAM. CRELLIVS cum PAVLO BVRGERO, Archidiacono Herſpruccenſi in diſtrictu Noribergenſi, cum a. 1731. Amſtelodami commoraretur. Hoc autem eſt ſchema genealogicum:

IOANNIS CRELLII FRANCI Filii,

 THEO-

THEOPHILVS, CHRISTOPHORVS, IOANNES.
Huius IOANNIS II. filii duo
MARTINVS et DANIEL
viuunt (ſcil. a. 1731.) Amſtelodami.
Duo, IOANNES, qui typographus erat,
et PETRVS, mercator, mortui ſunt.
(PETRVS reliquit filiam MARIAM et filium IOANNEM) (*)
Viuunt etiam (1731) duae filiae (IOANNIS II.) coelibes.
CHRISTOPHORI filius, SAMVEL CRELLIVS,
habet duos filios.
STEPHANVM et IOSEPHVM (qui habet duas filiolas)
et duas filias,
THEOPHILAM nuptam I. A. LEDDINO, Doctori Medico iam
viduam; alteram virginem DOROTHEAM.

Vitam SAMVELIS expoſuerunt, vel potius quaedam ex vitae ipſius fatis momenta collegerunt, MOSHEMIVS in diſſ. *de raptu Chriſti in coelum, quem Sociniani fingunt,* contra SAM. CRELLIVM, Helmſt. 1729. quae inſerta eſt *Syntagm. diſſert. ad ſanctiores diſciplinas pertinent.* p. 333. ſeqq. IO. ERH. KAPPEN *in hiſt. Artemonis et Artemonitarum,* Lipſ. 1737. IOACH. LANGIVS *in compellatione epiſtolica ad Socin. inprimis ad* SAM. CRELLIVM, Amſtel. 1740. PAVL. ANTONIVS *in Collegio Antithet.* p. 26. ſeqq. GOETTEN-jezt leb. Gel. Europa, T. III. p. 277-304. SCHMERSAL in den Nachr. von jüngſt verſtorb. Gelehrten, P. I. CHAVFEPIE *Dicton. hiſtor. Critiqu.* T. II. p. 88. HECHTIVS ad RAMBACHII *Introd. in controu. Sociniſt.* T. I. p. 208. *Noua litter. Hamburg.* 1747. p. 703. 1748. p. 345.

Natus a. 1660. menſe Martio. Corrigendus proinde error typographicus in CHRIST. GVIL. FRANC. WALCHII *Comp.*

(*) Hunc coelibem Londini vixiſſe et a. 1745. adhuc fuiſſe ſuperſtitem, PAVLVS CRELLIVS olim me docuit.

Comp. hiſt. Eccl. recent. p. 198. quo annus natiuitatis 1710. proditur. Iuuenis in Gymnaſio Arminianorum, quod Amſtelodami eſt, ſtudiis operam ſuam nauauit; a. 1680. Berolinum acceſſit, ibidemque per aliquod tempus ſubſtitit, inde in Boruſſiam ſe contulit.

Complures annos *Koenigswaldae* prope Francofurtum ad Oderam, in quem locum ex Boruſſia conceſſit, vixit ibidemque miniſterio eccleſiaſtico inter Vnitarios Marchicos functus eſt, poſt obitum PREVSSII, imo illo adhuc ſuperſtite, ſed emerito a. 1696. cuius gener CRELLIVS noſter fuit. Anno 1687. in Synodo Selchouiae in Marchia habita, in Seniorum Synodi numerum ſuſceptus eſt. Ex hoc loco aliquando excurſiones Francofurtum et Berolinum fecit. Hinc in Belgium et ex Belgio in Angliam transfretauit, ibidemque a. 1697. editionem libri ſui: *Fides primorum ſaeculorum etc.* promouit Londini. Vſus eſt in Anglia Patrono illuſtr. Comite de *Schaftsburia.* Vid. *Lettres de Mr.* BAYLE, *avèc des notes de Mr.* MAIZEAVX, T. III. p. 1087. et harum epiſtolarum indicem, ſub tit. CRELLIVS. Ex Anglia in Belgium rediiſſe veri ſimile eſt, ibidemque typis exſcribi curauit librum, cui titulum fecit: *Cogitationum nouarum etc.* Inde in Germaniam rediit, Berolinumque repetiit, quo loco a Bibliopola REINIERIO LEERS commendatitias exhibuit ANCILLONIO, qui eum humaniſſime excepit. Vid. Epp. BAILII, T. II. p. 791. I. C. DIPPELIVS PFAFFIO aliquando retulit, quod Berolini CRELLIVM diſputando ad ſilentium redegerit. Vid. PFAFFII *Introd. in hiſt. theol. liter.* P. II. p. 334. Poſtea Koenigswaldae iterum per aliquot annos commoratus, ibidem miniſterio eccleſ. inter Antitrinitarios Marchicos et Sileſiacos praefuit, quo loco ab anno 1710. aliquot epiſtolas ad LA CROZIVM dedit, nimirum a. 1710. 20. Nouembr.

1718. 25. April. 1724. 16. Octobr. 1725. 21. Ianuarii, quae *Theſauro epiſtolico* LA CROZIANO, T. I. p. 89. ſeqq. inſertae leguntur. Koenigswalda Berolinum non numquam acceſſit, ibidemque cum eruditis, LA CROZIO praecipue amicitiam contraxit. Cum in Academia Halenſi ſub Rectoratu STRYCKII in ciuium academ. numerum ſuſcipi voluerit, id ipſi denegatum eſt.

Circa finem anni 1725. iterum ad Anglos migrauit, teſte BAYLIO in Opp. T. IV. f. 874. vbi *initium Euangelii Ioannis* in lucem emiſit, et a. 1727. exeunte menſe Aprili Londino in Belgium ſe contulit. Vid. *Theſ. epiſt.* LA CROZIANVS, T. I. p. 105. Eodem anno 1727. d. 17. Iulii Amſtelodamo ad LA CROZIVM l. c. p. 102. ſcribit: "Iam mihi hic ſedes figenda eſt, ob rationes id exigentes, quamquam non adeo libens relinquo Germaniam et admodum inuitus, tua eruditiſſima humaniſſimaque conuerſatione carebo. Ex hoc loco aliquot ad LA CROZIVM dedit litteras l. c. Tomo I. inſertas.

Compluribus CRELLIVS, in Anglia potiſſimum et Belgio patronis vſus eſt, et inter hos, praeter illuſtr. comitem *Schaftsburium*, Bibliopola famigeratiſſimo REINIERIO LEERS, BAYLIO aliisque. Exſtat in Epp. BAYLII vna ad CRELLIVM in Opp. T. IV. fol. 873. (Epp. BAYLII T. III. p. 1086.) quae teſtimonio eſt, quanti eum fecerit, quaeque ſimul quaedam ad eius hiſtoriam ſpectantia exponit, ideoque illam hoc loco inſerendam iudicamus.

Vir Clariſſime!

"Imparem me agnoſco agendis gratiis, quotquot debeo pro tam luculentis atque copioſis obſeruationibus collectionibusque circa *Rocos*, quibus me locupletaſti. Conabor earum opera, elucidare hoc argumentum hiſtoricum, in ſupplemento Lexici mei, (cuius impreſſio necdum

ſcio

ſcio quando inchoabitur) nec praetermittam frui ſubſidiis, quae adnexa eſſe voluiſti, egregia ſane, et quae virum ſubacti ingenii ac iudicii redoleant; quae non adulandi animo dico, ſed ex ſincero teſtimonio. Pergratum mihi fuit, Vir Illuſtriſſime, talem accipere notam amicitiae diligentiaeque tuae, ſed pudet ac piget, non adeſſe mihi occaſionem, animum opera quadam teſtificandi; libentiſſime acciperem, ſi qua ſe offerret.

Fratrem tuum, dignum ſane ſuo nomine, (PAVLVS is eſt CRELLIVS) audio Cantabrigiae verſari, et in optimarum artium vberiori cognitione comparanda gnauiter laborare. Hinc eius Patroni, praeſtantiſſimi Comitis, (*Mylord* SHAFTSBVRY) amori erga antiquam litteraturam ingens accedet commodum.

Salutem plurimam tibi dicit LEERSIVS noſter, omniaque fauſta precatur. Idem eſt meum votum ferventiſſimum. Vale, Vir Clariſſime, et me amare pergito,

Tui Studioſiſſimum

Roterod. 21. *Iunii* 1706. BAYLE."

Verſatus quoque eſt in Anglia cum GRABIO, cui frequentes cum CRELLIO intercesſerunt ſermones, quique faciles proboſque hominis mores laudabat, et inſigne inueſtigandae antiquitatis ſtudium, finem vero et ſcopum praefixum mirum quantum teſtabatur. Vid. Io. CHRISTOPH. WOLFFII epiſtola ad LA CROZIVM data Hamb. 1716. d. 6. Octobr. *in theſ. epiſtol. La Croziano*, T. II. p. 131. Idem WOLFFIVS ſe audiuiſſe narrat, *Clar.* HVDSONVM ab aliis edoctum, quas partes ſequeretur CRELLIVS, eum a Bibliothecae Bodleianae forulis arcuiſſe, veritum ſcilicet, ne ad SANDII exemplum eius codicibus acceptum aliquando ferret, quod peſſimae cauſſae incruſtandae et ornandae idoneum putabat. ISAACO quoque NEVTONIO CRELLIVS

acceptus fuit, qui longum aliquando cum eodem colloquium inſtituit et abeunti donum inſigne exhibuit. Tantos ſibi patronos atque amicos conciliauit, et morum comitate et ſingulari eruditione. A teneris enim operam nauauit tum litteris S. quam profanis, inprimis antiquitatibus ſacris et hiſtoriae eccleſiaſticae.

In Germania magni eum fecit LA CROZIVS, cuius ad illum ſcriptae epiſtolae VIII. id teſtantur *in Theſauro epiſt. La Croziano*, Tom. III. N. 53-60. p. 108-116. Nunquam tamen intermiſit LA CROZIVS in hiſce epiſtolis ſuum CRELLIO teſtari diſſenſum, imo dolorem ex placitis illius paſſum. Ita in epiſtola IV. ſcripta 1727. menſe Aprili l. c. p. 113. ſcribit: "Nihil miror ARTEMONIVM a me diſſentire: iam enim animi eius ſenſus intimos noui, qui vtinam nihil eius aeternae ſaluti noceant, quod ex animo voueo. Eum enim amo, et egregias eius animi dotes magnifacio. Plura ea de re inter nos confabulabimur, cum huc redieris, nam vix arbitror te perpetuo in Batauia futurum, etſi id adfirmare videaris." In epiſtola quinta, ſcripta 1729. 20. Iunii ead. pagina ita LA CROZIVS: "Defenſionem tuam (Vid. inter ſcripta eius N. 10.) deferri curaui in Bibliothecam Regiam, de qua defenſione hic iudicium meum non interponam: quid enim id curares? Animus eſt modo, quidquid vitae ſupereſt, pacifice tranſigere. Me vero tui miſeret, qui bonum ingenium et eruditionem minime vulgarem conſumis in imminuenda maieſtate Seruatoris noſtri. Scio tibi aliter videri; at velim cogites, in eiusmodi ſtudio de ſalute aeterna agi, cuius iacturam rerum omnium maxime formidabilem eſſe cenſeo. - - - In ſententia mea orthodoxa firmus et conſtans ero vsque ad mortem: nec tamen diſputabo aut rixabor. Veritas religionis ita certa eſt apud me, vt nulla muta-

mutatione ſacri textus, nulla etiam ſophiſtica obiectione conuelli poſſit." In epiſtola ſexta l. c. p. 114. ita inquit: "Te ſemper amaui et inuito ſententiarum in rebus grauiſſimis diuortio, pro homine bono et moderato habui. Vtinam, cum talis ſis, noſter eſſes. Id forte erit aliquando, quod precor ex animo Deum O. M. vt quam primum faciat. Tunc erit gaudium in coelo et in animis amicorum tuorum, inter quos primum fere mihi locum, quodam iure meo flagito. In epiſtola ad MOSHEMIVM d. V. Non. Octobr. 1718. data, CRELLIVM LA CROZIVS adpellat hominem, quo, ſi haereſin immedicabilem demas, nihil melius, nihil ſedatius eſt; additque eumdem Berolinum nonnunquam veniſſe e ſeceſſu quodam ſuo, ſeque adire ſolitum fuiſſe.

Quod ex honorario, ſcriptis ſuis, quibus inclaruit ſibique inter Socinianos Doctoris locum acquiſiuit, a Librariis ſtatuto maxima ex parte vitam ſuam ſuſtentauerit, nobis probabile admodum videtur. Sunt vero omnia, quae in lucem emiſit opera, eruditionis ac ſtudii literarii non vulgaris laude minime defraudanda. Obiit CRELLIVS Amſtelodami a. 1747. d. 12. Maii anno aet. 87. In *nouis litterariis Hamburg.* 1747. p. 703. narratur, quod circa vitae finem errorum ſuorum ipſum poenituerit, huiusque poenitentiae non ſimulatae haud obſcura dederit documenta, quod PAVLO BVRGERO, Archidiacono Herſpruccenſi in iisdem nou. publ. Hamb. 1748. p. 345. eam ob cauſſam veri haud abſimile videtur, quia ſibi Amſtelodami degenti CRELLIVS a. 1731. oretenus teſtatus fuerit, in colloquiis cum Celeb. SCHAAFIO Lugdunenſi inſtitutis, quaedam placita, iam ſibi dubia reddita eſſe, adeo vt iam anceps circa eadem haereat. Sed in iisdem nouis 1749. p. 92. et p. 480. certiores red-

 dimur:

dimur: Crellivm ad vltimum vitae ſuae halitum perſtitiſſe Vnitarium, quod etiam frater ipſius, Pavlvs, mihi coram pluribus vicibus teſtatus eſt. Fruſtra igitur ex Herrenhuthanis Aletophilvs Taeitvs, qui eſt Richtervs medicus, Crellivm ſectae ſuae vindicare adnititur, in ſcripto, cui titulum fecit: Gedanken über die vielen die Herrenhutiſche *Vnion* betreffende Streitſchriften, 1749.

8. Quamuis facile nobis perſuaderi patiamur, quod per XI. annos cum Herrenhuthanis conuerſatus et colloquutus fuerit, horum coetui externe adhaeſerit, eorumque ſermones publicos per vltimum vitae ſuae biennium audiuerit, quod idem Richtervs perhibet. Vid. *Noua publ. Goetting.* 1750. Eberh. Henr. Dan. Stoschivs, in *hiſtoria recentiſſ.* ſec. XVIII. quae P. E. Iablonskii *hiſt. Eccl.* Tomum III. conſtituit p. 424. inquit: "Memini Crellivm, cum eum *Amſtelodami* a. 1742. inuiſerem, et multus inter nos de variis religionis chriſtianae capitibus ſermo eſſet, animo paulo commotiori teſtatum eſſe, ſe Socini placita non ſequi, quin potius toto corde ſatisfactionem Ieſu Chriſti, *eo ſenſu, quo Remonſtrantibus docetur,* credere, ſibique perſuaſum eſſe, omnes aliquando homines in I. C. ſaluandos, et inferni poenis liberandos eſſe. Addebat, ſe certo ſcire, paucos, vel nullos proprie dictos Socinianos nunc quidem dari." In Io. Christoph. Strodtmanni *Europa litter. noua,* T. I. p. 283. ita ipſe Crellivs ſcribit: Ich habe allezeit unter den *Vnitariis* von Chriſti Verſöhnungsopfer, ſo als die Remonſtranten, ohne Widerſpruch gelehret, es iſt auch von ihnen dem von mir edirten Unterricht (vid. ſcripta N. 14.) nicht widerſprochen worden.

Procreauit in matrimonio Samvel Stephanvm et Iosephvm, qui ambo vxorati ſine maſcula prole in *Georgia,* noui orbis Colonia, auſpiciis Magnae Britanniae Regis fun-

fundata, vitam fortaſſis adhuc trahunt. STEPHANVS ibidem *Iuſtitiarius pacis* eſt, quo titulo Angli eiusmodi officiales inſigniunt. IOSEPHVS eodem loco ex agricultura vivit. Fuere quoque SAMVELI duae filiae, quarum altera THEOPHILA I. A. LEDDIO, Doctori Med. nupta, altera DOROTHEA caelebs vixit; vtraque patri moribundo Amſtelodami adfuit, quod ex relatione PAVLI CRELLII cognoui.

Quae vel peculiaria CRELLII fuerint placita, a Socinianorum diſciplina diuerſa, vel quae cum his communia habuit, ipſe quodammodo et ex parte (plura enim ſcriptorum ipſius recenſio docebit) exponit, in epiſtola ad amicum, quae legitur in *Theſ. Epiſt. La Croziano*, Tom. I. p. 110. quam hiſce inchoat verbis: "De titulo fratris non ſuccenſebis, puto, quandoquidem etiam *reu.* ABADIE, acerrimus licet Vnitariorum antagoniſtes, et quo nemo fortius SOCINVM aggreſſus eſt, SOCINI tamen aſſeclas fratres errantes vocare non dubitat, initio operis *de diu. Chriſti.* Iam vero ſcis, me SOCINVM, qua SOCINVS fuit, id eſt, ab aliis diuerſa excogitauit, plane deſerere. In dogmate de vno Deo Patre conſtanter perſiſto. Quoad alia diuerſarum partium orthodoxis communia, cum orthodoxis ſentio, aut ad eos propius accedo. MAHOMETIS doctrinam non ego tantum, verum etiam, qui SOCINVM ſtricte ſequebantur, ſemper ſunt deteſtati et abominati. Nec video, quomodo ii, qui Chriſtum non Prophetam ſolummodo aliis excellentiorem, ſed Dominum coeli et terrae, Deo Patri, quantum fieri poteſt, coniunctum, imperiique eius reapſe participem, credunt, magis quam alii Chriſtiani Mahometiſmo obnoxii fieri poſſint. Fateor, illa Vnitariorum monſtra, quae Chriſtum inuocandum eſſe inficiantur, aut tantum pro propheta fere in regno demum millenario regnaturo habent, facilius eo inſaniae delabi poſſe.

Vt de NEVSERO dogmatis iſtius impii parente refertur. Parente inquam, FRANCISCVS enim DAVIDIS eo adhuc tempore, quo cum GEORGIO BLANDRATA GEORGIVM MAIOREM profeſſorem Wittenbergenſem refutabat, Dominum Ieſum inuocandum eſſe ſtatuebat, vt ex iſto opere non vno indicio conſtat. NEVSERVS vero non obſcure ſibi dogmatis huius inuentionem adſcribit, adeoque etiam FRANCISCVM illum ſeduxiſſe videtur. Imo potius orthodoxi in caſtra Turcarum non raro, et Iudaeorum quandoque, tranſeunt recta, nec id facturi ad SOCINVM prius diuertere opus habent. Cum e contra nullo, quod ſciam, exemplo conſtet, SOCINI aliquem in Chriſto inuocando aſſeclam ad Turcas vnquam defeciſſe, ne tunc quidem, cum e vicina Turcis Polonia anno 1658. et 1660. pellerentur. Et quomodo ad Turcas deficere facile poſſent, qui Dominum Ieſum, qua publice qua priuatim, teſtibus libris precum et orationum, quos in lucem diuerſo tempore ediderunt, inuocant, vt impuri *Mahometis* doctrinam abominabilem quantocyus aboleat? Sed num filium meum Halam dirigere debeam, dubito. Niſi enim ad menſam communem ſtudioſorum admittatur, ibi ſubſiſtere non poterit ob rem anguſtam domi, ſi numerum ſpectes, ampliſſimae. Iam vero tot filii familias alii aliis ſuccedentes pani iſti inhiant, eumque occupant, vt vix ſpes ſuperſit, poſſe eo aliquando veſci catellos."

Et in epiſtola ad LA CROZIVM l. c. T. I. p. 103. "Sane nihil fere noui re ipſa excogitaui. SOCINI Chriſtolog. ex antiquitate eccleſiaſtica vnitaria correxi, ſublimiorem ac moderatis orthodoxis paulo acceptiorem, ni fallor, reddidi, theologiamque Chriſtianam in eum ſtatum reducere conatus ſum, in quo mihi fuiſſe videtur, cum IVSTINVS MARTYR innouare inciperet. Vtinam eo reuerterentur

laſſa-

laſſati tot difficilibus de S. Trinitate conceptibus et diſquiſitionibus Theologi. - - - Abſcindantur modi loquendi ab hominibus inuenti, miſſas faciamus voces iſtas, hypoſtaſis, (Metaphyſico ſenſu) tres perſonae, generatio, proceſſio ab aeterno, communicatio idiomatum, perſonalis vnio etc. non vrgeamus nec obtrudamus proximo res, quas non intelligimus ipſi, et quas in ſcriptura proponi non videt, remanebit nobis theologia etiam ruſtico et idiotae cuiuis intelligibilis, nempe Deus ille Pater, et homo Chriſtus Ieſus, Deo Patri intime et inſeparabiliter vnitus, et Sp. Sanctus a Patre et Filio procedens, id eſt, immediate mandata et inſtructiones accipiens, quem ſolus Pater et Filius ad nos mittunt ac expediunt. - - - Abſcindantur, inquam, iſtae voces quas Spiritus S. non pronunciauit, et dogmata illa non obtrudantur aliis, habeamus autem charitatem Chriſtianam vt granum ſinapis; quam facilis tunc erit vnio, (et tolerantia eccleſiaſtica) ATHANASII cum SOCINO a me reformato atque correcto ? Sed Platonicus ille Logos aut Arianicus exucontious creatus ante mundum et cum filio hominis abſque anima humana in vtero Mariae prodigioſe, fataliterque coniunctus, in Vtopiam, vnde prodiit, omnino relegandus erit." A SOCINO denominationem CRELLIVS quacunque occaſione declinauit, cum non in omnibus SOCINO calculum ſuum dederit. Quamvis in Vnitarismo ſuſcipiendo ac defendendo Socinianis in genere conferendus ſit; in ſpecie tamen *Artemonitarum* placita adſciuit, de iisque iudicauit, totum terrarum orbem iisdem ſuum aliquando aſſenſum praebiturum, quod Deus auertat. Speciem prae ſe tulit, deſiderio conuictionis de veritate orthodoxa ſe flagrare. Hinc quoque cum aliquando Halam Saxonum tranſiret, ſibi a *Ven. Facultate Theologica* expetiit colloquium inſtituendum, quod etiam de dicto

cto Io. I. habitum, tali ſucceſſu, vt omnes praeſentes de eſſentiali Chriſti deitate confirmati fuerint. Vid. Praefatio PAVLI ANTONII *Colleg. Harm. Euangel.* T. II. praemiſſa.

Multis eundem aliquando lachrymis teſtatum eſſe legimus, ſummo ſe exinde adfici dolore, quod opinione ſua de Chriſto ſuſcepta ſemet abdicare nequeat. Vid. MOSHEMII *ſyntagma diſſ. ad ſanct. diſcipl. pertinentium*, p. 357.

Inter ſingulares eiusdem opiniones referenda illa quoque eſt, qua ſtatuit de corporibus illorum, qui cum Chriſto ſurrexerunt, quod perfecta non fuerit iſta reſuſcitatio, ſed corpora tantum ſanctorum quorundam reſuſcitata, et in vrbem Hieroſolymam deducta, deinde vero in ſepulchro rurſus repoſita, animas vero in coelum delatas eſſe. Vid. Io. AVG. DIETELMAIERI *hiſt. dogmatis de deſcenſu Chriſti ad inferos*, edit. 2. §. 170. ſeqq.

SCRIPTA:

1. *Obſeruationes in* D. PHIL. IAC. SPENERI *concionem de aeterna generatione I. C.* lingua germanica. Prodierat SPENERI concio ſub tit. Die ewige Geburt des Sohnes Gottes, aus dem Weſen des Vaters, Berol. 1694. 12. pl. 3. Ad defendendam concionem aduerſus CRELLII obſeruationes, SPENERVS edidit librum ſolidiſſime concinnatum: Vertheidigung des Zeugniſſes von der ewigen Gottheit U. H. J. C. als des eingebornen Sohnes vom Vater, Francof. ad Moen. 1706. 4. Alph. 5. pl. 11. cum praefat. D. PAVL. ANTONII. Vid. *Relat. innoc.* 1706. p. 620.
2. *Tractatus tres; quorum qui prior* ANTE-NICENISMVS *dicitur; is exhibet teſtimonia patrum Ante-Nicenorum: In quibus elucet ſenſus Eccleſiae Primaeuo-catholicae, quoad articulum de Trinitate. In ſecundo breuis reſponſio ordinatur, ad* D. G. BVLLI *defenſionem Synodi Nicenae.*

nae. Auctore GILBERTO CLERKE, *Anglo. Argumentum poſtremi: Vera et antiqua fides de diuinitate* CHRISTI, *explicata et aſſerta*, *contra* D. BVLLI IVDICIVM ECCLESIAE CATHOLICAE *etc. Per Anonymum. Anno Domini* 1695. 8. pagg. 184. In Anglia impreſſum eſſe librum valde rarum, ocularis inſpectio docet. Diuerſitas quidem ſtyli ſuſpicandi rationem ſuppeditat, diuerſos trium horum tractatuum eſſe auctores; SAMVEL CRELLIVS tamen vnus idemque illorum ſcriptor eſt; niſi forte praefatio ab alio quodam praemiſſa fuerit. Nec ſecundi tractatus auctor eſt GILB. CLERKIVS, quod titulus venditat, qui haud paucos ad eundem errorem ſeduxit. Qui primum titulum generalem praefixit editor, CLERKIVM auctorem eſſe falſo putauit; idem quoque auctorem tertii in ordine tractatus ignorauit prorſus. Haud pauci, v. g. PFAFFIVS *in theol. litter.* P. I. p. 310. VOGTIVS *Catal. libr. rar.* p. 35. STOLLIVS *in hiſt. Biblioth. ſuae*, p. 453. aliique complures CLERKIVM primi ac ſecundi tractatus auctorem reputarunt, hac in parte corrigendi, nec vllus vitae CRELLIANAE ſcriptor, notante BAVMGARTENIO *in Recenſ. Biblioth. Hal.* T. III. p. 548. huius ſcripti in eadem mentionem fecit.

Sunt hi tres tractatus antea ſeparatim a CRELLIO editi, et a quodam anonymo in hoc volumine collecti, quoad argumentum ſui ſimiles, quorum PRIMVS hunc ſpecialem prae ſe fert titulum: ANTE-NICENISMVS, *ſiue teſtimonia Patrum, qui ſcripſerunt ante concilium* NICENVM, *vnde colligi poteſt ſenſus Eccleſiae catholicae, quo ad Articulum de Trinitate. Coſmopoli. Anno* 1694. Praefatio lectoribus ſignificat, omnes coetus a Chriſto nomen habentes ad conſenſum patrum prouocare, exceptis Socinianis, qui ſoli S. ſcripturam teſtem compellant.

lant. Succeſſu temporis in cerimoniis aeque ac doctrinae capitibus, varios in Eccleſiam Chriſti irrepſiſſe errores, veritatem diuinam inquinantes; nimirum *callido ſerpente in myſterium Trinitatis ipſum ſe inſinuante, vt credulam mulierem a ſimplicitate fidei transuerſam abriperet, et ſic Chriſtus, eſſentiae ſuae ratione homo tantum, viteſcere coepit.* Vnitarios immutabili fide confiteri, quod homo Ieſus, propter ſupernaturalem natiuitatem ex Maria, ſingularem Dei amorem, ſanctificationem et miſſionem ab eodem et reliqua attributa, vnigenitus Dei ſit Filius; nec homo vilis, adeoque hos aduerſus antiquos patres adeo pugnare, *qui Chriſtum induebant, vt Platonem non exuerent.* Homouſianos non eandem ſemper fidei confeſſionem tenuiſſe, ſed ante concilium Nicenum diuerſa ab iis ſenſiſſe, qui poſt illud eccleſiae praefuerunt, in ipſo autem concilio cum detrimento verae doctrinae pro obtinendis commodis ſecularibus pugnatum eſſe. Magno teſtimoniorum numero auctor euincere conatus eſt, omnes eccleſiae patres ante ſeculum quartum, nimirum CLEMENTEM ROM. et ALEXANDR. IVSTINVM M. ATHENAGORAM, ORIGENEM, IRENAEVM, TERTVLLIANVM, NOVATIANVM, CYPRIANVM, ARNOBIVM, LACTANTIVM et EVSEBIVM Chriſtum a Deo diſtinxiſſe, ipſumque pro homine ſingulari, ſimul autem pro Dei filio propter varias ipſi conceſſas praerogatiuas habuiſſe; his patrum teſtimoniis explicatione variorum S. ſcripturae locorum, idem (vt auctor putat) probantium, pondus addere arbitratur. Tandem 34. argumenta in medium profert, quibus orthodoxam doctrinam impugnat, Socinianam vero defendit, et circa finem quinque allegat rationes, ex quibus intelligi poſſit, cur Socinianorum coetus maiora non coeperit incrementa.

SECVN-

SECVNDVS operis huius tractatus hoc titulo inſignitus eſt: *Breuis reſponſio ad Domini* D. GEORGII BVLLI *defenſionem Synodi* NICENAE. *In qua praecipua capita defenſionis refutantur. Anno Domini* 1695. TERTIVS vero hoc indice notatur: *Vera et antiqua fides de diuinitate* CHRISTI *aſſerta, contra D.* D. G. BVLLI *iudicium eccleſiae etc. per Anonymum. Anno Domini* 1695. De auctore ita editor inquit: "Auctor huius tractatus quis ſit, ego qui ſcire maxime vellem, neſcire poſſum; qualis autem quantusque ſatis manifeſto apparet, profecto eccleſiaſticae litteraturae, limati iudicii, aequiſſimae mentis, mitiſſimi ingenii laudem, ſibi cum paucis communem ex hoc ipſo opere facile conſequetur. Argumentum et forma huius cum primo tractatu in quam pluſrimis conuenit; in eo tantum diuerſus, quod ſimul ad BVLLI defenſionem auctor reſpondeat, nouoque fulcro Socinianum ſyſtema muniat. Ad hoc ſcriptum CRELLII ipſe BVLLVS reſpondit in animaduerſionibus in CLERKIVM, quae in eius operibus exſtant. Vid. CLEMENT *Biblioth. curieuſe hiſtor. et critique*, T. I. p. 360.

3. *Fides primorum chriſtianorum ex* BARNABA, HERME, et CLEMENTE ROMANO *demonſtrata; defenſioni fidei Nicaenae* D. GE. BVLLI *oppoſita. Auctore* LVCA MELLIERO, *V. D. M. Londini* 1697. 8. Prodiit D. GE. BVLLI *Defenſio fidei Nicenae de aeterna diuinitate F. D. Oxonii e theatro Sheldon.* 1685. 4. *et* 1688. 4. *Amſtel.* 1686. 4. Vid. *Acta Erud.* 1688. p. 647. Cauſſam BVLLI defendendam ſuſcepit aduerſus CRELLIVM, IO. EEN. GRABIVS in notis ad BVLLI opera; de quo GRABII opere SAM. CRELLIVS ſatis tenue iudicium tulit in epiſtola ad LA CROZIVM ſcripta l. c. T. I. p. 93. inquiens: "Quid ſolidi Cl. GRABIVS, GEORGII BVLLI defenſor, repoſuit

LVCAE

Lvcae Melliero, Barnabam, Seculi I. ſcriptorem, praeexiſtentiam Chriſti minime crediдiſſe, et verba illa Dei: *faciamus hominem*, myſtico propheticoque ſolummodo ſenſu, ac nouae creationis tantummodo reſpectu, Filium Dei, ex mente Barnabae, reſpicere, euidentiſſime probanti? Quid oppoſuit explicationi loci illius apud Hermam: Filius Dei omni creatura antiquior eſt, adfuit enim Patri in conſilio ad condendam creaturam. - - - Quid inquam oppoſuit inter cetera, vix reſponſione digna. etc."

4. *Cogitationum nouarum de primo et ſecundo Adamo, ſiue de ratione ſalutis per illum amiſſae, per hunc recuperatae, compendium. Amſtel. apud Irenaeum Aſpidium* (*). *Anno Domini* 1700. 8. pagg. 184. De hoc libro, cuius argumentum in *act. erud. ſupplem.* T. III. p. 489. exhibetur, ita Reimannvs *in Catal. Biblioth.* p. 670. inquit: "Notanda in hoc libello hypotheſium nouarum fragilitas, argumentorum, ex libris Apocryphis interdum et dictis S. S. corruptis petitorum, vanitas, paradoxorum cumulus et manifeſtum Socinismi ſtudium. Quare hoc Neo-Syſtema magis ad nouum diſſidium in Eccleſia excitandum, quam ad harmoniam vniuerſalem in ea parandam eſt accommodatum, quam tamen auctor in praefatione ſcribit, ſe pro ſcopo habuiſſe." Voluit nimirum in lucem proferre ſyſtema quoddam Theologiae dogmaticae, quibusdam indubitatis ac vniverſalibus principiis ſuperſtructum, quod quidem non omni emendationi exemtum iudicat, interim tamen aliis occaſionem et incitamentum ſuppeditare poſſit, magis perfectum et emendatum aliquando concinnandi. In

(*) Sub hoc nomine celeberrimum Bibliopolam Reinierivm Leers latere, cum quo Crellivm familiariſſime vixiſſe conſtat, pluribus comprobatum videtur.

In id ſtudium ſuum conuertiſſe perhibet, vt coetuum chriſtianorum concordia reſtitueretur, quod vero ad lites amplificandas omnino comparatum eſt.

Vniuerſam Anthropologiam his ſuperſtruxit principiis: 1) Deum O. M. cum hominem in ſtatu innocentiae conditurus eſſet, immutabili lege conſtituiſſe, peccatores morte aeterna illico plectere, eosque ſtatim omni vita priuare. 2) Conſtituiſſe etiam, vt parentes noſtri primi, ſi in obedientia perfecta absque transgreſſione legis perſiſterent, liberos ſuos in ſtatum vitae, absque vlla morte propagarent. Ex his omnes articulos fidei deducendos eſſe arbitratur.

Omnis tractatio quinque abſoluitur partibus. In *prima* agit *de lapſu Adami et promiſſione Redemtoris*. §. XI. ita inquit: "Adamus ante lapſum probationis ſuae periculo nondum abſoluto arborem illam vitae non deguſtauit, imo neque eam videbat, oculi eius ab ea, non minus atque a nuditate corporis ſui videnda, miraculoſo ſpiritu erant detenti; ne turpitudine ſua in ſtatu innocentiae homo ſapientiſſimus aliquo modo turbaretur." §. XXXII-XXXVI. Methodo quidem Mathematica, ſed ex falſis principiis auctor ſtabilire nititur: ADAMVM grauius prae EVA delictum commiſiſſe, hinc quoque EVAE leniorem dictatam eſſe poenam. Quod enim ſubiecta fuerit viri dominio et partus dolo- ribus, id ſane incommodum non per totam vitam ſenſit; cum ADAMVS vitae incommodis et moleſtiis ſemper obnoxius fuerit. Hinc quoque EVAM poſt lapſum ius liberos ad vitam aeternam procreandi retinuiſſe; quia vero in hunc finem marito carere non potuit, ideo Deus propter EVAM, ADAMVM quoque mortis ſententia abſoluit. Hinc ADAMVS eam matrem viuentium ſeu

vitam חוה, ſui et liberorum ſuorum reſpectu habito, appellat. EVAM poſt lapſum in Paradyſo, ADAMVM vero extra illam habitaſſe; EVAM, quoties opus ſibique viſum fuerit, ad illum iuiſſe, qui liberos ad mortem genuerit. Quapropter per *vnum* hominem, mortem in mundum ingreſſam dici. Poſtea vero EVAM ſemet impietati tradidiſſe, ſicque mortis aeternae ream feciſſe, quo ipſo vero liberos ſuos morti obnoxios nequaquam fecit, *quia Deus nullum tale poſt lapſum hominis condiderat decretum, vt vel peccata parentum poſt illum primum lapſum commiſſa, liberos ad aeternum damnaret interitum, vel ſola eius temporis pietas parentum in coelo collocaret. Pars ſecunda agit de liberatione noſtra per Chriſtum a poteſtate diaboli. Tertia, de ratione paſſionum et obedientiae*, qua totam de Chriſti ſatisfactione tractationem niti putat hac propoſitione: Quod nos plenarie per Chriſti tentationes a diabolo perpeſſas Deo reconciliati fuiſſemus, ſi ipſi non actualiter, ſed tantum in ADAMO peccaſſemus. *Quarta, de noua creatione*, qua auctor euictum eſſe a ſe ſibi perſuadet: quod ſi homo ſtatim poſt lapſum mortuus fuiſſet, mundum quoque a Deo annihilatum fuiſſe; maledictionem diuinam aduerſus terram hanc enunciatam, nihil aliud ſignificare, quam mundum hunc propter hominum peccata aliquando interiturum, et propter Chriſtum tantum lapſo iam homine, mundum non interiiſſe. *Quinta, de ſacerdotio Chriſti:* Ita §. LIX. ſcribit: "In illo, qui mundum liberare debuit, Deus Pater habitauit et habitat. Hinc quae olim a Deo Patre habitaturo in Chriſto fieri et impleri debebant, recte quoque ipſi Deo Patri in V. foedere attribuuntur. E. g. Adſcendiſti in altum etc. Iſta Chriſto manifeſte ab Apoſtolo tribuuntur; ſed etiam de

Deo

Deo Patre in Pſalmo dicuntur, quia ille, quatenus in Filio ſuo habitauit, merito dici potuit, cum Filio ſuo in terra fuiſſe, et vna cum Filio ſuo adſcendiſſe ſupra omnes coelos." In *appendice* adparet: *Conſideratio efficaciae paſſionum et mortis D. N. I. C. in auertendo aeterno interitu et magna poteſtate diaboli ab humano genere;* qui anno 1698. germanice prodiit, iam vero emendatus et in linguam latinam translatus lucem adſpexit. Fuſior libri recenſio legitur in *Act. erud. ſupplem.* T. III. p. 483-490.

Libro huic, praeter alios, qui eius contenta in tranſitu notarunt, et PETRVM SIGISM. PAPE, in libro: Unterſcheid unſerer Evangel. wahren, und der ſogenannten Socinianer falſchen Lehre, Berol. 1717. 4. oppoſuit Lipſienſium Theologus IO. SCHMIDIVS, *Stricturas in cogitationes nouas de primo et ſecundo Adamo.* Lipſ. 1702. 4. et auctor anonymus: Pauliniſche Pariſication des erſten und andern Adams. Vid. VITRINGAE *Obſeru. S.* ZACH. GRAPII *Theologia rec. controu.* P. II. C. VI. *Qu.* III. p. 157. MICH. LILIENTHALII *Biblioth. theol.* T. I. p. 937. DAV. CLEMENT *Bibliotheque curieuſe hiſt. et crit.* T. I. p. 45. VOGTII *Cat. libb. rar.* p. 204. Quae recentiſſimo tempore, occaſione noui Syſtematis Theologiae Dogmaticae a *ven.* TELLERO editi, renouatae ſunt controuerſiae, ad noſtrum cenſum hoc loco pertinere non videntur. Illarum hiſtoria, vna cum verſione germanica ſtricturarum IO. SCHMIDII aduerſus SAM. CRELLIVM, luci publicae expoſitae leguntur in libello, cui titulus: Johann Schmidts kurze Anmerkungen ꝛc. auf Veranſtaltung und unter der Aufſicht Herrn D. Tellers in Helmſtädt aus dem lateiniſchen überſetzt. Nebſt einer Geſchichte dieſer Ueberſetzung, einem Beytrag zu einer ge-

naueren Beſtimmung der Grenzen der Nachahmung, und Anhang einiger Beylagen. Halae et Helmſtad. 1766. 8.

5. *Breuis diſſertatio, qua probatur, Coenam Domini non eſſe ſignum; vel partem commixtionis et familiaritatis priuatae; adeoque declarationem quorundam, qua profitentur, ſeſe cum diuerſa ſentientibus, et leges quasdam Chriſti diuerſo modo explicantibus ac exſequentibus, nullam comeſtione S. Panis commixtionem teſtari velle, prorſus eſſe ſuperuacaneam. Amſtelodami ex correctorio* Sam. Petzoldi. Vid. Walchii *Biblioth. theol.* T. I. p. 298. et 945. Scriptum hoc ſuum Crellivs allegat in epiſtola ad La Crozivm data l. c. T. I. p. 95. inquiens: "Non ego me a vobis ſegrego, ſed vos me, mihique homodoxos a veſtra Eccleſia ſeparatis. - - - Inſpice, ſi placet Irenicvm Magnvm, neſcio cuius auctoris, et diſſertationem noſtram de *Coena Domini* - - utrumque tractatum retinere tibi poteris."

Huic opuſculo, quod equidem doctrinam de S. Trinitate non tractat, attamen cauſſam Socinianorum ingenere defendit, oppoſuit Godofr. Olearivs *Diſſ. theol. de communione per Sacramentum Coenae cum haereticis, maxime Socinianis, diſſertationi anonymi oppoſita. Lipſ.* 1710. 4. pl. 6. In eadem p. 34-43. tota Crellii diſſertatio adpoſita eſt. Vid. infra N. 24. *Diſſertatio XV.*

6. *Initium Euangelii S.* Ioannis *Apoſtoli ex antiquitate Eccleſiaſtica reſtitutum, indidemque noua ratione illuſtratum. In iſto opere ante omnia probatur,* Ioannem *non ſcripſiſſe,* et Devs erat, *ſed,* et Dei erat verbvm. *Tum etiam tota 18. prima eius Euangelii commata, et alia multa dicta Scripturae S. illuſtrantur; et non pauca antiquorum Eccleſiaſticorum ac Haereticorum loca*

loca ventilantur ac emendantur. Per L. M. ARTEMONIVM. PARS PRIOR. *Dicite igitur —, quoniam* IESVS *qui paſſus eſt pro nobis, qui inhabitauit in nobis, idem* IPSE *eſt* VERBVM DEI. IREN. *Lib. I. Cap. I.* ed. GRAB. *anno Domini* 1726. 8. mai. absque loci indicio pagg. 272. praef. et indic. 50. PARS II.

Felix cui dederit mediocria commoda vitae
Notitiamque ſui Filius ipſe Dei.

LAELIVS S . . . . *anno Domini* 1726. 8. mai. a pag. 273-624.

Exemplar quo vtor, donum auctoris fuit, qui manu ſua parti II. haec adiecit: *Viro Nobiliſſ. atque Reuerendo, Domino Tobiae Wilcouio,* (de quo vid. *Hiſt. Socin. Pruſſ.*) *affini ſuo chariſſimo, mittit auctor librum iſtum.* Et in alia pagina idem ſequentia ſua manu adſcripſit: *Ad pag.* 278. *lin.* 5. *a fine, poſt,* FACIENS DEO, *adde: Prout ipſe Chriſtus verſu ſtatim ſequente* 19. *vbi ad iſtam criminationem Iudaicam reſpicit ac reſpondet, vocem ὁμοίως* SIMILITER vſurpans, (HAEC, *inquit,* ET FILIVS SIMILITER FACIT); *eo ipſo indicat, ſe vocem illam ἴσον in ſignificatione* SIMILITVDINIS *accepiſſe.* In libro ipſo hinc et inde quasdam voces adiecit, quae vero tanti non ſunt, vt exſcribere illas opus habeamus. Ven. BAVMGARTENIVS exemplari quoque vſus eſt, manu CRELLII variis locis correctum et emendatum; iſta vero emendatio quam exempli gratia adfert in *recenſ. Biblioth. Hal.* T. IV. p. 12. 13. in meo exemplari addita non eſt. Tenet quoque Bibliotheca Viri S. R. THEOD. CHRISTOPH. LILIENTHALII exemplar eiusdem libri pauciſſimis admodum ab auctore notis diſtinctum, cui haec verba praepoſuit: *Viris Nobiliſſimis, Domino* STEPHANO *et* THOMAE WIDAVIIS, *vt et Domino* IOANNI SAMVELI

 WIDA-

WIDAVIO, STEPHANI *filio*, *doctrinam auitam eiusque incrementum commendat auctor huius libri.* In hoc exemplari, peculiari ſchedula, haec CRELLII manu ſcripta leguntur: *In colloquio Thorunenſi a.* 1644. *in confeſſione Romano catholicorum*, *verba notatu digna:* Nihil referre, quod aliqui (ſcil. aduerſarii) per ſyllogiſticas conſequentias, propoſitiones aliquas iſtiusmodi (imputatiuas ſcilicet et criminoſas) recte ſe inferre et iuſte alicui imputare exiſtiment: Videndum enim eſſe, cui magis credendum, mihi ne, ſimpliciter, aperte, et in terminis terminantibus propoſitionem neganti, an alteri, per conſequentiam (quam ipſe legitimam eſſe nego) eandem mihi imputanti. Opus hoc LONDINI typis exſcriptum eſſe ipſo adſpectu docemur. Id ipſum auctor teſtatur in epiſtola ad IOACH. LANGIVM ſcripta. Impenſis ac ſumtibus quorundam amicorum et inprimis MATTH. TINDALII prodiiſſe, GOETTENIVS *in erudita noſtrae aetatis Europa*, T. III. p. 284-293. notavit. Sub litteris L. M. nomen fictitium LVC. MELLIERIVS latet, in quo transpoſitis litteris nomen auctoris continetur, quo iam antea edito N. 3. libro latuerat.

Nomine ARTEMONII mutuato id CRELLIVS intendit, vt a ſe odioſum alias Socinianorum nomen hoc ſtratagemate auerteret, quandoquidem ita videri voluit, quod in negatione aeternae Deitatis Chriſti, neutiquam vero in ſatisfactionis per Chriſtum praeſtitae negatione, F. SOCINO adſpiret, quod locum fecit quaeſtioni, an ARTEMONII ſyſtema omni ex parte Socinianorum ſyſtemati ſimile iudicandum ſit? Quodſi ex ſententia CRELLII per ſyſtema Socinianum, vniuerſus diſciplinae, quam efformauit F. SOCINVS omniumque huius coetus errorum ambitus, intelligitur, concedendum vtique eſt, non omni-

omnimodam eſſe inter ARTEMONISMVM et SOCINIANISMVM paritatem, maxime cum nobis vniuerſa haereſeos ARTEMONITARVM forma ita perſpecta non ſit, vt de toto eiusdem nexu iudicare poſſimus. Si inter SOCINIANISMVM et ARTEMONISMVM, ſolo ad impugnatum de S. Trinitate et deitate Chriſti articulum, reſpectu comparationem inſtituimus, nec hac ratione dici poteſt, quod ARTEMONISMVS idem ſit, ac SOCINIANISMVS, cum ſcriptores de eo, qua ratione ARTEMONIVS a veritate in hoc articulo aberrauerit, non omnes conſentiant, nec CRELLIVS ſufficientem habeat cauſſam, ſuam, quamuis a Socinianorum placitis, diuerſam ſententiam pro *Artemonismo* venditandi. Quodſi generaliori ſenſu per Socinianismum intelligi quis velit, quemcunque errorem orthodoxae ſententiae in articulo de S. Trinitate et diuinitate Ieſu Chriſti repugnantem, tum vtique dici poteſt Socinianismo ſimilem eſſe Artemonismum. Vid. KAPPII *hiſtoria Artemonis et Artemonitarum*, Lipſ. 1737. Intelligi vult CRELLIVS per ALOGOS, (quos Euangelium *Ioannis* caeteraque eius ſcripta, quae inſigniora pro Deitate Chriſti teſtimonia continent reieciſſe ſcimus,) *Montaniſtas;* vid. eiusd. Initium Euangelii *Ioannis* illuſtratum, p. 88. ſeq. et p. 409. quem errorem CRELLII perſtrinxit WEISMANNVS *in Memor. hiſt. Eccl. N. T.* T. I. p. 182.

In *praefatione* multum diffuſa, quaeque confeſſionis CRELLIANAE ſpeciem habet p. 4. inquit: "Satis iam diu, et per tot ſecula, quo ſenſu Chriſtus ſit DEVS, diſputarunt, ac acerrime Chriſtiani (ſit verbo venia), nonnumquam cum inuicem litigarunt atque pugnarunt; - - - At vero, o boni! diſpicite prius, num Chriſtus vllibi in Scriptura S. vocatus ſit EXPRESSE Deus? et,

 num

num Spiritus S. eum Devm cognominari voluerit. Si enim nuſpiam eum ita vocauit, prout inter alia, huius libri P. II. C. III. probaſſe mihi videor; ergo etiam de eius Deitate, nos loqui, ſcribere, diſputare, contendere noluit. Quodſi vero aliter ſentitis, ea tamen per totum librum de hoc argumento dixi, vt prius et ante omnia ſolide probare debeatis, Chriſtum alicubi in SS. Scripturis Dei titulo expresse fuiſſe nuncupatum. Et poſtquam id ſolide probaueritis, tunc demum et non ante diſquirendum erit, num Arii, an vero Athanasii, vel Socini ſenſu Devs ſit habendus."

Chriſto primum poſt ſummum Deum, prae angelis coeterisque creatis locum competere, non autem ſummum illum Deum nec θεανθρωπον eſſe, euincere nititur, partim ex teſtimoniis veterum, partim aliis argumentis, e. g. quia primvs Adamvs, per quem peccatores facti ſumus, Deus et homo non fuit, hinc neque opus eſſe, vt alter Adamvs, qui nos a peccatis liberavit, θεανθρωπος ſit. De Chriſti ſatisfactione, non ſatis determinate et perſpicue loquitur, ita vt dici nequeat, quid certo ſtatuerit, quamuis eandem certo modo profiteatur, ideoque ſe inter ac Socinianos magnum intercedere diſcrimen ſtatuat. Ita autem inquit: p. XV. "Vidiſti me non eſſe *Arianum*, nec *Athanaſianum*; iam vides nec *Socinianum* eſſe. Id, quod *Socinismum* ab aliis omnibus in Chriſtianismo denominationibus ac hypotheſibus diſcernit, non eſt illa doctrina de vno Deo Patre, et de perſona Chriſti, qui demum vi Altiſſimi in vtero virginis conceptus exiſtere coepit. Huic enim ſententiae, ab ipſis temporibus Apoſtolicis, a Lvca atque Matthaeo, addicti erant Vnitarii, ſi Arianizantes et Arianos poſtea exortos, Chriſti praeexiſtentiae aſſer-

aſſertores, excipias. Verum illa erronea de iuſtificatione noſtra, de ſacrificio et ſacerdotio Chriſti opinio, Socinismum proprie conſtituit. Craſſam illam de ſatisfactione Chriſti ſententiam, quam nec GROTIVS, nec STILLINGFLETVS defendit, oppugnans FAVSTVS SOCINVS, in alterum extremum fuit delapſus. Sed vir iſte nobiliſſ. et magnanimus, qui ampliſſimos honores et vitae huius commoditates, cum ſua Italia reliquit, vt alibi libere ſentire, et quae vera eſſe putabat, cum aliis communicare poſſet, aliter nunc, arbitror, pro inſigni ſuo acumine, in tanta luce, ſentiret, ſi foret hoc noſtrum fato dilatus in aeuum. Cui me ergo ſectae accenſebis? Equidem nulli ſum addictus, qui omnes exterminatas eſſe vellem; et in eiusmodi ſocietate Chriſtiana vixi, quae ad menſam Domini, vbi opiniones noſtras neque confitemur, neque abnegamus, admittere parata eſt omnem qui honeſte viuit, ſiue ſit Arianus, ſiue Homouſianus; nam etiam pro iſtis Chriſtus eſt mortuus. Liber tamen iſte meus, in quo laudo ARTEMONITAS; prodit me non cognomine ſolum, ſed re ipſa, eſſe ARTEMONIVM; non enim id vocabuli ab ARTE deriuare debes."

Partis prioris, quam tamen poſteriori, melioris ordinis gratia poſtponendam eſſe iudicat, argumentum, ipſe CRELLIVS his verbis exhibet: *Probatur in Euangelii Ioannis Cap. I. Verſ. 1. non illam lectionem,* DEVS ERAT VERBVM, *ſed,* DEI ERAT VERBVM, *primo ſecundo et tertio adhuc ſeculo Chriſtianismi extantem, quosdam Veteres allegaſſe, atque pro vera Ioannis lectione habuiſſe. Auctores quoque primi lectionis illius* ET DEVS ERAT VERBVM, *loco alterius in Ioannis Euangelium intruſae, quaeruntur ac indicantur.* Haec pars

XLVIII. capitibus abſoluitur. Cum nihil magis cauſſae Socinianae aduerſetur, quam Euangelii IOANNIS exordium, mirandum non eſt, tot a coetus huius propugnatoribus ſuſcepta eſſe tentamina, quibus illud inuertere ac detorquere omnem operam adhibuerunt. Inter quae quoque CRELLII ſtudia referenda, quibus euincere conatur, non legendum eſſe, *Deus*, ſed *Dei erat verbum* (*), quamuis ipſe profiteatur, ne vnicum quidem codicem MSCptum, nec antiquam verſionem, nec allegationem, huic opinioni munimentum ſubſtruere.

Partis poſterioris, quae XLVII. capita complectitur, argumentum ita profert: *Oſtenditur etiam ex ipſa S. Scriptura, quae* CHRISTVM, *adoranda licet et inuocanda diuinitate praeditum, Dei et hominum mediatorem nullibi tamen* DEVM *expreſſe vocat, ſed* DEO *innummeris locis contradiſtinguit; oſtenditur et ex* IOANNIS *Euangeliſtae contra* CERINTHVM *ſcribentis ſcopo, Ioannem non* DEVS ERAT *etc.* SED DEI ERAT VERBVM *omnino ſcripſiſſe, et ſcribere debuiſſe; atque ea occaſione, etiam aliis in huius Euangelii initio obſcuritatibus lux non exigua infertur.* Quod CLAVDIVS ALLOBROX iam perhibuerit, in initio Euangelii *Ioannis* legendum eſſe, *verbum erat Dei*, ſub hoc obſeruauimus; videtur tamen CRELLIVS id ignoraſſe, nec opinionem hanc a CLAVDIO mutuaſſe, quippe potius p. 209. MARTINVM CZECHOVICIVM, ſolum veram lectionem, et *Dei erat verbum*, aut mero ingenio, aut in codice aliquo *latino* noui Teſtamenti deprehendiſſe, obſeruauit, quem in *notis ad verſionem polonicam N. T.* ad hunc locum ita ſcripſiſ-

(*) Quemadmodum SAM. CRELLIVS antiquitatis praeſidiis deſtitutus ex Θεος facit Θεȣ, ita quoque Pauli verba Rom. IX. 5. profano auſu ita refinxit: ὧν ὁ ἐπὶ πάντων, Θεὸς, pro ὁ ὢν ἐπι παντων Θεος.

ſcripſiſſe adfert: "*Quodſi hoc loco adeo clare prout quidam exiſtimant, filius Dei vocatus eſſet* Devs, *vt nec veteres patres de eo dubitarent, aut aliud quid obſeruarent, ecquid ergo neceſſe erat alia conquirere argumenta, quibus rem ſuam contra Arianos probarent? Vnde et hoc patet, quod Ioannem ſcripſiſſe oporteat*, et Dei erat ille sermo; *quemadmodum et in Apoc. XIX. 13. et in illo hymno: Veni Redemptor; vbi ita extat*, Verbvm Dei factvm est caro, et non, Devs Verbvm. *Quemadmodum etiam in quibusdam veteribus latinis codicibus reperitur, vbi extat*, Dei, non Devs.

Ad calcem partis poſterioris *IV. Diſſertationes* adtextae ſunt, 1) De loco Mich. V. 2. et egreſſus eius a principio a diebus ſeculi, qua confirmantur dicta p. 74. 382. 409. 2) Qua probatur, veteres Chriſtianos et haereticos quosdam, ſeculo I. II. IV. et VI. credidiſſe, quod Chriſtus in principio Euangelii, poſt ſuam ex Maria natiuitatem, et ante ſuam mortem, in coelum adſcenderit, atque inde deſcenderit. 3) De dicto Hebr. I. 10-12. In principio tu Domine terram fundaſti etc. pertinens ad pag. 283. 4) Qua demonſtratur, dictum illud Ioan. VIII. πριν Αβρααμ γενεσθαι, εγω ειμι, non niſi ſenſu Socini explicari poſſe; ad maiorem confirmationem aſſertionis noſtrae, Chriſtum non fuiſſe realiter in principio veteris creationis apud Deum. In epiſtola ad La Crozivm l. c. T. I. p. 105. ipſe auctor quaedam corrigenda in libro ſuo exponit, e. g. quae de Andr. Osiandri *harmoniae Euangelicae* Libris IV. p. 545-547. ſcripſerat; item p. XXII. Praefationis etc. Imo et alia non parui momenti habuit, nec pauca ad librum ſuum addenda, ſi ſecunda eius editio prodiret; quae vero non comparuit.

Opus

Opus hoc amplam quidem auctoris eruditionem, inſignem literaturae, veteris maxime et iudicii promti copiam, cum modeſta placitorum ſuorum defenſione monſtrat; non minus tamen eiusdem temeritatem atque audaciam in corrumpendis veterum ſcriptorum phraſibus, nimiamque diuinationum ſuarum aeſtimationem comprobat. Plures hinc excitauit aduerſarios nec immerito, qui ipſius molimina irrita fecerunt, eiusque vel commenta, vel coniecturas refutarunt, quos magno numero allegauit GOETTENIVS l. c. T. III. p. 295-303. Inprimis (praeter IACKSONVM, de quo N. 7.) commendandi: 1) IO. PHIL. BARATERIVS, iuuenis XIV. annorum eruditiſſimus, qui ANTI-ARTEMONIVM, *ſeu Initium Euangelii S. Ioannis Apoſtoli ex antiquitate eccleſiaſtica aduerſus iniquiſſimam* L. M. ARTEMONII *Neophotiniani criticam vindicatum atque illuſtratum etc. Norimb.* 1735. 8. Alph. 1. pl. 14. in publicam lucem emiſit. 2) IO. FRANC. BVDDEVS in *commentatione* inſcripta: *Verbum Deus, Ienae* 1728. et in libro *de Eccleſia Apoſtolica.* 3) IO. CHRISTOPH. WOLFFIVS *in Examine locorum quorundam in Pauli epiſtolis, quorum receptam lectionem* L. M. ARTEMONIVS *in initio Euangelii Ioannis reſtituto infeliciter ſollicitauit;* inſertum eiusdem *Curis* in IV. priores *Pauli* epiſtolas, p. 792. 4) IO. LAVR. MOSHEMIVS Diſſ. *de raptu Chriſti in coelum, in ſyntagm. diſſert. ad ſanctiores diſciplinas pertinentium*, p. 333. ſeqq. 5) PET. WESSELINGVS in libro ſingulari *Probabilium, Franeq.* 1737. 8. In epiſtola ad LA CROZIVM ſcripta Amſtel. d. 17. Febr. 1730. l. c. T. I. p. 107. CRELLIVS inquit: "BVDDEO et MOSHEMIO, ſi viuam et Deus permiſerit, reſpondebo hoc anno, eosque in Artemonio refutando non eſſe IACKSONO fortiores oſtendam, modo

typo-

typographum inueniam." Plures, qui CRELLII librum quoad ſpecialiora momenta refutarunt, allegantur in BARTHOLOMAEI fortgeſ. nützl. Anmerk. Coll. I. p. 3. quo loco dictum *Ezech.* XXVIII. com. 1-10. aduerſus CRELLIVM in *Artemonio*, P. II. c. VII. p. 310. et 311. ſolide vindicatur, qui ex eodem adſtruere conatus eſt, quod immortalis cum mortali nunquam hypoſtatice vniri poſſit, quo ipſo diuinitatem Chriſti euertere contendit. Vid. *Nou. Act. Erud. Supplem.* T. III. p. 135. ſeqq. 146. ſeqq. Samml. von A. u. N. Theol. Sachen, a. 1736. p. 761. MICH. LILIENTHALII *Biblioth. Theol.* p. 941. *Biblioth. Angloiſe*, T. XV. p. 536. *Biblioth. raiſon.* T. III. p. 253. BAVMGARTENII *Recenſ. Biblioth. Hal.* T. IV. p. 5. ſeqq. CLEMENT. *Biblioth. curieuſe hiſt. et crit.* T. II. p. 153. WALCHII *Biblioth. Theol.* T. I. p. 914. et 945. *Noua Acta hiſt. Eccl.* T. III. p. 94.

7. L. M. ARTEMONII *defenſio emendationum, in Nouatiano factarum contra V. Cl.* Io. IACKSONVM. *Accedunt alia ad librum* ARTEMONII *addenda.* Locus quidem in titulo non notatur; prodiit tamen, *Lond.* 1729. 8. pl. 4½. In hoc ſcripto rem ſuſcepit CRELLIVS cum Io. IACKSONIO, qui in editione operum *Nouatiani*, *Lond.* 1728. 8. Alph. 2. pl. 10. librum CRELLII Num. 6. notatum refutare aggreſſus erat. Maxime CRELLIVS aliis perſuadere adnititur, NOVATIANVM prima verba Euangelii IOANNIS ita allegaſſe: ET DEI ERAT VERBVM, haecque poſtea deprauata eſſe. Vid. *Annal. Theol. Decenn.* III. p. 589. *Bibliotheque raiſonnée*, T. IV. p. 285. *Relat. innoc. contin.* 1731. p. 594. Fortgeſ. nützl. Anmerk. Coll. I. p. 3. ſeqq. Scripti huius argumentum ex illis patebit, quae *in hiſt. Anti-Trinit. Anglic.* de Controuerſia *Whiſtoniana* aliquando expoſituri ſumus.

8. *Ex-*

8. *Explicatio loci vexati* 1 *Io. V.* 7. Legitur haec in *Bibliotb. Anglic.* T. VII. P. I. p. 271. et ſub examen vocatur in MOSHEMII diſp. ad locum 1 *Io.* V. Pugnam quoque aduerſus CRELLIVM iniit Io. FRANC. BERN. DE RVBEIS in diſſ. de tribus in coelo teſtibus, 1 *Io.* V. 7. Venet. 1755. Diſſertationi huic ſuae ſupplementa addidit in *diſſert. variae eruditionis, ſub vna capitum ſerie collectae. Venet.* 1762. 4. Vid. ven. ERNESTI *Bibliotb. Tbeol.* T. IV. p. 323. ſeqq.

9. *Obiectiones quaedam ad locum* 1 *Io. V.* 7. *et antiquitatem fidei Nicenae de SS. Trinitate ſpectantes.* Inſertae ſunt *theſauro La Croziano*, T. I. p. 89. Has maiori ex parte ſoluit OEDERVS, in epiſtola ad CHRISTOPH. BRÜCKMANNVM, Paſtorem Norimberg. quae adtexta eſt *Agendis* PETRI MORSCOVII ab illo editis p. 333. ſeqq.

10. Chriſtliches Glaubensbekänntniß von einigen *Vnitariis* ans Licht gegeben. Anno 1716. pl. 1. absque loci et auctoris commemoratione. CRELLIVM haſce pagellas concinnaſſe, nullum plane eſt dubium, quippe qui non tantum illarum defenſionem ſuſcepit; ſed ſe ipſum quoque auctorem profitetur in epiſtola ad IOACH. LANGIVM data 1740. d. 23. Iulii. Cum haec Vnitariorum confeſſio improuidos et minus exercitatos facile corrumpere veritatisque brabaeo priuare potuerit, hinc eandem vna cum ſolida refutatione REINBECKIVS inſeruit denen Berliniſchen Hebopfern, T. I. p. 851. Aduerſus hanc refutationem CRELLIVS publicae luci commiſit:

11. Vertheidigung des Unitariſchen in denen Berliniſchen Hebopfern angefochtenen Glaubensbekänntniſſes; oder eine Zugabe zu dem X. Beytrag derſelbigen Hebopfern. Im Jahr 1720. 8. pagg. 112.

In

In hoc libello exhibentur ſequentes tractatuli: 1) Unitariſche Anmerkungen über die im zehenden Beytrag der freywilligen Hebopfern Num. I. geſchehene Prüfung des von einigen ſ. g. Socinianern ohnlängſt publicirten Glaubensbekänntniſſes. p. 3-71. 2) Der erſte Anhang und zwar zu dem XVII. §. der Anmerkungen, in ſich begreifende die Beweißthümer aus heil. Schrift, daß die im Himmel gebliebene Engel, nicht bald nach dem Falle des Teufels und ſeiner Engel in dem guten confirmiret, und unveränderlich gemacht worden, ſondern erſt durch Chriſtum unſern Erlöſer, zu dieſer groſſen Seligkeit gelangen. p. 72-95. 3) Der zweyte Anhang von dem Spruche Rom. IX. 4. 5. wovon bereits droben in den Anmerkungen §. XXIII. gehandelt worden. p. 96-110. 4) Eine Zugabe über dem §. XXIX. nach denen Worten: **Heute habe ich dich gezeuget.** p. 110-112.

Prima pars huius libelli iam antea a. 1718. ſeparatim edita eſt. CRELLIVS enim in epiſtola ad *La Crozium* a. 1718. *Koenigswaldae* ſcripta in *Theſ. epiſt. La Crozii*, T. I. p. 91. ad ſuam confeſſionis Vnitariae apologiam prouocat, deque illa dicit, quod peculiari quadam ratione, quae nullam locis ſcripturae vim adferat, ad illa teſtimonia pro deitate Chriſti, reſponderit, ſuamque diſciplinam aliis teſtimoniis ſcripturae ſuperſtruxerit. Hoc ipſum quoque CRELLII ſcriptum ſibi IO. CHRISTOPH. WOLFFIVS vehementer expetiit a LA CROZIO, in epiſtola, *Hamb.* d. VI. Octobr. 1718. ad hunc ſcripta, l. c. T. II. p. 131.

12. **Unpartheyiſche Erwäg- und Betrachtung des beyderſeitigen Hauptgrundes derer Trinitarier und Unitarier, deren jene zum Fundament ihrer von dieſen ſtreitig gemachten Lehrpunkten ſetzen: die**

Sache

Sache iſt von Gott in heiliger Schrift ſo geoffenbaret; drum iſt ſie wahr und zu glauben, was auch die Vernunft immer dagegen einwenden möchte! Dieſe aber zum Grund ihres Widerſpruchs und Verwerfung feſtſetzen: die Sache iſt nicht von Gott in heiliger Schrift ſo geoffenbaret, auch aller menſchlichen Erkänntniß und Vernunft nach, an und in ihr ſelbſt nicht möglich; darum iſt ſie auch nicht als wahr zu glauben! Denen Verſtändigen und der Wahrheit ergebenen zur weitern Ueberlegung mitgetheilet, und als eine Beylage der Berliniſchen Hebopfer ediret. ANNO 1719. 8. pagg. 16. Scriptum hoc vulgo tribuitur IO. CHRIST. SEITZIO. Vid. WALCHII *Biblioth. theol. ſel.* T. I. p. 947. CRELLIVM vero eiusdem eſſe auctorem accepimus.

Confutauit illud auctor anonymus, in der deutlichen Antwort, auf eine ſo genannte unpartheyiſche Erwäg- und Betrachtung des beyderſeitigen Hauptgrundes der Trinitarier und Unitarier, quod ſcriptum exſtat in den Berlin. Hebopfern. T. III. p. 153.

13. Der ſeine eigene Erfindungen als göttliche Ausſprüche canoniſirende Trinitarius, in Beantwortung der im drey und zwanzigſten Beytrag des Berliniſchen Hebopfers befindlichen Anmerkungen gezeigt. 1722. 8. pagg. 48. Opuſculum hoc, probandi dono deſtitutis veri ſpeciem offundens, ſub examen vocatum, eidemque antidotum paratum eſt in den Berlin. Hebopfern. T. IV. p. 208. 222. 234.

14. Kurzer Unterricht in der chriſtlichen Religion. 1 *Tim. II.* 5. Es iſt nur ein einiger Gott, und ein einiger Mittler Gottes und der Menſchen, der Menſch Chriſtus Jeſus. *IM* Jahre *V*nſers *LI*eben

HeILan-

Heilandes IeſV ChrIſtI. (1717) 8. pagg. 56. Samvelem Crellivm iſto tempore miniſterio fungentem Koenigswaldae, catecheticae huius inſtitutionis eſſe auctorem, communis fama inter Vnitarios adfirmat. Ipſe tamen profitetur in Io. Christoph. Strodtmanni *nou. erud. Europa*, T. I. p. 218. quod Catechismum hunc a quibusdam Vnitariis Marchicis polonice adornatum et Amſtel. impreſſum, in linguam germanicam tantum verterit, et quaedam paulo immutauerit. Vid. Kappii *hiſt. Artemonis et Artemonitarum*, p. 46.

Aduerſus eundem Petrvs Iaenichivs, *Rector et Prof. Gymnaſii Thorun.* in lucem emiſit: *Stricturas ad libellum Catecheticum*, germanice ſequenti titulo editum: Kurzer Unterricht ꝛc. quibus inſerto vbique auctoris textui et verbis reſpondetur, veraeque religionis capita aſſeruntur. *Thorun.* 1722. 4. Alph. 1. pl. 2. Vid. Fortgeſetzte Samml. 1721. p. 1079.

15. **Unterſuchung auf was Weiſe der Herr Jeſus das Brodt gebrochen und ſeinen Jüngern gegeben.** 1694. 4. ſine loci mentione. Tribuitur hoc ſcriptum Crellio in Walchii *Biblioth. theol. ſel.* T. I. p. 915. quod ipſe Crellivs ſibi vindicat in *MSC.* infra N. 24. allegando, in cuius diſſ. XV. §. XX. ad illud prouocat, ac inter alia in eodem a ſe demonſtratum eſſe narrat: Chriſtum coenam illam ita inſtituiſſe, vt, quemadmodum ipſi poculum capimus, ſic etiam ipſi de pane fracto et publice expoſito, manu noſtra ſumamus; non id requirentes, vt nobis ab alio porrigatur et in manum tradatur. Videtur enim panem prius fregiſſe, et ſic cumulum fracti panis in medio diſcipulorum poſuiſſe et tunc dixiſſe: capite et edite, hoc eſt corpus meum fractum.

16. Kurze und einfältige Unterſuchung, ob, und warum die Reformirte Evangeliſche Kirche die alſo genannte Socinianer mit gutem Gewiſſen dulden, oder auch in ihre Gemeinſchaft aufnehmen könne und ſolle. Gedruckt im Jahre MDCC. 4. pl. 5½. Nec loci, quo ſcriptum impreſſum, nec auctoris nomen additum legitur. Poſt breue praeloquium de variis diſſenſionibus inter coetus, qui papatui vale dixerunt, quibus vnio et communio commendatur, auctor, quem SAM. CRELLIVM eſſe accepimus, rationibus euincere allaborat, quod Reformati, illaeſa conſcientia, Socinianos non tantum ferre, imo in ſocietatem ſuam recipere poſſint, ſed quoque debeant; non autem eos condemnare et haereſeos accuſare, niſi principiis ſuis ipſi obeſſe velint. In genere ſupponit, quod Sociniani credentes Ieſum in carne manifeſtatum, eſſe Chriſtum viui Dei filium, et ſperantes per gratiam I. C. ſalutem aeternam ſe obtenturos, ſint ciues Chriſti; et quod ipſi, quoad fieri poſſit omne ſtudium conferant, vt veri Chriſti diſcipuli euadant, ſiquidem eius praecepta de abnegatione ſui ipſius, ferenda cruce, ſequela Chriſti et nouum ipſius mandatum de dilectione proximi, quantum in viribus ipſorum poſitum eſt, explere ſtudeant. His addit, quod Sociniani cum aliis coetibus, papatui valedixerint, et excuſſo Antichriſti iugo, aduerſus huius idololatriam tanto pugnent zelo, quanto vix alius coetus. Quamvis igitur Sociniani diuerſa ab aliis defendant placita, hi tamen ſub Chriſti vexillo pugnantes omnibus reliquis Chriſti militibus pares ſint iudicandi, quemadmodum in magno exercitu diuerſae armaturae milites, non alii alios contemnunt, vel caſtris bellicis excludunt, ſed omnes coniunctim et vna acie inſtructa communem hoſtem

hoſtem adoriuntur. In ſpecie, quod ſibi propoſuit thema, hiſce rationibus confirmare nititur: 1) Quia Sociniani S. ſcripturam prophetarum et Apoſtolorum, vnicam fidei et morum regulam ſuſcipiunt, nec ex ſubtili philoſophia, nec patrum ſcriptis vel conciliis fidei articulos eſſe probandos ſtatuunt, cum S. ſcriptura tantum loquuntur, hac vero tacente ipſi ſilentium obſeruant. 2) Quia Symbolum Apoſtolicum, quod omnium conſenſu vetuſtiſſimum eſt, tanquam verbo diuino conſonum, omnesque fidei articulos ſcitu et creditu ad obtinendam vitam aeternam neceſſarios ſuccincte complectens confitentur; quare etiam iuxta verba ipſiſſima huius ſymboli, coetus ſui confeſſionem publicae luci commiſerunt. 3) Quia Socinianorum doctrina eius conditionis eſt, vt ab omnibus Chriſti ciuibus iam inde ab Apoſtolorum temporibus, in omnibus regionibus, vbicunque Chriſtiani fuerunt, ſuſcepta ſit, nec vllus hodie in ciuitate Chriſtiana coetus reperiatur, qui non cum Socinianis idem crederet, quorum igitur fides vere catholica et omnium Chriſti ciuium communis ſit, et quos proinde nemo condemnare poſſit, niſi ſemet ipſum pariter condemnet. Hoc argumentum confirmare nititur, quia Socinianorum confeſſio, ipſis ſcripturae et Symboli Apoſtolici verbis concinnata, admodum paucis ad ſalutem obtinendam ſcitu neceſſariis fidei articulis abſoluatur. 4) Nemo eam ob rationem, quia quasdam theſes iuxta articulos fidei fundamentales ſubintroductas in dubium vocat, quas intelligere et credere nequit, tanquam haereticus condemnandus, communione excludendus, et ſalutis aeternae conſequendae ſpe priuandus eſt. 5) Quia non quilibet error, damnationi ſubiicit eum, qui illum defendit, nec vnius cuiusuis hominis

eſt, iudicium ferre de haereſi, nec vlli homini, praeter Chriſtum et Apoſtolos conuenire, alterum vitae aeternae poſſeſſione excludere; hos vero potius malitioſis et ſceleratis, quam circa fidem errantibus et dubiis, coelum occluſiſſe.

Omnia auctor in breui hoc ſcripto conquiſiuit, quae ad ſectae ſuae apologiam facere, omnibusque tolerantiam ſaltem, niſi etiam communionem cum eadem commendare poſſint. Idem ſcriptum, idque autographum videtur, quod in *Catalogo libb.* DAN. ERN. IABLONSKI, Berol. 1742. p. 377. N. 26. inter MSSCC. allegatur: Urſachen warum die Reformirten und Lutheraner die Vnitarios zu dem Abendmahl des Herrn admittiren könnten, a manu SAM. CRELLII.

17. SAMVELIS CRELLII geiſtlichen Opfers ſchuldige Zugabe. Amſtelod. 1684. 8. Allegatur in DAN. SALTHENII *Catal. libb. rar.* p. 530. N. 2666.

18. *Epiſtola ad ven.* IOACH. LANGIVM. Antequam LANGIVS opus ſuum, cui titulum fecit: *Gloria Chriſti et Chriſtianismi Apocalyptico-Prophetica, nec non Anti-Sociniana et Anti-Iudaica. Amſtel. et Lipſ.* 1740. fol. Vol. II. Alph. 16. typis exſcribi curaret, in lucem emiſit publicam: *Compellationem epiſtolicam ad Socinianos et inprimis ad* SAMVEL. CRELLIVM, *virum celebrem et non indoctum, iſtorum omnium hodie Coryphaeum: qua is hunc cum iſtis non minus humaniter, quam ſerio rogat ac hortatur, vt cum abnegata et impugnata Filii Dei I. C. diuina maieſtate in gratiam redire allaboret: Amſtel. in Officina Romberg.* 1740. 4. plag. 4½. Hanc compellationem LANGIVS peculiari epiſtola ſcripta Halae 1739. d. 18. Octobr. CRELLIO transmiſit. Vid. *Acta hiſt. eccl.* T. IV. p. 129. ſeqq. et p. 136. Exemplar compellatio-

nis

nis iſtius ad manus meas peruenit, quod olim fuit PAVLI CRELLII, qui in initio ac fine complures ſua manu adiecit animaduerſiones, quae primae lineae fuſioris refutationis concinnandae videntur. Reſpondit LANGIO CRELLIVS, data ad illum epiſtola *Amſtel.* d. 23. Iulii 1740. in qua conqueritur, quod Vnitariis in Belgio conceſſum non ſit quicquam circa controuerſias theologicas prelo committere, paratum interim ſe fore pollicitus eſt, quantum ipſi oculorum imbecillitas et ſenectutis moleſtiae permiſerint, quae ad refutandum LANGII ſcriptum conferre poſſint, ad eundem in MSC. transmittere, ſi ipſi fidem dederit, ſe illud, quamuis animaduerſionibus notisque additis, in lucem prolaturum (*). Sancte hoc quidem LANGIVS pollicitus eſt CRELLIO, in epiſtola ad hunc data *Halae* d. 14. Auguſti 1740. (Vid. *Acta hiſt. eccl.* T. VII. p. 976.) ſed *Mſptum* iſtud CRELLII, quo compellationem epiſtolicam LANGII refutare ſtatuit, in huius manus numquam, quantum ſcimus, venit.

19. Duodecim epiſtolae CRELLII ad LA CROZIVM ſcriptae, inſertae ſunt *Theſauro* ſaepius allegato.

20. Epiſtola CRELLII ad miniſtrum eccleſiae Berolinum ſcripta d. XI. Octobr. 1731. qua inter alia ſignificat, certo ſibi perſuaſum fuiſſe, IOACH. LANGIVM, ARTEMONII ſui refutationem ſuſcepturum. Meminit LANGIVS autographi a ſe ſeruati in *compellatione epiſtolica etc.*

21. *Epiſtola ad Wetſtenium*, de qua Io. CHRISTOPH. WOLFIVS in epiſtola ad LA CROZIVM Hamburgi poſtridie

 Kalend.

(*) Conqueritur CRELLIVS, praecluſas eſſe Vnitariis officinas typographicas, grauesque dictatas editoribus eiusmodi ſcriptorum mulctas, imo ipſum exſilium, Londino ſaltim excepto; additque ipſa opera, quae in Belgio ex Vnitariorum partibus adhuc lucem adſpexerint, clam, et non ſine periculo fuiſſe impreſſa, foliaque e prelo madida, caute aſſeruanda et recondenda fuiſſe.

Kalend. Octobr. 1733. in *theſauro epiſt. La Croz.* T. II. p. 257. ſcribit: Prodiiſſe in Belgio epiſtolam ad WETSTENIVM, SAMVELIS CRELLII intelligo, qua WETSTENII ad Remonſtrantes denuo reuerſi conamina ſatyrico ſale perfricantur. Noſti ne, vbi nunc verſetur, vel potius erret CRELLIVS ille? Miſeror ſane hominis vices.

22. *Annotationes quaedam de* MICHAELE SERVETO, *ad illuſtrationem eorum, quae in Cl. Viri* DE LA ROCHE, *Biblioth. angl.* T. II. P. I. *de eo nuper narrata ſunt.* Inſertae *Biblioth. Brem.* Cl. I. Faſc. V. N. IV. p. 739. Horum excerptorum SAM. CRELLIVM eſſe auctorem *ex theſ. Epiſt. La Croziano* T. III. p. 210. diſcimus.

23. Quod *Crellius* ad nouam *Lexici* celeberrimi *Baeliani* editionem, multis augmentis locupletatam, ſymbolam ſuam contulerit, inter noua litteraria e Belgio olim nuntiatum legimus; quod quoque PAVLVS CRELLIVS, SAMVELIS frater nos oretenus et per litteras docuit; qui PAVLVS de ſe ipſo teſtabatur, quod vna cum fratre ſuo in locupletando Dictionario illo BAELIO operam ſuam praeſtiterit.

24. *Antiquitates et monumenta quaedam priorum ſaeculorum Chriſtianiſmi, et in ſpecie ea, quae Ebionaeos, Nazaraeosque, nec non eorum hiſtorias Euangelicas concernunt, illuſtrata, MSC.* cuius autographum *Ven.* THEOD. LILIENTHALII noſtratis Bibliotheca tenet. Complectitur illud circiter ſeptingentas paginas compreſſe ſcriptas. In pagina titulum proxime ſequente haec CRELLIVS ſcripſit: "Cum iſte liber ante viginti et aliquot annos ſit compoſitus, et poſtea demum alterum opus meum ſub nomine ARTEMONII in initium Euangelii Ioannis fuerit conſcriptum, vtrumque autem opus in Anglia non potuerit euulgari; hinc mihi impoſita fuit neceſſi-

tas,

tas, ex iſtis *antiquitatibus* et *monumentis*, prout et ex meis ANTIQVIS ET NOVIS VNITARIANIS, lingua germanica concinnatis, quaedam, imprimis autem maximam partem diſſertationis quartae huius latini libri, in opus illud, quod ſub nomine *Artemonii* prodiit, transferre. Reſtant tamen in iſto, prout et in germanico modo memorato opere, longe plura, non exigui momenti, quae fruſtra non in ARTEMONIO quaeres. Haec adſcripſi anno 1730. menſe Februario."

Omnia ad ſtabiliendam Vnitariorum diſciplinam, in hoc opere erudito conquirere ſtuduit CRELLIVS, et hoc reſpectu omnino dignum, vt illius ſpecialiora a nobis argumenta aliquando proponantur. Hoc loco diſſertationum titulos, omiſſis *Prolegomenis* exhibemus. *Diſſ. I.* IOANNES Apoſtolus quamdiu vixerit et quando ſcripſerit? *Diſſ. II.* De *Cerintho* et *Nicolaitis*, IOANNIS aduerſariis. *Diſſ. III.* De *Alogis*, Euangelium et Apocalypſin IOANNIS *Cerintho* adſcribentibus. *Diſſ. IV.* Num principium Euangelii IOANNIS ab alio praefixum, aut ſaltem falſatum fuerit? *Diſſ. V.* Num caput vltimum in Euangelio IOANNIS, vel ſaltem duo vltimi verſus adiecti ſint ab aliis? *Diſſ. VI.* Verba de tribus in coelo teſtibus 1 Io. V. 7. IOANNIS non eſſe probantur. *Diſſ. VII.* Quinam fuerint *Ebionaei*, contra quos IOANNES dicitur ſcripſiſſe? *Diſſ. VIII.* De *Nazaraeis*, altero vt quidam voluerunt *Ebionaeorum* genere. *Diſſ. IX.* Qua reſpondetur ad obiecta contra praecedentis diſſertationis aſſertiones de *Nazaraeis*. *Diſſ. X.* IOANNES non ſcripſiſſe contra *Ebionaeos* probatur. *Diſſ. XI.* De Euangelio ſecundum Ebraeos, ſeu 12. Apoſtolorum, quo vtebantur *Nazaraei*. *Diſſ. XII.* De Euangelio *Ebionaeorum*, quod ſecundum MATTHAEVM vocabant. *Diſſ. XIII.*

De Euangelio ſecundum *Aegyptios*. *Diſſ. XIV.* De dictis Chriſti, quae olim exſtabant in Euangeliis aut libris quibusdam auctorum orthodoxorum, nunc ignoratorum aut incertorum. *Diſſ. XV.* Adpendicis loco probatur: Coenam Domini non eſſe ſignum, nec partem commixtionis, ſeu familiaritatis priuatae; adeoque declarationem quorundam, qua profitentur ſeſe cum diverſa ſentientibus nullam commeſtione ſacri *panis* commixtionem teſtari velle, eſſe prorſus ſuperuacaneam, anno 1699. Amſtelaedami edita, nunc auctior.

Opere hoc XV. Diſſertationum finito, in eodem volumine MSC. ſub nouo hoc titulo: *Antiquitatis Eccleſiaſticae illuſtratae Pars II.* ſequentia pertractantur argumenta: *C. I.* De AGBARI (non ABGARI) principis *Edeſſae* ad Ieſum Chriſtum, huiusque ad AGBARVM epiſtola. Genuina, nec recentiori tempore ſuppoſita eſſe ſcripta, cum quibusdam aliis defendit CRELLIVS; hoc vero ipſi peculiare eſt, quod ex his epiſtolis colligi poſſe ſtatuit: Eccleſiam primitiuam non Homouſiana, ſed Ebionaea potius et Artemoniſtica, ſeu Sociniana fide fuiſſe imbutam. *C. II.* De THADDAEI praedicatione, de qua EVSEBIVS ex *Archiuis Edeſſenis* refert, poſt aſcenſum Ieſu Chriſti, IVDAM, qui etiam THOMAS dicebatur, THADDAEVM Apoſtolum, vnum e ſeptuaginta ad AGBARVM miſiſſe, qui Edeſſae praedicauit. Ex hac praedicatione, quam iterum genuinam eſſe defendit, pro ſuo, quo captus omnino eſt praeiudicio colligit: THADDAEVM fuiſſe Sociniſtam, ab Apoſtolo THOMA etiam Sociniano ad AGBARVM miſſum, huncque plane alia praedicaſſe, quam IVSTINVM martyrem, quem repetitis vicibus pro auctore articuli de myſterio S. S. Trinitatis reputat. *C. III.* De HERMA. Quae MELLIERVS circa HER-

Hermae verba de Chriſto: *Filius quidem Dei omni creatura antiquior eſt, ita vt in conſilio Patri ſuo adfuerit ad condendam creaturam*, ſcripſerat, inſimulque Zwickervm de iſtis verbis diſſerentem, Crellivs, adverſus Bvllvm et Grabivm defendit. *C. IV.* De Polycrate Epheſino apprime obſeruanda; quem niſi *Ebionaeum*, ſaltem *Nazaraeum* fuiſſe, monſtrare nititur. *C. V.* De ſcripto illo, quod vocatur *ſecunda Clementis ad Corinthios epiſtola.* Aduerſus Bvllvm et Grabivm diſputat Crellivs, Mellierv m defendit, et Socinianis aduerſari verba huius ſcripti omnino negat; verba nimirum iſta: *Fratres ita oportet de Ieſu Chriſto nos ſentire tanquam de Deo. - - - Nec decet nos humilia ſentire de ſalute noſtra: dum enim humiliter ſentimus de illo, parua etiam nos accepturos ſperamus.* Putat enim, Socinianos ita de Chriſto ſentire, vt de Deo, longe ſupra humanam et omnium aliarum creaturarum ſortem exaltato, licet de eo non ſentiant, vt de ſummo illo omnium Deorum et Chriſti ipſius Deo ac Patre, qui ipſum ita eleuauit et extulit. Id enim de Chriſto ſentiunt: Diuinitatem, adeoque deitatem adorandam atque inuocandam a Deo Patre ipſi eſſe collatam, quando ipſi *dedit* nomen ſupra omne nomen, vt ipſi omne genu flectatur; quando ipſi *dedit* omnem in coelo et in terra poteſtatem, quando ipſum Chriſtum et dominum omnium *fecit*, fidelem ei, qui *fecit* illum.

25. *Antiqua et Noua Vnitariana*, lingua germanica concinnata, *MSSCC.* quorum paulo ante Crellivs mentionem fecit. Praefixus illis titulus eſt: Alte und Neue *Vnitariana*, mit vorangeſetztem Unitariſchem Glaubensbekänntniß und Urſachen, warum andere Proteſtanten die *Vnitarios* zu dem Abendmahl des Herrn

zulaſſen könnten und ſollten; verfertiget Anno 1721. in folgenden Zeiten hie und da verbeſſert und vermehret. Haec Vnitariana duo ſaltem, niſi forte plura non exiguae molis volumina comprehendiſſe, ex citatione in diſſertatione VII. §. XXXIX. MSCti Num. 24. allegati diſcimus, quippe qua prouocat ad *Antiquorum et nouorum Vnitariorum Volumen II.* in eoque paginam CCCVII-CCCX. Manuſcriptum hoc ab auctore ex legato fratri ſuo PAVLO CRELLIO fuiſſe deſtinatum, per litteras amici a. 1747. d. 25. Aug. ad nos ſcriptas, certiores facti ſumus. Haeredes vero PAVLI et qui rebus Socinianorum adhuc in Pruſſia praeſunt, ad manus ſuas vnquam illud veniſſe, negant. Nondum tamen omni ſpe excidimus, nos aliquando eodem potituros. Excerpta ex his Vnitarianis complexum videtur, *Volumen Excerptorum Polon. et Latin. ex MSSCC. Crellianis, hiſtoriam Eccleſ. Slauonicam, inprimis Vnitariorum ſpectantium*, quod in *Catal. Libb.* DAN. ERN. IABLONSKI, inter *MSSCC.* p. 380. N. 20. et poſtea in *Bibliotheca Baumgarteniana* inter *MSSCC.* p. 74. N. 89. allegatur.

26. *De vocibus αιων, αιωνα, αιων των αιωνων,* it עולם *ab Interpretibus S. litterarum huc vsque male explicatis, quarum verum ac genuinum ſenſum a falſo vindicat auctor anonymus.* Scopum principalem ſcripti huius eſſe, vniuerſalem rerum omnium reſtitutionem aſſerere; nonnulla tamen auctorem eiusdem protuliſſe, ad oppugnandam Chriſti deitatem facientia ipſi viſa, inprimis ad euertendum locum Mich. V. 2. *in nou. litter. Hamburg.* a. 1742. p. 375. et 1733. p. 677. notatur.

27. *Epiſtola ad generoſos Dnos* WIDAVIOS, Vnitarios, in exercitu Boruſſico militum Praefectos, interrogantes:

An

An apud Reformatos S. Euchariſtia ipſis, ab Vnitariorum coetu longo ſpatio remotis, licitum ſit vti, reſponſoria, germanice ſcripta, *Koenigswaldae* in Marchia Brandenb. menſe Septemb. 1717. *MSC.* Et WIDAVIORVM litterae, ſcriptae *Cliuiae* a. 1717. menſe Aug. et SAM. CRELLII reſponſoriae, illis, nomine fratrum *Griſelii* iſto tempore congregatorum datae, ad manus noſtras peruenerunt, quas admodum memorabiles alio loco ex *MSC.* inſerturi ſumus. Hi ipſi WIDAVII ſunt, quibus CRELLIVS *Initium Euangelii* IOANNIS *etc.* N. 6. poſthac dono obtulit.

PAVLVS CRELLIVS.

SAMVELIS frater iunior, iure nobilitatis ac indigenatus olim in Anglia donatus, obiit aetatis anno 83. d. 18. Nouemb. a. 1760. Andreaewaldae. De hoc, quae nobis innotuerunt, in *hiſtoria Socin. Pruſſ.* expoſuimus. Animadverſionum eiusdem ad IOA. LANGII compell. epiſt. *MSSCC.* paulo ante ſub SAMVELE N. 20. mentionem fecimus. Quod PETRO BAYLIO in concinnando Lex. Hiſt. Crit. operam praeſtiterit, mihi aliquando narrauit. Ex epiſtola BAYLII ad SAM. CRELLIVM ſcripta, quae inſerta eſt illius Operibus T. IV. fol. 874. patet, PAVLVM CRELLIVM a. 1706. Cantabrigiae vixiſſe, inque hanc Academiam miſſum fuiſſe a Comite SHAFTSBVRIO ad vlteriores in ſtudiis faciendum progreſſus, et colligenda ex nonnullis MSSCC. antiquioribus excerpta.

LAVRENTIVS CRISCOVIVS.

De ipſius vita, praeter ea, quae SANDIVS l. c. p. 54. expoſuit, nihil conſtat. In *actis MSSCC.* eiusdem mentionem fieri non recordamur. Fuit autem Eques Lithuanus,

et

et Miniſter coetus Nieſuieſenſis in Lithuania, poſtea autem aliorum coetuum in eadem regione.

SCRIPTA:

1. *De vero ac fundamentali certae ſalutis in placata conſcientia hominis, Dialogus IV. Fratrum legis Chriſti:* ab ipſo e Bohemico verſus in Polonicum. *Szamotuliis* maior. Polon. 1558. apud ALEXANDR. AVGZDECKI. Scriptum hoc, ante auctoris ad Socinianorum caſtra tranſitum, concinnatum, a GEORG. ISRAELIS, Sen. mai. Pol. Fratrum Bohem. adprobatum eſt. Vid. WENGERSCIVS l. c. III. 16. p. 446. HOFMANNVS de typogr. Pol. p. 27. CRISCOVIVM ſcripti huius fuiſſe tantum interpretem Polonum iudicat.
2. Cum PETRVS GONESIVS a. 1562. de Paedobaptiſmo aliquid aduerſus CRISCOVIVM ſcripſerit, teſte SANDIO l. c. p. 41. hinc colligimus probabiliter, CRISCOVIVM de hoc argumento opuſculum quoddam concinnaſſe.

PAVLVS CROQVIERIVS, *Iunior.*

Aliquando nomen in *Actis MSSCC.* ſcribitur KROKERVS et KROKIERIVS. Quidam nominis huius Lublini vixit, cui F. SOCINVS in epiſtola ad CZECHOVICIVM 1580. d. 20. Iunii ſcripta, in epp. p. 337. plurimam ſalutem ſuo nomine dici voluit. Eadem epiſtola teſtis eſt, habuiſſe in matrimonio KROKERVM filiam IO. BALCEROVICII, ciuis Lublinenſis et coetus Senioris, de quo ſupra. PAVLVS CROQVIERIVS, Rector ſcholae Racou. exſtitit, quo officio iam per tempus aliquod a. 1613. functus erat. Hoc enim anno d. 27. Ianuarii GITTICHIVS ad eum literas dedit, quibus eum admonuit, ne ſententiam ſuam in ſparta, quam nactus erat ornanda, mutaret, propenſumque animum in excolenda iuuentute dimitteret. Praefuit muneri huic ſcholaſti-

laſtko ad annum 1616. quo exteras inuiſit regiones, facta antea Synodo fide, de reditu ad ſtationem ſuam intra anni ſpatium, fideliſſimoque ſcholae ſeruitio poſt emenſum iter praeſtando. Sed teſte NICOL. DÜMLERO in epiſtola ad RVARVM a. 1619. Bobelnico ſcripta, in huius epp. ex edit. ZELTN. p. 502. CROKIERIVS ex Gallia reuerſus Rectoratum Racouienſem reſumere detrectauit. Vnde cum ZELTNERO l. c. coniicimus, ex eo fortaſſis tempore eundem Medicinae faciendae operam nauaſſe. Fuit PAVLO frater IOANNES, qui a. 1611. in Synodo Racou. admonitus eſt, vt donis ſuis ſingularibus a Deo acceptis, in huius gloriam vteretur. Fuit vero, vt credimus, PAVLVS CROQVIERIVS iſte *iunior*, qui circa annum 1643. adoleſcenti nobili PETRO RZECICIO, ex gente in Polonia celebri nato, ſtudiorum moderator praefectus eſt. Vid. RVARI *Epp.* l. c. p. 678.

SCRIPTA:

Commentarii Ethici, allegantur a MART. RVARO in ep. ad RZECICIVM ſcripta l. c. *Cent. II. ep.* 86. p. 681.

MARTINVS CROVICIVS, *polon.* KROWICKI.

Eques Polonus. Paſtor Pinczouienſis Romano more initiatus, alienum a Pontificiis ſacris animum, ſtudiumque meliorem diſciplinam apud conterraneos ſuos promouendi ſignificans, primus, quantum ſcimus, poſt mutatam Pinczouiae religionis formam, coetus Euangelici Miniſter, imo reformator. Paulo vero poſt, vna cum Collega ſuo ALEX. VITRELINO, qui munere eccl. apud Pinczouienſes itidem fungebatur, ſuſceptum ibidem errorem promouit. Vid. LVBIENIECIVS l. c. p. 30. Poſtquam Epiſcopus Cracouienſis ZEBRIDOVIVS conſiliis ſuis capiendi miniſtros in Synodo Pinczouienſi a. 1555. d. 1. Maii habita congregatos

tos excidiſſet, quae alio loco expoſuimus, eodem anno MART. CROVICIO inſidias ſtruxit, quas LVBIENIECIVS L. p. 62. enarrat. Commorabatur adhuc Pinczouiae monachus, qui coeteris eiectis ſolus in coenobio, vna cum ALEXANDRO VITRELINO coetus miniſtro degebat. Monachum hunc Epiſcopus mandatis inſtruxit, vt VITRELINVM ſuum contubernalem et CROVICIVM in arce habitantem ad prandium inuitaret, interim ſubornati ab Epiſcopo miniſtri CROVICIVM caperent. Hunc enim, qui vxorem duxerat, et ab Epiſcopo Praemislienſi pulſus Pinczouiam ſe conuerterat, et ore ac ſcriptis Romanae Eccleſiae corruptelas et Pontificum artes perſtrinxerat, maxime appetiit. Succeſſit res, abſente oppidi Domino OLESNICIO; ſuperuenit circa prandii tempus MASOVICIVS quidam, Epiſcopi miniſter, cum aliquot famulis, CROVICIVS captus, vinctus et currui, quali ad deuehendas in horrea fruges vtuntur, facie in infima ligna obuerſa iniectus, ſtramine tectus, ſuper inſidentibus quibusdam preſſus ocyſſime abducebatur. Ita per ſaxa et radices arborum vectus, vultu miſere contuſo aegre ſpiritum trahebat. Sed opportune accurrens BALTHAS. LVCOVIVS, Palatinatus Sendomirienſis iudex caſtrenſis cum ſuo et OLESNICII famulo, qui ſolus fugientes perſequebatur, clamore in ſylua ſublato, MASOVICIVM et famulos eius ita perculit, vt curru relicto terga LVCOVIO, libertatem et vitam CROVICIO dederint, paulo poſt ipſo aduolante OLESNICIO.

Pluribus eumdem ab anno 1555. interfuiſſe Synodis Pinczouiae alliisque locis habitis, *Acta MSSCC.* teſtantur. Quo praeciſe tempore ad Vnitariorum caſtra tranſierit, cum per aliquod tempus Helueticae confeſſioni addictus fuerit, certo dici nequit; eum tamen cum Pinczouiae degeret, dubiis circa aeternam I. C. deitatem fuiſſe agitatum

ex

ex conditione coetus iſto tempore ſuſpicamur. LVBIENIECIVS l. c. L. II. c. VIII. p. 152. eum a. 1562. in colloquio Petricouienſi pro Neo-Arianorum ſententia decertaſſe, expreſſe indicat. ANDR. DVDITHIVS in ep. ad THEOD. BEZAM, apud SANDIVM p. 46. eundem iis accenſet, qui myſterium S. Trinitatis impugnarunt. Vid. WENGERSCIVS l. c. III. 15. p. 425. SALIGIVS l. c. T. II. p. 655. Fuit poſthac miniſter coetus Wengrouienſis, tandem Piaſecenſis prope Lublinum, vbi etiam teſte SANDIO 1573. menſe Decemb. vita functus eſt.

SCRIPTA:

1. Obrona ſtarozytney prawdziwey nauki chrzeſciańſkey, na przećiwko falſziwey nowy Nauce Rzymſkey, ktorey gwaltem nie piſmem broni Andrzey Biſkub Krakowſki. i. e. *Defenſio vetuſtiſſimae ac veraciſſimae doctrinae Chriſtianae, aduerſus falſam ac nouam Romanam diſciplinam, quam* ANDREAS (ZEBRZYDOVIVS) *Epiſcopus Cracovienſis, adhibita violentia, non S. ſcriptura tueri ſtudet.* Scriptum hoc circa a. 1557. concinnatum, cuius occaſionem LVBIENIECIVS exponit l. c. L. II. c. IV. p. 95. et SALIGIVS l. c. T. II. p. 614. Prima editio hunc titulum prae ſe fert: Obrona nauki prawdziwey y ſtarodawney krześciańſkiey etc. w Pinczowie 1560. 4. i. e. *Defenſio verae doctrinae et antiquae religionis chriſtianae. Pinczouiae* 1560. 4.

2. Apologia Wienkſza, t. i. obrona nauki prawdziwey o Wiary ſtarodawney Krześćiańſkey ktorey uczyli Prorocy, Kryſtus Syn Boży, y Apoſtolowie ſwięci. Na przećiwko nauce falſzywey, y wierze nowey ktorey uczi w Kośćielech ſwoich Papies Rzymſki etc. w Wilnie 1604. 4. i. e. *Apologia maior, ſeu defenſio verae doctrinae de antiquiſſima fide Chriſtiana, quam Sancti Prophetae, Chriſtus*

ſtus Filius Dei et S. Apoſtoli docuerunt, in Antitheſin falſae doctrinae et nouae fidei, quam Pontifex Romanus in eccleſiis ſuis docet etc. Wilnae 1604. 4. Alph. 2. pl. 2 ½. Ex praefatione colligi poteſt, opus hoc iam a. 1584. typis fuiſſe exſcriptum, quod, vt probabile videtur, ante annum 1562. concinnatum, cum auctor eius nondum tot infectus fuerit erroribus. Germanica verſio proſtat ſub hoc titulo: *Apologia*, d. i. Verantwortung und Vertheidigung der warhaftigen Lehre, und des uralten chriſtlichen Glaubens, welchen gelehret haben ꝛc. vorhin beſchrieben durch Martinum Crovicium ꝛc. jetzunder aus dem Polniſchen in Deutſch verfertiget durch Cyriacum Mollerum, Leutſchovium ꝛc. gedruckt zu Wilda in Littauwen beym Jacob Markovitz. Im Jahr Chriſti 1602. 4. Alph. 2. pl. 9. Memorabilis praefatio auctoris praemiſſa editioni poſteriori polonicae, in hac verſione addita non eſt, loco vero eius dedicatio interpretis ſcripta Magiſtratui Rigenſi in Liuonia. 1602. d. 1. Decembr. In opere ipſo 65. capitibus, errores et abuſus Eccleſiae Romanae enumerantur. Abſoluitur illud tribus partibus, quas auctor in introductione fol. 2. b. ſignificat. In *prima* comparat tapinophroneſiam Chriſti et diſcipulorum eius cum ſubmiſſione Romani Pontificis ipſiusque miniſtrorum. C. I-XXI. In *ſecunda* Doctrinam Chriſti et Apoſtolorum cum doctrina Pontificia c. XXII-LXIV. fol. 49. 6-292. In *tertia* crucem D. N. I. C. cum cruce Rom. Pontif. eiusque miniſtrorum c. LXV. Nullum tamen in hoc opere reperitur veſtigium negatae vel impugnatae S. Trinitatis; imo potius c. LX. fol. 253. haec orthodoxa de diuinitate Chriſti confeſſio: Quod Mediator noſter duarum naturarum ſit particeps diuinae et huma-

humanae; quod ſecundum diuinam naturam cum Patre eiusdem ſit eſſentiae, ipſi coeſſentialis, eandemque voluntatem ac poteſtatem cum eodem habeat et diuino honore colendus ſit, quod hominum corda ac renes ſcrutetur, eorum deſideria noſcat, et neceſſitatibus eorum ſuccurrere poſſit.

3. *Epiſtola* ad STANISL. BVDZINIVM, in *Piaski* 1573. exarata, in qua incuſat Racouienſes, quod Magiſtratum Eccleſiae communione excludant etc.

4. *Teſtamentum vltimae ſuae voluntatis*, in quo, quid egit, et quae cum eo acta ſunt, enarrat.

FLORIANVS CRVSIVS.

Vir perſpicaciſſimus, omniumque Antitrinitariorum Philoſophus excellentiſſimus. Veriſimile nonnullis viſum eſt, Stetinenſem *Pomeranum* patria fuiſſe, alii eundem *Dantiſcanum* reputarunt; SANDIVS patriam eius omnino praeteriit. Sed eum fuiſſe *Samogetam* extra omne poſitum eſt dubium. Ita enim in *Actis Philoſ. Facult. Acad. Regiom. MSSCC.* et in quibusdam poëmatibus ab eodem editis expreſſe adpellatur vel SAMOGETA, vel LITHVANVS. Studiis ſcholaſticis in *Lyceo Tilſenſi* prouinciali, quod in Boruſſia ad terminos Samogitiae eſt, operam eum nauaſſe, omnino colligitur ex dedicatione, diſputationi *de enunciationis diuiſione* ab eodem defenſae, praefixa, quam ſacratam voluit ſcholae Tilſenſis Rectori ADRIANO DE WENDT et Con-Rectori GEORGIO HARTWICHIO, quos Praeceptores ſuos vnice ſuſpiciendos appellat, iisdemque pro fideliſſima inſtitutione, gratias, quas potuit, maximas exſoluit. In Academia Regiomontana, quam teſtante *Albo Studioſorum* (*) a. 1611. ſalutauit, ſumma cura ac diligentia litterarum

O ſtudia

(*) In hoc *Plungenſis Lithuanus* adpellatur, in numerum ciuium Acad. d. 21. Ianuar. 1611. ſuſceptus.

ſtudia proſequutus eſt, praecipue graecis litteris, Philoſophiae et Medicinae operam nauauit omnem. Hoſpitio quoque Doct. et Profeſſ. Medicinae Io. PAPII vſus eſt, quod ex illius diſſertatiuncula de morbi Hungar. cauſſis etc. PAPIO dicata colligitur. In hac dedicatione PAPIVM patronum et fautorem ſuum loco parentis honorandum adpellat, laetusque triplicis hoſpitii memoriam recolit, ex quo multum emolumenti ac gaudii perceperit, nimirum apud EHRENREICHVM, Liberum Baronem DE SAVRAV in Stiria, apud D. PAPIVM, Regiomonti in Boruſſia, et apud Status prouinciales Auſtriae ſuperioris, quorum munificentiam magnopere depraedicat. Huic diſſertatiunculae nonnulli verſus latini Io. STRAVSSII, Regiomont. Boruſſi, Profeſſoris tandem Acad. Regiom. tum temporis Illuſtriſſ. Auſtriacae ſupra Aniſum prouincialis ſcholae, quae eſt LENTZII, Praeceptoris publici adnexi ſunt; quemadmodum CRVSIVS, *Logiſticae Aſtronomicae*, eodem anno a STRAVSSIO, LENTZII, 8. editae elegiam graecam gratulatoriam adtexuit.

Haud pauca in Acad. Regiom. acquiſitae inſignis eruditionis ſpecimina publice exhibuit, diſputando ſub praeſidio SIGISMVNDI WEIERI, Mathem. Profeſſ. *de figura, ſitu et motu coeli, nec non de figura et ſitu terrae*, a. 1614. d. 22. Aug. quod *Acta Fac. Philoſ. Acad. Regiom. MSSCC.* referunt. Iisdem narrantibus iam a. 1611. d. 3. Aug. ſub praeſidio GEORGII MEIERI, Artium Magiſtri diſſertationem *de enunciationis diuiſione eiusque adfectionibus habuit.* Exſtat praeterea Elegia graeca ob ipſo compoſita, quae diſputationi GEORGII MEIERI *de praedicamentis*, reſpondente GEORGIO COLBIO d. 20. Iulii 1611. habitae adtexta eſt, aliudque carmen graecum, diſputationi eiusdem MEIERI, *de definitione et diuiſione*, a Reſpondente LAVRENTIO NERESIO d. 28. Septemb. 1611. defenſae ſubnexum.

Vagam

Vagam diu Crvsivs ſectabatur vitam, multisque iuuenibus nobilis proſapiae hinc et inde ſtudiorum ac morum moderator praefectus eſt. Animo ſcientiis Philoſophicis et Mathematicis prorſus imbuto, in ſtudium medicum incubuit, in eoque vt maiores faceret progreſſus, varias Germaniae Academias adiit, *Lentiisque* in Auſtria cel. Io. Keppleri, Ordinum Auſtriacorum, deinde vero Caeſarei Mathematici familiaritate vti per aliquod tempus ipſi contigit. Hinc inſtituto cum nutricio ſuo Gotthardo Carolo a Mülbach in Galliam itinere, Argentoratum adiit, ibidemque ad a. 1619. commoratus eſt, quo loco diſſertationem ſuam de *Cephalalgia* in lucem emiſit. Vid. *Epp. Kepplerianae*, N. 399. fol. 629. In hac Academia Argentoratenſi a Mart. Rvaro Socinianorum placitis infectus videtur, in quibus poſtea animum ipſius et Wolzogenivs, et libri a F. Socino et Val. Smalcio editi confirmarunt. Ipſe in epp. Rvari Cent. II. p. 194. ſignificat, quod diligenti tractatione libri a F. Socino ſcripti, cui titulum fecit: *Praelectiones theologicae etc.* ad eius caſtra fuerit pellectus. Argentorato rediit Auſtriam, et in arce Raſtenburgica Viri generoſi Michaelis Zelteri, Rvdolphi II. quondam Camerarii beneficio ſuſtentatus eſt. Hinc iterum per Germaniam iter fecit, et *Erfordii* per aliquod temporis interuallum ſubſtitit; diutius vero *Sedini* Pomeranorum vixit. Exinde, ducta Wolzogenii ſorore in matrimonium, *Bobouicum* atque tandem *Gedanum* commigrauit, quo loco ex praxi medica viuens tantas acquiſiuit opes, vt quoque aedes proprias ſibi compararuerit. Eodem loco Dan. Zwickervm et ſine dubio alios quoque ſermonis ſui flumine, et ingenii acumine ad partes ſuas pertraxit. Scripta eius amplam produnt eruditionem, magnamque de thematibus philoſophicis iudicandi

 prom-

promtitudinem, quemadmodum quoque haud mediocrem ſcientiarum Mathematicarum notitiam manifeſtant, inprimis eius epiſtolae ad KEPPLERVM ſcriptae, huius epiſtolis Lipſ. 1718. fol. N. 399. ſeqq. inſertae. Hinc quoque Sociniani, Philoſophiae ſtudiis in abuſum vsque dediti maximo eum in honore habuerunt, ac Philoſophorum principem celebrarunt, quippe qui etiam huic familiae inſigni praeſidio ac emolumento fuit.

Cum *Gedani* extra profeſſionis ſuae medicae cancellos longius progreſſus, cum RVARO in commendando aliis Socinianismo communem cauſſam faceret, a. 1643. ex Senatus Gedan. ſtatuto, oppido exire iuſſus eſt, conceſſo eidem ad vendendas aedes ſuas anni ſpatio. Quorſum hinc abierit CRVSIVS, et quo tempore vitam exſpirauerit, tacente SANDIO, imo omnibus, quantum ſcimus, certo determinare non audemus. Fuiſſe eum adhuc ſuperſtitem a. 1645. MARINI MERSENNI epiſtola ad eumdem Lutetiis Pariſiorum ſcripta teſtatur. Hortatur in eadem CRVSIVM noſtrum, vt *contra Atheos collectanea* publicae committere luci non detrectaret. Vid. *Cent. epp.* quam IANVS BRANTIVS 1715. edidit, N. 100. In Sarmaticis regionibus tum vixiſſe CRVSIVM, ex eadem probabiliter colligitur. Vid. HARTKNOCHIVS l. c. p. 825. 849. et ZELTNERVS l. c. p. 800. Quod CRVSIVS negatae a F. SOCINO ſatisfactionis per Chriſtum praeſtitae dogmati calculum ſuum adiicere haeſitauerit, ex inedita illius confeſſione CALOVIVS in *Opp. Antiſocin.* fol. 7. notauit. Vid. quae de CRVSIO dicta ſunt in *hiſt. Socin. Pruſſ.*

SCRIPTA:

1. *De vera voluntatis libertate.* MSC.
2. *De religionis libertate tractatus.* Huius ipſe CRVSIVS meminit in epiſtola ad IOACH. PEVSCHELIVM a. 1628.

ſcripta,

ſcripta, cuius concluſionem admodum memorabilem ZELTNERVS l. c. p. 805. ſeqq. inſeruit. Fortaſſis idem ſcriptum eſt, quod SANDIVS l. c. p. 178. inter anonyma allegat ſub tit. *Rationes, cur libertas circa ſacra permitti nobis* (Vnitariis) *debeat.*

3. *De vi mortis Chriſti* lat. et germ. *MSC.*
4. *Epiſtola* ad MARINVM MERSENNVM *de Dei vera cognitione. MSC.* CRENIVS huius meminit in *animadu. Philol.* P. III. p. 93. ſeqq. quo loco MERSENNI quoque epiſtola ad CRVSIVM data in extenſo inſerta legitur.
5. *De origine et eſſentia Filii Dei. MSC.*
6. *Tractatus de Trinitate.* Allegat illum, tanquam ad medium perductum auctor in epiſtola ad PEVSCHELIVM apud ZELTNERVM l. c. p. 806.
7. *De hominis natura et facultate, germ. MSC.*
8. *De Eccleſia Chriſti, germ. MSC.*
9. *De ſatisfactione Chriſti*, germ. *MSC.* Vid. GODOFR. VOGTII *Catal. Libb. Socin.* qui eiusdem *Imag. SS. Trinit. Roſtochii* 1680. 4. adtextus eſt. Similem tractatum SANDIVS l. c. p. 177. inter ſcripta anonyma allegauit.
10. **Antwort auf Paul Felgenhauers Probbüchlein.** Notat hic titulus FELGENHAVERI tractatum, cui indicem fecit: **Prüfebüchlein auf das Photinianiſche Buch: Kennzeichen der falſchen Lehrer**, de quo infra ſub M. RADECIO et ERN. SONERO. Reſponſioni CRVSII FELGENHAVERVS oppoſuit: **Den Photinianiſchen Prüfeſtein, zur Antwort auf eine Photinianiſche Privatſchrift eines Photinian.** Doct. Med. FLORIANI CRVSII. Vtrumque ſcriptum allegatur in indice ſcriptorum FELGENHAVERI, qui adtextus eſt eiusdem libro, cui titulum fecit: **Poſtillion, oder neuer Calender** ꝛc. 1655. 12. pl. 7.

11. Oeffentlich Glaubensbekenntniß von der unbetrüglichen Erkänntniß göttlicher Dinge. *MSC.* Fortaſſis haec eſt confeſſio ἀνέκδοτος, cuius CALOVIVS in orat. inaugur. *de haereſi Socin.* p. m. 25. meminit, et teſtatus eſt, quod auctor veritatem ſatisfactionis et meriti Chriſti cognouerit, et hac in parte a F. SOCINO diſſenſerit. SANDIVS p. 177. ſcriptum hoc inter anonyma allegauit.

12. *Refutatio opinionis Socinianorum, Sp. S. perſonam eſſe negantium.* Loco adpendicis adtexta eſt SANDII *Problemati paradoxo de Sp. S.*

13. *Animaduerſiones N. N. in loca quaedam* F. SOCINI, *in quibus aduerſariorum ſuorum argumenta ſatis ſolide refutaſſe, vel verum quorundam S. Scripturae locorum ſenſum non ſatis recte aſſecutus eſſe videtur: et in eundem finem explicatio breuis* 53. *cap. Eſaiae.* Sine dubio opus eſt FLOR. CRVSII, quod ex litteris initialibus nominis F. C. apud SANDIVM l. c. p. 80. colligimus. Inſertum eſt SOCINI operibus Vol. I. *Biblioth. FF. PP.* p. 801. Vid. FABRICII *hiſt. Biblioth.* P. II. p. 59. Fortaſſis liber belgicus, a SANDIO l. c. p. 179. inter Anonyma allegatus ſub tit. *Verklaaringe van het* 53. *Cap. van Eſaias, door* THEOPH. ELEVTHERIVS, verſio eſt brevis explicationis c. 53. Eſaiae, quae allegato operi adtexta eſt.

14. Quod cum BENED. WISSOWATIO illuſtrationes quasdam vltimae *Catech. Racou.* editioni, quae prodiit *Stauropoli* per EVLOGETVM PHILALETHEM (i. e. *Amſtel.* per CHRISTOPH. PETZOLD) 1684. 8. adiecerit, alio loco notauimus. Vid. STOLLEN *hiſt. theol. literar.* p. 399. ſeqq. et SCHMIDII progr. *de Catech. Racou.* p. 4.

15. *Collectanea contra Atheos.* Haec a. 1645. prelo parata habu-

habuit CRVSIVS, quo anno MARIN. MERSENNVS Lutetiis Parif. litteras ad eum dedit, quibus eum ſollicitauit, vt iſta diuulgaret. Vid. *Clar. viror. epiſtolae etc.* Amſtel. 1702. 8. THOM. CREENII *animadu. Philol.* P. III. p. 93. ſeqq. Eundem hunc eſſe librum, quem *de prouidentia diuina* concinnandum RVARVS CRVSIO ex decreto Synodi a. 1636. perſuadere debuit, ſuſpicamur. An idem, an vero diuerſum ab hoc opus ſit, quod a SANDIO l. c. p. 177. inter anonyma allegatur: *Breues rationes, ſeu potius gradus ad veram religionem aſſequendam contra Atheos, MSC. pol.* certo dici nequit.

16. *Epiſtola ad* MART. RVARVM, ſcripta *Erfordiae* 1625. Kal. Maii, ſt. vet. legitur in huius *epp. Cent. II.* N. 29. ex edit. ZELTNERI p. 526. ſeqq. variaque argumenta theologica tractat.

17. *Ad eundem epiſtola* vel *diſſertatio* ſcripta circa a. 1628. l. c. *Cent. II.* N. 32. p. 538. ſeqq.

18. *Ad eundem epiſtola*, qua *diſſertationem* N. 17. defendit, ſcripta Sedini 1629. 21. Febr. l. c. *Cent. II.* N. 38. p. 589.

19. *Epiſtola ad* IOACH. PEVSCHELIVM, ſcripta 1628. 21. Iul. qua hunc ad partes Vnitariorum reuocare ſtudet. Tenuit illam calamo deſcriptam *Bibliotheca Vffenbachiana*, teſte *Catalogo* eiusdem, T. III. p. 756. N. XVI. Plura habet argumenta theologica et arcana Sociniſtica, quae a ZELTNERO l. c. p. 802. exponuntur, concluſio vero epiſtolae in extenſo exhibetur. Palmaria contenta IO. PAVL. FELWINGERVS ſub examen vocauit, in *Diſceptat. theolog. antiphotiniana de ratione in theologia. Helmſt.* 1671. 4. qui CRVSII epiſtolam quoque inſeruit.

20. *Animaduerſiones in litteras Conſulum Gedanenſium ad Illuſtr. Caſtellanum Cracou. generalemque exercitus Pol.*

Ducem (Koniecpolscivm) *ſcriptae* 29. *Ianuar.* 1639. leguntur in *epp.* Rvari *Cent. II.* N. 55. l. c. p. 637. et directae ſunt ad epiſtolam Magiſtratus Gedan. quae ibidem N. 50. p. 627. occurrit. Has animaduerſiones Crvsio potius, quam Rvaro, cuius nomen prae ſe ferunt, eſſe tribuendas, Zeltnervs quibusdam rationibus veriſimile fecit l. c. Not. a.

21. *De anima.* Eſt replica ad ſcriptum aduerſarii anonymi, et commemoratur in epiſtola anonymi inter epiſtolas Rvari *Cent. II.* N. 43. ex edit. Zeltn. p. 610.

22. *Explicatio initii Euangelii S. Ioannis. MSC.* in qua Crvsivs ab explicatione aliorum Socinianorum eiusdem pericopae diſceſſiſſe narratur.

23. *De ratione in Theologia.* Scriptum hoc oppoſitum eſt Felwingeri *diſceptationi etc.* quam N. 19. allegauimus. Vid. Sandivs l. c. p. 141.

24. Quaedam Flor. Crvsii epiſtolae ad Io. Keplervm datae, in huius epiſtolis Lipſ. 1718. fol. reperiuntur, et inter has N. 400. in qua Crvsivs conſenſum *Moſis* atque *Hermetis* explicare nititur.

25. *De enunciationis diuiſione*, diſſ. academ. Regiomonti 1711. d. 3. Auguſti ventilata.

26. *Diſſertatiuncula, de morbi Vngarici cauſſis et curatione.* Lintzii Auſtriae 1616. 8. pl. 5.

27. *De loco, de diuiſione puncti in infinitum, de ſpatio et motu*, aliaque Philoſophica et Mathematica, eruditionis, ingenii ac iudicii plena.

28. *De Cephalalgia diſſ.* Argentorati edita.

29. *Epiſtola ad* Nathan. Dilgervm, Reuer. Miniſt. Gedan. Seniorem, d. 11. April. 1643. ſcripta, inſerta eſt *Decimis Pruſſicis*, T. II. p. 824. cuius exemplar autographum in manibus noſtris eſt, ipſique aliud ſcriptum

pro

pro obtinenda pace et ſecuritate coetui Sociniano, nec non fidei confeſſio, ſubtexta ſunt. Vid. de his *hiſt. Socin. Pruſſ.*

FRANCISCVS CVPERVS.

DANIELIS BRENII ex ſorore nepos, de quo in *hiſt. Socin. Belg.* Vid. interea BAVMGARTENII *Recenſ. Biblioth. Halenſ.* T. I. p. 122.

STEPHANVS CVRCELLAEVS.

Male tulit BAILIVS in nouis reip. liter. in Opp. T. I. fol. 7. quod SANDIVS l. c. p. 109. eundem Antitrinitariorum claſſi inſeruerit. Iure ne an per iniuriam id fecerit, alio loco diſceptabimus. Tria eum in diuinis entia a ſe mutuo diſtincta credidiſſe, IONATHAN EDVARDVS *Anglus* in libro: *A preſeruatiue Againſt Socinianism etc.* p. 11. monſtrare ſtuduit. Id ſane extra dubium poſitum eſt, aſſeruiſſe eum, nullam omnino inter Chriſtianos, quibus Socinianos quoque accenſet, ſectam eſſe, quae non in fundamento fidei conueniat, et adornata librorum N. T. editione Socinianismo admouiſſe quaedam fulcra. Vid. Io. GOTTL. MOELLERI diſſ. de STEPHANO CVRCELLAEO, *in editione originalis N. T. textus etc. Socinizante*, C. I. §. 19. p. 19.

IOANNES CVTTENVS.

De hoc in recenſione ſcriptorum FAVSTI SOCINI plura aliquando expoſituri ſumus. SANDIVS eum Antitrinitariorum numero non inſeruit.

MARTINVS CZECHOVICIVS.

Polonus vel Lithuanus, ſchiſmatis in coetu Sociniano

no ob vehementiorem aduerſus Paedobaptiſmum diſp-
tionem auctor. Ex Diario SMALCII apud ZELTN. l. c.
1169. conſtat, quod a. 1561. Principis RADZIVILII, P-
tini Vilnenſis miniſter fuerit, deinde Cuiauiae publice
cuerit, poſthac autem Lublini munere Eccleſ. functus, c
loco propter Arianas et Anabaptiſticas lites ab officio
motus. Ex actis vero Synodi Lublinenſis 1598
quod ipſe dimiſſionem a munere eccleſiaſtico peti-
par ob virium defectum ferendo oneri. Fortaſſe
ipſe precibus hiſce praeoccupauit remotionis ſent-
In hac ipſa Synodo ipſi ſucceſſor conſtitutus CHRISTO-
LVBIENIECIVS, antea Leuartouiae miniſter, cui VAL. SMA-
CIVS collaborator conceſſus. Circa doctrinam de Chriſ-
perſona, GONESII placita de Chriſti praeexiſtentia initi-
defendit cum NIEMOIEVIO; poſtea vero cum eodem alii-
que non paucis, Racouienſium ac SOCINI ſententiam am-
plexus eſt. Hinc RVARVS in epiſtola ad CALOVIVM Ge-
dani 1638. ſcripta edit. ZELTN. p. 177. inquit: MART.
CZECHOVICIVS de Deo atque Chriſto nobiscum, de Baptiſ-
mo cum Mennonitis, in caeteris ni fallor, cum CALVINI
ſchola ſenſit.

Error SANDII l. c. p. 50. cui CZECHOVICIVS vietur
a. 1608. Lublini obiiſſe, quem LAVTERBACHIVS repetiit
l. c. p. 255, ex SMALCII Diario corrigendus eſt, ex quo
eundem a. 1613. menſe Nouembre defunctum eſſe cog-
noſcimus. Idem SMALCIVS eum ſchiſmatis ob negotium
Baptiſmi aquae auctorem vocat, vixque aliquem omnium
eidem adhaeſiſſe vsque ad ipſius obitum narrat. LVBIE-
NIECIVS tamen l. c. p. 192. ſignificat, quod morti vicinus
ſequaces perſeuerandum in Eccleſia minori (i. e. ſua, Soci-
nianis reliquis praecipue circa Baptiſmum aduerſa) admo-
nuerit. De eius certaminibus cum F. SOCINO et NIC. WEND-
ROVIO alibi diximus.

SCRI-

SCRIPTA.

1. *De Pædobaptiſtarum errorum origine, et de ea opinione, qua infantes baptizandos eſſe in primo natiuitatis eorum exortu creditur. Pſal. 27. et Pſal. 2. Gladius eorum cor ipſorum transuerberabit et arcus eorum confringetur, quicunque aduerſus Iehouam et aduerſus Chriſtum eius inſurgunt. Miſere perit qui gladio ſuo perit.* Typis THEOPHILI ADAMIDIS, (i. e. ALEX. RODECII. A. HOFMANNVS *de typograph. Pol.* p. 39.) 4. pagg. 1. et 20. *dedic.* vel Alph. 1. pl. 5. Nec locus, nec annus impreſſi libri, nec auctor in titulo nominati. MARTINVM vero CZECHOVICIVM eſſe auctorem, extra omne dubium eſt. Vid. SANDIVS l. c. p. 50. Epiſtola dedicatoria ad IOANNEM KISCAM a CIECHANOWIEC, Praeſidem generalem Samogitiae et Pincernam regium Lithuaniae, ſcripta eſt Lublini 7. Idus Aprilis, a. 1575. In eadem auctor venditat, quod in principio huius controuerſiae, quam cum Paedobaptiſtis (quos peſſimus nequam homines Antichriſti traditionibus faſcinatos vocat) ſuſcepiſſet, timuerit, ne omnium hominum primos ſibi infenſos redderet; ſed hoc timore ſe iam eſſe liberatum, et quamcunque ignominiam et perſequutionem propter hanc controuerſiam ex amore et aeſtimatione veritatis vt putat, vltro contemſiſſe. Hinc cum ſummo et maximo periculo et facultatum ſuarum et vitae prodiiſſe quam ſibi aliqui eripere conabantur, dum eum virga magiſtratus coercendum eſſe iudicarent, litterisque ſuis Superiores ad hoc ipſum impellerent. "Caeterum (*inquit*) quia omnia illa, quae cum verbis, tum ſcriptis in hac cauſa egi, commenta hominum de baptizandis infantibus retegendo, et plures alios cum hoc vno naeuos Antichriſti denudando, fuerunt a me

me patrio noſtro Polonico idiomate conſcripta, *(quae impenſis* Io. KISCAE *impreſſa eſſe praedicat)* vt noſtrae tantum nationis hominibus inſeruirent: ideo admonitus pluries a multis fratribus, nunc etiam eadem de re ſcriptum hoc meum ſub prelum dare et in lucem - - edere volui, - - - ita apud me ſtatuens, quod, etiamſi multis, imo vero plurimis, ſcriptum hoc meum, vt caetera ferme omnia ingratum, - - - acerbum, moleſtum, et amarum eſſe videbitur; tamen piis et veritatis amantibus, gratum, lene, ſuaue, dulce ſit futurum. - - Scriptum hoc meum - - non nuper eſt natum, neque nunc primum conſcriptum: ſed ſimul cum illis ſcriptis meis polonicis fuit conſarcinatum. Niſi enim ego plus omnium, quos tunc ad manum habere poteram, qui hac de re aliquid ſcripſerunt, ſententias et opiniones legiſſem et in vnum locum vniuscuiusque cum alteris, adeoque vniuscuiusuis ſecum diſſidentes ſententias congeſſiſſem, et iuxta trutinam et perpendiculum verbi Dei trutinauiſſem et perpendiſſem, nequaquam metum illum plane ruſticum abieciſſem, neque in publicum prodiiſſem. Sed poſteaquam, verbi Dei auctoritate primum ſuperatus, haec quoque ſcripta vidiſſem, legiſſem et perpendiſſem: tandem haec omnia quae tibi legenda et omnibus Chriſtianis lectoribus propono, rudi et craſſa, vt aiunt, Minerua conſcripſi, - - vt non ab adultis tantum, et iudicio iam graui pollentibus, ſed etiam ab ephebis, non modo legi, ſed etiam intelligi poſſint. Vt et ego vix tum ex ephebis exceſſeram, cum hac de re primum, diuino percitus ſpiritu, cogitare et breui poſtea tempore ſcribere coeperam. Teſtes eſſe poterunt, vera me ſcribere, iſti omnes, qui me a 25. annis et vltra nouerunt. Cum autem vetuſtum iam eſſet

ſcri-

ſcriptum hoc meum, et a pauciſſimis tantum quibusdam, doctis tamen et piis viſum, qui etiam quaedam ad margines annotarunt, et argumenta ſingulis erroribus praefixerunt, et quidam eorum me hortati ſunt, vt publicaretur: non libuit primum, illud ita vt eſt, conſcriptum edere, niſi illi lima adderetur. Sed cum illi vrgerent, et ego prae multis meis aliis occupationibus hoc facere nequaquam potui: plus enim laboris videbam in eo corrigendo et grauiori ſtylo conſcribendo me inſumere oportuiſſe, quam ſi ab integro conſcriberetur: propterea malui, ita vt iam dudum conſcriptum fuerat, illud typis tradere, quam vel abiectis meis magis nunc neceſſariis occupationibus illi me totum dedere, vel contra aliorum ſententiam domi diutius in angulo detinere."

His aliisque praemiſſis ad Patronum ſuum Io. KISCAM auctor conuertit orationem ſuam, inter plura alia eum praedicans his verbis: "Rideris ab omnibus, non tantum Papanis, ſed ab illis etiam, qui graeca potius quam Chriſtiana fide gaudent, Ruſſis. Iocus ludusque es aulicis, opprobrium vero et contemtus noſtris, ſi Deo placet, Euangelicis. Quare? Quia tu ſolus Anabaptiſtas foues: quia illos promoues, quia eorum ſententiam approbas: quia Chriſtianam communionem cum illis expetis et diſciplinae eorum te libenter ſubdis. Es igitur Anabaptiſta, quemadmodum et illi ſunt, quorum conſortio delectaris? Dicent omnes veritatis inimici, tam iſti, qui ex ignorantia, quam qui data opera ſe illi opponunt, te omnino eſſe: et proinde iudicabunt indignum, cui quis ex proceribus vel patronus vel ſocius religionis et confeſſionis eſſe velit: itaque parem hac in parte non habes inter tuos. Omnes te contemnunt, omnes contradicunt; ſed dicant et iudicent, vtut volunt;

ſunt; tu tamen apud te ita ſtatuas velim: ita te ſolum eſſe, illisque inuiſum, et ita Anabaptiſtam propter Chriſti verum Baptiſmum, (poſtquam ad illum, vt eſt apud te in votis, acceſſeris) quemadmodum Anabaptiſtae fuerunt Chriſtus, Apoſtoli et omnes alii Chriſti diſcipuli, qui nunc paſſim Chriſtiani vocantur. Quodſi illi Anabaptiſtae non fuerunt, neque tu es Anabaptiſta. Si enim, cum tu (vt facis) pie et iuxta analogiam fidei candide te geſſeris, et bonis operibus operam dederis, mortificando et exuendo veterem hominem, et nouum ſuperinduendo, propter ſolum Baptiſmum in aetate adulta ſuſceptum, poterit aliquis eſſe Anabaptiſta, et praeſertim non repetendo, vt apud nos fit, Baptiſmum ſemel antea aliquando bene ſuſceptum et rite adminiſtratum, ſed characterem tantum beſtiae illius abſtergendo, vel pro male adminiſtrato, decenter adminiſtratum ſuſcipiendo, poterit aliquis notam Anabaptiſmi incurrere, profecto neſcio quomodo ab eadem nota ecclesia illa prima Apoſtolica cum Chriſto et ipſis Apoſtolis libera eſſe poterit? quodſi quis liberam eſſe pronunciauerit, tu quoque vna nobiscum liber ab hac calumnia pronuntiabere. Sed quia in meo triduano colloquio Polonico, (Vid. infra N. 8.) quid ſit Anabaptiſmus, et qui nunc ſunt Anabaptiſtae cenſendi, ſatis copioſe et luculenter tractatum eſt, nolo hic quidquam hac de re amplius commemorare etc."

Vt libri huius argumentum, et quos errores auctor Paedobaptiſmi defenſoribus obiicit et imputat, quos a ſe refutatos ſibi perſuadet, cognoſcantur, ſectionum titulos adponimus, absque animaduerſionibus, quae, cum breuiores eſſe nequeant, extra hiſtoriae terminos nos abducerent.

p. 1.

p. 1. *Error I.* "Vtrum fidem non habens poſſit baptizari. Et hic variae interpretum opiniones recenſentur, et ſubterfugia de ſuſceptoribus, de neceſſitate Baptiſmi puerorum, de fide, quam infantibus et qualem adſcribant: vbi videbis, quam turpiter inter ſe pugnent iſtarum rerum ſcriptores, et quid de ſalute infantum absque Baptiſmo decedentium ſtatuant."

p. 12. *Error II.* "Antidotum inuentum, ne absque fide ſaluari infantes poſſe, fateri cogantur. Ideo *credere* diſſe, nihil aliud eſſe, quam *baptizari*, et e conuerſo, *baptizari* nihil aliud eſſe, quam *credere*. De lymbo puerorum et quod infantes non baptizati poena damni, non ſenſus puniantur, et hic contrariae veterum et neotericorum ſententiae narrantur."

p. 18. *Error III.* "Alia tergiuerſatio, quod ob Adae peccatum, quod vocant originale, oporteat infantes omnes baptizari, eo quod naſcendo ſint omnes in manu Satanae, et hic quoque variae ſeptentiae recenſentur, deque vi ſacramentorum diſſeritur."

p. 26. *Error IV.* "De variis cauſis, cur debeant infantes neceſſario baptizari, deque opinionum mirabili inconſtantia, alii enim, vt expellatur ab eis daemonium, alii vt a peccato originis liberentur, alii vt ſacrificentur, cauſam praetexuerunt, et alii etiam, vt habeant ingreſſum in eccleſiam, et ſit ſalutis teſtis et initiationis ſacramentum, et aditus in coelum illis pateat, quae omnia abunde refutantur. De finibus etiam Baptiſmi et eius vera definitione docetur. Finem autem eius conſtituit in obſignatione remiſſionis peccatorum apud adultos, qui per euangelium de Chriſto antea ſunt inſtructi."

p. 41. *Error V.* "Prolixius diſputatur de pellendis daemonibus, de exorciſmis, exſufflationibus et aliis ſuper-

perſtitionibus, item de ritu primitiuae eccleſiae, de autoribus additamentorum, Cypriano confirmatore."

p. 54. *Error VI.* "Quod non ſolum ſacerdotes et pii viri piaeque mulieres tempore neceſſitati poſſint baptizare, ſed et Iudaei profanique omnes: Item variae de hoc argumento doctorum opiniones recenſentur, deque Baptiſmi ad ſalutem neceſſitate quaedam adducuntur."

p. 64. *Error VII.* "Non eſſe Baptiſmi iuramentum aut obſignationem aliquam foederum Dei, vti excogitarunt Papiſtae, vel obrenuntiationem, vti finxerunt in infantibus, qui nihil eorum intelligunt, ſed in adultis valere credentibus."

p. 72. *Error VIII.* "Quod Paedobaptiſtae haec ſcribant, doceant moneantque, ſed male faciant, et hinde ſcriptis ſuismet ipſorum fidem minuant, et ſe meliora cognoſcere oſtendant, at ſequi deteriora, et quod ſuſceptores ab hominibus ſint excogitati, et non ab ipſo Deo vel Chriſto inſtituti, ſeu potius errorum colluuies."

p. 84. *Error IX.* "De ſale, oleo ſacro, aqua benedicta, ſputo, flatu, cereo aliisque innumeris ſuperſtitionibus, ad hoc confictis, vt Paedobaptiſmus eorumneo ſanctior auguſtiorque appareat, deque ridiculis quibusdam Paedobaptiſtarum opinionibus, quae etiam et breviter et ſimpliciter refutantur."

p. 91. *Error X.* "De duplici Baptiſmo et de die Baptizandi. Habent enim apud ſe Papiſtae profeſtum et ſolennem, vt ipſi vocant Baptiſmum, et de die baptizandi varia ſcripſerunt. Item de eo, quod primitiuae eccleſiae patres, catechumenos tantum baptizabant adultos, non autem infantes."

p. 105.

p. 105. *Error XI.* "Quod non ſolum de tempore deque die diſceptatum ſit apud Papiſtam, ſed etiam de horis baptizandi. De circumciſione, an ſit figura Baptiſmi, an aqua maris rubri, vel qua ſolent Iudaei purificare ſeſe, addita ſunt ad horum confirmationem 15. argumenta, rationesque aliae et teſtimonia."

p. 119. *Error XII.* "Tres confutantur errores, *Primus*, cum dicunt, infantum Baptiſmum, ob factam Abrahae promiſſionem, quod videlicet ſit ipſius Deus et ſeminis eius, neceſſario concedendum eſſe. *Secundus*, dum ex Paulo idem colligunt, qui 1 Cor. VII. 14. vocat liberos fidelium ſanctos. *Tertius*, dum probant, totas familias paſſim baptizatas ab Apoſtolis, Act. XVI. et alibi fuiſſe."

p. 136. *Error XIII.* Quod Paedobaptiſmus humanum ſit inuentum, quodque poſt apoſtolicam et ſinceram eccleſiam introductus fuerit, non ſolum rationibus, ſed etiam variis probatur teſtimoniis, ſoluiturque illud Matth. XIX. Marc. X. et Luc. XVIII. *ſinite paruulos etc.*

p. 148. *Error XIV.* Quod non ſit idem Baptiſmus infantium et adultorum contra neotericorum ſententiam, inter ſeſe etiamnum diſſidentium, et quod infantum Baptiſmus, ſub Papatu adminiſtratus, non ſit Baptiſmus CALVINO aſſerente, ſacramenta absque doctrina corpus eſſe ſine anima, et caeteris eruditioribus idem affirmantibus.

p. 166. *Appendix ſuperiorum Paedobaptiſmi errorum.* Quam grauiter et turpiter errent ii, qui Chriſti Baptiſmum et inutilem et non neceſſarium eſſe contendunt illis omnibus, qui iam dudum antea crediderunt, vel qui ex fidelibus originem et genus ducunt, hac tractatione oſtenditur.

Tandem p. 176. *ſeqv.* eos refutat, qui non videntur quidem flocci facere coenam Domini, caeterum dicunt ad eam acceſſuris non eſſe opus externo aquae baptiſmo, vtpote adiaphora cerimonia. Inprimis vltima hac parte notauit F. SOCINVM, qui quoque CZECHOVICIO reſpondit.

2. Nowy Teſtament t. i. Wſzyſtkie piſma nowego przymierza, z greckiego Ienzyka na rzecz polſkom wiernie y ſczerze przelozone: przydane ieſt rozne czytanie na brzegach ktore ſie w inſzich kſiengach nayduie. Drukowal Alexius Rodecki (w Rakowie) 1577. i. e. *Nouum Teſtamentum, h. e. omnia ſcripta noui Foederis ex lingua graeca in polonicam fideliter et ſincere translata: cum additamento variantium lectionum in margine adpoſitarum, quae in aliis libris repeнiuntur.* *Impreſſit* ALEX. RODECIVS (Racoviae) 1577. 4. Vid. WENGERSCIVS l. c. L. 16. p. 147. RINGELTAVBE hiſt. Bibl. Polon. p. 38 et 159. Plura nos de hac verſione N. T. in *Hiſt. Socin. Polon.*

3. *In caput primum* IOANNIS *explicatio.* Polon. Quemadmodum ex loco quodam MART. SMIGLECII in tract. polon. *de prae-aeternitate I. C. Filii Dei* p. 64 et 82. colligitur, ſcriptum hoc CZECHOVICII concinnatum eſt adverſus IAC. WVIEKI *verſionem cap.* 1. IOANNIS, (ſine dubio in huius verſ. polon. *N. T.*) ad quam defendendam WVIEKVS huic *Czechovicii* ſcripto tractatum ſuum polon. oppoſuit, *de aeternitate Filii Dei et Sp. S.* quem F. SOCINVS in *Antiwuieko*, et STATORIVS in verſione polon. operis SOCINI refutare adniſi ſunt.

4. *Obiectiones in* F. SOCINI *explicationem initii Euang.* S. IOANNIS. Iſtae obiectiones, admodum paucae, adtextae hunc SOCINI *explicationi primae partis primi*

ca-

capitis IOANNIS. Racov. 1618. 8. p. 48 ſeq. Inprimis oppugnat explicationem Io. I, 1. *Erat apud Deum*, i. e. Soli Deo notus.

5. Rozmowy chriſtianſkie ktore z greckiego nazwiska Dialogami zowiom: a ty ie nazwać możeſz wielkim katechyzmem. W ktorich ſom rozmaite gadania o przednevſzych Artykulach wiary chryſtianſkey: A z oſobna o zydowſkich godkach, ktorymy Pana Pana Iezuſa Chriſtuſa y Ewangeliom wyniſzozi elicom. Przez Marcyna Czechowica z pilnoſciom zpiſane y wydane: Ezai 8, Pſ. 20. Drukowal Alexius Rodecki Roku 1575. i. e. *Colloquia chriſtiana, quae ex graeca denominatione Dialogi appellantur, et tu poteris illa adpellare Catechiſmum maiorem. In quo ſunt varii ſermones de primariis chriſtianae fidei articulis, inprimis de Iudaicis eloquiis, quibus Dominum I. C. et Euangelium euertere ſtudent. Per* MARTINVM CZECHOVICIVM *ſtudioſe concinnatus et editus etc.* Ies. 8, 20. *Impreſſit* ALEXIVS RODECIVS. Anno 1575. 4. Alph. 3. pl. 5½. Abſoluitur opus hoc XIII Dialogis, quorum index proxima poſt titulum pagina exponitur. Loco introductionis praemiſſa eſt diffuſa dedicatio, ſcripta omnibus regni Polon. incolis, qui Antichriſtum euitare et ſub vexillo I. C. dilectiſſimi F. D. vivere cupiunt, Lublini d. 1 Septembr. 1575. Haec ſunt dialogorum contenta. 1) *De ſolo vero et vnico Deo Patre et de Polytheiſmo.* 2) *Confeſſio de Filio Dei I. C. cum notatione errorum triplicis generis Trinitariorum.* fol. II. 3) *De filio Dei I. C. Filio* DAVIDIS *et* ABRAHAMI. fol. 21. b. fol. 22 ſcribit: Nullum alium habeo nec agnoſco verum Deum, praeter Patrem; et fol. 23. Non Deus factus eſt homo, ſed homo factus eſt Deus.

Fol. 31. ad *Io.* 17, 5. Chriſtus habuit apud Deum Patrem eandem claritatem, in praeparatione, quam accepit, poſtquam illius voluntatem perfeciſſet. Fol. 32. Nulla ratione credo, quod I. C. verus Dei Filius antea in coelo fuerit, quam a virgine natus eſſet. Fol. 37. in *Coloſſ.* 1, 16 Duplici modo haec explicari poſſunt: vel ratione Dei praeſcientiae et praedeſtinationis, qui omnia in eum finem condidit, vt ea ſuo tempore Domino I. C. ſubiiceret; vel etiam ratione reſtitutionis omnium, qua cuncta in coelo atque terra renouata ſunt. 4) *De varia demonſtratione et reuelatione viſibilis ſpeciei et ſermonis Dei per angelos, per quos plurimi Filium Dei intelligunt, contenduntque hunc apparuiſſe et cum parentibus noſtris loquutum eſſe; nec non de promiſſionibus, quas Deus de Meſſia, Filio ſuo dedit, num hunc, vti promiſit, ex ſanguine* ABRAHAMI *et* DAVIDIS *in mundum duxerit, an loco huius promiſſionis ſuum ante ſecula ex eſſentia ſua genitum Filium.* fol. 40. 6. Fol. 59. inquit: Vbique PAVLVS. S. PAVLVS dixit: Homo, non autem aliquid compoſitum ex angelo et homine, vel ex diuinitate et humanitate; ſed homo nobis, fratribus ſuis ſimilis, et tentatus vbique ſine peccato. Non Deus pro nobis traditus eſt, ſed homo ex patribus proveniens et a muliere natus. Et fol. 62. In hoc ſenſu Filium Dei I. C. appellamus Deum, quatenus a Deo vero per Spiritum S. in vtero matris ſuae praeparatus, vere Spiritu Dei vnctus, imo revera Dominus omnium factus et confirmatus eſt; vt quoque ita vere, quam ipſe Deus omnipotente verbo ſuo omnia ferat et gubernet, vt quoque vere viuificare poſſit quemcunque vult, quemadmodum ipſi vere Deus dedit vitam habere in ſemetipſo. 5) *De filio Dei,*

Ie-

Ieſu Nazarethano, *filio* DAVIDIS *et* ABRAHAMI, *vero Meſſia, qui ex tenore promiſſionum dudum enunciatarum mundo huic donatus eſt: aduerſus antiquos et recentiores Iudaeorum errores.* fol. 67. 6) *De argumentis, quibus Iudaei euincere adlaborant, Ieſum Nazarethanum non eſſe Meſſiam, in quo errant.* fol. 82. 7) *De aliis Iudaeorum figmentis ac rationibus, quibus monſtrari poſſe ſibi perſuadent, Meſſiam nondum veniſſe, nec Ieſum fuiſſe Meſſiam fol.* 102. b. 8) *Aliae Iudaeorum obloquutiones, quibus Ieſum et N. T. blaſphemant, adverſus quos ſolide euincitur: Ieſum iam veniſſe et Euangeliſta* MATTHAEVS *defenditur in allegatione vaticinii* ESAIAE: *Ecce virgo grauida.* fol. 121. b. 9) *De aliis Iudaeorum obiectionibus, de locis Euangeliſtarum, quae ſibi inuicem aduerſari videntur; an Ieſus ex domo et familia* DAVIDIS *ortus fuerit, qua ratione ex Sp. S. conceptus, de genealogia* CHRISTI *a* MATTH. *et* LVCA *expoſita, quod in Ieſu Meſſia promiſſiones diuinae complementum ſuum ſortitae ſint, et quod praedeterminato tempore venerit. etc.* fol. 145. 10) *De triplici Chriſti officio, eius miraculis et inuocatione ipſi praeſtanda, adverſus Neo-Iudaeos.* fol. 176. 11) *De iuſtificatione noſtra ex gratia, ſine operibus, per fidem in I. C.* fol. 205. 12) *De vita chriſtiana, et quomodo illa multis calamitatibus expoſita, ad quas perferendas pii patientia, abnegatione et obedientia opus habent.* fol. 224. b. 13) *De baptiſmo et S. coena.* fol. 256. b.

Sequitur poſt haec adpendix latina, cuius SANDIVS l. c. p. 51 ſeparatim mentionem fecit. Pertinet illa ad *dialogum* XII. et exhibet teſtimonia antiquorum et recentiorum Eccleſiae doctorum de his propoſitionibus: 1) Magiſtratui aliquid contra verbum Dei praecipienti

non obtemperandum; 2) Chriſtiani omnia aduerſa patienter perferant, neque de illatis ſibi iniuriis ad arma, ad Magiſtratum, neque ad priuatam vindictam recurrant. *R.* ISAAC *B.* ABR. hoc CZECHOVICII opus in tr. ſuo *Chiſſuk Emuna* aduerſus religionem Chriſtianam allegat, ſaepiusque ad illud e. g. p. 119. 180. 185. 239. 342. 392. edit. WAGENSEIL. prouocat. *Vid.* WOLFII Biblioth. hebr. P. I. p. 642. et IOH. *a* LENT, *Theol. Iud.* p. 113.

Aduerſus CZECHOVICIVM prodiit: Wenzidlo na ſproſne blendy i bluznierſtwa nowych Arianow, w ktorym ſom kazania i gruntowne ze wſzyſtkiey Biblii y Doktorow ſtoientich nauki: o Syna Bozego oboim narodzeniu y Roſtwie przewiecznym, a iemu z Oycem rownym ſpolyſtnim y nierozdzielnym: ktemu wyklady mieyſc piſma ſwiętego, ktoremi ſie przeciwnicy zawodzom y pokananie blendow ich: a mianowicie w rozmowie Marc. Czechowica opiſanych etc. przez X. Hieronyma Powodowſkiego, Kanonika Poznanſkiego w Poznaniu 1582. i. e. *Frenum horrendis erroribus et blaſphemiis Neo arianorun iniectum, in quo continentur praecepta et doctrinae fundamentales ex tota S. ſcr. et Patribus Eccles. de vtraque Filii Dei natiuitate et aeterna diuinitate ante tempora, quam cum Patre parem, coeſſentialem et inſeparabilem habet; Praeterea explicationes dictorum S. ſcr. quibus aduerſarii ſemetipſos ſeducunt, et refutatio errorum, nominatim in Dialogo* MART. CZECHOVICII *expoſitorum*, etc. per HIERON. POWODOWSKI *Canonicum Poſnanienſem Poſnaniae* 1582. 4. cum dedicatione Regi Polon. STEPHANO ſcripta et approbatione STANISL. KARNKOWSKI, *Primatis regni et Archiepiſcopi Gnesnenſis*. Adverſus hunc

hunc librum NIEMOIEVIVS CZECHOVICIVM defendere adniſus eſt. Quod IACOBVS, *Iudaeus Belzyc.* contra CZECHOVICII dialogos ſcripſerit, infra n. 10. notabimus, et quae SIM. BVDNAEVS dialogo XII. eiusque addpendici oppoſuit, ſub hoc indicauimus. Vid. quoque LVBOMIRSCIVS et GREGOR. PAVLI.

6. Rozſondek na *wyklad katechyzmu Kſiendza Pawla Gilowskiego*, Iego Milosci Pana *Stanislawowi Taſzyckiemu* z Lielawie uczyniony, Roku od narodzenia Bozego 1580 Mieſionca Septembra dnia 20. ſkonczony. 1 Tim. II, 5. 1 Cor. VIII, 5. 6. Drukowal Alexander Turobinczyk, Roku od narodzenia ſyna Bozego 1581. i. e. *Deciſio in* PAVLI GILOVII *explicationem catechiſmi, facta coram Dn. Gener.* STANISL. TASSITIO. *ex Lizlawice, perfecta anno a natiuitate Dei* 1580. *d.* 20. *m. Sept.* 1 *Tim. II,* 5. 1 *Cor. VIII.* 5. 6. *Impreſſit* ALEXAND. TVROBINSCIVS (i. e. ALEX. RADECIVS *Cracouiae) anno a natiuitate filii Dei* 1581. 4. Alph. 1. pl. 10. STANISL. TASSITIVS. dedicationem praemiſit, ſcriptam STAN. SZAFRANIECIO, *Caſtell. Sendomir. Lislawicii* 1581. 20. Ian. *Pauli Gilovii* opus, cui hoc CZECHOVICII oppoſitum eſt, antea prodiit ſub tit. Wyklad katechizmu koſciola krzescianſkiego s piſm ſwientych dla wiary prawdziwey utwierdzenia y falſziwey ſie uſtrzezenia napiſani przez K. Pawla Gilowſkiego *Hebr.* X. 2. *Theſſal.* I. 8. 1 *Ioh.* II. 4. i. e. *Explicatio catechiſmi Eccleſiae chriſtianae ex S. ſcr. ad confirmandum verae fidei dogmata et praeſeruandum a falſa doctrina, concinnata per* PAVL. GILOWSKI *etc. Hebr.* X, 2. 2 *Theſſ. I,* 8. 1 *Ioh. II.* 4. 4to. In fine legitur: *w Krakowie* R. P. 1579. Praemiſſa eſt dedicatio ſcripta PETRO ZBOROWIO etc. *Palat. Sendom.* Recentior editio,

 quae

quae circiter a. 1581 vel 82 prodiit in titulo haec praeterea habet: napiſany, a teraz znowu z poprawom y przyczinkiem wypuſczony. Przez K. Pawla Gilowſkiego etc. Przydany tez ieſt Reyeſtr. Przydany tez ieſt odpis przeciwko Czechowicowi Nowokrzeczienſkiemu Ebionicie, ktory byl wypuſcil ſwoy Rozſondek przeciwko temu katechizmowi, na Artikul przednieyſzi o Bogu, doſyc nieſluſzny a blendu pelny. i. e. *concinnata*, *et iam denuo cum emendatione et additamento publicata*, *per* PAVL. GILOWSKI *etc. Cui adpoſitus eſt index etc. item reſponſio aduerſus* CZECHOVICIVM, *Anabaptiſticum Ebionitam*, *qui deciſionem ſuam aduerſus hunc catechiſmum in publicum emiſit*, *quae in praecipuo articulo de Deo indecenter concinnata ac errorum plena eſt*. 4. Alph. 4. pl. 12. absque reſponſione aduerſus CZECHOVICIVM. Locus et tempus impreſſionis non notantur. Praemiſſa eſt GILOVII dedicatio OSTAV. WOLOWICIO, *Caſtell. Viln.* et *M. D. Litthuan. Cancell.* ſcripta. Tertia editio prodiit 1605. 4. Vid. WENGERSCIVS l. c. p. 421.

CZECHOVICII deciſio operis *Gilouiani*, abſoluitur VI imputationibus, quas aduerſario ſuo obiicit: 1) Quod alios eius rei accuſet, cuius ipſe reus ſit. fol. 2. 2) Quod adſtruere conetur, quae ipſe ignorare ſe teſtatur. fol. 5. 3) De nominibus Dei hebraicis, quae non intelligit. fol. 28. 4) Quod Neo-baptizatos abſque ratione incuſet erroris in articulo de Deo. fol. 57. b. De Chriſto *fol.* 68. ita ſcribit: "Deus non tantum idolum non patitur; verum etiam Chriſto honorem ſuum non conceſſit; verba igitur: Non dabo honorem meum alii etc. non tantum idola, ſed quoque ipſum Meſſiam reſpiciunt." *Fol.* 90. "Filius hominis venit, edit et bibit.

bbit. Deus vero cibo et potu non indiget." Fol. 91. b. "Deus caret ſanguine ad nos purificandum a peccato, nec in crucem adfigi vel mori poteſt. Non igitur Deus, ſed verus homo pro nobis mortuus eſt." Et fol. 92. "Plures errore abrepti et ſeducti homines arbitrantur, mundum per Filium Dei eſſe conditum." 5) Quod ſibimet ipſi non conſtet; fol. 99. b. 6) Quod S. ſcripturam male, nec in toto contextu dicta alleget. fol. 106. De Chriſto iterum fol. 109. ſcribit: Homines ſibi tantum imaginantur Mediatorem, qui ſit verus Deus.

CZECHOVICII libro, GILOVIVS praeter ea, quae in ſecunda editione operis paulo ante allegati continentur adhuc pro defendenda catechiſmi explicatione oppoſuit tractatum: Odprawa przeciwko wiadowitim potwarzom *Marc. Czechowica* ktore wypuſcil na Wyklad Katechizmu *Pawla Gilowskiego* w Zeymach i. e. *Declinatio calumniarum* MART. CZECHOVICII, *quos aduerſus* PAVL. GILOVII *explicationem Catechiſmi effutiuit. Impreſſa Seymyae.* 4. pl. 26. prodiit circa a. 1605.

7. Reſpons na ſkrypt Stanislawa Tarnowskiego ktorym zgode Liclawskom rozerwac uſyluie 1581. i. e. *Reſponſio ad ſcriptum* STAN. TARNOVII, *in quo Liclavicenſem pacificationem deſtruere adnititur.* 1581. 4. pl. 11. concinnata a 1579. notante SANDIO l. c. p. 53. Opuſculum hoc loco adpendicis operi Num. 6. allegato additum eſt. Praemiſit praefationem FLORIAN. MORSTINIVS, *Salinarum Velicens. Praefectus, ſcriptam* STAN. SZAFRANIECIO, *Caſtell. ſendom. Wieliciae* 1681, 20. Maii. Quam excipit CZECHOVICII reſponſio, quae ſub forma epiſtolae FLOR. MORSTINIO datae,

 com-

compoſita, et data *Lublini* 1579. 27. Iun. In hac ſibi propoſuit, FARNOVII argumenta pro exſiſtentia Chriſti ante eius ex Maria conceptionem, quae aduerſus Socinianos debite propoſuit, eneruare. Ad locum Io. I. 14. ita ſcribit CZECHOVICIVS fol. 7. 8. "Antiquum et papale figmentum eſt, quod Deus ſit homo factus. Nam ſi antea reuera fuiſſet Deus, poſtea vero reuera homo vel caro factus, deſiiſſet eſſe, quod antea fuit. Sic etiam vice verſa etc." quod ipſum illuſtrari putat ſimili ab aqua in vinum Canae Galileae conuerſa et baculo Moſis in ſerpentem mutato.

8. TRZECH *dni Rozmowa* etc. i. e. *trium dierum colloquium de quibusdam articulis fidei*, *praecipue vero de Paedobaptiſmo*, *conſcriptum in Nieswiez*, *et dicatum Princ.* NICOL. RADZIVIL. 1565. 6. Ian. *Loſci per* Io. KARCANVM, *e Velicia*. 1578. 4. Huic adtextum eſt CZECHOVICII monitum in ſuffragium NICOL. WENROGOVII, *Miniſtri coetus Vilnenſis* de *Paedobaptiſmo*, quod ſcriptum vt et proxime ſequens ad hiſtoriam Synodi Brzeſtenſis Cuiav. 1565. m. iun. pertinet, quam LVBIENIECIVS L. III. c. III. p. 177. et SALIGIVS l. c. p. 674. expoſuerunt. Hoc trium dierum colloquium R. ISAAC B. Abr. in CHISSVK EMVNA aduerſus chriſtianam religionem p. 119. 125. 438. edit. WAGENSEIL. in *Telis ign. Sat.* allegauit. *Vid.* WOLFFIVS et *a Lent.* ll. paulo ante citatis.

9. O Dzceciokrzczenſtwie krotkie wypiſanie o zaczęnciu ſporu y polerowania okolo pierwſzego ſakramentu, t. i. S. Ponurzenia w Xienſtwie Litewſkim a potym y w Polſcze. i. e. *De Paedobaptiſmo breuis relatio*, *de origine contentionis et politura adhibita primo Sacramento h. e. S. Baptiſmo in M. D. Litthuaniae et poſtea quoque*

in

in Polonia (1565). Adtextum eſt ſcripto N. 8. allegato, et a SANDIO, l. c. p. 174. anonymis accenſitum, cum tamen ipſe p. 51. CZECHOVICIO illud expreſſe tribuerit.

10. *Vindiciae ſuorum Dialogorum contra* IACOBVM *Iudaeum de Belcyc*, 1581. polon. Reſpicit liber ad refutationem Iudaicam Dialogorum, ſub tit. Odpis *Iakuba* Zyda z Belzyc na Dialogi *Marc. Czechowica* etc. w Lublinie 1581. i. e. Reſponſio IACOBI *Iudaei Belzycenſis, ad Dialogos* MART. CZECHOVICII etc. *Lublini* 1581.

11. Zwierſciadelo Panienek Chriſtianſkich, ku obeyrzeniu ſie w powinnoſciach ſwych chriſtianſkich teraz nowo urobione Iak. I, Pſ. 23. Luk. II, v. 28. 1 Piotr I, v. 25. w Drukarni Theofila Adamowica Roku od narodzenia ſyna Bozego. 1582. i. e. *Minutum ſpeculum Chriſtiani ſexus foeminei, in quo ſemet quoad officia ſua Chriſtianiſmo debita contueri poſſit. Nunc denuo fabricatum. Iac. I, 23. Luc. II, 28. 1 Pet. I, 25. in officina* THEOPH. ADAMOWITZ. (*) *Anno a natiuitate Filii Dei* 1582. 4. Alph. 1. pl. 6. Non quidem in titulo, attamen in dedicatione, duabus nobilibus virginibus ſcripta nomen ſuum ſignificauit. SANDIVS ſcriptum hoc non notauit, quod tribus abſoluitur partibus, quarum quaelibet quibuſdam capitulis diſtinguitur. *Prima pars* agit de verbo Dei, eius praecellentia, certitudine et perfectione, et habet 20 capita. fol. b. 4. ad o. 4. *Secunda*, de vnico Deo, et vnico Dei Filio, homine I. C. habet capp. 19. fol. o. 4. - - aa. 2. *Tertia*, de officiis Chriſti ciuium erga Deum et Chriſtum, nec non alios homines, aa. 2. ſeqq. De Opere re-

(*) Non igitur nomen THEOPH. ADAMIDAE (Pol. *Adamowicz*) Pſeudonymum eſt, quod PLACCIO et ZELTNERO videbatur, qui error exteris linguae polon. ignaris facile ignoſci poteſt, IO. HOFMANN de *typogr. polon.* p. 40.

redemtionis in ſe ſpectato Parte. III. c. 2. fol. bb. 1. 9. fol. ff. et c. 10. fol. ff. 3. ſatis orthodoxe, et verbo diuino conformiter ſcribit; adeo vt DAN. CLEMENTINVS l. c. fol. H. 2. b. et H. 3. ad CZECHOVICII teſtimonia in hoc articulo, aduerſus reliquos Socinianos prouocaverit.

12. *Diſputatio* IOH. NIEMOJEVII *et* MART. CZECHOVICII, *Lublini in templo Ieſuitarum cum ſacerdotibus* WARSZYCIO et IODOCO (*) etc. *habita* 1581. ab ipſo CZECHOVICIO polon. deſcripta. *MSC.*

13. *Explicatio VII. Cap. epiſt. ad Rom. quam primo fratribus Gedanenſibus, poſtea vero ſynodo* 1584. *Wengrouiae congregatae propoſuit.* Vid. quae ſub FAVSTO SOCINO aliquando expoſituri ſumus.

14, *Epiſtola nomine totius ſynodi Chmielnicenſis a.* 1586. 13. Septembr. *ad Magiſtratum Goslarienſem in cauſſa* OSTORODI *ſcripta*, per ANDR. LVBIENIECIVM et IO. BALCEROVICIVM, *Seniorem coetus Vnitar. Lublin. Goslariam allata*, ſubſcripta eſt a CZECHOVICIO, REBNICIO, *Miniſtr. coet. Cracov.* PAVL. ab ORGENTE, *Pocillatore Regio in terra Ottelonenſi;* IO. LAVRENTIO aliisque, et inſerta IO. MICH. HEINECCII antiquitat. *Goslar. Vid.* ZELTNERVS l. c. p. 284.

15. Rozprawa na Artyculy Lubelskie podane od X. Radziminskiego. i. e. *Illuſtratio articulorum Lublinenſium, quos P.* RADZIMINSCIVS *exhibuit*, circa a. 1592. (*Vid.* ſub P. STATORIO, *Iun.*) Meminit ſcripti huius DAN. CLEMENTINVS in tr. pol. allegato fol. S. 4. Hh. 3. quo teſte CZECHOVICIVS fol. 34. ſcribit: "Chriſtus potentiam ſuam et ſupremum dominium prius non ſuſcepit,

(*) Fortaſſis POWODOVIO. *Vid.* quae ſub IO. NIEMOJEVIO dicturi ſumus.

ſit, quam Dei voluntatem perfeciſſet, et ex morte ſuſcitatus, ad dextram Dei euectus eſſet." Et fol. 73. Chriſtus gloriam ſuam in depoſito habuit apud Patrem; in tempore autem demum eam accepit.

ALBERTVS CZECHOVICIVS.

Celebratur in *act. ſynod. MSC.* circa a. 1617. Miniſter olim Euangelicus fuit, cui ad Socinianos delapſo ſynodus ſtipendium pro iſtius temporis ratione, ſatis lautum ſtatuit, quo haberet, vnde vivere poſſit Racouiae, placitis ſectae in commodum totius coetus imbuendus. A. 1620. inter Alumnos Racov. adhuc nominatur. Idem fortaſſis eſt, cui vna cum STAN. LVBIENIECIO in conſeſſu Czarconienſi committebatur, ſcripta CHRISTOPH. LVBIENIECII examinare, et quae in iisdem publica luce digna fuerint viſa, coetui ſignificare.

PAVLVS CZENADIVS.

A quibuſdam male ISANADIVS adpellatur, *Med. Doctor* et *Gymnaſii Claudiopolitani Rector.* Quae de ipſo reſcire datum eſt nobis, in *Hiſtoria ſocin. Tranſylv.* expoſituri ſumus. Scriptorum nihil commemoratum legimus; niſi forte auctor ſit libri *de prouidentia Dei*, quem SYNADIO cuidam Tranſylvano MERSENNVS tribuit. Vid. ZELTNERVS l. c. p. 247.

CORNELIVS DAEMS.

FAVSTVS SOCINVS in epp. p. 378. eum vocat *amicum ſummum, et ſibi in religione potiſſimum, omnium, quos habeat, coniunctiſſimum.* Ad eum *Goudae* in Belgio tum commorantem ſcripta eſt MATTH. RADECII epiſtola 1598. d. 18. Iun. qua SOCINI calamitates *Cracouiae* perpeſ-

peſſas exponit. *Vid.* TH. CRENII *animaduerſſ. Philol. hiſt.* P. IV. p. 253. Dedit quoque ad eum Goudam ipſe F. SOCINVS epiſtolam, Cracouiae 1588. 15. Apil. Italice ſcriptam.

FRANCISCVS DAVIDIS.

Non *Hungarus*, quod SANDIVS l. c. CZWITTINGERVS in *Hungaria litter.* aliique complures perhibent, ſed *Saxo Tranſiluanus.* *Vid. Miſcell. Tigur.* T. II. P. II. p. 223. Antequam ſacris ſe deſtinaret, os linguis neceſſariis, pectusque artium bonarum et philoſophiae praeceptis inſtruxit. Iuuenis adhuc inſignes in ſtudiis fecit progreſſus, vt Praeceptorum quoque ſpem ac vota haud raro ſuperauerit. Theologiae ſemet tandem dicauit; vario eruditionis ſupellectile ornatus, in certaminibus de veritatibus ſacris fortem ſe praeſtitit athletam, ac tantopere facundia ſua omnibus ſe commendauit, vt vix vnus eſſet, qui eundem audiuerit, quem non dicendi dulcedine allexerit. Litterarum ac morum moderator IOANNI SIGISMVNDO II. *Ioannis de Zapolia* filio, et SIGISMVNDI AVGVSTI Poloniae Regis ex filia nepoti datus erat; apud quem proinde multum valuit, eidemque haereſin ſuam poſthac propinauit. Euangelico-Lutherana ſacra primum ſuſcepit acerrimumque per tempus aliquod ſe praeſtitit Antagoniſtam eorum, qui helueticam confeſſionem defendebant; poſthac ad Reformatorum partes propendit, deinde perſuaſionibus inductus, Syncretiſta fuit; denique a GE. BLANDRATA corruptus *Superintendens* ſeu *Epiſcopus Vnitariorum*, contra *Trinitarios*, vti prius contra *Stancarum* acriter pugnauit. Iſto enim tempore, quo ſcholae Claudiopolitanae Rector exſtitit, STANCARO Eccleſias Reformatas per Tranſyluaniam turbanti adeo animoſe et erudite ſemet oppoſuit, vt nemo non

non eum ſupra aetatem excellentibus ingenii et eloquentiae viribus ornatum eſſe confiteretur. Editis quoque aliquot contra STANCARVM libellis, ita prorſus huius auctoritatem extenuauit, vt poſt obitum PETROVICII et ANTONII KENDI, qui eius Patroni fuerunt, nuſquam reciperetur, nuſquam refugium ei in Tranſyluania pateret, quare etiam in Poloniam ſe recepit. *Vid.* LAMPIVS l. c. p. 864. Intimus fuit GEORGIO BLANDRATAE, cuius commendatitiis apud Principem, quem ipſe iuuenem litteris imbuerat, remoto DIONYSIO ALESIO, Lutherano, concionator aulicus Claudiopoli conſtitutus. Poſtea in Semiiudaizantium dogmata delapſus, doctrinam de Chriſto non adorando Spargens, a CHRISTOPHORO BATOREO Tranſyluaniae Principe, vt nouator condemnatus, *Deuaeque* in carcerem coniectus, vbi a. 1579 animam efflauit. *Vid. Opp.* SOCINI T. II. p. 710. 711. vbi SOCINVS, quem pariter ac GE. BLANDRATAM FRANCISCVS DAVIDIS antagoniſtas habuit, ſe defendit contra calumniam, qua culpa calamitatis et obitus *Franciſci Dauidis* in ipſum transferebatur. Quod NEVSERVS FRANCISCVM DAVIDIS dogmate iſto de Chriſto non adorando imbuerit, SAM. CRELLIVS putauit in epiſtola ad amicum ſupra ſub CRELLIO a nobis exſcripta. Plura de vita et fatis eius, quem *Ioſ. Simlerus* in Tr. *de aeterno Dei Filio Dn. et Seruat. noſtro I. C. et de Sp. S.* in praef. fol. d. 5. b. *Seruetum illuſtratum* adpellat, nec non de diſputationibus cum eodem inſtitutis in *Hiſt. Socin. Tranſylu.* expoſuimus; ſcriptorum ob eodem compoſitorum indicem hoc loco ſuppeditaturi.

SCRIPTA:

1. *Refutatio* GEORGII MAIORIS etc. *vid.* ſub. BLANDRATA Num. 21. Quae ibidem ſcripti huius verba allegauimus ex libro: Wittenbergiſche Grundfeſte, reperiun-

riuntur quoque in oratione, inſerta *Tomo* VI. *Orationum, quae — in Academia Witebergenſi ab anno* 1565-7. *ſcriptae et recitatae ſunt, Witeb.* 1571. 8. p. Yy. 6.

2. *De non inuocando I. C. in precibus ſacris theſes* IV. *propoſitae* FAVSTO SOCINO. circa a. 1577. His *F. S.* oppoſuit: *Reſponſionem ad theſes IV.* FRANC. DAVIDIS. 1578. quae in initio ſub eodem titulo prodiit a. 1580.

3. *Confutatio reſponſionis Fauſtinae*, i. e. *eorum, quae* F. SOCINVS *dictis theſibus oppoſuit.* Ad hanc fortaſſis iſta SOCINI reſponſio tendit, cuius SANDIVS l. c. p. 71. his verbis meminit: *Fragmenta reſponſionis fuſioris, quam* F. SOCINVS *parabat ad* FRANCISCI DAVIDIS *de Chriſto non inuocando ſcriptum.* Reſtant huius fragmenti VII. capita, cetera perierunt. Circa inſigne et euidentiſſimum inuocationis Chriſti exemplum *Act.* VII. 59. ſtolidiſſime excepit vocem Ιησȣ ibidem non eſſe vocatiui, ſed genitiui caſus, vt ita STEPHANVS Patrem Domini noſtri I. C. inuocauerit. *Vid.* IAC. MARTINI epiſtola dedicat. libro primo *de tribus Elohim* praemiſſa.

4. *Defenſio* FRANC. DAVIDIS in *negotio* de *non inuocando I. C. in precibus: opera* IAC. PALAEOLOGI, MATTH. GLIRII et FRANC. DAVIDIS fil. in lucem emiſſa. 1580. 8. Baſil. 1581. In hoc opere continentur quoque ſcripta N. 2 et 3. allegata, vna cum SOCINI reſponſione et VITRELINI *Iudicio Eccleſiarum* Polon. *Vid.* infra ſub PALAEOLOGO. D. FRANZIVS *diſpp. in Aug. Conf.* P. I. *Diſp.* I. *theſ.* 72. ſcripta DAVIDIS in hac controuerſia adpellat *libros acheronticis flammis dignos.*

5. *Quaeſtiones nonnullae et ad eas* F. SOCINI *reſponſio.* Inſertae ſunt Opp. F. SOCINI in *Biblioth. FF. PP.*

6. *Epiſtolae ad Eccleſias Polonicas, ſuper quaeſtione de Regno Chriſti millenario in his terris.* Albae Iul. 1570. MSC.

MSC. *Vid.* Io. Fabricivs *Hiſt. Biblioth.* P. II. p. 78. *Czwittingerus* Specim. Hung. liter. p. 113.

7. *De dualitate tractatus in III. Capita diſtinctus. Cui adtextus eſt: Tractatus II. quod vnus ſolus Deus Iſraelis, Pater Chriſti et nullus alius inuocandus ſit, continens Theſes XVI. in generali ſynodo Thordana* (1579. 26. April.) *propoſitas. Tractatus III. obſeruationes in theſes IX.* Ge. Blandratae, (*Vid.* ſub Blandr. N. 6.) Sunt hae ipſae XVI. theſes, quarum Possevinvs meminit, quasque Sandivs l. c. p. 56. non vidiſſe teſtatur, deteſtandis blaſphemiis confertae, poſthac originaliter inſertae Frid. Adolph. Lampen *Hiſt. Eccl. Reform. in Hung. et Tranſylv.* p. 360. ex quo easdem repetiit Saligivs l. c. p. 880. De Socini Antitheſibus vid. ſub F. Socino.

8. *Theſes III. Quibus* Blandrata XXX. theſes oppoſuit, quarum ſub Blandrata mentionem fecimus, *Num.* 7.

9. *Libellus paruus XXX. theſibus* Blandratae *oppoſitus, in quo aſſeritur, I. C. vocari nunc non poſſe Deum; Jeſum invocari non poſſe in precibus; Iuſtificationem et Praedeſtinationem a* Lvthero *et* Calvino *male fuiſſe intellectas: De Regno eius Meſſiae, quem fore Prophetae diuinarunt, qui eſſet I. C.* A. 1578. in lucem emiſſus.

10. *Confeſſio de Trinitate.* Lingu. Hungar. et *Synodo Waradinenſi* 1569. *exhibita; vna cum IX. articulis.* Inſeruit ſcriptum hoc ex Lampio, Saligivs l. c. p. 867.

11. *Dehortatio et deſcriptio Dei triperſonati.* 4. pl. 1. Opuſculum horrendis blaſphemiis conſarcinatum et orco dignum, quod, vt Francisco Davidis tribuamus, totius hiſtoriae nexus nos commouet. Tempus et locus impreſſionis non quidem notantur. Eadem vero in illo videtur typorum forma eſſe, quae in opere ſub

BLANDRATA Num. 27. notato, quod 1569 Albae Iuliae prodiit, circa quod tempus, blaſphemum hoc DAVIDIS ſcomma carmine elegiaco concinnatum et CL. diſticha complectens probabiliter prodiit, quippe in quo belli Turcici iſto tempore in Hung. et Tranſ. geſti mentio fit, quasque regiones auctor, vt patriam ſuam deſcribit. Peculiari deſtituitur titulo, vel tituli pagina; ſiquidem, quam ſuppeditauimus, inſcriptio in prima ſubiuncto textui praepoſita eſt. Hoc eſt initium carminis:

"*Ecquid in aduerſas ſcindetis dogmata partes?*
Perfida num ſemper triſtis Erynnis erit?"

Deplorat deinde auctor triſtem patriae ſuae, controuerſiis de religione et bello Turcico deuaſtatae ſtatum, ſicque Diſt. 13 et 14, canit:

"*Hinc inteſtino Mauors properare veneno*
Fertur et in proprium ſpicula ferre latus.
Dirigit hinc aciem ſaeuus Mahometa cruentam.
In nos terribili Teutonis ora ruit."

Et Diſt. 20:

"*Cernitis in cineres muros patriamque redactam,*
Pannoniae terram perfidus hoſtis habet."

Praecipuam vero partem carminis conſtituunt horrendae illuſiones, quas in SS. Trinitatis myſterium eructat. Ita Diſt. 32. 33. 36 et ſeqq. inquit:

"*Diſcite, non coelo triplicem confidere Regem;*
Impia Graiorum monſtra caterua colit.
Non Deus eſt monſtrum Triuium, nec terna figura:
Talis (tales) *Eumenidum parturit aula Deos.*
Hinc triplices formae, perſonae, terna poteſtas,
Hinc ſine matre Deus, nec ſine patre Deus,
Sic Deus alterius iuſſa (iuſſu) *deſcendit, et ipſum*
Tertius informat, primus in arce ſedet."

"Ter-

" *Tertius a primo transfunditur, atque Secundum*
Vngit, at eſt illis vna figura tamen."

Horror nos auocat, quo minus blaſphemas comparationes cum tribus poetarum *Gorgonibus*, *triformato Sphynge*, *tricipite Cerbero*, *Chimaera*, *Geryone*, aliisque, qvas impiiſſimus auctor a Diſt. 41 ad 72 ſarcaſticis irriſionibus inſtituit, repetamus. Diſt. 74 et ſeqq. hanc ad diuinam eſſentiam Apoſtrophen blaſphemus homo addit:

" *Heus ſpeculum multis ſpecies nocitura trifronte,*
Ignoſcas falſo crimina tanta mihi!
Nec ſciri poteris, qui ſis, niſi forma trimembris:
Diceris ipſe triceps, diceris vnus item."
" *Vnus et es; ſed non vnus, ſis vmbra tricorpor,*
Hoc tibi pro juſto nomine nomen erit."

Diſt. 77. et 78. ita ſibi obiectionem format, et ipſe ſoluit, ſimulque documentum peſſime in conſilium vocatae rationis proponit:

" *At credam, dices, etiamſi ſcire nequibo;*
Ingenium terni non capit ora Dei:
Ambiguis certe non poſſum fundere vota
Numinibus, notum nam precor ipſe Deum."

Reliqua carminis parte, impius verſifex ſuam de Deo vno et miſſo in mundum Meſſia exponit confeſſionem, poſthac precibus et admonitione ad Chriſtianam ciuitatem directa poemati finem imponit.

IOANNES DEMIANOVICIVS.

A. 1641. In ſynodo Piaſcenſi in alumnorum numerum ſuſceptus. Poſtea eum 1643. ſynodus praeceptoribus ad ſcholam Luclavicianam conſtitutis, ut eos in ferendo labore ſcholaſtico ſublevaret, conceſſit. A.

1647. KRZYSZKIEVICIO in exteras regiones proficiſcenti, ad coetum Krzelovienſem ſucceſſit. Ipſe tamen a. 1649. publicis ſumtibus iter ſuſcepit ex ſtatuto conſeſſus Raſzcovienſis, et adhuc 1650. peregrinanti ſtipendium 100 thaler. conceſſum. Redux in patriam a. 1651. coetui Raciborſcenſi, a. 1653. autem Miloſlovienſi et Halizano admotus eſt.

STANISLAVS DEMIANOVICIVS.

A. 1651. Nobili Foeminae SVCHODOLIAE liberorum paedagogus commodatus eſt, a. autem 1653. Io. MOSKORZOVII liberis praefectus. A. 1654. in conſeſſu Czarcouienſi ſpes ipſi facta exteras inuiſendi regiones, hinc quoque a. 1655. a conſeſſu Raſzcouienſi ad addiſcendam linguam teutonicam publico ſtipendio in Germaniam miſſus. a. 1662. poſt vniuerſale exſilium huius familiae ſubſtitit in Polonia paedagogus liberorum MARCI LVBIENIECII. a. 1668. in conſeſſu Cruciburgi in Ducatu Bregenſi, Sileſiae habito, miniſterio Eccles. initiatus eſt. Fortaſſis a. 1672. adhuc ſuperſtes fuit; lego enim in exemplari *Comment. in* Epp. *Apoſt.* CONR. VORSTII, quo utor, haec adſcripta: *Nunc mihi* TOBIAE VILCOVIO *ex donatione* STANISLAI DEMIANOVICII, *Affinis mei dilectiſſimi*, *A. 1672, vltimis Septembr.*

Nominatur quoque in actis Mſc. STEPHANVS DEMIANOVICIVS, qui olim excommunicatus, a. 1683. in conſeſſu generali *Rutoviae* in Boruſſia habito, in coetus ſinum ſuſceptus.

IOANNES DENKIVS.

A SANDIO non notatus, Antitrinitariis uero omnino adnumerandus, quod in *hiſtoria Socinianiſmi* ex eius-

dem

dem libro: Ordnung Gottes und der Creaturen Wort ꝛc. p. 14. aliisque argumentis demonſtravimus, uitae etiam et ſcriptorum eius hiſtoriam exhibituri.

CHRISTOPHORVS DINDERSTADIVS.

A SANDIO l. c. p. 97. Antitrinitariis uindicatus, quem *de promiſſo Ieſu aduerſus Iudaeos* ſcripſiſſe narrat. An libellus typis vulgatus, an in Mſc. ſaltem extiterit, *Sandius* non notauit.

IOANNES CONRADVS DIPPELIVS.

Natione Germanus ex Haſſia, arte Medicus, qui in editis a ſe libris CHRISTIANVS DEMOCRITVS appellari maluit; ſecundi ordinis Socinianis accenſendus, ita ſentiente Io. GE. WALCHIO in *Biblioth. theol. ſel.* T. 1. p. 947. niſi forte his pejor ac maledicentior. De eodem alibi plura.

STEPHANVS DOLETVS.

Natione *Gallus*, *Aurelius*, Poeta, Rhetor, Criticus et Typographus Lugdunenſis, ac proinde in cenſum doctorum typographorum referendus, diu propter haereſin in carcere detentus, tandem 1546. d. 3. Auguſti Pariſiis igni traditus. A Senatu horrendum hoc ſupplicium ſtatuente, inter alia Antitrinitariismi imo et Atheismi accuſatus. De eodem in *Hiſt. Socin. Gall. Vid.* PETRI BAYLII *Diction.* et NICERONII *Memorab. Erud.* Hamburg. vermiſchte Bibliothec. T. III, p. 297. ſqq. Effigiem eius aeri inciſam oculis expoſuit NICOL. REVSNERVS in *Iconibus clarorum virorum.*

SCRIPTA:

1. *Orationes duae in Tholoſam. Eiusdem Epiſtolarum libri II. Eiusdem Carminum libri II. Ad eundem Epiſtolarum*

larum amicorum liber. 8. absque loci et temporis commemoratione, probabiliter tamen Pariſiis circa annum 1533. *pagg.* 246. *Vid.* DAV. CLEMENT. *Biblioth. hiſt.* et *crit.* T. VII. p. 422. ſeqq.

2. *Dialogus de imitatione Ciceroniana pro* CHRISTOPH. LONGOLIO *contra* DÉSIDER. ERASMVM. *Lugd. apud Sebaſt.* GRYPHIVM a. 1535. 4. Dicatus eſt libellus, paginas 197. habens GVLIELMO SCEVAE. Vid. *Dav. Clement* l. c. p. 427.

3. *Commentariorum linguae* latinae *Tomus primus.* STEPHANO DOLETO *Gallo Aurelio autore, Lugduni apud Seb.* GRYPHIVM 1536. *Cum priuilegio ad quadriennium, fol. pagg.* 1708. absque praef. et dedic. *Tomus ſecundus* ibidem 1538. pagg. 1717. dedic. praef. et indic. pagg. 32. Singuli Tomi dicati ſunt FRANCISCO VALESIO *Galliae Regi.* Vtrumque praeterea GVLIELMO BVDAEO peculiari epiſtola ſacravit, quam in priori tomo excipit praefatiuncula *de Commentariorum ratione et ordine*, de quibus ita inquit: Commentariorum univerſorum *tres tomos* conficere viſum eſt. *Primum*, quo a me de verborum, et nominum ſignificatione vſuque dici eſt coeptum. *Secundum*, quo inchoatam tantum verborum et nominum expoſitionem perſequar, quo item de particulis indeclinabilibus ad extremum liqueat. *Tertium*, quo raros quosdam, eosque elegantiores loquendi modos ex ſcriptoribus latinis erutos, collectosque declarem: et linguae latinae phraſin atque numeros oratorios arte brevi perſtringam. Ex hoc opere vaſto, nec non ex eo, quod N. S. allegabitur, plagii literarii accuſatur a JAC. THOMASIO, in Diſſ. *De plagio litterario*, et a IO. DAN. MORHOFIO, in *Polyhiſt.* Tom. 1. p. 113. qui eum ex ROB. STEPHANI et NIZOLII Theſauris,

ſauris, nec non BARTHOL. RICCII et LAZ. BAYFII lucubrationibus plurima in hos commentarios compilaſſe adfirmant.

4. *Commentariorum linguae* STEPHANI DOLETI, *epitome duplex, quarum altera quidem vocum omnium in illis explicatarum, et in alphabeticum ordinem redactarum ſignificationes continet. Altera vero, ſimilia, affiniaque verba, et eorum contraria, eodem quo ipſi autori viſum eſt ordine complectitur. Ad haec Dictionum, quae praeter Alphabeti ordinem in explicandis aliis inſcruntur, Index. Omnia in ſtudioſorum adoleſcentum gratiam uſumque, nunc primum et collecta et edita. Baſileae* 1537. 8. *Alph.* 1. pl. 15. *Indic.* 1½ *pagg.* 598. Praefatiunculam ad lectorem praemiſit IONAS PHILOMVSVS, qui STEPHANVM DOLETVM, *virum ſua quidem aetate citra controverſiam doctiſſimum et de re latina non male meritum* adpellat. In *Bibliotheca Baumgarteniana* P. II. Sect. II. append. p. 74. N. 319. *ſecundus tomus Baſil.* 1539. *et in Biblioth. Bodlej.* a THOM. HYDE edita p. 211. duo tomi comment. de lingua latina Baſil. 1540. 8. allegantur.

5. STEPHANI DOLETI de re navali liber ad LAZARVM BAYFIVM Lugd. 1537. apud SEB. GRYPHIVM 4. pagg. 189. Vid. DAN. CLEMENT. l. c. p. 433.

6. STEPHANI DOLETI GALLI AVRELII *Carminum libri Quatuor. Lugduni*, a. 1538. 4. Alph. 1. In inverſa tituli pagina, ita DOLETVS ad Zoilum:

"*Non me fugit, Zoile, fore multum riſum*
Tuum, Poetam magnum modo quod me appellem,
Modo beatum dicam genere omni verſus.
Sed actum ages, id ſi riſeris: ego enim primus
Id riſi, vt eſt plus Democriti riſu dignum.

"*Verum tu animoſe fac cum aliis cunctis noſtrae*
Laudi parum aequis, vt eo nomine me oblatres.
Veſtros latratus quomodo me terrere
Putatis? VT Leonem, Aprumve Melitenſes
Catelli: utque Culex parvus Indicum Elephantem:
Vt Accipitrem multum validum imbelles Picae."

Dedicationem ad CLAVDIVM COTTERAEVM, ſubſcriptam *Lugduni* Calendis Iunii 1538. ita inchoat: "Poſt longum diuturnumque laborem, quem in edendo primo et ſecundo meorum linguae latinae Commentariorum Tomo conſumpſi, antequam ad tertii Tomi (quo mei omne ingenii, et in eloquentia judicii documentum ſervo) editionem progrederer, ſuaviorum Muſarum jocis oblectare me viſum eſt. Viſum vero id eſt non tam oblectationis cauſſa, quam nonnullorum obtrectatorum frangendorum nomine, qui maledicendi anſam eo in me atripiunt, quod Commentariis conſcribendis tempus tantum dederim: perinde quaſi maiora praeſtare nequeam, et ad mediocria, vel vulgaria ſim ſolum ipſe natus." Librum ſecundum p. 58. dicatum voluit *Cardinali Turronio*, in quo primo loco caedem Sicarii a ſe Lugduni factam, ſuumque deinde exſilium exponit. Tertius liber adſcriptus eſt IOANNI BOYSSONAEO p. 110. Quartus p. 152. SEBASTIANO GRYPHIO.

Non vulgare autoris ingenium, aliquando tamen ad laſciuiam et obſcoenitaten proclive produnt epigrammata hoc opere collecta, quibus aduerſus ſe inimicos quamplurimos concitaſſe videtur DOLETVS, qui non niſi tremendo ipſius ſupplicio acquieverunt. Speciminis gratia unicum ſubiungimus. Ad Nic. FABRICIVM VALESIVM, de Cucullatis, p. 27.

Incur-

"*Incuruiceruicum Cucullatorum habet*
Grex id ſubinde in ore, ſe eſſe mortuum
Mundo: tamen edit eximie pecus, bibit
Non peſſime, ſtertit ſepultum crapula,
Operam Veneri dat, et voluptatum aſſecla
Eſt omnium. Idne eſt mortuum eſſe Mundo? Aliter
Interpretare: Mortui ſunt hercule
Mundo Cucullati, quod iners terrae ſunt onus;
Ad rem utiles nullam, niſi ad ſcelus et uitium."

In fine libri p. 176. ſqq. amicorum ſingularium quorumdam ad STEPHANVM DOLETVM uerſus adtexti ſunt, inter quos GODEFRIDI BERINGII ultimum locum occupantes ſunt:

"*Inter latinos eſt Poetas maximus,*
VIRGILIVS: *inter Rhetores eſt* TVLLIVS.
Lumen DOLETVS *uniuerſae Galliae*
Vtrumque ſi non uincit, exaequat tamen."

7. FRANCISCI VALESII *Regis fata. Vbi rem omnem celebriorem a gallis geſtam noſces, etc. Lugd.* 1539. 4. *pagg.* 79. *Prodiit uerſio* gallica ſub titulo: ESTIENNE DOLET, *Les geſtes de Françoys de Valois Roi de France, tranſlate en langue Francoiſe, à Lyon*, 1640. 4. *Vid. Biblioth. Uffenbach.* T. II. p. 104. et DAV. CLEMENT. l. c. p. 435.

8. *Formulae locutionum lat. illuſtriorum in tres partes diuiſae. Prodiit Lugduni* apud GRYPHIVM 1539. *fol.* Vid. CLEMENT. l. c. p. 437. FREYTAGII *Analecta liter.* p. 292.

9. *De imitatione Ciceroniana* STEPHANI DOLETI, *aduerſus* FLORIDVM SABINVM, *Liber, Lugduni, ex officina autoris*, 1540. 4. Continet Apologiam pro ſcripto N. 2. allegato. *Vid.* FREYTAGIVS l. c. p. 293.

10. STEPHANI DOLETI *liber, de officio legati, de immunitate Legatorum; de legationibus* IOANNIS LANGIACI

Epiſcopi Lemouicenſis. Lugduni 1541. 4. Vid. FREYTAGIVS l. c. p. 293. et CLEMENT. l. c. p. 438.

11. *Le ſecond Enfer de* DOLET, *a Lyon, chez l'Autheur.* 1544. 8. *Vid.* CLEMENT. l. c. p. 439.

12. *Methodus transferendi ex una lingua in alteram,* gallice *expoſita.*

13. *Eques Chriſtianus*, gall.

14. *Adhortatio ad lectionem S. ſcripturae*, gall.

15. *Preces biblicae*, gall.

16. *Ipſo curante* SVETONII *libri prodierunt.*

17. De *Dominicae precationis explanatione etc.* quae *Lugduni* apud STEPH. DOLETVM 1541. 16. Alph. 1. pl. 2. prodiit, prolixe tractauit Io. BARTH. RIEDERER in den Nachrichten zur Kirchen- Gelehrten- und Büchergeſchichte T. IV. P. 14. p. 227. ſqq.

IOSEPHVS DOMANOWIVS.

Adpellatur quoque in *Actis MSC.* DOMANIEVIVS. Teſte SMALCIO in diario uitae apud ZELTNERUM l. c. p. 1172. inter praecipuos fuit, qui in Litthuania blaſphemiam de non inuocando Chriſto defenderunt.

" Ita autem inquit ad a. 1600. d. XVIII. Iunii in Litthuaniam miſſus ſum cum Dn. CHRISTOPH. LVBIENIECIO, Collega meo et Dn. CHRISTOPH. RVDNICIO, Miniſtro Suraſienſi ad *ſynodum Neogardienſem,* ut iſta blaſphemia, quae quorundam animos occupauerat, de non inuocando Chriſto, eradicari funditus poſſet. Vocatus erat Anteſignanus iſtorum blaſphemorum DOMANOWSKI quidam; ſed non comparuit. etc. Et ad menſem Decembr. eiusd. anni: Eodem anni tempore iterum cum iisdem collegis miſſus fui in Litthuaniam ad componendas iſtas controuerſias. DOMANOVIVS iſte detrectauit colloquium et ad

Syno-

Synodum non uenit. Itaque diu multumque agitata, tandem omnium conſenſu excommunicatus eſt."

Videtur tamen valedixiſſe ſuis placitis, et tandem cum reliquo Socinianorum coetu reconciliatus; nam iubente ſynodo cum SMALCIO et CHRISTOPH. RVDNICIO, coetus Litthuanicos, in ſynodo Neogardienſi 1609. d. 4. Octobr. celebrata, viſitauit.

SCRIPTA:

1. *Diſputatio Polociae* (Litthuan.) *habita* 1589. m. Octobr. qua aſſeruit, animam cum corpore interire. *Vid.* IO. MEISNERI *diſp. de ſtatu animarum ſeparatarum. Witteb.* 1661. §. 5.
2. *Diſputatio Novogrodienſis* cum MART. SMIGLECIO, *Ieſuita habita* 1594. *conſcripta* per IOSEPH. DOMANIEWSKI, *impreſſa apud* BOLEMOWSCIVM. *Vid.* ZELTNERVS l. c. p. 346.

   Aduerſae partis de hoc colloquio relationes prodierunt: 1) MART. SMIGLECII *deſcriptio diſputationis Novogrodienſis* cum IOH. LICINIO *Anabaptiſta, habita* 25 Ianuar. 1594. 4. *polon.* 2) ALBERTI ZAIONCZKOVII *deſcriptio diſputationis Novogrodenſis de diuinitate Chriſti inter* MART. SMIGLECIVM et IOH. LICINIVM. Vilnae 1594. 4. polon. *Vid. Illuſtr.* ZALVSCII *Conſpectus novae collectionis* etc. p. 43. N. 317. 318.

DOMARADZIUS.

Nobilis polonus, quem in Ep. RVARI ad GROTIVM, *Gedani* 1633. *prid. Id. Auguſti ſcripta*, in *Epp.* ex edit. ZELTNERI p. 136. nominatum animaduertimus, ad quem GROTIVS litteras dederat, per RVARVM eidem inſinuandas. Fortaſſis *Grotio* ex itineribus Gallicanis cognitus erat.

DOMA-

DOMARADZIORVM nomen in *hiſt. ſocin. Pruſſ.* ſaepius occurrit.

DIETRICHVS DORSCHIVS. *Vid. Matth. Glirius*

IOACHIMVS DROZOVIVS.

In vltimo conſeſſu in Polonia a. 1662. habito deſignatus eſt miniſter fratrum *Manhemii* poſt exſilium Polonicum collectorum, ipſique cum aliis commendata eſt cura revidendi commentarios IONAE SCHLICHTINGII.

ANDREAS DVDITHIVS, ab *Horehowitza, Sbardellatus.*

Circa pertexendam *Dudithii*, viri omnino memorabilis atque eruditiſſimi vitam, Hungaricaque nobilitate inſignis, perplures occupati fuerunt. Inter hos primum locum tenet QVIRINVS REVTERVS filii DVDITHII natu maximi ultra biennium Paedagogus, poſt in Academia Heidelbergenſi Profeſſor, qui quaedam *Dudithii* ſcripta et vitam, poſt elogium *Thuani* primus omnium in lucem emiſit, quibus titulum fecit: (ANDREAE DVDITHI *de Horehowitza, quondam Epiſcopi Quinque-eccleſienſis, Oratoris et Conſiliarii Caeſarei orationes in Concil. Trident. habitae. Apologia ad D.* MAXIMIL. *II. Imp. Commentarius pro coniugii libertate, cum appendice epiſtolarum DD. Impp. et PP. German. orationum et ſcriptorum aliquot, de communione ſub utraque ſpecie, connubio ſacerdotum, Eccleſiae reformatione, Synodique Tridentini potiſſ. actionibus, quorum indicem a praefatione proxima pagella monſtrat. Nunc edita ſtudio ac opera D.* QVIRINI REVTERI, *Palatini, Profeſſoris in Acad. Heidelberg.* 1610. *Offenbachi, typis Conradi Nebenii, impenſis vero* ARNOLDI PHILIPPI KOPFFII. *Proſtat apud* KOPFFIVM *Fran-*

Francof. 4. *pagg.* 230. et 30. *praef.* Poſt dedicationem REVTERI IAC. BONGARSIO et GE. MICH. LINGELSHEMIO ſcriptam, ſequens exhibetur index opuſculorum in hoc volumine contentorum: 1) ANDR. DVDITHII *tres orationes in concilio Trident. a.* 1562. *habitae.* 2) *Eiusd. excuſatio ad* D. MAXIMIL. II. *Imperatorem de epiſcopatu ac honoribus abdicatis a.* 66. 3) *Ei. demonſtratio, matrimonium eccleſiaſtico ordini quoque divina lege conceſſum eſſe.* 4) *Ei. epiſtolae ad* MAXIMIL. II. *Caeſarem.* 5) MAXIMILIANI II. *teſtimoniales litterae.* 6) FERDINANDI *Imp. ad* PIVM IV. *papam epiſtolae de calice permitendo.* 7) *Ei. articuli reformationis eccleſiae.* 8) *Caeſaris oratorum ad legatos concilii ſcriptum de eodem argumento.* 9) MAXIMILIANI *Regis epiſtola* ad PIVM IV. 10) CAROLI *Archiducis Auſtriae* etc. *ad eundem.* 11) ALBERTI *Ducis Bavariae ad eundem de S. Calicis conceſſione.* 12) *Ei. Conſiderationes ſuper matrimonio ſacerdotum.* 13) *Ei. oratoris oratio habita in concilio de reformanda eccleſia.* 14) *Synodi reſponſum.* 15) *Ex orationibus Lotharingi Cardin.* 16) *Ex oratorum Regis Galliae ſermone fragmenta.* 17) *Eorundem admonitio ad patres concilii.* 18) *Regis Galliae poſtulata ſive articuli reformationis in concilio propoſiti.* 19) *Ei. oratorum proteſtatio contra Papam.* 20) PAVLI III. *Papae ad* CAROLVM V. *epiſtola* ἐπιτιμητικὴ *cum notis politicis.* 21) *Ei. epiſtolae duae ad Helvetios.* 22) IO. SLEIDANI *epiſtola ex Tridentino concilio ſcripta.* 23) *Proteſtantium imperii ſtatuum ſcriptum ad Reges et Principes Chriſtianos de concilio Mantuam indicto.* 24) *Brevis* ἔκθεσις *et recenſio cauſarum, cur orthodoxi germani concil. trident. etc. adhuc recuſent.* 25) *Proteſtatio nullitatum contra concil. trident. confirmata ex authenticis aliquot monumentis.* 26) AONII

POLE-

POLEARII *martyris obteſtatio.* Ad haec lectu digna iſtius temporis monumenta in fine accedunt: IACOBI *magnae Britanniae, Franciae et Hiberniae Regis, confeſſio fidei in comitiis ordinum comprobata, ſubſcripta et publicata.* EDVARDI *VI. Angliae, Franciae et Hiberniae Regis edictum de reformatione religionis. Anglorum epiſtolae ad Germanos, de primordiis ſuae reformationis et mirabilibus quorundam imaginum ſeu ſimulacrorum hiſtoriis.* THOMAE CRANMERI *Archiepiſcopi Cantuarienſis et Martyris epiſtola ſuper controverſia de coena Domini orta.* Praeter haec vita DVDITHII a REVTERO ſcripta, (non absque erroribus in primis circa matrimonium DVDITHII commiſſis, ex apologia tamen ejus facile emendandis) cui addita ſunt teſtimonia, DVDITHII laude plena. Rariſſimis ſcriptis hanc REVTERI collectionem eſſe accenſendam, librorum rariorum aeſtimatoribus ſatis conſtat. Vid. I. A. FABRICII *Biblioth. Gr.* T. XI. p. 706. *Obſer. Halenſ.* T. V. Obſ. XI. §. 31. p. 379. et NICERONII hiſt. erudit. germ. verſ. T. XIII. p. 260. ſeqq.

Praeter REVTERVM vitam DVDITHII ſcripſerunt THVANVS, in *Hiſt. ſui temporis* L. XCVI. p. 476. MICH. CASP. LVNDORPIVS in *Contin. Io. Sleidani de ſtatu Rel.* et *Reip.* T. II. p. 766. ſeqq. QVENSTEDIVS *in patriis virorum illuſtr. Witteb.* 1654. p. 261. AMANVS, L. XCVI. *hiſt.* ad a. 1589. p. 314. A. B. ſeqq. SIMLERVS, in *compend. Geſneri* p. 43. PRAETORIVS, in epiſt. ad GEORG. MICH. LINGELSHEMIVM, Altdorffio Calend. Septbr. 1607. ſcripta, et inſerta *Monumentis pietat. et litterar. viror. in republ. et litter. illuſtrium ſelecta, Francof.* ad Moen. 1701. 4. P. II. p. 123-128. SANDIVS, l. c. p. 61. KOENIGIVS, in *Biblioth.* p. 263. EYBEN in TOB. MAGIRI *Eponymol. Crit.* p. 296. ſeqq. BVDDEVS, in *Obſervat.*

ſervat. Halens. l. c. p. 346-379. ROLLIVS, *de nobilibus Theol.* p. 114. ſqq. NICERONIVS, l. c. p. 260-268. *Auctores* der Unſch. Nachr. a. 1702. p. 875. ſqq. ADOLPH. CLARMVNDVS, in *vit. Clariſſ. viror.* P. VI. p. 173-181. FREHERVS, in *theatr. crud.* f. 913. LVD. ELL. du PIN, in *Nova Biblioth. ſcriptorum Eccleſ.* T. XV. *Amſtel.* 1710. 4. p. 193. ſeqq. THEOD. CRVSIVS in *Miſcellaneis Sileſiacis continuatis*, quibus ADAMI PANTKE *diſſ. hiſt. de Nobilitate Wratislavienſium erudita*, Lipſ. 1697. defenſa, multis notis et quorundam eruditorum inprimis DVDITHII vita aucta, inſerta eſt, aliique plures. Maxime vero acceptam eruditis praeſtitit operam *celeb.* GODOFREDVS SCHWARZIVS Rector Gymnaſii Osnabrug. qui hungaricum nomen LORANDI SAMVELFY adſcivit, in diſſ. *de vita et ſcriptis* DVDITHII, quae SALIGII Tom. III. *hiſtoriae ſyn. Trident.* una cum V. *Orationibus* DVDITHII adtexta eſt; Idem liber ſeparatim quoque prodiit ſub titulo: ANDREAE DVDITH. *ab Horebowicza, Dn. in Smigla, III. Impp.* FERDINANDI *I.* MAXIMILIANI *II. et* RVDOLPHI *II. conſiliarii et Oratoris primarii ep. tunc tinien. Orationes quinque in concilio tridentino habitae, quarum poſteriores duae nunc primum e Mſc. prodeunt. Cum appendice orationum duarum, quas* GEORGIVS DRASCOWITH *ep. tunc quinqueccles. in eodem concilio habuit. Praefatus eſt, ac diſſertationem de vita et ſcriptis ill. auctoris hiſtorico-criticam adiecit* LORANDVS SAMVELFY. *Halae Magdeb.* 1743. 4. Alph. I. pl. 5. Maiorem operis partem complectitur vita DVDITHII a celeb. *Schwarzio* conſcripta, quae nitore ſermonis et rerum memorabilium ſelectu ſe maxime commendat. Conſtitutum apud ſe habuit auctor, alterum, iſti, quod edidit, non impar volumen luci exhibere publicae, complexurum excuſationem ad MAXI-

MIL.

MILIANVM *Imperatorem*, *demonſtrationem pro libertate coniugii Clericorum*, *vitam Cardinalis* REGINALDI POLI, et *commentariolum de cometarum ſignificatione*, ac tandem in tertium volumen, *epiſtolas omnes*, *tam dogmaticas*, *quam ad amicos* ſcriptas compingere. Sed ambo adhuc, quantum ſcimus, lucem non viderunt. Poſt hunc CAROL. BENIAM. STIEFFIVS *Tentamen hiſtoricum de vita et placitis* DVDITHII, *Wratisl.* 1756. 8. germ. in lucem emiſit, de quo opere vid. BAVMGARTENIVS in Recens. *libr. memor.* T. x. p. 529. FLORIM. RAEMVNDVS et auctor anonymus *Hiſt. Socinismi gall. ſcriptae* informem DVDITHII imaginem mendacemque hiſtoriam effinxerunt. Illis itaque, aliisque ſubſidiis actisque Synod. Mſc. adiuti, praecipua DVDITHII fata expoſituri ſumus.

ANDREAS DVDITHIVS * ab *Horchowitza*, ** cognomine *Sbardellatus* (male SHARDELLATVS nonnullis) a materna ſtirpe dictus, quam ſemper venerabatur, ſuamque reverentiam teſtandi cauſſa ſaepius hoc nomen in epiſtolis adſcivit, illoque ſe compellari adamavit. *Budae* in Hungaria, vel in caſtello prope hanc urbem (dubie enim id exponit THVANVS l. c.) a. 1533. die XVI. Febr. adeoque octo ante annos, quam *Buda* a Turcis a. 1541. occupata, *** patre HIERONYMO (vel ſecundum alios IACOBO) nobili

* Ipſe nomen ſuum plerumque DVDITIVS, aliquando etiam DVDITZ et DVDICZ ſcripſit. Publico inſtrumento confirmationis, ordinibus terrarum Pruſſiae de ſervandis privilegiis dato *Varſoviae* d. 17. Septembr. a. 1575. ſubſcripſit, ANDREAS DVDITZ, apud GODOFR. LENGNICHIVM in *Hiſt. terrarum Pruſſ.* T. III. f. 57. DVDICIVS PRAETORIO venit in *epiſt. dedicat. confeſſ. Armeniorum ad* ALBERTVM FRIDER. *March Brandenb. Ducem. Pruſſiae*, et DVDICHIVS GRINSIO in *vita Lutheri*.

** Perperam a quibusdam HOTOHOVIZA, HOREHOVIZZA, HORECOVIZA, HORCHOVIZA Etc.

*** Anno 1541. SOLYMANNVS, Turcarum Imperator, quinto in Hungariam reverſus, *Budam* e manibus Reginae ISABELLAE pro ſe occupavit 26 Auguſti. *Vid.* NICOLAI OLAHI *Chronicon*, in MATTH. BELI *adparatu ad hiſt. Hungar. Decad.* I. *Monum.* I. f. 40.

nobili Hungaro et matre N. SBARDELLATA, nobili femina ex Venetia, in hunc orbem expoſitus eſt. Pater infanti ereptus dicitur bello Turcico, mater vero ſuperſtes in vita fuit ad annum 1572. Quod puer optimam nactus educationem, et inſigne eius ingenium lingua latina et Rhetorica ſcientia imbutum fuerit, CLARMVNDVS l. c. narrat. Inprimis ſtudio hiſtorico & politico operam impendit omnem, cuius poſtea in variis negotiis utilitatem expertus eſt. Eundem cum STEPHANO BATHOREO, Tranſyluaniae Principe et tandem Rege Poloniae educatum fuiſſe, MELCH. ADAMVS in *vitis Theologg. germ.* p. 821, ex relatione *Caroli Osleuii* narrat; quod minus probabile *Cel.* SCHWARZIO videtur; quamuis poſtea, cum ſtudio Iuridico *Patauii* vacaret, Principem hunc ſtudiorum ſocium habuerit. Ab hoc vero tempore odium quoddam concepiſſe aduerſus Principem, illius litterae teſtantur, quippe quem viliſſimum Turcae mancipium, perfidum et impurum, Turcicum mancipium, etc. adpellauit, cuius quoque deinceps electionem in Regem Poloniae, quanto potuit ſtudio, impedire nitebatur.

Puer ex parentibus pontificiis prognatus, odio aduerſus Proteſtantes et zelo pro Romanis ſacris imbutus eſt. Cum ephebis exceſſiſſet, patruelis ipſius, AVGVSTINVS SBARDELLATVS, *Epiſcopus Vaciensis* ſive *Waicenſis*, poſthac *Archiepiſcopus Granenſis*, educationis curam ſuſcepit, qui eum quoque, cum Hungaria bellicis turbaretur tempeſtatibus, *Wratislauiam* miſit, quo loco in litteras incubuit, teutonicamque linguam addidicit. Hinc *Viennam* ſe contuliſſe et in aula FERDINANDI Regis aliquantulum temporis conſumſiſſe perhibetur a REVTERO, ſed veriſimilius eſt, quod circa annum 1550. *Wratislauia* in Italiam, Vienna fortaſſis in tranſitu ſalutata, migrauerit;

verit;

verit. Ibidem, partim *Patauiae*, partim *Venetiis* commoratus eſt, inque his locis PAVLO MANVTIO, FRANCISCO ROBORTELLO, CAR. SIGONIO, ONVPHRIO PANVINIO, P. VICTORIO, aliisque et praeceptoribus et amicis uſus eſt. PAVLO MANVTIO adeo probatus fuit, ut quoque DVDITHIVM in epiſtolis ad viros eruditos ſcriptis, praeſtantiſſimis iſtius aeui ingeniis adnumerauerit. Superſtitioſo fere ſtudio Tullianae eloquentiae, cuius per totam vitam admirator fuit, imitationem ibidem adfectauit, adeo, vt quoque omnia CICERONIS opera manu propria ter deſcripſerit, eiusdemque meditandi et ſcribendi genus ſuum fecerit, quo ſibi cognomen *Ciceroniani* conciliauit. Ex *Italia* in *Galliam* ſe contulit, et *Lutetiis* ſtudio philoſophiae et linguarum ſacrarum pluriumque orientalium vacauit. In graecis ibidem vſus eſt praeceptore ANGELO CANINIO, in hebraicis JO. MERCERO, et in Philoſophicis FRANC. VICOMERCATO. Hiſce litteris inſtructus in patriam reuerſus, poſt breuem ibidem moram, a patruele ſuo iterum *Patauium* miſſus, vt ad ciuiles functiones ſemet aptum redditurus, iurisprudentiae operam nauaret. Ibidem REGINALDO POLO viro maximae celebritatis *Card.* et *Legato Pontificis Rom.* innotuit, qui DVDITHIVM, magnarum virtutum indole commotus, fauore ſuo dignum iudicauit, eumque adhuc iuuenem in familiariſſimum contubernium admiſit; imo iuſſu Pontificis ad aulam Regiam M. Britanniae profecturus, gratulaturusque MARIAE de regia corona a. 1554. *Dudithium* itineris in Angliam comitem ſibi adſciuit. Conſumto ibidem anno, et quod excurrit, iterum, narrante REVTERO, patriam repetiit; THVANO vero referente, *Lutetiam* reuerſus eſt, reaſſumendo litteras per ſuſcepta itinera intermiſſas. Veriſimillimum eſt, eum ex Anglia in

Patri-

Patriam reducem, hinc tertia vice in Italiam, et inde ſecunda vice in Galliam commigraſſe. In itinere ex Italia in Galliam ad aulam Florentinam acceſſit ac Duciſſam CATHARINAM *de Medicis* ſalutauit, quae Hungarum nitide et eleganter italice loquentem admirata eſt, narrante DV PINIO l. c. E Gallia patrios lares repetiturus Viennae aliquantum commoratus, a Rege Hung. duplici beneficio, *Praepoſitura* nimirum ad ſuperiores thermas *Badenſes*, et *Canonicatu* in metropolitana eccleſia *Strigonienſi* ornatus eſt circa annum 1560. Inſigni gratia FERDINANDI *Imperatoris* uſus eſt, quamuis hoc tempore nondum intimi S. Caeſ. Mai. conſiliarii munere decoratus fuerit, quod REVTERVS perhibet. Iſtum enim honorem poſt aliquot demum annos ipſi contigiſſe SCHWARZIVS demonſtrauit. Obtinuit tamen a FERDINANDO a. 1561. epiſcopatum Tininienſem in Dalmatia, in quo a Pontifice Pio IX. d. 28. Ianuarii 1562. confirmatus, ad eundem tamen, cum Turcae iſtam regionem occupaſſent, non acceſſit.

Circa idem tempus, nimirum 1562. vniuerſus Clericorum ordo in regno Hungariae eum delegit, (PRAETORIO l. c. teſte, *Imperatoris et Cleri Vngarici* nomine miſſus eſt) vt vna cum IOANNE SYLVESTRO COLOSVARINO (vel COLOSVARIO) *Epiſcopo Chanadienſi*, concilio Tridentino pro patria eccleſia intereſſet, coram quo quinque habuit orationes. DVDITHIVS menſe Februario *Tridentum* ingreſſus, die VI. Aprilis, locum in conſeſſu cum collega, ambiuit, dicta oratione, quae eximio omnium auditorum plauſu excepta eſt. Orationis huius, et reſponſionis, a Secretario Concilii factae argumentum, P. SARPIVS *in Hiſt. Conc. Trid.* p. m. 545. expoſuit. Orationem *ſecundam* e ſuggeſtu templi, in quod Patres ſyno-

di, ſeſſionem XXI. quae fuit V. ſub PIO IV. celebraturi confluxerant, die XVI. Iulii recitauit. Meminit huius orationis PALAVICINVS *in Hiſt. Concil. Trid.* P. III. L. XVII. c. XI. f. 27. his verbis: "Die 16. Iulii 1562. e ſuggeſtu verba fecit *Andreas Duditius Sbardellatus*, Antiſtes Thininienſis, qui ſe continere non potuit, quo minus oblique Patres cohortaretur ad conceſſionem calicis, quem ipſius regiones ardentiſſime ſitiebant." *Tertia* in generali congregatione Patrum die V. Septembris dicta. *Quarta* in laudem MAXIMILIANI, *Bohemiae Regis*, cum Romanorum Rex electus, ac die ultimo menſis Nouembr. a. 1562. ſollemni ritu inauguratus eſſet, die VIII. Dec. recitata. *Quinta* in generali congregatione menſe Dec. habita. *Palauicinus* l. c. P. II. L. XVI. c. II. f. 268. orationis, die VI. Aprilis maxima cum laude exceptae mentionem faciens, inquit: "Orationem recitauit SBARDELLATVS, nomen, quod ob ſubſecutam haereſin et ipſi, et Antiſtitum ordini ignominioſum ſuperfuit: non propterea merita illum laude fraudauerim in dicendi lepore; vnde effectum eſt, vt nulla alia oratio a legatis adeo commendata reperiatur; quare ſcripſerunt, ab illa, tametſi maxime prolixa, ita eius venuſtate Patres fuiſſe deceptos, vt quamquam integrum ſpatium, etiam negotio deſtinatum, conuentui ademptum fuerit, id illi neutiquam animaduerterint, quod ſane perraro contingit auditoribus, ſenſu delicatis temporisque praeparcis."

Circa finem anni 1562. vel initio 1563. ab Imperatore domum vocatus, Synodo valedixit. Probabile viſum eſt multis, RAEMVNDI auctoritate deceptis, quod Tridentum non plane Pontificius acceſſerit; imo quidam perhibent, eum rogatu ac ſollicitatione Pontificis Romani, qui per legatos ſuos certior factus, DVDITHIVM eloquen-

quentia ac argumentis ſuis, multos congregatorum praeſulum ad partes ſuas pertracturum, a ſynodo hac eſſe reuocatum. Sed, quae Tridenti dixit egitque, dicta actaque ſunt, ab homine, ſedi Romanae deuotiſſimo, omnesque ſententiae illae pro communione calicis Hungaris reſtituenda, quas cum legato Caeſareo Georgio Dracovitio defendit et ſollicitauit, teſtimoniis eius eccleſiae propriis ſunt accenſendae; quemadmodum quoque oratione ſecunda, de primariis Proteſtantium doctoribus loquutus eſt, vt aulae Pontificiae tenaciter adſcriptus. Quamvis idcirco negandum non ſit, quod hoc loco graui ſermone abuſus eccleſiae Romanae deteſtatus fuerit, Patresque Concilii commonefecerit, vt ſerio in reformandam et emendandam eccleſiam ſua conuerterent conſilia, hacque ipſa dicendi libertate multorum reprehenſionem et malum animum aduerſus ſe concitauerit. Redux in patriam, ab *Imper.* Ferdinando, cui acceptae fuerunt Dudithii actiones Tridentinae, in eximii fauoris et beneuolentiae documentum a. 1563. menſe Maio et *Epiſcopatu Chanadienſi* in Hungaria et *Quinqueccleſienſi*, (Drascovitius enim Epiſcopus Quinqueccleſienſis, epiſcopatum *Zagrabienſem* in Croatia acceperat) donatus, et in concilium ſanctius ſuſceptus, intimi conſiliarii charactere inſignitus eſt. In Pavli Manvtii Epp. L. VI. Ep. XXII. p. 408. *edit. Lipſ.* 1669. 8. exſtat huius gratulatoria ad Dudithium, qua ipſi ob actiones Tridentinas laudabiliter peractas et de Epiſcopatu Quinqueccleſienſi gratulatur, eumque admonet, vt ſuam dignitatem ad Dei gloriam conferat. Addit his Praetorivs l. c. quod Quinqueccleſienſis Epiſcopus deſignatus, cum in *Sigeth* aedificare coepiſſet, vbi reſidere debuit, Turca illa loca occupando praeuenerit.

Anno 1565. a *Maximiliano* ad aulam Poloniae Regis *Sigismundi Auguſti* miſſus, vt Reginam, MAXIMILIANI ſororem germanam et antea *Duci Mantuae* nuptam, cum Rege marito ſuo, qui illius conſuetudinem faſtidire coeperat, vel conciliaret, vel vt eidem Polonia excedere permitteretur, quod *Caeſar* antea fruſtra ſollicitauerat, a Rege impetraret. Omnia quidem DVDITHIVS et agendo et perſuadendo tentauit, quo negotium reconciliationis ſecundaret, ſed felici ſucceſſu fruſtratus, nihil apud *Regem*, odio aduerſus *Reginam* occupatum, profecit, niſi quod vltro citroque ad Caeſarem Regemque proficiſcens, impetraret, vt Regina ad fratrem ſuum mitteretur, quam redeuntem DVDITHIVS ex Lithuania Cracouiam perduxit, ibidemque maiori comitatu cum Gynaeceo relicto, ad Imperatorem Viennae commorantem cum ea perrexit. Placuit tamen Imperatori, vt DVDITHIVS Poloniam e veſtigio idque iam tertium repeteret, cum titulo *Internuntii* perpetui, hinc Cracouiam reuerſus.

Interea temporis magna DVDITHIVS propenſione in Proteſtantes tenebatur, quorum Doctores ac Miniſtros noſcendi, et cum illis colloquendi ſaepius in itineribus ſuis copiam nactus erat. Quod iam circa annum 1565. variis dubiis circa pontificia ſacra agitatus fuerit, ex FRICII verbis colligimus, quae ex praefatione *Syluarum* ad Regem directa, ſub FRICIO notabimus. Inter haec ad Euangelicorum coetum transeundi conſilia, firmiter apud ſe conſtituit coniugem ſibi matrimonio iungere, de qua re ita ad Imperatorem apud REVTERVM l. c. p. 46. ſcribit: "Cum — — per anteactae vitae annos non ſine grauiſſimo conſcientiae meae vulnere expertus eſſem, me — — ad aliud vitae genus diuina prouidentia deſtinatum; ad remedium illud mihi confugiendum eſſe duxi, quod Deus ipſe

ipſe ad fugiendam turpem vitam, omnibus, qui eo egerent, non parauit ſolum, ſed eo vtendum etiam eſſe voluit, iis, qui ſecus facerent, aeternae mortis damnatione propoſita." Hoc igitur propoſito virginem nobilem Gynaecei Reginae Poloniae. (*) REGINAM STRASSIAM, (male quibusdam STRVSSIA, et FLOREM. RAEMVNDO, SOPHIA GONISELLA venit) ex nobili STRASSORVM profapia adamauit, quam clam omnibus, parentibus virginis neceſſariisque ſaltim conſciis, matrimonio ſibi iunxit. Hoc enim antea notum fieri noluit, quam legatione ſua perfunctus eſſet, resque ſuas domeſticas in Hungaria in ordinem redegiſſet. Ab hoc interim tempore, quo illud a. 1567. iniit, eius ab eccleſia Romana diſceſſus repetendus eſt, ad quem eum maxime permouit, praeter interdictam in Eccleſia Romana S. Coenae celebrationem ſub vtraque, prohibitum Clericis matrimonium. Vid. *Melanges Critiques*, P. II. p. 174. Cum ad matrimonium firmiter animum adplicaſſet, hocque per eccleſiae Romanae leges nulla ratione inire poſſet, alterutrum ipſi deligendum

R 4 fuit,

(*) Singularis matrimonii huius ita narrantur. DVDITHIVS *Epiſcopus* a MAXIMILIANO ad aulam Regis Poloniae legatus, eo tempore admiſſus, cum Rex in Gynaeceo inter nobiles regiae aulae feminas eſſet, quarum vni, quae eum nunquam antea viderat ruborem ſuffudit, quod omnes adſtantes in admirationem rapuit. Poſt diſceſſum legati, Rex interrogauit nobilem virginem: quae ratio excitati ruboris et perturbatae mentis ad adſpectum legati Auſtriaci fuiſſet; virgo nobilis diu reluctans tandem confitebatur: quod proxima nocte per ſomnium, virum huic legato vultu et ſtatura corporis ſimilem, excepto habitu epiſcopali viderit, quem parentes ſibi pro futuro marito elegiſſent; recordatam igitur ad eius adſpectum ſomnii, paulo ante viſi, rubore fuiſſe ſuffuſam. His auditis et Princeps et nobiles feminae illudebant et virginem et ſomniorum fallaciam, cum matrimonium inter ipſam et epiſcopum nunquam contrahendum arbitrarentur. Interim tamen poſt biennium, cum pater virginis iubente Rege Poloniae, una cum DVDITHIO, huius rei inſcio, ad aulam *Imperatoris* proficiſceretur, illud ipſum matrimonium in deliberationem venit et tandem contractum eſt.

fuit, vt vel illo diutius abſtineret, vel hoc ſtatuto, Pontificiorum ſacris renuntiaret. In excuſatione ad Maximil. Imper. apud Revtervm l. c. p. 46. ita *Dudithius* inquit: "Cum tu me in Polon. ad Sereniſſ. hunc Regem et ſororem tuam Reginam, eius coniugem miſiſſes, primo ſtatim legationis meae anno circumſpicere coepi, et quae in hac gente puella eſſet, quam ducerem, et familia et moribus iis, quos ego in vxore, quam vitae mihi ſociam delecturus eſſem, meritò probarem. — — In hac cogitatione verſanti diuinitus mihi offertur Regina, ex vetuſta ac nobili Strassorvm gente, — — a Catharina *Regina*, ſorore tua — — in Gynaeceo ſuo a teneris ſanctiſſime educata." Quare ex gente Polona vxorem duxerit, Stieffivs ex epiſtolis *Dudithii* MSSCC. p. 88. exponit, nimirum, vt magis commode negotia Imperatoris ad Rempublicam Polonam commendaret ac promoveret, ſuaeque ſecuritati aduerſus Pontificis inſectationes, apud gentem liberam proſpiceret.

Quia in Poloniae terminis vitae reliquum tempus tranſigere conſtituit, notante Lvbieniecio l. c. p. 226. et Sandio l. c. p. 61. inter regni huius indigenas in comitiis Petricouienſibus a. 1565. cooptatus eſt, quod vero a. 1567. demum contigiſſe veri ſimilius videtur. Obtento hoc nobilitatis Polonae indigenatu, maioris Poloniae oppidum *Smiglam* ad terminos Sileſiae ſibi acquirere potuit, a Stanislao Cichovio; *vid.* Mart. Adelt *Hiſt. Arianismi olim Smiglam infeſtantis*, p. 25. Hoc loco ſuis ſumptibus templum Antitrinitariis exſtruxit, ſcholamque adornauit, ſicque teſte *Lubieniecio*, p. 226. fautor, patronus, et fundator coetus Smiglenſis exſtitit. De hoc nido Sociniano, qui poſt Dvdithivm, Eliae Arcissevio ceſſit, pluribus in *Hiſt. Socin. Polon.*

Reli-

Relicta coniuge ſua apud eius matrem in Polonia, ipſe in Hungariam profectus eſt, Caeſarem precaturus, vt munere et aulae negotiis ſolueretur. Aegre quidem MAXIMILIANVS petitis adnuere voluit, nec tamen inuitum ad ſubeundum munera cogere; hinc legatione abſoluta tandem, inuito licet dimiſſurum promiſit. Ita autem MAXIMILIANVS ad eum ſcripſit *Pragae* d. 10. Aprilis 1567. "Te admodum libenter in aula noſtra retineremus, tuaque opera in iis, quae nobis quotidie ſolent occurrere, rebus in futurum quoque vteremur." Et in alia epiſtola eodem anno d. 1. Iulii *Poſonia* ſcripta: "Mallemus certe, quod rebus tuis aliter conſuluiſſes, et cauſam nobis praebuiſſes, te amplioribus in dies ornamentis et gratiis cohoneſtandi." *Vid.* REVTERVS l. c. p. 83. et 85. Priori epiſtola accepta, ad Imperatorem a. 1567. die 28. Aprilis DVDITHIVS ſcripſit, eum de motiuis ad matrimonium ineundum vel potius initum certiorem faciendo, rationesque exponendo, quibus commotus fuerit, Epiſcopatu Quinqueccleſienſi aliisque muneribus abdicatis, reliquum vitae in Polonia ex parte priuatus tranſigere. Non male tulit re ipſa Imperator hoc de matrimonio ſuſcepto DVDITHII nuntium, quamuis aliquatenus ſpeciem prae ſe ferret, illud a ſe improbari; certo potius perſuaſus, DVDITHII officia ſibi in Polonia ſemper proficua fore, perpetuum ipſi fauorem teſtatus, eiusdem opera in variis negotiis ad rempublicam Polonam vſus eſt, imo illum teſte REVTERO *Oratoris* ac *Internuncii perpetui* ad Regem Poloniae conſiliariique ſui intimi munere fungi voluit. Diuerſum plane animum Pontifex Rom. declarauit, qui ira et indignatione incitatus, DVDITHIVM Romam adcitauit, et cum ſtatuto tempore non comparuiſſet, contumacem proſcriptionis et excommunica-

nicationis fulmine perculit, ac denique tanquam peſſimum haereticum flammis dignum iudicauit, qui quoque in effigie, procul ipſe ab igne, combuſtus eſt. Quod Romae agebatur, aequo *Dudithius* tulit animo, et quamuis praeuideret hanc aulae Romanae iram, quaedam ſibi allaturam eſſe incommoda, iis tamen, obtenta Caeſarei Oratoris in Polonia dignitate, obuiam iri poſſe cenſebat. Redux in Poloniam Cracouiae domicilium ſuum habuit, atque hoc loco commercium inſtituit epiſtolicum cum quibusdam Confeſſionis Helueticae Theologis, et inter hos cum Theod. Beza, cui praeter alia expoſuit, haereticos igne ferroque non eſſe exſtirpandos, de quo argumento, in recenſione ſcriptorum eius.

Dudithium ſuo a Pontificiis ſacris diſceſſu ſuaque auctoritate et inſigni doctrina ac eruditione haud parum Euangelicorum in Hungaria ſtudia promouiſſe, teſtis eſt Franc. Paritz Papai in *Comment. rerum eccleſ. Hungar. et Tranſylu. in Miſcell. Tigur.* T. II. P. II. p. 158.

Cum a. 1572. Sigismvndo Avgvsto *Rege Poloniae* ex ſtemmate *Iagellonidarum* vltimo, vita hac egreſſo, ſedes Regia vacaret, Dvdithivs domui Auſtriacae obſtrictus ſummo ſtudio, pluribus magnique ponderis argumentis, orationibus etiam et libellis ſcriptis molitus eſt, vt Poloni Maximilianvm *Caeſarem*, vel eius filium Ernestvm eligerent Regem. Miſerat quidem in hunc finem Imperator Wilh. Vrsinvm Rosenbergivm, Bohemiae Burggrauium in Poloniam; ſed ipſi, teſte Thvano, comes in arcano additus eſt Dvdithivs, agendi alacritate princeps, quemadmodum Rosenbergivs paulo ſegnior, honore. Sed hiſce ſtudiis ſucceſſus non reſpondit, plerisque nobilibus a Ioanne Monlvcio perſuaſis, in gallicas partes Ducemque Henricvm *Valeſium* propendentibus.

tibus. Cum is poſt biennium a. 1575. relicto Poloniae regno in Galliam profectus eſſet, haereditarium regnum ſuſcepturus, DVDITHIVS cum illis rem fecit, qui MAXIMILIANVM, vel Auſtriacum Principem Poloniae Regem optabant. Quidam *Magnates* inprimis PET. ZBOROVIVS, *Palatinus Cracouiae* ſecundae coniugis DVDITHII frater, omnem mouerunt lapidem, vt eum a partibus Auſtriacis abducerent, ampliſſimos ideo honores ipſi, ſi quieſceret, pollicebantur, imo effecturos ſe inter alia ſpondebant, vt regni *Cancellarius* euaderet, vnde et coniux per iocum aliquamdiu Cancellarium eum adpellauit; ſed neque ſpe ac praemiis corrumpi, neque periculis vllis deterreri potuit, vt ingratus erga Domum Auſtriacam ageret, illamque deſerendo perfidiae infamiam ſibi contraheret. Ob hanc fidem multorum in Polonia inimicitiam aduerſus ſe conuertit, adeo, vt quoque in vitae periculo quandoque verſaretur. Altera enim pars, quae STEPHANVM BATHOREVM *Tranſyluaniae Principem* electum voluit, ſuperior ſtetit. Suo hoc pro domo Auſtriaca ſtudio, noui Regis iram ac odium aduerſus ſe concitauit, nunquam enim BATHOREVM pro Rege agnoſcere ſtatuit, quod anſam ſuppeditauit, vt tandem Poloniae regno valedicere ab inimicis ſuis cogeretur, quod a. 1576. menſe Februario vel Martio contigiſſe videtur STIEFFIO l. c. p. 146. qui epiſtolam allegat DVDITHII Cracouiae anno hoc d. 12. Februarii ſcriptam, in qua inquit: "Eiectus ſum ob conſtantiam et fidem erga Caeſarem meum, cum vxore et liberis — — infamis denique, ſi eorum, a quibus expulſus ſum, opinio ſpectetur." PRAETORIVS l. c. p. 128. narrat, quod ipſe interfuerit, cum Cracouiae in foro, hoſtes Caeſaris conuiciis DVDITHIVM petierint, et eorum ſatellites bombardas in illum magno numero direxerint; cohi-

cohibitos tamen a ſuis dominis fuiſſe. Quibus idem addit: "Neſcio quid futurum fuiſſet, ſi heri mei praeſidiarii (tum temporis *Praetorius* domeſticus *Dudithii*, ab hoc ſtipendio ſuſtentatus) maturius adfuiſſent, tardius enim ſequebantur." Plurima eiusmodi pericula *Praetorio* innotuere.

Anno 1573. magna per obitum primae coniugis ſuae dilectiſſimae, cum qua duos filios vnamque filiam procreaueret (*), triſtitia adfectus eſt, quae ipſa argumento eſſe poteſt, calumniis eſſe accenſenda, quae de infeliciſſimo eius matrimonio ſunt perhibita. Ita enim exponente STIEFFIO l. c. p. 94. in epiſt. ad CRATONEM d. 23. Ianuarii 1574. ſcribit: "Nemo me viuit infelicior poſt cariſſimae vxoris meae obitum; contabeſco plane, et ſentio, mihi tum corporis, tum animi vires in dies et in horas attenuari; non poſſum hunc animi moerorem depellere; quae mihi vel cogitatio vel lectio, vel amicorum ſermo ſuppeditat, remedia, magis etiam augere morbum videntur. O ſi obliuionis ars exſtaret aliqua!"

Anno 1574. ſecunda vota ſuſcepit ob liberorum ſuorum educationem, et curam rei domeſticae ac familiaris. In epitaphio quidem eius perhibetur, id 1579. factum eſſe, et SCHWARZIVS l. c. p. 73. annum 1575. determinauit; STIEFFIVS vero l. c. p. 105. errorem hunc emendauit, idque a. 1574. contigiſſe teſtatur. Iunxit vero ſibi ELISABETHAM ZBOROVIAM, nobili ac celeberrimo in Polonia genere natam, MARTINI ZBOROVII, *Caſtellani Cracouienſis* filiam, ac Comitis IOANNIS TARNOVII (**) vidu-

(*) Teſte REVTERO. Ipſe tamen DVDITHIVS, praeſtantiſſimarum puellarum, ex lectiſſima femina ſuſceptarum mentionem fecit. *Vid.* STIEFFIVS l. c. p. 96.

(**) Male ZARNOVIVS THVANO, ADOLPHO CLARMVNDO

viduam, quam SMALCIVS in *diario vitae* ad a. 1601. pientiſſimam et pudentiſſimam adpellat.

Poloniae terminis cum tota familia a. 1576. excedere coactus, in vicinam Sileſiam, *Bielicium* ſuperioris Sileſiae vrbem ſe contulit, oppidum ad XIV. milliaria Cracouia diſtans, CAROLOQVE tunc PROMNITZIO ſubiectum. Hoc ipſo anno menſe Sept. *Ratisbonam* ad Imperatorem MAXIMILIANVM moribundum profectus eſt, ad quem paulo ante PRAETORIVM ſuorum negotiorum cauſſa miſerat, quem Caeſar clementer audiuit, ſuamque ipſi erga DVDITHIVM beneuolentiam prolixe oſtendit. Caeſare vero hoc loco morti iam proximo, quod DVDITHIO medicus quidam Imperatricis, ſecretorum non admodum tenax (*), aperuit, diu ſibi in aula commorandum non duxit, ac proinde ne viſo quidem Imperatore, *Bielicium* rediit. Obtinuerat autem a Caeſare, procurante PRAETORIO, praeter quaedam alia, etiam litteras, Caeſaris nomi-

MVNDO aliisque audit. DVDITHIVM eam duxiſſe reclamante matre eius et quinque fratribus, quorum magna fuit auctoritas, PRAETORIVS l.c. obſeruauit. Nam PETRVS fuit *Palatinus Cracouienſis*, (cui LAMBERT. DANAEVS *Phyſices Chriſtianae partem alteram. Geneuae* 1580, 8. dicauit) ANDREAS, *Regni Mareſchallus*, IOANNES, *Caſtellanus*, duo alii adhuc coelibes CHRISTOPHORVS et SAMVEL. Vltimo loco nominatus SAMVEL ZBOROVIVS tempore inaugurationis HENRICI, VAPORIVM Primislienſem Caſtellanum in arce interfecerat, et ob id perpetuo exſilio citra tamen infamiae notam mulctatus erat. Cum vero poſt decennium in Poloniam familiae auctoritate fretus rediret ſine saluo conductu, IO. ZAMOSCIO regni Cancellario iubente captus et adnuente Rege STEPHANO, quamuis abſente, a. 1584. capitis ſupplicio adfectus eſt. Vid. GOTARDI ARTHVSII *Dantiſcani, Mercurii Gallo-Belgici*, Tom. III. p. 287. ſeqq. De antiquiſſima *Zborouia* gente, quae eadem eſt cum *Iaſtrembecia*, vid. CROMERVS, *Rer. Pol.* L. IV. et IO. MICH. BRVTI *ſelect. Epp. Cracou.* 1583. 8. p. 172. ſeqq.

(*) Fortaſſe is ipſe IO. CRATO *Medicus Caeſareus* fuit, cuius epiſtola arcana et fide digniſſima de morbo et morte MAXIMILIANI II. a. 1576. ad IO. SAMBVCVM, Medicum Caeſareum ſcripta legitur in CHRISTIANI GOTTL. BVDERI *Collectione monumentorum maxime ineditorum etc. Francof. et Lipſ.* 1734. 8. p. 689. ſeq.

nomine ad Magiſtratus Wratislavienſes datas, quibus moniti fuerunt, vt DVDITHIVM reciperent, omnem ei beneuolentiam exhiberent, liberumque eum eſſe permitterent, narrante id *Praetorio* in ep. ad *Lingelshemium* data. *Bielicio* tamen non *Wratislauiam*, ſed inde cum tota familia ſua in *Morauiam* conceſſit, ibidemque in *Dynaſtia Paſcouiana*, quam ad terminos Sileſiae ſitam bona cum Caeſaris RVDOLPHI venia, cuius Conſiliarius cum vſitata penſione, quoad vixit, etiam manſit, quique MAXIMILIANO patri in imperio ſuccedens, DVDITHIO *Liberi Baronis Moraui* priuilegia dederat, (hinc a SMALCIO in *Diario* apud ZELTNERVM l. c. p. 1196. *liber* Baro adpellatur) ſibi acquiſiuit, tutus ac litteris vacans tempus conſumſit. Ibidem eruditiſſimi aliquando viri DVDITHIVM inviſebant, et inter hos praeter MARCELLVM SQVARCIALVPVM, *Plumbinenſem*, IO. MICH. BRVTVS, Poloniae Regis Secretarius, qui in epiſtola ad IO. CRATONEM a CRAFFTHEIM, a. 1578. ſcripta et huius epiſtolis *Cracou.* 1583. 8. editis, inſerta p. 122. ita inquit: "Quo me ſcias nunc vere viuere, quo tempore has ad te litteras exarabam, in DVDITII *Paſchouiano* agebam, cuius ſuauitas tanta eſt, vt hactenus quaſi vmbra et larua, aut mortuus inter viuos, aut viuus inter mortuos mihi agere ſim viſus, nunc primum vita videar frui. Portus vero tranquilliſſimus, homini defuncto grauiſſimis vitae laboribus, ruſticatio, villa, fundus ferax, et, quae eſt maxime expetenda, ſolitudo innocens, atque integra vita a nequitiae labe. Adiuuat quidem loci amoenitas hominis ſuauitatem, non ſolum Regum maximorum iudicio ſummi, ſed, quod apud me eſt permagni, etiam tuo. — — Quid? quod elicuit ſuauitate ſua muſas in hunc receſſum? Bibliothecam habet refertiſſimam, libros optimos, de

de reconditioribus rebus ſcripta multa, quae ita parata ex longo vſu rerum maximarum mihi reſerauit, vt nunc modo ſperare incipiam, inchoatum a me opus (*de rebus Pannonicis*) haud infelicibus auſpiciis, vt me iuuat ſperare, me abſoluturum. etc." Hoc loco Dvdithivs *commentariolum de cometis* concinnauit, de quo infra.

Tandem vero obſcuri huius loci et rixarum cum hominibus agreſtibus biennio completo pertaeſus, ſedem hanc tranquillam circa finem anni 1579. reliquit, ſeque *Wratislauiam* Sileſiae primariam, quae ipſi iuueni amoenum praebuerat hoſpitium (*), contulit, ibique ſe totum litterariis occupationibus et conſortio eruditorum ſacrauit. Quod iſto tempore venditis praediis ſuis in Hungaria et Polonia, tantam pecuniae ſummam contraxerit, vt quoque partem eius Rvdolpho *Imp.* ad modicas vſuras annuas conceſſerit, ex quibus ſplendide vivere potuerit, a quibusdam perhibetur. Id ipſum Praetorivs maxima ex parte confirmat in Ep. ad *Lingelsh.* l. c. p. 127. qui dicit: "Dvdithivm bonis diuenditis, pecuniam ſuam apud Caeſarem Rvdolphvm depoſuiſſe, et *Wratislauiam* conceſſiſſe, vt ex Camera prouentus pecuniae ſine mora acquireret."

Inter diuites illum reſpectiue omnino locum tenuiſſe, indubitatum eſt, quamuis ipſe aliquando in litteris

ſuis

(*) In epiſt. ad Cratonem *Cracou.* d. 10. Iul. 1575. ſcripta inquit: "Nusquam libentius neque animo quietiore habitarem, quam in iſta nobiliſſima vrbe, in qua a teneris vnguiculis litterarum prima rudimenta feci. Quare pene innatus mihi erga illam amor eſt." Et in ep. ad eundem *Wratisl.* d. 8. Maii 1581. "Ego cum optima in eam, (*Wratislauiam*) ſim voluntate, (quod ipſe non poſſum) do operam, vt alii, quibus omnia ſuppetunt, quae mihi deſunt, — — hanc communem ſedem omnibus in coelum laudibus ferant, vrbisque tam praeclarae nomen et decus ad omnem poſteritatem propagent." *Vid.* Stieffivs l. c. p. 19. Iam antea, quam primum Polonia exceſſerat, Praetorivm *Wratislauiam* miſerat, vt Capitanei et aliorum beneuolentiam exploraret, domumque ſibi conduceret, quam poſtea emit.

ſuis teſtatus fuerit, quod magnis diuitiis careat. Vixit ex vſuris, quae tamen tantum eidem ſubminiſtrarunt, quantum pro conditione dignitatis ſuae et commoda vitae ratione ſufficere putauit. Multum quoque pecuniae impendit in comparandos libros et commercium epiſtolicum. Aliquando tamen querimonias excitauit, cum pecunia ipſi a *Caeſare* ſtatuta, iuſto tempore non ſolueretur. Ita ad CRATONEM, *Cracou.* d. 29. Aprilis 1573. ſcribit: "Penſio mea iam a biennio non ſoluitur, cum magno rerum mearum diſpendio; et in epiſtola *Cracou.* d. 19. Aprilis 1574. Paucos ante dies ſcriptum eſt a mercatore Italo 600 Thaleros mihi datos eſſe ex camera, h. e. praeteriti anni ſalarium et penſionem, eos nondum accepi; ſed iam ſunt in poteſtate eorum, quibus hoc negotium mandatum eſt. — — Sed debent mihi ſalarium et penſionem huius anni, quae initio ſtatim *Ianuarii* ſolui debebat; illi tamen me longa exſpectatione ſemper macerant, et vix ſequente anno perſoluetur, quod hoc debebunt." Plures huius tenoris querimonias et ſollicitationes STIEFFIVS l. c. p. 162. ſeq. ex litteris MSSCC. collegit. Inprimis circa vltimum vitae tempus res anguſta domi ipſi fuit. Ita enim d. 21. Nouembr. 1586. ad PETRVM MONAVIVM ſcribit: "Niſi me dos vxoris meae ſubleuaſſet, et antidos (vt vocant) prioris mariti, *Comitis a* TARNOW; iam pridem et famae et rerum noſtrarum iacturam feciſſemus. Nam ex Camera non amplius, quam 10000 accepimus: quae ipſa quoque fortaſſe numerata vix fuiſſent, niſi patroni mei — — auctoritas interceſſiſſet." Qua ratione vitam egerit *Wratiſlauiae*, ipſe CRATONI in ep. die 12. Iunii 1580. ſcripta, apud STIEFFIVM l. c. p. 152. his verbis ſignificauit: "Hic quidem in nobili et populoſa vrbe ita viuo, vt nondum mihi

prae-

praecipuae, ne dicam omnes plateae notae ſint; homines autem perpauci. Domo non egredior ante diem Dominicam, raro alias, niſi cum aliquis me euocat ad cibum capiendum; quod fere nemo facit. — — In magna ſolitudine verſor cum familia mea; amicum vnum atque alterum habeo; ſed rariſſime eos conſpicio." Ibidem omnibus negotiis publicis ac politicis ſolutus vixiſſe, nec aliquid pro commodis Domus Auſtriacae egiſſe videtur. Cum enim a. 1587. quaedam Polonorum nobilium pars in electione noui Poloniae Regis Maximiliano Auſtriae Duci ſuum teſtaretur fauorem, maior vero pro Sigismvndo, haereditario Regni Sueciae Principe ſtaret, Dvdithivm aliquid eſſe molitum non legimus. Inſeruit litteras nonnullas hoc in negotio ſcriptas Io. Christianvs Lvnigivs in epiſtolis Procerum Europae, T. I. p. 880. ſeqq. in quibus fruſtra Dvdithii nomen perquiritur.

Hoc loco eum Favsto Socino commercium epiſtolicum inſtituit, ſiquidem epiſtolae Socini ad eundem ab a. 1580. ad 1583. ſcriptae ſunt. Sero admodum igitur cum F. Socino amicitiam contraxit, et paulo ante annum 1580. Ex epiſtola prima Socini, quae reſponſoria eſt ad Dvdithii litteras, colligi poteſt, hunc multa encomia in *Socinum* effudiſſe. Quod quoque ex epiſtola eius III. in epp. F. S. ad Dvd. patet, in qua ille p. 72. ſcribit: "Quanta cum libertate ego ſermonem tecum contuli, ita vellem, vt et tu mecum ageres, miſſo illo ciuilitatis apparatu, quo et in exponenda mihi ſententia tua et in proponendis dubiis vteris. In prima illa epiſtola Dvdithio roganti, vt ſumtu ſuo, quaedam ipſius ſcripta deſcribi curaret, Socinvs ſcriptorum ſuorum indicem exponit, vultque vt prius certior fiat, quae ex ſcriptis ſuis maximopere deſideret. Fecerat quoque Dvdithivs So-

CINO ſpem, ſe propediem Cracouiam venturum, eodemque ſub tecto cum illo hoſpitaturum, quam equidem non expleuit; inde tamen colligi poteſt, ad hoc vsque tempus nondum *Dudithium* cum *Socino* oretenus conueniſſe, nec vmquam eum coram vidiſſe. Repetiit circa initium anni 1583. eandem ſpem SOCINO, Deum fortaſſis id ſibi daturum, vt vitae aliquod tempus vna cum ipſo tranſigere liceat. Quanti hoc aeſtimauerit et deſiderauerit SOCINVS, ex verbis eiusdem in ep. ad DVD. quarta, die VI. Id. *Martii* a. 1583. ſcripta, in Epp. ad DVD. p. 81. perſpicitur, quo loco ita inquit: "O ſi vmquam is mihi dies illuceſceret, quam me in hoc orbe felicem putarem! quam mihi copioſum ac deſideratum voluntarii mei exſilii fructum colligere viderer!" Ex omnibus F. SOCINI ad DVDITHIVM epiſtolis conſtat, hunc illi varias de religione propoſuiſſe quaeſtiones, et ſua circa illius ſcripta expoſuiſſe dubia, nec cum illo in omnibus conſenſiſſe. *Vid.* e. g. ep. 2. *Socini* ad *Dudithium* p. 21. Imo adeo aliquando DVDITHIVS proceſſit contradicendi SOCINO adfectu, vt is aegre illum tuliſſe videatur. Ita enim in ep. 3. l. c. p. 73. ſcribit: "Nihil dubito, aliquem inde (ex commercio epiſtolico, variisque ad quaeſtiones et obiectiones *Socino* propoſitas, reſponſionibus) fructum nominatim ad te ipſum redundaturum. — — Maxime ſi ita compoſueris animum, vt omnem moueas lapidem, quantum quidem in te eſt, quo officii tui munus impleas, et, ſi poſſit fieri ad beatitudinem atque immortalitatem peruenias; quae ſola animi tui deſtinatio, omnem, tam in agendo, quam in credendo difficultatem, quaecunque oboriri tibi poſſit, multo magis, quam caetera omnia facilem ac planum reddere poteſt. Adhuc, vti ſpero, ei rei tempus eſt; ſed noli diutius illam procraſtinare, tuamque

ipſius

ipſius ſortem tandem miſereare, quod Deus tibi fortunet." Finem quartae epiſtolae VI. Id. Martii 1583. ſcriptae his verbis fecit *Socinus*: "Veneror Deum atque oro, vt, quemadmodum id tibi gratificatus eſt, vt iubilaeum aetatis tuae attingeres, ita etiam tibi concedat, vt in rerum longe pretioſiorum maiorisque momenti poſſeſſionem redire poſſis, qua temet ipſe exuiſti, mihique id largiatur, vt in iis cuſtodis tibi alicuius vicem praeſtare poſſim, ſi modo eo ſit opus, egoque tali ſim aptus muneri." Wratislauiae in domo, amicorum ſuorum optimi IOANNIS CRATONIS a *Craftheim*, *Archiatri Caeſarei* domicilio vicina, habitauit, inque otio hoc tranquillo annos fere decem vixit, omneque tempus, quod ſollicita liberorum educatio ipſi reliquum fecit, litteris et eruditiſſimorum hominum, quibus tum Wratislauia abundabat, conuerſationi tribuit. Nihil, praeter meditationes theologicas, quibus ſemet maxime dicauerat, diſciplinis Mathematicis, maxime vero Mechanica ſolertius coluit, nec a genethliacis in initio alienus fuit, perſpecta tamen harum vanitate, aduerſus easdem calamum ſtrinxit. Propter Mathematicas ſcientias, ſingularem familiaritatem cum *Praetorio*, olim domeſtico ſuo amico, poſtea harum ſcientiarum in Academia Altorphina Profeſſore, per litteras in tota reliqua vita coluit. Biduo ante mortem, ad hunc litteras dedit, quarum in extrema clauſula, poſt varias de rebus mathematicis quaeſtiones, propria manu haec verba ſcripſerat: "Eclipſis lunae 15. huius menſis incidit in Aquarium, qui meus horoſcopus eſt. Si vera eſt Aſtrologia, mortem mihi adfert, aut grauiſſimum aliquem morbum. Tu quid cenſes?" *Vid.* THOM. CRENII *animaduerſ. Philol.* P. II. p. 139. Res quoque phyſicas atque medicas in deliciis ipſum habuiſſe, 38.

ipſius epiſtolae teſtantur, quarum infra N. 22. mentionem facturi ſumus. Licet vero in initio vitam maxime ſolitariam Wratislauiae ageret, ſucceſſu tamen temporis, magna Polonorum ad eum inuiſendum confluentium frequentia, ſibi ſuſpicionem quandam contraxit. Veri abſimile non eſt, Socinianae familiae emiſſarios e vicina Polonia DVDITHIVM ſaepius ſalutaſſe, ac ciuitatis ſuae commoda in Sileſia hac occaſione curaſſe. Hanc ob cauſam ſollicitantibus verbi miniſtris, in ius vocatus, cauſſae ſuae apologiam apud *Caeſarem* ſe dicturum ſignificauit; vtrum vero in hoc foro Caeſareo ſe a ſuſpicione liberauerit, an frequentiore ab iſto tempore commercio Polonorum abstinuerit, certo dici nequit. Id ſane conſtat, quod quiete poſthac viuere ipſi fuerit conceſſum, vnde colligimus, didiciſſe eum in conuerſatione et in colloquiis cautius mercari.

Tandem Wratislauiae a. 1589. die XXIII. Februarii annos natus 56. dies 7. nullo fere praecedente morbo inter continua ſuſpiria: *Ah Domine Ieſu Chriſte, ſerua me!* adſtantibus coniuge et liberis placida morte diem obiit ſupremum, diſceptantibus de mortis cauſſis medicis, quorum alii eum vlcere in pulmone fracto, alii apoplexia e vita diſceſſiſſe contenderunt. Proximo ante obitum die famulos ſuos interrogaſſe dicitur: vbi egenus iſte homo degeret, cui eleemoſynam dare conſueuerit; his vero ſe neſcire profitentibus, dixiſſe: Cras fortaſſis in meis viribus poſitum non erit, ipſi munuſculo et beneficio ſuccurrere. Proxima ante obitum nocte hoſce verſiculos compoſuit:

O caecas animi latebras, et neſcia corda,
Craſtina venturo quid ferat hora die!
Quis, noctem me illam, conuiuia et illa, putaſſet
Vltima tam charo ducere cum capite!

Eius

Eius corpus in templo vrbis primario S. *Eliſabethae* ſacro ſine vlla pompa ſepultum, ipſique a coniuge ſuperſtite monumentum ex marmore nigricante armisque gentilitiis et mariti et ſuis ornatum exſtructum eſt, cum hac inſcriptione: *D. O. M. S.* ANDREAE DVDITHIO *ab Horechouicza Dno. in Smigla; antiquiſſ. proſapia, virtute ſingulari, eruditione multiiuga, diuerſiſſimarum linguarum excellenti cognitione, plurimarumque et maximarum rerum vſu vere illuſtri et incomparabili viro III. Impp.* FERDINANDI I. MAXIMILIANI II. RVDOLPHI II. *Conſiliario; ſummis honorum, tum ſacris, tum profanis, legationibusque ampliſſ. apud exteros Reges et Dynaſtas, maxima cum laude perfuncto; cariſſimo omnibus; aduerſo nemini, cunctis admirationi, marito exoptatiſſimo atque deſideratiſſimo, ſuo et liberorum nomine multis cum lachrymis poſuit,* ELISABETHA, *ex illuſtri et ampliſſima* SBOROVIORVM *familia oriunda, quae, vt in hac vita, cum dulciſſimo coniuge per annos decem coniunctiſſime vixit, ita ne mortuum quidem deſerere, ſed cum eodem, in eodem ſepulchro quieſcere voluit. Vixit maritus ann.* 56. *d.* 7. *obiit Breslae* 23. *Febr. MDLXXXIX. Illa vixit* — — *Obiit* —

Nemini mirum videatur, quod lacuna iſta in monumento *Duditbiano* non fuerit expleta, poſt obitum coniugis. Haec enim poſt fata mariti in Poloniam rediit, Socinianorum coetui inſerta, a. 1601. menſe Octobri defuncta et *Czarcouiae* menſe Decemb. ſepulta, teſte SMALCIO in *diario* apud ZELTNERVM l. c. p. 1174.

Ex prima coniuge *Regina Straſſia* duos filios, et vt ſupra notauimus, plures filias ſuſceperat. Filium natu maximum *Andream* nomine QVIR. REVTERVS, Palatinus, per triennium fere, ab a. 1580. ad medium anni

 1582.

1582. in Latinis, Graecis, Philoſophicis et Theologicis Wratislauiae inſtituit. Hunc filii ſui paedagogum DVDITHIVS maximo amore et ſingulari propenſione complexus eſt, et reuocatum e Sileſia in Palatinatum aegre dimiſit, viatico inſuper quinquaginta Thaler. inſtruxit. Poſt REVTERI diſceſſum, SALOM. GESNERVM adſciuit filii ſui Paedagogum, qui huic ſtationi ad annum 1585. praefuit, teſte MELCH. ADAMI *in Vit. Theol. Germ.* p. 352. Altera coniux, plurium itidem maritum liberorum parentem fecit, ex quibus filiam REGINAM, HIERON. MOSCOROVIVS nobilis Polonus, Socinianorum ſui temporis facile Princeps, ſecundis nuptiis vxorem duxit a. 1593. d. 2. Octobr. teſte SMALCIO l. c. p. 1166. Quot praeciſe filios ex eodem matrimonio ſuperſtites reliquerit, certo quidem a nobis referri non potuit. Id ſane conſtat quod SMALCIVS trium DVDITHII filiorum ex altero matrimonio ſuperſtitum, ALEXANDRI, DANIELIS et HIERONYMI Praeceptor extiterit (*), quos, publico iam Smiglae muneri ſcho-

(*) Perperam ADOLPH. CLARMVNDVS l. c. perhibet, DVDITHIO vnum tantum ex hoc matrimonio fuiſſe haeredem. Filii DVDITHII ex ſecundo matrimonio, vna atque patris, MICH. EYZINGER, *Auſtriacus, in hiſtorica rerum intra ſeptem menſes in Europa geſtarum relatione etc. Colon.* a. 1592. 4. plagg. 7 occaſione legationis polonicae, quae Pragam acceſſerat, mentionem fecit p. 53. his verbis; — "Unter denen polniſchen Edelleuten war auch der Sohn *Duditii Suardelati*. Suardelatus war ein überaus gelehrter und geſchickter Mann, alſo, daß er von weiland hochlöblichſter Gedächtniß Kayſer Ferdinanden nicht allein würdig geſchätzt iſt, ein Biſchof in Ungerland von fünf Kirchen zu werden; ſondern iſt derſelbige auch als ein Kayſerlicher Legat auf das Concilium zu Trient geſchicket worden, mit und bey welchem ich dazumal auch geweſen, und nicht allein geſehen, daß er von Cardinälen und Biſchöfen daſelbſt gar wohl gehalten und angeſehen, ſondern auch ſeine gewaltige Orationes gehört. — — Nun hat ſich aber der gute Herr, ſo noch ein junger Mann geweſt, ſeine eigene Weisheit und die Ketzer letzlich ſo fern bringen laßen, daß er von der Kayſerl. Maj. Hof in Polen gezogen, und daſelbſt ein Weib, des Geſchlechts eine Swaroffskin genommen, und das Bißtum in Ungarn gelaßen, von dieſer iſt obgemeldter Sohn, ſo mit den

ſcholaſtico admotus, ad an. 1598. docuit. Ex epiſtola F. SOCINI ad VAL. SMALCIVM d. 24. Iulii 1599. in agro Luclauiciano ſcripta, in *Epp.* F. S. p. 524. diſcimus, MOSCOROVIVM, SMALCIO a. 1599. ad coetum Lublinenſem admoto, duos minores DVDITHIOS, affines ſuos, vt apud STATORIVM, vna cum praeceptore ſuo aliquamdiu maneant, *Luclauiciam* adduxiſſe. Ex *actis MSSCC. ſynodi* 1615. *Racou.* habitae, in quibus ANDR. DVDITHIVS, vir magnus in Chriſtianiſmo practico appellatur, diſcimus, HIERONYMVM iam tum temporis fuiſſe defunctum. Obitum ipſius SMALCIVS in *Diar.* apud ZELTN. l. c. p. 1196. his verbis exponit: d. 7. Iulii 1612. in Czarkow (quod *Hieron. Moſcorouii* affinis ipſius praedium erat) mortuus eſt *Hieron. Dudithius*, Illuſtris olim *Andreae de Horechowicza*, liberi Baronis filius, frater noſter. Ex iisdem *actis* patet, quod is viduam pauperrimam reliquerit, cui in ipſa hac ſynodo, inſtituta collecta 118. floreni dono dati ſunt, et in ſynodo a. 1616. habita eidem viduae Dudicowae, 50. floreni donati ſunt, teſtantibus iisdem *actis MSSCC.* Emendanda hinc eſt coniectura ZELTNERI quod *Hieronymus* caelebs ex hac mortalitate diſceſſerit.

den Polniſchen von Adel zu Prag ankommen, erzeugt worden: wie aber etliche davor halten, ſo wird er dem Vater an Verſtand, Weisheit und Geſchicklichkeit nit gleich geacht." Bigam epiſtolarum ab *Andrea*, *Andreae* filio ad POLYC. LYSERVM ſcriptarum adhuc exſtare, CRENIVS tradidit l. c P. III. p. 236. De his epiſtolis *Polycarpi Lyſeri* nepos in ep. ad THOM. CRENIVM a. 1697. ſcripta inquit: "Seruo in ſcriniis meis — — bina epiſtolarum autographa, quae ANDREAS DVDITHIVS filius ad Proauum meum — — exarauit. In iis ſubſcriptio haec apparet: *Andreas Dudith f. de Horehowitza*. In vtraque epiſtola de loco Paulino *Phil.* II. 6. 7. et inprimis de genuino ſenſu phraſium Paulinarum, *forma Dei et forma ſerui* prolixius mentem ſuam expoſuit. Reſponſoriae LYSERI epiſtolae, mutilae licet, quibus orthodoxum ſenſum loci illius Paulini explicat, leguntur in eiusdem *ſylloge epiſtolarum*, 1706. *Lipſ.* 8. edita p. 255. ſeqq. In his ANDREAM, ANDREAE filium reformatae religioni addictum fuiſſe docemur.

Quae fata Bibliothecae Dudithianae fuerint, quam BRVTVS in *Operibus variis ſelectis* p. 323. et 518. et REVTERVS in *dedicat.* l. c. a numero delectuque librorum, tam formis exſcriptorum, quam manu exaratorum celebrant, nemo nos fecit certiores. Quantam vbique ampliſſimae eruditionis famam nactus fuerit eiusdem poſſeſſor, praeclara comprobant teſtimonia, quae magno numero collegit IO. ANDR. BOSIVS, in Praefatione praemiſſa *Collectioni opuſculorum de ſignificatu cometarum*, *Ienae*, 1665. 4.

De animi charactere corporisque dotibus, ex QVIRINO REVTERO, PRAETORIO, THVANO aliisque ſcriptoribus prolixe expoſuit SCHWARZIVS l. c. p. 129.-134. et ex epp. DVDITHII MSSCC. STIEFFIVS l. c. p. 158. ſeqq. Vultus ipſius (cuius effigiem *Bibliotheca Eliſabeth. Wratisl.* ſeruat, qua aeri inciſa STIEFFIVS hiſtoriam ſuam exornauit) grauitatem quandam prae ſe ferebat, qua tamen homines ſibi magis conciliauit, quam a ſe alienauit; affabilis quippe, ingenioque miti et manſueto erat. Aliorum miſeria facile ad miſericordiam et opem ferendam commouebatur, quo ipſo omnium amorem in ſe conuertit. Temperantiae et ſobrietati deditus adeo erat, vt quoque omni vini et inebriantium potionum vſu abſtineret. Singularia in ipſo eluxerunt naturae dona, praecipua intellectus facultas, et exercitata iudicandi promtitudo, ad quae prudens et expedita agendi et conuerſandi ratio acceſſit. Haec ſtudio ac diligentia exculta, ſermonisque nitore prudentioribus commendata, iuueni adhuc viam ad praeclara munera pararunt. FREHERVS in *Theatro Erud.* f. 913. de eo inquit: "Vir ingenio, omnium ſcientiarum genere exculto, iudicio, rara latine ſcribendi dicendique facultate, in negotiis explicandis prudentia ac ſolertia praeſtans: adhaec totius corporis forma, geſtu

et

et oris renitentis grauitate conſpicuus: comitate, vitae innocentia, omnium, qui vmquam eum viderunt, gratiam promeritus." THVANO vir eſt admirabili ingenio ac doctrina. In colenda amicitia erat conſtans et fidelis. Ipſe in ep. ad PETR. MONAVIVM Wratisl. d. 30. 1581. ſcribit: "Crede mihi, mi MONAVI, me fidum, integrum, conſtantem amicum eſſe; nunquam prudens et ſciens amicum vllum meum laeſi; nunquam ab amicitia cuiusque prior diſceſſi; ſaepe etiam, cum non leues cauſſae ſubeſſent. — — Egone vt opibus, dignitatibus, ſpe denique vlla, addo etiam metu promoueri me patiar: qui magno atque excelſo animo illa omnia contemſi?" Magno tenebatur vitae huius amore, et magnopere Martyrium abhorrebat, de qua re ad eum F. SOCINVS in epiſtola IV. 6. *Idib. Martii* 1583. ſcripta, l. c. p. 79. "Non poſſum diſſimulare, mirum id in te ſaepe numero mihi viſum, quod alia te eſſe mente ſignifices, teque ne martyrio Chriſti vitam impendere cogaris, optare affirmes. Quid ita vero? vtne tantillum, quod ad viuendum aetatis tibi reſtat, reliquae addas? quanti quaeſo ſunt iſtae aliquot annorum decades, quas exigere in hac vita poſſis amplius, ſi naturae arbitrio mors tua relinquatur? imo, quid forent vel ſecula et annorum chiliades, ſi fine nihilominus aliquo concluderentur? — — Sed illud fortaſſis vis tibi dicere, vtne ſuſtineas neque ſentias tormenta afflictionesque illas. At, quo loco id omne habendum eſt, vbi Deus vires ad id patienter ac cupide ex ipſius amore ferendum ſuggerit, niſi pro futurae immortalitatis ac beatitudinis arrha certiſſima Chriſtiano homini in anteceſſum data? Nullo modo nobis, qui Chriſtianiſmum profitemur, dicendum eſt, optare nos inter martyres Chriſti non cenſeri, maxime ſi res nobis ſit cum homi-

 nibus

nibus parum religioſis, quique ex eiusmodi ſermonum exemplo occaſionem ac veluti anſam arripere poſſint obſtinandi animum in iſta ſua tam frigida religione, credendique, ne nos quidem admodum illius ſtudio feruere." Valde timidi eum fuiſſe animi, ſibique inſidias ſtrui in Polonia ob placita ſua in religione ſuſcepta, putaſſe, hisque ſemet ipſum excruciaſſe ſollicitudinibus, ex verbis F. Socini, l. c. proxime ſequentibus, colligimus. Ita vero inquit: "Quod perſcriptum eſt ad te, litteras tuas Cracouiae per aliorum volare manus, id, quod quidem ſciam, apertum eſt mendacium, nec minus maligne excogitatum, quam alia multa ex eadem diſciplina profecta. Id quidem ego pro certo duco, nunquam fore, vt quieto tibi eſſe liceat, antequam te ab iſtis abrumpas et ſusque deque habeas, quid homo tibi facere poſſit, in ſolo Deo eiusque prouidentia, recte agendo acquieſcas."

De ipſius *F. Socini* ſecuritate ſollicitus, inſidiasque huic ſtrui vel a Ieſuitis vel aliis verens, duo eidem loca commendauit, in quibus tutus commorari poſſet, in quorum alterum, quamuis ex ſententia Dvdithii minus tutum Socinvs ſe contulit. *Vid.* eiusdem epiſt. IV. ad Dvd. p. 81. Praetorivs eum adeo prae metu mortuum eſſe coniicit, cum inquit: "Quod mors ipſius eclipſin illam ſubſequuta ſit, me plane non mouet. Quid, ſi metus et conſternatio eum enecauit." *Vid. Relat. innoc.* a. 1715. p. 29. Famam ſuam, ſi a quodam ſibi aequali, vel ſe inferiori laeſam crederet, facile ad turpiſſimam iram prouocari potuit. Cum Petrvs Melivs, miniſter heluetícae confeſſionis in Hungaria, acerrimus Socinianorum hoſtis, eum per litteras haereſeos et hypocryſeos poſtulaſſet, ſatis barbarum viroque graui indignum maximae excandeſcentiae a Dvdithio accepit documentum, qui

eidem

eidem *Cracou.* 22. Septbr. 1571. hoc modo reſpondit: "Tribus fuſtibus, vt more patrio loquar, quam reſponſo vllo alio dignior es, impudentiſſime et arrogantiſſime ſcurra, quos iam profecto ſenſiſſes, et dorſo excepiſſes, vt meritus es, niſi maiorem ego mei, quam tui rationem habendam mihi eſſe exiſtimaſſem. In alios innatam iſtam rabiem tuam euomas ſuadeo, me miſſum facias. Nam ſi me pietas Chriſtiana malum pro malo reddere vetabit, erunt tamen aliqui tui ſimiles, qui nimirum in lingua tantum Chriſti nomen gerunt, qui me vlciſcantur, et venenatam ac procacem iſtam tuam linguam forpicibus conſtringent, ac capitulum iſtud tuum, in quo mendacia, calumniae, obtrectationes, atque alia id genus probra, ſedem domiciliumque ſibi fixerunt, plane contundent ac comminuent: ne poſthac viris bonis et quietis amantibus ac pietatis ſtudioſis rabido iſto latratu tuo moleſtus eſſe pergas. — — — Pars librorum tuorum, quos cacatam chartam, (vt Catvllvs loquitur) merito vocare poſſis, nunquam — — ad me delata eſt. — Reliquam — — ex tenebricoſis illis locis, quae vix honeſte nominari poſſint, in quibus nunc deliteſcit, eruam. — — — O inſaniam flagris coërcendam. Sed deſino ſtulto reſpondere ſecundum ſtultitiam ſuam."

De religione Dvdithii varia ſunt apud ſcriptores iudicia. Pontificii iacturam tanti praeſulis eccleſiae ſuae aegerrime ferentes, pro adfectu ſuo de eodem ſtatuunt. Ita Henr. Spondanvs in *Contin. annal. eccl.* Baronii T. II. ad an. 1575. VIII. f. 755. "Homo quidem rerum experientia inſignis, atque ideo multis legationibus a Maximiliano honeſtatus, ac ingenio et morum elegantia Polonis acceptus, ſed a religione Catholica apoſtata, qui — — — perſonae, dignitatiſque ſuae oblitus, aliquot

quot antehac annis, non ſine ſumma omnium admiratione, ac famae nominisque ſugillatione, ſceleratis innixus conſiliis, inſano puellae e Gynaeceo Reginae Poloniae amore inflammatus, a vera religione ad damnatos errores deſciſcens, nuptias[3] cum ea peregit: nec ſemel inſanire contentus, ea mortua alteram duxit, ac liberos ſuſcepit; donec tandem nulli religioni addictus, ſed vago cultu Dei viuens, Wratislauiae Sileſiae repentina apoplexia correptus, infelicem animam exhalauit, a. 1589. aetat. 56." PALAVICINVS l. c. P. II. p. 740. DVDITHII nomen antiſtitum ordini ignominioſum appellat. STAN. HOSIVS apud DLVGOSSVM in *Hiſt. Pol.* T. II. p. 161. eundem vocat haereticum, foeminae cuiusdam amore inſanientem.

Nec inter Proteſtantes eadem eſt de DVDITHIO ſententia. Vir eruditus, cordatus et moderatus eſt, GODOFR. ARNOLDO in *Hiſt. eccl. et haeret.* P. IV. ſect. II. Num. XIX. ABDIAS PRAETORIVS in ep. *Confeſſioni Armeniorum* etc. praefixa ac ſcripta, *Witteb.* d. 19. Iulii 1570. de eodem inquit: "Quem quidem id genus a Deo dotibus condecoratum coram conſpexi, vt, ſi cum litteratiſſimis ac praeſtantiſſimis aeui noſtri hominibus eum contulero, non iniuriam tantum nemini facturus, verum etiam gratiam apud optimos quosque ituturus et eorundem ſuffragiis votisque videar confirmandus, exornandus atque protegendus." Ab aliis vt frigidus in religione, nec ſibi ſatis conſtans, Socinianorum vero partibus addictus reprehenditur. *Vid. Obſeru. Halenſ.* l. c. GISB. VOETIVS in *exercitat. de prognoſticis Cometarum*, p. 21. Epicureiſmi, Scepticiſmi et Atheiſmi reum fecit, *Vid. Crenius* l. c. P. II. p. 143. *Florim. Raemundus* quoque Atheismi eum accuſauit; ſed nemini prudenti ac aequo iudici probatae ſunt

ratio-

rationes, quae pro adſtruenda hac ſententia proferuntur. *Vid.* SCHWARZIVS l. c. p. 128.

Hoornbeeckius cum VOETIO eum ad Arianiſmum prolapſum eſſe enuntiant. Contrarium nonnullis viſum eſt ex GE. MICH. LINGELSHEMII apud Heluetios olim legati, binis epiſtolis, quarum altera iam olim edita in *Epp. doct. viror. ad* MELCH. GOLDASTVM Num. CCCVIII. p. 370. altera a CRENIO primum in lucem edita l. c. T. II. p. 153.

Qui ipſa *Duditbii* ſcripta, et *Acta Synodalia* in conſilium vocat, ſatis certo ſibi perſuadebit, DVDITHIVM, omnium quidem religionum niſi vnionem, tolerantiam tamen vrſiſſe; in primariis vero placitis, rem cum SOCINIANIS communem feciſſe. Cum primum Romanae Eccleſiae arcana non absque horrore coram perſpexiſſet, ad coetum ſingulari adfectu propendebat, qui helueticam tuetur confeſſionem. Paulo vero poſt, hunc etiam in pluribus momentis, inprimis quoad fidei myſteria indigere reformatione, arbitrabatur, ac proinde ad Antitrinitariorum, quem puriſſimum iudicauit, tranſiit, in huius commodum, templum et ſcholam inſtruxit, omniumque familiae huic addictorum patronus exſtitit. Non ſine bile reprehendit eos, qui religionis nomine aliis moleſti ſunt, grauiterque ſtudium, quod in aliorum conſcientia examinanda conſumitur improbauit. In ep. ad CRATONEM d. 22. Octobr. 1581. apud *Stieffium* l. c. p. 238. ita ſcribit: "Tanta eſt Euangelicorum, qui conſcientias noſtras regere volunt, diritas et ſuperba arrogantia, vt, qui ex papatu diſceſſerunt, non tantum dominos mutaſſe, — — ſed in multo deteriores Tyrannos incidiſſe ſentiant. etc." Abdicatis ſacris Romanis, amicitiam cum Proteſtantium Doctoribus intimam quidem coluit, neutri tamen coetui

ſemet

ſemet applicauit. Reformatis in principio ſpem potiſſimum fecit, fore, vt ſocium ſuae aliquando profeſſionis ſint nacturi; horum quoque templa inuiſit, ſcriptaque ZANCHII, BEZAE, VRSINI, aliorumque diligenter tractauit. Cum id CHRISTOPH. THRECIVS Heluetiis nuntiaret, BEZA, WOLPHIVS, SIMLERVS, aliique eius amicitiam ambire, eum ad conſtantiam cohortari ſtuduerunt, ſimulque ampliſſimis laudibus ornarunt, ita vt BEZA eidem poëmatum ſuorum editionem ſecundam et tertiam dedicaret (*), quem honorem in ſe collatum DVDITHIVS aureo poculo remunerabatur. Cum diutius haeſitaret iungere ſe Reformatorum ciuitati, parcius eum laudarunt, imo in eundem aliquando graui cenſura vſi ſunt, quam ſibi merito contraxit, cum variis documentis ſuam in Antitrinitariorum placita propenſionem teſtaretur. Si LVBIENIECIO l. c. p. 222. ſeqq. fides habenda, ſua ſibi Antitrinitarii aequanimitate atque modeſtia DVDITHIVM conciliarunt, Reformati odiis et iniuriis, quibus veritatis cultores, (pro opinione ſcilicet LVBIENIECII) inſectabantur, abalienarunt.

Clarius mentem ſuam a Reformatis alienam teſtabatur, cum a. 1569. IO. WOLPHIVS Theologus Tigurinus litteras ad eum miſiſſet, eum hortantes, ne tranſitum ad Reformatorum Eccleſiam diutius procraſtinaret, ſiquidem et internae Proteſtantium diſſenſiones, et multorum mores Euangelio haud conuenientes rationes minus ſufficientes eſſent, ipſum iure quodam impediendi, quo minus ſpem ſalutemque ſuam, in vnius ſecum ſpei ſalutisque communionem conferret. Reſpondebat DVDITHIVS, diſſenſiones Proteſtantium longa oratione exaggerans, quod in tanta Eccleſiarum varietate, et in diſcrepantibus adeo circa veritatem ſententiis, quae vera ſit eccleſia, diſcer-

(*) *Vid.* DAV. CLEMENT *Biblioth. hiſtor. et Crit.* T. III. p. 297.

diſcerpere, et a quibus partibus veritas ſtet, diiudicare non poſſit. Ad mores conuerſus, SERVETI et GENTILIS ſupplicia, OCHINI et A LASCI exſilia ſtomachoſius exprobrauit. Ad has DVDITHII litteras non WOLPHIVS tantum, ſed et ZANCHIVS et BEZA ad eum litteras exararunt, de quibus in recenſione ſcriptorum. Dedit quoque litteras ad eundem WOLPHIVM et IOSIAM SIMLERVM, lenitate ſua ſibi commendatos die 7. Iulii a. 1572. (*Vid. Biblioth.* FF. PP. Tom. I. p. 530. ſeqq.) quibus ſuum praecipue *quoad dogma S. S. Trinitatis* ab ipſis diſſenſum denuntiauit, eosdem tamen rogauit, ne hanc ſententiarum varietatem tanti aeſtimarent, vt ipſum ex amicorum numero expungendum putent.

Nunquam quidem publica confeſſione, iterata Baptiſmi ſuſceptione et S. coenae vſu ad Antitrinitariorum coetum acceſſit, quod ipſi politicae diſſuaſerunt rationes; horum tamen numero eximendus nobis non videtur. Ita LVBIENIECIVS l. c. p. 226. inquit: DVDITHIVS partes amplexus meliores (*ſcilicet*) Eccleſiae, quidem, vt minori, ita et veriori nomen non dedit; eius tamen fautor et *Smiglae*, maioris Poloniae oppido patronus, imo fundator fuerat. Tres in ſpecie DVDITHII diſſertationes ſiue epiſtolae ad amicos, quarum quidem prima adhuc latuit, comprobant, quanta temeritate orthodoxam de myſterio SS. Trinitatis doctrinam impugnaverit. PRIMA ad Io. CRATONEM *a Craftheim* ſcripta, lucem publicam nunquam adſpexit. Hanc enim MONAVIVS forte ſibi oſtenſam, velut blasphemias illius, (inquit RVARVS in ep. XCIX. Cent. I. apud *Zeltn.* l. c. p. 352.) in ignem coniecit, quod DVDITHIO gratum fuiſſe, cum ex hac ſententia honori ſuo periculum imminere iudicaverit, idem RVARVS teſtatur. Interim hoc ipſum coniectu-

lecturae locum facit, quale eius fuerit argumentum. ALTERA ſcripta eſt ad Io. LASICIVM (*), nobilem Polonum, *Cracou.* d. 9. Iunii a. 1571. quae eo à *Dudithio* animo ſcripta non eſt, vt in publicum exiret, non quod iſtius ſententiae de Trinitate eum ex animo puderet, aut poeniteret; ſed quod eam ita ſcriptam non eſſe iudicaret, vt in vulgus emitti debuerit, ſiquidem liberius cum amico et negligentius diſputare plerumque omnes ſolent, maiore vero diligentia in ſcriptionibus verſari, quae in vulgus emittere cogitant, quod ipſe in epiſtola ad SIMLERVM et WOLPHIVM in *Biblioth.* FF. PP. T. I. p. 531. ſcripta, obvertit. Tradidit tamen eam LASICIVS pluribus legendam, ſicque a curioſioribus paradoxarum eiusmodi ſententiarum deſcripta, exemplaque paſſim diffuſa ſunt, quorum vnum iſta iam aetate nitide deſcriptum etiam ad manus noſtras peruenit. Tanti viri ſuffragium Antitrinitariis gratiſſimum quidem fuit, quod tamen eo viuo et inuito in lucem proferre auſi non ſunt; at altero ſtatim a morte ipſius anno a. 1590. 4. publicarunt. *Tertia* DVDITHII epiſtola pro ſententia Antitrinitariorum, ad THEOD. BEZAM ſcripta, excuſa legitur in Biblioth. FF. PP. T. I. p. 523. ſeq. (**) Amiciſſimus fuit DVDITHIVS IACOBO PALAEOLOGO, cum quo etiam conſenſit aduerſus reliquos Socinianos, quod Magiſtratus politicus a Chriſto non ſublatus et bella licita ſint, hacque ipſa amicitia SOCINO, peſſime de PALAEOLOGO ſentiente acceptus eſſe non potuit. Ex amicitia et commercio epiſtolico cum *Palaeologo*, DVDITHIVS triſtia ſibi fata praeſagiebat. Ita enim

(*) Quem STIEFFIVS l. c. p. 202 cum Io. a LASCO confudit.

(**) Ad hanc ſine dubio reſpicit BEZA in epiſtola d. 22. Octob. 1572. ſcripta ad D. TILIVM, quae legitur in *epp. illuſtr. et clarorum virorum ſelectioribus, Lugd.* 1617. 8. Cent. II. p. 681. in qua ita BEZA inquit: *De Duditii epiſtola facies, quod cenſueris expedire.* Fortaſſis TILIVS epiſtolam DVDITHII publicae exponere luci ſtatuerat.

enim in ep. ad HAGECIVM, *Wratisl.* d. 14. Febr. 1583. ſcribit: "Meas — — inter eius ſcripta litteras, quae me eiusdem, de qua ille captus eſt, ſectae ſuſpectum faciant, repertas eſſe, *Roma* in iſtam aulam (auſtriacam) perſcriptum eſſe, ſcio. Non dubito admotas etiam machinas, ad impellendum *Caeſ.* animum, vt me quoque leonibus illis dilacerandum dedat." *Vid.* STIEFFIVS l. c. p. 224. In ſpecie improbabat *Socini* ſententiam de indifferentia Baptiſmi. Ob hunc tamen a SOCINO diſſenſum, ex Antitrinitariorum numero eximi nequit, qui in doctrina de Deo quoad potiora momenta cum his paria defendit. Ipſe fatetur, quod ſententiam de Deo, ac Filio eius Ieſu Chriſto ex Tranſyluanorum potiſſimum ſcriptis a GE. BLANDRATA et FRANC. DAVIDIS, quos ſpiritualium parentum loco reuerenter coluit, in lucem emiſſis, hauſerit, in ep. ad THEOD. BEZAM in qua ita ſcribit: "Sed vt quid tamen de duobus clariſſimis illis viris G. BLANDRATA et F. DAVIDIS dicam, profiteor coram Deo atque eius Angelis, non me quicquam horum auctoritate permotum fuiſſe, vt a recepta paſſim de Trinitate opinione diſcederem. Illud etiam ſancte affirmare poſſum, me neutrum horum vnquam vidiſſe. Quare nulla mihi cum illis tam arcta amicitia intercedere potuit, nullum beneficium ab illis profectum eſt, quod oculorum mihi aciem perſtringere queat. Itaque non potuit illorum mihi gratia atque auctoritas fucum facere, vt tu falſo coniicis. Neque vlla omninò vllius hominis auctoritas tanta eſſe poſſit, quae me a vera pietate abducat. Hóc tamen tantum abeſt, vt inficiaturus vnquam ſim, vt etiam libenter profitear, totam hanc coeleſtem doctrinam ſecundum Deum, clariſſimis illis magnaque doctrina, ingenio, iudicio, pietate praeditis viris potiſſi-

mum deberi: in cuius gloriae ſocietatem iure ſuo veniunt et Alciatvs, et Gregorivs Schomannvs et Krovicivs, et Socinvs, et alii praeſtantiſſimi viri, qui tum ſcribendo, tum docendo, plurimum operae ad hanc illuſtrandam doctrinam poſuerunt. Illi primi, quod ſciam, illi inquam duo praeſtantiſſimi viri Blandrata et Davidis, latine editis hac de re libris, Chriſtum e ſepulchro nobis eruerunt; in quod eum Patres illi veſtri et Papismi conditores et architecti, detruſum atque oppreſſum, circumpoſitis ſatellitibus, detinebant. Quare ingenue fatebor, quod hi mihi ad Euangelii doctrinam, ſimpliciter, vt ſcripta et tradita eſt, intelligendam, viam quaſi digito intendentes, demonſtrarunt." Cum eiusmodi Dvdithio exſtiterint viae duces, in quosnam ipſe ſcopulos delapſus fuerit, facile colligitur.

Vtrum vero eandem cum Antitrinitariis ad obitum ſuum mentem habuerit, nec ne, diuerſimode diſputatur. Rvarvs in epp. *Cent.* I. ep. XCIX. edit. *Zeltn.* p. 351. ſeq. inquit: "Dvdithivs Socini de Deo atque Chriſto ſententiam amplexus fuerat, nec ab ea, quod ſciam, vnquam reſiluit. De aliis quoque non paucis eadem cum Socino ſenſit." Idem refert Sandivs l. c. p. 61. his verbis: "Cum arbitraretur et Reformatos Calvini ſequaces, in multis adhuc reformatione egere: inprimis vero cernens eorum acerbitatem erga coetum minorem, qui vnum profitebatur Deum, ab illis ſe ſeiunxit, his autem ſe adiunxit, ſententiamque horum amplexus, ad obitum vsque profeſſus eſt ac propugnauit." Lingelshemivs vero apud Thom. Crenivm l. c. P. II. p. 153. inquit: "Scio labem Dvdithii famae adſperſam, ob commercium cum Arianis: ſed mihi de eius recta fide in Chriſtum et pia morte conſtat. Expreſſius de eodem Revtervs

l. c.

l. c. Cracouiae quidem ab Arianis Italis eo deductus eſt, vt, more ſuo, diſputaret, pro et contra, quod ipſi merito vitio datum: ſed poſt refugit et damnauit illas impias ſententias. Excuſauit ſe apud multos: ad me quoque ſcripſit de epiſtola ad *Bezam*, *illarum ſcriptionum me pudet et poenitet.* Contra SOCINVM, ducem ſectae quoque diſputauit litteris." Ad quaeſtionem: *cui ex his contrariis de* DVDITHIO *teſtantibus fides habenda ſit?* ita *Schwarzius* reſpondet l. c. p. 123." quod LINGELSHEMIO et REVTERO (*) res ipſa ſuffragetur. Ex reſponſionibus enim *F. Socini* liquet, DVDITHIVM, ſi non ab Antitrinitariorum ſententia reſiluiſſe, adeo tamen in eadem obfirmatum non fuiſſe, quam in ſuis ante decennium epiſtolis, ad LASICIVM et BEZAM ſcriptis, animo ſuis caloribus tunc ſuperato, plus iuſto indulgens, prae ſe tulit, quod exemplo quoque confirmari poteſt. Cum BLANDRATA, SOCINVS, horumque aſſeclae negarent, Chriſtum Dominum, natura ſua Deum eſſe, omnem tamen diuinitatis plenitudinem ei a Patre donatam eſſe, adfirmarent, ac propterea cultum adorationis ipſi quoque tribuerunt, DVDITHIVS ſubalternos Deos duos ab illis fingi, duplicemque adorationis cultum, eumque diuinum, comminiſci, componere atque concipere non potuit." *Vid. Biblioth.* FF. PP. T. I. p. 498. col. b. Haec non excuſandi DVDITHIVM, ſed colligendi locum faciunt, quod DAVIDIS ſectatoribus Chriſto cultum diuinum denegantibus proprior ſteterit, quam ſuſpicionem eius confeſſio, ad *Laſicium*, vltimaque eius ſuſpiria: *Ah Domine Ieſu, ſerua me*, non prorſus auferunt. Eidem ſuſpicioni argumentum ſubſternit epiſtola ad CRATONEM d. 30. Iulii 1584. ſcripta, in qua, haec verba, ex alle-

 gatione

(*) Et REVTERI et LINGELSHEMII pro DVDITHIO apologia legitur in *Epp. doctor. viror. ad* MELCH. GOLDASTVM *ep.* 29. et 308. *Vid.* TENZELII *colloq. menſtr.* a. 1689. p. 409. ſeqq.

gatione *Stieffii* l. c. p. 209. leguntur: "Eſt inter Antitrinitarios diſſenſio. Alii Chriſtum adorandum docent; etiamſi eum non eſſe aeternum, neque eundem, qui Pater eſt, Deum affirment; alii prorſus adorationem tollunt, et ſoli Deo Patri hunc cultum relinquunt. Ego cum ab vtrisque diſſentiam, illos tamen magis quam hos ſibi pugnantia loqui, ſcribebam in poſtremis ad Chivm (*) litteris meis, quas puto cum eius ſcriptis *Romam* eſſe reportatas. Ita enim, ſi recte memini, argumentabar: Si adorationis cultus vni ſoli Deo conuenit et hac praecipue re Deus ſe ab omni ente diſcriminat; tum ne Chriſto quidem tribui poteſt, quem Deum vnum eundemque cum Patre eſſe negatis etc." Quidam cum Maresio aliisque colligunt, quod Dudithius proximis ante mortem annis Socini erroribus vale dixerit, quia epiſtolam ad Lasicivm non euulgauerint Sociniani, niſi altero, poſt eius obitum anno, cum eius retractatio non metuenda amplius eſſet. Adferri tamen praeter retractationis metum alia cauſſa, imo validior poteſt, cum caeteras ſuas epiſtolas Dudithius adeo edi nollet, vt eas etiam per aliorum manus volare aegerrime ferret, iniuriamque hanc Socino quereretur.

Argumenta, quae *Cel.* Schwarzius et Stieffius pro emendato ac circa vitae finem de veritate inſtructo Dudithio adferunt, tanti momenti non ſunt, vt omnino contrarium credi nequeat. Potuit a Fr. Davidis et Socino in ſpeciali momento diſſentire, interim tamen eandem in genere cauſſam cum vtroque ſuſcipere. Famam Socinianiſmi a ſemet ſuſcepti, ignominiae ſibi duxit, et ne honori ac vitae periculum contraheret, ſententiam in ſinu ſuo

(*) Iac. Palaeologvm ex inſula *Chio* oriundum notat, ad quem plures Dudithius dedit litteras.

ſuo abſcondidit, quod RVARVS loco paulo ante allegato notauit. Quam ob rem nec iſto quoque tempore, quo ipſius cum Antitrinitariis conſenſus indubitatus fuit, palam ſe horum adiunxit communioni, cuius rei teſtes, ipſos habemus Socinianos, LVBIENIECIVM nimirum l. c. p. 226. et auctorem narrat. compend. apud SANDIVM l. c. p. 214. Quando vero SANDIVS expreſſe dicit, DVDITHIVM Vnitariorum coetui ſemet iunxiſſe, id, quoad mentem ac conſenſum eſt explicandum. Ex verbis Io. PRAETORII, in altera de DVDITHIO ad LINGELSHEMIVM epiſtola, *monumentis pietatis et litterar. etc.* a MIEGIO, Theologo Heidelbergenſi editis, P. II. p. 127. inſerta, ego ſane colligerem, homines Socinianiſmi erroribus conſtrictos, in domo DVDITHII Wratiſlauiae ſuos habuiſſe conuentus, quos eccleſiae miniſtri de DVDITHII fide dudum haeſitantes, diſpellere per Magiſtratum intenderunt. Ita vero *Praetorius* inquit: "Cum etiam quidam eius amici, non diu ante obitum, diebus feriatis, Wratislauiae herum meum conuenire ſoliti eſſent, ſuſpicax illud Theologorum genus Magiſtratum quoque, ob hos conuentus, in ſuſpicionem adduxit: et tandem iuſſus fuit, de hac re reſpondere. DVDITHIVS vero reſpondit, ſe, *Caeſari*, ſuper hoc negotio, ſatisfacturum. An ad Caeſarem res delata ſit, nec ne, non comperi, hoc tamen ſecutum, vt ei amplius moleſti haud fuerint. Habeo haec, non ab hero quondam meo, ſed a fide dignis viris." Haec miniſtrorum de diſſoluendis conuenticulis cura, DVDITHIIQVE ad Caeſarem prouocatio, qua ſpecialiorem inquiſitionem vel auertere vel remorari ſtuduit, Socinianiſmi ſuſpicionem haud parum augent. Accedit familiae ipſius ſuperſtitis, coniugis, filiorum, filiaeque ad Socinianos tranſitus. Interim plenum de interioribus eiusdem ſenſibus, circa

vltimum vitae terminum, iudicium, omniſcio cordium ſcrutatori committendum putamus. Quod aliquando myſterium S. Trinitatis impugnauerit, haud pauca extra omne dubium ponunt documenta; quod erroris eum ſerio poenituerit, ne vnico quidem argumento certo probari poteſt.

Ab eo tempore quo domicilium Wratislauiam tranſtulit, notante *Lauterbachio* l. c. p. 237. ſeq. quoad externam ſocietatem, publicumque cultum eccleſiae Lutherano-Euangelicae adhaeſit, ſtatisque temporibus S. coena in publico coetu vſus eſt. In hunc finem, abſtemius, vinum recens, ex vuis expreſſum ſemper Eccleſiae miniſtris exhibuit, non, quod (ZELTNERO ita ſententiente in not. ad RVARI epiſt. XCIX. Cent. I. p. 352. not. a.) ad ſaniorem mentem reuerſus ſit, ſed, quia, vt ſolent οὐδέτεροι eiusmodi homines, in dogmatibus fidei diſſenſum parum curantes, dignior illa viſa eſt Eccleſia Euangelica, cum qua, *externa ſocietate* coniunctus, viueret, *intus*, vt lubere, ſentiens. Indubitatum enim inde, quod ſ. Synaxi in coetu Lutherano deuote ad finem vsque vitae vſus fuerit (*), pro interno cum orthodoxa euangelicorum doctrina, conſenſu et explicito a Socinianorum placitis diſſenſu peti omnino nequit; cum hoc S. Coenae vſu, ſuum tantum a Papatu diſceſſum ſignificare voluiſſe putandus ſit; quod pluribus coetus Sociniani ſociis, imo acerrimis diſciplinae huius propugnatoribus demonſtrari poteſt, qui cultu ſacro coetus ſui deſtituti, ad ſacra Proteſtantium accedere non de-

(*) Licet id nec a LAVTERBACHIO nec a STIEFFIO vllo teſtimonio confirmatum ſit, probabile tamen videtur, ob hunc ad S. coenam acceſſum, ipſius corpori ſepulchrum in templo Euangelico primario iuxta altare conceſſum eſſe; niſi fortaſſis MONAVII aliorumque DVDITHII amicorum interceſſionibus in hac parte aliquid datum fuerit.

detrectarunt. Interim Dudithius, in coetu Auguſtanam confeſſionem ſuſcipiente, ad S. Synaxin externe accedens, mente ſua in doctrina de vera et reali corporis et ſanguinis Chriſti in S. Coena longe diuerſa ab Auguſtana confeſſione ſtatuit, imo in epiſtolis ſuis et colloquiis teſtante Stieffio l. c. p. 214. duriſſima quaeuis aduerſus eos, qui hanc ſuſceperunt, congeſſit, hosque calumniatus eſt, quod ſtatuant, dentibus atteri Seruatorem, atque eos in carnem eius infigi. In epiſt. d. 12. Octobr. 1583. ad Petr. Monavium ita ſcribit: "Vbiquitarum ſecta longe lateque patet, atque, vt ego auguror, (vtinam falſo) hanc quoque prouinciam peruagabitur. Qui fiat aliter; cum Academiae omnes,* in quas adoleſcentes noſtri proficiſcuntur et ſtipendiarii vrbium mittuntur, hoc dogma crepent? Crepent ſane, et ilia ducant prius, quam me adſtipulatorem habeant." Et in ep. ad eundem die 6. Auguſti 1583. ſcripta: "Si Chriſti vnum tantum eſt et naturale corpus, atque adeo humanum, id certe vno aliquo loco eſſe, neceſſe eſt. Sit in pane, quem tu ſumis, quid aliis relinquis, qui eodem momento de pane participant, ſi tu ſolus totum deuoras? Eodem certe momento atque, vt vocant, temporis puncto in plurimis locis corpus eſſe nullum poteſt."

Scripta:

1. *Epiſtola ad M.* Anton. Muretum, ſcripta *Patauio* d. VI. *Id. Maii* a. 1559. his initialibus: *Pudet me ad Te Virum eloquentiſſimum ſcribere etc.* inter epiſtolas Mureti editas a Iac. Thomasio L. I. N. LXIX. p. 422.
2. *Opuſculum de lingua graeca et latina*, ante annum 1560. ſcriptum, de quo Dudithius in dedicatione verſionis Dion. Halicarn. *iudicii de* Thucyd. *hiſtoria ad* Nicol. Olahum, *Archiepiſc. Strigon.* haec notauit:

tauit: *Si graeca cum latina lingua conferatur, quid, quaeſo illa plenius, quid hac ieiunius inueniri queat? quod nos in quodam noſtro libello, ſatis copioſe, ſatisque vt arbitror, dilucide oſtendimus.*

3. *Commentariolum argumenti theologici* a DVDITHIO PATAVII adhuc commorante, conſcriptum, multa cum laude allegat PAVLVS MANVTIVS *Epp.* L. IV. fol. 201. *edit. Colon. Agrip.* apud PETR. HORST, 1581. 8. Verba initialia ſunt: *Ita mihi optata contingant etc.* DVDITHII tamen nomen inſcriptioni additum non eſt. Vtrum typis exſcriptus an calamo ſaltim exceptus fuerit commentariolus, determinari a nobis nequit.

4. DIONYSII HALICARNASSEI de THVCYDIDIS *hiſtoria iudicium. Ad* QV. AEL. TVBERONEM, ANDREA DVDITIO, *Praepoſito Thermarum Superiorum Badenſium et Canonico Strigonienſi interprete; et cum praefat.* DVDITHII *ad* NICOL. OLAHVM *Archiepiſc. Strigon.* (dat. *Patauii III. Non. Martii* 1560.) *Venetiis apud* PAVL. MANVTIVM, 1560. 4. Inſertum quoque collectioni Baſileenſi operum hiſtoricorum, quae titulum prae ſe fert: IO. BODINI *methodus hiſtorica. Duodecim eiusdem argumenti ſcriptorum tam veterum, quam recentiorum Commentariis adaucta etc. Baſileae, ex* PETRI PERNAE *Officina,* 1576. 8. p. 916-942. Et ſecundae operis huius editioni, quae indicem habet: *Artis hiſtoricae penus etc. Baſil.* 1579. 8. In operibus THVCYDIDIS iterum quoque excuſum. *Vid. Biblioth.* GESNERI *edita a* FRISIO f. 43. Plura adfert SCHWARZIVS l. c. §. 12. p. 37. Quod alios quoque eiusdem ſcriptoris libros *de arte Rhetorica,* tum et LONGINVM ac DEMETRIVM περὶ ἑρμηνείας, ac tres poſtremos DIODORI SICVLI et APPIANI ALEXANDRINI *de bello Romano contra*

tra Carthaginienſes et geſtis Hannibalis libros con-
vertere coeperit, Lyndorpius l. c. p. 788. narrat.

5. *Notae MSSCC. in Dialogos* Bernh. Ochini, allegan-
tur a Sandio l. c. p. 64. Parui eos fuiſſe momenti
Schwarzius l. c. p. 138. ſuſpicatur.

6. *Orationes duae in SS. Oecumenico Concilio Tridentino
habitae a R. P.* Andr. Dudithio, *Sberdellato, Epiſcopo
Tininienſi ac Dnn. Praelatorum totiusque Hungariae
Cleri Oratore*, 1562. *Venet. apud* Iordan. Ziletum,
1562. 4. Editor Petrus Fontidonius *Segobienſis* de-
dicationem praemiſit, Nicol. Olaho *Archiepiſcopo
Strigon. ſcripta Tridenti XV. Kal. Septemb.* 1562. *Vid.*
Schwarzius l. c. praef. ad lect. §. 6. p. 5. Iterum pro-
dierunt *Pariſiis* apud Io. Dalier, 1563. nec non *Fran-
cof. ad Moen. Hanouiae, et Patauii. Vid. Relat. Innoc.*
1711. p. 128. Prodiiſſe quoque easdem a. 1562. *Bri-
xiae* apud Damianum Turlinum in *Miſcell. Groning.*
T. III. p. 159. notatur. Sandius praeter omnem veri-
tatem ſcribit p. 63: *Orationes duae - - - in Concilio
Tridentino habitae, et ibidem impreſſae*: cum non
Tridenti, ſed *Venetiis* impreſſae fuerint. Mutuaſſe
videtur allegationem hanc contractam ex Frisii *Epit.
Biblioth. Geſner.* p. 43. ſed absque reſpectu ad contex-
tum habito. Ita autem apud Frisium verba ſe habent:
" Andr. Dudithius - - *Halicarnaſſaei* ad Q. Ael. Tu-
beronem de Thucyd. hiſt. iudicium in linguam lati-
nam conuertit, liber impreſſus *Venetiis* ab Aldo. Eius-
dem orationes duae nomine Epiſcoporum Hungariae
in Conc. Trid. habitae, ibidem (*Venetiis* nimirum non
autem *Tridenti*) impreſſae ſunt. Eaedem orationes
inſertae ſunt *collectioni miſcell. operum* Quir. Reuteri,
Offenbachi 1610. 4. Vid. ſupra. In hac editione *Of-*

 fen-

ſenbacenſi; *tertia oratio*, *de permiſſione calicis in S. Coena acceſſit*, quae a REVTERO et in *Obſeru. Hal.* l. c. DVDITHIO tribuitur, quam vero SCHWARZIVS l. c. Praef. ad lect. §. 7. p. 7. DRASCOWITHIO tanquam vero eiusdem auctori, vindicauit. Duae DVDITHII orationes inſertae quoque ſunt HARDVINI et PHIL. LABBEI *Actis Concil. Tom. XIV.* et HERM. CONRINGII collectioni, quae titulum habet: *Scripta varia de neceſſitate reformationis Eccl. Rom. etc. Helmſt.* 1650. Tertia vero oratio, quam DVDITHIVS in Concilio Trid. d. 5. Sept. 1562. habuit, ſub indice: *Sententia de Calice laicis permittendo*, ſeparatim prodiit *Patauii* apud GRATIOSVM PERCHACINVM, 1563. 4. cum dedicatione editoris NICASII ELLEBODII, *Casletani*, ſcripta NICOL. OLAHO, *Archiepiſc. Strigon. Patauii Kal. Ian.* Iteratam trium iſtarum orationum editionem procurauit GODOFR. SCHWARZIVS, in opere ſupra allegato, qui illis duas adhuc eiusdem auctoris ex *MSC.* adiecit, nimirum 1) *Publicam gratulat. pro Electione et Coronatione* MAXIMILIANI *in R. Rom.* d. 8. Dec. 1562. et 2) *Sententiam de reſidentiae decreto*, eodem anno et menſe in Conc. Trid. habitas. *Vid. Act. Erud.* 1743. p. 615. et KRAFFTII *Biblioth. theol.* T. II. p. 435. Reperiit has DVDITHII orationes SCHWARZIVS in quodam Hungariae angulo, duas inprimis poſtremas manu antiqua ſcriptas, et tribus prioribus in vno volumine annexas. Priores duas editor imprimi curauit ex editione Veneta a. 1562. 4. vtramque contulit cum editione REVTERIANA et HARDVINIANA. *Tertiam* expreſſit ex editione *Patauina*, 1563. 4. *Quartae*, ſiue Panegyrici, MAXIMILIANO, creato Romanorum Regi, dicti, IARPIVS et PALAVICINVS meminerunt. *Quintae* nullibi fit

ſit mentio. Illam, quae apud REVTERVM tertia eſt, auctori ſuo DRASCOVITHIO reſtituit, cuius tamen duas orationes in Conc. Trid. recitatas idem recudendas curauit.

7. *Cardinalis*, *E. R.* REGINALDI POLI *vita. Venetiis, apud* ALD. MANVT. 1563. 4. Non ipſe quidem DVDITHIVS opuſculum hoc concinnauit, attamen ex Italico textu LVDOVICI BECCATELLI, in idioma latinum eleganter transtulit, *Patauii* adhuc vitam degens, quodque proinde opus, aliquantum poſt lucem vidit. Editio *Aldina* rariſſime occurrit; *Londinenſis* vero, quae 1690. 8. prodiit, frequentior eſt, huncque prae ſe fert indicem generalem: *Vita* REGINALDI POLI, *Cardinalis ac Cantuarienſis Archiepiſcopi. Acta diſceptationis inter legatos Angliae et Galliae in Concilio Conſtantienſi, de vtriusque gentis dignitate et praerogatiua, in Conciliorum Tomis deſiderata. Libri rariſſimi, olim quidem editi, ſed paucis noti, et nullis facile obuii. Londini. Recuſi impenſis* IAC. ADAMSON, *ad inſigne angeli coronigeri in coemeterio D. Pauli.* 1690. 8. Titulus ſpecialis prioris libelli eſt: *Vita* REGINALDI POLI, *S. R. E. Cardin. et Cantuar. Archiep. Italice conſcripta, a* LVDOVICO BECATELLO, *Archiep. Raguſino ipſius familiari. Latine reddita ab* ANDR. DVDITHIO, *Epiſc. Tininienſi. Iuxta exemplar Venetiis excuſum,* 1563. *Londini recuſa etc.* Vitam hanc a DVDITHIO latine redditam primae parti epiſtolarum Cardinalis POLI, QVIRINVS Cardinalis praemiſit, p. 22. ſeqq.

8. *Monita politica, quae* SANDIVS, p. 63. *Offenbachi* 1610. typis exſcripta perhibet, non ſunt DVDITHII. Videtur igitur collectionem REVTERI, quam nunquam fortaſſe ipſe vidit, confudiſſe cum alius auctoris opuſculo,

quod

quod ſub titulo: *Monita Politica, Francof.* 1609. impenſis PETRI KOPFFII prodiit. *Vid.* SCHWARZIVS l. c. §. 61. p. 139.

9. *Matrimonium omnium hominum ordini ſine exceptione diuina lege permiſſum eſſe, Demonſtratio* ANDR. DVDITHII. Ad calcem ſcripti legitur: *Datum ex comitiis Petricouienſibus Kal. Iun.* A. D. 1567. Inſertum eſt collectioni QV. REVTERI, p. 52-79. et ibidem, vna cum ſcripto, ſequente numero allegando, primum typis exſcriptum, cum ad id diuulgandum *Caeſar* conſenſum ſuum denegaſſet. *Vid.* SCHWARZIVS l. c. §. 26. p. 68.

10. *Excuſatio ad Sereniſſ. Romanor. Imperat.* MAXIMILIANVM II. *Germ. Hung. Bohem. Reg. etc. in qua rationes affert, quam ob rem, Epiſcopatu Quinqueccleſienſi et aliis honoribus abdicatis, vxorem duxerit.* Inſerta eſt REVTERI collectioni et *Bibliothecae* FF. PP. eademque eſt cum epiſtola apologetica, cuius argumentum recenſet SCHWARZIVS l. c. §. 25. p. 66. In hac equidem excuſatione apud *Reuterum*, p. 39. DVDITHIVS ſignificat, quod propoſitum ſibi fuiſſet in Conc. Trident. ſi ipſi oblata fuiſſet occaſio, matrimonium Clericorum argumentis adſtruendi; hanc tamen materiam in concilio iſto re ipſa non tractauit, quod contra veritatem ipſum feciſſe narrant et THVANVS et ex eodem alii. *Vid.* SCHWARZIVS l. c. §. 19. p. 54.

11. *Epiſtola ad* IOACH. CAMERARIVM *patrem, ſcript. Cracouiae, d.* 1. *Octobr.* 1568. quae THOM. CRENII *Anim. Phil. et hiſt.* P. II. p. 140. ſeqq. inſerta. Teſtatur in eadem ſuum in CAMERARIVM amorem, rogatque vt mathematicum quendam doctum quaerat, qui ſibi domeſticam operam nauet, et ſi IO. PRAETORIVM hiſce

hiſce viſibus aptum fore animaduerterit, eundem ad ſe mittere velit. In eadem cauſſa poſt aliquot annos 1584. ad IVSTVM LIPSIVM in *ep.* N. 21. allegauda ita ſcribit: "Si vobiſcum adhuc eſt NN. Mathematicus, is, de quo te ſuperiori anno tribus verbis ad *Ortelium* Gallice ſcripſiſſe memini, rogo te, auctor ei ſis, vt ad me veniat: ſi tamen bene eruditus eſt, tuo quoque iudicio, in illis, aliisque diſciplinis, et honeſto ſalario contentus eſſe poteſt. Doctorum virorum conſuetudine perbeatum hoc otium meum iucundius efficere conor, ſi poſſim."

12. *In Bibliotheca* FF. PP. T. I. octo epiſtolae, SOCINI epiſtolis adtextae, reperiuntur; de quibus falſo prodiderunt editores, has nunquam antea eſſe editas, cum earum aliquot, plus ſimplici vice typis fuerint exſcriptae.

Prima fol. 510. ad Io. LASICIVM, *Equitem Polonum*, in qua *de diuina Triade* diſputatur, ſcripta *Cracouiae*, d. 9. Iunii 1571. Prodiit haec primum ſub hoc titulo: *Epiſtola* ANDREAE DVDITHII, *Sac. Caeſ. M. Conſiliarii*, *ad* IOANNEM LASICIVM *equitem Polonum*, *In qua de diuina Triade diſputatur.* Anno M.D.XC. 4. pagg. 20. Locus impreſſionis non ſignificatur, ſine dubio autem *Racouiae* lucem adſpexit; non vero *Cracouiae*, quemadmodum perhibet GEVERHART ELMENHORST in dedicatione *Opuſc. Procli*, *Lugd. Bat.* 1617. 8. Impreſſam eam eſſe ex Bibliotheca GOMARI, SANDIVS l. c. falſo perhibet, ex male intellecto loco in HOORNBEECKII *adparatu ad controu. et diſpp. Socin.* p. 61. Praemiſſa eſt breuis ad lectorem Praefatio, his verbis: "ANDREAS DVDITHIVS vir clariſſimus iuxta atque eruditiſſimus, annis

ali-

aliquot ante, quam nobis morte adhuc immatura ereptus eſt, epiſtolas et ſatis longas, nec omnino paucas de rebus diuinis conſcripſit; quas tibi ſimul omnes legendas dare, et in publicum edere animus erat. Verum hactenus huius vnius tantum exemplum nanciſci potuimus; quamuis iam vnam aliam praeter hanc, annos abhinc complures, in Germania, auctore ipſo inſcio atque adeo inuito, editam fuiſſe reſciuerimus (*). Hanc igitur vnam nunc tibi damus, qua ſcilicet ad alias expetendas, et ſuo tempore auide accipiendas animum tuum praeparemus: quem tam honeſto deſiderio haud fruſtratum iri, ſed breui eo potiturum, et ſperamus, et, vt coepimus, ſedulo operam, quo id fiat, dabimus. Vale." Epiſtola ipſa ſubſcripta eſt hoc modo: *Cracouiae* 9. Iunii 1571. *Tuus*, *quoad voles*, *et amicus et frater*, ANDREAS DVDITHIVS. Promiſſum in breui ad lectorem alloquio impletum non eſt; niſi paucas haſce DVDITHII epiſtolas, epiſtolis F. SOCINI inſertas, exceperis. Excuſa haec eſt epiſtola a Socinianis paulo poſt DVDITHII obitum de tanto viro coetui ſuo gratulantibus, qui, ſi adhuc in viuis exſtitiſſet, ex rationibus ſupra allatis eius publicationem aegre tuliſſet. Exſtat quidem recuſa in SAM. MARESI *Biga Fanaticorum euerſa. S. Diſſertt. II. theologg. quorum prior continet vindicias pro SS. Trinitatis myſterio aduerſus epiſtolam* ANDR. DVDITHII — *poſterior exhibet refutationem XXVIII. Obiectionum D. N. N. contra varia religionis Chriſtianae capita*, *Groningae* 1647. 12. quo loco ſimul eadem refutata. Iſte

AN-

(*) Eſt haec epiſtola ad BEZAM ſcripta, quae cum MINI CELSI *Senenſis* tractatu *de haereticis capitali ſupplicio non adficiendis* edit. ſecundae a. 1584. 8. p. 246—260. lucem vidit.

Sandio l. c. p. 63. belgice quoque verſa 1668. 4. prodiit. Illa tamen editio prima rariſſima eſt, et a cel. Schwarzio in Bibliotheca Caeſarea Vienneaſi tantum viſa, l. c. p. 111. Gvst. Ge. Zeltnero prorſus incognita, qui in not. ad epp. Rvari, p. 352. not. b. perhibet, primum illam in *Biblioth.* FF. PP. ex Mſpto eſſe impreſſam. Habet haec magnam circa finem lacunam; omittit enim quae ad Adami Nevseri et Pavli Alciati Mahumediſmum ab aduerſariis Antitrinitariorum obiectum, Dvdithivs regerit. Inter alia *Dudithius* in epiſtola ſcribit: "Serio profeſſus ſum confeſſionis illius formulam, quae Athanasii nomine circumfertur, itemque Nicaenvm illud ſymbolum, non eſſe S. litteris et chriſtianae pietati conſentaneum, ſed ex humano ſenſu, et ſpinoſis quibusdam frigidorum ſophiſtarum argutiis depromtum." Et paulo poſt: Si tres ſunt perſonae, et quaelibet per ſe Deus eſt, quomodo non tres dii erunt? aut certe Deus vnus erit triperſonatus, aut trinomius Sabellii, Vnus enim Deus eſt, qui tres perſonas gerit, et tria nomina habet — — Petrvs, Ioannes et Andreas, etſi domini ſint, nunquam tamen hi tres vnus, et idem numero dominus eſſe poſſit; niſi eos dicas, eandem poteſtatem, idem imperium habere: quae tamen poteſtas nunquam efficiet, vt tres illi numero, vnus tantum homo ſit." In ſequentibus varia blaſphema in Trinitatis myſterium eructat, quae exſcribere exhorreſcimus. Adeo enim pungens eius eſt dictio, quam vix vllius Antitrinitarii. Non igitur iniquum Geverh. Elmenhorstivs tuliſſe videtur iudicium, quod ab orbe condito ex orci faucibus, nullum illo ſcripto Dvdithii ad Lasicivm, prodierit peſtilentius. *Vid.* Crenivs l. c. P. II. p. 145. De occaſione,

ſione, argumento et hiſtoria hujus epiſtolae, eiusque mutilatione in *Biblioth.* FF. PP. plura habet SCHWARZIVS l. c. §. 48. p. 111. ſeqq. Quam noxia et diris plena eadem ſit, ex GISBERTI VOETII *Exercitat. de prognoſticis Cometarum* repetitum legitur in THOM. CRENII l. c. p. 142. In IOS. SIMLERI *Bibliotheca*, p. 389. legimus: Io. LASICIVM errores nouorum Samaſathenianorum et Arianorum lingua Polonica erudite et ſolide confutaſſe, et de eadem controuerſia ad ANDR. DVDITHIVM latine ſcripſiſſe.

Secunda fol. 515. IOANNI WOLPHIO, *Tigurinae eccleſiae miniſtro*, data *Cracouiae* ipſo die Pentecoſtes (29. *Maii*) a. 1569. Tractatur in eadem quaeſtio: *Vbi vera et Catholica Ieſu Chriſti Eccleſia inuenienda ſit. Vid. Obſeru. Hal.* l. c. §. 26. p. 372. Prodiit illa cum *Wolphii* et *Bezae* epiſtolis a. 1610. peculiari ſcripto, cui plenus titulus eſt: *Quaeſtio, vbi vera et catholica Ieſu Chriſti eccleſia inuenienda ſit. Abs* ANDREA DVDITHIO *oratore caeſareo olim* IOANNI WOLPHIO, et THEODORO BEZAE *per epiſtolam propoſita: et horum ad eandem ſolidiſſimae reſponſiones. Quarum illa de nouo prodit; hae emendatiores: ſtudio* IO. RVDOLPHI LAVATERI, TIGVRINI. *Hanouiae, typis* THOMAE VILLERIANI: *impenſis vero* CONRADI BIERMANNI *et conſort.* MDCX. 8. pagg. 110. DVDITHII epiſtola, quae poſt dedicationem LAVATERI, CONRADO BIERMANN ſcriptam, primum locum occupat, reſponſoria eſt ad WOLPHII epiſtolam, per CHRISTOPH. THRECIVM DVDITHIO exhibitam, qua ille hunc, ad coetum reformatum inuitauit, illiusque de eodem iudicium ſibi expetiit. DVDITHIVS WOLPHIO mentem ſuam ancipitem declarat, ſignificatque acerbiſſimas controuerſias, ſpiritumque

que perſequutionis, quae hactenus in coetibus a papatu ſeparatis animaduertiſſet, ſibi maximo adhuc eſſe impedimento, quo minus ad eorum communionem accedere poſſit. Hanc excipit Wolphii reſponſio, ſcripta *Tiguri* d. 26. Aug. 1570. et tandem Bezae litterae ad Dvdithivm, Geneuae, d. 18. Iunii 1570. de eodem argumento concinnatae. Hae Bezae litterae in huius *epiſtolis theol. Geneuae* 1573. 8. editis, primum locum p. 1 - 23. occupant, in quibus titubantem Dvdithii animum confirmare, ac maxime heluetticam confeſſionem commendare ſtudet; praeterea vero ſuum coetum, de ſuppliciis, a Serveto et Valent. Gentile ſumtis, et de hoſpitalitate Ochino et Io. a Lasco denegata, quantum poteſt, excuſat, magiſtratumque in hiſce omnibus iuſta edixiſſe iudicia defendit. Quod iſto iam tempore, Dvdithii ad Antitrinitariorum partes propenſio Bezae non ignota fuerit, tota comprobat epiſtola, cui l. c. p. 23. ita finem facit: "Haec habui — — quae reſponderem, non in Dvdithivm, cuius ego pietatem, eruditionem, elegantiſſimum ingenium, amo et obſeruo; ſed ad Dvdithivm, cuius ſolitudine adficior: quem ab illis perditis paulatim in auia abduci — — noctes iam et dies non ſine magno moerore cogito. — — — Dominus te totamque familiam ab omni malo, ac praeſertim a daemoniis meridianis iſtic obambulantibus cuſtodiat." Vterque et Wolphivs et Beza ad obiectiones Dvdithii reſpondent, et obſtacula, quae ipſius acceſſum ad reformatam eccleſiam adhuc remorabantur, remouere allaborant, quo tamen ſtudio fruſtrati ſunt. *Vid.* Schwarzivs l. c. p. 98 - 108. Cum vero Lavatervs, quae ad Bezae epiſtolam Dvdithivs regeſſit, operi huic

non adiunxerit, hoc vtique imperfectum cenſendum eſt. Ita inter alia ad WOLPHIVM: "Illud abs te peto, vt ſi poſthac ad me ſcribere voles, ambitioſos illos Epiſcopatus titulos abiicias. Si neſcis, illud ego nomen et functionem cum veſte ſimul exui, et omni me dignitate ſponte abdicaui, vt in otio et litteris viuerem. — — — Magno equidem et forti animo extra Romanae eccleſiae caſtra pedem extuli. Sed illud diſſimulare nolo, ex omnibus aduerſis rebus, nihil mihi ita acerbum accidere poſſe, quod eum dolorem aequare poſſit, quem capere ſoleo, quoties animo repeto, quam multae, quam pugnaces, quam aduerſariae ſint tum alibi, tum in hoc regno, eccleſiae, quae tamen reformatae vocari et haberi volunt. — — Niſi Deus lucem a tenebris diſcriminet, in eam perturbationem confuſionemque religio adducetur, vt non ſit, cur quiſpiam bonus vir, viuere amplius velit. Quae enim vita ſine certo Dei cultu iucunda eſſe queat? Vbi quaeſo eſt vinculum illud, quod a Seruatore noſtro relictum Teſtamento, animos conſociare et firmiſſimo nexu continere debuit? Vbi illa eſt eccleſiae vnitas, quae tanquam acies ordinata, inferorum portas et haereticorum regnum euertere poſſit? — — — Deum immortalem, in quo tandem religionis capite congruunt inter ſe eccleſiae, quae Romano Pontifici bellum indixerunt? A capite ad calcem ſi percurras omnia, nihil propemodum reperias, ab vno affirmari, quod alter ſtatim non impium eſſe clamitet. — — Quum omnia diligenter perpendo, nulla fere in re Pontificis aduerſarios ſecum conuenire, quam in oppugnando Pontificatu animaduerto. — — — Quaeſo a te, *Clariſſime vir*, poſt SERVETVM exuſtum, poſt GENTILEM capitis ſup-

ſupplicio affectum, poſt multos alios ob religionem trucidatos, poſt OCHINVM, veſtra iſta vrbe indicta cauſſa, hyeme acri, depreſſa iam aetate ſenem, cum vxore et liberis eiectum, poſt LASCVM item, cum ſua illa peregrinorum ecclesia, quam in Anglia collegerat, maximis frigoribus, ab Euangelicis, apud quos hoſpitium quaerebat, cum hyems deſaeuiret, immaniter, omnibus fere, ad quas appellebat, ciuitatibus excluſum aut pulſum: poſt alia huius generis multa, quae ſane a chriſtiana charitate aliena videntur eſſe, obſecro te, qua fronte poſthac Pontificiis tyrannidem obiiciemus? quomodo illius crudelitati inſultabimus? Vſurpabimusne illud amplius, *ſinite eos creſcere, vsque ad tempus meſſis?* Dicemusne *arma noſtra ſpiritualia, non carnalia eſſe?* Iactabimusne amplius, fidem cogi non oportere, libertatem conſcientiis permittendam eſſe. — — Immodice eloquentiam, quae plane nulla eſt, in orationibus meis delaudas, me vero earum iam et pudet, et profecto etiam poenitet. — — Vale, et meis verbis BVLLINGERVM, RVDOLPHVM GVALTERVM, LAVATERVM, atque alios ſymmiſtas tuos, viros doctiſſimos et eloquentiſſimos officioſe ſaluta, et haec omnia in optimam partem accipe, meque mutuo ama."

Tertia, *fol.* 516. THEODORO BEZAE, *Geneuenſis eccleſiae primario miniſtro*, ſcripta *Cracouiae. Calend. Auguſti* 1570. in qua diſputatur, an eccleſiae nomen ſoli reformatae conueniat. Prodiit haec *Heidelbergae* a. 1593. 8. eſtque eadem, cum illa, quam SANDIVS l. c. p. 63. et iterum tanquam ab hac diuerſam p. 64. ita allegat: *Epiſtola, de haereticis non perſequendis et capitali ſupplicio afficiendis*, *Chriſtlingae* 1584. 8. Prodiit enim haec DVDITHII reſponſio, ad BEZAE epi-

 ſtolam

ſtolam datam 18. Iunii paulo ante memoratam, cum MINI CELSI SENENSIS libro, *de haereticis capitali ſupplicio non adficiendis.* Epiſtolae huius haec ſunt palmaria momenta: "Varie affectus ſum litteris tuis, quas mihi VENTVRINVS veſter attulit: in quibus ipſis multa ſunt abs te, praeclare ſcripta, non pauca etiam paulo vehementius in me contorta ſpicula: quae tamen ita iacis, vt videri velis, alio direxiſſe. Patere obſecro, vt mihi bona tua venia liceat fuſius, eadem, qua tu in me vſus es libertate, reſpondere. Neque exiſtimes tamen contentionis ſtudio incenſum me tibi moleſtiam afferre, ſed diſcendi cupiditate inflammatum, laborem docendi imponere voluiſſe. Si igitur tu non grauate ſuſcipies, vt confido, facies certe officio tuo conuenienter, quod te admonet, vt omnia fias omnibus, et cuilibet petenti fidei tuae rationem reddas, neque magna tua humanitate et bonitate, quicquam alienum committes. Sed rogo te, aequo animo mihi, vt animum accommodes, et in reſponſione omnem orationis acerbitatem remoueas. Pigmenta illa, quae in VESTPHALVM, in HESHVSIVM, in CASTELLIONEM et alios profudiſti, cum ſuis myrotheciis nunc miſſa facito. Non recuſo tamen interim, vt errorem mihi demonſtres, quin etiam vehementer peto, ſed placidum atque amicum te mihi ducem praebe: ne ſi aſperius mecum egeris, et pugnis atque adeo calcibus, vt vos ſoletis, in viam me retrahere velis, ſuſpicionem mihi commoueas, non eſſe te boni illius paſtoris alumnum, qui aberrantem a grege ouiculam, ſollicito animo quaeſitam abiit, inuentam in humeros ſuos amantiſſime ſuſtulit, leniſſime reportatam ad caeteras aggregauit. — — Sed doleo, me nondum ex hac medi-

medicina, quam mihi ſtudioſe concinnaſti, eum fructum percipere, quem tu promittis, et accepturum me eſſe confidis. Nondum enim doloris et dubitationis fibras omnes euulſiſti, altius nimirum radices hoc malum egit, quam tu putas. Quod equidem confiteri dubitarem, ſi ſimulate potius, quam vere agere vellem." In ſequentibus haud pauca adfert, de certaminibus in eccleſiis, quae papatui valedixerunt, agitatis; quibus propoſitis inquit: "Haec cum ita ſint, adhuc ne inepte me facere dices, qui nondum oculis eccleſiam cernam? Quae de STANCHARO ſubiicis, intelligo. At ille mutusne tibi videtur? Quomodo veſtrates theologos excipit? Certe, ſi eius ſcripta legere potuiſti, cum *Arianis*, *Samoſatenianis*, *Ebionitis* et neſcio quibus non haereticis, iam olim, vt tu ſcribis, damnatis, vos conſociat. Non deſunt, qui hanc illius de vobis ſententiam ſuis ſuffragiis comprobent, viri ſummi. — — Tu tua, ille ſua acriter defenditis, ſcripturarum et veterum ſcriptorum teſtimonia, vterque pro ſe vſurpabit. Quis erit inter te et illum iudex? et vt ſit aliquis, neuter veſtrum patietur, tantum enim quisque ſibi ſumit, vt ne aequalem quidem, nedum ſuperiorem ferre queat. Idem aliis quoque vſu venire videmus. Hic ego ſimplici ingenio et non magna doctrina praeditus, in cuius partes concedam? Vterque mihi ſuſpectus eſt, diiudicare tamen per tarditatem meam nequeo tu, an ille, magis veritati conſentanea ſcribat? — — An ita clam eſt, quo auctore atque impulſore SERVETVS crematus ſit, vt de eo adhuc ambigamus? Sed non ero in hac parte longior, ne tibi bilem moueam, qui hoc factum tantis viribus, tanta eloquentia libro edito defendere conatus es. — — Ac,

 quod

quod multo minus ferendum eſt, optare videris, vt *Poloni* et *Tranſyluani*, pulcherrimum ſcilicet, ac Chriſtiano nomine digniſſimum hoc veſtrum inſtitutum imitentur: quod Deus omen auertat! Non erunt, mihi crede, ita immites, neque ita impudentes, vt hoc ſibi faciendum exiſtiment. — — — Haec habui, *doctiſſime* BEZA, quae ad longam tuam epiſtolam reſpondenti, in mentem venerunt, vt intelligeres, non ita leues eſſe rationes, quibus adducor, vt amplius etiam mihi quaerendam exiſtimem, ad quam potiſſimum eccleſiam me applicem. Ac ſane ingenue tibi affirmo, me nondum conſtitutum habere, quid conſilii capere debeam. Deum tantum ſupplex oro, vt mihi viam commonſtret, neque a via certa abduci patiatur." *Vid.* SCHWARZIVS l. c. p. 99. 104. et 141.

Quarta, *fol.* 521. PETRO MELIO, *Paſtori Debrecinenſi in Hungaria*, ſcripta *Cracouiae* d. 30. Ianuarii 1571.

Quinta, *fol.* 522. PETRO MELIO, *Praeconi Deobreocheonienſi*, *Cracou.* d. 22. Septembr. 1571. Argumentum paulo ante p. 282. exhibuimus.

Sexta, *fol.* 523. THEODORO BEZAE VEZELIO, *Geneuenſis eccleſiae primario Eccleſiaſti.* Epiſtolae huius finis deſideratur, proinde quoque locus et tempus ſcriptionis; niſi quod in genere DVDITHIVS tempus his verbis ſignificauerit: Annus eſt et eo amplius, quum ad te ſcripſi. Inde colligimus a. 1571. vel 72. non autem 1569. quod *Schwarzius* l. c. p. 163. putauit, nec poſt annum 1582. quod *Sandius* perhibet, ſcriptam eſſe. Eadem haec eſt epiſtola, quam SANDIVS l. c. p. 63. ita recenſet: *Ep. ad* THEOD. BEZAM, *Vezelium*, *in qua Confeſſionem fidei ſuae de Deo P. F. et Sp. S. proponit,*

ponit, et Athanaſii ſymbolum caſtigat. Hanc in Biblioth. FF. PP. eſſe mutilatam et adulteratam Schwarzivs monſtrauit, l. c. p. 62. et p. 160. Haec fortaſſis notatur epiſtola per ſtatutum conſeſſus Raſzcouienſis, quo Stan. Lvbieniecio iniungebatur, vt epiſtolam Dvdithii ex autographo deſcriptam, Ionae Schlichtingio traderet, vna cum ep. Theod. Bezae ad illum ſcripta. Dubitanti, an Dvdithivs vmquam fuerit Antitrinitarius, epiſtola haec ſola omne dubium eximere poteſt.

Septima, fol. 530. Iosiae Simlero et Ioanni Wolphio, *Theologis Tigurinis Cracouiae* d. 7. menſis Iulii 1572. *Vid. Schwarzius*, §. 44. p. 103. et Bavmgartenii *Recenſio libb. memorab.* T. VI. p. 115. Eſt modeſta reſponſio ad Wolphii epiſtolam VII. Kal. Septemb. 1570. datam, cui pro humanitate gratias agit, et aduerſus perſequutores diſſidentium in religione pugnat.

Octaua, fol. 532. Petro Carolino *Concionatori Varadienſi, Cracouiae Calend. Sextilis* 1572. Eſt haec reſponſoria ad Carolini epiſtolam datam 1572. 12. *Kal. Quinctil.* qua iram et animum *Dudithii* erga Pet. Melivm exacerbatum mitigare ſtuduit, ſed irrito ſucceſſu. *Vid.* Schwarzivs l. c. p. 119. Inter alia ita in hac epiſtola Dvdithivs inquit: "Ego certe eo ſum animo, vt cupiam quidem ſummam in eccleſia de rebus omnibus animorum conſenſionem eſſe, ſed quoniam id vt eueniat, ne ſperandum quidem eſt, cum haec ſemper eccleſiae fortuna fuerit, non tamen propterea inimicitias cum quoquam exercere velim, quod ex epiſtola ad Simlervm et Wolphivm intelliges, quam huic adiunxi, vt videas, quem animum geram, et quid in hoc *de Trinitate, philoſophico potius, quam*

 Chri-

Chriſtiano dogmate ſequar. Eundem erga me tuum, qui meus in te eſt, animum eſſe, inprimis cupio. Ac non in me ſolum, ſed in omnes te ita affectum eſſe, humanitatis ac pietatis tuae fuerit. Ac non propterea quendam odiſſe velis, quod adduci non poteſt, vt tecum vnum in Trinitate, atque eundem in vnitate, trinum eſſe Deum confiteatur: ne tibi tam iniquum in conſcientias alienas dominatum vſurpes. — — — Non potes ignorare — — tricipitem aut tergeminum hunc Deum, quem ignorarunt Apoſtoli et tota illa orthodoxa eccleſia, in Monachorum et qui e philoſophicis gymnaſiis in Chriſtianam ſcholam inundarunt, ſacrificorum officinis fuiſſe fabricatum, quem tam vario, tam diſſimili habitu ornatum in ſcenam producunt, vt vel ex ipſo adſpectu fucus pateat. etc."

13. *Epiſtola ad* CHRISTOPH. THRECIVM, *ſcholae Cracovienſis rectorem*, ſine loci ac temporis indice, circiter tamen 1571. et quidem *Cracouiae* ſcripta videtur, in *epp. praeſtantium ac eruditorum virorum Epp. Eccleſiaſt. et theologg. quae alias Remonſtrantium epiſtolae* adpellantur, *Amſtel.* 1684. et 1704. fol. N. XVI. p. 32. edita. Ita vero DVDITHIVS ad *Threcium:* "Abalienaſti a me BEZAE, SIMLERI, et aliorum animos; quorum tamen amicitiam mihi ſtudioſe conciliaueras. — — Nunquam quod ſciam te offendi; data opera abſtinui a tua conſuetudine — — eam ob cauſſam, quod viderem, te omnes odiſſe, qui non idem, quod tu, de religione et ſentiunt et loquuntur. Nunquam te odi, neque amicus eſſe deſii — — obſecro te, vt me ſcriptis tuis et ſermonibus lacerare deſinas, hominem de te nihil mali meritum.". *Vid.* SCHWARZIVS l. c. §. 47. p. 109.

14. ANDREAE DVDITHII, *viri clariſſimi, de Cometarum ſignificatione commentariolus, in quo non minus eleganter, quam docte et vere, Mathematicorum quorundam, in ea re vanitas refutatur. Addidimus* THOMAE ERASTI *eadem de re ſententiam. Baſileae, ex officina* PETRI PERNAE a. 1579. 4. pagg. 68. Hanc omnium primam editionem, IO. MICH. BRVTVS promouit, cum epiſtola dedicatoria NICOLAO MIELECZKIO, Palatino Craçouienſi ſcripta. Prodidit quidem SCHWARZIVS l. c. p. 140. tractatum hunc eodem anno 1579. a MICH. BRVTO *Cracouiae* eſſe editum, ſed hanc editionem vllibi exſtare negat VOGTIVS l. c. p. 247. *Secunda* editio inſerta eſt collectioni ſcriptorum de eodem argumento, quae haec in fronte habet verba: *De Cometis diſſertationes nouae Clariſſ. Virorum* THOM. ERASTI, ANDR. DVDITHII, MARC. SQVARCIALVPI, SYMON. GRYNAEI. *Ex officina* LEONARDI OSTENII, *ſumptibus* PETRI PERNAE, M.D.LXXX. 4. pagg. 196. et 88. Hanc in tres partes diuiſam plene recenſuit FREYTAGIVS in *Adparatu litterario*, T. III. p. 764. ſeqq. In eius *prima parte*, Num. II. occurrit: ANDREAE DVDITH. *Caeſaris Conſiliarii*, ad THOM. ERASTVM, *philoſophum et medicum clariſſimum, Profeſſorem in Academia Heidelbergenſi epiſtola, ſcripta ex ſeceſſu Paſchouiano Kal. Febr.* 1579. In *ſecunda parte* loco IV. exhibetur: ANDREAE DVDITHII, ad IOANNEM CRATONEM, *de Cometarum ſignificatione tractatus, ex ſolitudine Paſcouiana apud Morauos prid. Kal. Mart.* 1578. *Tertiam* editionem protulit ELIAS MAIOR, *Wratislauiae* 1619. 8. *Quarta* prodiit in lucem *Ienae* 1665. 4. et *quinta* denique *Vltraiecti* 1665. 4. cui IO. GE. GRAEVII de eodem argumento tractatio adtexta eſt.

Scripſit Dvdithivs commentariolum, a Io. Cratone inuitatus occaſione fulgentis a. 1577. ſtellae crinitae, et epiſtolam ad Thom. Erastvm, Medicum aetatis ſuae celeberrimum, atque huic ſimul Marc. Sqvarcialvpi iudicium de cometis transmiſit. Complectitur eadem haud pauca praeclara et ſolida aduerſus philoſophiam ſectariam. Negat Dvdithivs cometas cauſſas eſſe productiuas malorum, eosque lumine ſuo, vel aliis affectionibus ſingularia fata ſignificare. Ob hanc ſententiam omnibus noſtra aetate probatam, a Gisberto Voetio, *in Exercitat. de prognoſticis cometarum* immerito male notatur; qui quoque commentariolum iſtum falſo Qvir. Revtero tribuit, quamuis iſte eiusdem defenſionem ſuſceperit. *Vid.* Thom. Crenivs l. c. P. II. p. 142. In epiſtola ad Thadd. Hagecivm *ab Haick*, *Wratisl.* Calend. Febr. 1581. ſcripta Dvdithivs huic grates perſoluit, quod ex peripateticorum placitis conceptam de Cometis ſententiam, ſi non penitus animo euellerit, ita tamen labefactarit, vt vix amplius conſiſtat, his verbis: "Si firma ſunt, vt eſſe videntur, quae tu magna diligentia atque artificio de duorum Cometarum, qui hoc triennio conſpecti ſunt, locis ſublimioribus, quam vbi luna fertur, diſſeris, atque adeo demonſtras, quid iam obſecro cauſſae ſupereſt, cur accenſos ex fumoſis halitibus ignes eſſe, Aristotelem ſequuti contendamus? Quid enim? Etiam ne lunae atque aliorum planetarum orbes transuolare exhalationes illas nugabimur? etc." Praemiſſa haec eſt epiſtola ſcripto, quod *Gorlicii* in lucem prodiit, hoc titulo: Thaddaei Hagecii *ab Hayck, Apodixis phyſica et mathematica de cometis tum in genere, tum inprimis de eo, qui proxime elapſo anno LXXX.*

LXXX. in confinio fere Mercurii et Veneris effulſit, et plus minus LXXVI. dies durauit. Ad Generoſum et Ampliſſimum virum Dn. ANDREAM DVDITHIVM, *Caeſaris Conſiliarium.* 4. *Vid.* infra tit. *Squarcialupus.* THOM. ERASTVS in epiſtola *Petro Monauio* 4. Sept. 1579. ſcripta et inſerta illius *Diſputationibus et epiſtolis medicinalibus*, *Tiguri* 1595. 4. p. 13. b. haec ſcribit: Quae deſideras in Commentariolo de cometarum ſignificationibus, reperies fuſe expoſita in diſputatione integra, de cometarum ortu, natura, cauſſis, efficientia. —— Coegit me fere vir maximus, ANDR. DVDITHIVS: ac fuit *Ariſtoteles* in cauſſa iuſta et defendendus et declarandus.

15. *Notae duplices in* FAVSTI SOCINI *diſputationem de Baptiſmo aquae*; quae vna cum libro *Socini* impreſſae ſunt *Racouiae* a. 1613. 8. *Vid.* ſub F. SOCINO. Inſertae quoque *Bibliothecae* FF. PP. T. I. p. 738-748. A *Dudithio* concinnatas eas eſſe, negat SCHWARZIVS l. c. p. 123. et a *Reutero* profectas eſſe adfirmat, prouocans ad teſtimonium MELCH. ADAMI, et ad ocularem adſpectum. DVDITHIVM vero illarum eſſe auctorem SOCINVS ipſe omnium optime ſcire potuit, qui in reſponſione ad easdem DVDITHIVM literis initialibus adpellat. Fortaſſis tamen notae poſteriores REVTERVM, auctorem habent.

16. *Ep. ad* REINERVM REINECCIVM, ſcripta *Wratisl.* d. 12. Septembr. a. 1581. edita in *libro epiſtolarum hiſtoricarum* ad REVNERVM REINECCIVM, per annos XVI. ſcriptarum. *Helmſtadii* 1583. fol. p. 35. b. De eius argumento *vid.* SCHWARZIVS l. c. p. 85. DVDITHII epiſtola ad IO. METELLVM *Sequanum*, ſcripta *Wratis-*

lauiae

lauia d. 8. Maii 1580. inſerta eſt Offenbacenſi collectioni QVIR. REVTERI. *Vid.* SCHWARZIVS l. c. p. 68.

17. *Ep. propemptica, in* REVTERI *libellum, amicorum memoriae conſecratum, adſcripta* die 13. Iunii 1582. Exhibetur illa in MELCH. ADAMI *vita* REVTERI, *in vit. germ. Theol.* p. 391.

18. *Trecentas circiter autographas* DVDITHII *epiſtolas Wratislauiae in Bibliotheca Eliſabethana* adhuc ſeruari LAVTERBACHIVS l. c. p. 240. teſtis oculatus tradidit. STIEFFIVS vero non multum eas centenarium numerum ſuperare teſtatur. Continentur iſtae in theſauro epiſtolico MSC. qui in eadem Bibliotheca decem Voluminibus ſeruatur; quorum duo DVDITHII epiſtolas exhibent.

19. Ab his DVDITHII epiſtolis, ad Sileſiacos et Wratislauienſes maxima ex parte et *Wratislauiae*, teſte STIEFFIO ſcriptis, diuerſae ſine dubio ſunt, quarum LINGELSHEMIVS in epiſtola ad SCIP. GENTILEM, *Altorphium Heidelberga* d. 19. Februarii a. 1607. ſcripta, apud CRENIVM l. c. P. II. p. 153. mentionem fecit, his verbis: "Epiſtolas, quas habet PRAETORIVS, a DVDITHIO innumeras, perire nolim. —— Ego ſatis grandem earum numerum obtinui, et editionem molior, ſi ipſe (PRAETORIVS) aliique iuuent. Solitus eſt enim diuinus ille vir per epiſtolas tractare quaeſtiones, conſideratione valde dignas, et ea ratione ſcribendi vſus eſt, quam ego rectiſſimam iudico, et iuuentuti ad imitationem proponendam."

20. *Epiſtola ad* SAL. GESNERVM, *S. Th. Doct. et Prof. in Acad. Witteb.* ſcripta Breslae a. 1588. d. 20. Iulii et praemiſſa huius *Commentario* in M. T. CICERONIS librum *de Fato*. Inchoauit GESNERVS, cum Paedagogus libe-

liberorum Dvdithii per aliquod tempus circa a. 1583. et 84. Wratislauiae eſſet, commentarium hunc, ad quem publicandum a Dvdithio quoque ſaepius excitatus eſt. Non tamen illum Dvdithio dicauit, quod *Celeb.* Schwarzivs l. c. p. 89. putauit, cum quinquennio poſt illius obitum a. 1594. *Witebergae* lucem adſpexerit Commentarius Gesneri, adſcriptusque ab eodem ſit *Nobili et Magnifico Dn.* Abrahamo Ienkwicio *a Goldſchmieden, - - - inclytae Reipubl. Wratislauienſis Capitaneo.* In hac ipſa dedicatione, ſcripta *Witeb. Kal. Iunii* 1594. poſt longam tractationem de praeſtantia et difficultate argumenti in libro expoſiti, rationes exponit, cur hunc Ienkwicio dicauerit, inſimulque Dvdithii mentionem facit, his verbis: "Si cui gratiam debeo, veſtrae me illam, et quidem immortalem, Reipublicae debere et agnoſco et ingenue fateor. Siquidem in veſtra vrbe et ſchola a puero educatus et ad litterarum ſtudia aſſuefactus ſum. Accedit deinde illud, quod hic libellus intra moenia veſtra natus eſt. Cuius ergo patrocinio tutior in publicum exiret, quam quorum auſpiciis lucem aſpexit? Sed maxime omnium me mouit, quod non dubito, memoriam illuſtris viri, *Domini* Dvdithii, Magnificentiae veſtrae et bene noti et ſincere amici, non iniucundam fore. Delectat enim bonos viros veterum amicorum honorifica recordatio. Eam vero renouare commodius non potui, quam ſi hoc ipſum, quod *Domini* Dvdithii erat, illo haud inuito Magnificentiae veſtrae traderem, eamque beneuolentiam et amorem, quo ille viuus me complectebatur, mihi meoque libello de Magnificentia veſtra polliceor."

Epiſtolam hanc dedicatoriam, p. C. excipit Dv-

DITHII epiſtola, ad GESNERVM, quae ita incipit: "Excellentiſſime et chariſſime amice, tanquam fili S. P. Inſtitueram ad te ſcribere eo ipſo tempore, cum litteras tuas mihi frater tuus reddidit. Mirabar enim, quid eſſet, quod tam diu ſileres: et ſane dubitabam, ne quid aduerſi tibi accidiſſet. Quare hoc quoque nomine pergrata mihi tua epiſtola accidit, quae me hac ſolicitudine liberauit. Non miror commentarium tuum creſcere. Quid enim ad eam tractationem requiri poteſt, quod tibi non ſuppetat abunde? etc."

21. *Epiſtola ad* IVSTVM LIPSIVM. *Wratiſl.* 17. *Martii* 1584. Legitur haec in I. LIPSII *Epp. ſelectis*, *Cent.* I. *Francof.* 1590. N. XCI. p. 149. et inter I. LIPSII *epiſtolarum*, *quae in centuriis non exſtant*, *decades XVIII. Harderuici* 1621. 8. et in Decadibus VI. epiſtolarum LIPSII praetermiſſarum, *Offenbachii* 1610. 8. Reſponſio *Lipſii* reperitur in huius Epp. ſelect. Cent. I. ep. XCII. p. 151. *Lipſius*, qui non facile alios laudabat, cum encomio DVDITHII mentionem fecit Cent. I. *ep.* 54. ad ABRAH. ORTELIVM *ep.* 75. ad IOACH. CAMERARIVM Cent. II. *ep.* 82. ad *Monauium*. Alia *Dudithii* ad eundem epiſtola ſcripta *Wratiſl. Calend. Martii* 1587. in PETRI BVRMANNI *ſylloge epiſtolarum, a viris illuſtribus ſcriptarum*, T. I. ep. CCXIV. p. 215, ſeqq. reperitur.

22. *Epiſtola ad* SIM. SIMONIVM, ſcripta *Wratiſlauia* 12. Iul. 1585. Fragmentum eius inſertum eſt in SIMONII SIMONIO *Supplice ad incomparabilem virum etc.* fol. M. 3.

23. *Epiſtolae tres ad* IOANNEM PRAETORIVM, *Ioachimicum*, *ſcriptae*, prior *Brzeznicia* 1. *Febr.* 1572. altera *Gorca* 29. *Dec.* 1585. tertia *Bresla* 21. *Febr.* 1589. (propridie diei emortualis DVDITHII.) *Editae ſunt a*

SIGISM.

SIGISM. IAC. APINO, in *Vitis Profeſſorum Philoſ. in Acad. Altorf.* p. 25. ſeqq. *Vid.* SCHWARZIVS l. c. p. 94. et 143.

24. *Epiſtolae XXXVIII. medicinales, partim ex Paſcouiano, partim Wratislauia; ad* WENCESL. RAPHANVM *XIX. ad* LAVR. SCHOLZIVM *I. dat.* 1577. 21. *Nouemb. ad* PETR. MONAVIVM *XVIII. ſcriptae.* Leguntur hae inſertae operi LAVRENTII SCHOLZII a ROSENAV, ſub hoc titulo diuulgato: *Epiſtolarum, philoſophicarum, medicinalium ac Chymicarum, a ſummis noſtrae aetatis Philoſophis ac Medicis exaratarum volumen. Francof.* 1598. *fol.* et *Hanouiae* 1619. *fol.* p. 20-67. Ex his epiſtolis abunde colligitur, quanto DVDITHIVS deſiderio accenſus fuerit, in Phyſicis ac Medica ſcientia vlteriores capere profectus.

25. Plures DVDITHIVM ad F. SOCINVM ſcripſiſſe litteras, easque lingua Italica, patet, ex huius ad illum epiſtolis IV. ex Italico in latinum conuerſis a *M. R. H.* (qui MARTINVS RVARVS HOLSATVS eſt) *Racouiae, ex officina Sternaciana*, a. 1635. 8. pl. 5. de quo opere ſub F. SOCINO, et ex SANDII relatione p. 64. qui quoque notauit plures ad varios Mſptas exſtitiſſe. (*)

26.

(*) Virorum celebrium ad DVDITHIVM epiſtolae, exſtant in collectionibus et theſauris huius generis epiſtolicis, hinc et inde inſertis. Ita e. g. Plures MANVTII ad DVDITHIVM ſcriptae, in illius epp. L. IV. et VI. reperiuntur. In IO. MICH. BRVTI, *ſelectarum Epiſtolarum libris quinque* Cracouiae, Typis *Andreae Petricouii*, a. 1583. 8. editis, L. IV. fol. 140-166. octo longiores ad A. DVDITHIVM epiſtolae inueniuntur, huius laudibus plenae. BRVTVM hunc Regis Poloniae hiſtoricum fuiſſe, ex oda fol. 188. patet, quam ad eundem PAVLVS MELISSVS, *Comes Palat. et Eq. ciuis Romanus* Noribergae, menſe Septembri a. 1581. ſcripſit. Praedicat BRVTVS l. c. in epiſtola ad GASPAREM BECHESIVM, *Cracou.* 18. Kal. Febr. 1578. ſcripta, p. 78. DVDITHIVM, qui ipſi in deſcribendis rebus Pannonicis adiumenti haud parum praeſtiterit his verbis:

" *Vnus*

26. Francisci Vicomercati *commentarii in meteorologica* Aristotelis. *Pariſ.* 1556. *fol.* et *Venet.* 1565. Concinnauit Vicomercatvs, Dvdithii, Lutetiis operam nauantis litteris, praeceptor in ſtudio philoſophico, hoſce commentarios, quos Dvdithivs ab auctore rogatus in ſtylo et dicendi elegantia emendauit. Quae vero opera tanti non aeſtimanda, vt Dvdithio potius, quam Vicomercato opus hoc ſit tribuendum; imo potius hoc ex ſcriptorum *Dudithii* catalogo expungendum eſſe, recte iudicat Schwarzivs l. c. p. 137.

27. *Poëmata a* Sandio *aliisque* Dvdithio tribuuntur, et T. II. *Deliciarum poëtarum germaniae* inſerta traduntur. Sed Schwarzio diligentiſſimo vitae et ſcriptorum Dvdithii ſcrutatori, nihil ab ipſo, ligata oratione diuulgatum videre contigit, praeter duo epigrammata, quorum *alterum* Angelo Caninio, gratus diſcipulus ſcripſit, et huius libro *de graecis Grammati-*

" *Vnus mihi vir idem ampliſſimus et cupidus inprimis patriae illuſtrandae multa* A. Dvdithivs *ſubminiſtrauit.*" Sunt et nonnullae epiſtolae ad Io. Cratonem a *Crafftheim*, ad Martinvm Bersevicaevm *Eq.* ad Iac. Monavivm, Pavlvm Givlanvm, aliosque in hoc opere a Brvto ſcriptae, in quibus frequens Dvdithii occurrit mentio. Inter amicos, cum quibus *Dudithius* commercium epiſtolicum habuit, Nicasivs quoque Ellebodivs fuit, qui in epiſtola *Patauii* 20. April. 1571. ita ad *Adrianum van der Myle*, Venetiis commorantem ſcripſit: *Duditius* abhinc aliquot menſes me rogarat, vt curarem ſibi deſcribenda *Diophanti* ἀριθμητικά. Sumſi a *Pinello Diophantum* et *Duditio* exſcribendum curaui, ſimulans tamen mihi deſcribi, quoniam Dvditii nomen vt ſcis, odioſum eſt: duxit enim vxorem, cum eſſet Epiſcopus etc. *Vid. Illuſtr. et Clar. Virorum Epp. etc. Lugd. Bat.* 1617. 8. p. 561. In Nic. Revsneri *emblematibus etc.* (Francof. 1581.) Emblema XXII. libri I. p. 30. ſcriptum eſt ad *Andr. Duditium*, Senatorem et oratorem caeſareum. In Operibus Hier. Zanchii T. VIII. fol. 131. huius ad Dvdithivm exſtat epiſtola, de vera eccleſia, ſcripta ſine anni et diei ſignificatione; et f. 396. illius ad eundem ſcripta *Heidelbergae* d. 11. Septbr 1574. qua Zanchivs gaudium ſuum declarat, certior factus a Threcio, Dvdithivm de Chriſti perſona orthodoxe ſentire.

maticis, praefixum legitur; *alterum* coniugi ſuae morti vicinus reliquit, quae ipſa in *delic. poët. german.* fruſtra quaeſuntur. Quando SANDIVS l. c. de poëmatibus DVDITHII narrat, eadem permiſſa eſſe in *Indice Hiſpanico expurgatorio;* idem index monſtrat, tantum innui NATHAN. CHYTRAEI *poëmata in* DVDITHIVM, quae *Tom. II. delic. poët. germ.* inſerta ſunt.

28. *Ex epiſtola* 18. MANVTII L. IV. colligitur, quod DVDITHIVS *illuſtrationes in librum* DEMETRII *de interpretatione* concinnare inchoauerit, mentem vero poſtea mutauerit. Eundem LONGINI opus *de ſublimi*, in latinum ſermonem e graeco transtuliſſe, STIEFFIVS p. 62. notauit; qui vero liber nunquam lucem vidit. Plures quoque illum verſiones tentaſſe, REVTERVS, BVDDEVS, et SCHWARZIVS obſeruarunt, quarum vero nulla typis exſcripta. Meditatum quoque eſſe opus aduerſus *Atheiſmum*, ex *F. Socini* epiſtola 2. ad eundem, ex allegata verſione et editione *Ruari* p. 20. colligimus. Ita vero de eodem tum temporis nondum abſoluto in anteceſſum iudicat SOCINVS: "Quo opere, quod contra Atheiſmum meditaris, procul dubio vere eum te eſſe, qui es, palam facies, hoc eſt, virum, rara doctrina atque ingenio ſingulari praeditum, ſi argumentis ex Philoſophia depromptis aduerſarios conſtrinxeris, et ad id, quod aſſeris, confitendum adegeris, praeſertim quod ad praemia et poenas attinet. Deus tibi id fortunet: ego quidem tanto illius deſiderio, non modo teneor, ſed paene dicam, torqueor, vt nullius rei umquam magis." Sed in epiſtola 3. ad eundem d. IV. Id. *Iunii* a. 1582. ſcripta, l. c. p. 49. vehementer dolet, cogitationem ſtringendi calamum contra Atheiſmum in DVDITHIO refrixiſſe.

29. Allegatio SANDII p. 63. his verbis: *Epiſtolae eius quaedam inter* MANVTII, *ui fallor (ſcribitur in Bibliotheca Gesneriana) epiſtolas leguntur;* fundamento deſtituta videtur. Exſcripta illa eſt ex CASP. FRISII *Epit. Biblioth. Gesnerianae*, p. 43. Antiquiſſimam equidem epiſtolarum MANVTII editionem non vidimus. In iis, quae illam exceperunt, nullae *Dudithii* ad *Manutium* ſcriptae occurrunt; imo in epiſtolis ad DVDITHIVM datis, et MANVTII epiſtolis inſertis, nomen adeo DVDITHII exſcriptum non reperitur, quod in editione, quae prodiit *Colon:* apud PETR. HORST 1581. 8. iam obſeruauimus. In editione a IO. GOTTL. KRAVSENIO, *Lipſ.* 1720. 8. in lucem emiſſa, DVDITHII nomen ex antiquiſſimis editionibus reſtitutum eſt.

NICOLAVS DüMLERVS.

Norimbergenſis, honeſtis, at mediocri ſorte parentibus, opificibus nimirum, ſub finem ſaec. XVI. natus, in Academiam patriam Altorphinam 1608. conceſſit. A *Ioach. Peuſchelio*, *Ge. Richtero* et *Mart. Ruaro* a veritate abductus, ipſe poſtea ſuſceptum errorem tuitus, nec in rectam viam ſe reduci paſſus eſt; imo inter complices Socinianismi Altorphini, promouendo huic inſignem operam nauauit. Hoc palam facto, docentibus meliora acerrime in diſputando reſtitit, atque ex Academia patriaque contra fidem datam aufugit, quae ſingulatim *Zeltnerus* l. c. p. 203. ſeqq. expoſuit. Quanto eum *Ruarus* amore amplexus fuerit, carmen loquitur, ab hoc in illius laudem concinnatum l. c. p. 205. quem etiam in epiſtolis ſuis tenero adfectu ſemper proſequutus eſt. Fata *Dümleri* poſt diſceſſum e patria, ex ipſius ad *Ruarum* epiſtola, in Epp. *Ruari*, Cent. II. N. 22. l. c. p. 500. cognoſcimus.

Ex

Ex *Actis MSSCC. Synod.* diſcimus, eum a. 1618. in Synodo Racouienſi miniſterio eccleſiaſtico vna cum *Io. Crellio* initiatum et Meſericenſi coetui praefectum eſſe, quamvis ipſe *Bobeluicii*, haud procul Meſeritio commoraretur. Ex epiſtola allegata conſtat, eum a. 1619. adhuc in vita exſtitiſſe, eodemque loco miniſterio functum eſſe, quamuis *reuerendi viri* titulum declinaret. Ita autem ad *Ruarum:* "Omnis reuerendus eſt, qui virtutem ex animo ſectatur., Sic autem tu mihi magis reuerendus eris, quam ego, iudicio meo, vel tibi, vel aliis. - - - Vtut enim munus meum a tuo, quod nunc geris, ſit diuerſum, diuerſitas tamen illa adparens tantum eſt, non vera, ſi accurate rem perpendas. Ego doceo homines pro virili mea, viam veritatis, tempore et loco certo; tu idem facis - - per occaſionem. Quid igitur erit, ſi titulis diuerſi eſſe velimus, qui amore, qui fide, qui vocatione idem ſumus." Non multo poſt, quam *Ruarus* e peregrinatione rediit, obiiſſe *Dümlerum*, coniicit *Zeltnerus*, quod altum deinceps in epiſtolis quibuscunque de eodem obſeruetur ſilentium. Praeter *confeſſionem*, inſertam apud *Zeltn.* l. c. p. 1119-1136. nullum *Dümleri* ſcriptum *Zeltnero* innotuit.

GEORGIVS DVROSCIVS.

In conſeſſu Raſzcouienſi a. 1649. ſtatutum eſt, vt coetibus Volyhinienſibus Iwanicii et Haliczanii praedicando verbum inſeruiret, quod 1650. repetitur; quo anno munus ſcribae publici eidem collatum, et *Riniouicius* ob ingraueſcentem aetatem hoc onere liberatus eſt. Eodem anno coetui *Piellae* collecto, ex decreto Synodi operam ſuam dicauit; anno vero 1652. demum miniſterio Eccl. initiatus eſt, exponentibus haec *Act. MSSCC. Synod.*

THOMAS EMLYNVS.

Dublini in Hibernia Presbyterianorum coetus miniſter, qui primum in *Socini* caſtris pugnauit, deinde vero ad *Arianorum* partes tranſiit, et propter negatam aeternam ac coeſſentialem Chriſti deitatem a. 1703. ab officio eccleſ. remotus eſt. Opera eius prodierunt ſub tit. *The Works of Mr. Thomas Emlyn*, *Londini* 1746. 8. Vol. III. Ad quasdam eius obiectiones circa locum Io. I. ven. *Semlerus* in diſſ. 1772. ſcripta, reſpondit. Plura de eodem in *Hiſt. Antitrin. Angl.*

GEORGIVS ENIEDINVS.

Tranſyluanus patria, ab oppido ad Maruſium *Enyed*, ita dictus eſt. De vitae ipſius fatis in *hiſt. Socin. Tranſylu.* expoſuimus. Librorum ipſius hoc loco commemoratio inſtituenda.

Scripta:

1. *Explicationes locorum Veteris et Noui Teſtamenti, ex quibus Trinitatis dogma ſtabiliri ſolet, Auctore* Georgio Eniedino, *Superintendente Eccleſiarum in Tranſyluania, vnum Patrem Deum, et eius Filium Ieſum Chriſtum per Spiritum ſanctum profitentium.* 1 *Cor.* 8. *At nobis quidem vnus eſt Deus, Pater ille, a quo omnia: Item vnus eſt Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia.* 4. Alph. 1. et ½. plag. ſeu pagg. 441. *dedic.* et *praef.* 6. *indic.* 13. Prima operis huius poſthumi, et quoad potiores V. et N. T. partes imperfecti editio in Tranſylvania forma 4. absque addita loci et temporis nota excuſa, ibidem prohibebatur, multaque eius exemplaria publice flammis tradita, teſte Sandio l. c. In toto

etiam

etiam imperio Germ. eius vſum eſſe interdictum, VOGTIVS narrat in *Catal. libb. rar.* p. 236. Quem exhibuimus titulus, ſecundae editioni absque die et conſule mendoſiſſime excuſae (vix enim vnica vox graeca occurrit, quae non vitioſe expreſſa ſit) praefixus eſt. Prodiit haec in *Belgio*, et quidem *Groningae* 1670. quod Io. FABRICIVS in *Hiſt. Biblioth.* P. V. p. 51. teſtatur, qui hoc loco exemplar ſuum a prelo adhuc madidum eo ipſo tempore, quo in lucem prodiit, comparaſſe ſibi ſcribit. Et haec quoque editio raro occurrens in *Biblioth. Vffenbachiana* T. I. p. 114. pretio VIII. *Imperialium* venalis expoſita eſt. Cum vero ad dignoſcenda antiquiorum Antitrinitariorum dogmata liber omnino neceſſarius ſit, hinc aliquando calamo deſcriptus in Bibliothecis reperitur.

Primae editionis dedicatio, *ampliſſimae reipublicae Claudiopolitanae* ſcripta eſt, quam editor ob merita de ENIEDINO et vniuerſa eius diſciplina, magnopere celebrat, illique tribuit, quod opus hoc, tanquam theſaurus ex auctoris ſepulchro in lucem publicam proferri a ſe potuerit. Ita autem editor de ENIEDINO: " Quid vir ille, ſi vitam fata produxiſſent, non effecturus erat? Nemo illo in concionibus habendis ſuauior: in docendo breuior, ſimul ac ſolidior: in ſcriptionibus facilior: in expediendis nodis felicior: in confutandis erroribus certior. Id quod abunde teſtantur conſcriptae ab eo conciones. Is in ipſo aetatis flore, quando in dies inclareſcere et omnium oculos in admirationem rapere coepiſſet, relicta poſteris honeſtiſſimi nominis immortali memoria, ab huius vitae malis demigrauit in beatorum conſortium." Dedicationem excipit *praefatio*, quae breui ac ſuccincta pro

Vnitariorum cauſſa apologia abſoluitur. Ita autem editor inquit: "Equidem ſcio, vt primum libellus iſte in publicum prodierit, quantos, quamque infeſtiſſimos ſit experturus hoſtes. Cuius rei cauſſa mihi nulla videtur eſſe alia, quam quod hic mundus ignorantiae tenebris aſſuetus, veritatis lucem adeo refugiat, vt eius radios ferre nequeat. — — — Nihil a nobis creditur, quod ipſi palam negare auſint. Dei patris omnipotentis creatoris coeli et terrae Filius dicitur Ieſus Chriſtus, is ſcilicet, qui de Spiritu S. conceptus ex virgine natus eſt: homo Ieſus Chriſtus, vnus ac ſolus inter Deum et homines Mediator, cuius morte nobis parta ſalus eſt, et per quem vtrique Iudaei et Graeci aditum ad Patrem habemus, cuiusque nomine Spiritu S. donati, conſignati ſumus in vitam aeternam. Haec eſt ſumma doctrinae totius noui Teſtamenti, haec noſtra fides eſt, quam conſtanter tenemus atque propugnamus. — — — Nos humanis commentis non tenemur, eaque nihil moramur: vt enim oracula ſacrarum litterarum ſint; *Faciamus hominem: et verbum, quod Deus erat, erat apud Deum: et tres ſunt, qui teſtantur:* hinc tamen extructa a Trinitariis dogmata, non niſi humanas traditiones dicimus, ac ſimpliciter reiicimus. — — Trinitatis doctrina, quoniam aut ex non bene intellecta phraſi, aut ex ambigua voce extruitur, ac ſolis perpetuisque nititur conſequentiis, facile cadit, corruitque, ſicuti libellus iſte eleganter docet."

Ad finem praefationis, quidam auctor Anonymus, qui nomen ſuum ſub litteris M. T. occultauit, (quem vero MATTHIAM THOR eſſe conſtat) ſequens Epigramma appoſuit:

Cimme-

Cimmeriis quondam tenebris et nocte ſepultum
Abdiderant hoſtes Chriſtum, Chriſtique miniſtros,
Armatis circumpoſitis dirisque ſepulchro
Militibus, liceat Chriſto quo ſurgere nunquam,
Aetherea vel luce frui: ſed gloria Chriſti
Emicuit tandem cunctis ſplendore coruſco.
Nam Deus ille Pater, ſolus qui cuncta gubernat,
Inſignes pietate viros, et acumine mentis
Inſtructos, Zeloque pio, produxit, vt atram
Detraherent oculis nubem mortalibus, ipſis,
Commentis hominum aſſuetis, ſpurcisque lacunis:
Vt ſolidam capiat laudem Deus, et ſua Chriſto
Gloria reddatur, nullo fucata veneno.
Quos inter primas partes ſibi vendicat omnes
ENNIEDII *labor eximius, qui numina trina*
Aut nihil eſſe docet, ſola aut figmenta ſophorum.
O felix aeuum, felix reſpublica, cuius,
Auſpiciis viuit defuncti poſthuma proles.

M. T.

In opere ipſo auctor S. Scr. oracula, SS. Trinitatis myſterium probantia et Vnitariorum placitis aduerſa ſecundum ordinem librorum, et ſuperſtructam illis demonſtrationem huius myſterii euertere adnititur. Specioſae aliquando ſunt eiusdem oraculorum diuinorum contorſiones, in quibus tamen recentiores coetus huius ſcriptores eum inſigni calliditate longe antecellunt. Diutius verſatur circa dicta, quae ab Orthodoxis non facile extantiora et clariora reputantur; quae autem hac in re plurimum momenti habent, et quibus maxima probandi vis et claritas ineſt, leui opera praeteriit. Veteris foederis oracula vltimo loco explicanda ſuſcepit, in quo labore vita quoque defunctus; quare

 dicta

dicta prophetica non comparent explicata. Euang[...] S. IOANNIS totius S. Scripturae librum maxime [...] rum atque ambiguum iudicat. Quantam vero [...] tiam in peruertendo eius ſenſu temerarius homo [...] buerit, ex priorum commatum explicatione ſatis [...] poteſt. Εν αρχη ENIEDINO idem eſt: *In initio* [...] *Ioannis*, ſ. etiam *in initio, quo Chriſtus docere* [...] *racula perpetrare coepit.* Ην προς τον θεον: *Deo* [...] *cognitus eique certus et in oculis eius perſpicuus* [...] Και ο λογος ην θεος, idem ipſi eſt, ac *a Deo f*[...] *et conſtitutus Deus, non autem ideo aeternus coeli*[...] *raeque creator, nec quoad naturam et eſſentiam D.* Παντα δι αυτϐ εγενετο, idem eſt, ac *omnes f*[...] *per eum conuertit.* Oraculo Chriſti *Io.* VIII. 58. h[...] adfingit ſenſum: *Hoc ipſo tempore, cum ſum M*[...] *veſter, ante* ABRAHAMVM *ſum, ac proinde ipſo pri*[...] *Quam diu enim* ABRAHAMVS *non eſt pater multar*[...] *gentium, tam diu non eſt* ABRAHAM. *Factus vero* [...] *mum eſt pater multarum gentium per Meſſiam, ac pr*[...] *inde hoc poſterior.*

Pag. 133. IRENAEVM, omnium LATINORVM patrum, quorum exſtant ſcripta, antiquiſſimum iudicat. IOANNEM ad conſcribendum Euangelium ſuum impulſum eſſe, vt CERINTHI et EBIONIS haereſin refutaret, omnino negat. Vere igitur WEISMANNVS l. c. p. 541. de ENIEDINO iudicat: "Ingenioſus et ſpecioſus, verum et audaciſſimus deprauator Theologiae de diuinitate I C. et SS. Trinitate per ſolutiones mire excogitatas locorum ſcripturae, de articulis illis agentium, et praeterea in compendioſo ſatis libro exhibitas. Scripto periculoſus atque ad ſeductionem aptiſſimus." Quant[o] in pretio hoc ENIEDINI opus Crypto-Socinianis Altorfini

ſinis fuerit, ZELTNERVS l. c. p. 208. ſignificat, "quippe qui non pigrati ſunt *Altorffiae* et *Wittebergae*, ingentem eius, ſua manu deſcribendi, ob raritatem operis, duo licet alphabeta cum dimidio complexi, laborem ſubire. Cuius etiam vſus valde frequens in cauſſa procul dubio fuit, cur in litteris tecto nomine, ne quid inuidiae citatio moueret, auctoris facta ſit mentio. Namque inſtar oraculorum, ſcripturae dictorum calumnioſas eius interpretationes inter Socinianos pleroſque veteres haberi conſueuiſſe, in vulgus notum eſt."

Non tamen omnibus Socinianis liber ſe probat. RVARVS in eodem parum firma eſſe notauit, quae (vt addit) quia nihilominus Achillea Socinianorum arma putentur, cauſam ipſam imperitis ſuſpectam reddant. Inprimis eum carpit, quod dicta de Baptismo v. g. *Matth.* XXVIII. contra Socinianorum conſuetudinem de aquae Baptismo explicet. Propter haec et alia eundem quoque SMALCIVS non obſcure reprehendit in *Praef. theſ.* FRANZII *Diſp.* X. p. 318. vbi aſſertionem ENIEDINI de loco *Matth.* XXVIII. non multum ad rem facere iudicat. *Vid.* ZELTN. l. c. p. 208. Nec recentiores Vnitarii tanti aeſtimant ENIEDINI opus. Ita enim auctor apologiae, (SAMVEL CRELLIVS) qua Vnitariorum confeſſio aduerſus cenſuram der Berlin. Hebopfer P. X. defenditur, p. 7. inquit: Beſſer wäre es — — wenn man anſtatt des Buchs SERVETI, Joh. Crellii von dem einigen Gott dem Vater, welches viel ſtärker iſt, in der teutſchen Sprache widerlegte. — — — Der Herr D. SPENER ließ den Crellium hübſch liegen, und hält ſich am meiſten mit dem ENIEDINO auf, welcher bey heutigen Vnitariis in keiner großen Eſtime iſt. Non aliam ſine dubio ob cauſſam, (ZELTN. l. c. addit) quam quia

ad nauſeam vsque παρερμηνειαι eiusdem iam ſunt diſcuſſae, nouisque excogitatis negotium noſtris faceſſere, commentaque ſua, ad tempus certe nouis coloribus felicius exornare infeliciſſimi homines conſultius eſſe arbitrantur. *Vid.* RICH. SIMON. *Hiſt. crit. de comment. N. T.* C. LVII. p. 864. et DAV. CLEMENT. *in Biblioth. hiſt. et crit.* T. VIII. p. 37.

Aduerſus hoc ENIEDINI opus in lucem emiſit 1) D. CHRISTOPH. PELARGVS *de S. S. Trinitate Teſtamenti Vet. inſigniora teſtimonia, Antitrinitariis et Nearianis recentioribus oppoſita, conſenſu orthodoxorum perpetuo, conſtantique expoſitione breuiſſime declarata: vna cum argumentorum aliquot a nobilibus Arianis in vicinia recens obiectorum diſſolutione. Typis Sciurianis.* 1593. 4. pl. 11. *(Francof. ad Oder.)* Idem tractatus collectioni inſertus, quae ſub titulo prodiit: CHRISTOPH. PELARGI *D. admonitio de Arianis recentioribus, eorumque blaſphemis dogmatibus: Teſtimonia inſigniora de SS. Trinitate e V. T. Refutatio libelli Arianici et αυτακατακρισις ad reſponſum ανωνυμȣ cuiusdam Ariani. Lipſ. typis* ABR. LAMBERGI, *ſumtibus* IO. FRANCI. A. 1605. 8. pl. 22. 2) D. IVSTVS FEVERBORNIVS, *Anti-Eniedinum, aliquot diſpp. publicae luci donatum. Praeſ.* D. PETR. HABERKORN. Gieſſ. 1654. 4. 3) Idem, ANTI-ENIEDINVM *poſthumum, ſ. vindicationem locorum ſacrorum, tam in V. quam in N. T. occurrentium et veram ac aeternam Chriſti Ieſu Saluatoris noſtri vnici Deitatem inuicte demonſtrantium et euincentium.* Gieſſ. 1658. 4. 4) IACOBVS MARTINI *de tribus Elohim* Libb. III. *Witteb.* 1614. 8. 5) D. THEOD. THVMMIVS, *Controuerſiam de Perſonarum in vna Dei eſſentia pluralitate aduerſus* G. ENIEDINVM *Photinianum agitatam*

tam in illuſtri Tubinga ventilatam. FRANCOF. a IO. BERNER. 1620. 4. 6) BENEDICTVS SZENTKIRALYVS, (*in Catal. Biblioth. Vniuerſ. Francof.* BECMANNI f. 282. legitur eius nomen SZENCKIRALVS) *Tranſyluanus, vindicationem locorum V. T. aeternam Deitatem F. et Sp. S. myſteriumque SS. Trinitatis confirmantium, aduerſus* GEORGIVM ENIEDINVM *inſtitutam. Marburgi apud* PAVL. EGENOLPH. 1619. Recuſa *Hanouiae* 1624. *Vid.* CZWITTINGERVS l. c. p. 372.

2. *Explicatio locorum Catecheſeos Racouienſis.*

3. *Praefatio in Nouum Teſtamentum verſionis Racouianae.* Vtrumque ſcriptum ENIEDINO tribui SANDIVS l. c. p. 93. et 94. obſeruauit, ſed ipſe dubitat, an illorum iure auctor eſſe afferatur, cum Catecheſis Racouiana et vtraque verſio polon. et germ. N. T. quae *Racouiae* prodiit, mortuo iam ENIEDINO fuerit concinnata.

4. *De diuinitate Chriſti opus ipſi a* SCHERZERO tribui, SANDIVS l. c. notauit.

5. *De prouidentia Dei liber*, allegatur a ZELTNERO l. c. p. 209.

CHRISTOPHORVS EOVS.

Quis fuerit, reſcire nobis nondum datum eſt. SANDIVS l. c. p. 97. praeter nomen et titulum *de Eccleſia Chriſti MSC.* nihil adfert.

IOANNES FALCONIVS.

FALCONIORVM nobilis et antiquae in Litthuania familiae gentilitium nomen in lingua polon. SOKOLOWICZ, nec non IASTRZEMBSKI, (*) (*Vid.* WENGERSCIVS l. c. p. 138.

(*) Quam tamen *Iaſtrembeciam* familiam IO. MICH. BRVTVS, in *Sel. Epp. Cracou.* 1583. 8. p. 172. eandem cum *Sborouia* atque *Rituinia* iudicat.

138. et 447.) denotat auium genus Cataracten vel accipitrem, et ex lingua lat. *Falco* vel germanica Falck derivatur. Habent quoque in armis gentis ſuae falconem, quod notatur in den fortgeſetzten Sammlungen von Alten und Neuen, a. 1738. p. 469. Fuit Ioannes Polonus vel Litthuanus, Catecheta et praeceptor ſcholae in *Biala* Podlachiae oppido, et in Becchauienſi coetu, deinde teſte Sandio l. c. p. 54. coetus Mordenſis in Podlachia miniſter. Corruptum eum a Gonesio, in Synodo fratrum Bohemorum a. 1558. habitâ, errorem ſuum retractaſſe, ſed eundem poſt hac iterum defendiſſe, Wengerscivs l. c. p. 146. notauit. Sandio diuerſus videtur a Ioanne Falconio, Phyſico et Medico Hamelenſi, qui 1586. 26. Nou. obiit. Scripſiſſe noſtrum *de Eccleſiis Litthuanicis*, Wengerscivs teſtis eſt.

THOMAS FALCONIVS.

Litthuanus. Praecipua vitae eius fata exponuntur in den Fortgeſ. Samml. von A. und N. a. 1738. p. 468. Ge. Blandrata auctore, ab orthodoxa veritate ad Antitrinitariorum caſtra abductus, teſte Wengerscio. Lvbieniecivs l. c. p. 43. eum primis Poloniae reformatoribus accenſet. Fuit primo Eccleſiae Cathedralis Lublin. myſta, narrante Sandio l. c. p. 54. A. 1566. miniſter coetus Klecenſis ſub Principe Nicol. Radzivilio, Palat. Viln. Erasmvs Otvinovivs in ſcripto *de heroibus Chriſtianis*, adtexto *Wengerſcii Hiſtoriae eccl.* p. 537. de illo exponit, quod vale dicto Eccleſiae Romanae, e carcere, in quem ob mutatam religionem fuerat coniectus, liberatus, in Litthuaniam a Principe Radzivilio euocatus, ſe contulerit, ibidemque ſub eius patrocinio praeconem verbi Dei egerit. Quod Simoni Bvdnaeo in codice S. trans-

transferendo in linguam polon. cooperarius exſtiterit, perhibetur.

SCRIPTA:

1. Sprawy y ſlowa Iezuſa Kryſtuſa ſyna Bożego, ku wieczney pocieſze wybranym Bożym napiſane przez ſwiadky y Piſarze na to ad Boga zrzondzone, a tu wyklady krotkiemy ſom obiaſnione Matth. XVII. 5. Tency ieſt moy ſyn mily, na ktorym przeſtawam iego ſluchaycie. W Brzeſciu Litewſkim drukowano Roku 1566. fol. i. e. *Acta et dicta I. C. Filii Dei in perenne ſolatium electis Dei conſcripta per teſtes et ſcriptores a Deo ordinatos, hoc loco ſuccinctis explicationibus illuſtrata Matth. XVII. 5. Hic eſt Filius meus dilectus etc. Brzeſcii in Litthuania impreſſum.* A. 1566. fol. Alph. 7. pl. 20. Idem hoc opus eſt, quod SANDIVS l. c. Harmoniam ex quatuor Euangeliſtis adpellat. Non tamen proprie Monoteſſaron eſt, ſed tantum dicta factaque Seruatoris ex tribus prioribus Euangeliſtis, excluſo IOANNIS Euangelio, auctor recenſet, quemadmodum quoque omnibus operis huius quoad partem priorem, paginis titulus praefixus eſt: Hiſtoria Z trzech Ewanieliſtow złozona, i. e. *hiſtoria ex tribus Euangeliſtis compoſita.* Hanc trium Euangeliſtarum harmoniam demum excipit fol. 260. Euangelium S. IOANNIS cum peculiari explicatione. Auctor ſine omni ordine Euangeliſtas ſcripſiſſe commentarios ſuos de vita, ſermonibus et factis Chriſti arbitratur, nec de vllo fundamento cogitat, quo harmonia nitatur. *Vid.* WENGERSCIVS l. c. p. 146. Samml. von A. und N. 1738. p. 468. et 1739. p. 650. quo loco operis huius argumentum fuſiori recenſione exponitur. LVBIENIECIVS l. c. p. 20. RINGELTAVBE *Hiſt. Bibl. Polon.* p. 114.

2. Wthore

2. Wthore kſięgi Lukaſza ſwiętego, ktorich napis jeſt: Dzeie abo ſprawy Apoſtolſkie, krotkiemi wyklady obiaſnione. Będziecie mi ſwiadkami w Ierozolimie etc. Dz. I. W Brzeſciu Litewſkim drukowano Roku 1566. dnia dwudzieſtego trzęciego Czerwca, fol. i. e. *Liber poſterior S. Lucae, qui inſcriptionem prae ſe fert:* HISTORIA *vel* ACTA APOSTOLORVM, *ſuccinctis explicationibus expoſitus. Vos eritis teſtes mei Hieroſolymis etc. Act. I. Brzeſciis in Litthuania impreſſ. a.* 1566. *d.* 23. *Iulii.*

3. *Epiſtola ad Synodum Breſtuenſem* (Cuiav.) 1565. *celebratam*, ſuper quaeſtione de *Baptiſmo. MSC.*

4. *Epiſtola ad eamdem Synodum* de eadem materia. Hiſtoriam Synodi huius, *vid. in hiſt. Socin. Polon.*

5. *In cantionali polonico Thorunenſi* N. 171. aliisque libris cantionum pol. canticum occurrit: To ſluſzna z wiernych każdemu, *quod Thomam Sokolowicium vel Falconium* auctorem habet, quod ex PETRI ARTOMII *cantionali Thorun.* a. 1601. 8. Num. 182. probari poſſe, in der F. Samml. von A. und N. 1738. p. 470. notatur. An hunc vel alium ſcriptorem innuant verba IO. MICH. BRVTI in epiſtola 1582. ſcripta l. c. p. 184. pro certo determinari a nobis nequit. Ita autem ille ad IAC. MONAVIVM: Omnia mihi erant praeſto, SOCOLOVII *cenſura* illa inprimis, quam ego domi habebam, eius ipſius SOCOLOVII munus, quem ego propter ſuavitatem ingenii atque eruditionem ſingularem mirifice amo.

STANISLAVS FARNOVIVS.

Scribitur quoque nomen eius aliquando FARNESIVS et FERNESIVS, et in *actis Synodal. MSSCC.* haud raro

PHAR-

PHARNOVIVS. In Germaniae Academiis, praecipue *Heidelbergae* ſtudiis operam nauauit, ſimulque iſto iam tempore errores conceptos diſſeminauit. ZACH. VRSINVS T. III. *Opp. Theol.* fol. 1765. narrat, quod Theologi cum eodem ſermones contulerint, et quod poſthac Heidelberga abire iuſſus fuerit. *Marburgi* Haſſiae eum quoque commoratum eſſe, litterae Io. PINCIERI, VIII. Calend. Aprilis 1564. ad HENR. BVLLINGERVM ſcriptae teſtantur, in quibus FARNOVIVM BVLLINGERO commendat. *Vid.* Io. CONR. FVESLINI *Epp. ab Eccleſ. heluet. reformatoribus ſcriptae etc. Cent. I.* N. XCVII. p. 475. Poſt ſchisma a caeteris Vnitariis, qui tum temporis PINCZOVII nominabantur, circa a. 1568. factum, coetus ac ſcholae *Sandeciae* in finibus Hungariae, ſub tutela STAN. MEZECK, (SANDIO venit MEZYK, et LVBIENIECIO p. 220. *Menzicus*) *Satrapae Sandeciae* curam habuit. Fuiſſe eum adhuc in viuis a. 1614. et collaboratorem habuiſſe STAN. WISNOVIVM, SANDIVS l. c. p. 52. et 53. teſtis eſt. *Sandecia* forſitan *Zarſiniam* ſemet contulit, quo in loco colloquium cum eo habuit SMALCIVS, qui in *diario vitae* apud ZELTN. l. c. p. 1201. ita inquit: "A. 1614. d. 31. Ianuarii cum Ill. Dn. Palatinide profectus ſum *Zarſiniam*, ad colloquium cum FARNOVIO miniſtro Ariano habendum; ſed irrito ſucceſſu." Putat LAVTERBACHIVS l. c. p. 294. eundem 1615. vita hac exceſſiſſe. Probabile tamen videtur, eundem grandaeuum adhuc ſuperſtitem fuiſſe, eo tempore cum SMALCIVS diario ſuo finem impoſuit, qui ſine dubio annum et diem mortis alioquin annotaſſet, quod ab eodem in aliis caſibus non intermiſſum animaduertimus. SANDIVS in *Append, ad nucl. hiſt. eccl.* p. 92. eum poſt annum 1604. obiiſſe, ſaltem ſignificat. Fuit GONESIO homodoxus in doctrina de perſona Filii Dei, et

prin-

1. Wthorerum, qui Chriſti praeexiſtentiam ante conce-
D.cic ab vtero Mariae defenderunt. *Vid.* WENGER-
p. 89. Vtrum Spiritum S. pro perſona habue-
non adeo certum videtur SANDIO, poſterius
milius putat. Quod vero perſonalitatem Sp.
o crediderit, ex loco quodam operis *Num. I.*
m dabimus. De baptiſmo adultorum per immer-
...iem, eadem cum reliquis Vnitariis defendit placita.
De *ſecta Farnouiana* inter Antitrinitarios, plura in *Hiſt. Socin. Polon.*

SCRIPTA:

1. O znaiomośći i wyżnaniu Boga zawzdi iednego, ſtworzyciela wſzyſtkich rzeczy, i iednęgo ſyna iego, przez ktorego wſzyſtkie ſom rzeczy: i iednego Ducha Bożego, przez ktorego wołaiom nawroczeni, Oicze: Nauka wielka ſwięta i prawdziwa, że wſzyſtkiego y ſamego piśma S. dziwnie zebrana i ſłoſowana. W ktorey wſzyſtkie pzreciwnikow lapaczki wikrenti i przymioty znacznie ſom witknione y mocnie zborzone. Przez Stanislawa Farnowiuſza, ſługe zboru w Panu Chryſtuſie oczyſcionego a słowem prawdy poſwienconego Matth. 17. 2 Petr. 1. Ten ieſt moy ſin mily przez ktorego ia ublagany ieſtem, tego ſłuchaicie. Roku od przyſcią na ſwiat ſina Bożego 1573. Dnia 1. Sticznia 4. (*) i. e. *De cognitione et confeſſione Dei omni tempore vnici, omnium rerum creatoris: vnicique eius filii, per quem omnia exiſtunt: et vnici Spiritus Dei, per quem conuerſi clamant: Abba Pater: pretioſa, ſancta et vera doctrina, tantum ex S. Scr. pulchre*

(*) Plane ſingularem auctor obſeruauit orthographiam polon. quam in exſcribendo titulo ſeruauimus accurate.

pulchre concinnata et in harmoniam redacta, in qua machinationes, contorſiones et notae aduerſariorum manifeſto expreſſae et ſolide euerſae, per STAN. FARNOVIVM, *miniſtrum coetus in Chriſto Domino purificati et verbo veritatis ſanctificati. Matth.* 17. 2 *Petr.* 1. *Hic eſt Filius meus dilectus etc. Anno ab aduentu Filii Dei in mundum,* 1573. d. 1. Ian. 4. Alph. 2. pl. 11½. Sine loci mentione, quo impreſſum eſt. Praemittitur *alloquium ad Polonos*, cuius quidem SANDIVS l. c. p. 52. ſed neſcius vbi inueniatur, meminit. In hoc auctor agit de gentili incredulitate, qua olim Polona gens ſepulta, et de Antichriſti ſuperſtitione, qua adhuc oppreſſa eſt, ad quam quoque doctrinam *de S. Trinitate et de Paedobaptiſmo* refert. In hac fuſiori repraeſentatione fol. A. 2. b. iudicat: quod Iudaei et Turcae regno Dei propiores ſint, orthodoxis Chriſtianis, quia illi Deum vnicum confitentur, et in eo ſolum a vero alieni, quod acceſſu et mediatore ad eundem deſtituti ſint, non credentes illum eſſe Patrem Domini noſtri I. C. hi vero adeo abnegant Deum vnicum, quia in vno tres coniungunt; quapropter hos cum plurium Deorum *Iouis*, *Plutonis*, *Martis* etc. cultoribus comparat. *Tractationem* ipſam inchoat triuiali explicatione nominum Dei *Elohim*, *Iehoua* et *Adonai*, putatque fol. 4. b. vocabulum *Elohim* in plurali numero, honoris gratia adhiberi, pari ratione, ac *Ioſ.* XXIV. 19. *Gen.* XX. 13. XXXV. 7. 2 *Sam.* VII. 23. *Pſ.* LVIII. 12. *Deut.* V. 26. Nomen Iehoua fol. 21. ex *Exod.* III. 13. et *Apoc.* I. 4. XI. 8. explicat, conceditque quod Chriſtus ſit Dominus *Iehoua*, verum non a ſe ipſo, ſed ab vnico Iehoua, cuius eſt filius, ſecundum *Io.* V. 26. 27. Myſterium S. Trinitatis acerrime impugnat, id ſibi

certo perſuadens, fol. 63. ſeqq. quod Vsiani (quo titulo orthodoxos inſigniuit) *vel* ſtatuant Patrem F. et Sp. S. tres eſſe perſonas, quarum quaelibet pro ſe Deus ſit, ſicque tres eſſe Deos; *vel*, quod P. F. et Sp. S. tres ſint perſonae, ſolo nomine, non re ipſa diſtincti, ita vt Pater ſe aliquando Patrem, alio tempore Filium et alio Spiritum S. vocauerit, quod *Sabellianismus* eſt; *vel* tandem concedant, quod P. F. et Sp. S. non tres ſint perſonae, ſed eiusmodi tres Deitatis partes, quarum quaelibet ſine alia Deus non ſit, ſed omnes tres diuinam eſſentiam conſtituant. Quae ad haec reſponderi poſſunt, auctor nulla ratione admittit, ſed ſua opinione captus ſimili plane inconueniente de tribus tabernaculis *Matth.* XVII. 4. vtitur, ſicque inepte argumentatur: *Si Petrus tria intellexit tabernacula, quis vnquam ſtatueret, haec tria fuiſſe vnum.* Fol. 87-170. nomina, quibus in S. Scriptura vel Deus Pater ſingulatim, vel Filius Dei, vel ambo communiter inſigniuntur, in medium proferuntur, inprimis locus 1 *Io.* V. 20. aduerſus eos vindicatur, qui eundem de Chriſto intelligi nolunt. Chriſto, filii Dei nomen ratione habita ad eius praeexiſtentiam ſenſu proprio ante natiuitatem ex Maria competere, ſecundum hypotheſin *Farnouii*, nec non locus *Io.* VIII. 28. fol. 123-127. aduerſus reliquos Antitrinitarios defenditur. Haec fol. 170. excipit *breuis doctrina de Spiritu S.* nec non fol. 172. *de tribus teſtibus in coelo ac in terra* 1 *Io.* V. 7. 8. quorum vnitas, per vnicum et conſpirans teſtimonium explicatur. Circa operis huius finem, triplex formula confeſſionis, ſolis S. Scripturae phraſibus concinnatae occurrit, 1) De Deo Patre, fol. 184. 2) De vnico Dei Filio, f. 187. 3) De Sp. S. fol. 193. His iunguntur

tur duae precum formulae; *prior* ad vnicum Deum, f. 197. *poſterior* ad Filium Dei Seruatorem, Deum et Dn. noſtrum directa, f. 200. nec non duo hymni, *alter* ad Deum Patrem, f. 201. qui incipit: Stworzycielu wſzyſtkich rzeczy, Boże Oycze iedyny etc. i. e. *O Creator omnium rerum, Deus et Pater vnicus et ſolus; alter* ad Filium Dei, Seruatorem noſtrum, hoc initio: Chwala Bogu nawyzſzemu, Bogu y Oycu iednemu etc. i. e. *Gloria ſit Deo altiſſimo, vnico Deo et Patri, etc.* Quod Sp. ſancti perſonalitem in dubium non vocauerit, SANDIO id perhibente, ex loco f. 175. manifeſto colligitur, vbi inquit: "Spiritus S. quoddam ens ſingulare pro ſe eſt: (Oſobny) quia ex inſtituto diuino, Euangelio credentes, in eius nomen aeque ac in nomen Patris et Filii baptizari debent. Eſt aliquid hypoſtaticum, (iſtotny) qui ſe viſibiliter in figura columbae manifeſtauit etc." In eo vero recte iudicat SANDIVS, quod Spiritui S. diuini cultus honorem denegauerit. Ita enim ſcribit: "Quamuis Sp. S. viuus ſit Spiritus, nullo tamen loco S. Scriptura ſignificat, eum eſſe Iehoua vel Deum, nec nos iubet in eum credere vel eum inuocare. Hac de re nullum oraculum atque exemplum proſtat etc.".

2. Nauka prawdziwa o karnoſci chriſtianſkiey, w zborze Sina Bożego prawdziwim wedlug ſamego i wſzyſtkiego przymierza Nowego. Zebrana izſtoſowana porzondnie przes Stanislawa Farnowiuſa ſługe zboru chriſtianſkiego. Mowi ſin Boży. Matth. VII. 24. Kto ſłucha tych ſłow moich etc. Ktorego upadek był wielki. Roku ot przíſcia na ſwiat ſina Bożego 1573. i. e. *Genuina inſtitutio de diſciplina Chriſtiana, in vero Filii Dei coetu, ex ſolo tantum Noui Foederis argumento, in ordinem*

dinem redacta et conciliata per STANISL. FARNOVIVM, *miniſtrum coetus Chriſtiani. Filius Dei inquit Matth. VII. 24. Quicunque hunc meum ſermonem audit etc.— magnam ruinam fecit. Anno ab aduentu Filii Dei in mundum* 1573. 4. pl. 4½. In *praefatione ad omnes fideles* directa, de internis ac externis characteribus coetus Apoſtolici agitur. Ipſa *tractatio* continet monita, partim paſtoribus ac miniſtris, partim vniuerſo coetui data, cum expoſitione eorum, quae vel facienda, vel fugienda vtrique ordini incumbunt. Omnia phraſibus biblicis N. T. ſunt expoſita.

3. Okazanie zfalſzowania, y wyznanie prawdziwey Nauki etc. i. e. *Demonſtratio falſationis et confeſſio verae doctrinae:* Dubius vero SANDIVS haeret l. c. p. 53. circa verum libri huius auctorem.

4. *Libri contra pacificationem Lucláuicenſem:* STANISL. SZAFRANECIO, *Caſtellano Sendomir. inſcripti.* In his ſententiam eorum, qui Filium Dei ante *Mariam* exſtitiſſe inficiantur, oppugnat. Ad hoc ſcriptum MART. CZECHOVICIVS a. 1579. reſponſum dedit. *Vid.* ſub hoc N. 7.

5. Liber precum polonicarum, ſumtibus viduae ZABAWSKII, matronae nobilis e FARNOVII coetu, in lucem emiſſus, cuius in *Actis Synod. MSSCC.* frequenter fit mentio.

IEREMIAS FELBINGERVS.

De acerrimo hoc orthodoxae de S. Trinitate doctrinae aduerſario, pluribus ſcriptis inclyto, haud pauca fide digna expoſuit CHRIST. GROSSIVS, *in examine confeſſionis fidei* ION. SCHLICHTINGII, a FELBINGERO *in linguam germ. translatae.* Inprimis Cap. I. de FELBINGERI apo-

apoſtaſia et querelis agit, nonnullaque profert, ex quibus ea, quae SANDIVS l. c. p. 157-159. et LAVTERB. l. c. p. 424-428. narrarunt, corrigi ac ſuppleri poſſunt. Conf. quoque BENTHEMII *ſtatus eccl. et ſchol. Belgii*, p. 905. EL. SIGISM. REINHARTVS l. c. §. XXII. fol. D. 4. *Relat. innoc.* 1705. p. 589. et IO. FABRICIVS in *Hiſt. Bibliotb.* P. V. p. 52.

Natum eum eſſe *Bregae* Sileſiorum a. 1616. d. 27. April. SANDIVS commemorat. MART. FRID. SEIDELIVS *in Hiſtoria libb. et vitae doctorum MSCta*, Vol. VI. cuius quaedam contenta expoſuit BAVMGARTENIVS *in recenſione Bibliotb. Hal.* T. V. p. 525. *Felbingerum* Bregenſem fuiſſe narrat, Patremque habuiſſe pellionem. Iuuenis SCHEVRELII, SCHRADERI, LOTICHII, TAPPII, CONRINGII, GE. CALIXTI et HORNEII diſcipulus fuit, ac iuris praecipue ſtudioſus. Poſtea per triennium et amplius ſub Suecis militiam ſecutus, nihil inde retulit, niſi cicatrices et vacuam crumenam. Per aliquod tempus ſcholae Coeslinenſi in Pomerania Rector praefuit, hocque loco matrimonium contraxit. Munere hoc ſcholaſtico ſemet ſponte abdicavit, non autem ex ſuperiorum ſententia, quod plurimi perhibent, exutus eſt. Inde Helmſtadium acceſſit, ſed quia cum ſtudioſis ſcripta quaedam communicauit, ante ſolis occaſum vrbe exire iuſſus eſt. A. 1642. referente SEIDELIO ad Socinianos clam tranſiit. Eodem teſte, Magiſtratus Bernſtadienſis, apoſtaſiae huius ignarus, Cantoris officium eidem commiſit. Sed improuidus hoc loco conceptorum errorum cuſtos, hos cum eiusdem ſcholae Rectore communicauit, qui male ferens Cantorem haereticum, cum eodem poſt varias diſceptationes a verbis ad verbera deſcendit. Antequam vero iſtarum pugnarum examen a Magiſtatu inſtitueretur, FELBINGERVS in fugam

gam ſe auertit. In hiſtoria vitae ſuae, quam ipſius auctoris manu deſcriptam poſſedit Io. FABRICIVS ipſe teſtatus eſt, "ſe per frequentes Coslinenſium Eccleſiaſtarum diſputationes, quibus contra Reformatos et Sacramentarios, quamquam XX. inde lapidibus remotos vehementer detonabant, commotum fuiſſe, Scripturam S. diligenter vt ſcrutaretur, nec, niſi quod expreſſis ibi verbis continetur, pro credendo acceptaret, atque inde doctrinam Vnitariorum, de Deo, Chriſto et Sp. S. ſuſcepiſſe, ac *demonſtrationes Chriſtianas* (de quibus paulo poſt N. 5.) concinnaſſe.". Aliquamdiu Cantoratus officio ad paedagogium Sedinenſe, (aliquando *Profeſſor Muſices* adpellatur,) et, quod a quibusdam narratur, Rectoratus munere in quadam Sileſiae vrbe functus eſt. (*) Hiſce locis, cum errores ipſius palam facti, vel ſuperiorum iuſſu excluſus, vel ipſe vltro alium domicilii ſui locum quaeſiuit. Ipſius coniux tot peregrinationum pertaeſa, Coeslinum cum liberis ſuis remeauit ad cognatos ſuos, comitari maritum in alia loca detrectans. Ad eam tamen Coeslinum ſemet contulit, ibidemque hoc tempore verſionem *confeſſionis* ION. SCHLICHTINGII germanicam adornauit. Hinc Gedanum conceſſit, et inde XII. exemplaria translatae *confeſſionis Schlichtingianae* Rectori Colbergenſi, ad diſtribuendum in iſta regione tranſmiſit. *Gedani*, vel potius *Straſſini* prope *Gedanum*, coetus Vnitariorum per breue tempus in ſubſidium M. RVARI curam habuit. Anno 1654. in conſeſſu Czarcouienſi, teſtantibus *actis MSSCC.* PREVSSIO et WOLZOGENIO committebatur, FELBINGERI ſcripta recognoſcere, eademque ad proximum conſeſſum ſecum ferre. Huic quoque conſeſſui FELBINGERVS expoſuit, quae adhuc in coetus commodum

(*) Fortaſſe *Wratislauiae*; ex hoc enim loco a. 1648. d. 14. Decbr. ſcripſit epiſtolam *Ducibus Lignicenſibus et Bregenſibus*, praefixam *compendio politicae Chriſtianae*. Vid. infra N. 4.

modum praeſtiterit, et olim praeſtiturus ſit, ſibique locum deſignari expetiit, in quo coetui, publico munere operam ſuam nauare poſſit. In conſeſſu igitur Raſzcouienſi a. 1655. iuſſus eſt *Luclauicium* ſe conferre. Inde *Gedanum* commigraſſe videtur. Poſt ipſius in Pruſſia commorationem Seidelivs itineris eius in Friſiam orientalem et Belgium mentionem facit; quo abſoluto a. 1665. *Francofurtum ad Oder.* commigrauit, ibidemque conuictorii beneficio ad tempus eſt fruitus. Cum vero ſcripta ſua erroresque coetus ſui diſſeminare ſtuderet, imo in coenobio Carthuſianorum prope oppidum conuenticula inſtitueret, Magiſtratus hac de re examen inſtituendum iudicauit, quod vero fuga ſua praeuenit. Hinc *Berolinum* ſe contulit, ibidemque ſibi patronos conciliauit, quibus promotoribus in Senatu Camerae Electoralis veniam procurandi et aliorum negotiis proſpiciendi obtinuit, quo tamen priuilegio, poſt aliquot fraudes et nequitiae technas exutus, alioſum ſe conferre coactus eſt. Cum libellum accuſatorium aduerſus coniugem ſuam Regimini ae aulae Electorali exhiberet, huic iteratis vicibus quaedam exemplaria *confeſſionis Schlichtingianae* adiunxit, vt liber ad multorum manus perueniret, qui temerarius auſus Grossivm commouit, vt aduerſus eum calamum ſtringeret.

Poſt haec tempora iterum ſe in Belgium, et quidem *Amſtelodamum* contulit, quo loco in platea Benthemio a. 1687. obuiam factus, miſere vixit, vitamque ſuam docendo iuuenes, et correctoris vicibus in officinis typographicis fungendo ſuſtentauit. Non omnibus ſemet probauit Socinianis; eclecticus enim inter eos videri voluit, et propior ad Arii partes propendit; quod ex eius *epiſtola ad Chriſtianos et Enchiridio Chriſtiano* inter alia conſtat; quare etiam ſtipendiis coetus Sociniani eum eſſe ſuſtenta-

tum in *Act. MSSCC.* non legimus. *Vid.* FABRICIVS l.c. p. 52. Teſte BENTHEMIO l.c. p. 905. peſſime adfectus erat aduerſus coetum Euangelico-Lutheranum, quem pro auctore ſuarum calamitatum in Germania habuit, ex quibus male inferebat, ſe eſſe genuinum Chriſti diſcipulum. Quo anno mortuus ſit, notatum alicubi non recordamur. A *Fabricio* immerito *Mennonitis* accenſetur, niſi in eo quod cum his iuramenta eſſe illicita defenderit. *Vid.* IO. GE. WALCHII *Biblioth. theol. ſel.* T. I. p. 954.

SCRIPTA:

1. *Doctrina ſyllogiſtica.* 1646. 12. et *Roterod.* 1675. 8.
2. *Nomenclatura latino-germanica* ſuper IANVAM COMENII.
3. *Rhetoricae et Oratoriae* BARTHOLINI *epitome.* 1646. 12.
4. *Politicae Chriſtianae compendium, ex Scriptura Sacra, cumprimis vero ex libris noui Foederis concinnatum: auctore* IEREMIA FELBINGERO. *Vratislauiae typis Baumannianis.* 12. pagg. 84. Eodem loco a. 1648. in forma 8. prodiit. Eundem libellum a. 1646. 4. item Belgice 1660. 8. in lucem eſſe emiſſum, et germanice in *MSC.* proſtare, SANDIVS p. 157. teſtatur. Belgica verſio hunc prae ſe fert titulum: *Een chriſtelyk Bericht, hoe de aerdſche Politien der Rechtgeloowigen behooren wel beſteld te Zyn etc. uyt het Latyn in t Hollandſch overgeſet door* ANT. VAN KOPPE. *Not Amſterd. by* CHRISTOFFEL CVNRADVS. 1660. 8. Inſcriptus eſt ab auctore Ducibus Lignicenſibus et Bregenſibus, GEORGIO, LVDOVICO et CHRISTIANO, Vratislauiae, anno 1648. 14. Decembris *St. n.* Compendium hoc politicae Chriſtianae, quod, quaſi praecurſor plenioris operis, poſthac tamen quantum ſcimus, nunquam ab eodem editi, eſſe voluit, maximam partem Scripturae S. verbis concinnatum, et in *duas partes* diſtinctum

eſtum eſt, quarum PRIOR agit: 1. *De coniugio;* 2. *De parentibus et liberis;* 3. *De Domino et ſeruo;* 4. *De domo;* 5. *De vico ſiue pago;* 6. *De ciuitate.* POSTERIOR: 1. *De magiſtratu;* 2. *De magiſtratuum officio;* 3. *De maleficorum ſuppliciis, horumque ſub euangelio mitigatione;* 4. *De ſubditis;* 5. *De cultu diuino et religione;* 6. *De bello et pace;* 7. *De foederibus;* 8. *De tributo et vectigalibus;* 9. *De mercatura et opificiis;* 10. *De cauſis conſeruantibus et corrumpentibus rempublicam.* Scopum, quem ſibi propoſuit, ita in concluſione p. 80. exponit: "Non ſolum vt conſtet, quid de ſocietatibus ciuilibus ſub euangelio exiſtentibus ſentiam; ſed etiam, vt ad amicam et Chriſtianam tolerantiam inuitarem nonnullos rigidos cenſores, qui ſine expreſſo euangelii mandato, imo contra tot clariſſimos euangelii textus, Magiſtratibus politicis, adverſus pertinaces maleficos, et quidem bonis in bonum, ab ipſo Deo gladio armatis, nullum in Dei et Chriſti eccleſiá locum concedunt."

5. IEREM. FELBINGERI *demonſtrationes Chriſtianae, invictiſſimis teſtimoniis comprobantes I) Quod ſolus Pater Dni N. I. C. ſit Deus altiſſimus. II) Quod ſolus homo Ieſus Mariae filius ſit vnigenitus ac proprius Dei filius. III) Quod Spiritus Dei ſit virtus Dei. IV) Quod gratia diuina per fidem iuſtificati, teneantur vitam ſuam inſtituere ſecundum X. praecepta Dei et mandata Chriſti: Ex libris N. T. depromtae etc.* 1653. 4. *Vid.* quae de his referunt auctores *Relat. Innoc.* 1705. p. 589. Io. FABRICIVS l. c. p. 53. ſequentia habet: "In epiſtola ad Geneuenſes ac Wittebergenſes Theologos, recte quidem ait, piis ac fidelibus vnicum ſufficere ad credenda et facienda, verbum Dei; ſed inde vult in-

 ferre,

ferre, Deum altiſſimum non conſtare diſtinctis Perſonis ac Dominis; Patrem non genuiſſe ab aeterno ſibi Filium: Spiritum S. non proceſſiſſe ab aeterno, atque adhuc procedere a Patre et Filio: Filium Dei aeternum non aſſumſiſſe in Maria virgine humanam naturam, propria ſubſiſtentia carentem: Humanam Chriſti naturam mortuam eſſe, quieſcente verbo. Nec veretur porro ſcribere, complures mendaces doctrinas in eccleſiam irrepſiſſe et incrementa ſumſiſſe per doctorum Trinitariorum non ſolum proximarum aetatum; ſed vel maxime veterum illorum purioris adhuc eccleſiae inſcitiam et inſulſitatem; idque teſtimoniis quorundam Proteſtantium comprobare ſuſtinet. In fine opuſculi addit epiſtolam ab ipſomet ad G. CALIXTVM a. 1653. d. 8. Iunii ſcriptam, *(Coeslini)* in qua propoſitis vtriusque partis, Vnitariorum videlicet, ac Trinitariorum doctrinis, eum hortatur, det gloriam Deo, ſententiamque illorum amplectatur: de rudi autem tam Romano-Catholicorum, quam Proteſtantium plebe, quae in ſimplicitate adhaeret ſymbolo Apoſtolico, et chriſtianis precandi formulis, publicis etiam, quae *Collectae* dicuntur, vtitur, ſancteque viuit, ita iudicat, vt eos firmam eſſe columnam templi Dei fateatur. Huic epiſtolae ſubiungit excerpta ex duabus eodem fere tempore ad Io. MICRAELIVM *(Sedinum* 1654. *M. Iun.)* ab ipſo datis, in iisque ea, quae credit, falſa, quaeque Trinitarii credunt, vera eſſe, ex SS. literis ſibi poſtulat demonſtrari.".

6. Bekenntniß des chriſtlichen Glaubens herfürgegeben im Namen derer Gemeinen, welche in Pölen einen einigen Gott und ſeinen eingebornen Sohn J. C. und den H. Geiſt öffentlich bekennen: aus dem

dem Lateiniſchen verdeutſcht. 1653. 8. Verſio eſt *Confeſſionis Chriſt. etc.* a Iona Schlichtingio editae, cui Felbingervs praemiſit praefationem, et dedicationem D. Iac. Fabricio, D. Christiano Grossio et Io. Micraelio ſcriptam. *Vid.* ſub Iona Schlichtingio. Teſtatur in dedicatione Felbingervs, quod edita hac confeſſionis verſione de Chriſto coram rudioribus ac idiotis teſtimonium dare voluerit, ad quem modum id iam fecerit coram eruditis, in *demonſtrationibus Chriſtianis.* Conqueritur inſuper de perſecutionibus, nec non de criminationibus et imputationibus aduerſus diſſentientes in religione, a miniſtris Eccleſiae publice pro concione effuſis, et quod ſibi commorandi in Germaniae terris locus non relinquatur, ſed peregrinandi neceſſitas incumbat.

Aduerſus hoc ſcriptum prodiit: Socinianiſch Glaubensbekenntniß derer Gemeinen in Polen, welches anfänglich Jon. Schlichting von Bukowiec nach dem *Symbolo Apoſtolico*, in Wahrheit aber wider den Apoſtoliſchen Glauben aufgeſetzet, neulich Jeremias Felbinger aus dem Lateiniſchen ins Deutſche überſetzt, und herfürgegeben: Aus Gottes Wort geprüfet, und frommen chriſtlichen Herzen zu trewer Warnung aufgedecket ꝛc. durch *Chriſtianum* Groß, *D.* Churfürſtl. Brandenburg. *General-Superint.* in Hinterpommern, Colberg, gedruckt bey Heinrich Heyſen, 1655. 8. 13½ pl. Auctor quasdam particulas *epiſtolarum a Felbingero* ad ſe ſcriptarum inſeruit, ex quibus indecens illius vehementia ſatis perſpicue elucet. *Vid. Baumgartenius recenſ. Biblioth. Halenſ.* T. V. p. 520. *Io. Fabricius Hiſt. Biblioth.* P. VI. p. 470.

7. Iere-

7. *Ieremiae Felbingeri* Vorläuffer des Beweiſes aus den Büchern des A. T. daß allein der Vater unſers Herrn Jeſu Chriſti der einige Gott ſey, und daß der einige Menſch Jeſus, ſey Chriſtus der Sohn Gottes, und der H. Geiſt ſey die Kraft Gottes. 1654. 4. Scriptum hoc allegatur a Io. FABRICIO l. c. et ſimul notatur, in fine additam eſſe confeſſionem auctoris de Deo et Chriſto, quam, dictis Scripturae S. confirmatam eſſe, ſibi perſuadet editor.

8. *Explicatio locorum S. Scripturae tam V. quam N. Teſtamenti, quae ad probandum dogma Trinitatis afferri ſolent.* Verſio eſt ſcripti IO. LVD. WOLZOGENII, inſerti *Bibliothecae FF. PP.*

9. *Epiſtola ad* D. CHRIST. GROSSIVM, dat. 1654. 26. Martii, res domeſticas concernens, inprimis cum coniux eum deſerere voluerit. *Vid.* GROSSIVS l. c. *Cap.* I. §. 5. et 19. p. 10. et 29.

10. *Exemplum litterarum* IER. FELBINGERI ad BIDELLIVM *ſcriptarum, Dantiſci* die 24. *Aug. St. vet.* a. 1654. adtextum eſt Io. BIDELLII duplici Catechiſmo, quem alio loco notauimus. Teſtatur in his FELBINGERVS gaudium ſuum de acceſſu BIDELLII ad eorum exercitum, qui aduerſus Myſterium SS. Trinitatis et Deitatem Chriſti pugnant, et vt hoc animo ſtrenue pergere, et placita ſuſcepta non in *Anglia* modo, ſed etiam in *nouo orbe* diſſeminare velit, eum multis modis adhortatur. Circa finem epiſtolae ita ſcribit: "Statum Eccleſiae noſtrae prope *Dantiſcum* cognoſcere poteris ex reuerendo Domino ANDREA SANDOLANDIO, dilecto meo, per quem has litteras transmitto.

11. Antwort an *D.* Chriſt. Groſſen, Superintendenten zu Colberg. 1655. 4. Eſt reſponſoria ad

Groſſii

Groſſii epiſtolam FELBINGERO datam, poſtquam is *Coeslino* fuga ſemet auerterat.

12. *Epiſtolae ad* D. CHRISTOPH. PELARGVM. 1655. 4.

13. *Doctrina de Deo et Chriſto et Sp. S. ipſis Scripturae S. verbis ante paucos annos a quodam* DIVINAE VERITATIS CONFESSORE *in ſermone germanico concinnata, nunc vero in gratiam exterorum latine edita.* A. 1657. 8. Originale ſcriptum germanicum prodiit 1654. et 1667. 8. ac idem fortaſſis eſt, quod N. 7. allegauimus. In linguam latinam illud tranſtulit IOACH. STEGMANNVS, Iun. qui verſioni ſuum opuſculum adtexuit, ſub tit. *Disquiſitio breuis inter duas de S. Trinitate diſputantium partes; vtri tandem poſt longa certamina victoria tribuenda ſit?* per MAGNVM AMICVM HONESTI. *Vid.* PLACCII *Anon.* p. 106. N. 702. Gallice FELBINGERI libellus lucem adſpexit ex verſione GEDEON. CVRCELLAEI, *(Paſt. Remonſtr. Norderuic.)* 1657. 8. et Belgica verſio ſub tit. *De Leere van Godt, ende Chriſto, ende den H. Geeſt, (mitsgaders de voornaemſte Hooftucken des Chriſtelyken Geloofs) met eygentlyke Woorden der H. Schriftuur t'ſaamen geſteld.* 1657. 8. et cum *articulis fidei Chriſtianae* auctus. 1670. 8.

Oppoſuit huic ſcripto NICOL. LANGERHANS diſſ. *de myſterio S. S. Trinit. Tom. IX. diſpp. Gieſſenſ.* p. 698. inſertam.

14. *Lexicon graeco-germanicum ſuper N. T.* 1657. 12. Lugduni prodiiſſe notatur in *Catal. Biblioth. Io. Ern. Seileri, Gedani* 1709. p. 436. N. 344.

15. *De eerſte Onderwyſing van de Griekſe Spraack.* Lugdun. 1657. 8.

16. **Das neue Teſtament, treulich aus dem Griechiſchen ins Deutſche überſetzet. Eine neue Ausfertigung,**

gung, in welcher fleißiger als jemals zuvor in irgend einer Dolmetſchung die mancherley Leſungen ſowol aus geſchriebenen als gedruckten Büchern vorgeſtellet, und die übereintreffenden Oerter der Schrift angemerket ſind. Amſterdam, gedruckt bey Chriſtoff Cunraden, Buchdrukkern, im Jahr 1660. 8. *pagg.* 714. et praef. 14. Teſte REIMANNO in *Catal. Biblioth.* prohibitus quidem eſt libellus, ſed eo auidius quaeſitus a rei librariae peritis, et rariorum idcirco catalogo inſertus. Auctoris equidem nomen non in rubro tituli, attamen in praefationis alloquio expreſſe legitur. Scripta vero eſt praefatio *Emdae* d. 3. Febr. 1660. An vero exinde ſatis certo colligi poſſit, librum hunc *Emdae* typis eſſe impreſſum, quod HEINSIVS in *Hiſt. eccl.* T. II. p. 416. perhibet, contrarium ſignificante titulo; vel etiam *Emdae* ab auctore eſſe concinnatum, quod ven. MICH. LILIENTHALIVS in *Biblioth. exeget.* p. 102. indicat, dubitandum vtique eſt. Nullam FELBINGERVS verſionem germanicam ſatis accuratam adhuc exſtitiſſe venditat, ne quidem Racouienſi excepta, quam tamen reſpectiue optimam indicat, eamque ſaepiſſime ſequutus eſt. Ipſe opus hoc aggredi ſtatuit, a nonnullis rogatus, vt verſionem meliorem et omni modo abſolutam adornaret. Cum in eodem verba et litteras textus authentici perfecte exprimere ſtuduit, haud raro abſonum ac ridiculum germanice loquendi ac ſcribendi modum prodidit, quem excuſat, quod ipſe textus graecus, ab vſitato graecorum ſcriptorum idiomate haud raro declinet, et quod in conficienda hac verſione, editionem CVRCELLAEI, quae propter temerariam auctoris audaciam notata ab aliis eſt, adhibuerit. Quando in eadem praefatione eos in-

iniuriarum ac iniuſtitiae acerbiſſime accuſat, qui propter errores ab officio alios remouent; de ſemet ipſo vindictam ſumſiſſe videtur. Variantes lectiones, a Curcellaeo notatas, addidit et ad errores ſuſceptos adcommodauit, imo aliquando nouas effinxit. Loci paralleli magno numero ad marginem allegati, voces germanicae in ſenſus ſupplementum adhibitae typis latinis ſignificatae, et nomina propria pari modo, quo in textu graeco, expreſſa ſunt. In iſtis locis vbi textus graecus ſecundum litteram non efferri potuit, ſenſus paraphraſtice exhibitus eſt, notata litterali verſione in margine. Qua ratione familiae ſuae placita fulcire conatus fuerit, verſiones dictorum illis aduerſantium, e. c. *Io.* I. 1. ſeq. *Rom.* IX. 5. 1 *Io.* V. 20. *Iudae* 4. etc. teſtantur. *Io.* I. 1. ita transfert: Im Anfang war die Rede, und die Rede war bey Gott, und die Rede war ein Gott, dieſelbige war im Anfang bey Gott ꝛc. In dicto *Rom.* IX. 5. a Racouienſi verſione et a CVRCELLAEI textus graeci editione diſcedit, ponendo punctum in medio, hoc modo: Welcher SIND die Väter, und aus welchen der Chriſtus IST, nach dem Fleiſche. Gott der über alle iſt, SEI geſegnet in die Ewigkeiten. Amen. 1 *Io.* V. 20. Wir wiſſen aber, daß der Sohn Gottes kommt, und hat uns Verſtand gegeben, auf daß wir erkennen den Wahrhaftigen, und wir ſind in dem Wahrhaftigen, in ſeinem Sohne Jeſu Chriſto. Derſelbige Wahrhaftige, iſt der wahrhaftige Gott und das ewige Leben. Aliquando barbara ac inſolita adſciuit vocabula, e. g. Die Sohnſchaft, *Rom.* IX. 23. Die Verhauſung, *Matth.* I. 7. Der Tabbard, *Luc.* XV. 22. Einen bemaulkorben, *Matth.* XXII. 34. Plura exempla notarunt;

runt: REINHARTVS in *diſſ. alleg.* §. VI. X. XI. XIII. XXII. XXIX. GE. HENR. GOETZIVS, *in Ecloga theol. de verſione N. T.* IER. FELBINGERI, *Lubec.* 1706. 4. ZELTNERVS, *diſſ. de nouis Bibl. germ. verſionibus non temere vulgandis*, p. 15. CHRIST. KORTHOLT, *de variis ſcript. edition.* p. 339. LE LONG, *Bibl. ſacr.* T. I. p. 406. IO. FABRICIVS *Hiſt. Bibl.* P. VI. p. 381. *Vid.* Nachrichten von den Büchern in der Stolliſchen Bibliothec, T. II. p. 455. MICH. LILIENTHALII *Biblioth. exeget.* p. 101. *Relat. Innoc.* a. 1707. p. 451. In praefatione FELBINGERVS docet, veritatem euangelicam multo purius hauriri ex fonte graeco, quam e ciſternis latinis. Hominem germanum beneficio ſuae, neque vero demum peregrinae linguae, diſcere poſſe ac debere cum alias linguas, tum etiam artes ac ſcientias: nec hodiernas religionis controuerſias eſſe pro pio Chriſti ciue, quippe quae minus ſint neceſſariae, multaque peccata ſecum ferant. Verſio polonica Socinianorum, quae prodiit *Amſtel.* 1686. 8. ex hac verſione *Felbingeriana* haud pauca mutuata videtur. *Vid.* RINGELTAVBE *Hiſt. Bibl. polon.* p. 41. et 166.

17. Chriſtliches Handbüchlein. 1661. 12. Belgice ſub tit. *Chriſtelyck Handboekſken, Roterod.* 1675. 12. In hoc libello agitur: 1) De hominis creatione, lapſu et reſtitutione; 2) De ſuſceptione paruulorum in coetum Chriſtianum; 3) De Baptiſmo; 4) De diſciplina eccleſ. 5) De Pedilauio Sacro; 6) De S. coena; 7) De prohibitione Iuramenti.

18. *In Catal. Biblioth. publ. Vniuerſ. Francof.* edit. a *Io. Chriſtoph. Becmanno*, 1707. fol. p. 62. in recenſione Catecheſium Socin. allegatur: *Catechiſmus,* d. i. Kurzer und einfältiger Unterricht von dem Bunde Gottes

tes mit den Menſchenkindern ꝛc. Auct. Ierem. Felbinger, 1664. 12.

19. *Litterae ad* D. Io. Ad. Scherzervm, *ſcriptae*, 1671. Meminit illarum Scherzervs in *Syſtem. theol. Loc.* XX. §. 4. p. 582. et in *Coll. Anti-Socin.* p. 1191.

20. Ier. Felbingeri *ad Chriſtianos, vnum altiſſimum Deum, Patrem Domini ac Saluatoris noſtri I. C. ſecundum ſacras ſcripturas V. et N. T. recte agnoſcentes, epiſtola, Amſtelod.* 1672. 4. atque iterum edita *Roterod.* a. 1681. 4. In hac, iudice Io. Fabricio l. c. p. 53. Socini et eius diſcipulorum errores grauiores, ſuis ipſorum verbis notati, ſuccincte refutantur. Enim vero contra illos ſenſit: 1) Baptiſmum aquae Chriſto initiandis eſſe neceſſarium; 2) Chriſtum non demum in coelo, ſed in ara crucis ſeſe pro hominibus obtuliſſe; 3) Eundem regnum, quod exaltatus ad dextram Dei accepit a Patre coeleſti, non adminiſtrare tanquam Proregem et Vicarium, ſed vt Regem abſolutiſſimum et liberrime gubernantem; 4) Chriſtum aeque ac Deum Patrem, ad huius mandatum eſſe inuocandum; 5) Homini Chriſtiano licere magiſtratum gerere, et, ſi neceſſitas poſtulet, belligerare; 6) Etiam impios reſurrecturos ad iudicium; 7) Lotionem pedum aliorum hominum, ad mandatum atque imitationem Chriſti, eſſe faciendam, tanquam ritum, quotidianorum remiſſionem lapſuum obſignantem credentibus, qui iam ante in Chriſti nomen ſunt immerſi; 8) Chriſtianis non licere iurare.

Ex his omnino colligit Fabricivs, apparere: Felbingervm non eſſe proprie *Socinianum*, ſed in quibusdam cum Socino facere, in aliis autem ab eo, atque ipſius diſcipulis recedere, easque opiniones, quas

 deſe-

deſerit, pro perniciosis habere erroribus. Veri ſimile quoque videtur Felbingero, Chriſtum, ſalutis noſtrae Archiducem, nobis doctrinam ſaluificam, quatenus ad ſalutem conſequendam, neceſſaria eſt, verbis et phraſibus vulgo vſitatis et claris propoſuiſſe; ita, vt vel a mulierculis, piſcatoribus et quibusuis aliis recte intelligi potuerit. Eos igitur, qui credunt, Ieſum eſſe Chriſtum, in ipſius verbis acquieſcere, aduerſus eum non diſputare, non rixari, verbis eius nec addere, nec detrahere: fide duntaxat hic opus eſſe, qua doctrinam e coelo ad nos delatam apprehendamus, et veram eſſe firmiter credamus, nempe propter Magiſtri diuinam auctoritatem et virtutem.

21. In I. H. von Seelen *philocal. epiſt.* N. 82. p. 344. ex ep. Ivst. Iac. Mülleri, (Paſtoris poſthac *Norimberg.* ad templum S. *Ioannis)* D. Bebelio ſcripta, exponitur, qua ratione Dan. Zwickervs et Ier. Felbingervs, per Oelhafivm quendam (Paſtorem deinde *Lauffenſem)* litteras dederint, *Facultati Theol. Altorffinae* inſcriptas, quibus quaedam ſcripta ſua (inter haec Zwickeri *Ioſias N. T.)* adiunxerint, ſibique expetierint, vt Theologi haec attente et absque praeconcepta opinione legerent, quae bona in iis fuerint, retinerent, cauerentque ne auctores conuitiis, calumniis, et perſequutionibus opprimerent. Ad has litteras, teſte Zeltnero l. c. p. 1244. tantum abfuit vt Theologi Altorffini reſponſionem dederint, erroresque ſaepius refutatos nouo ac peculiari examine dignos iudicauerint; vt Dürrivs potius ex inſtituto potiora in *diſpp. Anti-Soc. et Append.* ſolide refutauerit. Idem Dürrivs in *diſpp. de Magiſtratu Chriſtiano*, quae in opere eius alle-

allegato *Caput* XIII. abſoluit, teſtis eſt, Felbingervm, in ſcribendis litteris iſtis, calamum duxiſſe.

CHRISTIANVS FENDIVS.

Illis merito accenſendus, qui aduerſus doctrinam de S. Trinitate et Chriſti ſatisfactione criminationes protulerunt. De eodem aliquando plura in *Hiſt. Socin.* Germaniac. *Vid. Additamenta ad Acta hiſt. Eccl.* T. I. p. 933-942. Chr. Gvil. Franc. Walchii *Comp. H. E. recentiſſ.* p. 273.

FERBERINVS.

Nihil de eodem reſcire licuit, praeter quod a. 1637. in Synodo Racouienſi, Rectoratui Scholae Czerniechouienſis deſignatus fuerit. Inter eos, qui circa a. 1606-1609. colloquiis, ſeu exercitationibus theologicis in aedibus Smalcii interfuerunt, Ioannes Forberivs, ſ. *Forberinus* apud Sandivm l. c. p. 175. vocatur, quod nomen, fortaſſe *Ferberinus* ſcribendum, et *Ioannes* vel pater vel agnatus noſtri videtur, cuius praenomen in *Actis MSSCC.* non notatur.

THOMAS FIRMINVS.

Mercator quondam Londinenſis, qui etiam ſcriptis lingua anglica editis Vnitariorum et Socinianorum cauſſam defendit. De quo in *Hiſt. Socin. Anglic. Vid.* Pfaffii *Introd. in hiſt. Theol. litter.* P. II. p. 329.

ISAACVS FOECLERVS.

In *Actis MSSCC. Fecklerus* et aliquando *Voglerus* nomen eius ſcribitur, melius autem Foeclervs, quod anagramma, quo vſus eſt, *Ius cole, fer caſus*, compro-

bare videtur. De illo plura expoſuit Io. Mollervs in *Cimbria liter.* T. II. fol. 197. Patria vel *Badenſis*, vel *Palatinus* fuiſſe et natus 1578. apud Mollervm l. c. perhibetur, quo loco, nec non in den Samml. von A. und N. 1738. p. 281. ſeq. et in Grossenii Jubellexicon, T. III. p. 64. vitae eius fata narrantur. Poſt alia officia eccl. a. 1627. Paſtor Falckenſtenienſis et Superintendens dioeceſeos iſtius factus, a. 1633. a munere hoc dimiſſus, per triennium exſul fuit. Poſthac Superintendens Badenſis et Paſtor Durlacenſis, et in Gymnaſio huius loci Profeſſor linguae hebr. vocatus; his tamen muneribus iterum exutus; A. 1640. *Glückſtadium Holſatiae* conceſſit, ibidemque priuatus quorundam Patronorum, imo ipſius Regis Daniae munificentia, quibus ſe concionibus ſacris et dono proponendi maxime commendauerat, ſuſtentatus eſt. Hinc, palam facto ipſius in Socinianos fauore in Belgium ſe contulit, relictis *Glückſtadii* coniuge ſua et filiola. Inde a. 1643. in Poloniam demigraſſe videtur; eidem enim aduenturo, regimen ſcholae Vſzymirſcianae in Synodo Siedliſcenſi a. 1643. habita deſtinabatur, teſtantibus *Actis MSSCC.* Isaacvs quidam Foeclervs, *Parochus prope Baſileam* et deinde *Superintendens Scopfenſis* Hvnnii tract. *de S. Scripturae maieſtate* germanice translatum 1596. *Francof.* 8. edidit.

Scripta:

1. Schediaſma vnius plagulae publicae luci commiſit, ſub titulo: *Sophronismus;* cuius tantum, vt ipſe auctor confeſſus eſt, quinquaginta exemplaria prelo exemta, et quibusdam in hiſce controuerſiis exercitatis viris exhibita, vt horum iudicium experiretur. In hoc ſcripto Socinianiſmum, clam hactenus in pectore occluſum ſatis manifeſto confeſſus dicitur. Mollervs l. c. narrat

rat *Sophroniſmum*, CHRISTIANO IV. *Regi Daniae* fuiſſe inſcriptum et 1642. editum, titulumque hunc indidiſſe, quod prudenter in illo, circumſpecte ac modeſte de Socinianis ſectisque aliis tuliſſe iudicium, fuerit perſuaſus. Teſtibus aduerſariis in hoc tractatu iſta tantum fidei capita, creditu ad ſalutem neceſſaria iudicavit, quae diſertis verbis in Symbolo Apoſtolico continentur, et quotquot normam hanc admittunt, pro orthodoxis, qui autem repudiant, aut heterogenea ſurrogant, pro haereticis eſſe habendos cenſuit.

Oppoſitum eidem eſt: *Examen et refutatio Sophroniſmi, quem nuper in gratiam Socinianorum euulgauit* ISAACVS FOECLERVS, *Superintendens generalis Durlachenſis, ibidemque hebraeae linguae Profeſſor; in qua Socinianorum errores peſtilentiſſimi, quos Sophroniſmus tecte et aperte fouet, deteguntur et refelluntur a M.* IOANNE ROTLOEBEN, *Reg. Mai. Dan. et Norueg. concion. aul. Glückſb. et Comitat. Pinneberg. Praepoſito. Lubecae* 1643. pl. 12. 4. Dedicatio Regi Daniae CHRISTIANO IV. ſcripta eſt d. 1. Decembr. 1642. in qua auctor FOECLERVM degenerem filium D. LVTHERI, et *Sophroniſmum* ſine σωφροσύνῃ editum adpellat. In praefatione, quae verba Chriſti *Matth.* VII. 15. *Cauete vobis a falſis prophetis etc.* in aduerſarium adplicat, libellum ſuum in VI. partes diſtribuit his verbis: "*Primum*, titulum, quo ſcriptum indigitatur, examinabo: *Deinde* confeſſionem fidei, ſecundum quam *Socinianos* ſuos, Chriſtianos, Chriſti diſcipulos Deo credentes inſigniri vult, ponderabo. *Tertio* quinque regulas, quas in gratiam Socinianorum producit, perpenſitabo. *Quarto* errores duos ſecundum mentem FOECLERI intolerabiliſſimos Socinianis aſſignatos conſidera-

derabo. *Quinto* ſcopum colluſtrabo; et *denique* extricationem ventilabo." Accuſauit in hoc ſcripto Rotloebivs Foeclervm, quod in *Sophroniſmum* tanquam in compendium pleraque Socinianorum dogmata congeſſerit, ac iſta omnia partim accepta reddere, partim vero palliare et doctrinam de Trinitate Chriſtianam omnibus modis ſuſpectam facere, ſit conatus, imo quemlibet in ſua religione poſſe ſaluari, neminem autem in eadem certum eſſe, ſtatuerit.

2. Beſcheidenheit, welche an Gottgläubige Chriſten nach einziger Richtſchnur der H. Schrift geſtellet und in Acht genommen hat Iſaac Föcler, der Grafſchaft Durlach General-Superintendent, und zugleich der Hebräiſchen Sprach alda Profeſſor: Nunmehr Dennemark Königl. und Gräfl. Penziſcher Freymildigkeit über drey Jahr zur Glückſtadt in Holſtein reichlich erhalten. 1642. 4. pl. 2. Mſptum autographum huius nec non libelli N. 3. allegandi, tenuit Casp. Henr. Starck; *Vid.* Samml. von A. und N. 1738. p. 285. Directum hoc eſt adverſus Rotloebii *examen Sophroniſmi*, quamuis hunc non nominauerit.

3. *Sophroniſmi recognitio ad Sereniſſimum ac Potentiſſimum* Christianvm IV. *Daniae et Norwegiae, item Gothorumque Regem etc.* 4. pl. 2. In initio notauit ſe concinnaſſe opuſculum hoc Amſtelod. d. 1. April. 1643. *Mſcpti* argumentum exponitur in den Samml. von A. und N. l. c. p. 286.

4. Chriſtlicher Bericht, wie die Verſehung Gottes und der erwehlte Menſch zu betrachten ſey; mit angehengter *Recognitione Sophroniſmi*, wider M. Ioh. Rotloeben, *Glückſtadii* 1643. 4. Allegatur in den Samml. von A. und

und M. l. c. apud MOLLERVM l. c. et in IOECHERI Lex. quo loco alia quaedam FOECLERI ſcripta citantur.

5. *Iſaaci Foecleri, Diſterminator regiminis Eccleſiaſtici ac politici. Spirae* 1636. 8. Allegatur in IO. FRID. MAYERI *Catal. Biblioth.* p. 232. N. 106.

WILDEBRANDVS FORKENBECIVS.

VAL. SMALCIVS in *diar. vitae* ap. ZELTN. l. c. p. 1194. eum vocat extraneum iuuenem, *Monaſterienſem Weſtphalum*, narratque, quod a. 1612. ad Socinianos Polonos acceſſerit, homo taciturnus et ſubdolus fuerit, et fratribus fere inſalutatis ante feſtum Barthol. diſceſſerit. Plura de eo ſciſcitari non datum eſt nobis. Quidam tamen IOANNES FORKENBECCIVS (fortaſſis WILDEBRANDI frater vel patruus) ab HOORNBEECKIO inter VORSTII diſcipulos numeratur, qui FAVSTI SOCINI librum: *Quod regni Poloniae ſubditi, Euangelici dicti; debeant ſe adiungere etc.* ſub titulo: *De officio hominis Chriſtiani, Franequerae* 1610. recudi curarunt.

ADAMVS FRANCVS.

Natus a. 1590. A rectoratu ſcholae Racouianae, quo in munere IOACHIMO STEGMANNO ſucceſſerat, ad paſtoratum Claudiopolitanum admotus eſt, a. 1633. Profecturo Racouia in Tranſyluaniam iniunctum eſt, vt *refutationem refutationis Catechiſmi* STEGMANNI abſolueret, eamque quam primum Claudiopoli Racouiam transmitteret, vt reuiſo eius inſtitui poſſit. Obiit teſte SANDIO l. c. p. 141. a. 1656. annos natus 60.

SCRIPTA:

1. *Explicationes et Conciones in varia loca N. T. et alia non pauca MSSCC.*

2. Cum *Io. Stoinio* commercium epiſtolicum habuit, qui a. 1638. d. 24. Iul. ex Belgio epiſtolam ad eum miſit de florente ſtatu Sociniani coetus in Belgio, quam GEORG. RAGOZIVS, Tranſyluaniae Princeps intercipiens, miniſtris eccleſiarum Belgicarum transmiſit, referente BAYLIO in Diction. tit. SOCINVS Not. k. ex HOORNBEECKII *adparatu ad controu. Socinianiſt.* et BENTHEMIO l. c. P. I. C. XIX. §. 31. p. 882.

CHRISTIANVS FRANCKEN, VEL FRANCVS.

Gardelebienſis, *Palaeomarchicus*. Eius fata et religionis genus deſcripta leguntur in *vitis Philoſophorum Altorffin.* REIMANNI *catal. Biblioth. theol.* p. 654. ZELTNERI *hiſt. Crypto-Soc. Altorff.* C. I. p. 23. Not. a. et in HOORNBEECKII *adparatu* p. 32. Romae olim Ieſuita, deinde a. 1580. ad Euangelico-Lutheranos candide reuerſus videri volens, Altorffinam ſalutauit academiam, vnde, poſtquam iam aliquot in auditorio praelectiones publicitus recitaſſet, dimiſſus eſt. Non equidem conſtat FRANCKENIVM ſub id tempus aliquid adhuc Arianismi profeſſum eſſe; ea tamen haud dubie animo iam preſſit placita, homo omnium partium Planus, quae paulo poſt a. 1583. quo ſe Socinianorum ſcholae adiunxit, ita tamen, vt FRANCISCI DAVIDIS opiniones de Chriſto non inuocando, placitis F. SOCINI praetulerit. Circa annum 1584. Rectoratui ſcholae Chmielnicenſis admotus, poſtea in Tranſyluaniam conceſſit, ibidemque lectoris munere *Claudiopoli* ad annum vsque 1590. functus. Ob libros contra Trinitatem in lucem emittendos ipſe Polonia excedere coactus, typographo RODECIO officinae iacturam et vincula contraxit. *Vid.* HOFMANNVS *de typograph. Polon. et Lith.* p. 40. Tandem Antitrinitariorum caſtra deſeruit,

ſeruit, et *Pragae* inter Pontificios ſub exitum Saec. XVI. e vita exceſſit. Effigies eius ex collectione *Frid. Roth-Scholtzii* aeri inciſa form. 4. exſtat, adiuncto breui vitae curriculo, in quo tamen male Rector *ſcholae Schmidnicenſis* adpellatur et a. 1590. Claudiopoli mortuus perhibetur.

SCRIPTA:

1. *Reſponſio ad tres orationes* WARKOWICII Ieſuitae, quibus Regem STEPHANVM et *Senatores* ad Proteſtantes perſequendos incitat: ſub nomine NIC. REGII. *Vid.* PLACCII *Pſeudon.* N. 2292. p. 533.
2. *Breue colloquium Ieſuiticum, toti orbi Chriſtiano, et vrbi potiſſimum Caeſareae Viennenſi, ad recte cognoſcendam, hactenus non ſatis perſpectam Ieſuitarum religionem vtiliſſimum: habitum a S. Theologiae Doctore et Prof.* PAVLO FLORENIO, *cum* CHRISTIANO FRANCKEN, *Philoſophiae Profeſſore in Caeſareo Ieſuitarum Gymnaſio, Viennae* 1578. *XX. Ianuarii. Lipſiae* 8. pagg. 35. et dedic. 9. In fine legitur, *Lipſiae in officina typographica* IOANNIS RAMBAE. *Anno MDLXXX.* Tractatus, quem CHRIST. FRANCKEN PAVLO FLORENIO, per epiſtolam Lipſiae 24. Aprilis 1579. ſcriptam, dedicavit, argumentum titulus ſatis prodit. In dedicatione exponit, qua ratione a Ieſuitis et ex Viennenſi collegio hoc ipſo anno 1579. diſceſſerit, his verbis: "Abſoluto meo doctrinae curſu, *(Philoſophiam, quam in collegio hoc docendam ſuſceperat, intelligit)* valde ipſi *(Ieſuitae, inprimis Rector et Prouincialis ordinis)* de me ſolliciti et anxii, primo quoque tempore me in Italiam, inde vero in Hiſpaniam, vbi omnis mihi, ſi non ex ſocietate diſcedendi, at contra eandem pugnandi praeciſa foret occaſio, relegandum cenſent, tempus-

que idoneum et occaſionem eiusmodi expectant, qua illectus potius, quam tractus aut coactus Romam vsque reduci poſſem. Quod cum praeſentirem, id me ſcire diſſimulans, flagitare illos coepi: vt mihi ſummis contemplandi docendique laboribus perfuncto ac propemodum exhauſto, animi gratia domum Brunenſem, Collegiumque Olomucenſe inuiſere liceret, neque prius ab huiuscemodi deſtiti precibus, quam id, quod vellem, tandem impetrarem, vel ab inuitis potius extorquerem. Itaque duodecimo poſt emenſum Ariſtotelicum labyrinthum die, ex Viennenſi Collegio, ea, qua dixi, conditione dimiſſus iter *Brunam* et *Olomucium* intendi, omnem meam et Theologicam et Philoſophicam, non parui momenti ſupellectilem, diligentiſſime illis ad reditum meum cuſtodiendam relinquens; imo totum etiam, ſi haberem, mundum donare me illis malle cogitans, quam diutius apud eosdem manere. Neque vero reuerendi noſtri Ieſuitae, idem mihi, quod aliis ſolent, obiicere poſſunt, me non ſincero ac religioſo, ſed ficto et explorandi animo ipſorum fuiſſe religionem ingreſſum, atque hanc ob cauſſam in eadem permanere non potuiſſe. Nam in primis ipſi fatentur, me pene puerum nullo ſimulandi artificio traditum ad ſuam religionem perueniſſe, idque in prima ſtatim probationis Romana domo ita crebris corporis voluntariis ſuppliciis teſtatum eſſe, vt ter vnico illo anno in febriculam inciderem etc."

Inſertum quoque eſt Tomis *Rupell. de doctrinae Ieſuit. praecipuis capp.* T. I. ex editione iterata 1589. 8. Praeterea *Baſil.* ex officina PETRI PERNAE 1580. 8. prodiit. Dicata eſt haec editio IESV CHRISTO per epiſtolam *Baſil.* d. 1. Octob. 1579. ſcriptam, quae ita inci-

incipit: "Quam huius inimici libelli ſint potentes, quantoque aſtu ferme omnia prioris editionis exemplaria, meae conuerſionis auctori PAVLO FLORENIO dedicata ſuppreſſerint, tu profecto, Imperator ſapientiſſime, omnium optime noſti — — Quocirca huius editionis exemplaria Maieſtati nunc tuae dedicare volui, omnipotenti, vt tuo praeſidio fulta a crudeliſſimis inimicis defenderentur. Exſtat quoque editio *Baſil.* 1581. 8. cui PAVLI ALEVTII *ad Ieſuitas epiſtola* eſt adtexta de qua vid. FREYTAGII *Adparatus litter.* T. I. p. 111. ſeq. et praefixo titulo: *Profana ſectae Ieſuiticae vanitas*, *Ambergae* 1611. 4. plag. 3. *Vid.* SALIGIVS l. c. T. II. p. 176. Anglicanae verſionis W. C. (i. e. WILLIAM CHARIER) *Londini* 1580. meminit PLACCIVS in *Anon.* p. 514. N. 2010. Alia prodiit *Lond.* 1630. 4. allegata in *Catal. Biblioth. Bodlei.* T. I. p. 455. *Vid.* DAV. CLEMENT. *Biblioth. Hiſt. et Crit.* T. VIII. p. 454. ſeqq.

3. *Epiſtola, in qua deplorat ſuum a Societate Ieſu et Eccleſiae diſceſſum, eiusque fidem a ſe temere oppugnatam. Wirtzburgi* 1583. 4. Allegatur haec in APINI *vitis Profeſſorum Phil. Acad. Altorff.* p. 53.

4. *Diſputatio cum* F. SOCINO *de Ieſu Chriſti cultu religioſo*, habita 1584. De hac in vita F. SOCINI.

5. *Epiſtola ad Synodum fratrum Polonorum Wengrouiae celebratam*, agens de eadem materia: ſcripta 1584. MSC. Reſponſionem allegabimus ſub tit. VITRELINVS.

6. *Libri contra Trinitatem impreſſi Cracouiae apud* ALEX. RODECKI. (circa a. 1585.) His SANDIVS addit: Propter quos FRANCKEN perſequutionem; RODECKI vero typographiae amiſſionem et vincula paſſus eſt, de quo ſub tit. TASSYTIVS. Iam antea RODECIVS in carcerem coniectus erat, quia typis exſcripſerat FRANC. DAVIDIS defen-

defenſionem a PALAEOLOGO concinnatam. *Vid.* SANDIVS l. c. p. 59. Typographum hunc turpis lucri auidum fuiſſe, recte iudicat SCHWARZIVS *de vita et ſcriptis* DVDITHII, p. 83.

Aduerſus allegatum FRANCKENII ſcriptum directum eſt opus, quod STAROVOLSCIVS in *Hecatont. Script. Polon.* allegauit, ſub tit. IAC. GORSCII, *Praemunitio aduerſus inſanum dogma Arianum* CHR. FRANCKEN et aduerſus eundem Apologeticum. Verus autem libri titulus eſt: *Pro tremenda et veneranda Trinitate, aduerſus quendam Apoſtatam* FRANCKEN, *falſo appellatum* CHRISTIANVM, *Apologeticus, ſiue Antichriſtianus. Colon.* 1585. 8. Allegatur quoque in *Catal. Biblioth. Bodlei.* p. 298.

7. *Recitatio praecipuarum cauſſarum, cur Chriſtiani, cum in multis ſint religionis doctrinis mobiles et varii, conſtantes tamen in tuenda Trinitatis confeſſione. Vid. ſub tit.* SOCINVS.

8. Plura eius ſcriptis accenſentur, e. g. *De bello in Turcas; Dolium Diogenianum; Typus veritatis conſcientiarum; Analyſis rixae Chriſtianae, quae imperium turbat et diminuit Romanum. Prag.* 1595. 4. In *Catal. Bibliothec. Vniu. Francof.* BECMANNI allegantur: *De Idololatria a Soc. Ieſu in Adoratione Panis et Vini commiſſa, Baſil.* 1580. 8. *Diſput. inter Theologum et Philoſophum de incertitudine Religionis Chriſtianae. Claudiop.* 1593. 4.

IOANNES FRANCK.

Patria Dresdenſis, a. 1612. in Poloniam venit, coetuique Sociniano ſe adſociauit, cui admodum gratus, ab hoc ſtipendio publico exceptus eſt. A. 1613. miniſte-

niſterio eccleſiaſtico initiatus, Meſericenſi coetui miniſter conceſſus eſt. Ab a. 1618. Gedanenſium Vnitariorum curam habuit. Quas ad eum in hac ſtatione Gittichivs dedit litteras, alio loco ex MSSCC communicabimus.

DANIEL FRANCONIVS.

A Daniele Franco, qui *de indicibus librorum expurgandorum diſquiſitionem* 1684. edidit, diſtinguendus. A Franconia patria ſua cognomentum tuliſſe, probabile videtur Zeltnero l. c. p. 1185. Not. a. Val. Smalcivs in diario apud Zeltn. l. c. eundem vocat fratrem in Domino chariſſimum, virum induſtrium et Collegam ſcholaſticum. Lvbieniecivs l. c. p. 249. virum pium et Poëtam celeberrimum nuncupat, ingentia vero eius ex priore vxoris marito Cravsio nati priuigni ſcelera ita narrat, vt non obſcure patris, vel potius vitrici hinc ortam domeſticam calamitatem deploret. Qua occaſione, vnde, et quo tempore in Poloniam venerit, et ad Socinianorum coetum acceſſerit, a nemine adhuc, quantum ſcimus, expoſitum legimus. *Acta* vero *Synod. MSSCC.* de eodem referunt, quod Rector ſcholae eodem loco exſtiterit, quo Pistorivs in montibus Sileſiae Tarnouicenſibus coetui praefuit miniſter. A Pistorio quoque ad coetum Socini dogmata probantem tranſire perſuaſus eſt, cum quo etiam eodem tempore, nimirum a. 1603. exſul factus in Poloniam ſe contulit. Circa a. 1609. praeceptor et collaborator ſcholae Racouienſis conſtitutus. Poſthac extra Racouiam muneri vel Scholaſtico vel Eccleſiaſtico videtur admotus. Anno enim 1619. admonitus eſt, vt Volkelii libros nitide deſcriptos Racouiam quam primum transmitteret. In *act. Synod. MSSCC.* Franckii nomen fert.

ANDRE-

ANDREAS FRICIVS, *vid.* MODREVIVS.

IOANNES GEISTERANVS, *ſ.* GEYSTERANVS.

Batauus, paſtor Eccleſiae Alcmarienſis, a. 1619. ob conſortium cum *Remonſtrantibus* munere exutus, a quibus tamen in nonnullis capitibus diſſenſit, ſtatuitque nec magiſtratum ciuilem, nec bella gerere, Chriſtiano eſſe licitum. *Vid.* epiſtola SAM. NAERANI ad CONR. VORSTIVM in *epp. Remonſtr.* N. 380. Eundem a. 1622. in Poloniam eſſe vocatum, *Sandius* l. c. p. 114. ſignificat. Offerebatur ipſi a RVARO munus ſcholaſticum, (forte Rectoratus ſcholae Racouienſis) quod vero recuſauit, et mechanicis potius exercitationibus vitam tranſigere, victumque iis acquirere maluit, quam ſtationem illam acceptare. *Vid.* Epiſtola GABRIELIS COENERDINGII ad RVARVM ſcripta, in huius epp. ex edit. ZELTN. p. 504. A patre ſuo *Euerardo Geiſterano*, ſemet adpellauit IAN EVERTSS. Frater PETRVS GEISTERANVS, quem SANDIVS l. c. Antitrinitariis accenſet, nunquam in Poloniam venit. Pater EVERHARDVS, ZELTNERO in not. ad RVARI epp. p. 503. videtur idem ille SPIRITVS BELGA fuiſſe, de quo in *narratione compendioſa* apud SANDIVM p. 216. ex ANDR. FRICIO MODREVIO, exponitur. Fuiſſe hunc ex conſortio *nouorum Prophetarum*, qui apud *Antuerpianos*, tempore exorientis in Belgio Euangelii, ſomnia ſua, et inter haec inprimis *Spiritum S. nihil aliud eſſe, quam noſtram rationem et intelligentiam*, prodiderunt, imo inter hos ipſum illum tumultuantem SPIRITVM, de quo LVTHERVS prolixe agit in epiſtola ad *Antuerpianos* a. 1525. ſcripta, ac inſerta operi epiſtolarum LVTHERI, per AVRIFABRVM collecto, Tom. II. p. 281. ſeqq. iterumque exhibita in ABRAH. SCVLTETI *Annal. Euang. Dec. I.* p. 320. ſeqq. et in DAN.

GER-

GERDESII *Monumentis antiquitatis*, Tomo III. eiusdem *Hiſtoriae reformationis* adtextis, p. 62. ſeqq. ſuſpicamur; ſed de hoc argumento alio loco. Plura de GEISTERANIS habent, *Acta Dordrac.* et ZELTN. l. c. p. 326. In Synodo *Dordracena* Confeſſio duorum fratrum IOANNIS et PETRI GEISTERANORVM, miniſtrorum Remonſtrantium —— praelecta fuit, et cum ſumma deteſtatione ab omnibus reiecta atque improbata, quum ex illa manifeſtiſſime adpareret, illos, ſub nomine Remonſtrantium, et ſub praetextu quinque articulorum, horrendas atque exſecrandas SOCINI et *Anabaptiſtarum* blasphemias fouere, et in Eccleſias ſuas conatos eſſe introducere. Teſtantibus *Actis Synod. Dordrac. Vid.* N. 7.

SCRIPTA:

1. *Predicatie over 't ontſet van Alkmaer, dedaan* 1618. 8. *Octobr. over Act. IX.* 31. *Mitsgaders 't Examen over hem, Ian Evertſs* GEISTERANVS, *gehouden in 't Conſiſtorie* 1619. 11. *en* 12. *Mart. Gedruct* 1665 4. De hoc et proximo ſcripto N. 2. plura habet BENTHEMIVS l. c. P. I. p. 891.
2. *Idolelenchus*: qui adiungi ſolet hymnis THEODORICI RAPH. CAMPHVYSII, *qui carmen hoc Belgicis rythmis reddidit.* Ita SANDIVS librum allegat, p. 114. *Dirk* RAPHAELSEN CAMPHVYSEN *Stichtelyke Rymen om te Leſen of te Singen: ghedeelt in III. Deelen*, poſt obitum auctoris prodierunt, *Harlemi* apud Io. PASSCHIERS VAN WESBVSCH etc. 1632. pl. 8½. in forma oblonga. Sedec. quam editionem SANDIVS ſub CAMPHVYSIO p. 112. non allegauit. Ibidem in fine partis poſterioris p. 257. reperitur canticum ſub tit. *Aen I. G. over zyn Idolelenchus of Beelden-ſtraf*, quod fortaſſe SANDIVS innuit.

innuit. Initium eius eſt: *Dichter, die de blinde Werelt, door een ongeboorde Leer, Haaren lieven dreck komt roeren, en durft taſten op haer ſeer; etc.*

3. *Verborum ſ. dictorum diſtinctio.*
4. *De dilectione.*
5. *De Magiſtratu.*
6. *Conſenſus Pauli et Iacobi.*
7. *Confeſſio in Synodo Dordracena exhibita* 1619. d. 24. April. legitur in *actis Synodi Dordrac.* Seſſ. 138. p. 386. ſeqq. edit. Hanou. 1620. 4. SCHERZERVS in *ſyſt. theol.* Loco XX. §. 1. p. 573. eam allegat, quatenus GEISTERANVS ſcribit: "An aliud corpus, quam iam eſt, et an eadem corpora ſubſtantia ſint reſurrectura, ſe neſcire." In articulo *de diuinitate Chriſti* eam allegauit MART. THALYAEVS in *Anat. Samoſat.* p. 5. Ratione *Paedobaptiſmi* allegatur in GVIL. WALLI *hiſt. Paedobapt.* T. II. p. 371. Vtriusque GEISTERANI haec de Paedobaptismo confeſſio fuit: "Infantes non baptizari ſpeciali aliquo Dei mandato de infantibus baptizandis, ſed ad ſcandalum euitandum, maioris autem ſe facere baptismum adultorum, quam infantum."

STANISLAVS GEIZANOVIVS.

In *actis MSSCC. Synodi Kiſielinenſis* a. 1638. pluribusque aliis locis EXSVL vocatur; quae vero ipſi patria fuerit, non conſtat. A. 1634. ſcholae Kiſielinae praeceptor admotus, ipſeque vt ad ſtudium Theologicum omnem conuerteret induſtriam admonitus eſt. A. 1643. coetui Bereſcenſi miniſter deſtinatus, eiusque inauguratio ad miniſterium Eccleſ. decreta eſt. An STANISLAVS, GEIZANOVIORVM, quorum in *actis* conuentus Czarcouienſis a. 1642. fit mentio, maior fuerit, certo a nobis ſtatui nequit. *Iunior*

nior tamen iſte fuiſſe videtur, qui a. 1640. nondum muneri cuidam admotus, vel ſumtibus publicis, vel priuatis beneficiis ſuſtentatus, et a. 1643. ſcholae Vſzymirſcenſi praepoſitus eſt. Ab hoc ſane diuerſus eſt Georgivs.

GEORGIVS GEIZANOVIVS.

Vel Senioris, vel Iunioris filius, qui narrantibus *Actis MSSCC.* a. 1646. in numerum alumnorum et in ſcholam Luclauicianam ex decreto conſeſſus Dazuienſis ſuſceptus eſt. Idem a. 1654. Stegmanno ad coetum Siedliſcenſem cooperarius conceſſus eſt; anno vero ſequente in Germaniam eo fine miſſus, vt proſequeretur ſtudia et addiſceret linguam teutonicam. Idem fortaſſis eſt Geizanovivs, qui a. 1662. poſt vniuerſale exſilium in conſeſſu omnium, qui in Polonia habiti ſunt, vltimo, iuſſus eſt apud Pokomorscivm *Kiiouienſem* ſubſiſtere. Idem quoque videtur, de quo 1687. in *actis MSSCC.* Synodi *Selchouiae* habitae legitur, quod poſt inſtituta ſaepius in Poloniam itinera, tandem ibidem miſere perierit.

FABIVS GENGA.

Italus, Favsti Socini partibus addictus, quod ipſe Socinvs teſtatur in epiſtola ad Everhardvm Spangenbergivm *Claudiopolim* ſcripta, Cracouiae, d. 14. Martii 1593. in Epp. F. S. p. 606. ex qua ſimul colligimus Gengam maxime in Tranſyluania hoc tempore vitam traxiſſe.

IOANNES VALENTINVS GENTILIS.

Fuit is princeps inter Tritheitas recentiores, qui, vt Stancaro obuiam irent, teſte Simlero in praef. l. c. docuerunt: "Chriſtum, qua Deus eſt, Patre minorem eſſe,

 ideo-

ideoque ſecundum eam naturam pro nobis intercedere: neque Patrem et Filium atque Sp. S. eſſe vnum Deum; ſed eſſe horum perpetuam quaſi diuiſionem, et tres prorſus Spiritus, e quibus ſolus Pater ſit αγεννητος et vnus Deus; Filium vero et Sp. S. duos eſſe Spiritus, a ſummo illo vno Deo Patre eſſentiatos, et ab eo dependentes. Fata et ſpecialiora eius placita alio loco fuſius a nobis expoſita ſunt.

SCRIPTA:

1. *Confeſſio de Trinitate: cui praefixa eſt* PRAEFATIO, ſub THEOPHILI *Typographi nomine ad filios Eccleſiae; illi additae* PROTHESES ex AVGVSTINO *et criminationes* in ATHANASIVM. *Impreſſa Lugduni*, licet *Antuerpiam* praeferant. 16ma. Teſte SANDIO l. c. p. 26. 27.

Aduerſus *Gentilem* ſcripſerunt praeter IOSIAM SIMLERVM, 1) BENED. ARETIVS, ſub tit. VAL. GENTILIS *teterrimi haeretici, impietatum ac triplicis perfidiae ac periurii explicatio ex Actis publicis Senatus Geneuenſis, adiicitur hiſtoria, quod iuſto capitis ſupplicio affectus fuerit: et contra eiusdem blaſphemias defenſio articuli de S. Trinitate. Geneu.* 1567. 4. quae adtexta eſt *LL. CC.* ARETII p. 1077. *Vid.* DAV. CLEMENT *Biblioth. hiſt. et crit.* T. II. p. 47. 2) GILB. GENEBRARDVS *de S. Trinitate Libb. III. contra huius aeui Trinitarios, Antitrinitarios et Autotheanos. Paris* 1569. 8. quem inſectatus eſt LAMB. DANAEVS. 3) ALEX. ALESIVS in libro: *Aſſertio doctrinae orthodoxae Eccleſiae catholicae de S. Trinitate, cum confutatione erroris* VAL. GENT. Geneuae 1564. 8. 4) IO. WIGANDVS *de Deo, contra Arianos nouos in Polonia ortos etc.* 5) ER. GLICZNERI *Societas et Symbola doctrinae et morum*

ARII

Arii et Trideitarvm *modernorum* Arianorvm, *eorum*, *qui* Val. Gentilis *dogma de veneranda Trinitate diſſeminant hinc et inde: quibus opponitur caſtitas et candor, in huius abſtruſiſſimi articuli fide, verae Eccleſiae.* 2 *Pet.* II, 1. 1565. 4. pl. 3. *(Francof. ad Od.)*
6) Henr. Moellervs in oratione Wittebergae 1572, habita et inſerta Tomo VII. *orationum Scholae Melanchthonianae etc.* p. 164. ſeqq.

2. *De Chriſti incarnatione libellus. Ital. et lat.* allegatur in C. Frisii *epit. Biblioth. Gesner.* p. 809.
3. *Confeſſio Illuſtr. DDn. Geneuenſibus oblata.* A. 1558.
4. *Altera confeſſio, iuſſu Illuſtr. DDn. eorundem exarata* 1558. Inſerta eſt actis Gentilis p. 3-13.
5. *Antidota.* Ad defendendam alteram confeſſionem ſcripta.
6. *Carmina MSSCC. de Trinitate.*
7. *Protheſes ex* Avgvstini *libb. XV. de Trinitate.* Inſertae ſunt Blandratae operi, *de falſa et vera vnius Dei P. F. et Sp. S. cognitione,* L. I. C. VI. *Vid.* Sandivs l. c. p. 27. et 31. Videntur iſtae ſcripto N. 1. allegato adtextae.
8. *Liber ad Regem Poloniae,* (non editus) allegatur in Frisii *Epit. etc.* p. 809. et in Simleri tr. *de aeterno Dei Filio et Sp. S.* p. 266. 277. etc. Argumentum expoſuit Sandivs l. c. p. 27.

DAVID GEORGIVS, *vulgo* IORIS.

Fanaticis et maleſanis Anabaptiſtis proprie accenſendus, non tamen Antitrinitariorum numero eximendus, quamuis ei locum inter hos non aſſignauerit Sandivs. De eius fatis placitis et ſcriptis plura in *hiſtoria noſtra* alio loco. *Vid.* Davidis Georgii *vita doctrina et hiſtoria per*

 Recta-

Io. a Woinarowa Woinarowski, nobilis Poloni filio, cui ſtudiorum morumque Ephorus praefuit. Ex hac Academia, in qua complures erroribus ſuis imbuit, (*vid.* Zeltnervs l. c. p. 446.) Curatorum eius iuſſu, quibus vt homo haereſi deditus, improboque adfectu in propugnanda illa agitatus, tandem innotuerat, diſceſſit, ſub exordium anni 1610. De ſtudio ac moribus Gittichii, iſto inprimis tempore cum in Altorphina Academia verſaretur, ita Dinnervs in ep. allegata ad Scholarchas iſtius Academiae a. 1609. d. 30. Decembr. ſcribit: Sein Lehr betreffend, beſtehet dieſelbe vornemlich in zwey Irrthumen, iſt eigentlich nicht arrianiſch, ſondern noch årger, und aus vielen unſern Vaterland Gottlob! unbekannten haereſibus zuſammengeflicket, weillen derſelbe erſtlich den Sohn Gottes (quod horreſco referens) ſeine Gottheit tam in tempore, quam ab aeterno ganz und gar abſchneidet und verleugnet, und in dieſem Fall eben dasjenige, was Machomet von unſerm Seligmacher Chriſto hålt und lehrt. Zum andern, ſo ſtreitet er auch contra ſatisfactionem Chriſti pro peccatis noſtris, will nit zugeben, quod Chriſtus pro nobis paſſus ſit. In welchem Punct er ſich, wie ich vermeine, groſſer Sophiſterey gebraucht, und deswegen mit den Jeſuiten zu Ingolſtadt communiciren wollen, welche ſich aber mit ihm in kein diſputat, et recte, quia contra negantem principia non eſt diſputandum, einlaſſen wollen. Als er auch mit dem Pfarrer zu Hagenhauſen, des erſt bemerkten halben de diuinitate filii Dei zu conferiren, und ſeine Meinung zu entdecken angefangen, iſt er von ihm, wie ich glaubwürdig berichtet worden, mit dieſen Worten, vade poſt me Satana, abgewieſen worden. — — Sein Leben bei uns belangent, iſt daſſelbe åuſſerlich davon zu urtheilen, allerdings unſtråflich, denn er bei uns nur drittehalb Jahr lang ſich aufgehalten. In welcher Zeit er ſich dermaſſen embſig,

embſig, fleißig, nüchtern, und beſcheiden erzeigt, daß ſich ſowohl ſeine Koſtherren, als alle andere, darüber höchlich verwundert; enthaltet ſich des Weins gänzlich, wiewolln er von Natur kein abſtemius, daß wol geſaget werden kan, quod homo hic ſobrius ad oppugnandam Maieſtatem Dei acceſſerit. Sonſt hat ſich derſelbe ſonderlich auf das ſtudium philoſophicum gelegt, in welchem er, wie auch in allen andern ſcientiis und artibus dicendi treflich beſchlagen, geübt und beredt iſt, daß ſich zu beſorgen, wenn dieſer Mann bey ſeiner gräulichen verſtockten haereſi und bei Leben bleiben und keines beſſern unterrichtet werden ſollt, er mit ſeinem geferbten Wandel, und ſpitzigen argumentis, viel einfälltige Chriſten irr machen, und vielleicht, (wie dieſer Flattergeiſter Art iſt) ſich eines Anhanges in dieſen Landen berühmen möchte ꝛc. Ipſam aliquando Academiam Ingolſtadienſem GITTICHIVM, ad augendum Socinianorum numerum eſſe ingreſſum *Zeltnerus* teſtis eſt. A. 1611. menſe Sept. in Synodo Racouiae habita miniſterio eccleſiaſtico initiatus, teſtantibus *Act. Synod. MSSCC.* Ab iſto tempore ad *Nouogrodecium* Litthuaniae in agro RAPHAELIS KOSII, nobilis Poloni, coetui Socinianorum non frequenti praefectus eſt, quod ipſum SONERO per epiſtolam nuntiauit. Ex hoc agro *Nouogrodecium* ſe contulit, ibidemque haereſin publice docuit, exactus vero inde a. 1618. in praedio tamen *Koſiana* et vicinia vrbis, placita ſectae ſuae profiteri non intermiſit, ibidemque complures annos ſubſtitit. Ex *Koſiana* enim a. 1642. epiſtolam ad RVARVM perſcripſit, in qua de HVG. GROTIO iudicat, in epp. RVARI Cent. I. N. XCIII. ex cuius ſubſcriptione patet, GITTICHIVM iſto tempore in aedibus Generoſi viri D. R. KOSI vixiſſe, coetumque, quem Eccleſiolam vocat, non adeo numeroſum exſtitiſſe. In matrimonium duxerat viduam, ſex liberorum matrem, v.

Rectorem et Academ. Baſileenſem conſcripta, Baſil. 1559. 4. CAR. GOTTL. ZEIDLERI *Hiſtoria* DAVIDIS GEORGII *eiusque aſſeclarum, Lipſ.* 1701. 4. CHR. THOMASII *Hiſt. Sap. et ſtult.* T. I. p. 63. ſeqq. DAN. GERDESII *Hiſt. Reformat.* T. III. p. 116. ſeqq. Effigiem eius, quae etiam reperitur in libro, cui titulus: *Apocalypſis inſignium aliquot Haereſiarcharum etc. Lugd. Bat.* 1608. 12. GERDESIVS aeri inciſam exhibuit, cui haec adſcripta leguntur:

Dauid Georgius, vulgo *Ioriſſen.*
Si, quisnam fuerim, rogitas? Cui viſus ego, illi
Peſtis et inuiſus HAERESIARCHA *fui.*

MICHAEL GITTICHIVS.

Ipſe nomen ſuum ſcripſit GITICHIVS. F. SOCINVS GVTICHIVM, reliquosque commenſales VALENT. RADECII in ep. ad hunc, d. 23. Noubr. 1603. ſcripta, ſalutare iubet. Vulgo VENETIANVS cognomento dictus, ita quidem vt omiſſo ſaepius GITTICHII nomine, ſemet ipſum VENETIANVM in epiſtolis ſubſcripſerit, et id quidem a genitoris ſui patria, quamuis DINNERVS in ep. a. 1609. ſcripta ap. ZELTNERVM, patrem *Germania* ortum fuiſſe perhibeat, aliamque cognomenti huius rationem adferat, his verbis: Deſſen (MICH. GITTICHII) Vater ein Teutſcher Matthias Güttich genannt, und des Herzogen zu Venedig Aloyſii Mocoenici Medicus geweſen, hernacher aber aus Urſach, daß ihm der Pabſt nachgeſtellet, in Polen geflohen, alda er ſich mit einer Pollackin verheyrathet, und dieſen Sohn mit ihr gezeuget, daher ſich der Sohn noch uff den heutigen Tag VENETVM (vel potius *Venetianum*) zu ſchreiben pfleget. Patriam *Michaelis* Venetias fuiſſe et LAVTERBACHIVS et LAMIVS in *Hiſt. Socin. gall.* praeter veritatem prodiderunt; nec verum eſt, quod hic perhibet,

MICHA-

Michaelem Gittichivm ſub religionis ſpecie patriae Venetae vale dixiſſe et in Poloniam commigraſſe. Extra omne dubium videtur eſſe poſitum, Michaelis patrem *Venetiis* natum, ex Italia in Poloniam, quo in regno ſceptra eius tenente Rege Sigism. Avgvsto *Itali* admodum accepti erant, commigraſſe, vel ad aulam Regiam et ad cuſtodiam corporis Regii inuitatum eſſe, vel ex inſidiis Romani Praeſulis fuga ſe eripuiſſe, eiusque filium in Polonia, vel potius Litthuania ex matre Polona, quam ſibi pater matrimonio iunxerat, natum, eo modo Venetianvm eſſe adpellatum, quo Libertini olim latinis cognominati ſunt, qui patre Liberto, i. e. ſeruo antea, ſed manu miſſo, geniti, priſtinae ſortis monimentum in ipſo hoc nomine retinebant, ſentiente ita Zeltnero l. c. p. 79. Qua ratione a teneris in paternis aedibus educatus, et primis quidem adoleſcentiae annis ſatis liberaliter habitus ſit, ipſe ad Rvarvm perſcripſit. Non tamen ab ipſo iam parente aliquid alieni a veritate erroris hauſit; imo potius ex parente Euangelico ſe natum eſſe expreſſe teſtatur, in epiſtola ad Nicol. Hardervm quam ex *Mſpto* exhibituri ſumus. In ſchola Kokliouienſi litteris imbutus, eo vsque iam aetatis anno vndeuiceſimo, rariori ſane exemplo profecit, vt eum ſacerdote pontificio haud inerudito in certamen *de purgatorio* deſcendere auſus fuerit, hominemque diu reluctantem de errore conuicerit. In Tranſyluania aliquamdiu cum Val. Radecio vixit, eiusque conſuetudine familiari et conuictu vſus eſt, teſte Socino in epiſtola allegata. Poſitis hoc modo *Claudiopoli* litterarum fundamentis, hinc eodem anno 1603. quo Socinvs epiſtolam ſcripſit, in Poloniam rediit, et ſcholae Racouienſis collega conſtitutus, cui muneri vsque ad a. 1607. praefuiſſe videtur, quo anno *Altorffium* commigrauit vna cum

IO. A WOINAROWA WOINAROWSKI, nobilis Poloni filio, cui ſtudiorum morumque Ephorus praefuit. Ex hac Academia, in qua complures erroribus ſuis imbuit, (*vid.* ZELTNERVS l. c. p. 446.) Curatorum eius iuſſu, quibus vt homo haereſi deditus, improboque adfectu in propugnanda illa agitatus, tandem innotuerat, diſceſſit, ſub exordium anni 1610. De ſtudio ac moribus GITTICHII, iſto inprimis tempore cum in Altorphina Academia verſaretur, ita DINNERVS in ep. allegata ad Scholarchas iſtius Academiae a. 1609. d. 30. Decembr. ſcribit: Sein Lehr betreffend, beſtehet dieſelbe vornemlich in zwey Irrthumen, iſt eigentlich nicht arrianiſch, ſondern noch ärger, und aus vielen unſern Vaterland Gottlob! unbekannten haereſibus zuſammengeflicket, weillen derſelbe erſtlich den Sohn Gottes (quod horreſco referens) ſeine Gottheit tam in tempore, quam ab aeterno ganz und gar abſchneidet und verleugnet, und in dieſem Fall eben dasjenige, was Machomet von unſerm Seligmacher Chriſto hält und lehrt. Zum andern, ſo ſtreitet er auch contra ſatisfactionem Chriſti pro peccatis noſtris, will nit zugeben, quod Chriſtus pro nobis paſſus ſit. In welchem Punct er ſich, wie ich vermeine, groſſer Sophiſterey gebraucht, und deswegen mit den Jeſuiten zu Ingolſtadt communiciren wollen, welche ſich aber mit ihm in kein diſputat, et recte, quia contra negantem principia non eſt diſputandum, einlaſſen wollen. Als er auch mit dem Pfarrer zu Hagenhauſen, des erſt bemerkten halben de diuinitate filii Dei zu conferiren, und ſeine Meinung zu entdecken angefangen, iſt er von ihm, wie ich glaubwürdig berichtet worden, mit dieſen Worten, vade poſt me Satana, abgewieſen worden. — — Sein Leben bei uns belangent, iſt daſſelbe äuſſerlich davon zu urtheilen, allerdings unſträflich, denn er bei uns nur drittehalb Jahr lang ſich aufgehalten. In welcher Zeit er ſich dermaſſen

embſig,

embſig, fleißig, nüchtern, und beſcheiden erzeigt, daß ſich ſowohl ſeine Koſtherren, als alle andere, darüber höchlich verwundert; enthaltet ſich des Weins gänzlich, wiewolln er von Natur kein abſtemius, daß wol geſaget werden kan, quod homo hic ſobrius ad oppugnandam Maieſtatem Dei acceſſerit. Sonſt hat ſich derſelbe ſonderlich auf das ſtudium philoſophicum gelegt, in welchem er, wie auch in allen andern ſcientiis und artibus dicendi treflich beſchlagen, geübt und beredt iſt, daß ſich zu beſorgen, wenn dieſer Mann bey ſeiner gräulichen verſtockten haereſi und bei Leben bleiben und keines beſſern unterrichtet werden ſollt, er mit ſeinem geferbten Wandel, und ſpitzigen argumentis, viel einfälltige Chriſten irr machen, und vielleicht, (wie dieſer Flattergeiſter Art iſt) ſich eines Anhanges in dieſen Landen berühmen möchte ꝛc. Ipſam aliquando Academiam Ingolſtadienſem Gittichivm, ad augendum Socinianorum numerum eſſe ingreſſum *Zeltnerus* teſtis eſt. A. 1611. menſe Sept. in Synodo Racouiae habita miniſterio eccleſiaſtico initiatus, teſtantibus *Act. Synod. MSSCC.* Ab iſto tempore ad *Nouagrodecium* Litthuaniae in agro Raphaelis Kosii, nobilis Poloni, coetui Socinianorum non frequenti praefectus eſt, quod ipſum Sonero per epiſtolam nuntiauit. Ex hoc agro *Novogrodecium* ſe contulit, ibidemque haereſin publice docuit, exactus vero inde a. 1618. in praedio tamen *Koſiano* et vicinia vrbis, placita ſectae ſuae profiteri non intermiſit, ibidemque complures annos ſubſtitit. Ex *Koſiano* enim a. 1642. epiſtolam ad Rvarvm perſcripſit, in qua de Hvg. Grotio iudicat, in epp. Rvari Cent. I. N. XCIII. ex cuius ſubſcriptione patet, Gittichivm iſto tempore in aedibus Generoſi viri D. R. Kosi vixiſſe, coetumque, quem Eccleſiolam vocat, non adeo numeroſum exſtitiſſe. In matrimonium duxerat viduam, ſex liberorum matrem, v.

Epp. Ruari Cent. II. p. 132. cum qua tamen ipſe filium procreauit, quem Synodus *Czarcouiae* a. 1642. habita, cura ſua complexuram eſſe declarauit, eundemque Synodus Siedliſcenſis a. 1644. in alumnorum numerum ſuſcepit. Quae *Gittichius* fata coram Tribunali Lublinenſi expertus fuerit, cum a Ieſuitis fuerit accuſatus, quod pro Gustavi Adolphi Sueciae Regis felici ſucceſſu preces pro concione fudiſſet, Lubieniecius l. c. p. 258. coll. p. 242. prolixe enarrat, qui eum appellat Eccleſiarum Litthuanicarum Paſtorem fidiſſimum, virum rara eruditione et morum grauitate conſpicuum, eumque tanto adplauſu concionari ſolitum, teſtatur, vt in maximo auditorio pridie ipſa Pentecoſtes feria ſacram habens concionem, cum nec conclaue ſpatioſum, nec pergulae ſufficerent, paries intergerinus remotus, maximae panegyris locum fecerit.

Conſtituit a. 1614. Synodus eum ex Litthuania, quo loco tantum commodi vniuerſae ciuitati Socinianae conciliare non potuit, quantum ex ſententia Synodi pro donorum et eruditionis copia praeſtare capax fuerit, in Poloniam reuocare, vbi latiſſimus ipſi campus pateret; ſed coetus Litthuanici, inprimis Nouogrodecenſis rogarunt, vt ipſis diutius concederetur, quorum petitis tandem Synodus adnuit. Licinius collega *Gittichii* propter ebrietatem a munere eccl. cui in Litthuania praefuit, remotus et excommunicatus, aliquando *Gittichium* coram Synodo accuſauit, in qua tamen cauſſa hic ſuperior ſtetit, coetuumque Litthuanicorum ſententia, quae Licinium remouendum et excommunicandum ſtatuit, a Synodo a. 1630. adprobata et confirmata eſt, quod in *Act. MSSCC. Synod.* fuſius exponitur.

Alb. Graverus in *dedicat.* praemiſſa *diſſ. theologg. de errore circa doctrinam de ſatisfactione Chriſti*, eum vocat

eat Photinianum acutiſſimum. Quanto fuerit ingenio et opinionibus ſuis tam defendendis obſtinato, quam diſſeminandis mirum in modum dedito, ex epiſtolis Io. ZABOROVII, AD. PLANCI et GE. REMI, quae in libro *de ſatisfactione Chriſti* a LVCIO typis ſubiecto, excuſae ſunt, et apud ZELTN. l. c. p. 81. ſeqq. inſertae, aliquo modo colligi poteſt. Non iis tantum accenſendus, qui hoc in coetu rigoroſiores erant, ſed quoque iis, qui niſi, quod ipſi faciunt, nihil rectum arbitrantur, quod ipſius *de ieiunio* diſputatio cum RVARO in huius *Epp.* praeter alia innumera documenta comprobant. Eundem primas lineas duxiſſe indicis abſtruſiſſimorum vocabulorum ac nominum, quibus Sociniani res et perſonas ciuitatis ſuae occultarunt, vel ſaltim eumdem, conſilium, hoc ſcriptionis obſcurae genere vtendi, ſubminiſtraſſe, ZELTNERVS notauit, qui hunc indicem a Io. MOELLERO in *Homonymoſcopia* primum in lucem editum, ſupplementis et explicationibus amplificatum hiſtoriae ſuae inſeruit p. 157. ſeqq. Obiit teſte *Sandio.* 1654. poſtquam haud paucis libris, qui vero non omnes lucem viderunt, coetus ſui commoda promovere ſtuduerit, quod ipſe fatetur in ep. ad Io. CRELLIVM d. 13. Ian. 1623. ſcripta.

SCRIPTA:

1. *Loci communes ex omnibus ſcriptis Vnitariorum, ordine alphabetico. MSC.* grande volumen *fol.* Idem ſine dubio opus, cuius in *actis* conſeſſus Raſzcouienſis a. 1650. fit mentio ſub titulo: *Promtuarii theologici*, quod, vt RINIOVICIVS proxime ſecum ferat, in eodem conſeſſu ſtatutum eſt. In Czarcouienſi a. 1654. IOACH. STEGMANNO iniungebatur, vt *Venetiani Promtuarium*, Bibliothecae, quam ſatis numeroſam in Polonia collegerunt Sociniani, (de qua alio loco) publicae infereret.

2. *Epiſtolae*, quarum meminit Alb. Graverus in praefat. ad *Examen praecipuarum Sophiſticat. recent. Photinian. in explicat. cap. I. ep. ad Hebr.* fol. A. 2. b. quas Lvdov. Lvcivs, vt ſtatim dicetur, Baſil. 1613. publicauit.

3. *De grauiſſima quaeſtione: Num Chriſtus pro peccatis noſtris iuſtitiae diuinae ſatisfecerit, nec ne? Inter* Michaelem Gittichivm *Socinianum et* Lvd. Lvcivm, *orthodoxum, ſcholaſtica et epiſtolica diſceptatio.* Baſil. 1613. 12. die XII. Maii, altera editio 1621. 12. et tertia 1628. 8. cui opuſculo adtextae ſunt epiſtolae Iac. Zaborovii, Ad. Planci et Ge. Remi, D. et Conſiliarii Noribergenſis, ex quibus diſputationis huius hiſtoria et differentium argumenta colligi poſſunt, a Zeltnero l. c. p. 81. in extenſo repetitae, qui quoque plura et de hoc opere, et de Lvcio Socinianorum aduerſario celeberrimo expoſuit p. 258. ſeqq. Graverus in ep. dedic. editionis ſecundae, ſcripta 1613. inquit: "Prodiit hoc anno ſcholaſtica et epiſtolica diſceptatio Mich. Gittichii, Photiniani acutiſſimi, et Lvdovici Lvcii, Caluiniani Baſileenſis, in qua vterque mei mentionem facit, ita, vt hic me calumniae, ille vero conſenſus cuiusdam cum Caluinianis accuſet, — — — Gittichivm, quod attinet, natione, vt intellexi, Venetum, officio autem Polonum, gloriatur is, quod in iis, quae in Dn. Paraevm ſcripſit, mea etiam argumenta, *(nimirum pro ſatisfactione per Chriſtum praeſtita)* quibus in hiſce diſſertationibus fui vſus, ſolide confutauerit, adiiciens, quod noſtrae et Caluinianorum reſponſiones congruant, ita, vt qui vnum refutauerit, omnes refutauerit. Verum ea, quae Gittichivs Dno Paraeo oppoſuit, in hunc vsque diem videre mihi non licuit, ideoque quid virium habeant,

beant, dicere nequeo. Si vero meliora non ſunt, quam quae in epiſtolis ſuis LVCIO oppoſitis, attulit, me non feriunt etc." GITTICHIVS peculiare aduerſus LVCIVM opus concinnauit, quod typis exſcriptum non videtur. In Synodo Lublinenſi 1610. habita ſtatutum eſt, vt liber GITTICHII aduerſus LVCIVM et GRAVERVM imprimeretur, praeuia tamen quorundum cenſura, quod a. 1611. in Synodo Racou. repetitum legimus. In Synodo autem Racou. 1612. d. 28. Maii habita decretum eſt, niſi auctor concederet deleri et mutari loca, quae ſcripti huius reuiſores MOSCOROVIVS, GOSLAVIVS et SMALCIVS delenda et corrigenda iudicauerint, typis exſcribendum non eſſe.

4. *Reſolutiones variorum Scripturae S. locorum et lineamenta concionum, in gratiam ſtudipſorum Theologiae ducta.* Praefixum eſt eis anagramma onomaſticum: A IHESV IVGE CLEMENTIA CINCTVS. Coeptae ſcribi 1640. 3. Febr. finitae 1641. 25. Mart. MSC. teſte SANDIO p. 109.

5. *Epiſtola de Chriſto, an habeat idem numero corpus, quod habuerit in terris.* Scripta Nouogrodeci 1613. 16. Noubr. ad Io. CRELLIVM. Digna lectu videntur, quae GITTICHIVS cum CRELLIO de Chriſti et reſuſcitatorum omnium in coeleſti vita vel vnitate, vel diuerſitate numerica, vbi *Gittichius* aduerſus communem Socinianorum doctrinam, eosdem eſſe tuetur, CRELLIVS vero inficiatur, vterque vero philoſophicae haud contemnenda eruditionis ſpecimina, SOCINI tamen placitis admixta expoſuit. Ita autem *Gittichius* inquit: "Quae ergo vtilitas, vt ego iam laborem et patiar, ob Euangelium, ſi alius quispiam accepturus eſt." Inſerta haec ſunt CRELLII excerptis, in *Biblioth. FF. PP.* Vol. IV.

IV. f. 538. *Vid.* Scherzeri *Syſtem. Theol.* Loc. XX. §. 4. p. 580.

6. *Concio ex Pſalm.* 146. *quam habuit* Mich. Gittichivs, Venetianvs 1615. 16. *Ianuar.* (*Siniſtro pede fracto recepto ad priſtinam integritatem, ſingulari diuina clementia reſtitutus: ex variis tricis expeditus: variisque beneficiis, qua animum, qua corpus, cumulatus: pro tot tantisque coelitus in ſe collatis meritis, diuinam erga ſe benignitatem et miſericordiam celebrans, gratumque et grates hilari pectore agentem ſuum animum coram Deo et Domino noſtro I. C. ad ipſius nominis gloriam ſupplex effundens) in ſuis nuptiis cum* Svsanna Maslowna, *vidua, ab integerrimo viro, oſore impietatis acerrimo, et amore diuinae gloriae quam maxime propagandae flagrantiſſimo, ciue Eccleſiae Chriſti deſideratiſſimo, Domino* Ioachimo Kochio, *pharmacopola Nouogrodecenſe. A.* 1613. 21. *Dec. pie in Chriſto defuncto, relicta. Typis* Petri Blasti. 4. pl. 4. (Vilnae vel Nouogrod.)

7. *Index nominum Crypticorum, occultandis perſonarum locorumque vocabulis ab* Vnitariis *adhiberi ſolitus, auctus a* Ioach. Pevschelio. *Vid. Zeltn.* l. c. Cap. II. p. 157. ſeqq. Indici huic a *Zeltnero* aucto, quaedam addi poſſunt ſupplementa, qualia nos attulimus ſub Melandro et Vigilio, aliisque locis.

8. *Epiſtola ad* Mart. Rvarvm de Grotii comment. ad LL. N. T. *de Antichriſto*, Scripta 10. *Nou.* 1642. Inſerta Rvari *Epiſtolis Cent. I.* Ep. LXI. Quod cum Rvaro perpetuum ſeruauerit commercium epiſtolicum Gittichivs, octo epiſtolae inter Ruarianas ex edit. Zeltn. p. 228. 229. 328. 334. 338. 347. 350. 370. comprobant. Haec, quam allegauimus, reſpicit Grotii

com-

commentationem ad loca quaedam N. T. quae de Antichriſto agunt, aut agere putantur, expendenda eruditis. Amſtel. apud IO. et CORN. BLAEV. 1640. 8. pl. 3½. absque addito auctoris nomine. V. PLACC. *anon.* N. 614. p. 72. Expenduntur dicta 2 *Theſſ.* II. 1-13. 1 *Io.* II. 18-24. IV. 1-5. *Apoc.* XIII. 1-18. XVII. 9-18. Recenſetur opuſculum in *Relat. Innoc.* 1720. p. 44. STEPH. CVRCELLAEVS aduerſus illud quaedam monuit in GROTII *Epp. ad Gallos* (Lugd. Bat. 1650. 12.) Ep. 198. p. 461. ad quae GROTIVS l. c. ep. 199. p. 464. reſpondit. Meminit quoque eius CLAVD. SARRAVIVS in epp. (Arauſ. 1654. 8.) p. 30. IO. HÜLSEMANNI monita circa illud leguntur in eiusd. *breuiar. extenſo* p. 469. Refutarunt GROTIVM HIPPOLYTVS FRONTO CARACOTTA, i. e. PETR. MOLINAEVS, (V. PLACC. *pſeudon.* N. 1119. p. 294.) in *Refutatione meditationis Grotianae de Antichriſto*; SAM. MARESIVS in diſſ. *de Antichriſto, qua expenditur et refutatur nupera commentatio ad illuſtriora ea de re N. T. loca*, Ill. *Viri* HVG. GROTII *credita; ſimulque Eccleſiarum Reform. ſententia de Antichriſto Romano defenditur et confirmatur.* 1640. 8. SAM. BOCHARTVS, in *Examine libelli de Antichriſto.* (T. I. opp. BOCHARTI N. 28.) V. ITTIGII *diſſ. de Haereſiarchis aeui Apoſt.* Sect. I. c. II. §. 8. p. 40. eiusd. *Hiſt. eccl. Saec. I. ſelect. capp.* C. V. §. 18. p. 277. ſeqq. BAYLII *Diction.* Tit. MARESIVS, litt. D. Quae ION. SCHLICHTINGIVS aduerſus GROTIVM notauit, infra allegabimus.

9. *Epiſtola ad eundem de* GROTII *explicatione III. vtiliſſimorum locorum N. T. etc.* ſcripta in territorio Nouogrodecenſi in Litthuania, in agro Gener. Dn. RAPH. KOS. 17. Nou. 1642. in RVARI epp. Cent. I. N. 63. Quae in hac ep. circa GROTII ſententiam de Chriſti ſatisfa-

ctione

ctione notantur, repetita ſint in BARTHOLOMAEI Fortgeſ. nüʒl. Anmerk. Coll. IV. p. 406. GROTII libellus prodiit ſub tit. *Explicatio trium vtiliſſimorum locorum N. T. Capitis I. Pauli ad Epheſios. Poſterioris partis cap. II. Iacobi, commatis IX. et ſequentium. Capitis III. epiſtolae I. Ioannis. In quibus agitur de fide et operibus. Amſtel. apud* Io. et CORN. BLAEV. 1640. 8. pl. 5½. ſine praefixo auctoris nomine. V. PLACC. *Anon.* N. 735. p. 117. Inſerta eſt GROTII operibus.

10. *Epiſtola ad eundem*, de IEIVNIIS, ſcripta 15. Iul. 1642. l. c. *Cent. I.* ep. 89.

11. *Ad eundem epiſtola* de eodem argumento. 10. Nou. 1642. l. c. *Cent. I.* ep. 91.

12. *Ad eundem alia* de eodem argumento: ſcripta ex aedib. Gener. Dn. Kos. 1643. 21. Ian. l. c. *Cent. I.* ep. 93.

13. *Ad eundem* vltima de hoc argumento. 1643. 6. Apr. l. c. *Cent. I.* ep. 95. In hoc certamine GITTICHIVS ieiunium, morem ex ſuperſtitione ſuſceptum iudicat, aliter ſentiente RVARO.

14. *Ex epiſtola ad eundem de ieiunio Niniuitarum, ſcripta* 1643. 14. *Iul. fragmentum* l. c. *Cent. I.* ep. 97.

15. *Epiſtola ad eundem ſcripta*, 14. Iul. 1643. qua GROTIVM criminatur, quod in controuerſia de Chriſti ſatisfactione ſimulauerit, ſuamque ſententiam amphiboliis occultauerit. Ad calcem *Cent. I.* epp. RVARI adtexta, et repetita eſt in Fortgeſ. nüʒl. Anm. Coll. IV. p. 408.

16. *Explanatio prioris epiſtolae* PETRI. *MSC.* Hanc cum SIMONE PISTORIO communicauit in ep. ad hunc absque temporis nota ſcripta, et a nobis ex *MSC.* inſerenda.

17. ANTI-LESSIVS. Quemnam LEONH. LESSII *Ieſuitae* librum, qui plures in lucem emiſit, refutandum in hoc opere ſuſceperit GITTICHIVS, certo a nobis determinari

minari nequit. Fortaſſis iſte fuit LESSII *Conſultatio: Quae fides et Religio capeſſenda ſit*, *Antwerp. ex offic. Plantin.* 1609. 8. et 1614. 8. THOMAM PISECIVM aduerſus LESSIVM Ieſuitam, ſcriptis pugnaſſe, nos condocet SANDIVS l. c. p. 107. Ex *act. Synod. Rac. MSSCC.* a. 1637. probabile nobis videtur, GITTICHIVM, PISECII librum polonice ſcriptum in linguam latinam transtuliſſe, quem fortaſſe adnotationibus et ſupplementis inſtruxit; quamuis *Anti-Leſſius* in conuentu Czarcouiano a. 1651. expreſſe tribuatur GITTICHIO, STOINIOQVE committatur, vt librum hunc, propria *Venetiani* manu exaratum ad ſe reciperet. Vt typis exſcriberetur, idque ſumtu publico, iam anno praeterito 1650. in Synodo ſtatutum erat.

18. *Epiſtola ad* NICOLAVM HARDERVM. Hunc, patria Demminenſem, Pomeranum, per aliquod tempus ſcholae Lutheranae apud Vilnenſes Rectorem ſuo errore imbuere ſtuduit GITTICHIVS per hanc epiſtolam, in qua argumentis, vt venditat ſolidis, inuictis ac ſolutu difficillimis aduerſus Chriſti perſonam vere diuinam et praeaeternam pugnauit; quae vero argumenta COELEST. MISLENTA peculiari diſputatione, quae 1627. *Regiomonti* prodiit, defendente ipſam HARDERO, vt reſpondens, qui iſto tempore Rector ſcholae Bartenſteinenſi in Boruſſia praefuit, refutauit. Non quidem epiſtola GITTICHII huic diſſertationi in extenſo adnexa eſt, attamen eiusdem argumenta his GITTICHII verbis exponuntur: "Machinas videre cupis, quibus tum noſtram propugnamus, tum aduerſariorum noſtrorum oppugnamus et expugnamus ſententiam: En illas quod petis, ſine vllo cultu ac nitore inutilium verborum. *Et poſt:* habes paucas rationes in conſpectum tuum productas:

ſi ad iſtas quispiam ſolide reſponderit, reliquas omnes ne adſpectu quidem tuo dignari per me poteris. Niſi quis haec ſolide diluerit, fruſtra eſt, vel ſi centurias et chiliades argumentorum ad ſuam adſtruendam, et noſtram deſtruendam ſententiam fundat. Nihil enim aliud illa, niſi infeliciter conſuta et conſarcinata ſophismata ex perperam acceptis variis ſacrarum litterarum locis futura ſunt."

Prima machina: "Homo Chriſtus Ieſus conſtabat ex anima rationali et corpore animato ſentiente. Fuerit igitur neceſſe eſt, quatenus homo ſubſtantia prima, intelligens; ex quo luculentiſſime patet, illum non natura tantum, quod aduerſarii volunt, ſed etiam perſona fuiſſe hominem: perſonam enim eſſe, nihil aliud eſt, quam eſſe ſubſtantiam primam intelligentem. Iam vero ſi perſonam humanam habuit, perſonam diuinam, niſi duas perſonas in aliquo indiuiduo apertiſſima contradictione ponamus, habere non potuit."

Secunda machina: "Chriſtus Ieſus, vnigenitus Dei Filius, vt paſſim oracula, et Symbolum, quod Apoſtolorum dicimus, (quod nullius eſt valoris, ſi mancum et mutilum, imprimis vero ſi eo membro, quod caput reliquorum omnium eſt, deſtitutum ſit) teſtantur, fuit conceptus ex Spiritu S. in vtero virginis *Mariae.* Aut igitur mutilam nobis de Filio Dei vnigenito doctrinam Apoſtoli tradiderunt, aut falſa eſſe neceſſe eſt ea omnia, quae de praeaeternitate Filii Dei dicuntur. Habere enim initium ſuae exiſtentiae Filium Dei vnigenitum, et praeaeternum eſſe, tam pugnantia ſunt, quam quae maxime"

Tertia machina: "Cum omnes actiones et paſſiones ſuppoſitorum ſint, Chriſtum autem Ieſum Filium Dei

Dei vnigenitum, conceptum, natum, pro noſtra ſalute omnibus calamitatibus et truculentiſſimae morti expoſitum, et in vitam reuocatum S. litterae teſtantur: haec autem in diuinam perſonam nulla ratione cadere poſſint; falſum eſt, Chriſtum natura tantum hominem fuiſſe, non etiam perſona. Non enim naturae, ſed ſubſtantiae ſingulares, ſubſtantiae primae (quae ſi intelligentes fuerint, perſonae ſunt) ſuppoſita ſunt."

Machina quarta: "Solo Deo Patre excepto, nemo ſciebat diem et horam extremi iudicii, neque Filius Marc. XIII. 32. Filius Dei nihil a ſe ipſo facere poteſt. Io. V. 9. falſum igitur eſt, Filium Dei eſſe aliquam perſonam praeaeternam. Nihil enim horum de vlla perſona praeaeterna vere enuntiari poteſt." Machinas iſtas Mislenta ſolide concuſſit et demolitus eſt in allegato opere.

19. *Duo exempla ſingularis diuinae benignitatis. Alterum in iis, qui per incogitantiam aliquam ſuam, a Chriſtiana religione deficiunt, in gratiam ſuam recipiendis; Alterum in tuendis ſimplicioribus, ne fraudibus impoſtorum circumſcripti — — in variorum errorum praecipitia deducantur. MSC.* in manibus noſtris eſt, idque *autographum*, aliquando in extenſo exhibendum.

20. *Volumen Epiſtolarum, lingua latina et polonica ſcriptarum a* Gittichio maxima ex parte ad Patronos et Socios coetus Sociniani, inprimis ad Conr. Vorstivm, et ad Crypto-Socinianos Altorffinos, Sonervm, Pavl. Groe, Io. Mvrervm, Io. Crellivm, aliosque, et praeterea ad Senatum Reipubl. *Noricae*, etc. ex quibus, a Zeltnero nunquam viſis, hiſtoriae huic, haud pauca ſupplementa addi, maiorque lux dictis ab eodem adfundi poteſt. *MSC.* 4. Hoc loco, tres ad Nic. Hardervm,

RVM, totidem ad HIERON. MOSCOROVIVM, duas ad *Anonymum* quendam, vnam ad *Val. Smalcium* ſcriptas cum L. B. ex *MSC.* ſpeciminis loco communicamus; reliquas ſuo loco, quo nimirum hiſtoriam Socinianismi illuſtrare maxime poterunt, inſerturi.

21. Plura alia a GITTICHIO exarata eſſe ſcripta, typis non impreſſa et fortaſſis iam perdita, ex his ipſis epp. MSSCC. edocemur. Mentio fit in his e. g. *opuſculi adverſus dogma Trinitatis*, *ſermonis de Deo*, *in verba quaedam Chriſti*, (ſuſpicamur in *Matth.* XXVIII. 19.) *de mendaciis et calumniis*, *quibus* pro opinione auctoris *coetus Vnitariorum a maleuolis oneratur*, *etc.* Iam accipe L. B. quasdam GITTICHII epiſtolas ex *MSC.* absque animaduerſionibus, in quibusdam locis facili negotio addendis.

I. *Ad* NICOL. HARDERVM, *Scholae Luth. Rectorem apud Vilnenſes.*

1624. d. 10. Iun.

Adſcendebam iam currum iturus in Poloniam, cum mihi duo libri, indices tuae erga me ſingularis beneuolentiae, redderentur; alter *de iuſtificatione hominis peccatoris coram Deo* BARTHOLOMAEI BATTI, (*) *cum praemiſſa epiſtola dedicatoria eique ſubmiſſa oratione, in qua, vt ille ait, in* FAVSTI SOCINI *atque complicum contra cauſſam iuſtificationis meritoriam blaſphemiae deteguntur et refelluntur.* Alter continens *analyſin epiſtolae ad Epheſios ab eodem* BATTIO factam. Amorem tuum, qui ſumtus ad comparandos mei cauſſa libros facias, magni facio. Quod pecuniam ad emendos eiuſmodi libros perdas mei cauſſa, doleo. Quod enim ad alterum attinet, in quo in epiſtola ſua dedicatoria eique annexa oratione blaſphemias detecturus erat, ſtupenda in

(*) Theologi Gryphisw. et Generalis Pomer. Eccl. Superintendentis, qui *de Iuſtificatione hominis coram Deo libr. III.* Gryphisw. a. 1611. 8. in lucem emiſit. In praefatione praemiſſa, et ſubiecta oratione, refelluntur F. SOCINI et complicum errores aduerſus cauſſam iuſtificationis meritoriam. BATTI *Commentarius in Epiſt. ad Epheſios, diſpp. XXI.* exhibitus, prodiit *Gryphisw.* 1619. 4.

in eo libro eſt iſtius hominis (viri alioquin, quod ex eius ſcriptis vnicuique facile videre eſt, eruditiſſimi) malitia et peruerſitas. Primarium (inquit in iſta epiſtola) ſophiſma, et in quo ſibi certam palmam promittere videtur SOCINVS, eſt, quod *Redimendi* verbum plerumque et fere ſemper metaphoricam ſignificationem obtineat, idem valens quod liberare, aut ſibi aſſerere nulla interueniente pretii ſolutione, vnde concludit, nec cum de Chriſti redemtione in Scriptura ſermo eſt, aliam, quam metaphoricam redemtionem intelligi. Hoc argumentum *Socino* affictum exagitat, et cum ſuis laruis ſtrenue luctatur: cum neque *Socinus*, neque quiſquam noſtrum vllum argumentum ex voce redemtionis ducat. Argumenta, quae ex hac voce, et aliis huic ſimilibus petuntur, pontificiorum et euangelicorum ſunt. Nos (vt etiam in eo loco ab auctore epiſtolae apud *Socinum* notato videre eſt) reſpondentium munere fungimur, et prolatis in medium non paucis ſententiis et exemplis, in quibus vox redimendi ſimplicem liberationem ſignificat, vanitatem huius argumenti, quod ab aduerſariis noſtris ex voce redemtionis ducitur, oſtendimus. Virum eruditum hoc non animaduertiſſe, quis ſibi perſuadeat, aut ſi non aduertit, quis inde non colligat, eum in aliis, quae in libris noſtris ſubtiliora occurrunt, prorſus coecum eſſe, ideoque ipſius in nos ſcripta meras eſſe coecorum de coloribus ſententias, neque vllam ex ipſis ad lectores vtilitatem redundare poſſe. Quis ſpondeat, iſtum virum, cum in rebus tam manifeſtis tam mala fide nobiſcum agat, in aliis fidem ſeruaturum? Quis non videat, iſtos, dum ad eum modum nobiſcum agant, et nos ex reſpondentibus opponentes faciant, pudori et conſcientiae nuntium remiſiſſe, et cum nullum a veritate ſuae cauſſae ſubſidium habere poſſint, patrocinium illi ab improbitate et peruerſitate quaerere, et ſatis habere, ſi ſtudioſis Theologiae libris noſtris deſtitutis, eiuſmodi artibus imponunt, et eorum animos, quantum poſſunt, a veritate diligentius indaganda auertunt. Eodem ſtrategemate vtuntur *Granerus* et *Pareus*, et alii, qui in nos ſcripſerunt, qui non habuiſſent, quod vel mutire contra nos potuiſſent, niſi nos ſubinde ex reſpondentibus opponentes feciſſent. *Batti* eſſe, et vel quidquid in buccam venerit loqui, ac de ſuis inſanis figmentis furioſos triumphos agere, quod vtique perditae eorum cauſſae euidentiſſimum argumentum, quam clariſſimae veritati cedere malunt, et ſatis luculenter hac ſua peruerſitate oſtendunt, ſibi non veritatem, et Dei gloriam, ſed vanitatem mundanae gloriae et diuitiarum cordi eſſe. Vident enim veritatem expoſitam eſſe odiis omnium, ideoque perpetuum eius comitem eſſe paupertatem, Maleſuada autem fames et triſtis egeſtas. Horribiles

viſu formae; ad quas iſti dum conſternantur, locupletis erroris diuites patroni, etiam ſauciam conſcientiam eſſe, quam pauperculae veritati ieiuno ſaepe ſtomacho ſeruire malunt. Ad *analyſin Epiſtolae ad Ephesios* quod attinet, nullae analyſes apoſtolicarum epiſtolarum aliorum coetuum noſtris coetibus vlli alii vſui eſſe poſſunt, niſi vt videamus, quam denſae ſint apud eos in religionis negotio tenebrae, qui non magiſtrorum ſuorum ſententias ad ſacri codicis canones, ſed ſacras litteras ad magiſtrorum ſuorum ſententias expendunt, et catecheſes maiorum ſuorum pro norma interpretandi ſacras litteras ſibi proponunt, ita vt piaculum ſit, aliter explicare ſacras litteras, quam catechetici eiuſmodi libri permittant. Cum enim ſcopus ac finis ſcriptorum Apoſtolicorum ſit, nos ad amandum Deum per obſeruationem ipſius mandatorum nobis per Chriſtum traditorum impellere, inculcatione nobis ſummi Dei amoris, qui nobis vltro et gratuito peccata noſtra remiſerit, idque luculentiſſime in oculis omnium, traditione pro nobis vnigeniti Filii ſui in truculentiſſimam mortem propoſuerit, iſti nobis ex doctorum eccleſiae, et magiſtrorum ſuorum placitis, pro Deo liberrime et ex beneplacito voluntatis ſuae, vt ſacrae litterae loquuntur, agente, miſerandum quoddam iuris ſui mancipium, et pro clementiſſimo et indulgentiſſimo parente, per viſcera miſericordiae ſuae et ex ardentiſſimo in nos amore nobis peccata omnia condonante, tyrannum quempiam *Nerone* quouis truculentiorem inducunt, quod faciunt, cum docent: Deum non potuiſſe nobis peccata noſtra, niſi plene pro illis ſumto ſupplicio et plena ſatisfactione, per Chriſti cruciatus accepta, remittere; quaſi aliquis teneatur ius ſuum proſequi, et mancipium ſui iuris, non abſolutus Dominus ſit, cui liceat illud et proſequi et relinquere, et quantum velit de illo remittere, et quaſi vlla ratione aliqua, nedum plena ſatisfactio pro peccatis, cum remiſſione eorundem peccatorum, et quidem ex ſummo amore et viſceribus miſericordiae conſiſtere poſſit; Cum docet: vnicam ſanguinis Chriſti guttam tanti fuiſſe coram Deo pretii, vt ea ſatis eſſe potuerit ad abolenda omnia humani generis peccata; voluiſſe tamen Deum vniuerſum ſanguinem ex Chriſti corpore per intolerandos cruciatus, ad reſtinguendum grauiſſimae irae ſuae, qua in humanum genus ardebat, incendium effundi. Quod cum non tam extra ſed et contra mentem S. ſcripturae, in ſuas apoſtolicarum epiſtolarum analyſes inuehant, dici non poteſt, quam ſe ipſos in Labyrinthos inextricabiles inuoluant, vt ſaepiſſime ipſimet quidem ſcribant et loquantur, furore et maledictorum virulentia pleni intelligere non poſſint, tantum abeſt, vt quiſpiam alius mentem illorum percipere valeat; ex quo fit, vt excrucient et ad

deſpe-

deſperationem adigant bona alioquin auditorum ſuorum ingenia; qui, quod abſurditati ſententiae et ignorantiae doctorum ſuorum tribuere debebant, ſtupiditati ingenii ſui, quod eorum mentem aſſequi non valeant, imprudentes adſcribunt. Hinc videas theologicas publicas diſputationes per Academias rariſſimas, et eas quidem valde frigidas, ieiunas et miſerandas, ignorantiam craſſam nullius diſciplinae ſtudioſis, quam iis qui ſe theologiae tradiderunt, familiariores. Non eſt ergo, *Vir Clariſſime*, quod mei cauſſa ad analyſes eiuſmodi comparandas pecuniam perdas. Centum eiuſmodi analyticos libros vno libello medico et hiſtorico facile permutauerim, licet ne hos quoque a te requiro. Non enim is ſum, qui ideo tibi libros, quos a me poſtulas mittam, vt alios viciſſim pro illis a te accipiam.

II. *Ad eundem.*

1624. d. 8. Iulii.

Scio, multa interuenire ſolere, quae propoſitum meum ſaepius remorentur, nonnunquam et prorſus euertant, ideoque non eſt quod excuſationibus aliquibus vtaris, quod id, quod hactenus praeſtare volebas, aliis atque aliis occupationibus ſuccedentibus, ad exitum deducere nequiueris. Solutionem argumentorum, quam pollicitus eras, legam et expendam libenter. Gratitudinem tuam in praeceptorem *Battum* laudo, et quomodo vel ille ipſe ſe mihi ab eo crimine, quo ſe obſtrinxit in ſua epiſtola dedicatoria, purgaret, qua ratione ſe ex illo expediret, vehementer videre cuperem. Praeceptorem defende et ei amicus eſto, ſed ad aras tantum. Sit amicus *Plato*, amicus *Socrates*; ſed magis amica veritas. Diſputationes noſtris oppoſitas et ego nonnullas habeo, ſed eas, in quibus nihil noui. Eadem cantilena millies inculcatur. Vbi videro ſolutas eas rationes, quarum ſolutionem polliceris, agnoſcam me ex his diſputationibus aliquem fructum percipere poſſe, et eas a te petam. *Arminianorum diſputationes*, quales ſunt *Conradi Vorſtii*, et quas in *Synodo Dordracena* obtulerunt, ſi quas acquirere potes, et mihi mitte, et ipſe lege, ſi quid legendis diſputationibus proficere et ad me quoque aliquam vtilitatem redundare cupis. In maxima librorum copia, et vitae noſtrae breuitate, ac variorum negotiorum concurſu, plurimi libri nobis ſunt de induſtria negligendi; eligendi vero pauciſſimi, quibus a ſacrarum litterarum lectione aliquam horam impendamus. Nuſquam eſt, qui vbique eſt. Bene vale. Sumtibus in non neceſſarios libros mei cauſſa emendos parce. Me amare perge.

III. *Ad eundem.*

d. 30. Iulii 1624.

Quod mihi locos communes cuiuſdam Doctoris Theologiae per fratrem noſtrum D. Koryznam, vt ille mihi referebat, mittere volueris, gratias tibi pro iſta in me beneuolentia ago. Quod ille noluerit iſtos libros accipere et ſecum ad me ferre, illi quoque pro iſto in me amore gratias egi. Habuit, vt frater mei amantiſſimus, rationem meorum ſtudiorum, cui vidit non eſſe tantum otii, vt etiam eorum ſcripta, qui ſolis ſ. litterarum auctoritatibus, et inde petitis ſolidis rationibus nituntur, ea qua par eſt diligentia perlegam, tantum abeſt, vt iſtis quoque aliquid pretioſi temporis ſubtrahere et ad lectionem eorum impendere debeam, qui cum verbis profitentur, ſe a S. litteris pendere; re ipſa tamen a conciliorum, patrum et magiſtrorum ſuorum auctoritate omnes ſuas rationes habent. Legi maiorum gentium Theologos, tum antiquiores, qui *Patres* appellantur, tum et recentiores Pontificios et Euangelicos, multa in illis inepta, friuola, ridicula, contradictoria et abſurda deprehendi, tantumque ea lectione profeci, vt hoc quoque animaduerterem, non poſſe quemquam ſolidius refellere eas rationes, quae ad probandum dogma Trinitatis et aeternitatis Filii Dei, ex variis ſcripturae ſ. locis adferuntur, quam ſi illis ea opponat, quae de his locis in ſuis ſ. litterarum commentariis ipſi Trinitarii, Pontificii et Euangelici (talia et tam ſolida ſunt iſtorum dogmatum fundamenta!) ſcripſerunt; idque me in primis mouit, vt eiuſmodi ſententias a mente ſcripturae ſ. ipſis Trinitariis hac ratione teſtibus, alieniſſimas, desererem, et verbis S. Scriptorum, quibus nulli vel doctiores, vel magis noſtrae ſalutis et vtilitatis cupidi poſt homines natos exſtiterunt, de Deo et rebus diuinis in poſterum loquerer, cum antehac *ex parente euangelico natus, id verbis Athanaſii facerem.* Exſcripta iſta omnia habeo, annotatis, quos legi, librorum titulis et locis. Miſeras mihi per *fratrem D. Ganonium diſſertationem de Ieſu Chriſti perſona* noſtris oppoſitam coetibus, vt in ea ſolida ſententiae veſtrae fundamenta et ruinam noſtrae viderem. Te quidem iuuenem ea ſententia a pueris imbutum, et ad id vſque aetatis ſolis eius generis libris adſuetum, non miror, quod adhuc tales libri tanto apud Te ſint in pretio, vt etiam putes, Te illis quidpiam apud aduerſarios profecturum; ſed mirari ſatis non poſſum eos, qui Admodum Reuerendi, Clariſſimi et Excellentiſſimi libenter audiunt, quod tam pueriles ineptias prelo ſubiiciant, et ad dedecus ſui nominis in lucem emittant. Inſpexi nuper veſtra iſta fun-

fundamenta: Prima et praecipua viri iſtius ratio (ex hac autem de reliquis ſeptem vnusquiſque iudicium facere poterit) qua probat, alteram naturam in Chriſto, iuxta quam eum aeternum Deum ſtatuit, in iſta verba et rationem, quae omnium antecedentium fundamentum eſt, definit: „*Eſt namque Chriſtus* (ipſiſ„ſima verba Doctoris exſcribo) *ſecundum diuinam ſuam naturam* „*ab aeterno ex Patris ſui eſſentia genitus* Pſ. 2. v. 7." Annon vides meras ineptias? An idem eſt, ſuam ſententiam dicere et docere? An idem vox *hodie* et *ab aeterno*? An aliqua *eſſentiae* et ex ea *generationis* in Pſalmo mentio? Et tamen iſti Admodum Reuerendi, Excellentiſſimique Domini Doctores licet nihil aliud nobis praeter ineptias et phantaſmata obtendant, audent nos, ob eiuſmodi putida ſua commenta, impios, blaſphemos, Chriſti perduelles, et quid non plenis buccis appellare. Sed illis reſponderi poteſt *Aeſopicum* illud: Heus caper! non tu, ſed tectum. Facile eſt iis in locis, in quibus aduerſariis ſecuris eſſe non licet, ex ſuggeſtu maledicta in aduerſarios vomere; facile in cathedris academicis ineptire, cum abſentibus aduerſariis animoſe diſputare, et de illis profligatis triumphos agere, atque iis ineptiis diſcipulis ſuis eccleſiae et patrum auctoritate faſcinatis imponere; ſed ſi inter eos, in quos ita ſtramineis gladiis ſaeuiunt, viuendum, et in priuatas illorum ſcholas iſtis doctoribus veniendum eſſet, tum vero Admodum Reuerendi, Clariſſimi et Excellentiſſimi cum ſuis conſarcinatis ratiunculis, admodum miſerandi et magis muti piſciculis apparerent. Haec ad Te Clariſſime Iuuenis! ne poſthac a pompoſis librorum titulis et Doctorum, quos vocant, auctoritate pendeas, ſed iudicium tuum intelligendis libris adhibeas, rationes ponderes (quod ingenuorum et nullis προκρίμασι praeditum animum gerentium), non numeres (quod brutorum humanae auctoritatis mancipiorum eſt). Ad regulam ſ. litterarum omnia examines, et tibi ita perſuadeas: In ſermonibus de Deo et rebus diuinis tutius eſſe iis loquendi formulis vti, quibus vſi ſunt, quaſque nobis in ſuis litterarum monimentis ipſi doctores, a quibus nos ita vult pendere S. ſcriptura, vt anathema et apud nos ſit vel angelus e coelo, ſi nobis aliud quidpiam extra ea, quae iſti docuerunt, proponat; quam iis, quas ex ethnicorum philoſophorum deliciis in Chriſtianas ſcholas longe poſt talium doctorum fata inuexerunt minus cauti ad vitandos illorum errores diſcipuli. Imminutae enim mentis omnino eſt, in ſalutis negotio et ſermonibus de Deo et rebus diuinis, ab auctoritate neſcio quorum diſcipulorum, variis obnoxiorum erroribus, quam ab ipſis Magiſtris et Doctoribus extra omne periculum et minutiſſimi erroris poſitis, pendere malle. Chriſtus Ieſus oculos mentis

Tuae illuſtret, Teque Spiritu ſuo regat et ad gloriam ſui nominis, animae Tuae ſalutem, et eccleſiae ſuae emolumentum dirigat.

IV. *Ad* HIERONYMVM MOSCOROVIVM.

d. 17. Sept. 1611.

Valde doleo, vir generoſe, quod diſceſſus meus Rakouiam in id tempus inciderit, quo te quoque prius hinc excurrere oportuerat, quodque die Sabbati mane ex memoria exciderit, te Czarkouiam iter parare. Quandoquidem etiam tunc aliquantulum tecum colloqui potuiſſem. Sed quia facta infecta fieri nequeunt, et praeterita reprehendi poſſunt, reuocari non poſſunt, quod eram coram facturus, per litteras facio. Pro tuo in me amore, quo me praeter vllum meum meritum proſequutus es, quantas maximas animus meus capere poteſt, tibi ago gratias. Deus tibi omnia impendat cumulatiſſime, et te quoque viciſſim cum omnibus tuis ſuo complectatur amore. Hic vitam longam et felicem, olim aeternam tibi largiatur. Ad ſcripta mea quod attinet, optaſſem, *quod iam iuſſu ſynodi fieri debet*, in praeſentia mea factum fuiſſet. Sed quia votis nihil proficitur et *tibi cum domino Valentino* (*) id negotii datum, vt collatis conſiliis, quae emendanda ſunt, emendetis, a te peto, ne veritati fiat iniuria. Falſa nam et petulantius dicta expungantur, eiiciantur. Vera maneant quocumque modo ſcripta, vna eademque eſt veritas. Non quia ſenſerit aliter *Socinus*, quia aliquid diſplicet Domino *Valentino* eiiciatur; ſed quia ratio aliqua id ex libro exturbandum iubeat, eiiciatur, quia falſum, aut a chriſtiana modeſtia alienum ſit. Magnus ille vir fuit; Magnus et iſte et a me plurimi fit. Sed non debemus vllius eſſe mancipia. Maius pondus rationum, quam omnium auctoritatis. Ad *Lutheranos*, aut ſi qui ſunt alii ſimiles, id relegandum, qui, etiamſi quod veriſſimum videant, etiamſi nihil habeant, quo id infringere poſſint, ſi LVTHERVS aliter ſenſerit, admittendum non putant. Vincat ratio, non vaga auctoritas. Potiſſimum autem te rogo, *ne diſcurſus ille* SONERI *de Ente* (**), *a quo maxime Dominus* VALENTINVS *abhorret, eiiciatur.* Malo, ne quidquam prodeat, quam

(*) *Valentinus Smalcius*, cui reuiſio libri aduerſus Lucium N. 3. a. 1611. vna cum MOSCOROVIO a Synodo erat commendata.

(**) Nullam eius, quantum recordamur, ZELNERVS fecit mentionem, qui alias et minutiſſima de SONERO in lucem protraxit.

quam ſi ſine hoc aliquid in lucem emitti debeat, ne vir ille deſpondeat animum, quem ad ſcribendum habet excitatiſſimum, ſi nulla ratione id facere iubente, hoc a nobis expuncto viderit, et potiſſimum ne ſe a me contemni et inſigni iniuria affici iudicet, qui tamen ab eo crimine ſum alieniſſimus. Praefationem ad lectorem additis et detractis nonnullis mutare debebam, ſi cognouiſſem prius, quod etiam iudicium Domini Valentini de illa fuiſſet; ſed quia id iam non poſſum, tibi id negotii committo, vt vel iſtam additione et detractione emendes, vel etiam, ſi videbitur, ſcribas.

V. *Ad eundem.* (*)

Saluus atque incolumis *Nouogrodkum* perueni: ſaluus atque incolumis adhuc ſum per Dei gratiam, quo in meo munere fruor propitio. In itinere noſtro deſcenderamus ad G. D. P. (**) qui ſatis humanum ſe nobis praebuit et totum diem apud ſe nos detinuit, honorifice tractauit et perinde ac frater noſter nobiſcum libere de multis ſermones contulit, quin et reprehenſus a nobis, gratias egit. Nam cum *de vnione noſtri coetus cum coetu Euangelicorum* loqueremur et nullam vnionem chriſtianam, niſi retineatur diſciplina Eccleſiaſtica, qualis in coetibus noſtris viget, diceremus, et ipſe multa in eam ſententiam protuliſſet oſtendens, quod inter ſuos, non inter auditores ſolum, ſed paſtores etiam tam diſſoluta ſint omnia, quod nullus ordo, cauſſam aliam eſſe nullam, quam quod nulla ſit eccleſiaſtica diſciplina, ſubiecit D. L. (***) hoc quoque ad diſciplinam pertinere, quod ad ipſius menſam ante cibum non inuocetur nomen Domini. Agnouit culpam, et multa ea de re nobiſcum locutus eſt. Quantum videre licuit et ex eius nonnullis verbis aucupari, rebus ſuis primum conſultum cupit homo iſte, quam ſuum nomen in eccleſiam referat. Sunt enim, qui eius bonis inhiant, quos ille ſibi multo grauiores futuros exiſtimat, ſi, quod ſentit, et palam profiteatur.

(*) Scripta, vt coniicimus cum Nouogrodecium a. 1611. ad munus ſuum ſuſcipiendum abiiſſet Gittichivs.

(**) Quis fuerit, nondum reſciri licuit; priores litterae *Generoſum Dominum*, vt putamus, ſignificant. Idem *M. D.* (Magnificus Dominus) ad quem *Gittichius* dedit litteras N. VIII. Nouogrodeci d. 26. Iul. 1612.

(***) Fortaſſis Licinivs, Gittichii collega.

VI. *Ad eundem.*

Mittimus ad vos (*) duos iuuenes, de quorum altero vobis retulit Dominus *And. Lub.* Alter et nonnullis inter vos bene notus optimi parentis, fratris noſtri, filius, cuius pectus plenum eſt diuinae gloriae propagandae ſtudio. Quinquennium erat in captiuitate Moſchouitica, cum multis aliis perſonis Magnatum filiis. Liberatus ex illa ſeruitute trahebatur magnis pollicitationibus in aulas, ſed ipſius animus pietati addictus reiiciebat hactenus omnia, et quia Theologiae operam nauare cupit, auctor fui ei, vt ſe ad vos reciperet, de tua inprimis in eiusmodi animos promta beneuolentia illum confirmans. Suis ſumtibus ſex et amplius menſibus ſe ſuſtentare poteſt. Rogo te, Frater in Chriſto plurimum honorande, vt videat ea, quae illi de tua humanitate praedixi. Accipe hominem humaniter, quam primum in tuum conſpectum venerit, et ei oſtende, Rectori pietate exornato, vbi adeſt animus diuina perdiſcendi ſtudioſus, non eſſe quoque denegatum. Nam licet valens ingenio et iudicio, ac animo totus ſit theologiae ſtudioſus, vt ſordeant illi reliqua omnia prae his ſtudia, mirum tamen eſt, quam meticuloſus ſit et diffidens ſuo ingenio, deſperans profectum in iis ſtudiis maiorem, eo quod aliquot annos absque libris perdere coactus ſit.

Non potuimus ad Synodum excurrere propter milites, quibus eundum erat tum, cum nos quoque egredi oportebat, ſi ad diem eſſe *Racouiae* voluiſſemus. Vrgere apud te praeſens petitionem meam debebam, Vir generoſe, vt *analyſes in praegnantiores locos ſacrarum litterarum conficeres* (**), quod et facturum te receperas, ſed quia id praeſenti facere non licuit, abſens peto, certo perſuaſus, et litteras meas tantumdem praeſtituras, quantum ipſa vox viua praeſtitiſſet. Id enim mihi tuus erga me ſingularis amor pollicetur. *Sonerus* ſi quid ad me ſcripſit, aperi litteras, et meo nomine reſcribe, ſi quid opus eſt, ea vero quae ſcripſerit, ad me transmitte. Ego Vilna ad illum iam dudum dedi litteras, nondum tamen mihi conſtat,

an

(*) Litteras haſce poſt GITTICHII in Poloniam reditum *Vilnae eſſe* ſcriptas, argumentum probat; ad Hieronymum Moſcorouium ſine dubio, ad quem in eadem materia de diſcurſu SONERI typis imprimendo in praecedenti epiſtola ſcripſerat. Scriptam eſſe illam a. 1612. poſt ſtatutum ſynodi de delendis et corrigendis quibusdam in libro GITTICHII adverſus LVCIVM, epiſtolae huius argumentum ſatis declarat.

(**) Liber talis SMALCIO tribuitur, inde tamen ad SMALCIVM ſcriptam eſſe epiſtolam, diſſuadent reliqua, in eadem obuia, quem praeter alia GITTICHIVS vix *Virum* compellaſſet *Generoſum*.

an ad illum perueneriut. *Domino Iesmanno* fratri noſtro eiusmodi morbo conſtricto, qui et ſedere cum erectum non ſinat, auctores fuimus, vt a te conſilium aliquod peteret. Rogamus, Vir generoſe! vt ſi quo modo adflicto huic homini ſuccurrere poſſis, eum iuuare velis. Morbum ſuum in ſuis ad te litteris tibi expoſuit. Valde vereor, G. D. ne D. V. (*) non bene perceptis iis, quae illi a te dicta ſunt, me nolle quidquam meorum prodire in lucem, ſi tractatus *Soneri* abeſſe debeat, non tam meum librum, quod nihili facio, quam me ipſum apud Fratres traducant. Vult enim mihi perſuadere in ſuis ad me litteris, ad quas illi reſpondi, me, qui nolim cuiuſquam ab auctoritate pendere, ſed ſolis niti rationibus, mei oblitum, auctoritati *Soneri* incumbere. Te rogo, Vir Generoſe, vt meae mentis interpres ſis, ne putent Fratres, me aut obſtinate pertinacem eſſe, aut gloriam in muſtaceo quaerere. *Soneri tractatum eiectum ego nolui*, ſed ea ratione, ſi nulla afferantur argumenta, quibus falſitatis conuinci poſſit, ne ille me a ſe contemni dicat, qui ſub eius cenſuram librum dederim; eum, vt emendaret omnia, rogauerim, et iam ſine vlla ratione additamenta eius reiiciam. Eiiciantur omnia, quae rationibus conuinci poſſunt, ſiue illa mea, ſiue *Soneri* fuerint. Quae rationibus ſubuerti non poſſunt, loco ne moueantur. Haec mea ſemper fuit, et eſt ſententia. Poenitet me, quod vnquam mentionem huius libri mei fecerim. Video enim me et alieniorem a me animum eorum, quorum amorem habere debebam inde reportaturum, idque eo magis, quod iam mihi adeſſe inter vos non licuerit, vt meorum verborum, quae in varias formas transfundebantur, vt ex litteris Domini *Val. Smalcii* coniectura cepi, interpres eſſe potuiſſem.

VII.

Ita ſe gerit *Lucius* (**) dum iactat peſtiferum eſſe meae ſententiae ſuum laborem reſolutionis meorum enthymematum in ſyllogiſmos per ſyllogiſmos et per epilogiſmos, niſi mea enthymemata et re et verbis eſſent obſcuriſſima, acutiſſimum ac doctiſſimum aliquem requirerent, qui ea planius proponeret, et quid loquatur, omnibus indicaret, ac ſola eiuſmodi analyſi omnia profligaret. Vnusquiſque autem facile poteſt ſic laureolam in muſtaceo

(*) VALENTINVS SMALCIVS Conf. epiſtola ad hunc ſcripta, infra N. IX. inferenda.

(**) Ad quem ſcripta ſit epiſtola, certo dici nequit. vid. N. 2. et 3. ſcriptorum GITTICHII.

muſtaceo quaerere et ſuae auctoritati plurimum detrahere. Enthymemata enim mea, quod vnicuique patet, et rebus et verbis facillima, planiſſima, et ad puerorum etiam captum accommodata ſunt, ideoque quidquid in illis in ſyllogiſmos et proſyllogiſmos fecit *Lucius*, ſunt vſque adeo tenuia. Quis enim aberret a ianua, et ex plano enthymemate ſyllogiſmum non conficiat, vt quilibet tyro logicus, qui primis tantum labris hanc diſciplinam guſtauit, tam dextre hoc ipſum praeſtare poſſit, vt neque *Lucii*, neque vllorum aliorum magiſtrorum operam adhibere quisquam neceſſe habeat, et indignum etiam fuerit, ſi quis velit magiſtrum ad eum laborem accerſere. Cauete tamen hic, ne a metaphoricis ad ſimplicia aberretis, ne non *Dauidem*, ſed *Phariſaeos* et legis interpretes ſequi videamini, qui, cum illis argumenta ad reſiſtendum Domino Ieſu deficerent, ad lapidum rationes Dominum trucidaturi ſeſe corripuerunt. Maledicta enim veſtra, quae ſunt maleuolentiae et odii (quod mater homicidii eſt) ſigna infallibilia, vos valde procliues ad hunc errorem eſſe docent, vt, ſi vobis aliqua noſtri copia fieret, idem omnino nobiſcum futurum, oſtendant.

VIII. M. D. (*)

Quoties nobis in mentem veniunt ſermones tui, quos nobiscum conferebas, et in euoluendis libris Theologicis diligentia, et quod inde ſequitur, in cognitione veritatis diuinae magni progreſſus, toties videmus, nihil tibi aliud deeſſe in vera religione, quam vt nomen tuum profitearis in ea eccleſia, quam prae caeteris verbi diuini puritati propiorem iudicas, et eum honorem ac gloriam, qui modo Deo et Domino Ieſu debetur, publice reddas. Humanitate autem tua ſingulari, quam nobis in tuis aedibus exhibuiſti, qua etiam abeuntes nos proſecutus es, effeciſti, vt nec memoriam tui deponere, nec in precibus noſtris coram Deo tui obliuiſci potuerimus. Humanitate tua effeciſti, vt et monere te in iis, quae ſunt ad Deum, officiis audeamus. Ante quinque menſes referebat nobis Dominus KORSAK de tua benignitate, qua in nos a te abeuntes vti voluiſti. Erat enim in eo hoſpitio *Swislociae*, in quo nos etiam noctem agebamus. Ibi didicerat ex hoſpita, ſtatim poſt abitum noſtrum allata fuiſſe a te plurima, quibus nos ad iter facilius conficiendum liberaliter iuuare volebas. Huic tuo tam promto in nos ſtu-

(*) *Magnificus* ſine dubio *Dominus* G. D. P. qui GITTICHIVM in itinere *Nouogrodecium*, liberaliter excepit, de quo in epiſtola ad HIER. MOSCOR. N. V.

ſtudio gratiarum actione reſpondere animus erat. Scripſi litteras, quibus id effectum dare cupiebam, in quibus et nonnulla tibi de mutatione in *Belgio* religionis, deque fratre noſtro *Conrado Vorſtio*, per quem ibi ſemina purioris euangelii ſparguntur, ex Polonia ad me transmiſſa referebam, et quod reliquum erat, te hortabar, vt, cum alii longiſſime a noſtris oris remoti, ab igne diuinae veritatis, qui hic accenſus eſt, calefacti, ea quae didicerunt ad gloriam Dei publice profiteantur, tu quoque eos, quos anteuertere debebas, ſequaris. Cales enim et ipſe ab eo igne, et eadem quoque tibi facienda, quae fecerunt illi, tenes. Corde nimirum credendum eſſe ad iuſtitiam, ore faciendam confeſſionem ad ſalutem, vt Apoſtolus inquit *Rom.* 10. 10. Scripſi, inquam, ad te litteras eo argumento; Sed cum eas iam dudum a te lectas putarem, ecce illae ad me reuertuntur. Is, cui transmittendas tradideram, occaſionem transmittendi ſibi defuiſſe dicebat. Dolebam praecluſum ad te iter hoc pacto meis litteris, nihilominus tamen quaerendam aliam occaſionem ſcribendi cogitabam. Scribo, et actum ago. Tibi G. et M. D. pro tua in nos humanitate, quam et in aedibus tuis nobis exhibuiſti, et abeuntes nos proſecutus es, ago gratias, et quia humanitate tua effeceras, vt cum in aedibus tuis eſſemus, confidentiſſime tecum de religionis negotio colloqueremur, eiusdem tuae humanitatis memoria in pectore noſtro defixa facit, vt ne per litteras quoque iisdem de rebus tecum agere dubitemus. Gratus autem noſter animus tuae in nos benignitatis, ſuadet, vt vel maxime de iis tecum agamus. Memineris igitur G. et M. D. ad gloriam Dei omnes nos factos. Id quod adeſt, eſſe propter id, quod abeſt. Quidquid nobis in diuinis accedit eruditionis; quidquid diuinae lucis in religionis negotio, a Patre luminum proficiſci, in eum finem, vt ea felicitate, quam nobis luteis homunculis offert, excitati et in ſpem praeclaram erecti, eadem veritatis cognitione, ad quam maxime propugnandam, celebrandam incredibilem benignitatem, inflammemur, et quae nobiſcum ille communicauit, ea quoque nobis communicanda eſſe cum omnibus cupiamus, potiſſimum autem cum iis, quos nobis regendos ad ſuam gloriam commiſit. Fieri autem non poteſt, ſi talis in nobis ſit animus, quin Pater ille clementiſſimus, vbi animaduerterit noſtros mores ſuis reſpondere moribus, nobis adſit propitius, et iter noſtrum vbique ita dirigat, vt tandem clariſſime videamus, non poſſe quemquam melius ſibi ſuisque conſulere, melius ſuis rebus ſeruire, quin ſuis etiam rebus relictis, ſui etiam oblitus, diuinae ſeruiat gloriae. Si enim *vos magnates huius mundi* ſummam rationem habetis eorum famulorum, quos ad veſtra

officia

officia promtos et expeditos animaduertitis, quos honoris et gloriae cupidos ac ſtudioſos videtis, nec patimini vnquam, quantum in vobis eſt, vt tales et tam fideles famuli in anguſtias aliquas poſtea deueniant: quanto magis magnus ille Deus, Pater coeleſtis, habiturus eſt ſingularem eorum rationem, quos ita in ſua gloria propoganda laborare viderit Prodi igitur et tu tandem aliquando in lucem M. D et quod Deo acceptiſſimum eſt (ſi Deo acceptiſſimus eſſe velis) facito, in eccleſia debitam gloriam illi redde, qui in eccleſia potiſſimum celebrari cupit. Illi gloria ſit in eccleſia per Ieſum Chriſtum, inquit Apoſtolus *Eph.* 3. 21. cum quam maxime et decentiſſime pro collatis in humanum genus beneficiis gratias agere vellet, et ipſe Dominus Ieſus perfectiſſimus ille Magiſter, qui nobis praeſtantiſſimam Deum colendi rationem et expoſuit, et in ſe ipſo exhibuit: *Hebr.* 2. 12. Annunciabo, inquit, nomen tuum fratribus meis, in medio eccleſiae laudabo te. Haec ſunt, quae ad te ſcribenda duxi, vt aliquomodo tuae erga nos beneuolentiae gratitudine animi reſpondere poſſem. Quae tamen, vt voles, et vilia et Croesi opibus praeſtantiora eſſe poterunt. Dominus autem Ieſus tuam mentem dirigat ad ea, quae maxime ad diuinam ſpectant gloriam, et ad tuam tuorumque omnium ſalutem, tibique oſtendat, eum, qui Deo curae eſſe velit, diuina quam maxime curare oportere. *Nouogrodek* 26. *Iulii* 1612.

IX. *Ad* Valentinvm Smalcivm.

Saluus et incolumis ipſe, ſaluum te et incolumem eſſe cupio, *Vir Clariſſime* ad noſtros conatus. Quomodo mihi res ſuccedant, ex aliis cognoſces; neque enim eadem aliquoties ſcribendo, tempus perdere libet. Ad te, *Vir cl.* ea ſolum mihi ſcribenda videntur, quae ex te eiuſmodi litteras ad me eliciant, quae ſupellectilem meam theologicam maioribus augeant incrementis, quod te pro eo amore, quem erga omnes rerum diuinarum cupidos geris, non inuito facturum, mihi omnino perſuadeo. Primum igitur doceri cupio: *an ſit toleranda in eccleſia, et, ſi toleranda, an ad coenam Domini ſit admittenda foemina quae viro ſuo cohabitare nolit, neque, vt illi cohabitet vllis rationibus adduci poſſit, ſaluis interim illis, quae, ſi non adſint in alterutro coniugatorum, matrimonium dirimere ſolent.* Perfecta enim obedientia, quam vxores ſuis maritis, vt capiti ſuo debent, vt talis omnino e coetu fidelium eiiciatur, iubere videtur; at cum in locum 1. *Cor.* VII. 11. inſpicio, quidnam hac in parte ſtatuendum, non inuenio. Eram primum in ea ſententia, in his verbis Apoſtolum eiectae e coetu fidelium iniungere, vt caelebs viuat, neque de ſecundis nuptiis viuente illo marito cogitet; ſed cum altius iſta perpenderem et cogitarem, Apoſtolos neque potuiſſe, neque voluiſſe etiam illis, qui extra eccleſiam eſſent, regulas viuendi praeſcribere, eo me redire oportuit, vnde eram egreſſus, et aliam tentare viam, qua egredi ex hac labyrintho liceret; quam cum hactenus inuenerim nullam, *Theſeo* mihi opus eſt animaduerto, cuius filum ſecutus, compendioſiſſimum iter inſiſtam. Peto igi-

igitur a te, vt, qui *Theſeus* mihi, filum porrigas, et quid hac in parte ſtatuendum ſit, mentem tuam mihi aperias. Legens librum tuum *de diuinitate* (*), incidi in locum, de quo, quid ſtatuendum, aut quomodo is mihi contra aduerſarios noſtros defendendus ſit, non video. In fine capitis quarti, cum oſtendis, non eſſe quidquam abſurdi, quod ſtatuamus, mortalem licet, cum Deo commoratum fuiſſe, adfers quidpiam ex comparatis paribus, dum ais: non poſſe quidem corpus mortale cum Deo perpetuo viuere, interim tamen ad tempus illius faciem aliquo modo aſpicere; quemadmodum immortale corpus non poteſt in hoc ſeculo, quod locus mortalitatis eſt, perpetuo degere; poteſt tamen ad tempus hic eſſe. Quam vellem, mi Frater, vt iſta tua ratiocinatio firma eſſet! Verum eſt, non poſſe naturaliter, non ſolum ſupra iſtos coelos, ſed etiam ſub ipſis coelis ad aliquot horas hominem viuere; at quod eadem ſit ratio in corpore immortali, ſi in locum mortalitatis (quas voces tibi impoſuiſſe video) transferatur, oſtendere non aeque facile eſt. Omne etenim, vt et eiiciat calidum aërem, et frigidum, quo calorem cordis temperet, in pulmones recipiat, opus habet. Vbi vero (vt praetereantur alia, quae fortaſſe vitam animali eripere poſſint) vbi eiuſmodi aer? In corporibus vero immortalibus quid eiuſmodi dabis, quo opus habeant ad vitam continuandam. Quaſi vero non propterea immortalia ſint et dicantur, quod nullis egeant ſubſidiis, quod extra petere oporteat ad vitam ſuſtentandam, quemadmodum nos egemus! Locus mortalitatis, haec coeli concaui-

(*) Agit SMALCIVS in fine Cap. IV. ibri *de diuinitate* I. C. qui *Racoviae* 1608. 4. prodiit, de initiatione et praecellentia muneris Chriſti prophetici, quam demônſtrat, quod non ſicut alii Prophetae vel *Moſes* per Angelos, et viſiones inſtitutus fuerit; ſed coram, poſtquam homo e MARIA natus eſſet, Deum Patrem viderit, ab eoque immediate diſciplinam, quam deinceps homines docuit, acceperit, poſt ſuſceptum a IOANNE Baptiſmum, in coelum ad tempus aliquod ſublatus, ac inde deſcendens in hanc terram munere ſuo prophetico functus. Sibi vero ipſi format obiectionem: Qua ratione Chriſtus, qui iſto tempore mortalis homo fuerit, cum Deo verſari Patremque coram intueri potuerit, teſtante contrarium S. ſcriptura 1 *Tim.* VI. 16. *Exod.* XXXIII. 20. Hanc ita ſoluit, vt Chriſtum hominem aliis longe excellentiorem putet excipiendum. additque l. c. p. 15. Non poteſt quidem corpus mortale perpetuo cum Deo viuere, — — ſed tamen ad tempus, ſi Deus ita velit, et ita requirat eius gloria, poteſt illius faciem aliquo modo aſpicere. Quemadmodum etiam non poteſt immortale corpus in hoc ſeculo praeſenti, quod eſt locus mortalitatis, perpetuo degere: poteſt tamen ad tempus hic eſſe, ſi Deus ita velit, et gloria eius id requirat, vt oſtendit exemplum eorum, qui in Chriſti aduentu ex mortuis reſuſcitabuntur. Illi enim erunt incorruptibiles, et tales, quales in aeternum futuri ſunt, et tamen in hoc ſeculo adparebunt. — — Itaque certum eſt, D. Ieſum, mortalem licet, Deum Patrem ſuum vidiſſe, et ab eo immediate doctum fuiſſe.

canitas, non ideo dicitur, quod in eo aliquid ſit peſtiferum, quod iis, qualiacunque ſint, quae huc translata fuerint, mortem afferre debeat; ſed quod, quidquid eſt mortalium, quidquid corruptibilium, hic ſit et nuſquam alibi. Videris itaque in tua ratiocinatione, in fallaciam conſequentis impegiſſe. Verum ſiquidem eſt, quidquid mortale et caducum eſt, ſuo hoc coeli circumflexu eſſe: ſed non ſequitur, quidquid hic eſt, eſſe caducum et mortale. Haec me ita diſputare non grauate feres. Is et es et eſſe debes, vt, quod ius tibi in ſcripta omnium, idem omnibus in tua vltro et libenter concedas; vt enim iuſtitiae leges exigunt, et tu ipſe omnibus auctor es, vt quicquid legunt, legant cum iudicio, et rationes vnius cuiuſque rei in promtu habeant. *De Analyſibus in locos ſacrarum litterarum* (*), quarum aliquot decades mihi pollicitus es, non rogo, ne videar, tuae fidei, et in me amori aliquid detrahere; hoc vnum abs te peto, vt inter alias, quas ex tua liberalitate habiturus ſum analyſes, etiam reſolutiones in locos ſequentes habere poſſim. *Rom.* III. 24. *Rom.* IV. 25. *Coloſſ.* I 12—21. et ſi libeat 1 *Cor.* VIII. 5. 6. *Amanuenſi tuo* pretium laboris, vbi me Deus ad vos ſaluum atque incolumem adduxerit, libenter numerabo. *De libro meo*, (**) ſi lucem viſurus eſt, rogo te, vt ita agas, quemadmodum *cum tuo agi velles debere*; eiice, quae falſa ſunt, quae parum modeſte dicta, expunge; rationibus, ſi quae paulo imbecilliores fuerint, robur adde. Quae rationibus conuellere non potes, loco ne moueas. Non quid ſenſerit aliquis, ſed quibus rationibus nixus ſenſerit, attende. Suus quidem honos auctoritati, ſed ita, vt intra fines ſuos ſe ſe contineat, neque in veritatem quandam aliquid iuris ſibi arroget. Locum haec habeat in poſterum in coetibus noſtris, ſi qua futura ſint heteroclita capita, quod omen Deus auertat, ne iſta ſequantur peſſima exempla. Infida enim famula auctoritas, iam hoc, iam illo loco ſedem ponere videtur, et tunc facile ad alios transuolat, neque enim fixa, et tantum conſtans in leuitate ſua eſt. Non quia hactenus fratres ſenſerint et ſcripſerint, etiamſi modo ſcripſerunt, quidpiam capitis damnetur; ſed quia nullis rationibus probari poſſit, et ex aduerſo in promtu ſint argumenta, quibus et id falſitatis conuincere, et contrarium ſtabilire liceat. Quid enim, ſi plura eiuſmodi et quidem magni ponderis ſucceſſu temporis emergant, quae ab auctoritate diu multumque preſſa fuiſſe dolemus. Ad Pontificios, Lutheranos et ſi qui ſunt eiuſdem farinae gregales, haec et his ſimilia iudicia, vbi horrent ad omnia, quae in LVTHERO non inueniuntur, ac ſi *Locris* legem rogare debeant. 27. Decembris.

EVSTA-

(*) V. ſub. SMALCIO N. 13.

(**) Aduerſus LVCIVM. Ex quo colligimus, eodem circiter anno ſcriptam eſſe hanc epiſtolam, quo ſuperior N. IV. ad MOSCOROVIVM; vtrique enim reuiſio iſtius libri a Synodo erat iniuncta.

EVSTACHIVS GIZELIVS.

A SANDIO l. c. p. 143. et in *actis MSSCC.* aliquando ſcribitur GISELIVS, et GIZELVS. Illo teſte, patria *Roxolanus.* A. 1634. ſcholae Kiſielinae Rector praeficiebatur, anno vero ſequente inter alumnos Racouienſes locum obtinuit, et nobili iuueni NIEMERICIO ſtudiorum et morum Ephorus conceſſus eſt, hac tamen cum conditione, vt cum eodem Racouiam ſe conferret. Eodem anno 1635. corrigendae verſionis polon. librorum N. T. negotium ipſi, vna cum STOINIO et SCHLICHTINGIO commendatum. Non tamen Racouiam veniſſe et Synodi decreta feciſſe, quod ſatis eſt, videtur, cum a. 1636. iterato concluſo Racouiam reuocatus, et hinc in finem ad Dn. NIEMERICIVM litterae datae fuerint. Cum a. 1638. de amplificanda et meliori forma exornanda ſchola Kiſielina ad exemplar lycei Racouienſis iam diſturbati, conſilia caperentur, GIZELIO vsque ad aduentum noui Rectoris, per RVARVM procurandi, committebatur, vt diſcipulos in ſtudiis prouectiores in claſſe ſuprema binis quotidie horis, a Scholarchis determinandis, inſtrueret. In Synodo 1640. Kiſielini habita ſevere reprehendebatur, de opinionibus, quas fouit, ſcandaloſis, libriſque peſſimae notae concinnatis et diuulgatis, quibus vt abſtineret, excommunicationis alioquin in eum ſtatuendae comminatione territus eſt, miniſtriſque coetus ſerio iniunctum, vt eum obſeruarent, ne coetus aliquod detrimenti ab eodem patiatur. In nota ad marginem in *Act. Synod. MSSCC.* ſcripta, ſignificatur, quod Kiſielini quoque re ipſa excommunicatus fuerit. Quas vero in ſpecie defenderit et diſſeminauerit ſententias, ac quos concinnauerit libros a Sociniano coetu improbatos, tacentibus *actis*, ignoramus. A. 1646. miniſtris Volhy-

nienſibus committebatur, vt GIZELIVM redeundi in gratiam cum coetu ſuo admonerent, quibus ipſum monitis obtemperaſſe coniicimus, quia in *actis* conſeſſus Raſzcovienſis a. 1655. notatum legimus, quod MARC. LVBIENIECIVS eum in domum ſuam ſuſcipere conſtituerit, vt confeſſionem (ſine dubio ION. SCHLICHTINGII) coetus, vna cum praefatione in linguam *Ruſſicam* transferret.

SCRIPTA:

1. *Liber* THOMAE A KEMPIS *de imitatione Chriſti, in graecum idioma translatus. Francof. ad Viadr.* 1626.
2. *Antapologia ſ. refutatio Apologiae, quam ad nationem Ruthenicam fecit* MELETIVS SMOTRISKI *dictus Archiepiſcopus Poloecenſis: ſub nomine* GELASII DIPLICI edita 1631. polon. V. PLACCII *pſeudon.* N. 840. p. 238.

MATTHIAS GLIRIVS. (*Vehe.*)

Idem auctor eſt, qui ſub nomine THEODORICI vel DIETERICI DORSCHII, ſ. DORSII, nec non NATHANAEL. AELIANI latere voluit, quod ex RVARI ep. ad CALOVIVM Cent. I. N. 46. conſtat. Notari his nominibus MATTH. VEHE, *Diaconum Lutrenſem* (non vero *Medicum*, quod SANDIVS l. c. p. 60. perhibet) in Palatinatu inferiore a SYLVANO ſeductum, ex ZELTNERI notis in epp. RVARI p. 176. et *hiſt. Crypto-Socin. Altorff.* p. 353. docemur. Celebratur quoque in hiſt. litter. MICH. VEHE, Ordinis S. Domin. S. Th. D. et Hallenſis in Miſnia Eccleſiae circa a. 1531. Praepoſitus, de cuius libro, qui prodiit ſub tit. MICH. VEHE Errettung der beſchuldigten Kelchdiebe vom Bugenhagenſchen Galgen, 1535. 4. Alph. 1. pl. 1. quique *Bugenhagii* libello, wider die Kelchdiebe, oppoſitus eſt, V. *nnlat. Innoc.* 1716. p. 385. ſeqq. Plura MICH. VEHE ſcripta

pta allegauit Io. HALLERVORDIVS in *Biblioth. curioſa*, p. 276.

SCRIPTA:

1. *De regno Chriſti*, liber germanicus 1578. Colon. editus, cui titulus: NATHANAELIS AELIANI, Matthanla. V. SANDIVS in *nucl. hiſt. eccl.* L. III. p. 430. et *Biblioth. Antitr.* p. 60. De eodem RVARVS ad CALOVIVM l. c. ſcribit: DIETRICHVS DORSCHIVS, qui idem et NATHANAEL AELIANVS MATTHANIA, atque etiam MATTHIAS GLIRIVS, de regno Chriſti plane iudaizat.
2. Suam quoque Symbolam contulit libro, cui titulus: *Tractatus aliquot Chriſtianae religionis. Ingolſtad.* 1583. 8. cui THEODOS. SCHIMBERGIVS praemiſit praefationem. V. SANDIVS l. c. p. 86. Auctores libri ſunt praeter GLIRIVM, ADAM. NEVSERVS et IO. SOMMERVS, teſte WOLFG. FRANZIO *diſpp. in Aug. conf.* P. I. *diſp.* IX. *theſ.* 62. 149. aliisque locis. Videtur vel in Tranſyluania, vel in Polonia paucis ſaltim exemplaribus impreſſus; quare SMALCIVS in refut. theſ. FRANZII p. 290. fatetur, quod nunquam opuſculum hoc viderit. Argumentum eius *vid.* ſub SOMMERO. Eidem, vt coniicimus, oppoſiti ſunt: GREGOR. DE VALENTIA *Libri V. de Trinitate, in quorum poſtremo nominatim refutantur horribiles blaſphemiae cuiusdam peſtilentis libri, non ita pridem de eo argumento in Polonia editi. Ingolſtad.* 1586. 4.

IOANNES GLIRIVS.

SANDIVS nihil praeter nomen et tractat. *de Veteri et Nouo Foedere*, ab eodem ſcriptum allegauit l. c. p. 60. nec nobis praeterea quid innotuit.

PETRVS GONESIVS, *vid.* CONYZA.

ADAMVS GOSLAVIVS A BEBELNO.

Eques polonus, NICOL. TAVRELLI diſcipulus, inter primos, qui e Socinianorum coetu eruditionis laude inclaruerunt, referendus, quem ZELTNERVS l. c. p. 229. *nominatiſſimum acerrimumque Socinismi defenſorem* adpellat; nec facile acutiſſimi prae caeteris, quorum non pauci fuerunt, Philoſophi laude defraudandus. Duo a LVBIENTECIO l. c. p. 273. celebrantur fratres germani e nobilitate polonica eminentiores, erroribusque *Socini* adſcripti, ADAMVS et *Andreas*, e quibus ANDREAS, quantum ſcimus, nihil ſcriptorum luci commiſit, hinc a SANDIO quoque non commemoratur. ADAMVS vero doctrinae ſuae monumentis, ſcriptisque pro errore ſuſcepto apologiis, nominis ſui famam conſequutus eſt, quem hanc ob cauſſam Crypto-Sociniani *Altorffini*, DIOCLEM adpellare conſueuerunt. Recte ſuſpicari videtur ZELTN. l. c. originem cognominationis huius non deriuandam eſſe ex Medicis et Philoſophis graeciae, qui hoc nomine inclaruerunt, ſed ex nomine GOSLAVII gentilitio, ad germanicam formam translato, vt denotet Gottslow, quod graece Διος κλεος DEI GLORIA audit. De vitae ipſius fatis SANDIVS l. c. p. 108. nihil notauit, nec LAVTERBACHIVS l. c. vllam eius fecit mentionem, quia fortaſſis nulla ipſius ſcripta, admodum rara et non facile obuia, ad eius manus peruenerunt.

Ortum ſuum traxit e *Scepanouia* familia. Matrem agnouit DOROTHEAM, ex *Philippouia* gente vetuſta natalibus claram. CYRILLI TASSITII viduam in matrimonio habuit et Luclauicianum ad tempus praedium, matrimonii iure cum coniuge ſua tenuit. Magna in aeſtimatione exiſtens litteras ad Senatum Gedanenſem pro RVARO interce-

tercedentes ſubſcripſit. V. RVARI epp. ex edit. ZELTN. p. 633. Publico quodam officio perfunctus non videtur; niſi forte ad tempus *Secretarii Regii*, quippe in *actis MSSCC.* a. 1608. ADAMI cuiusdam Secretarii fit mentio. In praefatione opuſculi aduerſus KECKERMANNVM praefixa inquit: *Theologus non ſum, vt nec Philoſophus, neutrum mihi aſſumo.* Plurimum vitae ſuae temporis vixit in praedio paterno, GOSLAVIIS fratribus communi *Kraſſow* dicto, haud procul Luclauiciano pago gemino, ſede illa Socinianorum famoſa, in quo F. SOCINVS extremum vitae ſuae tempus exit diemque obiit. In praefatione libri allegati, amicorum coetusque ſui ſociorum ſuaſu editi prodit, „ſe ſtudia litterarum totum octennium intermiſiſſe, eumque eſſe morem gentis ſuae plerorumque nobilium, tam diu ſtudiis vt incumbant, quam diu in ſcholis perſeuerent. Quem quidem non laudat, ita autem rem eſſe de ſe abſque adfirmat, vt ad viceſimum annum rariſſime litteris nauent operam, vltra vix vnus aut alter; bonaque pars aetatis otio abſumatur, neque militari, ciuili, aulica omnes ad vnum occupentur." Hac ratione reddita, et ad ſe quoque adplicata, haud obſcure innuit, quod iſto tempore, quo libellum euulgauit, nondum trigeſimum aetatis annum attigerit. Cum a. 1638. in Synodo Kiſielina ſeptem conſtituerentur ciuitatis Socinianae CVRATORES ac DIRECTORES, ADAMVS quoque et ANDREAS GOSLAVII, teſtantibus *actis Synod. MSSCC.* in horum numerum ſuſcepti ſunt, quod ſatis documenti eſt, quanta in exiſtimatione, GOSLAVII fuerint. De mortis definito tempore certi quid reſcire non licuit. In viuis vero ADAMVM poſt a. 1640. adhuc fuiſſe ſuperſtitem, ex epiſtolis RVARI patet. Quod Io. CRELLIVS abſque GOSLAVII conſilio nihil negotii adgredi auſus fuerit, ex illius epiſtola,

 quam

quam CREENIVS *animadu. hiſt. philol.* P. V. p. 259. ſeqq. inſeruit, colligitur. In *actis MSSCC.* ad a. 1648. STANISLAI GOSLAVII fit mentio, cui eodem tempore *Diaconi* munus in coetu collatum.

SCRIPTA:

1. ADAMI GOSLAVI A BEBELNO, *Refutatio eorum, quae* BARTHOLOMAEVS KECKERMANNVS *in libro primo ſyſtematis ſui theologici diſputat, aduerſus eos, qui ſolum Patrem Domini noſtri* IESV CHRISTI *eſſe illum Deum Iſraelis, Filium vero Dei, neminem alium praeter et ante eum, qui ex* MARIA *virgine natus, confitentur, tribus partibus diſtincta. Racovae*, typis SEBASTIANI STERNACII, *anno* 1607. 8. pgg. 166. et 8. praefationis. A paucis liber iſte viſus eſt, quamvis altera eiusdem editio, eodem loco, et ex eadem officina a. 1613. 8. prodierit. Habet tamen poſterior editio paginas tantum 138. cuius differentiae ratio a me indicari nequit, cum priorem editionem non viderim, quam BAVMGARTENIVS recenſuit in recenſ. Biblioth. Hal. T. VI. p. 321. *Vid.* SANDIVS l. c. p. 98. Dicatus eſt liber AMPLISSIMO SENATVI GEDANENSI, occaſione inde quaeſita, quod KECKERMANNVS *Gedani* vixerit, hocque loco aduerſus Antitrinitarios calamum ſtrinxerit. Poſt praefationem *laconico* dicendi genere concinnatam, tribus liber ipſe abſoluitur partibus. *I.* p. 1. In qua reſpondetur ad argumenta pro Trinitate allata, quae quinque complectitur capita. *II.* p. 7. In qua defenduntur nonnullae obiectiones, contra eandem Trinitatem allatae, ſed ab hoc ipſo KECKERMANNO impetitae, habetque decem capita. *III.* In qua tractatur DE PERSONA, capitibus 10. quam partem inprimis refutandam ſuſcepit IACOBVS MARTINI in libro *de tri*

ni

bus Elohim: Ita vero ZELTNERVS l. c. p. 230. de hoc GOSLAVII opere, optime iudicat: "Diſputat in eodem plus iuſto, quod ipſe GOSLAVIVS lubenter fatetur, philoſophice et ſubtiliter, de ſummis et ſola Dei reuelatione nobis cognitis myſteriis; ſed extra oleas vagatus, ita nimirum, vt perpetuo res *finitas*, cum *infinito* ente, qua chorda et reliqui oberrant, comparet et confundat. De reliquo, ſtylus, quo vtitur, mediocris eſt, attamen pro ſtudiorum atque vitae ratione non ſpernendus; caetera ſunt cum *Socino* communia."

Epiſtolam dedicatoriam ita inchoat: "Vt afferam vobis, quae ſcripſi aduerſus KECK: duabus cauſſis moveor. *Altera* eſt; quod KECK: in vrbe veſtra viuit. *Altera;* quod apud vos accuſemur a veſtris Theologis, neſcio cuius in Filium Dei blasphemiae: adeo, vt ciuibus veſtris eadem religione nobiscum coniunctis, libero religionis exercitio, intra et extra vrbis moenia interdicatis: parum abeſt, quin non igni et aqua. Sed duplici iniuria. *Primum* accuſamur eius rei, a qua ſumus quam alieniſſimi. Tantum enim abeſt, vt impia aliqua de Filio Dei dicamus: vt confitentes, eum eſſe noſtrum Dominum et Deum, ſumma Dei potentia exaltatum, ab eo ſperemus et expectemus aeternam vitam. — — — *Deinde*, iniquum eſt, aliquem priuare ea re, quae vobis, et aliis hominibus nullam iacturam afferat: maximam vero ei, cui eripiatur. Quid, dicite, vos, vel veſtra vrbs incommodi hinc refertis, ſi ad nutum ciues veſtri vtantur ea religione, quae illis omnium veriſſima videtur? iniquius vero, ciues veſtros, viros bonos, premere eiusmodi edictis et decretis, quae ipſi aegerrime fertis in pari cauſſa: nimirum, ſi quis vos, vel loco, religionis cauſſa, mo-

veat, vel vſu praedicationis Euangelii prohibeat. At iniquiſſimum, nullo fine iſta facere. — — Doletis, vel veſtri Theologi dolent iacturam hominum aeternum pereuntium? Cur itaque ſcriptura ſacra nobiscum non certant? aut ad diſputandum nos non provocant? Cur in pietate populum ſibi commiſſum ita non erudiunt, vt nos ſuo, ſuorumque exemplo ad ſe attrahant? Haec ſunt arma, quae ſola animis noſtris vim afferunt, quae, vt credam, me compellunt, non prohibitiones et interdictiones vſus religionis: non ſexcenta mortis genera. Quae, vt aliquando ſimulem, faciunt, at non, vt firmiter hoc vel illud eſſe verum mihi perſuadeam. Iſto genere armorum veſtri Theologi adeone ſunt exuti et ſpoliati, vt habeant neceſſe confugere ad tam violenta conſilia?"

Subſcripta eſt haec epiſtola: in *Kraſſow, praedio meo paterno. Calend. Decemb.* Anno 1607.

2. ADAMI GOSLAVII A BEBELNO *diſputatio de perſona: in qua* IACOBO MARTINI *Profeſſori Wittembergenſi, ea in libro ſecundo de tribus* ELOHIM *refellere enitenti, quae ab auctore contra* BARTHOLOMAEVM KECKERMANNVM *parte tertia diſputata ſunt, tum de ratione perſonae in genere ſumtae, tum de definitione diuinae perſonae, a* IVSTINO, *vt vulgo creditur, tradita, reſpondetur. Racouiae, typis* SEBASTIANI STERNACII, 1620. 8. *pagg.* 116. et *praef.* 6. Inter rariſſimos hunc numerandum eſſe librum, vel exinde quidam collegerunt, quod LVBIENIECIVS eum perditum, typisque nunquam excuſum putauerit. Ita enim l. c. p. 274. de GOSLAVIO inquit: "Ille quidem eximiae eruditionis documenta ſcriptis publicae luci commiſſis orbi haud vulgaria dedit, plura daturus, niſi opus aduerſus IACOBVM MAR-

MARTINI Philoſophum celeberrimum, elaboratum incuria amici periiſſet." His LVBIENIECII verbis ZELTNERVS l. c. p. 230. calculum ſuum adiiciens, ipſe quoque librum nunquam vidiſſe lucem, arbitratus eſſe videtur. Sed loqui LVBIENIECIVM de prolixiori eiusdem argumenti opere, quod periit, infra notabimus. Raro tamen occurrere hanc GOSLAVII diſputationem, expertum eſt eruditis. SANDIO incognitus non fuit liber, qui titulum l. c. p. 108. exſcripſit. Per decretum Synodi 1620. menſe Maio Racouiae habitae, hic liber inter omnes iam concinnatos, primum typis exſcribendus iudicatus eſt. Duas vero complectitur partes, in quarum PRIMA *de ratione perſonae in genere ſumptae diſputatur, capitibus XV.* p. 1-60. Hi ſunt capitum tituli: I. *De occaſione ſtatu et partibus diſputationis.* p. 1. II. *Vulgo recepta perſonae definitio proponitur.* p. 2. III. *Ratio aduerſarii refellitur, qua euincere voluit, vulgo receptam perſonae definitionem non eſſe accuratam.* p. 6. IV. *Naturam ſeu ſubſtantiam eſſe de intrinſeca et formali ſuppoſiti ratione.* p. 13. V. *Ad rationem ſuppoſiti hoc tantum requiri, vt ſit ſubſtantia prima.* p. 19. VI. *Reſpondetur ad obiectionem, quae contra datam definitionem ab aduerſario adfertur.* p. 21. VII. *Quid de ratione ſuppoſiti, tum veteres Theologi ſenſerint, tum recentiores quidam ſcholaſtici ſentiant.* p. 25. VIII. *Naturam et ſubſtantiam non eſſe ſuppoſiti ſubiectum: ac proinde in eius ratione non aſſumi vt ſubiectum.* p. 29. IX. *Incommunicabilitatis ratio explanatur: et ſimul indicatur, iure tum a* BOETIO, *tum a me vocem incommunicabilitatis in definitione perſonae praetermiſſam eſſe.* p. 31. X. *De perſonae vi et ratione.* p. 36. XI. *Quid de aduerſarii definitione in ge-*

nere ſentiendum ſit. p. 40. XII. *Subſiſtentiam logi-generis in definitione perſonae ſuſtinere n*egica ars cura- XIII. *Reliqua pars definitionis aduerſarii* ...am 1595. *inprimis autem incommunicabilitas.* p. 44. *ulciò* teſte *turam intelligentem ad materialem perſona*nſi prae- *tiam non eſſe referendam.* p. 57. XV. *Multiplicatis per-ſonis, multiplicari eſſentias indiuiduas intelligentes.* p. 59. In. altera ad quaeſtionem IX. *capitibus* p. 61-116. reſpondetur: vtrum definitio personae in genere ſumptae, diuinae perſonae conueniat, nec ne? Capitum inſcriptiones ſunt: I. *De materia et ſubiecto ea-ius alterius partis.* p. 61. II. *In quo ad examen capi mei primi et ſecundi reſpondetur.* p. 62. III. *De nomen et rationem perſonae vere et proprie conuen* p. 66. IV. *Ad examen capitis mei tertii reſpondet.* p. 69. V. *De definitione perſonae diuinae, a* Ivstino, *vt vulgo arbitrantur, tradita.* p. 78. VI. *Defenditur ea ab impetitione aduerſarii, quae capite 7. partis tertiae, ad oſtendendum, perſonam non eſſe modum, nec relationem, allata a me fuerunt.* p. 83. VII. *Reſpondetur ad caput decimum ſextum, in quo conatus eſt aduerſarius refellere rationes meas, oſtendentes, in Deo nullam eſſe relationem eius generis, cuius generis eſt in rebus ex eſſentia ſua procreantibus.* p. 87. VIII. *Vtrum perſonae Trinitatis principio careant, nec ne.* p. 107. IX. *Concluſio cum praefatione ad aduerſarium.* p. 113.

Totum opus ſcholaſticis farctum diſquiſitionibus, id ſaltem euincit, nonnullas perſonae deſcriptiones ac definitiones eſſe illegitimas ac erroneas; neutiquam vero, male adhiberi et contradictionem involuere vocabulum in doctrina de myſterio SS. Trinitatis, quando iſtud debite explicatur ac limitatur. Id autem praeci-

pue

[illegible]que agitur *Goslauius*, vt per definitionem eius, quod eſt [illegible]nuit, dogma de myſterio S. S. Tr. infringat. In [illegible]ne ad aduerſarium circa finem libri p. 115. [illegible]bit: "Iam cur quinquennio poſt editionem ſcri[illegible]i, diſputatio mea in lucem aduerſus te prodeat, in cauſſa ſunt partim occupationes meae, partim quod demum anno milleſimo ſexcenteſimo decimo ſeptimo exemplar ſcripti tui nactus fuerim. Nam etſi theſes eadem de materia vnico ante anno miſſae ad me *Witteberga* fuerint, tamen cum neſciuerim, emiſiſſe te certum quoddam ſcriptum, in quo aduerſus me diſputes, calamum de tabula ſubducendum et a reſpondendo tantisper ſuperſedendum duxi, donec ſcriptum tuum haberem. Sed factum poſtea eſt, vt aduerſa valetudine biennio, cum periculo vitae meae conflictarer. Qua tandem recuperata, calamum reſumpſi, nec a ſcribendo prius deſtiti, quam vltimam huic lucubrationi meae imponerem manum. Quod licet anno ſuperiore factum ſit, tamen cum certis aliis de cauſſis, tum vt haec opella mea aliquantulo tempore matureſceret, differendam eius editionem putaui." V. REIMANNI *Catal. Biblioth.* theol. p. 659. quo iudice non nudus prorſus et inermis in hanc arenam deſcendit; ſed SOCINI tamen placitis non ita imbutus, vt prorſus eiusdem cum eo ſit ſententiae. Ille enim in ep. ad ANDR. DVDITHIVM p. 75. adiaphorum eſſe putat, illam de Deo notionem, ſit ne trinus ille magis, quam non trinus. Hic autem ſententiam de Trinitate perſonarum errorem eſſe exiſtimat, eumque longe perniciosiſſimum.

An idem liber, eiusque editio reiteranda, an peculiare ſcriptum innuatur, quando a. 1643. in conventu

ventu Siedliſcenſi RVARO commendatur, vt AD. GOSLAVII tractatum de perſona typis exſcrib... curaret, certo dici nequit. Poſterius veri ſimilius... 1595. addita in conuentus huius concluſo conditio ... teſte ptum iſtud GOSLAVII inter libros RVARO tr... prae-inueniri poſſit. Ad hunc tractatum imprimendum, *Dominam* GOSLAVIAM ſumptus ſuppeditaturam eſſe, idem conuentus RVARO ſignificat. Edita vero G... *de perſona diſputatio* fragmentum ſaltim eſt e... dem confutatione IACOBI MARTINI librorum de ... Elohim, quae teſte LVBIENIECIO l. c. L. III. C. XV ... 274. periit. V. ZELTNERVS l. c. p. 230. Conc... igitur conuentus Siedliſcenſis, totum GOSLAVII ... ſuo ambitu notatur, quod publicam lucem nunquam ... ſpexit.

Ex tribus IACOBI MARTINI libris *de tribus Elohim*, *primus* prodiit *Witteb.* 1614. 8. inprimis aduerſus ENIEDINVM et OSTORODVM; *ſecundus* 1615, aduerſus GOSLAVIVM; *tertius* aduerſus *Iudaeos* et Semiiudaizantes vel MART. SEIDELIVM 1619. quo anno etiam primus et ſecundus iterum typis excuſi ſunt. In publicum quoque emiſit MARTINI *Synopſin Religionis totius nou. Photin. Witteb.* 1633. 8. nec non *Syntagma diſpp. Antiphotinian. Witteb.* 1647. 4.

3. *Reſponſio ad defenſionem concionis* PETRI SKARGAE *S. I. de Trinitate*, *factam a* IACOBO OSTROVIO, *Canonico Cracou. Racou.* 1608. polon. De SKARGAE concione vid. ſub SMALCIO *Num.* 8.

4. *Scriptum contra* ANDR. KESLERI, *examen Metaphyſicae Photinianae. MSC.*

5. *Philologica.*

6. Anno 1627. per decretum Synodi AD. GOSLAVIO committe-

mittebatur, vt librum *de forma regiminis ecclesiastici* ... *et*; an vero iſtum laborem in ſe ſuſceperit, ... *ecerit*, certo a nobis ſtatui nequit.

GEORGIVS GREK.

Publicis coetus ſtipendiis in Polonia per aliquod tempus ſuſtentatus, a. 1648. in conſeſſu Dazuienſi, liberis ...ELIS cuiusdam, natione Galli, paedagogus datus eſt.

GRESSERVS.

Hunc conſeſſus Dazuienſis a. 1646. MARCO LVBIE-ICIO liberorum praeceptorem conceſſit. Meminit SAN...S l. c. p. 86. inter Antitrinitarios, CONRADI GRASERI, ...us commentarium in DANIELEM allegat, haecque ad...: Neſcio, an hic ſit idem ille, de quo ita ſcribit KOENIGVS in Bibliotheca V. et N. GRASERVS (Corn.) *Francus*, natus eſt a. 1557. obiit a. 1613. Thorunii Eccleſiae ſimul atque Gymnaſio praefuit. Condidit *Comment. in Danielem etc.* An iure meritoque is a *Sandio* Antitrinitariis accenſeatur, dubitamus. In vita CONR. GRASSERI *Franci*, quam MELCH. dedit ADAMI, nihil reperitur, quod vel minimam Neo-Photinianiſmi ſuſpicionem eidem contrahat.

MATTHAEVS GRIBALDVS,

Italus, iure conſultus celeberrimus, cuius fatorum et ſcriptorum expoſitionem ſibi vindicabit *hiſtoriae noſtrae* peculiare caput, *de primis Antitrinitariorum recentiorum in Germania, Italia et Heluetia initiis*.

IOANNES GROTKOVIVS.

Idem, qui *Grokouius* et *Krotouius* et *Krotkouius* ſaepius in Actis MSSCC. nominatur, et in *Smalcii* diario ad

ad a. 1609. Nobilis Polonus vel Litthuanus, cui iuueni SMALCIVS auctor ſuaſorque fuit ſtudia theologica amplectendi, eidemque filiam *Chriſtinam*, primogenitam 1595. natam a. 1610. in matrimonium elocauit. *Smalcio* teſte apud *Zeltn*. l. c. p. 1197. a. 1612. coetui Zarſinenſi praepoſitus eſt. A. 1620. in Synodo Racouiana ſignificauit, quod adminiſtrando muneri eccleſ. iam impar ſit. A *Sandio* non notatur.

MATTHAEVS HAMANDVS.

De hoc, aeque ac de GE. PARRIO, quem alii PARISIVM adpellant, in *Hiſt. Antitrin. Anglic.*

IOANNES HARTIGFELDIVS.

Batauus, Patricius Roterodam. Natus Roterod. 1616. Denatus ibidem 1678. d. 22. Octob.

SCRIPTA:

1. Byvoegſel by de Aenmerckingen over het verhaal van het eerſte begin en opkoomen der Rynsburgers. Roterod. 1672. 4.
2. Schriftverlycke waardeeringe van het heedendaaghſe predicken en kerkgaan, tegens 't Tafel-praatjen. Roterod. 1672. 4. In hoc libello libertatem loquendi in Eccleſia propugnatam eſſe, *Sandius* l. c. p. 161. teſtis eſt.
3. De recht weerlooſe Chriſten. Roterod. 1678. 4. Opus poſthumum, in quo demonſtrare nititur, non licere Chriſti ciuibus magiſtratum politicum aut bellum gerere, vel capitalia ſupplicia exercere. Defendit in hoc tractatu, BRENII opuſculum, ſub hoc N. 3. a nobis notatum, aduerſus SAM. PRZYPCOVII libellum N. 12. Praefixam eſſe huic tractatui I. D. V. orationem funebrem

Belg. qua HARTIGVELDIO parentauit, SANDIVS l. c. notauit.

HERNWIRTH.

Cantilenas eccleſ. ex lingua polonica in Germanicam transtulit, quod nos docent *act. Synod. MSSCC.* a. 1615. quo tempore de illis in lucem emittendis conſilia ſunt agitata.

VLRICVS HERWARTHVS.

A SANDIO non notatus. An ex gente Heerwartina Auguſtae Vindelicorum olim florentiſſima (de qua vid. CHRIST. FRANC. PAVLLINI *Annales Iſenacenſes*, p. 250.) deſcenderit, nobis non conſtat. MICH. GITTICHIVS, *Venet.* eum VLRICVM PIVM *Dantiſcanum* adpellat, illiusque epiſtolam ad hunc ſcriptam, Nouogrod. d. 12. Dec. 1616. in hiſtoria Socinianismi alio loco ex *MSC.* exhibituri ſumus. VALENTINI SMALCII in coetu Buſcouiano prope Gedanum cooperarius, certoque reſpectu et *Smalcii* et OSTORODI ſucceſſor, ſub charactere tamen *Candidati* Theologiae vel *Catechetae* fuit, quem 1608. Synodus Racou. interrogauit, quibus conditionibus coetui huic inſeruire apud ſe conſtituerit. Anno autem ſequente ex decreto Synodi Lublinenſis propter infirmam valetudinem officii onere ad tempus liberatus, ita tamen, vt, quantum poſſit OSTORODO adeſſet ſuo auxilio. Hoc defuncto a. 1612. miniſterio eccl. initiatus Buſcouiani coetus curam in ſe ſuſcepit, ex ſtatuto Synodi Racouienſis, quamuis coetus minime eum probauerit, quem tamen SMALCIVS ipſi conciliauit. A. 1618. ab officio hoc ſuſpenſus Racouiam euocatus eſt, quo loco tamen eidem hoſpitium gratis conceſſum, nec non ſtipendium ſatis amplum fuiſſe deſignatum, in *Act. MSSCC.* legimus.

HESL

HESICHIVS.

HESICHII exulis, a SANDIO non notati primum in conuentu Siedliſcenſi 1643. fit mentio, in quo vna cum ZWICKERO praeſens adfuit. In conſeſſibus Czarcouienſibus a. 1651. et 52. ipſi ſtipendia ſunt conceſſa. Pro eodem 1652. PACEVICIVS, Miniſter *Samogitiae Keidani* et *Tauerogiae* apud conſeſſum interceſſit; tandem Mareſchallus Wilkomirzenſis a. 1653. eundem, teſtantibus actis MSSCC. conſeſſus Siedliſcenſis, ſuſtentare conſtituit.

LVDOVICVS HETZERVS.

Vitae eius fata et ſcripta expoſuimus alio loco.

IOACHIMVS *ab* HIRTENBERG, *vid.* PASTORIVS.

Nomine HIRTENII, quod in actis ſaepius occurrit, notari *Ioachimum Paſtorium ab Hirtenberg* nobis perſuademus.

ERNESTVS CHRISTOPHORVS HOCHMANNVS.

Sabellianismi defenſor, fanaticis accenſendus, de quo alibi.

MELCHIOR HOFFMANNVS.

A SANDIO in Antitrinitariorum catalogo omiſſus, cui omnino inſerendus eſt, quamuis de coetero Anabaptiſtis tumultuantibus vindicandus. De eiusdem ſomniis, librisque editis, nec non ſectatoribus, dictis *Hofmanniſtis*, et colloquio Flensburgi a. 1529. in cauſſa Sacramenti cum eodem inſtituto, in *hiſtoria noſtra* alio loco.

TIMOTHEVS HOFFMANN.

Alumnus coetus 1620. Ad inſtantiam D. STENIVTAE, 1623. coetui Lachouecenſi conceſſus eſt collaborator.

LVDO-

LVDOVICVS HOHLEISEN.

Per decretum Synodi Piaſcenſis a. 1641. Rectoratui ſcholae Kiſielinae, ad formam Racouienſis adornatae, praeficiebatur; ex quo munere collato, eiusdem non vulgaris eruditio ſatis certo colligi poteſt.

IOANNES HRADECKI.

Natione Bohemum fuiſſe, *acta MSSCC.* teſtantur, quae eundem 1635. a Synodo Racouienſi ephorum datum eſſe nobilibus iuuenibus CZAPLICIO et GOSLAVIO ſignificant. A. 1636. Luclauicianae ſcholae Rectoratui admotus eſt.

DEMETRIVS HVNIADES, ſ. HVNYADI.

A loco natiuitatis Hungariae, *Huniadinum*, HVGNADINVS dictus. Quae de eodem reſcire potuimus, in *Hiſt. Socin. Tranſylu.* expoſituri ſumus, ſiquidem *Superintendens*, ſ. *Epiſcopus Vnitariorum* in Tranſyluania et FRANC. DAVIDIS ſucceſſor fuit.

SCRIPTA:

Libellus in quo Paedobaptiſmum etc. ab Eccleſia intermiſſum recipi et obſeruari hortatur. Teſte SANDIO l. c. p. 86. ex BLANDRATAE conſilio concinnatus, et Claudiopoli in Conſiſtorio a. 1579. d. 14. Septembr. coram Senatu praelectus, prout refertur in ſcripto Fratrum Tranſylvanorum ad N. N. *Defenſioni* FRANCISCI DAVIDIS inſerto p. 277. CZWITTINGERO l. c. *Huniadis* opuſculum typis impreſſum non videtur, notante IOECHERO in *Lex. erudit.*

HENNINGVS HVTHMANNVS.

Socinianis maxime in articulo de IVSTIFICATIONE

 homo-

homodoxus. De eodem eiusque diſcipulo DAN. CNORRIO in *Hiſt. Socin. German. Vid.* WALCHII *Biblioth. theol. ſel.* T. I. p. 921. MICH. LILIENTHALII *Biblioth. theol.* T. I. Sect. X. p. 909.

SAMVEL IARAI.

Hungarus. SANDIVS l. c. p. 132. *Plebanum Claudiopolitanum* poſt VALENT. RADECIVM eum vocat. BETHLENIO in epp. RVARI ex edit. ZELTN. p. 697. *Superintendens* audit. Huius fortaſſis filius erat IOANNES IARAI, cuius F. BETHLEN, *Archimareſchallus Principatus Tranſyluaniae* in epiſtola ad RVARVM 1648. ſcripta, in huius epp. l. c. p. 688. meminit, his verbis: *Quo in ſtatu ſint res Domini* IOANNIS IARAI, *quam maturrime ſignifices.*

SCRIPTA:

Samuelem Iarai ſcripſiſſe *de diuortiis*, 4. et alia, *Sandius* l. c. teſtis eſt.

DANIEL IASKIEVICIVS.

A SANDIO non notatus. Pater eius in *actis MSSCC.* cognominatur Racouienſis, cui conuentus Siedliſcenſis a. 1643. pollicitus eſt filium ipſius, quem opibus deſtitutus litteris ſacrare non potuit, vt volebat, publicis ſuſtentare beneficiis, ſi eundem curae et prouidae voluntati coetus committere voluerit. A. 1645. a conſeſſu Zulinienſi, conceſſus eſt RVARO amanuenſis et liberorum paedagogus; ſequente autem anno 1646. ſtipendio adiutus *Elbingam* miſſus ad addiſcendam linguam teutonicam. Poſt aliquod tempus in *Galliam* ſe contulit, et hinc a. 1650. ex ſtatuto conſeſſus Raſzcouienſis in *Belgium*. Paulo poſt in patriam redux Kraſſouienſi coetui praedicando operam praeſtitit, et a. 1653. Iuanicenſi. Anno proximo IOANNI DEMIANO-

VICIO

vicio in Volhynienſibus coetibus cooperarius eſt conſtitutus, in quem finem 1655. miniſterio eccleſ. initiatus. In conſeſſu, loco anonymo habito a. 1662. Tranſyluanis deſignatus eſt, quod ſtatutum in conſeſſu Cruciburgico 1663. repetitum; videtur tamen potius in *Boruſſiam* poſt aliquod tempus conceſſiſſe. Animaduertimus enim in albo ciuium Academ. Regiomont. MSC. a. 1665. d. 13. Maii Rectore Acad. Woldero, Danielem Iaskievicivm, Polonum, ſtudioſorum numero inſertum, nec dubitamus, quin idem fuerit, qui priuilegio academico decoratus, Socinianorum commodis in Boruſſia ſtudia ſua ſacrauit, et, quo malae intentionis ſuſpicionem a ſe auerteret, iuramentum ſolito more praeſtitit, teſte eodem albo academico. Tanto probabilior nobis haec videtur coniectura, cum in actis MSSCC. familiae huius animaduertimus, Dan. Iaskievicivm, Socinianorum in diſtrictu Metropolis Boruſſiae peregrinantium curam habuiſſe.

ERASMVS, IOANNIS.

Soltquellenſis vel Soltuedelenſis, ex Marchia veteri germanus; quod Zeltnervs dubitanter prodidit, Bavmgartenivs vero in *Recenſ. Biblioth. Halenſis*, T. VI. p. 487. pro certo ſtatuit, cum exemplari operis F. Socini aduerſus Erasm. Ioannis, quod poſſedit ipſe, antiqua manus notauerit, eundem *Soltquellenſem* patria fuiſſe. Belgici Crypto-Socinismi exſtitit primipilus. A Ioach. Vrsino in prooemio Ottonis Casmanni *Antiſocino* praemiſſo; adpellatur Ioannes Erasmi, Solduedelenſis, olim Lipſienſis academiae diſcipulus, atque hinc forte, incertum tamen, quo fato, Antwerpiam demum deductus, poſtquam *Genevae* aliquantisper cum Beza conuerſatus fuerat, quem ad *Io.* V. 39. commentatum admonuit, ne

in imperatiuo, ſed indicandi modo illud ἐρευνᾶτε redderet. Ad quem locum ab eodem, hominis pii et eruditi elogio inſignitus eſt. V. Zeltnervs l. c. p. 245. In hoc itinere, cuius determinatum tempus a nobis indicari nequit, vel a Laelio Socino ipſo, vel ſociis Italis in Heluetia circumuagantibus, haereſi infectus videtur. Hinc in *Belgium* profectus, propter inſignem in lingua hebraica eruditionem Rector ſcholae Antwerpianae conſtitutus. Hoc loco teſte Sandio librum quendam opinionis ſuae interpretem clam emiſit. Titulus non indicatur; ſine dubio autem in eodem, Arianorum veterum haereſin, quam poſtea in Polonia defendit, adſtruere conatus eſt, idemque ſcriptum notatur, quod infra *Num.* 5. allegamus. Hiſce auſibus obſtitit Gvilielmvs, Princeps Auriacus, qui iſto tempore Burggrauius Antwerpienſis erat, ita, vt Erasmvs munere ſuo exutus, vrbe excedere cogeretur. Hinc in Poloniam conceſſit, quo loco cum F. Socino diſputationem per biduum temporis habuit, de qua in vita F. Socini. In ſcripto, quod certaminis huius argumentum exhibet, Erasmvs Ioannis fatetur, quod cum Socino faciat in articulo *de vero vno Deo Patre*, nec Trinitatem agnoſcat, quam ob rem etiam perſequutionem a Germanis paſſus fuerit. In doctrina autem *de perſona et officio Chriſti* expreſſe negat, ſe cum Socino ſentire, quamuis paratus ſit, meliora amplecti.

Cracouiae Alexio Rodecio typographo in corrigendis libris operam praeſtitit, quamuis eorundem contenta non ſemper probaret, inprimis vbi contra Chriſti adorationem et inuocationem, nec non praeexiſtentiam ante natiuitatem e Maria diſputabatur. V. Socini epiſtola ad Matth. Radecivm d. 8. *Ianuar.* 1586. ſcripta in *epp.* eius, p. 141. Poſtea in Tranſyluaniam ſe contulit, ac

Clau-

Claudiopoli lectoris, vt SANDIVS refert, ſecundum *acta MSSCC.* vero paſtoris munere functus eſt, hac tamen conditione ne pro ſuggeſtu doceret, Chriſtum Filium Dei ante matrem ſuam re ipſa exſtitiſſe. Hoc loco circa finem Saec. XVI. diem ſuum obiit; a. 1590. vero adhuc in viuis fuiſſe epiſtola ab eo ad F. SOCINVM hoc ipſo anno data, teſtatur.

SCRIPTA:

1. *Antitheſis doctrinae Chriſti et Antichriſti de vno vero Deo.* 1585. 8. *typis* ALEX. RODECII. Auctoris quidem nomen non praefixum, eſſe tamen ERASMVM IOANNIS ex F. SOCINI ep. 3. ad M. RADECIVM, conſtat. Prodiit cum refutatione HIERON. ZANCHII ſub hoc tit. *Ad cuiusdam Ariani libellum, cui titulus eſt; Antitheſis Chriſti et Antichriſti de vno vero Deo, Reſponſio. Neoſtad.* 1586. 4. Inſerta quoque eſt operibus eius T. VIII. fol. 829. Praefatio ad *Io. Sturmium* data eſt *Neoſtad.* 1586. 1. Sept. De ERASMI IOANNIS ſcripto ita F. SOCINVS in epiſtola ad *Matth. Radecium* d. 17. Martii 1585. ſcripta: "Scriptum ERASMI IOANNIS, quod ad me miſiſti, iam pridem ab ipſo ERASMO habueram, quin etiam ſe illud exarare velle, ante mihi ſignificaverat. Qua re audita, non deſtiti illum ab incepto dehortari, id diuinans futurum, quod euenit, vt ſcilicet ipſe, nec ea, quae dixeram, ſatis fideliter, quamquam imprudens, referret, nec etiam ſua ipſius ita ſcriberet, (de ſententia non de verbis loquor) vt ea coram expoſuerat. Noluit tamen ipſe mihi hac in re quidquam credere, exiſtimans, ſatis fore, ſi, vt fecit, ſcriptum ea conditione ad me mitteret, vt mihi in iis, quae dixiſſe ibi narrabar, quicquid vellem, mutare liceret. Quod ego non feci, tum quia id nimis laborio-

 ſum

ſum mihi eſt viſum, tum vero, quia nimis breue ſpatium ad id faciendum is mihi conceſſerat; quippe qui ad communem quemdam amicum noſtrum ſcriptum ſuum biduo miſſurus eſſet. Itaque aliud facere ſum aggreſſus, et quicquid in eo ſcripto ipſe ſe dixiſſe commemorat, ſatis copioſe ac diligenter refutaui, nulla ratione habita eorum, quae me dicentem facit, licet multa ſatis fideliter retulerit, niſi vbi alioquin ea, quae ipſe dicit, locum habitura non fuiſſent, et opere abſoluto atque deſcripto, curaui, vt ſimiliter, ad communem illum amicum noſtrum mitteretur, a quo poſtea ipſe ERASMVS illud accepturus eſſet."

2. *Tractatus de cauſſis vitae aeternae.* Librum hunc, in quo de triplici iuſtitia filiorum Dei agit, FAVSTO SOCINO 1590. transmiſit auctor, eiusque iudicium de eodem ſibi expetiit, quod cum eodem quoque communicauit per epiſtolam Cracouiae ſcriptam d. 20. April. 1590. in *epp. F. S.* p. 402. ſeqq. Inter alia plura SOCINVS iudicat, quod minime dicendum ſit, Chriſti iuſtitiam a Deo, nobis velut propriam imputari, quod nusquam ſcriptum extare, nec ea re quicquam opus eſſe putat. Sed de hoc SOCINI iudicio, alio loco.
3. *De IV. Monarchiis liber.*
4. *Commentarius in Apocalypſin.*
5. *Diſcurſus, in quo demonſtratur, Regnum Antichriſti ſtatim poſt Apoſtolorum tempora coepiſſe, et Concilia omnia, ipſumque adeo* NICAENVM *hac peſte infectum fuiſſe etc.* Gallicam libri huius translationem allegat SCHELHORNIVS *in Amoen. litter.* T. II. p. 355. et VOGTIVS *Catal. libb. rar.* ſub tit. *Diſcours ou l'on fait voir clairement, que le Regne de l'Antichriſt commença a paroitre dans l'Egliſe immediatement apres la mort des*

Apo-

Apotres, et par conſequent, que tous les conciles, qui ſe ſont aſſemblez, et tous les livres des Peres, qui ont etes ecrits de puis ce tems la, ſont infectez de pluſieurs erreurs Anti-chretiennes, et même le fameux Concile de Nicee, *qui ſe tint l'an* CCCXVIII. Summam libri huius ex Gerardi Brant *hiſtoria Reformationis Germaniae inferioris* Mich. de la Roche expoſuit in *Memoires litteraires de la Grande Bretagne*, T. III. p. 100. ſeqq. Liber iſte, cum Brantio l. c. teſte, publice fuerit ſuppreſſus, veri ſimile eſt, ob eum ipſum Antwerpia auctorem eſſe expulſum. Minime vero iſte liber idem eſt, cum eo, quem Num. 1. citauimus, quod *Schelhornius* putat. Antitheſis enim illa, aduerſus quam F. Socinvs calamum ſtrinxit, quaeque 1585. prodiit, poſt habitam demum 1584. cum *Socino* diſputationem, concinnata eſt, quippe quae colloquii et diſputationis iſtius contenta exhibet. V. Baylivs ſ. t. *Socin.* Not. k.

6. *Scriptum* ad F. Socinvm, pro I. C. praeexiſtentia anteſeculari, editum cum F. Socini reſponſione: abſoluta eſt diſputatio haec 1584. 30. Nou. adiuncta eſt quaeſtio eiusdem argumenti ab Erasmo Ioannis F. Socino propoſita. Opuſculum hoc Matth. Radecivs refutare conſtituerat.

7. *Epiſtola ad* F. Socinvm, in qua iudicium eius de ſcripto N. 2. allegato ſibi expetiit. Extat inter *F. Socini* epiſtolas. Reſponſoria Socini data eſt 1590. 20. *April.*

DAVID IORIS, *vid.* DAVID GEORGIVS.

ANDREAS IOVEDECIVS.

Nomen fictum videtur, ſub quo, vt coniicimus, Andr. Lachovivs ſcriptor *colloquii Roznouienſis* latet.

IVRKIEVICIVS.

Inter alumnos Racouienſes ſuſceptus a. 1631. teſtabatur Synodo, quod coetus Sociniani commodis ſua talenta dicare velit. A. 1638. in Synodo Kiſielina, vt ſtudio Iuridico operam ſuam nauaret, admonitus eſt.

KALBE, *vid.* CALBIVS.

PETRVS KARNIEVIVS.

Aliquando in *actis MSSCC.* CARNIOVIVS ſcribitur. A. 1639. Szerſzniae apud Dn. Venatorem Kiiouienſem commorabatur, eidem doctrina et precibus habendis inſeruiens; a. 1640. vero ad Czarchouienſem coetum PISTORIO ſucceſſit. In Czarchouienſi conſeſſu 1642. iuſſus eſt PETRO STOINIO in Czemichouienſi coetu, ſuo adeſſe auxilio, vsque dum KRZYSZKIEVICIVS in patriam rediturus ſit. A. 1650. DNN. SKOP conceſſus eſt, qui conſeſſui Czarcouiano pro eodem gratias egerunt. A. 1653. Lazinenſi coetui et Dnae PODLODOVIAE operam ſuam praeſtitit.

KAZANOVIVS, *vid.* CAZANOVIVS.

IOANNES KISZKA DE CZECHANOWIEC.

Eques Litthuanus, teſte SANDIO l. c. p. 82. diſcipulus CASTALIONIS, cui etiam mortuo in exteris oris monumentum erexit. Primo *Inciſor Regius in Magno Duc. Litthuan.* poſtea *Praeſes Generalis Samogitiae.* Hinc *Caſtellanus Vilnenſis et Satrapa Breſtenſis etc.* Eidem, tanquam compluriurn coetuum Socinianorum in Litthuania ac Podlachia Patrono F. SOCINVS librum *de I. C. Filii Dei natura etc.* ſ. *diſput. aduerſus* VOLANVM dicauit, in qua ita eum admonet: *Quanto opibus, caeteris noſtri coetus in hoc regno prae-*

praeſtas, tanto te ardentius coeleſtem veritatem inquirere decet. Fertur ſeptuaginta vrbium ac oppidorum, quadringentorum vero circiter pagorum haeres ac Toparcha fuiſſe, quarum poſſeſſionum, ipſo ſine liberis defuncto, haereditate, Principes RADZIVILII opulentiores facti. Matrem quoque eius *Dominam* KISCIANAM, Palatinam Vitepſcenſem SANDIVS l. c. p. 54. in ſcenam produxit, eamque epiſtolam ad Synodum Breſinenſem, 1565. celebratam, ſuper quaeſtione *de Baptiſmo*, dediſſe ex BVDZINIO narrauit, de qua in *Hiſt. Socin. Polon.*

SCRIPTA:

1. *Litterae ad Eccleſias Polonicas, quibus eos inuitat ad Synodum, controuerſiarum, de Magiſtratu ac armorum vſu, terminandarum gratia.* 1581. *MSC.*
2. *Confeſſio fidei ſuae MSC.* polon. quam 1592. 6. *Iulii* morti vicinus ſcripto conſignauit.

KOCHANOVIVS, *vid.* COCHANOVIVS.

ALEXANDER KONARSCIVS.

A. 1650. in conſeſſu Raſzcouienſi RVARO committebatur, iuuenem hunc ex peregrinatione rediturum, admonere, vt vitae genus, quo Dei gloriam promoueret, ſibi eligere velit; a. vero 1655. a conſeſſu, eodem loco inſtituto inuitatus eſt, iter in Galliam, Belgium et Angliam in coetus commodum publicisque ſumtibus ingredi.

KRAZERVS, *vid.* CRATZERVS.

KROKERVS VEL KROKIERIVS, *vid.* CROQVIERIVS.

Aliquando etiam *Grokier* adpellatur.

IOANNES KROTOVIVS.

Fortaſſis pater *Ioannis Grotkouii*, qui SMALCII gener fuit,

fuit, et ipſe aliquando KROTOVIVS nominatur. Primus coetus Sociniani *Smiglae* collecti miniſter fuiſſe videtur, cui teſtantibus *actis MSSCC.* a. 1580. praefuit, quae de eo referunt, quod Iudaismo proximus ſteterit, et nunquam ex *Noui*, ſed tantum ex *V. T.* libris populum docuerit, filiumque Dei nunquam ipſe innocauerit, nec, vt alii id facerent, permiſerit. Synodus Racouiae 1580. d. 10. *Maii* habita, eundem ad meliorem mentem reducere ſtuduit, cui vero KROTOVIVS, litteris non vulgariter inſtructus, aures et animum praebere diu detrectauit. Tandem vero argumentis et perſuaſionibus victus, et lachrymis et verbis errorem hactenus a ſe diſſeminatum recantauit, ſeque reliquae Vnitariorum ciuitati aſſociauit. A. 1584. *Keidanenſi* in Magno Litthuaniae Ducatu coetui miniſter praefectus eſt.

KROVICIVS, *vid.* CROVICIVS.

KRZYSKIEVICIVS.

Videtur is idem eſſe, qui a. 1638. iuſſus eſt SIMONI PISTORIO ad coetum Czarcouienſem adiumento eſſe in ferendis laboribus. In luſtranda et ordinanda familiae Socinianae *Bibliotheca publica* et deſcribenda TRIADOMACHIA (de quo libro in *Hiſt. Soc. Polon.* ex *Act. MSC.*) a. 1639. coetui operam praeſtitit; a. 1640. vero ſcholae Luclauicianae informator et collega conceſſus, quo loco ſimul moderante SCHLICHTINGIO, coetus eiusdem miniſtro, ſtudio theologico operam nauauit ſuam. A. 1641. compoſito antea *Bibliothecae* catalogo, apud RVARVM *Gedani* commorabatur, vt linguam teutonicam addiſceret, maioresque in theologicis faceret progreſſus. *Gedano* longiorem videtur ſuſcepiſſe in exteras regiones profectionem; rediturum enim in patriam conſeſſus Czarcouienſis deſignauit cooperarium

rarium PETRO STOINIO in coetu Czerniechouienſi. A. 1643. ad vnius anni ſpatium miniſter conceſſus eſt coetui Krzelouienſi, quo loco etiam miniſterio eccl. initiatus eſt. Sed ad hunc coetum ſubſtitit vsque ad a. 1647. quo exteras ſalutandi regiones ipſi veniam dedit conſeſſus Dazuienſis.

GRATIANVS KVROSCIVS.

Habuit patrem *Stanislaum*, qui filium hunc ſuum in Synodo Racouienſi 1635. ſtudio theologico dicauit. Ex ſtatuto conſeſſus Zulinienſis a. 1645. ad *Albert. Arciſſeuium* ſemet conferre debuit, apud eundem pro concione ſermones habiturus. Vsque ad annum 1649. publice praedicando *Keidani* et in eius vicinia ſubſtitit; hoc vero anno miniſterio eccl. initiatus. RVARI ad KVROSCIVM et alios fratres Polonos epiſtola ſcripta 1644. 8. Febr. legitur in illius *epp.* ex *edit.* ZELTN. p. 657. Alium vero fuiſſe KVROSZIVM, quem RVARVS cum MIERZYNIO adpellat viros Magnificos et Generoſos, mihi facile perſuadeo. In *actis Synod. MSSCC.* ſaepius *Gratiani* nomine notatur.

SCRIPTA:

Teſtantibus *actis MSSCC.* opus *de diſciplina eccleſiaſtica* concinnauit. In conſeſſu Dazuienſi 1646. ſtatutum, vt *Gratianus* opus hoc in compendium redigeret, et CHRIST. LVBIENIECIO transmitteret. A. 1648. in conſeſſu, eodem loco habito, admonitus eſt ANDR. WISSOWATIVS, vt ſcriptum hoc de exacuenda diſciplina eccleſ. in formam compendii contraheret. In ſequentibus quidem familiae huius *actis Synodal.* eiusmodi libellus IOANNI STOINIO tribuitur, qui fortaſſis ex maiore GRATIANI opere, compendium iſtud adornauit; WISSOWATIO, quo minus idem praeſtaret, impedito. In conventu Raſzcouienſi 1649. ipſum hoc compendium

GRA-

Gratiano vindicatur, ſub titulo: *De emendatione coetuum*, et vt illud a Io. Arcissevio, Wissowatio et Riniovicio recognoſceretur, decretum eſt.

ANDREAS LACHOVIVS.

A. 1645. inter alumnos coetus ſemet moribus et indefeſſo ſtudio maxime commendauit. A. 1647. Dn. Poditomorscio (*Succamerario*) Kiiouienſi paedagogus conceſſus eſt a conuentu Dazuienſi, cui ſtationi 1649. adhuc praefuit, et a. 1650. inſtituendae iuuentuti Kiiouienſi operam ſuam nauauit. A. 1652. Favsto Morstinio in exteras regiones profecto ſucceſſit in habendis ſermonibus publicis apud *Gedanenſes*, ſimulque adiuuit Rvarvm. A. 1653. exercitii gratia ad coetum Luclauicianum ſubſtitit, eidemque paulo poſt miniſter ordinarius conceſſus. A. 1662. a conſeſſu in Polonia vltimo, Danieli Iaskievicio ad Tranſyluanos delegando, deſtinatus quidem eſt cooperarius; attamen in Polonia perſtitit, et Severino Morstinio collaborator conſtitutus, exſulum per totum regnum diſperſorum curam habuit. Cum in Colloquio Roznouienſi ſcribae munere functus fuerit Lachovivs, auctor videtur ſcripti, quod ſummam huius Colloquii exponit, quodque nomen fictum Andr. Iovedecii prae ſe fert. *Vid.* ſub *Chriſtoph. Crellio Num.* 2.

LADENBACHIVS.

Primum eius mentio fit in *actis MSSCC.* conſeſſus Zulinienſis a. 1645. ex cuius ſtatuto ad Alb. Arcissevivm, dato ipſi 50 flor. viatico delegatus eſt. In conſeſſu Czarconienſi 1651. curae fratrum, inprimis Chr. Wissowatio, vt ipſi ſtationem quandam procuraret, commendatus eſt.

LASCINIVS.

Aliquando in actis MSC. vocatur LASCANIVS. A. 1651. Laſzcouiae paedagogus fuit; a. 1653. vero Slucium in Palatinatu Nouogrodecenſi miſſus eſt, vt ibidem iuuentutem in litteris inſtitueret.

DANIEL LECHOCKI VEL LEHOCIVS.

A. 1619. in Synodo Racouienſi miniſterio eccleſ. initiatus, Lazninenſi coetui miniſter praefectus eſt. A. 1647. a conſeſſu Dazuienſi coetum Gedanenſem viſitandi negotium in ipſum eſt deuolutum. A. 1662. in vltimo omnium, qui in Polonia habiti ſunt, conſeſſu ad Sileſiae terminos ſubſiſtere iuſſus eſt, fratrumque in vicinia habere curam, quam etiam a. 1663. vna cum GE. CIACHOVIO ſollicite egit. In titulo exemplaris *Comment.* CONR. VORSTII *in omnes Epp. Apoſtol.* quo iam vtor, haec adſcripta lego: *Ex donatione Fratris* IOACHIMI STEGMANNI, DANIELI LEHOCIO *in pignus fraterni amoris memoriaeque* a. 1663. d. 23. *Iunii.* Auctor vitae ANDR. WISSOWATII, SANDII *Bibliothecae* ad textae p. 227. PRAETORII *Lechocki* mentionem fecit.

FERDINANDVS LEISENTRITIVS.

Agnatus, ex coniectura noſtra *Io. Leiſentritt, a Iulisberg* cognominati, ſcriptoris Pontificii variis operibus aſceticis incluti, cuius inter plura alia *deuotae preces ante et poſt miſſae celebrationem dicendae, Colon.* 1564. 12. *libellus precationum, Budiſſ.* 1561. 8. et liber *Cantionum ſacrarum,* eod. 1567. prodierunt. FERDINANDVS ſcholae Czerniechouianae a. 1641. praepoſitus eſt, teſtantibus *actis MSSCC.*

GEOR-

GEORGIVS LVDOVICVS LEVCHSNERVS.

Male LEVSCHNERVS vocatur a *Sandio* p. 175. qui tamen eius inter Antitrinitarios ſpecialem non fecit mentionem. ZELTNERVS l. c. p. 250. ſeqq. vitae ipſius fata, quae reſcire vmquam potuit, longa ſerie enarrat, eumque inter primos SONERI pullos *numerat*, ſubdolumque Socinianae haereſeos amplificatorem vocat. Patria eum dedit *Biberacum*, Franconiae oppidulum. (*Marck Bibrach*) In Altorffinam Academiam cum fratre IOANNE 1595. ingreſſus, iurisprudentiae ſtudia ad a. 1600. coluit, quo anno peregre abiit. Cum SONERI affinis eſſet, cognatio haec ineundae cum eodem familiaritatis occaſionem ſubminiſtrauit, a quo mature Socinianismo imbutus, quo, peregrinas aditurus terras, iam fuit infectus, ſiquidem in Synodo Racouienſi a. 1602. d. 7. Octob. habita, inter alios praeſentes cum ipſo *Fauſto Socino* connumeratus reperitur apud *Sandium* l. c. Vel ſua ſponte in Poloniam conceſſit, vel ab ipſo *Sonero* eo ablegatus eſt. Ibidem in fraternitatis iura, data ſolemniter dextra, ſuſceptus, peragrato deinceps orbe a. 1604. ex Italia Noribergam redux factus. Cum GITTICHIO aliisque Socinianis amicitiam coluit intimam, quod teſtatur epiſtola eius ad *Ruarum* a. 1614. notante *Zeltnero* ſcripta, inter epp. *Ruari* ex edit. *Zeltn. Cent. II.* N. XXIV. p. 507. In procuranda S. coenae inter fratres Socinianos Altorffii adminiſtratione privata, ſedulum ſe praeſtitit. Poſt aliquot annos Altorffio Noribergam res ſuas transtulit, ibidem Aduocati munere ab anno 1607. vsque ad a. 1616. qui admodum fatalis Crypto-Socinismo huius loci fuit, defunctus. Iſto tempore in cuſtodiam datus, obiectum ſibi Socinismum conſtantiſſime negauit, quamquam euidentiſſima eius praeſto

ſto fuerint documenta. Ad extremum vero redactus, vnicum fidei caput, idemque prae caeteris ſublime, de S. Trinitate, pro re altioris indaginis ſe aliquando habuiſſe, confeſſus eſt, aſſenſum vero ex animo Socinismo vnquam praebuiſſe, iterum iterumque abnuit. Poſt haec nihil de eodem ZELTNERO reſcire licuit, hinc eodem coniiciente vel *Norimberga* vltro diſceſſit, vel diſcedere iuſſus, vel etiam ex animi aegritudine vita maturius exceſſit.

IOANNES LICINIVS.

Namislauienſis Sileſius, SANDIO teſte l. c. p. 94. *Wolfg. Franzius* diſp. I. in A. C. theſ. 65. eum vocat ſcholae Photinianae IXIVIENSIS in Litthuania Rectorem, quod etiam ZELTN. l. c. p. 348. repetiit. Sed nullus in Litthuania, quantum ſcimus, locus eſt, qui hoc nomine inſignitur. Fuit potius Rector ſcholae IVIENNIS in Litthuania, et in Synodo *Iuiana* 1593. habita, LICINIVS Bacalaureus, miniſterio eccleſ. initiatus, et Nouogrodecenſi in Litthuania coetui praefectus in *actis MSSCC.* narratur. Cui SANDIVS l. c. non aduerſatur, qui eum Rectorem ſcholarum Dn. *Kiſzkae*, Caſtellani Vilnenſis adpellat. Officium hoc ſcholaſticum ipſi ſine dubio occaſionem fecit, *Inſtrumentum doctrinarum Ariſtotelicum etc.* de quo N. 5. concinnandi. A. 1594. diſputationem Nouogrodienſem cum MART. SMIGLECIO Ieſuita habuit, de qua alio loco. Cum Tranſyluani a. 1601. ſibi miniſtrum expeterent teutonicae linguae gnarum, qui ERASMO IOANNIS ſuccederet, Synodus Lublinenſis illis deſtinauit LICINIVM. Sed vel omnino hanc ſtationem declinauit, vel ex eadem poſt aliquod tempus ad Nouogrodecenſe miniſterium, in quo poſtea GITTICHIVM habuit collegam, rediit. Synodi Novogrodecenſis decreto 1615. indignus munere hoc ſuo iudi-

iudicatus, quam equidem ſententiam Racouienſis Synodus anno ſequente confirmauit; ſed exſequutio eius certas ob rationes in aliud tempus dilata, imo ipſe ſine dubio morum emendationem pollicitus, in officio eccleſ. et in communione coetus ſeruatus adhuc eſt, quare quoque eumdem 1621. in Synodo Racouienſi comparuiſſe, eiusdemque in proximis Synodis tanquam fratris mentionem eſſe factam legimus. Reperiuntur inter Gittichii epiſtolas MSSCC. quaedam ad Licinivm ſcriptae, quod ex argumento colligimus, quas alio loco luci expoſituri ſumus. A. 1624. Synodo Racouienſi calamitatem, a quibusdam petulantibus *Slonimiae* perpeſſam expoſuit, et vt *poſtilla* ſua (de qua N. 6.) ſibi reſtituatur, rogauit. A. 1630. tandem, ſententia iam pridem a viſitatoribus coetuum Lublinenſium enunciata, complementum nacta, et Licinivs propter ebrietatem vitamque peſſime actam ab officio eccleſ. remotus eſt, teſtantibus *actis Synod. MSSCC.* A. 1633. coetui ſuo reconciliatus quidem, et in eundem iterum receptus eſt; ſtatuit tamen Synodus, vt quoque futuro tempore actibus officii peragendis abſtineret, ne reiterato ab eodem crimine, redituque ad vitam intemperatam et temulentam, maius enaſceretur ſcandalum.

Scripta:

1. *Anatomia et Oeconomia hominis Chriſtiani, Polon. Vilnae.* 1592. p. 46. ita ſcribit: "Chriſtus a mortuis ſuſcitatus, quem Thomas manu ſua contrectauit, noſter Dominus et Deus, Dominus Dominorum et Rex Regum, abſolutam habet potentiam in coelo atque in terra, a Deo ipſi conceſſam, clauesque inferni ac mortis accepit." Locum hunc Dan. Clementinvs l. c. fol. K. 2. aliis Socinianorum effatis oppoſuit. De diuino adorationis cultu ita p. 48. inquit: "Quia in fide Chriſtiana

ſtiana omnia ad Deum verum eiusque Filium I. C. quaſi ad vnum punctum collineant, hinc quoque hos ſolos inuocare decet."

2. *Breuis tractatus de diſputatione Vilnenſi habita cum Ieſuitis.* 4. Suſpicamur hoc ſcripto expoſitam eſſe diſputationem Vilnae 1599. inſtitutam, de qua WENGERSCIVS l. c. p. 147. et nos ex *actis MSSCC.* in *Hiſt. Socin.* Polon.

3. *Catalyſis*, albo Zkaza: przećiwko *Tarczyey* duchowney X. Grzegorza Zarnowca etc. 1598. i. e. *Catalyſis, ſiue deſtructio, aduerſus* GREGORII ZARNOVECII *clypeum ſpiritualem etc.* 1598. Idem liber eſt, quem SANDIVS l. c. p. 94. ſub hoc titulo allegat: *obiectiones contra* GEORGII ZARNOVECII *clypeum veritatis de aeternitate Filii Dei.* In lucem enim emiſit ZARNOVECIVS opus, cui titulum fecit: *Clypeus*, albo Tarcz duchowna, za ktorom dzieie ſię obrana nauki o Boſtwie Iezuſa Chriſtuſa etc. w Wilnie 1598. 4. i. e. *Clypeus veritatis, ad ſe defendendum eodem in vindicanda doctrina de I. C. diuinitate. Wilnae* 1598. 4. pl. 8. V. HOFMANN *de typogr. polon.* p. 43. Opus hoc ZARNOVECII in latinam linguam translatum prodiit hoc titulo: *Clypeus ſpiritualis ex D.* PAVLI *verbis* 1 *Cor. VIII.* 6. *elaboratus, pro defenſione doctrinae catholicae et orthodoxae de vera et aeterna deitate Dn. Nri. I. C. ac de vna et indiuiſibili eiusdem eſſentia et natura vna cum P. et Sp. S. a* GREG. ZARNOVECIO *olim lingua polonica conſcriptus, nunc in latinam translatus a* CONR. NVBERO, *Eccl. Dantiſc. ad D. Petri et Pauli miniſtro. Roſtoch. ap.* IOH. HALLERVORD 1621. 4. it. 1624. 4. apud eundem, ſub tit. *Clypeus myſticus, aries validiſſimus Antitrini-*

 tari-

tariorum cum veterum, tum recentiorum blaſphemiis et haereſibus peſtiferis obiectus.

Aduerſus hunc Zarnovecii libellum, Licinius *Catalyſin* in lucem emiſit, cui Zarnovecius iterum oppoſuit: Apomaxis albo Zznieſienie nieſluſzney ſkazy *Iana Liciniuſa* Miniſtra Nowokrzczienſkiego, Cataliſin nazwany, ktorom zatrzec uſilowal prawde. Tarczey Duchowney X Gregorza Zarnowca 2 Petr. II. 1. W tey Kſionſcze broniom ſię trzy rzeczy: Pierwſza Przedwiecznoſc ſyna Bożego S. C. Druga: Rownoſc y ſpoliſnoſc iego narodzenia z Oyciem. Trzecia: Iſtotnie ziwionca oſoba y Boſtwo Ducha ſwiętego y ſpoliſnoſc iego z oycem y ſynem. Przydana ieſt na koncu apologia krotka na obrone. X Statoryuſza etc. Miniſtra Nowokrzczonſkiego. Drukowano wlaſnym nakladem I. Miloſci P. Iana Chryſtoporſkiego z Krzyſtoporzic Stolnika ziemie ſieradzkey R. P. 1600. 4. i. e. *Apomaxis, vel declinatio indecentis deſtructionis* Io. Licinii *Neobaptiſtici Magiſtri, Catalyſis dictae, qua veritatem clypei ſpiritualis* Greg. Zarnovecii *deſtruere conatus eſt.* 2 *Pet. II.* 1. *In hoc libello tria defenduntur: Primum,* aeternitas Filii Dei I. C. *ante omne tempus; ſecundo, eiusdem aequalitas et indiuiſa coeſſentialitas cum Patre; tertio hypoſtatica perſonalitas et deitas Sp. ſancti, eiusque eſſentialis communio cum Patre et Filio. In fine addita eſt breuis apologia aduerſus defenſionem* Statorii, *Miniſtri Anabaptiſtarum. Impreſſum propriis ſumtibus viri generoſ.* Ioh. Christophorscii de Krzystoporzyc, *Regii ſtructoris* (Tafeldeckers) *in diſtrictu Siradienſi. Anno Domini* 1609. 4. pl. 20. et $\frac{1}{2}$. *Primum* momentum tractatur §. 1-110. *Secundum* fol. O. 2. agit 1) De naturae identitate; (P. et F.) 2) De

De ſumma aequalitate; 3) De inſeparabilitate F. D. a Patre §. 111-143. *Tertium* fol. S. 2. inſtar adpendicis adtextum eſt.

In *Catalyſi* ita inter alia ſcribit LICINIVS: "Nos Chriſtiani credimus, quod Chriſtus Dominus noſter non ſit titularis, adoptatus et figmento excogitatus, ſed proprius et verus Deus; quod vero in omnibus ita proprie Deus ſit, quemadmodum ipſius Pater, non credimus, nec credere poſſumus, quia huic et reuelatio et ratio aduerſatur. *Et alio loco:* Quamuis Chriſtus ſit vnicus Dominus, non tamen idem vnicus Dominus eſt, de quo MOSES *Deut.* 6. ſcripſit: *Iſrael Dominus Deus tuus, eſt vnicus Dominus.* Ratio eſt 1) Quia Moſes de tali loquitur Domino, qui non factus; Chriſtus vero Dominus eſt factus; 2) Apud MOSEN Dominus eſt Deus creator; Chriſtus vero, tanquam homo eſt creatura; 3) In textu hebraeo ille vocari ſolet Iehoua; Chriſtus vero in graeco Κυϱιος; quia igitur vocabula haec non vnum eumdemque deſignant, hinc is, qui in N. T. Κυϱιος vocatur, non idem eſt, qui Iehoua in V. T. *Et alio loco:* Chriſtus eiusmodi vnicus Dominus eſt, quem nos ſecundo poſt Patrem loco, in cultu noſtro, fide, bona ſpe et deteſtatione omnis mali, venerari decet, pari modo, ſicut Patrem, qui omnia per illum operatur.

4. *DiſputationemNouogrodienſem* inter LICINIVM et MART. SMIGLECIVM a. 1594. habitam IOSEPH. DOMANIEVIVS deſcripſit, cui illam ſupra p. 251. N. 2. vindicauimus.

5. *Inſtrumentum doctrinarum Ariſtotelicum, in vſum chriſtianarum ſcholarum exemplis theologicis illuſtratum* per GRATIANVM PROSPERVM. Loſci 1586. 8. Haec eſt dialectica LICINII a *F. Socino* occultato nomine, fortasſis etiam pluribus exemplis ingenioſe in abuſum et no-

xam Theologiae excogitatis aucta, ab hoc in lucem emiſſa. SANDIVS ipſe l. c. p. 72. dubius eſt, an SOCINO ſit tribuendus liber. Male vero ad FRANZIVM prouocat, quaſi hic SOCINVM auctorem eius eſſe teſtatus fuerit. *Franzius* enim *Diſput. I* in *A. C. theſ.* 65. et in *Indice ad Part. I. Diſpp. in A. C.* fol. T. 2. b. alphabeti quinti, edit. tertiae Witteb. 1620. 4. expreſſe teſtatur, LICINIVM dialecticae huius eſſe auctorem. Inſerta illa eſt FRANC. IVNII *operibus Tom. II.* vna cum refutatione ſub tit. *Examen enunciationum et argumentationum*, quas GRATIANVS PROSPER *aduerſus doctrinam ſalutarem de Deo, Baptismo et aliis quibusdam capitibus pro exemplis logicis adduxit, in ſuo libello, Loſci a. 86. impreſſo. Lugd. Bat. ex off.* FRANC. RAPHELING. 1596. 8.

6. *Poſtilla polonica. MSC.*

7. *Paraeneſis* t. i. Upomnienie Miniſtrow Ewangelickich do zgody z Miniſtrami ponuſzonymi etc. Paraeneſis i. e. *admonitio directa ad Euangelicos miniſtros ad paciſcendum cum miniſtris Anabaptiſticis etc.* Scripta videtur circa annum 1596. vel ſeqq. Meminit eiusdem ZARNOVECIVS, in praefatione APOMAXI ſuae praepoſita fol. A. 4. b.

8. LICINIVM in adornanda *verſione N. T. polonica*, quae *Racouiae* 1606. 8. et 1620. 12. prodiit, quaeque SMALCIO alias tribuitur, familiae Socinianae operam praeſtitiſſe, alio loco ex Actis MSSCC. obſeruabimus.

FRANCISCVS LISMANINVS.

Corcyrenſis, Theologiae Doctor, et Monachus Franciſcanus, SIGISMVNDI I. coniugi, BONAE a confeſſionibus ſacris et concionibus Italicis, poſtea ſemet confeſſioni Heluetieae, ac tandem Socinianae adiunxit. Vitam eius

cius in *hiſt. Socin. Polon. et Pruſſ.* fuſe expoſituri ſumus. Scriptorum indicem Bibliotheca Antitrinitariorum ſibi vindicat.

SCRIPTA:

1. *Epiſtola ad conuentum Pinczouienſem* data 1555. 11. Nou. *MSC.*
2. *Literae ad Generoſ. Dn.* STANISL. IVAN KARNINSCIVM, datae Pinczou. 10. Sept. 1561. in quibus STANCARI ſententiam oppugnat etc. Plura habet SANDIVS l. c. p. 35. et WENGERSCIVS l. c. L. I. C. 13. p. 86.
3. Alia epiſtola ad eundem KARNINSCIVM eiusdem fere argumenti, ſcripta 10. Dec. 1561. Inſerta eſt LVBIENIECII hiſtoriae l. c. L. II. C. VI. p. 119-126.
4. *Breuis explicatio doctrinae de ſanctiſſima Trinitate, quam* STANCARO *et aliis quibusdam oppoſuit: praemiſſa ad Regem* SIGISMVNDVM AVGVSTVM *epiſtola apologetica, Kal. Iun.* 1563. *Cracouiae* ſcripta. Prodiit in lucem 1565. *Vid.* SANDIVS l. c. et BAYLII Diction. Ad hanc fortaſſe explicationem reſpicit ANDREAS PATRICIVS, Polonus, Regiusque in Polonia Secretarius in epiſtola *Grodnae* XVII. *Auguſti*, ſine anni notatione ad Card. HOSIVM ſcripta, inquiens: "Miſit ad me FRANC. LISMANINVS libellum confeſſionis ſuae de Trinitate, quam mitto Illuſtriſſimae Dominationi Veſtrae: vt videat, an inter haereticos in hoc quidem articulo ſit habendus. Ipſe enim Trideiſtae appellationem modis omnibus repudiat. Conatus ſum, hominem in hoc genere ad confeſſionem Concilii Tridentini reuocare. *Vid.* ERN. SAL. CYPRIANI *Tabularium Eccl. Rom. Sec. XVI.* p. 367.
5. *Cento teſtimoniorum* AMBROSII, HIERONYMI, AVGVSTINI, CHRYSOSTOMI, *conciliandarum partium diſ-*

crepantium cauſſa in lucem editus. Allegatur a LVBIENIECIO l. c. L. III. C. II. p. 168.

ANDREAS LVBIENIECIVS DE LVBIENIEC.

Eques Polonus, STANISLAI *Senioris*, Quaeſtoris Satrapiae Lublinenſis, et ad iudicia in Satrapia Sendomirienſi et Lublinenſi deputati, filius. Primum aulicus Regius teſte SANDIO p. 89. poſt, aula relicta, Antitrinitariorum placita ſuſcepit, inter eos *Diaconi* generalis ſeu Synodici munere ornatus, deinde vero Miniſter variis in locis fuit, proprioque ſumtu vixit, quam ob rem ab huius ciuitatis ſcriptoribus maxime celebratur. Smiglenſis inter primos exſtitit miniſter, non vero omnium primus, quod ADELTVS in Hiſtoria Arianiſmi Smiglae olim infeſti putauit. A. 1592. Smigla euocatus in diſtrictu Lublinenſi et Hoſciae miniſterio praefuit. Obiit 1623. Siedliſciis prope Lublinum, in aedibus generi ſui IOACH. RVPNOVII annos natus 71. vel 72. LVBIENIECIOS cum regia LESCINSCIORVM familia propinquitate coniunctos eſſe, ſcriptores poloni produnt.

SCRIPTA:

1. *De regno Chriſti millenario. MSC.* Hoc poſtea repudiauit, ſententiam F. SOCINI amplexus.
2. *Commentarii in Apocalypſin S.* IOHANNIS. *MSC.* polon.
3. *Polono-Eutychia. MSC. Pol.* Tenuit hoc olim Bibliotheca D. E. IABLONSKI, habuitque folia 240. formae 4. teſte Catalogo eius, p. 381. N. 27. Allegatur quoque in IANOCKII ſpecim. Catal. MSSCC. Biblioth. ZALVSK. (*Dresd.* 1752. 4.) Cod. 377. p. 114.
4. *Chronicon, ſeu deſcriptio Regni Dei, initium ſumens a natiuitate Regis Domini noſtri I. C. MSC. polon.*
5. *Catalogus Diſputationum, quas Fratres Poloni Vnitarii cum aduerſariis ſuis habuerunt. MSC.*

6.

6. *Liber, continens Acta et Concluſiones Synodorum, a primordiis reformationis in Polonia celebratarum:* a cuius obitu continuata haec ſunt ab eius genero IOACH. RVPNOVIO, caeteriſque Synodorum ſcribis. MSC. polon. STAN. LVBIENIECIVS *Iunior* eodem hoc opere vſus eſt in conſcribenda *Hiſt. reform. Polon.* Vid. L. II. C. VI. p. 118. idque inſigne nobis adiumentum in conſcribenda hiſtoria hac praeſtitiſſe, ſupra p. 4. monuimus.
7. *Obſeruationes hiſtoricae de rebus notatu dignis in negotio religionis.*

CHRISTOPHORVS LVBIENIECIVS, *Senior.*

Eques Polonus, ANDREAE et STANISLAI iunioris frater, ERASMI OTVINOVII gener. ANDREA fratre auctore, ſuoque exemplo praeeunte aulae Regis valedixit, munerique eccleſ. inter Vnitarios Polonos ſe praefici paſſus eſt, quod primum *Leuartouiae* (non *Lublini*, quod SANDIVS l. c. p. 90. perhibet) deinde *Lublini* poſt CZECHOVICIVM a. 1598. obiuit. Gratulatur eidem de munere hoc F. SOCINVS in *ep.* ad eum data ex agro Luclauiciano d. 14. Aug. 1598. in *Epp.* p. 561. ſicque ſcribit: "Cum te, quod non raro accidit, concionantem et auditores ad curam aeternae ſuae ſalutis capeſſendam, adhortantem atque incitantem audiui, mihi omnino is es viſus, quem Deus in hoc regno inter praecipua ſua inſtrumenta elegiſſet, quibus velit homines a pietate non abhorrentes, ad ſe Chriſtumque ſuum conuertere, et ab interitu vindicare." Praeterea ipſum admonet, quid ipſi iſto loco, vbi plures eruditi et ſophiſtarum artibus inſtructiſſimi ſint aduerſarii, agendum incumbat. In hoc munere VAL. SMALCIVS poſt aliquot annos collaborator ipſi conceſſus. Tandem *Racoviae* miniſter exſtitit, quo loco teſte SANDIO 1624. menſe Febr. vita functus.

SCRIPTA:

1. *Conciones S. MSC.*
2. *Sermo, quem morti vicinus ad filios ſuos, caeterosque qui praeſentes aderant, habuit. Racou.* 1624. M. Febr. a *Iona Schlichtingio*, litteris conſignatus.

CHRISTOPHORVS LVBIENIECIVS, *Iunior*.

CHRISTOPHORI, *Andreae* germani fratris filius. Circa annum 1618. ſtudiorum cauſſa in exteris verſans Academiis, epiſtolam ad RVARVM dedit, huius *epiſtolis* ex edit. ZELTN. p. 497. inſertam, quae iuuenile facundiae donum exhibet, quo poſtea etiam, publicis admotum muneribus polluiſſe conſtat. In patriam redux coetui Racouiano miniſter praefectus; erepta vero paulo poſt Socinianis RACOVIA, Lublinenſis factus eſt Eccleſiaſtes, in qua functione diem obiit 1648. paulo maior quinquagenario, teſtantibus *actis MSSCC.* conſeſſus Dazuienſis, filiumque reliquit STANISLAVM, pluribus ſcriptis inclytum.

SCRIPTA:

1. *Epiſtola ad* MART. RVARVM, ſcripta 1618. 30. Iul. e Muſeo Vltraiect. inſerta Cent. II. ep. 21. RVARI. In eadem varia infortunia apud exteros perpeſſa recenſet, iacturam inprimis pecuniae ſuae, incertum quo fato perditae, quam deprecatione RVARI apud parentes parciores et paulo duriores, fortaſſis etiam non admodum opulentos, ſarciri rogat.
2. *Epiſtola ad* D. PASCHALEM, *de Chriſto non ſtatim poſt mortem in corpore glorioſo reſuſcitato.* Oppoſuit eidem PETRVS PASCHALIS, *Med. Doct.* reſponſionem *de ſtatu Chriſti poſt reſurrectionem*, cui ſimul LVBIENIECII epiſtolam inſeruit, ſub titulo: CHRISTOPHORI LVBIENIECII *epiſtola de ſtatu Chriſti, poſtquam reſurrexit ex* mor-

mortuis, vsque ad tempus, quo in coelum adſcendit, cum Petri Paschalis *reſponſione. Lugd. Batau.* 1638. 8.

3. *Diſputatio Lublini cum* Casp. Drvzbicio, *Ieſuita habita* 1627. Commemoratur illa a Lvbieniecio l. c. L. III. C. XIII. p. 256.

4. *Oratio, quam habuit in Comit. Lublin.* 1634. 3. *Iun. MSC. polon.*

5. *Proteſtatio de innocentia ſententiae noſtrae* (Vnitariorum) *de I. C. Domino noſtro. MSC.*

6. *Antidotum in aduerſis modernis.* 1647. *MSC.*

7. *Epiſtolae ad varios. MSC.*

8. *Epiſtola conſolatoria ad viduam* Petri Lvbieniecii fratris ſui, polonice ſcripta 1640. d. 1. Martii. Inſerta eſt *actis Synod. MSSCC.*

STANISLAVS LVBIENIECIVS, *Senior*.

Filius Stanislai, frater Andreae, cuius exemplo ac ductu, aulae Stephani *Regis*, cuius gratia plurimum pollebat, valedixit. Iunior ſeptennio *Andrea*, et maior *Chriſtophoro* fratribus. Teſtantibus *act. Synod. MSSCC.* a. 1577. ad aulam Regis Steph. ephebus nobilis, (vulgo *Page*) fuit, qua in ſtatione per Georg. Schomannvm eiusque ſermonem pro concione de Filio Dei et Sp. S. habitum ad Vnitariorum partes abductus. Miniſter coetus exſtitit primum *Tropiae*, hinc Racouiae ac tandem *Luclauiciis*. In Synodo Lubelſcenſi a. 1612. habita, cum aliis coetus ſui miniſtris ac ſociis *vnionem cum Euangelicis* ambiit, et traditis Synodo poſtulatis, hoc modo ſubſcripſit: Stanisl. Lvbieniecki, *coetus Luclauicenſis* Svperintendens. V. Zaborovii tract. polon. *Ignis et aqua.* Exceſſit e viuis a. 1633. teſte Sandio annorum 74. aut 75.

Quem morti vicinus a. 1631. in Synodo Racouienſi habuit ſermonem, *Acta Synod. MSSCC.* notarunt.

SCRIPTA:

1. *Variae cantilenae polonicae*, interque eas carmen expergiſicum, (polonice *Hegnal*) inſertae *libro Pſalmorum et Canticorum, quo Fratres Poloni Vnitarii vtuntur*, impreſſo *Racouiae* 1610. et 1625. 12. V. EPHR. OLOFFII *Hiſtoria cantilen. polon.* p. 109. ſeqq.
2. *Praeſeruatiuae ſpirituales*, *polon.*
3. *Prodromus vltimi iudicii Domini.*
4. *Contra* IOH. PETRICIVM, opus polon. cuius meminit DAN. CLEMENTINVS *in tract. pol. Antilogg. et abſurda ex opinione Socinit.* fol. H. 4. b. Oppoſitum illud eſt vel ſcripto PETRICII, cui titulus: Przeſtroga etc. quo PETRVM STATORIVM *Iun.* refutauit; vid. ſub STATORIO, *Num.* 10. *vel*, quod veriſimilius videtur, eiusdem tractatui, ſub tit. *Speculum vnitatis Dei*, *P. F. et Sp. S.* *Cracouiae* 1609. V. *Wengerſcius* l. c. L. III. C. 15. p. 430. LVBIENIECIVS in hoc opuſculo fol. 22. ita ſcribit: "Chriſtus ex paſſione et morte ſua hoc lucratus eſt commodum, vt a Deo beata immortalitate fuerit donatus: quo reſpectu nobis fuit ſimilis, qui idem plane commodum ex eius paſſione et morte obtinemus, quamvis Chriſtus prae omnibus nobis id fuerit conſequutus.
5. Fortaſſis Catechismi iſtius auctor eſt, cuius ſub *Stan. Lubieniecio Iun.* N. 2. mentionem facturi ſumus.

STANISLAVS LVBIENIECIVS, *Iunior.*

Eques Polonus, CHRISTOPHORI iunioris filius, inter doctiſſimos exſules aduerſa oppreſſos fortuna omnino referendus. In *Theatri Cometici* titulo, nomen ſuum ſcribit:

bit: *Stan. de Lubienietz Lubieniecius* ROLITSIVS (*). Ex quo edocti ſumus, *Stanislaum Rolitium*, (quod nomen aliquando in actis MSSCC. occurrit,) eſſe hunc ipſum *Lubieniecium*. Natus 1623. d. 23. Aug. (non autem, quod SANDIVS p. 165. prodit 1625.) Racouiae, ibidemque, quamdiu vrbem hanc tenuerunt Sociniani, in lyceo litteris imbutus, de qua re ipſe in *Hiſt. reform. polon.* p. 239. Racouiae fata exponens, inquit: "In hoc oppido et auia mea ANNA, patre ERASMO illo OTVINOVIO nata, et pater nuptias cum matre mea CATHARINA *Philippouia*, HIERONYMI illius nepte, contraxit, et ego vitae initium accepi, et qualescunque in ſtudiis humanoribus profectus in illa celebri ſchola, conſilio patrui mei *magni* STANISLAI LVBIENIECII fundata, cepi." Poſt ereptam familiae Socinianae Racouiam, in ſchola Kiſielinienſi litteris operam nauauit, ad annum vsque aetatis 18. Poſtea iuris patrii cognitione, quae Nobilem regni Poloniae indigenam, IOANNIS SOBIESCII *Regis* cognatum decebat, inſtructus, ad Comitia, aliosque ordinis equeſtris conuentus a parente deducebatur, ac notitiae virorum patriae tradebatur inſignium. Eodem tempore, quo Thorunii colloquium Charitatiuum habebatur a. 1645. ad quod *Schlichtingius* et *Ruarus* delegati erant, per biennium fere in hoc oppido commoratus eſt. In hunc locum miſſus, cum, vt vlteriores in litteris humanioribus progreſſus faceret, tum vt linguam addiſceret germanicam. Hinc a parente reuocatus, iuueni *Comiti* STEPHANO DE NIEMYRICZ (Palatino poſtea Kiiouienſi et Senatori regni) ſtudiorum ephorus et itineris ſocius datus,

(*) Additamento hoc innuitur *Lubieniecorum* ſtemma *Rolanum*, quod ipſe, et poſt eum auctor vitae ipſius, quae *Hiſtoriae Reform. Polon.* praefixa eſt, nec non MOELLERVS in *Cimbria litter.* T. II. p. 487. ſignificarunt, quo loco etiam vitae eius fata prolixe narrata reperiuntur.

datus, Belgii et Galliae prouincias inuiſit a. 1646. in quo itinere a coetu Sociniano, ſtipendio 100 Thalerorum, et ſi opus fuerint, 200 adiutus eſt, ex tenore ſtatuti conſeſſus Dazuienſis. Iter hoc faciens, non ſtudiis ſolum, linguisque exoticis addiſcendis ſedulam nauauit operam, ſed et homines ſibi conciliauit erudiτiſſimos, ac commercio de argumentis theologicis literario cum iſtis inſtituto, religionem ſuam non tantis excipiendam eſſe odiis, ſed potius tolerandam, perſuadere illis ſummo ſtudio laborauit. Quod tamen fieri nullo modo poſſe, praeter alios, LVDOV. CAPELLVS, *Prof. Theol. Salmurienſis*, in prolixa ad illum epiſtola contendebat reſponſoria. Redux in patriam, accepto in Gallia de morte parentis ſui nuntio a. 1648. poſt periculoſiſſimam in Oceano, cum in Hollandiam traiiceret, nauigationem, in propoſito inſeruiendi coetui ſuo ad patris ſui exemplum confirmatus eſt, et ad a. 1650. Czerniechouiae apud Dn. STEPH. NIEMERICIVM hoſpitium ſuum habuit. A. 1652. coetibus in Lublinenſi diſtrictu, praecipue *Siedliſcii* ſermonibus pro concione habitis operam exhibuit, et IOANNI CIACHOVIO, miniſtro Siedliſcienſi cooperarius conceſſus eſt. Anno eodem d. 12. Ian. vxorem duxit SOPHIAM, filiam PAVLI BRESCII, Pellani coetus Patroni. V. *Hiſt. reform. Pol.* p. 273. A. 1654. praeuia ad munus eccl. ſolemni ordinatione, Czarcouienſi coetui in Palatinatu Czerſcenſi miniſter praefectus eſt, quo munere per breue tempus, exorto a. 1655. bello Suecico, quo multi ſedibus ſuis expulſi, functus eſt. Paulo enim poſt Cracouiam a Suecis iam occupatam ſemet contulit, tutela CAROLI GVSTAVI, *Regis Sueciae* fruiturus, cuius Legati, Comites DE LA GARDIE et SCHLIPPENBACHIVS eum fauore ſuo complectebantur. Ibidem vna cum IONA SCHLICHTINGIO, ANDR. WISSOWATIO, aliisque ſectae huius

ius doctoribus, impetrato a Suecis ſacrorum ſuorum exercitio, a die 6. Aprilis 1656. per annum integrum et quinque menſes ſubſtitit. Tempus hoc cum reliquis coetus miniſtris, ſacris impendit concionibus, precibus item et ieiuniis. Hoc quoque loco colloquia cum Ion. Schlichtingio inchoata ſunt, ex quibus varii huius commentarii inprimis in Ioannis Euangelium et epiſtolas *Paulinas*, *Petrinas* atque *Ioanneas* ortum ſuum ceperunt, quod ex epiſtola *Lubieniecii opp. Ion. Schlichtingii* praemiſſa conſtat. Ibidem etiam in gratiam Vnitariorum Hungarorum, qui cum Tranſyluaniae Principe Ragozio Cracouiam venerant, latine concionabatur, Sacramque Coenam adminiſtrabat. Dedita Polonis Cracouia a. 1657. *Lubieniecius*, *Schlichtingius* et *Chriſtian. Stegmannus* eadem cum praeſidio Suecio d. 30. Auguſt. exceſſerunt, certa ſpe freti, ſe apud Carolvm Gvstavvm, *Regem Sueciae* obtenturos, vt Vnitarii in tractatibus cum Rege Regnoque Poloniae ſanciendis, amneſtiae includerentur. Peruenit igitur *Stetinum*, inde *Wolgaſtum* d. 7. Octobr. vbi a Rege Magnatibusque Sueciae benigne exceptum eum eſſe, male vero habitum ab iis, qui diſſeminari ab illo familiae ſuae placita, nouerant, inprimis *Stetini* a Micraelio, auctor vitae ipſius exponit, qui etiam diuinationem Lvbieniecii, *Comiti* Schlippenbachio a. 1659. de liberatione ab obſidione vrbis *Stetini*, quam hic iam deſperauerat, ſignificatam fuſius enarrauit. Tempore obſidionis *Stettinenſis*, in qua vrbe Lvbieniecivs vxorem cum liberis reliquerat, *Elbingae* aliquod tempus commorabatur; inde vero in Oliuenſe Coenobium, congreſſui de pace reſtituenda vt intereſſet, ſemet contulit; ſed, licet *Articulo inſtrumenti pacis ſecundo* quibuslibet in religione ab Eccleſia Romana diſſidentibus, parteſque ſecutis Suecicas, de

amne-

amneſtiae cautum eſſet beneficio, a Polonis tamen, nec hunc, nec proteſtationem Legatorum Suecicorum contrariam, d. 21. Maii a. 1660. *Sobothi* exaratam attendi, ſectae ſuae aſſeclas, anno iam 1658. proſcriptos, indignos iſto iudicari, et perpetuo iterum a. 1660. multatos eſſe exſilio, ſummo cum dolore comperit LVBIENIECIVS. Spe igitur omni reditus in patriam ablata, *Stetino* mari cum familia Hafniam 1660. profectus eſt, vt, niſi vniuerſo coetui ſuo Polonia pulſo, ſibi ſaltem et familiae ſuae in ditione Daniae Regis FRIDERICI III. locum habitandi impetraret. Quam inſigni gratia a Rege, totaque aula exceptus ibi fuerit, idem auctor vitae fuſius perſtringit; inprimis quod REX ſeorſim LVBIENIECIO dixerit, conniuente ſe Vnitarios poſſe *Altenauiae* habitare, eumque rogauerit, vt, quae in Europa geruntur, aulae Regiae referret, certus de annuo Regis ſalario. A. 1661. iterum *Stetinum* rediit, inde vero eodem anno *Hamburgum* migrauit. Hoc loco cum *Regina Sueciae* CHRISTINA, eodem teſte, colloquia in religionis cauſſa habuit, praeſentibus *Oratore Caeſareo*, aliorumque Principum legatis, nec non Duce Meklenburgico, a quo poſtea inuitatus, reſpectu exſulum Polonorum benignam declarationem retulit. Anno 1662. iterum *Hafniam* iter ſuſcepit. Quid ibidem diſputando cum concionatoribus aulicis praeſente Rege praeſtiterit, auctor vitae nimio coetus ſui ſtudio abreptus praedicat. Aliquando colloquio cum Io. SVANINGIO, *Daniae Archiepiſcopo* his verbis finem impoſuiſſe traditur: *Si non datur nobis terra, vbi viuamus, dabitur, vbi moriamur;* et SVANINGIVS his regeſſiſſe: *Sunt etiam, qui in aere putreſcunt.* Vid. G. G. LEIBNITII epiſtola, inſerta IOACH. FRID. FELLERI *Monument. inedit. Trimeſtre X.* p. 559. *Hafnia* eodem anno in *Ducatum Sleſuicenſem* ſe contulit, a

Fride-

Fridericopoleos magiſtratu, exſulibus ſectae Socinianae Polonis, et iſtam incolendi poteſtatem et priuati ſacrorum ſuorum exercitii libertatem, nullis parcens ſumtibus, ſed incaſſum obtinuit. Cum enim haud leue iam, in exſulibus eo deducendis, deductisque pro virili ſubleuandis, rei familiaris damnum ſubiiſſet, a Christiano Alberto, *Duce Holſato-Gottorpienſi*, quo ignaro haec erant geſta, D. Io. Reinbohtii, *Superintendentis Theologique aulici*, hortatu, omnes, non e ciuitate ſolum iſta, ſed et e ditionibus ſuis vniuerſis, iuſſi ſunt recedere. Vid. Ant. Heimreichii *hiſt. Eccl. Sleſuicenſ.* L. IV. C. III. p. 227. 228. Cum *Fridericopoli* verſaretur, a. 1662. a conſeſſu, omnium qui in Polonia habiti ſunt, vltimo excitatus eſt, vt omnibus contenderet viribus fixam ibidem familiae Socinianae adornare ſedem, ipſique et Ioanni Prevssio praeterea iniungebatur, vt ineundae cum *Arminianis* vnioni maxime ſtuderent, narrantibus id *Actis MSSCC. Fridericopoli Stettinum*, et paulo poſt d. 29. Maii a. 1662. cum vxore ſecum *Stettino* ducta, *Hamburgum* rediit, ibidemque quinquennio ſequenti commoratus, varia de religione colloquia cum Regina *Sueciae*, Friderico *Duce Brunſuicenſi*, Georgio Christiano *Haſſiae Landgrauio*, *Comite Palatino Solisbacenſi*, aliisque Principibus habuit. Cyprianvs in diſſ. *de mortibus Socinianorum*, quae recuſa eſt in eiusdem *diſſertationibus varii argumenti* N. V. p. 96. narrat, eum *Hamburgi* Socinianismum diſſimulaſſe, donec illius ex epiſtola de vita Schlichtingii, *commentariis* huius poſthumis a. 1665. praepoſita conuinceretur. Hoc in loco honorem ſedis et priorem accubitum, prae Doctoribus ſibi tanquam legato Regis Dan. et Polon. deberi contendebat, qui vero eidem non conceſſus, cum certo conſtaret, eum tantum charactere nouellarum

larum ſcribae a Rege Daniae eſſe inſignitum, qua occaſione eidem Character, quem a Rege Poloniae obtinuerat, ad preces Senatus Hamburg. ablatus. A. 1667. d. 8. Sept. *Glükſtadii*, Regi Daniae coram tota aula Commentarios Schlichtingii et Crellii tradidiſſe Lvbieniecivm, et in arce Gottorpienſi tractatum ſuum: *Glükſtadia vera Tychopolis*; auctor vitae eius teſtis eſt. Eodem anno Regi quoque Daniae *theatrum cometicum* Hafniae, in quam Daniae Metropolin iterum ſuſceperat iter, obtulit. Hoc tempore Hafniae commoratus, illius amicitiam et colloquia ambiuit Christ. Franc. Pavllini, qui hoc ipſo commercio heterodoxiae ſibi ſuſpicionem apud Theologos Hafnienſes et praecipue Svaningivm contraxit, qua tamen macula, ſua de rebus fidei declaratione ſemet liberauit. *Vid.* Moelleri *Cimbr. liter.* T. II. p. 623. Cum vero *Hamburgi* ſectae ſuae placita aliis commendare omne adhiberet ſtudium, nec monitus idem intermitteret, ex Magiſtratus ſententia, ad conſilia Antiſtitum Eccleſiae Hamburgenſis, vrbe excedere eum oportuit; fruſtra hoc Regis Daniae protectionem et fauorem opponente. Ex hoc tempore *Altenauiae* cum familia ſua commorabatur. Poſt aliquot annos vero iterum *Hamburgum* ſemet contulit. Sed ab Esra Edzardo et miniſterio Hamburgenſi accuſatus, ex ſtatuto Senatus a. 1675. oppido huic valedicere iterum iuſſus eſt, Lvbieniecio fruſtra obtendente, quod Regis Poloniae Secretariatum ſuſtineat, quo tamen vt paulo ante dictum, ob Socinianiſmum a Rege exutus erat. Non autem ex ſolo odio miniſterii ipſi exſilium fuiſſe decretum, exinde colligitur, quod *Lubieniecius* paedagogum liberorum ſuorum, Theologiae ſtudioſum lutheran. ſuo errore corruperit. Antequam vero huic ſententiae pareret, die 18. Maii a. 1675. (cum annum ageret 52. ipſo enim

filio

filio ſuo teſte d. 23. Aug. 1623. lucem adſpexit) ex veneno, cibis caſu quodam et incuria domeſticorum, vt creditur, admixto periit, et ante eum pari caſu ambae eius filiae, vix morti erepta coniuge. Veneno eum ab ancilla, ſubornata a neſariis hominibus, ſublatum eſſe, auctor vitae ipſius perhibet. Moellero l. c. Dethl. Clvvervs olim aſſeuerauit, piſa, per domeſticorum incuriam, in olla, quae Mercurii antehac fuerat receptaculum, cocta, et Lvbieniecio, et filiabus attuliſſe exitium. Accepto veneno, Medicorum adhibitis remediis, melius quidem ſe habere coepit, vt quoque e lecto ſurgere potuerit; ſed poſt breue tempus iterum eum morbus inuaſit, Medicis edicentibus, iterato ipſum hauſiſſe venenum. Funus eius *Hamburgo Altenauiam* deductum, quo loco ſibi ſepulchrum in templo iam antea comparauerat. Vid. praeter ſcripta iam allegata, *Dialogi menſtrui germ.* a. 1694. p. 239. *Lauterbachius* l. c. p. 313. ſeqq. *Mölleri Iſagoge in Hiſt. Cimbr.* p. 105. *Sandius* l. c. p. 65. *Fabricii Hiſt. Biblioth.* P. II. p. 79. *Io. Hallervordii Biblioth. curioſa* p. 376. Multa in exſilio ſuo, vir meliori alioquin fortuna propter inſignem eruditionem morumque elegantiam, dignus, omnibusque hoc intuitu commendabilis, qui ſolius conſcientiae ſtimulo in errore, tanta patienter ferre mala, quam patriae inter Euangelicos ſuam ſacrare doctrinam et officia maluit. Ipſius ſymbolum fuiſſe: *Stando lubentius moriar*, Thom. Creenivs notauit in *anim. philol.* P. XI. p. 144. Effigiem eius in forma maiori L. Vischer aeri inſculptam exhibuit, cui Clemens Gavld *S. Theol. D.* haec adpoſuit:

Stanislaus de Lubienietz. Zelus Dei ſit tibi laus Tua.
Tu cenſes proauos ſanguine nobiles

 Gentis

Gentis quique ſuae lucida ſydera.
Immortale decus quod tibi conſtruunt!
Virtuti poteris tu ſuperaddere
Horum: ſi pietas te teneat ſuum,
Zelus ſique Dei ſit tibi laus tua.

Ad *Stanislaum* hunc, non autem *Chriſtophorum* reſpicere videtur ſcriptum, quod in Biblioth. D. E. IABLONSKI p. 384. allegatur: C. LVBIENIECII *pietas in ſummis cruciatibus ad mortem toleratis.* Ex filiis, quos reliquit, alter CHRISTOPHORVS, a. 1659. Stetini natus; alter fuit *Theodorus.* Idem is eſt THEODORVS LVBIENIECIVS, cuius Vir generos. HVMBERTVS in libro, *Ouvrages diverſes ſur les belles lettres, l'architecture civile et militaire etc.* et ex hoc das Hamb. Magaz. T. III. p. 405. meminerunt, quod Eques Polonus, in exercitu Ruſſico Tribuni locum tenens a Suecis in proelio ad Naruam captus, Stettinum abductus fuerit, quo loco arti pictoriae tanto cum ſucceſſu operam nauauerit ſuam, vt paulo poſt ad aulam *Seren. Regis Bor.* in eadem arte praeclara exhibuerit ſpecimina, quibus ſemet adeo commendauit, vt etiam titulo *cubicularii intimi* (geheimer Cämmerer) inſignitus fuerit. Sed artis huius exercitio non acquieſcens, librum compoſuerat latinum, in quo Socinianismi defenſionem ſuſcepit; hoc per manum carnificis publice flammis tradito, *aulae Berolinenſi* valedixit, ſeque *Dresdam*, et inde in *Poloniam* contulit; vbi quoque viuere deſiit. Sed de hoc plura in *Hiſt. Socin. March.*

SCRIPTA:

1. *Hiſtoria reformationis Polonicae, in qua tum Reformatorum, tum Antitrinitariorum origo et progreſſus in Polonia et finitimis prouinciis narrantur. Freiſtadii* (i. e. *Amſtel.*) *apud* IOH. ACONIVM, 1685. 8. pl. 20. ſ. pagg.

pagg. 304. Operi huic poſthumo, ac proinde manco pluribusque erroribus omnis generis ſcatenti, inprimis typographicis, qui haud raro ſenſum adeo reddunt obſcurum, aliena manus duo capita vltima addidit. Praefationis locum vita auctoris occupat, quam, teſtante illa, vnus ex filiis eiusdem concinnauit. Auctor circa annum 1668. opus hoc adgreſſus eſt, quo anno conſeſſus Cruciburgicus coeptum eidem gratulabatur laborem. In cognoſcendis familiae huius, inprimis in Polonia fatis, nemo hoc opere, quod Vogtius merito libris rarioribus accenſet, l. c. p. 418. carere poteſt. V. Baylii nouvelles de la Republ. des lettres, 1685. menſe Maio, p. 567. et *Zeltnerus* l. c. p. 274. Not. e. Difficile eſſet probatu iudicium auctoris *des diſſertations hiſtoriques ſur diverſes ſujets*, T. I. *Roterod.* 1707. p. 129. et *Tenzelii*, in *Bibliotheca curioſa*, P. I. p. 95. quod vix vna pagina ſit eximenda, quae non pluribus referta ſit mendaciis; quamuis haud pauca animaduerterimus.

2. *Compendiolum doctrinae Eccleſiae Chriſtianae nunc in Polonia potiſſimum florentis.* 1630. V. Placcii *anon.* Num. 843. (α) p. 154. N. 811. γ. p. 141. Sandius illud tribuit Osterodo l. c. p. 91. Exinde petita eſt Conr. Vorstii *ſumma doctrinae Sarmatarum etc.* belgic. Kort begryp van de Leere der Sociniaanen etc. cui opuſculo Cloppenburgius oppoſuit *compendiolum Socinianismi confutatum, Franequ.* 1652. 4. *Acta Synod. MSSCC.* teſtantur Stanisl. Lubieniecium concinnaſſe Catechismum, qui ex ſtatuto conuentus Siedliſcenſis a. 1643. in linguam graecam tranſlatus (fortaſſis a Cosmio, qui Crellii librum *de vno Deo Patre* in hanc linguam verterat) Ruaro commendabatur, vt

eundem typis exſcribi curaret. Sed videtur *Stan. Lubien. Sen.* foetus huius parens; *iuniore* adhuc puero.

3. *Vindiciae pro Vnitariorum in Polonia religionis libertate*, ab EQVITE POLONO *conſcriptae*. Adtextae ſunt SANDII Bibliothecae, p. 265. habentque pl. 2. Ab hoc opuſculo diuerſum eſt Io. CRELLII, ſub nomine *Iunii Bruti Poloni* libellus, eodem fere titulo inſignitus. SAM. vero PRZYPCOVIVM vindiciarum illarum eſſe auctorem, quas *Sandius Lubieniecio* tribuit, ſub *Przypconio* N. 43. notauimus; niſi forte ſtatuamus, vtrumque ſcriptorem de eodem argumento ſuum exercuiſſe calamum.

4. *Theatrum Cometicum in III. Tomos diſtinctum*, *Amſtel.* 1667. fol. *Pars prior* continet Communicationes de cometis 1664. et 1665. cum viris per Europam clariſſimis habitas, eorumque obſeruationes accuratiſſimis tabulis aeneis expreſſas. Ad Sereniſſ. Principem FRIDERICVM III. *Regem Daniae et Noruegiae.* Habet haec XL. et plures eruditorum ad *Lubieniecium* epiſtolas. Lacunas epiſtolae, quae NIC. HEINSIVM habet auctorem, et p. 255. legitur, ex autographo ſuppleuit CRENIVS *animadu.* P. XI. p. 183-186.

Pars poſterior, ſ. hiſtoria Cometarum a diluuio ad A. C. 1665. hiſtoriae vniuerſalis ſynopſin quandam continens. Ad Sereniſſ. et Celſiſſ. GEORGIVM WILHELMVM et IOH. FRIDERICVM, *Duces Brunſuicenſes et Luneburgenſes.*

Theatri Cometici exitus. De ſignificationibus Cometarum, ſcitis quorundam amicorum obiectionibus, reſponſionibus auctoris, et iudiciis Virorum Clariſſ. expeditus: et *Iuſta Raitenſteiniana.* Ad *Sereniſſ. et Celſiſſ. Principes* PHILIPPVM WILHELMVM, *Neoburgicum*, et PHILIPPVM, *Sulzbacenſem*, *Comites Palat. Rheni*, *Duces*

ces Bauariae etc. Adnexae ſunt T. I. fol. 597. ſeqq. duae WISSOWATII et totidem IOACH. STEGMANNI *iunioris* litterae. Commercium epiſtolicum, hoc in opere exhibitum, hiſtoriae iſtius temporis cognoſcendae perutile eſt. V. BAVMGARTENII *recenſ. Biblioth. Halenſ.* T. VI. p. 334. Longam operis recenſionem inſtituit MOELLERVS in *Cimbria liter.* T. II. p. 491. Exemplar, quod Bibliotheca Regia Regiomontana tenet, nitide compactum, Principi RADZIVILIO ab auctore praemiſſis his verbis calamo pulcherrime ſcriptis oblatum eſt: *Celſiſſimo Illuſtriſſ. Principi* BOGVSLAO RADZIVILIO. *Birzar. Dubincor. Sluciae. Copyli Duci. S. R. I. Principi. Heroi. Pace. Belloq. Incluto. Ob. praeſtantiſſimas. Virtutes. Vt. Domi. Foriſq.* Laudatiſſ. *Ita. Et. In. Hoc. Opere. Saepe. Laudato. Tum. Ob. Magna. In. Se. Suosq. Beneficia. Debitae. Venerationis. Et. Grati. Animi. Perpetuum. Monumentum.* L. M. Q. *Mari. Amſtelodamo Regiomontum mittit. Supplex Auctor. Poſtrid. Kal. Nouembres Gregorianas Anni Chriſtianorum* cIↄ Iↄ C LXVIII. Non alienum eſt ab argumento operis, quod in titulo adpellatur *Opus Mathematicum, Phyſicum, Hiſtoricum, Politicum, Theologicum, Ethicum, Oeconomicum, Chronologicum.* Inprimis inter hiſtorica occurrunt nonnulla, ad hiſtoriam Poloniae et fata coetus Sociniani vltima in hoc regno ſpectantia.

5. *Glückſtadia vera Tychopolis. Glückſtadii* 1667. *fol.* Panegyricus eſt in laudem vrbis huius Holſaticae ſcriptus.

6. *Morientis Poloniae conſeruandae ratio certiſſima:* ſub nomine BRVTI. 4. PLACCIVS in Pſeudon. p. 483. p. 141. LVTOMIRSCIVM cum LVBIENIECIO confundit, et *Sandio* falſo imputat, quaſi opus hoc loco conuenienter omiſerit.

7. *Moriens Polonia ſuos et exteros alloquitur.* 1665. 4. *M. Octobr.* V. GRODDECK ſchediasma *de Scriptoribus Hiſt. Polon.* p. 66. Idem *Groddecii* opuſculum, quod auctarium eſt ad IOACH. HOPPII libellum, DLVGOSSI recentiſſimae editioni *Hiſt. Polon.* adtextum eſt.

8. *Exemplum epiſtolae, quo Viro cuidam magno hiſtoriolam commentariorum et vitae ac mortis* IONAE SCHLICHTINGII pertexit. Scriptum Hamburgi d. 14. (24) *Iunii* 1665. et praefixum Commentariis *Ion. Schlicht.* in *Biblioth.* FF. PP.

9. *Hymnus in Symbolum SS. Apoſtolorum, adiunctus libro Pſalmorum et Hymnorum,* quo fratres Poloni vtuntur. Teſte SANDIO p. 125. eiusmodi hymnum *Sam. Przypcovius,* et teſte eodem p. 122. *Io. Stoinius* quoque compoſuerunt.

10. *Strena lugubris, at ſalubris orbi Chriſtiano ineunte A. C.* 1670. *exhibita, ſiue perenne monumentum commendandis magnis virtutibus Magnanimi Herois,* BOGVSLAI RADZIVILII *S. R. I. Principis, ſupremi per Litthuaniam ſtabulo Regio Praefecti, Pruſſiae Electoralis Gubernatoris etc. Hamburgi* 1670. fol. Panegyricum hunc funebrem ab omnibus erroribus typographicis eſſe immunem, praefatio adfirmat.

11. *Fidelis relatio rerum Thorunii d.* 10. *Octobr.* 1644. *peractarum in Colloquio Charitatiuo, inſtituto inter Romano-Catholicos et Diſſidentes in religione ab Eccleſia* eorum. MSC. Terminum huius Colloquii a. 1644. primum praefixum, fuiſſe dilatum ad a. 1645. conſtat. Interim tamen a. 1644. ſpeciale colloquium habitum eſt, de quo etiam relatio hiſtorica in dimidia plagula formae 4. lucem adſpexit, quae pagina 1. hunc indicem prae ſe fert: *Digna fide relatio de Dominorum*

Cleri-

Clericorum conuentu Thorunii d. 10. *Octobr.* 1644. *inſtituto.* Impreſſionis locus non notatur. Auctor eius Sociniano coetui addictus videtur. Circa finem meminit aduentus *Dominorum* (vt vocat) *Sociniſtarum* cum miniſtro ſuo *Iona Schlichtingio*, qui Epiſcopo ſuum Thorunii aduentum tanquam Diſſidentes nuntiarint. Huic interroganti: *Quam religionem profiterentur?* reſpondiſſent: *Se eſſe Chriſtianos.* Illo iterum vrgente, vt declararent: *An ſint Lutherani, an Caluiniſtae?* et ex horum ſermone colligente, ipſos eſſe *Arianos*, nihil reſponſi iis datum, ſed in aliud tempus procraſtinati ſic dimiſſi ſunt.

Scriptum vero hoc SANDIVS, ſub iſto, quem allegat titulo, quemque exſcripſimus, non intendiſſe videtur, ſed potius *Lubieniecii Acta eorum, quae circa tempus Colloquii Thorun. etc. contigerunt*, quae in *MSC.* idque *autographo* ipſi poſſidemus, quod etiam in *Catal. Biblioth.* P. E. IABLONSKI, *Francof. ad Viadr.* 1758. p. 115. occurrit, de quo in *Hiſt. Socin. Pruſſ.* et infra ſub ION. SCHLICHTINGIO N. 13. 14. 15.

*2. *Exercitatio in diſp. theol. de tremendo SS. Trinitatis myſterio*, a D. DAN. LAGO in alma Pomeranorum Academia, Socinianis 1658. oppoſitam. Scripti huius EPHR. PRAETORIVS in *Athen. Gedan.* p. 88. ſub DAN. LAGO non *meminit.*

*3. *Libellus de Deo et Sp. S. ex ipſis ſcripturae ſ. verbis.* 1657. Ad hunc reſpondit *Phil. Henr. Friedlieb*, in Tr. cui titulus praefixus: Photinianiſche Wolffsklauen unter einem Schaafpelz verſtecket. Stralſund 1662. 12. Huic praemiſſus eſt *Lubieniecii* libellus lingua belgica, teſte *Catal. libb. rar. Dan. Salthenii*, *Num.* 2684. p. 535.

14. *Memoriale in cauſſa Fratrum Vnitariorum*: adiu-

vante *Iona Schlichtingio*, conſcriptum, *Stetini* 1659. 10. (20.) *April. MSC.* Occaſione belli Suecici in Polonia geſti, Vnitarii accuſabantur colluſionis cum Suecis et coniurationis aduerſus patriam, praecipue in ſcripto publicae expoſito luci ſub titulo: *Proditiones Arianorum Patriae ſuae Poloniae, ſub tempus belli Suetici.* 1657. 4. absque loci, quo impreſſum eſt, ſignificatione. Quod haec accuſatio plurimum momenti habuerit, in publicata a. 1658. aduerſus Socinianos regni conſtitutione, quam vero hi omni modo a ſe declinare ſtuduerint, alio loco expoſuimus.

15. *Orbis Polonici reuolutio Suecica, ſiue conuerſiones in periodo* SIGISMVNDI III. VLADISLAI IV. *et praecipue* IOHANNIS CASIMIRI, *Regum Poloniae, gente Suecorum factae MSC.*

16. *Memoriale in cauſſa omnium ſine diſcrimine, de Chriſtianae religionis profeſſione ab Eccleſia Catholico-Romana in Polonia Diſſidentium. MSC.*

17. *Decuria rationum pro communi pace et libertate Diſſidentium ab Eccleſia Romana, nominatim Euangelicorum Auguſtanae et Reformatae Confeſſionis, et Arianorum vulgo dictorum: ſcripta* 1660. *MSC.*

18. *Breuis et fidelis relatio colloquiorum inter* D. HIERON. MVLMANNVM S. I. et STANISL. LVBIENIECIVM, in Regia *Hafnienſi* 1661. 12. *Febr. habitorum, praeſente Sereniſſ. Rege Danorum* FRIDERICO, *et aliis nonnullis magni nominis viris. MSC.*

19. *Exercitatio* in EXERCITATIONEM M. IOH. LATERMANNI DE SS. TRINITATIS MYSTERIO, CONTRA SOCINIANOS, ſub praeſidio D. GEORG. CALIXTI in *Acad. Iul.* 7. *Cal. Martii* 1645. *habitam: ſcripta* 1662. 7. *Febr. MSC.*

20. *Gallio, Magiſtratibus Principibusque Chriſtianis exhibitus.* 1663. *MSC.*

21. *Hiſtoria religionis Eccleſiaſtica, vetus et noua, praecipue in Regno Poloniae et prouinciis adiacentibus, coepta ſcribi* 1664. Cal. Sept. Opus ab illo, quod N. 1. allegauimus, diuerſum, quod interueniente auctoris obitu ad vmbilicum non deductum.

22. *Hiſtoria religionis ciuilis, vetus et noua, quae potiſſimum complectitur ciuiles Chriſti et Chriſtianorum actiones, leges, iura, perſecutiones, Defenſiones, Colonias. MSC.* Cuius operis, teſte SANDIO p. 167. initium tantum extat.

23. *Panegyricus in laudem* IOHANNIS III. Regis Polon. M. D. Litth. etc. 1674. MSC.

24. *Veritatis primaeuae compendium, ſiue noua, facilis et certa catholicae Chriſtianae Confeſſionis demonſtratio, per breuia amica IV. Colloquia: inter Politicum Chriſtianum, Graecum Chriſtianum, Lutheranum Chriſt. Caluinianum Chriſt. et Catholicum Chriſtianum, quem Arianum vulgo dicunt.* MSC. Videtur auctor ad opuſculum hoc elaborandum reſpexiſſe, cum in *Hiſt. Reform. Polon.* p. 7. ſcribit: "Bono cum Deo ex Scripturae S. adytis et rationis ſobriae penetralibus non tantum, ſed et ex antiquitatis monumentis *veritatem primaeuam* producemus." Ex *Actis Conſeſſus Czarcouienſis* 1654. habiti conſtat, eum DE PRIMAEVA VERITATE librum concinnaſſe. Hoc ipſo vel haec colloquia, vel libellus ſub N. 26. innuitur.

25. *Exercitia S. ex N. T.* MSC.

26. *Tractatus pro illuſtranda et demonſtranda veritate primaeua.* MSC.

27. *Reſponſio ad ſcriptum,* cui titulus: *Vindicatio Patrum Ante-Nicaenorum.* MSC.

28. *Paraeneſis ad Nicodemitas: ſub nomine* TIMOTHEI CHRISTIANI *MSC. Placcius Pſeudon.* N. 637. p. 176. iterum *Lutomirſcium* cum *Lubieniecio* confundens, *Sandio* praeter omnem cauſſam imputat, quod ſcriptum hoc allegare omiſerit.

29. *De Trinitate.* MSC.

30. *Reſponſiones ad obiectiones de aeterna diuinitate Filii Dei et Sp. S. MSC. polon. Vid.* N. 13.

31. *XXIII. Articuli, quos* S. PAVLVS *Apoſtolus docuit et tradidit priſcae Eccleſiae Romanae; quas hodiernae nouae Eccleſiae Romanae e diametro aduerſantur. MSC. polon.*

32. *De aequo omnium Epiſcoporum, cum Romano, iure antiquo.* MSC.

33. *Conciones ſacrae MSC. polon.*

34. *Epiſtolae ad quosdam Viros illuſtres ac doctos: vt et* ad ANNAM MARIAM A SCHVRMANN. MSC.

35. *Sylloge* VOIDOVII *continuata.* MSC. A. 1652. in Conſeſſu Czarcouienſi, imo et ſequente tempore ſaepius admonitus eſt, continuare ſyllogen hanc, eidemque partem poſteriorem addere; ad quod opus perficiendum, miniſtris iniunctum, vt quicquid de eodem in manibus tenerent, cum illo communicare velint. In conſeſſu Cruciburgi in Sileſia a. 1663. celebrato; *Staniſl. Rechlitius*, i. e. *Lubieniecius* admonitus eſt, vt ſyllogen dictorum S. ſcripturae de Trinitate quoad N. T. locupletaret, et prelo pararet. Idem notatur opus, quando conſeſſus *Cruciburgi* a. 1668. coactus, eum hortatus eſt, vt in elaborando ſyntagmate dictorum S. ſcripturae de Trinitate, ab *Andr. Voidouio* inchoato diligenter pergere velit, quae ad huius *Elenchum locorum S. ſcripturae N. T. etc.* reſpiciunt, de quo v. ſub VOIDOVIO. Fortaſſe N. 25. idem labor indigitatur.

36.

36. Vt nonnulla ION. SCHLICHTINGII ſcripta reuideret ac emendaret, ipſi in conſeſſu *Cruciburgico* a. 1663. commendatum eſt, ſub *Stan. Rochlitii* nomine.

GABRIEL LVBIENIECIVS.

Nec a SANDIO l. c. nec a quodam alio ſcriptore, quantum ſcimus, notatus, cuius propinquitatem cum caeteris huius familiae, et vitae fata ignoramus. In *actis MSSCC.* conſeſſus Dazuienſis a. 1648. ſcriptum eidem tribuitur: *De conſtitutione et conſeruatione Eccleſiarum temporibus adflictis in ſtatu pacato*, quod publice quoque recitatum eſt. Legitur praeterea in ACTIS SYNOD. *MSSCC. epiſtola* eiusdem ſcripta polon. *Lutetiis* a. 1640. d. 15. Iunii ad matrem ſuam, quam de mariti patrisque ſui obitu conſolatur; in eadem ſimul ſignificat, conſtitutum apud ſe eſſe, diutius *Pariſiis* ſubſiſtere, cum coelum Gallorum ſibi magis acceptum ac commodum videatur, quam Polonorum.

Praeter hos, quos allegauimus LVBIENIECIOS, plures in iisdem *Actis* allegantur. Ita 1648. et ſeqq. WLADISLAI et NICOLAI et a. 1655. MARCI LVBIENIECIORVM fit mentio, nec non a. 1644. in conſeſſu Czarcouienſi CHRISTOPHORVS LVBIENIECIVS notatur, qui admonitus eſt, vt ad fratrem ſuum STANISLAVM ſe conferret, hocque moderante ampliores in ſtudio theologico faceret progreſſus.

STANISLAVS LVTOMIRSCIVS.

Eques Polonus, illuſtri familia natus, *Regis Polon.* SIGISMVNDI AVGVSTI *Secretarius*, teſte SANDIO l. c. p. 42. olim ſacerdos Pontificius, Comminenſis ac Tuſſinenſis Plebanus, imo eodem teſte Archiepiſcopus Gnesnenſis

designa-

deſignatus, deinde ſuſcepta confeſſione Heluetica circa a. 1544. Superintendens, poſt FELICEM CRVCIGERVM, Eccleſiarum minoris Poloniae. Ab Archiepiſcopo Gnesnenſi de haereſi *Louicium* citatus; ſacris Bibliis et magna propinquorum caterua ſtipatus, ad Archiepiſcopum non admiſſus. V. WENGERSCIVS l. c. p. 412. Ab Italis aduenis, antiquos errores renouantibus in deuia a veritate abductus, in alienam de tribus in vna Dei eſſentia perſonis ſententiam abiit. Qua ratione id factum ſit, *Lubieniecius* l. c. p. 158. his verbis exponit: "Erant inter pios Italos, qui ſolum verterant *Darius* et *Alciatus*, quorum iſte ab illo acceptas theſes prope viginti de Deo trino et vno ad amicum et popularem ſuum *Proſperum Prouanam*, qui praedium *Sidfranecii* Rogouianum, in quo conuentum pium a. 1562. celebratum diximus, iure hypothecae obtinuerat. Has cum aliquando lectas in menſa reliquiſſet, *Stan. Budzinius*, celebris ille Chronographus Eccleſiaſticus, *Prouanae* familiaris et praedii adminiſtrator, in eas incidit, easque perlectas *Iohanni Puſtelnico*, verbi ibidem miniſtro legendas tradidit. Is mox copiam earum *Stanislao Lutomirſcio*, tractus Pinczouienſis Seniori, paulo poſt Superintendenti fecit. Inter haec BVDZINIVS facti obliviſci: *Prouana* theſes quaerere: his non inuentis dolere: cognito *Budzinii* facto, indignari, iraſci: *Lutomirſcius* et PVSTELNICVS theſes cum aliis communicare: hinc magna de Trinitate certamina oriri, *Gregorius Pauli* inter haec Patris praeeminentiam Cracouiae docere etc." Ex his verbis omnino colligitur LVTOMIRSCIVM iam ante *Gregorium Pauli*, Antitrinitariorum errore infici coepiſſe, ac cum *Gregorius* in publicum prodiret ſua opinione, huic LVTOMIRSCIVM omnino fauiſſe. Eundem 1561. in Synodo Pinczouiana d. 30. Ian. habita, *Superintendentem*

mino-

minoris Poloniae eſſe declaratum, cum antea *Pinczouianus* tantum cenſeretur, *Io. Stoinius* in epitome *Sandii Bibliothecae* adtexta p. 185. enarrat. A. 1562. in Colloquio *Petricouiae* inſtituto ad Socinianos plene tranſiit. V. LVBIENIECIVS l. c. p. 152. *Saligius* l. c. T. II. p. 652. WENGERSCIVS l. c. p. 86.

SCRIPTA:

1. Confeſſio, to ieſt wyznanie wiary chrześćianſkiey. Iego Krolewſkiey Miłoſci Panom a Radom Koronnym. Xiędzu Arcibiſkupowi Gnieznienſkiemu y wſzim Biſkupom Polſkim przez Xiędza Staniſławа Lutomirſkiego podana. Prze ktore wyznanie, iako nieſłuſznie ieſt (oprocz wſzelakiey nauki ſłowa Bożego) Kaczerzem oſondzon, każdy tu obacz. Pſalm II. (10. 11. 12.) Drukowano w Krołewcu Pruſkim przez Iana Daubmanna. Roku Pańskiego 1556. 4. i. e. *Confeſſio fidei Chriſtianae tradita Regiae Maieſtati, conſiliariis et miniſtris regni, Domino Archiepiſcopo Gnesnenſi cunctisque Dnn. Epiſcopis Poloniae, per* STANISL. LVTOMIRSCIVM, *Sacerdotem. Propter quam confeſſionem, ſine vlla inſtructione ex Dei verbo inique pro haeretico iudicatus eſt, quod vnus quisque ex illa contueatur. Pſ. II. (v.* 10. 11. 12.*) Impreſſa Regiom. in Boruſſia, per* IO. DAVBMANNVM. *Anno Domini* 1556. 4. Alph. 1. pl. 8. Praemiſſa *duplici epiſtola*, vna Regi, altera Archiepiſcopo Gnesnenſi caeterisque regni Praeſulibus inſcripta d. 25. Aug. 1554. quae 5. fere plagulas capiunt, breuis ſequitur *praefatio*, introductionis vicem ſuſtinens, cum indice XXIV. articulorum huius libelli. Primis VI. articulis, qui tanquam praeliminaria ac propaedeutica confeſſionem propriam antecedunt, agit: *de verbo Dei*, *de ſcriptis SS. Patrum*, *de conciliis*, *de Eccleſia*, *eiusque docto-*

doctoribus, *et ſucceſſoribus SS. Apoſtolorum.* Hos excipit tanquam articulus VII. *confeſſio* fol. K. 2. b. praemiſſa hac inſcriptione: *Confeſſio ſanctae fidei Chriſtianae*, *aliorumque exinde fluentium articulorum*, continetque inter alia confeſſionem de Deo Trinuno, quae ex omni reſpectu orthodoxa et verbo diuino congrua eſt. Qui ſequuntur articuli XVII. agunt de *peccato*, *lege*, *poenitentia*, *S. Euangelio*, *iuſtificatione peccatoris*, *Sacramentis*, *bonis operibus*, *de inuocatione ſanctorum defunctorum*, *de decretis humanis*, *de imaginibus*, *de Miſſa*, *purgatorio*, *Magiſtratu politico etc.* Poſt epilogum, Archiepiſcopale decretum in lingua latina et originali, aduerſus auctorem datum 1555. 5. *April.* adtextum eſt, addita breui Epicriſi. Fuſiorem operis huius recenſionem inſtituit Ringeltavbe in additamento ad *Hiſt. Confeſſ. Auguſt. in Boruſſia et Polonia.* p. 89-147. Huic Lvtomirscii ſcripto, nulla ſuſcepti poſthac erroris macula adſperſa.

2. *Epiſtola* ad Ioh. Vtenhoven data 1560. producitur in *Dan. Gerdeſii Scrinii antiquarii*, ſ. *Miſcell. Groninganorum nouorum*, *Vol. IV.* P. I. p. 543-547. Vid. *Noua litter. Goettingenſ.* 1754. p. 574.

3. *Epiſtolae tres ad Eccleſias Reformatas*, *Cracouienſem et Vilnenſem. Prima*, ad fratres Cracouiae congregatos, 1563. *ſecunda*, ad fratres Vilnenſes eod. anno; *tertia*, ad coetum Vilnenſem 1565. leguntur in Gerdesii opere alleg. l. c. p. 547-554. Vid. *M. Formey Biblioth. German.* T. XVI. p. 80. 82.

4. *Epiſtola ad Magnates et Fratres quosdam*, in qua eos deterrere conatur a Schiſmate, quod *Stanisl. Sarnicius* cum ſuis moliebatur; ſimulque *Gregorium Pauli* a criminationibus, quibus impetebatur, purgat. Scripta

Cracouiae in Synodo 1563. 17. Maii celebrata, et praeter ipſum *Lutomirſcium* a. XXII. Senioribus et Miniſtris ſubſignata, *polon.* Inſeruit epiſtolam LVBIENIECIVS l. c. L. III. C. I. p. 161.

5. *Altera epiſtola ad Miniſtros et Fratres Litthuaniae et Podlachiae ſcripta*, de eadem materia, itidem nomine Synodi eiusdem. Inſerta *Lubieniecii hiſtoriae* l. c. p. 164.

6. *Epiſtola Synodi Brzeſt. Cuiau. nomine* (1565) *ad coetum fratrum Vilnenſ.* exarata in cauſſa de *Paedobaptiſmo*, controuerſa inter *Mart. Czechouicium* et alios. Inſerta a LVBIENIECIO l. c. L. III. C. III. p. 177. De hac controuerſia plura ex *Act. MSSCC. in Hiſt. Socin. Polon.* ſub CZECHOVICIO et FALCONIO exponuntur.

7. *Concluſio Synodi Wengrouienſis in articulo veri baptiſmi* 1565. 30. *Decemb.* MSC. *polon.* Hanc vt et reliqua ex BVDZINIO inſeruit *Lubieniecius* l. c. p. 180. ſeqq.

8. *Epiſtola data paruae Caſimirſciae* 1566. 23. *Iulii* qua *Mart. Czechouicium* cum aliis inuitat ad Synodum Brzezinienſem. *Vid.* SANDIVS l. c. p. 43. et *Hiſtoria Socin. Polon.*

9. *Scriptum de quaeſtionibus tunc temporis in Eccleſia motis: An homini Chriſtiano liceat Magiſtratum politicum atque arma gerere*, exaratum 1574. Directum videtur aduerſus *Greg. Pauli* vel *Mart. Czechouicium* quibus etiam BVDNAEVS et BVDZINIVS in ſcriptis ſuis obſtiterunt.

10. *Epiſtola* ad *Nicol. Parutam* 1574. ſcripta, ſuper quaeſtione *de baptiſmo.*

MACIEIOWSCIVS.

Miniſter Socinianus, qui vero poſt aliquod tempus ad Romanorum ſacra rediit. Eiusdem, nec non epiſtolas

ab

ab eo datae 1634. ad HIERON. GOSTOMSCIVM, Capitaneum Sendomirienſem, qua XXXVIII. errores Socinianorum expoſuit, mentionem facit P. SKARGA in Tr. *Zawſtydzenie Aryanow nowych. Cap. IX.* quo loco totum illud ſcriptum inſeruit, ſub tit. Artikuly Confeſſyey Rakowſkiey etc. Libellus iſte MACEIOWSCII P. SKARGAE anſam praebuit, concinnandi ſcriptum allegatum Zawſtydzenie etc. quod eidem Capitaneo dedicauit.

SAMVEL MACOVIVS, VEL MACCOVIVS.

Doctor Medicinae, et idem ſine dubio anonymus, qui a. 1633. in *actis MSSCC. Doctor Bregenſis* vocatur, ad quem ex ſqualidiſſima captiuitate redimendum, Synodus Racou. 1634. 1000 flor. contulit. Lucem his adfundunt, quae *Lubieniecius* in expoſitione fatorum coetus Lublinenſis de anno 1627. l. c. p. 264. his verbis enarrat: "Nota eſt iniuria grauis, SAMVELI MACOVIO, licet Medicinae Doctori et experientiſſimo et Clariſſimo, ac alioquin integro vitae, ſed et de vrbe illa, cum primis graſſante peſte, optime merito illata, qui Regis patrocinio munitus, Regiis commiſſariis abſolutus, ab iudiciis tamen Tribunalis illius in ius, carcerem, ad ſupplicium toties tractus, poſt tot mortis metus vix grandi pretio preceque redemtus, Vnitariorum Eccleſia afflictum mille libris dono datis ſubleuante." An frater vel agnatus IOANNIS MACOVII, ſ. MAKOWSKI, Nobilis Poloni, et Franekerae Theologiae Profeſſoris, (qui ipſe FAVSTI SOCINI Catechiſmum refutauit, Vid. *Io. Chriſtoph. Koecheri* Catechetiſche Geſchichte rc. p. 143.) in quem Io. COCCEII *oratio Parentalis habita d. 2. Iulii 1644.* typis exſcripta prodiit, incerti ſumus.

PETRVS

PETRVS MACZYNSKI.

Eques Polonus, inter Vnitarios *Diaconus* generalis, ſeu *Synodicus*, qui teſte SANDIO p. 83. CALEPINI *Lexicon lat.* in linguam polonicam transtulit.

GEORGIVS MANLIVS.

Scholae Racou. Rector interfuit Colloquiis ſ. exercitationibus in aedibus *Smalcii* a. 1606-1609. habitis. Vid. de eodem inter Rectores ſcholae Racou. in *Hiſt. Socin. Polon.*

SEVERINVS MARTINVS.

Danus patria. Scholae Racouienſis Conrector, qui Colloquia Racou. a. 1602. et exercitationes Theologicas in aedibus SMALCII a. 1606-1609. habitas, cum pluribus aliis frequentauit. V. SANDIVS p. 174. 175. *Smalcius* eundem pientiſſimum fratrem adpellat, quem 1609. d. 7. Decemb. obiiſſe narrat in *Diar. vitae* apud ZELTN. l. c. p. 1186.

IOANNES MATTHEVS, *ſ.* MATTHES.

Nomen apud ſcriptores de Antitrinitariorum patronis et doctoribus prorſus ignotum. Fuit inter eos, qui in *Palatinatu Rheni* communem cauſſam cum SYLVANO et NEVSERO fecerunt. Decretum RVDOLPHI II. *Imperatoris* aduerſus *Io. Mattheum* e prouinciis auſtriacis, in quas ſe contulerat proſcribendum, Viennae d. 24. Iunii a. 1578. enuntiatum, inſertum legitur ex *MSC.* den Fortgeſ. nüſslichen Anmerkungen ꝛc. *Coll.* V. p. 500. ſeqq. Eodem non notari MATTHIAM VEHE, (GLIRIVM) e Palatinatu ob eandem haereſin proſcriptum, diuerſum nomen MATTHEI,

 quo

quo in decreto Imperatoris ſemper (nunquam vero Matthiae) inſignitur, palam loqui videtnr.

PAVLVS MATY.

De quo in *Hiſt. Antitrinit. Belgica.*

ANDREAS FRICIVS MODREVIVS.

Eques polonus, de gente Modrzewskiana, in Palatinatu Sendomirienſi clariſſima. Cognomen eius Modrevivs, non Fricivs, in quo Schelhornivs et alii errarunt; hinc a Starovolscio *Cent. ſcriptor. polon.* p. 79. 81. 145. nomen eius profertur: Andreas Modrevivs. Vitae ipſius fata et ſcripta concinnata expoſuerunt *Lubieniecius* et *Sandius* ll. cc. *Eraſmus Otuinius in heroum Chriſtianorum vitis, carmine polonico deſcriptis,* Baylivs in Diction. tit. Modrevivs, cui Io. Ge. Schelhornivs Supplementa adtulit, in den Ergötzlichkeiten aus der K. H. und Litteratur, T. I. p. 671. Tenzelivs *curioſ. Bibl. Repoſit. III.* p. 670. et Saligivs in *Hiſt. Aug. Conf.* T. II. p. 668.

Integrum *Wittebergae* triennium, ab anno circiter 1534. in ſcholis Melanthonis conſumſit, qui diſcipulum hunc magno fauore complectebatur, quod ex praeceptoris litteris commendatitiis feſto adſcenſionis Chriſti ad Vitvm Dieterichvm 1537. Noribergam datis colligitur. In hunc enim locum a. 1537. conceſſit, ibidemque ad diſcendam linguam teutonicam, contrahendamque cum eruditis amicitiam per tempus aliquod commoratus eſt. Ita autem Melanthon ad Dieterichvm, in epiſtolis illius a Io. Savberto Norimb. 1640. editis p. 24. "Etſi ſtatuebam tibi hunc hoſpitem, Andream Fricivm Polonum, magnae voluptati fore, ſine meis literis, (ſcis enim,

ſingu-

ſingulari prudentia, fide et diligentia in omni officio praeditum eſſe) tamen dedi proficiſcenti ad vos has literas, vt ad ea officia, quae in eum tua voluntate collaturus es, mea cauſa aliquid adderes ſtudii. Fuit mihi familiaritas eius, amplius triennio, non eo tantum iucunda, quod delectaretur his literis, quas nos quoque amamus: ſed multo magis, quod me ſaepe in rebus duris et conſilio et oratione ſua iuuit et erexit. Proficiſcitur Noribergam linguae germanicae diſcendae cauſa, eamque ſibi delegit ſedem, propterea, quod vrbs veſtra multis artibus ornata eſt, quodque tecum et cum aliis viris doctis conuerſari mauult, quam alibi, vbi minus frequentes ſunt commeatus, degere, deinde vbi nulla facultas eſt, cum vllis eruditis colloquendi, denique Veſtram vrbem exiſtimat lumen eſſe Germaniae. Ideo ibi commorari potius viſum eſt. Gratum mihi facies, ſi virum doctum et bonum, pro tua humanitate, amanter complecteris."

Videtur quoque MODREVIVS in triennio iſto, quod Wittebergae vixit, excurſionem in Poloniam feciſſe; legitur enim in epiſtolarum collectione, quam *Sim. Abb. Gabbema*, *Harlingae* a. 1664. 8. publicauit, epiſtola a MODREVIO ad Io. a LASCO, *Crotouii* d. 20. Iun. 1536. ſcripta. Vbique ſuum erga Euangelicos Eccleſiae Reformatores adfectum teſtabatur, quare a Romano-Catholicis Apoſtatae titulo inſignitus, quod tamen SIGISM. AVGVSTVM Poloniae Regem Euangelicae veritatis cupidiſſimum non impediuit, MODREVIVM *Secretarii* ſui munere ornare, quod tunc fuit in Republica ornatiſſimum.

Habuit Volboriae diſputationem cum STANISLAO ORICHOVIO (*) in praeſentia IACOBI VCHANII, *Archiepiſcopi*

(*) STANISL. ORICHOVIVS, *Canonicus Przemislau. et Hiſtoriographus Poloniae*, de quo WENGERSCIVS l. c. L. I. C. XIII. p. 80. et

ſcopi Gnesnenſis, quam SIMON STAROVOLSCIVS l. c. p. 79. inciuili ac inſulſo ſermone, qui ſuum aduerſus omnes a pontificiis ſacris alienos odium prodit, expoſuit. Ita autem inter alia de *Modreuio* p. 81. ſcribit: "Regius Secretarius, ſeu mauis lutulenti illius ſubulci Lutheri, cuius nefariis dogmatibus imbutus, infeſtabat Eccleſiae portas, dicendo, quae non oportuit, ſcribendo quae non licuit, et agendo, quae non decuit. Caeterum ab ORICHOVIO toties repreſſus, et vt dicitur, digito labra compeſcere coactus, in illa ſolemni diſputatione *Volborienſi*, in praeſentia Archiepiſcopi Gnesnen. VCHANICII, qui Epiſcopus Vladislauienſis adhuc, frui eum bonis Eccleſiae ſuae facile permittebat, quod et vir circa oeconomiam induſtrius eſſet, et ſuper certas Eccleſiae illius ſcultetias data ſibi ab anteceſſoribus priuilegia haberet. Caeterum non tulit hoc ſuccedens VCHANICIO Zeloſus ille de religione KARNKOVIVS, qui, vt primum Epiſcopiam illam ingreſſus eſt, ſtatim numerare illi pecuniam iuſſit, impium inquiens, hoſtem Eccleſiae pane illo veſci, me praeſertim paſtore inſpectante, qui ſolis tantum veris Dei cultoribus eſt comparatus." Ipſe Pontifex PIVS V. in epiſtola ad STANISL. KARNKOVIVM, Epiſcopum Vladislauienſem ſcripta, (quae legitur in epp. illuſtr. virorum L. I. n. 5. f. 1639. Tomo II. operis DLVGOSSI,) hunc commonefacit, ne FRICIVM tanquam haereticum in caſtro ſuo *Volborio* tolerare velit. Videtur tamen per plures annos MODREVIVS Volborio tranquilla ſede vſus, quod IOANNIS DROIEVII, Epiſcopi Vladislauienſis et Pomeraniae epiſtola ad Pontificem PAVLVM IV. ſcripta teſtatur, quam ex MSC. exhibuit SCHELHORNI-

et L. II. C. XIII p. 209. Matrimonio ſuo a. 1551. bannum ſibi contraxerat, quo tamen paulo poſt ſolutus. *Vid.* LVBIENIECIVS l. c. L. I. C. V. p. 34. ſeqq. *Saligius* l. c. p. 577. 579. et quae in *Hiſt. Socin. Polon.* de eodem aliquando data occaſione expoſituri ſumus.

HORNIVS l. c. p. 674. ſeqq. Ita autem DROIEVIVS: "*Fricius* quidem Volboriae moratur, ſed in Aduocatia, et bonis, quae illi in haereditate obuenerunt, et quae iuri Polonico, vt caeterorum equitum, ſubſunt moribus noſtris. Caeterum ipſe *Fricius* penſionem a me nullam habet, nihil ei vnquam numeraui, nec eſt in miniſtris meis, nec vlla negotia, aut itinera mea cauſa ſolet obire. Verum quidem eſt, cum proximo menſe Februario iuſſu S. R. M. Domini mei ad Ducem Brunſuicenſem vxorem Regis ſororem deducerem, FRICIVM mecum fuiſſe, ſed non meo iuſſu mecum profectus erat, ſed Regis, cuius nomine Legatione illa fungebatur. Hoc vero nouum non eſt, vt FRICIVS proficiſcatur in negotiis huiusmodi, quoties Rex iubet, cuius eſt Miniſter et Secretarius. —— Miſſus erat olim cum Palatino Siradienſi, STANISLAO LASKI iam mortuo, tum ad Regem CHRISTIERNVM, tum ad Ducem Boruſſiae, deinde cum — STAN. HOSIO, Epiſcopo Varmienſi, tum ad Caeſarem, tum ad Regem FERDINANDVM etc."

Imo ne VCHANIVM quidem eundem inuitum VOLBORIO expuliſſe, ex epiſtola eius ad Rom. Pontif. ſcripta a. 1568. d. 20. Mart. conſtat, in qua haec nuntiat: "De FRICIO mandato Sanctitatis Veſtrae ſatis faciens, ita conſtitui: Quia patrociniis Illuſtrium virorum, in vnam ſectam ſecum conſpirantium, ita munitus eſſe videbatur, vt a me bonis ſpoliari ſine aliqua ſeditione non potuerit —— malui iacturam aerarii mei facere, contractu ſecum vnito, vt certa pecuniarum ſumma a me accepta, bonis omnibus in Epiſcopatu meo cederet." Vid. SCHELHORNIVS l. c. p. 683. Non dubitandum, quin MODREVIVS, qui plurimum apud Regem valuit, ipſumque frequentiſſime conueniendi occaſionem habuit, cauſam Antitrini-

tariorum de meliori Principi commendauerit, quamuis non immerito Modrevivs Academicis accenſendus videatur et Scepticis, qui pro et contra de myſterio S. S. Trinitatis diſputauit, ad quem Scepticiſmum *Bernhardum* quoque *Ochinum* propendiſſe nonnulli, idque non ſine ratione iudicant. Sed nec Scepticiſmus Antitrinitariis, ingratus fuit. Mart. Rvarvs in ep. ad Abrah. Calovivm Gedani ſcripta, ex edit. Zeltn. p. 17. Fricivm mediis, inter diſputantes de S. Trinitatis myſterio, accenſet, deque illo ita ſentit: " *Fricius* inter Euangelicos, quos vocant, atque Pontificios medium ſe geſſerat in libris *de emendanda republica*, idem inter *Trinitatis Athanaſianae* (ita *Ruarus*) profeſſores atque noſtros facit in *ſyluis* ſuis. Lvbieniecivs l. c. L. I. C. V. eum celebrat virum vndequaque praeſtantiſſimum, qui, cum per eruditionem ad magnos honores peruenire potuerit, mediocri fortuna, cum veritatis cognitione, magnis huius ſeculi viris adeo inuiſae, contentus vixerit."

Iuſſerat Rex Sigismvndvs Avgvstvs Modrevivm diuerſas de Trinitate ſententias colligere, ſtatum controverſiae exponere, veram Antitrinitariorum, multis in Polonia ſuis placitis ſe commendantium mentem, quibusque argumentis hanc tuerentur, rite et copioſe explicare, vt ſibi genuinum de his omnibus conceptum formare, conſiliaque de vniendis in hoc articulo diſſidentibus capere poſſit, quod in libro cui Sylvarvm titulum praefixit, praeſtare ſtuduit. Hieron. Ossolinivs, inſignis Eccleſiae Euangelicae patronus, notante Wengerscio l. c. p. 128. conſultius fuiſſe iudicauit, dogmata iſta non moveri, nec ſcripta de Trinitate diuulgari, quod etiam exteri quidam Theologi, Calvinvs, Pet. Martyr, Theod. Beza aliique ſuis ad Polonos epiſtolis ſaepius monuerunt.

Scripta:

SCRIPTA:

1. ANDREAE FRICII MODREVII, *libri tres, quorum* PRIMVS, *de peccato originis.* SECVNDVS, *de libero hominis arbitrio.* TERTIVS, *de prouidentia et praedeſtinatione Dei aeterna. Eiusdem de Mediatore libri III. Si quid hic dictum ſcriptumue contra veritatem, indictum inſcriptumue eſto. Acceſſit, narratio ſimplex rei nouae, et eiusdem peſſimi exempli: ſimul et querela de iniuriis, et expoſtulatio cum* STANISLAO ORICHOVIO ROXOLANO. *Cum rerum et verborum in his omnibus memorabilium indice copioſo. Baſileae apud* OPORINVM. *Anno* 1562. 4. *Alph.* 1. *pl.* 18½. *Duo priores libri*, peculiari praefamine ab auctore fratri ſuo IOANNI CHRISTOPORINO, *Aulico et Secretario Regio ac municipii Siradienſis Actorum Magiſtro* adſcripti ſunt, *Volborio* 1561. d. 4. Februarii: TERTIVS, STANISLAO POTICAMIO, amico veteri dicatus eſt, *Volborio* 1562. d. 10. Ianuarii. Hi tres tractatus complectuntur 1. Alphab. 2. plag. paginas 200. Sequens pagina, licet plagularum ſeries continuata, numero tamen 107. notata eſt, exhibetque dedicationem anonymi *C. R.* qua IACOBO VCHANIO, Vladislauienſi Epiſcopo, tractatus, a pagina 111-152. adſcribitur, qui hunc prae ſe fert titulum: ANDREAE FRICII MODREVII, *narratio ſimplex rei nouae, et eiusdem peſſimi exempli: ſimul et querela de iniuriis, et expoſtulatio cum Stanislao Orichouio, Roxolano.* Narratur in hoc ſcripto, quod etiam ſub peculiari titulo prodiit *Pinczouiae*, in officina DAN. LANCICII, 1561. 8. pl. 5½. quod ORICHOVIVS, FRICIVM propter libros ab hoc de eccleſia editos, ſermonesque in menſa epiſcopali ab eodem habitos iniuria affecerit, eumque haereſeos reum fecerit, publico ad-

fixo ſcripto aduerſus *Fricium*, et qualem hac de iniuria *Fricius* ab Epiſcopo Vladisl. *Iac. Vchanio*, tum Volborii praeſente, ſatisfactionem poſtulauerit, cuius rei inſtrumentum per notarium iuratum compoſitum, narrationi huic inſeritur, quo *Fricius* proteſtatur, non licuiſſe ORICHOVIO de aliqua haereſi ipſum accuſare, cum ipſe haereticus eſſet a PAVLO Papa IV. declaratus, et omnes de controuerſiis in religione et de haereſi cauſſae, ad futurum conuentum a Maieſtate Regia ſint ſuſpenſae. Tractatui huic MODREVII oppoſitum videtur ſcriptum, cui titulus eſt: ORICHOVII, FRICIVS, ſ. *de Maieſtate Sedis Apoſtolicae, ad* IAC. VCHANSCIVM, Cuiauiae Epiſcopum 1561. 8. cum praefat. IAC. GORSCII.

Poſt hanc narrationem ſub nouo titulo exhibetur: AND. FRICII MODREVII, *Secretarii Regii, de Mediatore libri tres. Si quid hic dictum ſcriptumue contra veritatem, indictum inſcriptumue eſto.* Anno 1562. 4. pl. 10. iterumque paginarum et plagularum notae ab initio incipiunt. Tres ſunt epiſtolae, quarum *prima patribus et fratribus* Synodum Chriſtianam Volodislauiae, ſeu vbiuis alibi habituris, *Volborii* a. 1560. *menſe Aprili*, *ſecunda* HIERONYMO OSSOLINIO, amico ſuo, *Volborii* 1560. *menſe Iunio*, ſcripta, quam quoque peculiari epiſtola Synodo in *Xyaſch*, ſeu alibi congregatae *Volborio* 1560. die *Iouis* 12. *Septembris* transmiſit. *Tertia* in quinque capita diuiſa, STANISLAO STADNICIO, *Żmigrodi Domino* adſcripta, *Volborii* 1561. die 9. *Septembris;* in fine vero libri huius tertii ſcriptum legitur *Volborii* 1561. *die Lunae*, 15. *Septembris*. Totus in eo eſt FRICIVS, vt controuerſias a STANCARO excitatas componeret, viamque pacis ſuaderet. De terminis et vocibus litem eſſe commotam ſtatuens, ipſe ad

Stan-

Stancarianum dogma inclinat. STANCARI diſputationem *de Trinitate* legiſſe, eamque praeclare ab eo ſcriptam eſſe FRICIVS teſtatur. Libellus MODREVII *de prouidentia et praedeſtinatione Dei aeterna*, iterata vice prodiit *Baſileae*, ap. LVDOV. KOENIG. 1613. 8. edente LVD. LVCIO, cui editioni acceſſit: *Iudicium de theſibus D.* ANDR. LIBAVII, quas de haereticis Praedeſtinatianis inſcripſit. It. notae ad *orationem apologeticam D.* C. VORSTII. Libri II. *de peccato originis et libero hominis arbitrio* in lucem iterum editi a M. LVD. LVCIO, Baſ. ap. LVD. KOENIG. 1617. 8. et ibid. ap. IO. IAC. GENATH. 1618. 8. Allegantur quoque in *Bibliotheca Frid. Ben. Carpzovii*, p. 114. *Modreuii opuſcula theologica*, 1590. 4. quibus, vt credimus, omnes recenſiti tractatus continentur.

2. ANDREAE FRICII MODREVII, *Commentariorum de Republica emendanda, libri quinque: Quorum* PRIMVS *de moribus*, SECVNDVS, *de legibus*, TERTIVS, *de bello*, QVARTVS, *de Eccleſia*, QVINTVS, *de ſchola. Ad Regem, Senatum, Pontifices, Presbyteros, Equites, Populumque Poloniae, ac reliquae Sarmatiae. Cum gratia et priuilegio ad quinquennium. Baſileae, per* IOANNEM OPORINVM, fol. 2. Alph. 6. pl. Annus impreſſionis 1554. in fine libri notatur. Prima vice prodiit Cracoviae 1551. Octernionibus 25. Vid. Epitomen *Biblioth.* GESNERI fol. 10. Exemplar *Bibliothecae Regiae Regiomontanae*, editionis ſecundae, munus auctoris eſt, *Illuſtriſſimo Principi Pruſſiae* D. ALBERTO *Seniori exhibitum.* Eodem anno et loco librum hunc in 8. etiam prodiiſſe *Sandius* notauit. Recenſiti leguntur in *Relat. innoc.* 1708. p. 399. ſeq. ſed ex editione tantum germanica, Baſil. 1557. in fol. quae dimidiam tantum latinae editionis partem continet. Auctor recenſionis fate-

ſatetur: quod latinam editionem nunquam viderit, vnde exemplarium raritas colligi poteſt; prima ſaltem editio, pauciſſimis viſa eſt. Praeter quinque libros in fronte notatos, fol. 365. adtexti ſunt DIALOGI 2. eiusdem auctoris *de vtraque ſpecie ſacramenti euchariſtiae a Laicis ſumenda, non affirmandi, ſed diſputandi et diſcendi cauſſa, conſcripti anno* 1549. *menſe Maio et Iunio, Pragae;* nec non *fol.* 383. eiusdem *diſputatio de verbis diui Pauli* 1 CORIN. *VII. Bonum eſt homini, Vxorem non tangere.* Epiſtola dedicatoria ad Regem SIGISMVNDVM AVGVSTVM, ſcripta eſt Cracouiae Calendis Martiis a. 1551. In hac ſcriptionis ſuae ſcopum his verbis ſignificat: "Quia Polonia leges habet, quae pridem multam emendationem expoſcant, et iudicia talia, vt maior in eis ſeueritas deſideretur, et moribus permultis diſſolutio, leuitas et vanitas magna appareat etc." In epiſtola ad Senatum, vocationis ſuae ad ſcribendum ita rationem reddit: "Obuerſatur mihi animo ius iurandum, quod cum in eorum collegium, qui ſunt Regi a ſecretis, cooptarer, dedi: Me Regem et eos, qui ſint cum poteſtate, cum de noxiis, tum de vtilibus et honeſtis rebus Reip. neceſſariis, quae mihi quidem cognitae forent, nequaquam celaturum eſſe. Facio igitur pro virili, quod ſancte facturum me recepi, et morum et legum et iudiciorum vitia oſtendo, ordinum diuerſorum et actionum abuſus demonſtro, ac rationem in viam redeundi patefacio."

Liber *quartus* et *quintus* fol. 189. ſeqq. peculiarem prae ſe ferunt titulum, qui quoque dialogorum 2. et diſputationis ad 1 Cor. VII. mentionem facit, hosque libros patribus Concilium Chriſtianum oecumenicum legitime habituris, breui ſcriptura dicatos vult,

atta-

attamen quoque peculiarem epiſtolam dedicatoriam ad Regem Sigismvndvm Avg. illis praepoſuit, quam excipit alia *Praefatio* (vt eam appellat auctor) ad Legatos ad concilium Chriſtianum oecumenicum a natione Polonica deſignatos, Ioannem Droiovivm, Vladislauienſem, et Iacobvm Vchanivm, Chelmenſem Epiſcopos et Stanislavm Tancinivm, Comitem, Caſtellanum Leopolienſem, quibus ipſe Modrevivs Regis mandato, comes ad concilium profecturis datus erat. In hac praefatione exponit rationem, cur non vna cum prioribus, hi duo libri prodierint, his verbis: "Interceſſerant homines nonnulli, boni quidem et eruditi illi, ſed tamen nimium meticuloſi, dum vererentur, ne operis noſtri editione aliquod religioni Dei immortalis vulnus infligeretur. A quo, quantum aberat voluntas et ſtudium noſtrum, tantum doloris animo meo contractum erat, illo rumore in vulgus ſparſo et peruagato, plagam in Fricii libellum propterea immiſſam eſſe, ne quid ex eo detrimenti religio caperet. Veruntamen in hoc animi mei dolore, quod mihi remedium ad maculam hanc detergendam idoneum videbatur, petebam ab iis, quorum nutu et arbitrio res agebatur, vt locum et tempus conſtituerent, quo vitia in ſcriptis noſtris coram indicarent: viciſſimque vel noſtras defenſiones audirent, vel ſua meliora proferrent. Eo enim me ingenio praeditum eſſe, vt rectius docenti facile eſſem pariturus. Quod cum minime obtinuiſſem, confugi ad aliud remedium. Nam collectis in vnum omnibus, quae a quolibet mihi darentur crimini, ſcripto me purgaui. Quod ſcriptum cum ad alios publice priuatimque, tum ad illos ipſos huius cauſſae actores miſi: ſperans ac etiam petens vt,

cum

cum coram nollent, ſcriptis mecum de hoc toto negotio agerent. Verum ne id quidem impetratum eſt. Quod magno argumento mihi erat, et multis bonis viris, noſtram ſententiam, quae in libro continebatur, veram eſſe, et religioni Chriſtianae minime incommodam: vtpote quam Theologi improbare vel nollent vel non poſſent etc."

In ſequentibus innuit, propoſuiſſe ſibi in hiſce libris, in ſpecie *libro quarto de eccleſia*, momenta indicare de quibus in concilio tractandum foret, eorumque qui ad concilium profecturi ſunt officia, paucis, idque neruoſe enumerare. De hoc argumento *vid.* infra *Num.* 4. In libro *de ſchola* id potiſſimum agit, vt ſummam earum in Republ. praeſertim Chriſtiana neceſſitatem, et ad emendandum populum, in doctrina et moribus vtilitatem demonſtret. Recentior operis huius editio poſt vocabulum *Sarmatiae*, haec praeterea verba in fronte habet: *Quibus hac editione ſecunda acceſſerunt praeter alia: De Eccleſia liber ſecundus, lectu digniſſimus. Orationes item et epiſtolae. Cum locuplete rerum et verborum memorabilium indice. Baſileae per Ioannem Oporinum* 1559. fol. pagg. 807. quibus adnumerandae pagg. 29. quae indicem, typographi epiſtolam ad DAN. SCHILINGIVM, et MODREVII carmen ad NICOL. DLVSIVM in fine exhibent. Editio haec pluribus deſcripta reperitur a FRID. GOTTH. FREYTAGIO in Geſammleten Briefwechſel der Gelehrten auf das Jahr 1751. p. 737. ſeqq. Antiquiſſimae editioni de anno 1551. quam videre nobis non contigit, liber V. *de ſchola* adtextus non erit, quippe qui, vt in fine eiusdem legitur a. 1553. demum confectus eſt. In editione vero 1559. *Baſil.* appoſitus auctoris Tract. LASICIVS, ad-

adpellatus, IV. abſoluitur orationibus, de homicidis, mortis poena adficiendis. Germanica verſio operis Modreuiani facta a WOLFG. WYSSENBVRG, prodiit ſub tit. von Verbeſſerung des gemeinen Nuß, V. Bücher, *Andr. Fricii Modreuii* etc. Baſil. apud Nicol. Brylinger 1557. fol. 4. Alph. 13. pl. Polonicam verſionem adornauit CYPRIAN. BASILICVS, quae prodiit Loſci apud *Io. Karcanum*, ex typographia *Io. Kiſzkae*, impenſis *Palatin. Polocenſ.* NICOL. OLECHNOVICII MONIWID DOROHOSTAYSKI. 1577. fol. Alph. 3. pl. 6. Praefixa ſunt quaedam epigrammata lat. et polon. SIM. BVDNAEI, CLEMENT. GRANVLI etc. In hac verſione liber IV. de Eccleſia eliminatus eſt. De orationibus *Modreuii* contra impiam legem, de homicidiis poena pecuniaria vindicandis V. DAV. BRAVNIVS *de ſcriptor. Pol. et Pruſſ.* p. 209. qui p. 24. ſeqq. de MODREVIO, librisque de republ. emendanda nonnulla expoſuit.

Et ſermonis venuſtas, et argumenti dignitas plures huic Operi conciliarunt amicos. Multa enim cum prudentia et modeſtia conſilia ſuppeditat, qua ratione ſchisma inter Euangelicos tolli, et Eccleſiae emendatio intuitu doctrinae et diſciplinae cultusque diuini promoueri poſſit. Ven. BAVMGARTENIO in *Recenſione Bibliothecae Halenſ.* T. VI. p. 549. MODREVIVS iſto tempore, cum hoſce concinnaret libros, nondum Antitrinitariorum erroribus infectus fuiſſe videtur, quorum *ſyluae* eius plenae ſunt. SIM. STAROVOLSCIVS l. c. iudicat, tres operis huius libros, nimirum *de moribus*, *de legibus et de bello*, ingentem facundiae vim et ingenii vires declarare, eos autem *de Eccleſia* et *de ſchola* erroribus eſſe conſperſos, hinc quoque a piis et probis contemtos. *Pet. Caniſius* in *ep.* ad *Mart. Cromerum*, Vien-

Viennae 6. Nouemb. 1554. apud *E. G. Cyprianum* in *Tabulario Eccl. Rom. N. XVI.* p. 576. ita ſcribit: "De *Andr. Fricio* regio Secretario, cuius opus de emendanda republica nunc excuſum typis dedit *Oporinus*, hoc vnum addam, vereri me admodum, ne et auctori et Regi, regnoque veſtro futurum ſit dedecori quod ille cum tot apologiis adſert de eccleſia. Elegantiam et libertatem illi concedo: in ſacris doctrinam, quae ſobrietatem ſapiat, non tribuo. Et quid opus erat Pontificem, Epiſcopos, Synodumque Tridentinam ſic traducere, ſectariis fauere, damnatis iam olim erroribus patrocinari, hoc praeſertim tempore tam exulcerato, quam maligno, vbi ſcandalorum abunde ſat eſt, licet iſtiusmodi homines frigidam non ſuffundant; et igni, vt dicimus, addant oleum. Sed haec ego Polonicae Eccleſiae amans dixerim, non quod cenſor eſſe velim: tantoque iuſtiorem hinc moerorem accipio, quo triſtiora huc nuncia perferuntur, de tumultuantibus iſtic in religionis cauſſa vulgaribus animis. Nec probo, quod *Cracouiae* Lutheranos auctores excuſos *Vienna* nunc videat, catholicos autem fere nullos accipiat."

3. ANDREAE FRICII MODREVII, *Secretarii Regii ſyluae quatuor. I. De tribus perſonis et vna eſſentia Dei, ad* SIGISMVNDVM AVGVSTVM, *Regem* POLONIAE etc. *II. De neceſſitate conuentus habendi ad ſedandas Religionis controuerſias, ad eundem Regem. III. De* IESV CHRISTO, *filio Dei et hominis, eodemque Deo et Domino noſtro, ad* PIVM, *Papam V. IV. De* HOMOVSIO, *et de iis, quae huc pertineant, ad* IAC. VCHANIVM *Archiep.* GNESNENSEM. *Ex ipſius auctoris autographo expreſſae. Adiecta eſt quaeſtio theologica non diſſimilis argumen-*

gumenti, ab eodem auctore examinata. Omnia nunc primum in lucem edita. Anno cIↃIↃXC. *Menſe Iulio.* 4. pagg. 274. et 16. praefat. ſ. 1. Alph. 15. pl. Liber hic multis vicibus rarior eſt priore, et in hiſtoria Socinianismi magnum momentum habet. Exemplar, quod mihi poſſidere contigit, olim fuit FAVSTI SOCINI et MICH. GITTICHII, qui loca exſtantiora ipſis viſa lineolis notarunt, notasque aliquando addiderunt. Deſunt vero duae plagulae priores, quas calamo adſcriptas habet. Concinnaſſe auctorem opus, iuſſu Regis, eo fine, vt, qui in Polonia circa fidei articulos, praecipue circa dogma de Trinitate diſſentiebant, in concordiam reducerentur, ipſe in Praefatione ad Regem, ſyluae primae praefixa, notauit. Morem gerendo Regi, aliorum indignationem incidit, inprimis vero PII V. quod ex praefatione ſyluae tertiae praemiſſa patet, in qua auctor ſignificat, librum hunc in Germanicam, Gallicam ac Hiſpanicam linguam translatum eſſe. Nulla fortaſſis harum verſionum lucem publicam vidit, ſed omnes ſaltim calamo exceptae videntur. Longam de hoc libro SANDIVS l. c. p. 36-38. inſeruit tractationem, qui eiusdem editionem Racouiae factam eſſe, ex maiorum relatione accepit. ZELTN. in Not. ad RVARI Epp. *Cent. I. Ep.* 46. p. 177. *Baſileae* in lucem publicam eſſe emiſſam tradit, nulla tamen addita ratione, qua deficiente, probabilior *Sandii* videtur relatio, quamvis Manuſcriptum ab auctore primum *Baſileam* ad Io. OPORINVM transmiſſum fuerit, antequam illud *Chriſtoph. Trecius* typographo abſtulit, hocque modo non tantum editionem eius 1569. impediuit, ſed quoque auctori neceſſitatem impoſuit, librum hunc denuo exarandi ac deſcribendi. *Vid. Lubieniecius* l. c. L. III. C. VIII.

VIII. p. 221. ſeqq. et *Lauterbachius* l. c. p. 105 - 120. Ipſe libri ſui fata deſcribit, in praefatione ſyluae IV. praemiſſa p. 221. his verbis: "Itaque inter me et IOANNEM OPORINVM conſtitutum fuerat, vt, cum ſyluas noſtras typis excudiſſet ſuis, eas ex emporio Francofordienſi (quo ex omni fere orbe Chriſtiano ſolent conuenire plurimi) transmitteret, cum ad viros quoque doctiſſimos, tum ad Academias, quaecunque Chriſtum agnoſcunt, ſeu Romanis, ſeu Lutheranis, ſeu Sacramentariis (vtor appellationibus vſitatis) addictas. Nec dubito, quin vel meo (*ſuo potius*) impendio facturus fuiſſet, vir ille eruditionis et pietatis commemorandae: qui nihil intermittere ſoleret, quod ad ſalutarem cum litterarum, tum veritatis Chriſtianae propagationem pertineret. Sed quo minus, quae dixi, excuderet, remorae quaedam interceſſerant. Acceſſerat et ſtudium popularis (qui *Chriſtoph. Trecius* erat) cuiusdam mei: pium fortaſſe illud, ſed, quod exiſtimem (*vt exiſtimo*) parum prudens. Is quibusdam technis, ne quid dicam aliud, vſus, librum meum *Baſilea* ablatum aſportauit, quo volebat. Neque vero doleo, in manus Tigurinorum Theologorum, ſumma eruditione praeſtantium eum perueniſſe. Ex quorum Academia opus pulcherrimum, vt ſpero, exiuerit, totam hanc cauſſam egregie explicans. In quo vtinam omnes acquieſcant: ac ſublatis contentionibus, ſalutarem doctrinam amplectantur. — — — Sequens igitur primam animi inductionem, *ſyluas priores duas* nonnullo auctario locupletatas ſub incudem dedi: vt typis euulgatae ad omnes omnium nationum viros eruditos perferantur: occaſionemque dent eis, de re longe omnium maxima cenſendi, et iudicium ferendi, vt tandem

tandem conſenſione multorum, ſententia recta de rebus diuinis confirmetur etc."

Cum liber rariſſimus ſit, paucisque viſus, capitum titulos, cum quibusdam contentis exſcribere, operae pretium iudicamus. Editor libri Socinianae familiae fauens, in ſua praefatione haec habet: *Illud non reticebimus, hunc ſcriptorem illum eſſe, quem Hieron. Zanchius in ſuis libris de tribus Elohim etc. Mediatorem nominat, cuius nempe ipſe primam ſyluam Manuſcriptam viderat, ex qua non pauca verba et argumenta recitat, quae refellere conatur. Nam ſcriptorem hunc nihilo minus ab ipſo haud parui fieri, cum ex aliis locis, dum ipſum refellit, tum ex epiſtola dedicatoria ad* EDMVNDVM GRINDALLVM *non obſcure apparet; vbi et illum vnum inter plurimos alios acute ſcripſiſſe, et ſe eius libellum (propterea, ſcilicet, quod acute ſcriptus eſſet,) totum refutaſſe, profitetur. Quodſi contigiſſet,* FRICIVM, *antequam moneretur, in Zanchii refutationem iſtam incidere, aut, ſi tamen incidit, ſatis ad reſpondendum otii habere, non dubitamus, quin et ipſe reſponſurus, et nos multo maiorem fructum ex hac diſputatione percepturi fuiſſemus. Sed quando aliter Deo eſt viſum, haec, quae in ardua et praeſtantiſſima hac de diuinitate ipſa tractatione ab hoc viro, non minus pietate, quam eruditione, inſigni, ſcribi, et in vſum noſtrum publicari idem Deus voluit, laeto ac grato animo accipiamus etc.* Hanc editoris praefationem, excipit FRICII praefamen generale, Volborio, 1565. menſe Decembri ſcriptum. Rationem denominationis libri ſui, ita ſuppeditat: *Congeſſimus ſyluam rerum, et ſententiarum: vt, ſi quid inde conſtrui poſſit, id praeſtent artifices. Sin minus, conatum*

tum noſtrum, ſi meretur, bonifaciant: aut refellant, ſi refelli dignus eſt. Sequitur in primam ſyluam praefatio ad Regem, in qua inter alia *Fricius* ita loquitur: "*Audiui ego* ANDREAM DVDITIVM, SHARDELLATVM, *qui Caeſaris Maximiliani nomine apud te oratorem agebat, cum de variis Reipubl. ac Religionis Chriſtianae capitibus, tum de hoc ipſo, quod in tuo regno exagi*[illegible]*epit diſſereret.* Et *audiui, perquam diligente*[illegible] *enim vir ingenii artibus clarus, in dicendo elegans, in exiſtimando admodum prudens. Is negabat, eum, qui alterutri, ſeu de Trinitate, ſeu de quauis re alia, ſententiae adhaereſcat medium ſe inter partes ipſas inferre, controuerſiamque dirimere et ſedare poſſe. Neutri partium addictum eſſe oportere, qui vel partes ipſas in concordiam reducere vellet, aequalitate decernendi: vel ſecundum partem alteram decernere, quod iuſtum et legibus conſonum eſſe iudicaret etc.*" Et paucis interiectis ita inquit: "*Ecce autem annis abhinc circiter triginta, ſurrexerunt quidam, quorum Princeps* SERVETVS *eſſe dicebatur, qui ſententiam optime conſtitutam coeperunt perturbare. Erant libri eorum in manibus nonnullorum. Legebantur omnino in angulis. Cum enim libri illi intenti eſſent, tanquam arcus, in caput ipſum religionis, occultabantur, nec in lucem prodire ſinebantur. Sed et auctor eorum* SERVETVS, *cum haereſi ſpargendae et diſſeminandae, occaſionem nullam praetermiſiſſet, igne extinctus eſt: haereſi tamen minime extincta, quae ſe in noſtram Poloniam hiſce annis effudit incredibiliter. Fertur a nonnullis,* PINSOVIOS, (Antitrinitarios, a primaria iſto tempore ſede ipſorum denominatos notat) *minime agnoſcere, quae a* SERVETO *tradita ſunt de Trinitate. Quod quidem*

dem habeat ſe quomodocunque. Illud certe conſtat, Pinsovios *ſententiae hactenus in Eccleſia receptae audacter obſtitiſſe: Tigurinisque et Geneuenſibus interceſſoribus tantum abſuiſſe, vt paruerint, vt acerrime eis repugnarint. Quoniam autem te* MONITORE, *Rex, hic a nobis labor ſuſceptus eſt, dabis, vt opinor, mi[illegible] nunc veniam, accommodatam cauſſae, quam t[illegible]t, omnibusque etc.*" Poſt breuem auctoris [illegible]tionem in ſyluam primam, ſequitur haec ipſa *ſylua* [illegible] 11 - 120. quae tribus abſoluitur tractatibus, quorum ſinguli in capita diuiſi ſunt. *Tractatus primus, de tribus perſonis et una eſſentia Dei.* C. I. Explicationem vocabulorum continet. p. 1. C. II. De tribus perſonis Dei. p. 9. Quando p. 10. inquit: *Primum ſe* (Deus) *patefecit rebus creandis. — — — Ex quorum contemplatione peruenire vnumquemque intelligentem ad Dei notitiam, Paulus affirmat* (Rom. I.) *his verbis: Inuiſibilia Dei, cuiusmodi eſt, eius aeterna vis et diuinitas, ex mundi creatione dum conſiderantur per ea, quae facta ſunt, perſpiciuntur: vt ſint inexcuſabiles, qui, Deo cognito, non ei dignam gloriam gratiamque tribuunt;* Michael Gittichivs ſua manu ad marginem noſtri exemplaris ſcripſit: *Haec verba, nec ita leguntur, nec is eorum ſenſus apud Apoſtolum.* C. III. Fuſior explicatio ſententiae de Trinitate diuina. p. 19. C. IV. De vnitate Dei, et quaeſtionum quarundam explicatio. p. 22. C. V. Argumentorum, pro vnitate eſſentiae Patris et Filii ſolutiones. p. 26. C. VI. Argumentatio inſolubilis, qua vnitas eſſentiae Patris et Filii concluditur. p. 62. C. VII. Continet obiectiones contra vnitatem eſſentiae, et explicationes de naturae et perſonae in diuinis diſtinctione. p. 64.

haereſis nomine reprehendi poſſe videntur: Tamen, ſi quis eum animo ſuo, quae a renouata doctrina in Eccleſia Dei acciderunt, recte reputauerit: non dubito, quin et ab iis, quae huc vsque expoſita ſunt, nouitatis ac haereſis opinionem omnem ſit ſublaturus. Regnabant olim in Eccleſia miſſarum nundinationes, purgatorii ignes, indulgentiarum mercatus, patronorum auxilia infinita, et artes variae regni coelorum pretio comparandi. Haec a LVTHERO profligata, nemo non nouit. — — Quid igitur mirum, ſi et axiomata haec tum de Triade, tum de Chriſti natura duplici, vana tandem conſpiciantur, ſtultitiae et erroris plena?"

Tractatus ſecundus. In quo explicatur ſententia docens, Chriſtum, antequam ex virgine MARIA naſceretur, extitiſſe. C. I. Demonſtrationem continet huius ſententiae. p. 195. C. II. Praeciſio cum cohortatione cuiusque ad ſuum officium, et ad vitam Chriſtianam, p. 213. in fine legitur: *Anno Chriſti* 1568. *menſe Iunio. Trepnicii.*

Sylvarum liber quartus, de Homouſio et de iis, quae huc pertineant; adſcriptus eſt IACOBO VCHANIO, *Archiepiſcopo Gneſnenſi, Legato nato et Primati Regni Poloniae*, data eſt epiſtola 1569. *M. Iun. ex acuto prato Poticaniorum.* Poſt *praefationem*, qua hiſtoriam ſcripti huius recenſet, (cuius ſummam ſupra iam dedimus) ſequitur. C. I. Quid Nicaena Synodus, et nonnullae eam ſequutae de Homouſio ſenſerint. p. 222. C. II. Notantur quaedam, et explicantur in prima ſylva, vel parum explicata, vel omnino praetermiſſa. p. 232. C. III. Quid piis hominibus, et inprimis Principibus faciendum ſit in his diſcordiis. p. 250. C. IV. Quod

Quod officium Theologorum. p. 261. In fine p. 265. haec leguntur: *Finis deſideratur, curis multiplicibus et aduerſa valetudine auctoris, etiam temporibus ipſis ita ferentibus.* Sequitur p. 266. poſt breuem admonitionem ad lectorem, quaeſtio Theologica: *Quomodo vnio diuinae et humanae naturae Chriſti facta ſit in perſona, non in natura, cum tamen eaedem prorſus res ſint natura, et perſona in Domino Deo noſtro.* Cenſuram in fine additam his verbis inchoat: *Expendenti mihi formulas iſtas a Magiſtris theologiae compoſitas, permirum videri ſolet, cur non potius in formulis ab Apoſtolis, primis, ſecundum Chriſtum, religionis noſtrae fundatoribus, traditis conquieſcimus, quam nouas iſtas et mirabiles* (addidit in exemplari noſtro *F. Socinus* manu ſua: *vere mirabiles et barbaras*) *conſectamur. Eſt in manibus et oculis Symbolum, quod vocant, Apoſtolicum, eiusmodi verbis et ſententiis conſcriptum, vt ab omni, ſana mente praedito intelligi poſſit. In eo Symbolo, cum ſit ſimplex certae et exploratae veritatis profeſſio, euidens et diſerta: cur prae hac tortuoſas et obſcura varietate implicatas excogitamus formulas, quae in re fundamentum habent nullum: ſed vel in ſermonis genere inuſitato et mire intricato, vel in ſola intellectus conſideratione conſiſtunt? ——— Redeundum eſt nobis ad ſimplicitatem profeſſionis apoſtolicae; in ea animo pacatiſſimo eſt acquieſcendum. Non in ſubtilitate verborum, nec intellectus varia conſideratione pietas religioſa conſiſtit. Simplicitatem exigit doctrinae, morum et vitae totius: Ad hanc niſi redeamus, concordiam in eccleſia piam et firmam ſperare numquam debemus.* Quamuis omnino improbandus non ſit finis, quem ſibi obtinendum propoſuit auctor,

impar tamen magna ex parte ad tantum negotium ſuſcipiendum, qui in alienam meſſem falcem ſuam immittens, parum inſtructus fuit, ſolidum de rebus theologicis ferendi iudicium, quippe qui tumultuaria ſcriptorum polemicorum lectione, ſemet ipſum implicauit, et ſub dulci pacis ſpecie placita Sociniana commendavit, inque praedominantis indifferentiſmi laqueos illapſus eſt. Vix enim, ac ne vix quidem a pruritu, coetus diſſentientes vniendi liberari poterit, qui tantopere apud eum inualuit, vt ſyſtemata doctrinae ſibi inuicem aduerſa, non tantum aequalis pretii aeſtimaverit, ſed etiam Antitrinitariorum errori praerogativam conceſſerit. *F. Socinus*, in epiſtola ad M. Antonium Evonymum *Carinthium* Trüchenum, olim Profeſſorem in Academia Witteberg. *Cracou.* d. 10. *Martii* 1591. ſcripta in *epp.* p. 400. ita de libro hoc ſcribit: "Librum Fricii ſpero te vel iam accepiſſe, vel nunc accepturum a Domino Ioele, qui liber ſane egregius eſt, ſed tamen ſummo cum iudicio legendus; id quod te facturum, mihi plane perſuadeo. Speroque fore, vt tandem, ſiue ex huius libri, ſiue ex aliorum lectione ipſiſſimam veritatem aſſequaris." Licet igitur *Fricius*, Socinianorum coetui praeciſe adnumerari vix poſſit, nulla tamen ipſi ab illis fit iniuria, qui eum heterodoxiae accuſant. Syluas tres priores *Hieron. Zanchius* refutauit, *de tribus Elohim*, *aeterno Patre*, *Filio et Sp. S. vno* eodemque Iehouah. Libb. XIII. *Francof.* 1572. fol. *Heidelb.* 1589. fol. *Neoſtad.* Palat. 1604. fol. *Vid.* Casp. Friſii Epitom. *Bibliotb. Geſner.* p. 355. Frid. Gotth. Freytag, *Apparatus litterarius.* T. I. p. 521.

4. *Ad Regem, Pontifices, Presbyteros et Populos Poloniae*

ae

ac reliquae Sarmatiae, *Oratio* ANDREAE FRICII MODREVII, *de legatis ad concilium Chriſtianum mittendis. Addita eſt gratulatio ad* LEONARDVM ALTIPOLITAM, *Theologum et Eccleſiaſten Cracouienſem*, *et Epiſcopum Camenecenſem deſignatum.* 8. pagg. 64. pl. 4. Vltima quidem plagula, ſignatura E notata; ſed B et C dimidiam tantum plagulam notant. In fine legitur: *Cracouiae apud* MATTHIAM SCHARFFENBERGIVM. *Idibus Auguſti.* Anno 1546.

Scriptum hoc inter rariſſima referendum, quia nec a SANDIO l. c. p. 35. ſeqq. inter ſcripta FRICII, nec a quoquam alio eius mentionem factam eſſe recondor. Exemplum quod in *Bibliotheca Regia Regiomontana* exſtat, olim *Pauli Sperati* fuit, qui in titulo, rubro atramento adſcripſit: SANDERENSIS, vel SANDERENSIS (quis ille fuerit, coniectura aſſequi nondum potui) *miſit. Accepi XVII. Octob. Anno XLVII.* Editionem huius orationis LEONARDVS ALTIPOLITA curauit, cuius praemiſſa eidem breuis praefatio his verbis concepta: LEONARDVS ALTIPOLITA *Mazouius*, *Sacrae Theologiae Doctor et Eccleſiae Cathedralis Cracouienſis Eccleſiaſtes*, *ad Lectorem pium.*

"Egregiam optimi in Rempub. animi ſignificationem FRICIVS noſter actionibus ſuis dedit, optime Lector, quas aduerſus ſanguinarios homicidas ad diuinam conſtitutionem aſſerendam, legemque corneliam de ſicariis perferendam edidit. Quam illius operam non omnino fruſtra fore vt ſperem, et optimi Regis noſtri aequitas: qui eam virtutem, per quam Reges regnant tuebitur: et nationis Polonae pietas facit: quae ſibi non patietur mandatum Dei, et communia gentium iura tanquam ſurdo fabulam cani. Enim vero

idem FRICIVS ſatis quoque nunc declarauit, quem erga Eccleſiam Chriſti, ad eius res conſtituendas, obtineat animum: quemadmodum in illa boni ciuis, ſic in iſta cauſa boni Chriſtiani functus officio. Orationem enim ſcripſit, in qua pro eximia ſua pietate, rerum inſtituti vniuerſalis concilii apud nos promouendarum, conſilium expoſuit. Eam cum perlegiſſem, non indignam putaui, quae publicaretur: vt cum amiciſſimi mihi viri ſingulare in religionem noſtram ſtudium in apertum proferretur: eius exhortatione et exemplo Eccleſiaſtici alii homines, ad officium ſuum perſequendum excitarentur. Quod nobis omnibus ex gratia ſua diuina per Spiritum ſuum, concedere dignetur Dominus noſter Ieſus Chriſtus: ad cuius laudem, decus honorem, et gloriam nos omnia noſtra ſtudia conferre eſt aequum. Vale."

Hanc praefationem alia poetica breuior ad lectorem excipit, quae octo Diſtichis abſoluitur, quam ſequitur ipſa MODREVII Oratio.

Teſtatur in eadem ſuam admirationem, quod concilio TRIDENTI inchoato, nemo inter Antiſtites ſacros in Polonia ſit, qui hac occaſione operam ſuam religioni tuendae et ab iniuriis temporum aſſerendae praebere velit; imo de concilio hoc ſilentium mirum eſſe, nullum ſignum datum, nullam ſignificationem eccleſiis factam, tanquam ea res nihil ad Poloniam pertineret, vel talis eſſet, in qua Polonos pedarios eſſe oporteret. Omnes proinde Poloniae Praeſules, imo Regem et populum excitat, vt conſilia ſua in hanc rem grauiſſimam tandem aliquando conuertant. Ita enim inquit: "Non arrogans tantum, ſed et diſſolutus putandus eſt, qui in tanta poteſtate, quanta vos eſtis, exiſti-

exiſtimationem de ſe hominum contemnat: ſatisque ſibi putet eſſe rerum omnium copia abundare: in vitae ſplendore, ac in rebus profanis verſari. Enim vero veſtri hoc eſt muneris, longe aliam inſtituere rationem concilio iam coacto: itaque vos gerere, vt non alia poteſtas in Eccleſia Dei a nobis, quibus praefecti eſtis, deſideretur. Hoc enim cum erit factum, tum iuſtiſſimam habebimus cauſam gratulandi et vobis hos honores, et nobis tales patres et paſtores. Quam enim multa in ſe deſiderari paſſi ſunt, qui ante vos erant Epiſcopi, nemo eſt in hac Repub. qui ignoret. Sed nos intermittamus in praeſentia mortuorum mentionem. Quid nos ipſos deceat, quaeque noſtra ſint officia, videamus: et vt actiones noſtras probemus ſummo iudici Deo, in id vero toto pectore incumbamus."

Omnia eius conſilia eo in genere tendunt, vt omnes controuerſiae de religione auferantur et eccleſiarum omnium conſenſio, ouilisque Chriſtiani vnitas promoueatur; in ſpecie vero tractat: An aliqui ad concilium a Polonis mittendi, et a quibus illi deligendi ſint, deque ratione et Synodos in Polonia celebrandi, et eos qui ad concilium mittantur, eligendi, et poſtremo, quales eos, qui deligerentur eſſe oporteat (*). Ita autem de hac cauſſa ſentit: "Ne quid inconſulto agatur, veſtrum eſt Epiſcopi ad Eccleſias dioeceſium veſtrarum, de rebus in concilio agendis et conſtituendis, quam primum referre: ſynodos etiam de more indicere:

(*) Nemo facile ex ſcriptoribus coaeuis fuſius argumentum *de concilio* ex mente et intentione Pontificum Rom. habendo tractavit, ac occultas aulae Romanae in hoc negotio technas detexit, quam harum ſolidiſſime gnarus et teſtis oculatus Petrvs Pavlvs Vergerivs, *Iunior, de cuius vita ſcriptisque rarioribus ſchediasma hiſtorico-litterarium*, b. c. D. aliquando luci publicae mandaturi ſumus.

dicere: eoque omnes et presbyteros et populos vocare: ac omnibus, qui velint, poteſtatem dicendi facere. Res enim communis eſt omnium Religio. — — — Incogitantiae eſt, non prudentiae, nullos domi ſermones de iis conferre, nullis ea diſputationibus limare, quae foris et maxima corona tractanda ſint. — — Cum conſtet, eſſe intricatiſſima et maxime implicita, quae in concilio tractanda ſunt, de quibus viri doctiſſimi, in ſacris Bibliis exercitatiſſimi, trium linguarum peritiſſimi, annorum iam amplius viginti interualli, inter ſe conſentire non poſſint: an non ſummae ignauiae tribuendum videatur, ſi aut non diligenter prius pertractentur omnia domi, quam foras proferantur, aut iis committantur in illam hominum lucem perferendam qui vel omnibus, vel certe bonis et doctis viris parum probarentur? — — — Synodis igitur ſingularum dioeceſium indictis, capita deliberationis ac conſultationis futurae conſcribenda ac Eccleſiis mittenda eſſe putarim, vt ne quis imparatus ad Synodum veniat: Praeficiendos item Synodis viros doctos et graues, et controuerſiarum religionis non ignaros, qui capita deliberationis proponant, ſententias rogent, et tandem ad Synodum prouincialem de omnibus referant: omnibus etiam, non tantum Eccleſiaſtici, ſed cuiusque ordinis hominibus poteſtatem faciendam dicendi: idque vel maxime iis, qui de tantis rebus commode dicere poſſint. — — — Eis autem, qui dicturi ſunt ſententias, libertatem omnem concedendam arbitror, vt ne quid ſimulent diſſimulentue, quod in vtramque partem dici poſſit. Prorſus enim indigni mihi videntur tali coetu, qui aliud ſentiant, aliud loquantur. — — — Qualis enim ea Synodus, vbi ſinguli dicere cogantur

ea,

ea, quae Eccleſia recipit? contra ea ne mutire quidem auſint? concionum haec lex eſt: non deliberationum neque diſputationum. Nam qui mittendi ſunt in concilium, vt diſputent et diſceptent, mittentur, non vt concionentur. Neque eorum ſententia, qui in eccleſiam aiunt errores irrepere non potuiſſe, in Synodo noſtra approbanda eſt. — — — Si diſputationes permittendae non ſint, cur concilium indictum eſt? Poterat Pontifex Romae indicere, vera omnia eſſe, quae Eccleſia docet: nec nationes ſingulas ad concilium hoc vocare, ſi diſputationes in vtramque partem fieri nefas eſſe duceret. Aut igitur Pontifex accuſandus eſſet, qui concilio indicto occaſionem hanc dederit diſputandi; aut diſputationes de religione licitas eſſe concedamus neceſſe eſt. — — — Quotus quisque eſt, qui ſtatus cauſarum, quae nunc in diſceptatione verſantur, recte intelligat? nedum vt ſententiam de eis ferat? Neque enim diſſimulandum eſt, vix in ſingulis dioeceſibus ſingulos eſſe, qui ad earum cauſarum cognitionem animum induxere quiuiſſent. Religio enim obſtabat et Pontificum interdictiones. Et id quidem etſi nobis vitio dari non poſſit, qui a lectione librorum haereticorum religione impediebamur: tamen ad cauſam, qua de agimus, prorſus eſt inutile. Qualem enim ab eo exſpectes ſententiam, qui ſtatum cauſae non nouit? tantum abeſt, vt vel fundamenta aduerſarii habeat perſpecta, vel ea teneat, quibus illa euertat. Multi noſtratium ſunt in eo errore, Lutheranos ſoli fidei iuſtificationem tribuentes, actiones bonas improbare. Qualem iſti dicerent ſententiam, de hoc iuſtificationis dogmate rogati? — — — Etſi igitur per anguſtiam temporis fieri non poſſit, vt quisque pro eo, ac par eſt,

eſt, pararet ſibi de tantis rebus copiam dicendi: tamen ſunt alia praeter dictionem ſententiae prorſus Synodica: quae a bonis et induſtriis viris egregie praeſtari queant. Poſſunt enim multi ea exponere, de quibus ad concilium referri neceſſe ſit: quibus vel plebs, vel ſtatus eccleſiaſticus ſeu more recepto, ſeu lege aliqua perniciosa grauatus eſſe videatur. Poſſunt et eos eligere, qui ad rerum tantarum tractationem deſignentur. Quodſi olim penes Eccleſiam ius erat eligendi ſuum paſtorem, an non optimo iure vniuerſis eccleſiis tribuemus, vt eos eligant tractandis tantis rebus, qui optimi omnium et doctiſſimi eſſe videantur?

Poſtea de Synodo prouinciali diſſerit, et de eligendis ab eadem tribus, in concilium ab eccleſiis Sarmaticis omnibus, ſumma cum poteſtate mittendis. quibus praeſto ſint *Notarii*, qui omnia excipiant et in litteras publicas referant: vt ne quis poſtea, non rite aliquid in Synodo actum eſſe, cauſari poſſit. Hi delecti et doctrina excellenti, et prudentia ſingulari et virtutibus multis praediti ſint. Verſari enim cum laude in illa celebritate omnis generis hominum, et in illo orbis theatro viris doctiſſimis refertiſſimo, nemo magis poteſt, quam qui propius ad eos ingenio, doctrina et iudicii acumine accedat. Non valeat ibi generis nobilitas; ſed morum elegantia, non diuitiae; ſed doctrina, non auctoritas ordinis; quam ſententiae pondus. Sint delecti linguae latinae, graecae et ebraeae, nec non dialecticae et rhetoricae cognitione inſtructi, et in Theologia verſatiſſimi, qui non maiorem putant rationem exiſtimationis ſuae, quam veritatis habendam eſſe, et veritati ingenue aſſentiuntur, a quocunque monſtrata fuerit. Hi ſibi Deum huma-

narum

narum actionum inſpectorem ante oculos ponant, a quo in hac ſtatione veritatis tuendae ſe collocatos putent, et ab illo aut mercedem, aut vltionem exſpectandam eſſe officii vel recte, vel male praeſtiti.

Expoſito de rebus in Synodo prouinciali tractandis, conſilio ſuo, ita pergit: "Qui ante vos erant, de litibus et iudiciis, de priuilegiis perſonarum in Eccleſias recipiendarum, de barbis radendis, de rebusque aliis non multum diſſimilibus, leges condebant; de doctrina et de vnitate Eccleſiae nulla eos cura tangebat. Quid mirum? quibus enim ſtudiis dediti fuerunt. — — — Quid igitur o Rex? Quid o Epiſcopi? dormiemus et nos adhuc? non patiemur nos excitari? Multa ſunt, quae religio a vobis poſcit et flagitat, ſed haud ſcio, an hoc omnium longe ſit maximum, quod vos vocet ad ſe curandam, tuendam ac reſtituendam, neque vero vos in eos, qui hos magiſtratus ante vos proxime geſſerunt, intueri iubet; ſed in illos maiorum gentium Epiſcopos et Principes Ambrosivm, Avgvstinvm, Stanislavm Scepanaevm, Stan. Scavinscivm, Ioannem Leopolitam, quibus nihil antiquius erat, quam religione docenda et inſtauranda, hominibus iter ad patriam coeleſtem monſtrare. Illorum vita et mores vobis ſequendi et maxime ſpectandi ſunt, ſi vere Epiſcopos agere velitis, illorum doctrina exprimenda, illorum actiones aſſequendae."

Epiſtola Modrevii, orationi huic adtexta, qua Leonardo Altipolitae epiſcopatum Cameneccenſem gratulatur, ſcripta eſt *die Margarithae ſacro* 1546. *Cracouiae.*

5. *De Bello contra infideles conſilia prudentia, e latino in hiſpanicum translata per* Ioann. Ivstinianvm. MSC.

hoc

hoc in Bibliotheca Caeſarea Viennae latet, referente id FRISIO in *epit. Biblioth. Geſner.* p. 43.

In GERDESII *Scrinio antiquario*, ſeu *Miſcell. Groning. ad hiſtoriam reform. eccl. ſpectantibus Tom. II.* FRICIO tribuitur ELEGIA de S. S. Euangelii in ditione Regis Poloniae poſt reuelatum Antichriſtum, origine, progreſſu et incremento, ſub nomine ficto VIRILII MVSAEI, *Hyporeadis;* cuius tamen auctor eſt poëta *Andr. Fricesius*, qui cum *Fricio* a ſcriptoribus haud raro confunditur. V. IANOSCII *enumeratio libb. rar. in Biblioth. Zaluſciana.* P. I. p. 64. P. II. p. 51.

ANDREAS ET SAMVEL MOHR, l. MORVS.

Pater et filius *cryptice* pro more Socinianorum MELANDRI dicti: ANDREAS, Paſtor Drechtouienſis in Marchia Brandenburgica, *Crypto-Socinianus.* SAMVEL a. 1631. inter alumnos Racouianos notatur, ſimulque paedagogi officium ad ſcholam Racou. ſuſtinuit, cui etiam ab a. 1634. ſub charactere Praeceptoris ſecundae claſſis operam praeſtitit. Exhibuit quoque Lublinenſi coetui Socinianorum officia, fortaſſis vt Catecheta, miniſterio enim eccleſ. initiatus non videtur. Erepta Racouia a. 1638. in Tranſyluaniam conceſſit, referente id *M. Ruaro* in ep. ad Senatum Claudiopol. a. 1638. d. 4. Iun. ſcripta. Videtur idem notari in act. conuentus Zulinienſis a. 1644. in quibus MELANDER *Doctor Medicinae* adpellatur, ipſique decretum eſſe ſtipendium quoddam narratur. V. EL. SIGISM. REINHARTI diſput. cit. §. XV. fol. C. 3.

HERMANNVS MONTANVS.

Belga. Alumnus Reformatorum in DD. ordinum Collegio Lugduni Batauorum, poſt apud Remonſtrantes Eccleſiaſtes. Vid. SANDIVS l. c. p. 134.

SCRI-

SCRIPTA:

Vanitas Paedobaptiſmi, Dortm. 1646. 4. et Belgice, ſub titulo: Nietigheyt van de Kinderdoop, Amſtel. 1647. 8. et 1648. 8.

S. (*Sibrandus*) DOMINICI MONTANVS.

Ita nomen hoc allegat *Sandius* p. 135. qui eum Harlingae vixiſſe prodit, titulumque operis ab eodem Belgice ſcripti allegat, qui in linguam latinam translatus eſt: *Scripturalis diſputatio de eſſentia et diuinitate I. C. inter Mr. S. D.* MONTANVM et PETRVM JOHANNIS TWISCK *iuxta exemplar Dantiſcanum* a. 1650. 8. in qua continentur aliquot epiſtolae Harlinga Hornam ad memoratum TWISCK *Seniorem, ſeu Epiſcopum (Mennonitarum,* qui *Friſii* appellantur) ſcriptae a. 1625, 1626 et 1627. cui adiuncta eſt reſponſio ISAACI SIXTI ad argumentum JOHANNIS DE WITTE, pro ſumma diuinitate Chriſti. Plurimum lucis aliquando his adfundent, quae de ſtudiis et tentaminibus *Socinianorum in Polonia* vnionem cum Mennonitis Gedanenſibus ineundi, ex fontibus et *Act.* Mssce. dicturi ſumus.

CORNELIVS MOORMANNVS.

Belga. Natus 1600. obiit 1670. 5. Iunii teſte SANDIO l. c. p. 143. Socinianis Belgis accenſendus. Vid. D. Io. GE. WALCHII *Biblioth. theol.* T. I. p. 918. Plura de eodem in noſtra *Hiſt. Socin. Belg.* Opera eius poſthuma de rebus diuinis agentia lingua belgica prodierunt *Amſtel.* 1671. fol.

PETRVS MORSCOVIVS A MORSCOW.

Scherzerus male eum MOSCOROVIVM adpellat, quod nomen a ZELTNERO quoque ipſi inditum diverſae plane

familiae in Polonia proprium eſt. Eques Polonus, ſedulusque IOANNIS CRELLII auditor ac diſcipulus. Plures fuere MORSCOVII, qui gentilitio tantum nomine adpellati in *actis Mſſcc.* non ſatis diſtinguuntur. PETRVS primum a. 1619. *Catecheta* ad coetum Lachouecenſem, et a. 1625. miniſterio Eccles. initiatus, huius coetus *Miniſter* conſtitutus eſt. A. 1634. Krzelouienſi admotus, ſucceſſor erat *Ioach. Rupnovii.* Tandem Czarcovienſi praefuit. *Lubieniecius* l. c. p. 240. *Morſcouium* poſt *Ion. Schlichtingium* Racovienſem coetum docuiſſe commemorat. Cum vero SCHLICHTINGIO miniſtro, clades Racouiana acciderit, ſucceſſor eius omnino non extitit, quamuis fortaſſe ad breue tempus *Schlichtingii* collega fuerit. *Sandius* l. c. p. 141. muneris huius nullam fecit mentionem. Nobis ſane alius videtur *Morſcovius*, cui ſecundum acta Mſcc. a. 1627. Synodus praecepit, vt Racouiam ſe conferret, ad maiores in Theologicis faciendum progreſſus, qui eodem loco a. 1629. adhuc ſubſtitit, laborem ſuum finiturus, quem vero *acta* ſpecifice non ſignificant. A. 1639. noſter IACOBO SIENINIO parentauit. *Politia* eius *eccleſiaſtica*, de qua paulo poſt, iudicandi de eodem locum facit, quod orator eccleſiaſticus non inhabilis et ſatis praeparatus fuerit, cum laudandas Miniſtris et Rhetoribus eccles. praeſcripſerit regulas. Occultaſſe eum nomen ſuum ſub hoc anagrammate onomaſt. VERI PROMVS CVSTOS, ex SANDIO l. c. p. 142. et ex *Mſpto Polit. eccleſ.* ab ipſo concinnatae, conſtat. Diligentiſſimus *Io. Crellii* extitit amanuenſis, cuius in ep. S. PAVLI lectiones exegeticas calamo excepit, easque in publicum edi curauit et praefationibus inſtruxit.

SCRIPTA:

1. Odpowiedz na ſkrypt iednego z Dozorcow Ewangelickich,

ſickich, nazwany *Aſymbolum Socinianorum y Non-Credo abo Niewiara Arianow dziſieyſzich.* Do ktorey przydane ieſt ſymbolum Ewangelickich Doktorow o ſprawie Zbawienia ludzkiego, z ich wlasnych slow zebrane przez Piotra Morzkowskiego z Morzkowa, w Rakowie drukowal Sebaſtian Sternacki, Roku 1632. i. e. *Reſponſio ad ſcriptum cuiusdam Eccleſiae Euangelicae antiſtitis, quod appellatur,* Asymbolvm Socinianorvm, et Non credo, ſ. *incredulitas hodiernorum Arianorum. Cui reſponſioni ſupplementi loco adpoſitum eſt Symbolum miniſtrorum Euangelicorum de opere ſalutis hominum: propriis ipſorum verbis concinnatum, per* Petrvm Morscovivm a Morskovo. *Racouiae impreſſit* Sebast. Sternacivs. *Anno* 1632. 4. Alph. 2. pl. 20. Oppoſitus eſt libellus Thomae Wengierscii (non Ibengierscii, quem errorem typographicum ex Sandio plures et *Ioecherus* in *Lex. erud. nouiſſ. edit.* imo, quod mirandum, ipſe *Lauterbachius* l. c. p. 386. ſuum fecerunt) ſcripto, cui titulus *Aſymbolum Socinianorum*, t. i. o przedniejſzych powſzechney Apoſtolſkiey wiary czonſtkach Non-Credo abo Niewiara Aryanow dziſzeyſych; zichze wlaſnich ſcribentow ſummownie zebrana przez iednego z Dozorcow Ewangelickich. (w Baranowie 1630.) i. e. *Aſymbolum Socinianorum, vel de praecipuis vniuerſalis fidei Apoſtolicae articulis* Non Credo, *ſiue incredulitas recentiorum Arianorum, ex ipſorummet ſcriptoribus ſummariter concinnatum per quendam Euangelicorum Antiſtitem.* 4. pl. 9. (*Baranouiae* 1630.) Scriptum hoc praepoſitum eſt libello *Dan. Clementini* cui titulum fecit: *Antapologia* aduerſus *Ion. Schlichtingium*, de quo deinceps. Auctor nomen ſuum

 prae-

praefationi litteris initialibus T. W. ſubſcripſit. Morscovivs in praefatione reſponſioni ſuae praefixa Reformatis obiicit, quod iisdem phraſibus, loquendique formulis in articulis pertractatis ipſi vtantur, quas in Socinianis reprehendunt et male interpretantur, et quod per iniuriam omnibus ciuitatis ſuae ſcriptoribus imputent, quod quidam tantum ſtatuerunt, qui diſſenſus coetui ſuo tanto crimini reputari nequeat, cum Reformati quoque in ſynodo Dordracena a ſe invicem diſſenſerint. Auctor declarat, voluiſſe ſe iniuriam pari iniuria rependere, atque ex duriſſimis doctorum quorundam Reformatorum loquutionibus de ſalutis opere adornare coetuum Euangelicorum ſymbolum, ſed tantum peculiares quorundam ſententias in lucem protrahere. His addit *conſpectum* XXXII. *propoſitionum*, quibus monſtrare ſtudet, ab aduerſario plurima falſa ac iniqua imputari Socinianis, addita ſolemni horum omnium proteſtatione. Ipſa *tractatio* ordinem ſequitur, quem obſeruauit aduerſarius. Cap. I. *Cuius rei aduerſarius Socinianos accuſet ſub titulo: De Deo vnico in Trinitate* p. 6. Cap. II. *De Deo Patre* p. 17. Cap. III. *De Filio Dei Dno noſtro I. C. eiusque triplici officio, ſtatutis eius et vtroque Sacramento* p. 26. Cap. IV. *De Spirit. S.* p. 266. Cap. V. *De Eccleſia Dei* p. 290. Cap. VI. *De remiſſione peccatorum* p. 315. Cap. VII. *De reſurrectione corporum* p. 375. Cap. VIII. *De vita aeterna* p. 401. Tandem Cap. IX. p. 452 - 488. continet *additamentum ſymboli doctorum Euangelicorum* in titulo libri ſignificatum, in quo ipſiſſima horum verba de ſalutis noſtrae opere in linguam polonicam translata occurrunt, inprimis de cauſſa peccati, de abſoluto decreto etc. et in fine

ſine quaedam a LVTHERO duriuſcule dicta allegantur.

2. *Ex praelectionibus Crellii conceptus commentarius in vtramque epiſtolam ad* THESSALONIC. *cum praefatione* ſua, data 1636. Mai. quae teſte SANDIO, belgice quoque proſtat.

3. *Praefatio in* IO. CRELLII *prima Ethices elementa: ſcripta Krzekoviae*, 28. Aug. 1635. quae etiam in linguam belgicam translata.

4. *Commentarios* IO. CRELLII in epiſtolas, priorem ad TIMOTH. ad TITVM et PHILEM. ex ipſius praelectionibus conſcripſit: qui inſerti ſunt *Crellii Opp.* in Biblioth. FF. PP.

5. *Concio qua* IAC. SIENINIO *Palatinidae Podoliae, Racouiae parentauit*, 1639. Mſc. polon.

6. *Aduerſus theſes* KESLERI et IACOBVM MARTINI, vt pugnaret ſcriptis a. 1626. excitatus eſt a Synodo. Prior liber, teſtantibus *actis* Mſcc. a. 1630. prelo iam paratus inter reuidendos poſitus eſt. Notatur ſine dubio *Andr. Keslerus*, qui *examen Logicae Photinianae* Witteb. 1624. 4. edidit, aduerſus quod ſine dubio MORSCOVIVS pugnam ingrediebatur. Quodnam vero *Iac. Martini* ſcriptum innuatur, certo a nobis ſtatui nequit, cum huius *Synopſis religionis Photin.* Witteb. 1633. et *ſyntagma diſpp. Anti-Photin.* anno demum 1647. *Witteb.* prodierit.

7. *Politia eccleſiaſtica, quam vulgo Agendam vocant, ſiue forma regiminis exterioris eccleſiarum chriſtianarum in Polonia, quae vnum Deum Patrem per Filium eius vnigenitum Ieſum Chriſtum, in Spiritu S. confitetur, tribus libris explicata a* PETRO MORSCOVIO, *e codice Mſpto recenſuit, et notas atque diſſertationem praelimina-*

minarem de agendis eccleſiaſticis et ſpeciatim de his, adiecit GEORG. LVDOV. OEDERVS, *S. Theol. D. Decanus et antiſtes Feuchtwangens. Francof. et Lipſ.* 1745. 4. Alph. 1. pl. 1. V. *Act. erud.* 1749. p. 151. FABRICIVS *hiſt. Biblioth.* P. II. p. 74. Diu *Sam. Crellius* opus hoc manu deſcriptum, quod complexum omnium legum eccleſiaſticarum, quas Sociniani in cultu ſacro, maxime in Polonia obſeruarunt, exhibet, poſſedit, qui rogatus a me vt *Morſcovii* libros Mssec. mecum communicaret, per epiſtolam mihi ſignificauit, quod circa annum 1737 vel 38. Studioſus quidam ex Germania a ſe librum hunc mutuo acceperit, isque, vt eundem accurate deſcribere poſſit, per duas hebdomadas Amſtelodami ſubſtiterit. Autographum MORSCOVII CRELLIVS dono obtulit celeberrimo medico GRASHVYSIO. Peruenit deinde in manus BVRCKMANNI, Diaconi Norimbergenſis, qui illud publicae luci committendum et notis illuſtrandum transmiſit OEDERO. Is copioſiſſimas animaduerſiones, pluriumque locorum S. Scr. illuſtrationes et explicationes adiecit, inprimis vero quauis data occaſione MORSCOVIVM refutavit, qui eccleſiam, tanquam independentem a ſtatu politico coetum, conſiderat. Non proprio auſu, ſed conuentus Dazuienſis a. 1646. habiti auctoritate, MORSCOVIVS ad concinnandum corpus hoc legum eccleſiaſticarum ſemet accinxit. In hoc omnia, quae ad regimen eccleſiaſticum coetus huius ſpectant, et quae antiquitus in eodem conſuetudine et conſilio recepta, partim ad auctoris aetatem obſeruata, partim quoque ſucceſſu temporis neglecta, partim quae eidem praeterea vtilia et neceſſaria videbantur, in vnum ſyſtema collecta conſpiciuntur. Dicauit illud Patronis ac

ac Miniſtris coetus ſui, ab iisque petiit, vt emendarent et corrigerent, quae emendanda crederent. Quin liber hic inter Socinianos vim legis nactus, omniumque conſenſu ſuſceptus fuerit, vix dubitare ſinunt ea, quae paulo poſt ex actis Mſcc. expoſituri ſumus. Extra omne quoque dubium poſitum eſt, plurima momenta in eodem commendata, a Socinianis in cultu ſacro eſſe obſeruata. Agenda haec in tres libros diuiſa eſt. Primvs complectitur generalia iuris eccleſiaſtici principia, capitibus VI. et de membris eccleſiae, horumque inter ſe nexu expoſuit. C. I. *De natura religionis Chriſtianae, indole populi chriſtiani et legibus exterius regimen eius attingentibus*; c. II. *Quid Politia Eccles. et vnde ratio regiminis exterioris eius petenda*; c. III. *Quod, et qui ſint ordines membrorum Eccleſiae.* Sex nimirum ordines conſtituit, Patronos Ecclesiae, Pastores, Seniores et Diaconos, qui gubernacula tenent; Ivniores atque Seniores *Eccleſiae ſocios, qui parent.* C. IV. Vnde regentibus auctoritas in Eccleſia, et de Paſtorum electione et conſecratione. c. V. De vocatione Paſtorum; c. VI. De eorum, qui reguntur, Paſtoribus ſuis ſubiectione. Secvndvs officia illorum recenſet, qui eccleſiae praeſunt, eamque regunt, capitibus XI. c. I. *De officiis Paſtorum in genere*; c. II. *De verbi diuini praedicatione.* Quam plurimae regulae homileticae, ab auctore licet Sociniano propoſitae, quibuscunque verbi praeconibus, vt ſtudioſe eas obſeruent, commendandae ſunt. c. III. *De manuum paruulis impoſitione*; c. IV. *De Baptiſmo aquae*; c. V. *De S. S. Euchariſtiae ritu*; c. VI. *De coniugio*; c. VII. *De viſitatione*; c. VIII. *De Admonitione*; c. IX. *De precibus paſtoris priuatis,*

pro grege ſibi commiſſo; c. X. *De exequiis et ſepultura;* c. XI. *De officio Seniorum et Diaconorum.* Tertivs agit de *diſciplina eccleſiaſtica*, capitibus VII. habetque ea, quae de modo et ratione omnia eccleſiae membra in officio continendi diſputari ſolent; nempe *de inſpectione priuata et publica*, *de congregatione*, *de excommunicatione*, *confeſſione peccati et poenitentia*, *de conſultationibus et collectis*, *de ieiunio publico*, *de ſynodis et diſciplina Paſtorum.* A quouis poenitente c. IV. requiritur 1) *Obedientia*, vt ſe iudicio Eccleſiae obnoxium eſſe credat; 2) *Peccati confeſſio*, quae debetur Deo tanquam ſupremo Domino, deinde in publicis delictis Ecclesiae, tamquam officii vniuscuiusque cuſtodi, inſpectori, et contra delinquentes his in terris animaduerſori ſupremo. *Tandem ſi ſit peccatum, quod, quomodo eluere debeas, non ſis ſatis inſtructus; aut etiam, ſi dubites, rectene an ſecus feceris, ipſi quoque* Pastori, *tamquam ſuo, in rebus quoad animam directori;* 3) *Poenitentia*, quam per emendationem vitae ſub idoneis teſtibus definiuit, et poſt Dei miſericordiam, vnicum remedium aduerſus peccatum praedicauit. In ſingulis totius libri momentis ad exemplum Eccleſiae Apoſtolicae prouocat, et quauis data occaſione Romanam vituperat. Indicat *Sandius* l. c. p. 141. *Morſcouium* Agenda in vſum eccleſiarum Belgicarum, quas colligere ſuos poſſe ſperabat, potius ſcripſiſſe, quam Polonicarum; ſed in indice, nulla eccleſiarum Belgicarum facta eſt mentio, nec id ex *actis* Msscc. imo potius contrarium, et quod in vſum maxime coetuum polon. adornata fuerit, colligitur. Editor libri *Morſcouii* id inprimis intendit, vt detracta ſancti-

tatis

tatis ſpecie, adpareat, Socinianos vero pietatis fundamento ac ſolatio carere. Huc ſpectant illius adnotationes, paſſim *Morſcouianis* ſubtextae. In fine OEDERVS quaedam CRELLIO oppoſuit, ad vindicandum locum 1 *Io.* V. 7. Concinnauit anonymus quidam, qui IOACH. SIGISM. SCHWARTZKOPFFIVS eſt, (de quo alio loco) animaduerſiones nonnullas, in notas, quas G. L. OEDERVS etc. *Politiae Eccles. P. Morſcouii* adiecit; quae inter Msscc. Sociniſtica, quae collegi, locum occupant. In conſeſſu Raſzcouienſi, a. 1650. habito, ſtatutum eſt, vt *Politia eccleſ. Morſcouii* quater ſumtu publico deſcriberetur, et *Sam. Przypcouio, Io. Arciſſeuio, Gratiano Stoinio et Ruaro* ad recognoſcendum traderetur; *Ruarus* quoque imprimendi eius curam vt haberet, iuſſus eſt. Anno vero 1652. in Czarcouienſi conſeſſu *Ruarus* commonefactus eſt, *Politiam eccleſiaſticam* notis ſuis locupletatam ut remitteret, hocque facto eandem *Ion. Schlichtingius, Ioach. Stegmannus et Andr. Wiſſowatius* communicato ſtudio recognoſcerent, et ad prelum paratam perficerent. A. 1654. in Czarcouienſi conſeſſu iterum ſtatutum, vt *Wiſſowatius Politiam* recognitam *Stegmanno*, et hic *Ruaro* ad imprimendum proximo tempore transmitteret; A. 1655. in Raſzcouienſi conſeſſu ION. SCLICHTINGIVS vltimam manum huic operi admouere iuſſus eſt. Nec his curis contenti, imo inter ipſas exſilii ſubeundi calamitates, Politiae huius eccl. membres *Seniores*, qui a. 1659. in conſeſſu Czarcouienſi conuenerant, *Trembecio, Andr. Wiſſowatio* ac *Ciachovio* commiſerunt eandem recognoſcendam, hocque facto *Christoph. Crellio* transmittendam, qui cum *Wolzogenio et Preuſſio* de eadem typis exſcribenda conſilia ſua

communicaret. Denuo a 1662. in vltimo, quem habuerunt in Polonia conuentu, ſtatutum eſt, *Politiae* reuiſionem et correctionem eſſe ſuſcipiendam. Ex actis conſeſſus Selchouiae a. 1687. habiti patet, *Politiam eccl.* a miniſtris et *Sam. Crellio* notis illuſtratam eſſe. Coniecturam expoſuit ZELTNERVS l. c. p. 150. Not. (b), ſecundum quam *Grotii* libellus famoſiſſimus *de coenae adminiſtratione, vbi Paſtores non ſunt* etc. *Amſtelod.* 1638. 4. (*) ſine auctoris nomine praeſcripto excuſus, anſam ſuppeditauerit *Morſcouii agendis.* Id ſaltem nobis conſtat, quod circa idem tempus, quo *Grotii* opuſculum lucem adſpexit, *Val. Radecius* in Tranſyluania eiusmodi opus Agendorum eccles. molitus fuerit, et praeter hunc alii quoque in id ſtudia ſua conuerterint, quos alio loco ſignificamus.

8. *Meditationes de morte Chriſti.* Has concinnaſſe *Morſcouium*, teſtantur acta Mſcc. conſeſſus Raſzcouienſis 1649. et Czarcouienſis 1651. ex quibus ſimul conſtat, libellum hunc a *Mart. Ruaro* eſſe recognitum.

9. Commodauit quoque cum aliis pluribus, et vt videtur prae caeteris, *Morſcouius* manus ſuas ad conſcribendum librum, cui titulum *Triadomachiae* praepoſuerunt, quem *Sandius* l. c. p. 92. ſub. *Andr. Voidouio* allegat, quemque deinde nimis ſcandaloſum viſum paulo immutarunt. Nec ſine omni ratione *Voidouio* adſcribitur, qui eius initium fecit, cui 1625. in ſynodo Racou. iniunctum, vt quam primum opus hoc abſolueret. Habuiſſe illud complures Tomos, et ſecundum ordinem librorum V. et N. T. fuiſſe concin-

natum

(*) Prodiit quoque HVG. GROTII Diſſ. *de adminiſtratione S. Coenae, vbi Paſtores non ſunt; Item an ſemper communicandum per ſymbola, cum Reſpp. Dion. Petauii, Io. Cloppenburgii et Henr. Dodwelli, Lond.* 1685. 8.

natum, ex actis Msscc. conuentus Siedliſcenſis 1643. dicimus, in quo RVARO demandatum, vt primum tomum in V. T. correctum et reuiſum prelo ſubmitteret; ſecundum vero cum *Belgis*, eum videndi cupientibus vel communicaret: vel transmittendi ſaltem illis ſpem faceret. A. 1644. *Morſcouius* iubebatur librum hunc WOLZOGENIO tradere, qui eundem *Ion. Schlichtingio* transmitteret. Idem videtur eſſe opus, quod *Sandius* l. c. p. 131. ſub *Iona Schlichtingio* allegat, hac inſcriptione: *Omnia V. T. loca, quae a Trinitariis etc. Item N. T. loca omnia etc.* In quodam *Act. Synod. Mſscc.* loco, *Ruarus* proditur *Triadomachiae* auctor; hinc palam eſt, complures ſuas huic operi perficiendo commodaſſe manus.

PAVLVS MORSCOVIVS.

Petri filius. A. 1646. in conſeſſu Dazuienſi in alumnorum numerum ſuſceptus, adque a. 1650. ſtipendiis publicis, vt litteris initiaretur, ſuſtentatus. A. 1651. in conſeſſu Czarcouienſi ſtatutum eſt, vt ex Sendomirienſi in Neoſtadienſem cancellariatum ſe conferret. Nominatur quoque *Chriſtianus Morſcouius* in actis conſeſſus Czarcouienſis a. 1654. qui Claudiopoli in Poloniam redeundi mandatum accepit.

Praeter hos SMALCIVS in *Diar. vitae* ap. ZELTN. p. 1184. MORSCOVII meminit, quem *Iuniorem* et *miniſtrum Hoyſtrenſem*, quod oppidum SANDIO l. c. p. 89. *Hoſia* vel *Hoyſia* dicitur, adpellat, eumque a. 1608. d. 24. Aprilis mortuum eſſe et in eius locum ſucceſſiſſe *Andr. Lubienienium* enarrat. Quo vero praenomine inſignitus is fuerit, nos omnino fugit.

CHRI-

CHRISTOPHORVS MORSTINIVS (*Morſztyn*) A RACIBORSKO.

Eques Polonus, Satrapa ſ. Capitaneus Philippouienſis, cuius germanam *F. Socinus* in matrimonio habuit. Tanta eius in ciuitate Socinianorum fuit auctoritas, quanta vix vllius vmquam. Singularibus quoque celebratur elogiis, tituloque *Magni* inſignitur, vir in patria inclytus, ob merita ſua a Rege praefectura ditatus atque decoratus, nec minus in eccleſiaſtica, quam ciuili republ. clarus nominatur, cujus probitatem ipſi aduerſarii, et diuinae gloriae promouendae Zelum, Eccleſiae ab eo erectae teſtatae fuerint. *Vid. vita Wiſſowatii Bibliothecae Sandii* adtexta p. 222. Idem auctor l. c. p. 229. notat, quod *Wiſſowatius Morſtinii* memoriam grata recolens mente, hunc Senatorem Eccleſiae Dei, adpellare ſolitus fuerit. Dignae lectu ſunt epiſtolae, quas ad eum dedit *F. Socinus*, in huius Opp. T. I. fol. 455. ſeqq. De *Morſtiniorum* familia, quae ex Germania a *Montſterniis*, antiqua nobilitate inclytis deriuatur, duplex ſchema genealogicum Msscc. auctore *Paulo Crellio* ad manus noſtras peruenit, cuius copiam in *Hiſt. Socin. Polon.* deſcripſimus.

SCRIPTA:

1. *Epiſtolae ad F. Socinum* (affinem) Msscc. ad quas *Socini* reſponſiones inter ipſius epiſtolas l. c. reperiuntur: quarum prima ſcripta eſt d. 5. *Iunii*, 1593.
2. *Litterae ad Senatum Gedanenſem*, datae in conuentu Biecenſi, cum Dn. IOH. WIELOPOLSKI praefecturam Biecenſem iniret, d. 1. Mart. 1639. in quibus interceditur pro *Mart. Ruaro*, ne vrbe *Gedano* ob religionem ſuam eiiciatur. Legitur in *Ruari epp. Cent.* II. n. LI.

n. LI. quam XI Nobiles et Magnates ſubſcripſerunt, quos etiam *Sandius* p. 95. allegauit. v. HARTKNOCH *Hiſt. eccl. Bor.* p. 325.

FLORIANVS MORSTINIVS.

Eques Polonus, Salinarum Velicenſium praefectus, *Vid. Sandius* l. c. p. 83. De meritis eius in coetum plura exponunt *Acta ſynod. Mſcc.*

SCRIPTA:

Praefatio ad STANISL. SZAFRANECIUM, *Caſtell. Sendomirienſem*, in *Mart. Czechouicii reſponſionem ad ſcriptum Stanisl. Farnouii, quo concordiam Luclauienſem ſubuertere nititur.* Scripta *Veliciae* d. 20. Mai 1581. et edita eod. a. 4. *polon.*

FAVSTVS MORSTINIVS.

Aliquando in *actis* Msscc. dicitur *Ioannis Morſtinii* ex fratre *Stephano* nepos, aliquando *Seuerini* filius. Ipſe *Stephanus* filium habuit, praenomine *Fauſtum*, pro quo educando a. 1647. patri ſtipendium annuum 100 flor. ſtatutum, idque adhuc 1649. eidem decretum eſt. Noſter FAVSTVS A. 1646. in Dazuienſi conſeſſu inter alumnos ſuſceptus, et a. 1650. in conſeſſu Raſzcouienſi datus eſt *Ruaro* apud Gedanenſes collaborator, quo loco ſermones eccles. in lingua polon. habuit, illoque praelucente ex intentione Synodi maiores in ſtudio theologico fecit progreſſus. A. 1652. in conſeſſu Czarcouienſi, venia exteras ſalutandi regiones ipſi eſt conceſſa, cum ſtipendio 100 Ioachimicorum, quae ſumma pecuniae eidem adhuc peregrinanti a. 1655. á conſeſſu Raſzcouienſi eſt ſtatuta. A. 1653. in Elbingenſi Gymnaſio ſub *Henr. Nicolai* diſputationem defendit,

IOAN-

IOANNES MORSTINIVS.

A. 1647. Raciborſcenſi coetui miniſter praefectus, teſtantibus *Act Synod.* Msscc. A. 1648. vero adpellatur miniſter Luclauicianus, quem coetum a. 1647. *Seuerinus Morſtinius* docuerat.

SEVERINVS MORSTINIVS.

Idem nobis videtur, qui in actis quoque *Serinus Morſt.* dicitur, filius *Chriſtophori*, huiusque haeres et praediorum et maximi pro grege ſuo ardoris, quamuis duos fuiſſe *Seuerinos* ex *Actis* Msscc. certisſimum ſit. Horum alter a. 1634. in Synodo Racouienſi ſignificauit, quod ob virium defectum impar ſit muneri eccleſ. diutius ferendo. Idem iſte fortaſſis eſt *Seuerinus*, quem in Synodo Racouienſi 1630. inuitatum legimus, vt aduerſus *Zarnouecium* calamum ſtringeret. Vtrum vero id praeſtiterit, nec ne, a nobis dici nequit. Alter *Seuerinus* 1643. in Siedliſcenſi conuentu inuitatus eſt, ut ad coetum Racouienſem, qui erepta familiae huic *Racouia Radoſtouiae* locum concionibus eccles. deſtinatum habuit, miniſterio fungi velit, eiusque initiatio ad munus publicum, vel in generali conuentu Luclauiciano, vel Czarcouiano perficienda, decreta eſt; a. 1647. in conſeſſu Dazuienſi coetui Luclauiciano miniſter datus. A. 1650. cum aliis viſitatoribus *coetus IV. montanos* viſitauit. A. 1652. Raciborſcenſi coetui praefectus. Per aliquod tempus Robcouienſem etiam coetum antea docuit, in quo munere a 1652. ANDR. WISSOWATIVM habuit ſucceſſorem. Poſt vniuerſale Socinianorum exſilium SEV. MORSTINIVS adhuc in Polonia a. 1662. ſubſtitit, ſuperſtitumque ibidem exulum clam latitantium

et

et diſperſorum curam habuit, vna cum filio ſuo *Theophilo*, ex tenore decreti conſeſſus in Polonia vltimi. Adhuc 1668. eundem ſtationem ſuam in hoc regno tenuiſſe, ex *Actis Msscc.* conſeſſus *Cruciburgi* in *Sileſia* eodem anno habiti conſpicimus.

Plures praeter allegatos in Actis commemorantur MORSTINII, e. g. GABRIEL, BOGVSLAVS, qui a. 1687. in ſeniorum ſynodi numerum ſuſceptus, MAXIMILIANVS, SBIGNEVS, aliique. ANDREAS *de Raciborsko Morſtin*, Referendarius Regni, Kowalenſis et Zawichoſtenſis Gubernator, inter Legatos Plenipotentiarios Regis et Reipubl. Polonae ad pacem Oliuenſem 1660. celebratur. Idem fortaſſis, cuius mentio fit in litteris Senatorum regni Sueciae, ad Senatores Regni Pol. et M. Duc. Lith. ſcriptis *Holmiae* d. 8. Martii 1655. in Io. CHRIST. LÜNIGII *literis Procerum Europae* T. I. p. 534. qui p. 570. *Regius Cubicularius* nominatur.

HIERONYMVS MOSCOROVIVS A MOSCOROW.

Moſcorouium, cum *Morſcouio* nonnullos commutaſſe, ſupra notauimus. In *actis Synod. Msscc.* ſaepiſſime nomen eius profertur MOSKORZOWSKI, ad quem modum ipſe quoque ſe nominauit. Eques Polonus, perhibente *Sandio*, antiqua illuſtri proſapia Ducum Sileſiorum de *Suidua*, comitum *de Dobczyce* (*) oriundus; praecipuis eum familiae Socinianae praeſidibus cognatione et adfinitate iunctum fuiſſe, manifeſtum eſt. Videtur HIERONYMVS circa annum 1595. vel paulo ante ad Socinianorum caſtra tranſiiſſe; iſto enim anno die 16. menſis *Iunii*, in epiſtola, qua F. SOCINVS ipſi dicauit *diſpu-*

(*) Nec Ducum, nec Comitum Sileſiorum huius nominis mentionem fieri apud ſcriptores meminimus.

diſputationem cum Eraſmo Ioannis, ita laudes ipſius celebrando ad eum ſcribit: „Iam vero tibi, *Moſcoroui praeſtantiſſime*, hunc libellum potiſſimum inſcribere placuit, quod quamuis, Dei benignitate noſter iam ſis factus; tamen vix vllum in toto hoc regno nouerim, qui incorruptius de hac inter me et Erasmvm Iohannis controuerſia iudicare queat. Nam non ſolum ea eruditione atque ingenii ac iudicii acumine polles, quibus pauciſſimi ſunt praediti; ſed tanto animi candore ac ſinceritate praeſtas, vt crediderim, facile fore, vt quicumque te nouerit, ſi inter te et ipſum aliqua de re contendatur, vbi, quid ipſe pro ſe, aut contra te afferat, recte cognoueris, te vnum litis veſtrae judicem libenter ſit conſtituturus. Quid dicam de ſumma tua prudentia ac multarum, nec ſane minimarum rerum vſu, unde ad graues controuerſias dirimendas, etiam in iis, quae ad ipſa noſtrae religionis dogmata ſpectant, plurimum adiumenti omnino comparatur? O felicem illum diem, quo te coetus noſter ſuum eſſe, plane vidit. Nam, vt tu, ex eo tempore, huius mundi illecebris ſpretis, et vanis curis relictis, Dei Chriſtique ſeruitio te totum conſecraſti, aeternaeque tuae ſalutis, a qua alioqui facillime aberraſſes, certiſſimam viam es ingreſſus; ſic coetus noſter te tanto viro auctus, iam ſperare merito potuit, fore vt alii etiam praeſtantes viri, partim exemplo, partim cura tua ad ipſum ſe aggregent.„

Fuit is Sbignei Steninii ſocer, et Andreae Dvdithii gener; ita enim Smalcivs in *diar. vitae* apud Zeltn. p. 1166. a. 1593. die 2. Octobr. Dn. Moscorovivs nuptias celebrauit ſecundas cum *Regina* ex *Horechowicza Dudithia.* Inter Socinianos ſui temporis primum fere locum tenuit, qui ciuitatem hanc non tantum aucto-

ritate

ritate tuitus eſt, ſed opibus quoque, quarum copia abundabat, plurimorum enim praediorum Dominus exſtitit, ſuſtentauit, ac peregrinantes ſocios liberaliter excepit. Imo eandem publice etiam diſputando, ſcribendo ac docendo, nulla muneris ratione coactus, ſolo dogmatum ſuorum amore plus iuſto commotus propugnauit ac defendit, ad quae acceſſit vitae longaeuitas et canities, quibus multorum reuerentiam in ſe conuertit. Multa hinc inter ſuos laude et eruditionis fama conſpicuus eſt, quippe qui poſt alias ſcientias rei quoque *medicae* ac *chymicae* operam nauauit, cui propterea *Gittichius Iesmannum* morbo conſtrictum commendauit. Vid. ſupra p. 395. *F. Socinus* ad *Oſtorodum* ſcribens *Opp.* T. I. f. 450. eum vocat virum et medica ſcientia atque artis peritia, et amore erga ipſum non minus, quam virtute et pietate praeſtantem, ipſumque ab *Oſtorodo* valetudinario conſuli iubet. Vid. LVBIENIECIVS l. c. p. 241. 246. Quanta omnium de eodem fuerit exiſtimatio, ex epiſtola *Io. Crellii* in CRENII *animaduerſ.* P. V. p. 252. ſeqq. colligi poteſt, qui omnia eius colloquia de pietate fuiſſe praedicat. Ob pietatem quoque, EVSEBII cognomen tulit. Ad omnes prope Synodos coetus huius aduolauit, in conficiendo, vel potius in latinum idioma transferendo *Catechismo Racou.* non poſtremas partes tenuit, operam quoque ſuam in corrigendam *N. T. verſionem polonicam* collocauit. Coetus Czarcouiani fundator ac patronus, ad Comitia regni ex equeſtri ordine ſaepius delegatus. Obiiſſe eum 1625. 19. Iulii SANDIVS p. 105. notauit. Aduerſarios habuit IO. PETRICIVM, PET. SCARGAM, IAC. GVRSCIVM et MART. SMIGLECIVM. Quae cum his habuerit certamina, ſcriptorum index ſignificabit. Vid. Io. FABRICII *hiſt. Bibliothec.* T. II. p. 76. HEINSII *hiſt. eccl.* T. II. p. 414.

414. LAVTERBACHIVS l. c. p. 305. ZELTNERVS l. c. p. 273.

SCRIPTA:

1. *Oratio, qua continetur breuis calumniarum depulſio, quibus premuntur illi, qui in doctrina Chriſti et Apoſtolorum ſtudium ſuum poſuerunt, et Patrem Dni Noſtri I. C. ſolum Deum Iſraelis, ſolum quoque Creatorem coeli et terrae eſſe adfirmant. Ad Regem et Senatores:* FIDELIS SVBDITI. 1595. Vid. PLACCII *Pſeudon.* N. 2593. p. 576. et FABRICIVS l. c.

2. Odpowiedz na Script Przeſtrogom nazwany, ktory X. *Ian Petrycy* Miniſter Zboru na Iodlowce wydal w Roku 1600. *Luc.* VI. 22. 23. w Rakowie Roku od narodzenia Syna Bożego. 1602. i. e. *Reſponſio ad ſcriptum*, PRAEMONITIO *adpellatum, quod Sacerdos* IO. PETRICIVS *a.* 1600. *edidit. Luc. VI.* 22. 23. *Racouiae, anno a natiuitate Filii Dei* 1602. 4. Alph. 1. pl. 5. PETRICII *opuſculum* P. STATORIO in ſpecie oppoſitum erat, hinc de illo ſub *Statorio.* Teſte *Dan. Clementino* l. c. ita *Moſcorouius* fol. 49. de Chriſti perſona ſcribit: "Chriſtus mortalis fuit homo, et humanae originis. Quod mortalis fuerit, nos docet Euangelium, Apoſtolo enim *Gal.* 4. ſcribente ex muliere factus, et *S. Lucas* teſtatur *Cap.* I. 35. quod Dn. Ieſus ex Sp. S. ortum habuerit et a virgine natus ſit." Et fol. 181. 182. Credimus, quod Dn. Ieſus ſit factus Chriſtus, quod idem omnino eſt, ac Filius Dei: De honore Chriſto praeſtando *fol.* 78. ita quidem iudicat: "Confitemur, quod I. C. Filius Dei verus Deus ſit, eumque pari honore, quo Patrem colimus *fol.* 68. Confitemur, Dn. Ieſum, Regem, Dominum, Deum et Seruatorem noſtrum, celebramus et honoramus eum, ſicuti Patrem,

con-

confidimus ei et ex eius manu ſalutem et auxilium exſpectamus, nec non vitam aeternam. Sed his aduerſatur, quae *fol.* 77. exponit: "Honor, qui altiſſimo Deo ſolum et proprie exhibendus, eius certe conditionis eſt, vt nemini Deus eundem communicare queat. Dominum tamen noſtrum I. C. quoad particulam honoris eiusmodi participem fecit, tradendo eidem vniuerſale iudicium." Dubius ipſe eſt, vtrum Chriſtus natus ſit Dei Filius, an adoptiuus, paratusque videtur alterutrum ſtatuere. Ita *fol.* 67. mentem ſuam declarat: "Chriſtus Dominus, qui adoptiuus Dei Filius eſt, certis ex rationibus appropriatus Dei Filius vocari poteſt." *fol.* 69. "Ieſus Nazarenus, idem eſt homo, qui Nazarethi educatus, a Deo vero Filius Dei declaratus. Quia igitur Deus de coelo eundem pro tali declarauit, ex hac ratione eum Filium Dei adpellamus." Eodem loco ſtatuit: "Chriſtum Dominum poſt mortem perpeſſam Patri fuiſſe chariorem, quam ante eam." Item *fol.* 105. "I. C. Deus eſt ex gratia et dono altiſſimi Dei, qui ex ſe ipſo Deus eſt."

3. Znieſienie Zawſtydzenia X. Skargi etc. i. e. ***Sublatio pudefactionis*, *quam inferre conatus eſt Eccleſiae Chriſti*** P. SKARGA *Ieſuita. Racou.* 1607. Allegat libellum hunc *Dan. Clementinus* l. c. fol. G. 3. et alium quoque fol. D. 1. b. E. 4. b. ſub tit. Odpowiedz na Zawſtydzenie od P. SKARGI wydane etc. i. e. ***Reſponſio ad pudefactionem a*** P. SKARGA ***editam etc.*** ***Moſcorouius*** hoc libello refutare conatur ***Petri Skargae*** tractatum ſub titulo: ***Pudefactionis Arianorum Racouienſium*** in lucem emiſſum, quem quoque anonymus quidam ſub examen vocauit praemiſſo titulo: Od Szlachcica Polſkiego Zawſtydzenie X. Skargi etc. w Rakowie 1606. 4.

Vid. ſub *Smalcio.* Repoſuit huic *Skarga* (*) reſponſionem in lingua polonica, *Cracouiae* 1608. 4. quae inſerta eſt eius operibus, P. II. p. 238-293. MOSCOROVIVS vero iterum publicauit:

4. Znieſienie drugiego Zawſtydzenia X. Skargi etc. w Rakowie 1610. 4. i. e. *Sublatio ſecundae pudefactionis* PETRI SKARGAE *Ieſuitae.* Liber dicatus eſt SIGISMVNDO III. *Regi Pol.* *Skargae* interea vita defuncti cauſſam *Smiglecius Ieſuita* ſuſcipiens a. 1612. libro ſuo, ſub tit. *Noua monſtra noui Arianismi*, quaedam iunxit, praefixo titulo: *Adpendix, in qua obiecta* MOSCOROVII *Ariani refelluntur, et quam impie cum ſuis aſſeclis de Baptismo ſentiat, oſtenditur.* Huic MOSCOROVIVS oppoſuit librum, cui titulus:

5. *Refutatio appendicis*, *quam* MARTINVS SMIGLECIVS, *Ieſui-*

(*) De PETRO SCARGA, SIM. STAROVOLSCIVS de *ſcriptor. Polon.* p. 128. haec refert: "Artibus et moribus optimis in Acad. Cracou. inſtitutus, philoſophicaque laurea anno aetatis ſuae. 19. ornatus, mox ſe in aulam IO. TARLONIS *Archiepiſcopi Leopolien.* contulit, et ab illo *Praepoſiti Rohatinenſis* titulo auctus, paſtor aliquot annos, — — — illi eccleſiae praefuit, atque breui poſt Collegio Canonicorum Leopolienſium, ſimul cum munere concionatoris ordinarii adſcriptus. — — — Sed non hic ſiſtendum ratus, — — in numerum Societatis Ieſu patrum (*Romae* a. 1569.) recipi curauit, exactoque in ſtudio theologico in Italia biennio, feliciter in patriam cum aliis Societatis patribus reuerſus eſt. Et primum *Cardinali* RADIVILLO, poſtea Regi STEPHANO Eccleſiaſtae functus officio, adhaeſit, ac multos ex Liuonibus, Litthuanis atque Roxolanis a ſchismate et haereſi velut poſtliminio ad Romanam eccleſiam reuocauit. — — — Multa volumina tam Romano ſermone, quam etiam natiuo, in vſum publicum et eccleſiae propugnationem erudite admodum conſcripſit etc." — — — Quae ſanguinolenta SCKARGA dederit conſilia de tollendis et trucidandis in exercitu Polonico militibus euangelicae religioni addictis, deque deneganda haereticis fide v. DAN. CRAMERI *Chronicon eccleſ. Pomer.* L. IV. f. 126. Praeter alia ſcripta eius *libri III.* extant *pro ſacratiſſima eucharistia contra haereſin Cinglianam*, *ad* ANDR. VOLANVM, *praeſentiam corporis D. noſtri I. C. ex eodem Sacramento auferentem.* Vilnae 1578. 8. Prodierunt eius OPERA *Vilnae* 1738. fol.

Ieſuita, *Doctor Theologus*, *libro*, *cui titulum dedit:* NOVA MONSTRA NOVI ARIANISMI, *appoſuit*, et HIERONYMO MOSCOROVIO *oppoſuit*, *ſcripta ab eodem* HIERONYMO A MOSKORZOW, MOSCOROVIO. *Racouiae. typis Sebaſtiani Sternacii.* 1613. 4. pagg. 68. et 6. dedicat. Vid. *Baumgartenii Recenſio Biblioth. Halenſ.* T. VI. p. 403. Dicatus eſt libellus ab auctore e praedio Czarkouiano, absque temporis ſignificatione IOANNI TILICZKI, *Epiſcopo Cracouienſi et Seueriae Duci.* In epiſtola hac inquit: "SMIGLECIVS cum ad impugnanda noſtra acceſſiſſet, argumentis quibusdam, multas easque graues calumnias adiecit; vt contumelias inſignes et acerba conuitia, aliaque literato homine indigniſſima praeteream; illaque ſub illuſtri nomine tuo publicanda cenſuit. Ad calumnias, conticuiſſe, quid erat aliud, quam eas agnouiſſe? — — — At ea cauſa reſpondendi longe grauior, quod iſtae calumniae diuinam veritatem traducerent — — — vnde, ſi non honoris exiſtimationisque noſtrae cura, certe diuinae gloriae et Chriſti honoris ac ſalutis ſempiternae ſtudium, ad reſponſionem nos adigere, immo vero ardore quodam incredibili accendere, merito atque optimo iure debuit. — — Calumnias iſtas, quarum mentio a me facta, *Smiglecius* ſub nomine tuo legendas aliis exhibuit. Quamobrem depulſio calumniarum, quas *appendix Smigleciana* continet, tibi, et ſub tuo nomine, aliis offerenda videbatur; vt hac ratione, quicquid ſiniſtrae de nobis ſuſpicionis, calumniae in animo tuo et aliorum impreſſiſſent: — — illud depulſio calumniarum, ſi radicitus euellere et exſtirpare non poſſet, ſaltem induceret et obliteraret."

Scriptum hoc iudice REIMANNO *Catal. Biblioth.* p. 649.

p. 649. "Graue potius eſt, quam ſuaue. Siquidem dictio aſpera eſt aliquantulum et ſalebroſa et a dictione *Socini* mirum quantum diuerſa, ſiue delectum verborum ſpectes, ſiue compoſitionem. Neque res ipſae ad veritatis regulam ſatis ſunt exactae, quod vel ſola p. 19. teſtatur, vbi IGNATIVS, patrum apud *latinos*, quorum ſcripta ſuperſunt, dicitur antiquiſſimus." De *Smiglecii* libro vid. ſub SMALCIO.

6. MOSCOROVIVM operam nauaſſe cum aliis *vertendis in linguam polon. N. T. libris*, alio loco a nobis expoſitum eſt ex *Act. MSSCC.* Vid. SMALCIVS. Nec non

7. *Catechismum Racou.* Regi Angliae *Iacobo* peculiari epiſtola dicauit, quod fuſius in *Hiſt. Socin. Pol.* indicauimus.

8. *Dedicatio diſputationis* F. SOCINI *de ſtatu primi hominis ante lapſum*, MAVRITIO *Landgrauio Haſſiae.* Scripta 1610. *Cal. Mart.*

9. *Reſponſio ad librum* GORSCII, *Pontificii Sacerdotis, cui titulum fecit: Reuelatio impudentiae Arianorum. Scripta* 1611. *edita* 1617. polon. Prodiit Io. GVRSKI opus, in quo MOSCOROVII libellum ſupra Num. 3. allegatum ſub examen vocauit, et *Skargae* cauſſam defendit, *Cracouiae* 1608. 4. Alph. 1. pl. 4.

10. *Scriptum, quod ſimul cum* VAL. SMALCIO Mennonitis Dantiſci tradidit 1612, 21. *April.* polon. vnionem his ſuadens et de ratione modoque eius, conſilia exponens MSC. lectu dignum inſeruimus latine redditum *Hiſtoriae Socin. Polon. ex act. Synod. MSSCC.*

11. *Epiſtola ad Mart. Ruarum, ſcripta Racouiae* in Synodo 12. *Maii* 1613. qua hunc inuitat, vt *Racouiam* excurrat. In RVARI *epp. Cent.* II. N. 34. ex edit. ZELTN. p. 572.

12. *Prae-*

12. *Praefatio in F. Socini explicationes variorum S. Scripturae locorum* 1614. Iterum impreſſa et adtexta eſt collectioni operum quorundam F. S. quae ſub titulo: *Explicatio primae partis primi capitis* IOHANNIS, *ſcripta a F. S. Sen. Adiectae ſunt cap. 9. ep. ad Rom. et aliorum quorundam S. Scripturae locorum eiusdem auctoris explanationes*, *Racou.* typis SEB. STERNACII a. 1618. 8. pl. 8¼. prodiit, in quo opere *Moſcorouii* praefatio ſtatim poſt titulum, loco plane inconueniente occurrit.

13. *Refutatio libri de Baptiſmo*, MARTINI SMIGLECII, *Ieſuitae*, *ſcripta ab* HIERONYMO A MOSCOROW *Moſcorouio. Racouiae anno Domini* 1617. 4. pagg. 206. et 4. praef. Hoc ſcripto, quod IX. complectitur capita, *Smiglecium* refellere, inprimis vero argumentum pro SS. Trinitate ex verbis inſtitutionis baptismalis deſumtum oppugnare conatur. Prodiit MART. SMIGLECII *de Baptiſmo*, *aduerſus* HIERON. MOSCOROVIVM *Arianum*, *liber vnus*, *Cracou. in officina Andr. Petricouii*, 1615. 4. pl. 15. et *Colon.* apud ANTON. HIERAT. 1616. 4. quo maxime *Moſcorouii* errores in libro N. 5. allegato expoſitos refutauit. SMIGLECII obitus, qui a. 1618. accidit, certamini finem impoſuit. *Moſcorouium F. Socinus* in ep. ad illum ſcripta in *epp.* huius *edit. Racou.* p. 508. ita de hoc argumento inſtruit: "Ego ita ſentio, praeceptum generale ac perpetuum de aquae baptismo accipiendo Chriſti Eccleſiae nullum fuiſſe datum, praecipue vero quod ad eos pertineat, qui in ipſa Chriſti Eccleſia ſunt nati et educati, ſiue alia quaecunque ratione Ieſu Chriſti nomen perpetuo ac publice ſunt profeſſi. Itaque eiusmodi homini, ſimpliciter ac per ſe rem adiaphoram ſiue indifferentem eſſe

ſtatuo, baptismum aquae accipere. Et paulo poſt: Quam ob rem vel curare, vel optare ſaltem debeo, vt Eccleſiae noſtrae, hoc, quod ego minime neceſſarium baptismi iugum et arbitror, et palam iam diu appello, fratribus, et ad ipſos accedentibus imponere aliquando deſueſcant." Plura de hoc argumento in *Hiſtoria Socin. Polon.* et in capite de F. SOCINO.

14. *Praefatio in* Io. STOIENSCII *Diſput. Lublin. cum* IOHANNE MARIA, *Carmelita Monacho habitam* 1616. 13. Iul. *de I. C. diuinitate et remiſſione peccatorum etc. Racouiae typis* STERNACII 1618. 4. *Vid.* ſub *Io. Statorio*, N. 2.

15. *Contra* HVGONEM GROTIVM *de ſatisfactione. MSC. Vid.* ſub Io. CRELLIO. N. 4. p. 140.

16. Videtur MOSCOROVIVS *auctor* eſſe *praefationis* praepoſitae SOCINI opuſculo: *Concionis Chriſti, quae habetur cap.* 5. 6. 7. *apud Matthaeum Euangeliſtam, explicatio etc. Racou. typis* SEB. STERNACII 1618. 8. alph. 1. pl. 1.

17. *Praefatio in* F. SOCINI *librum contra* EVTROPIVM 1618. Nomen eius eſt GABRIEL EVTROPIVS SADECIVS, eratque Canonicus Poſnanienſis. V. ſub *F. Socino.*

18. *Colloquium cum* DAN. CLEMENTINO, *miniſtro Reform. de Filio Dei I. C. habitum Boleſciniis* 1618. Ipſe *Clement.* huius mentionem facit in tr. polon. *Antilog. et abſurd. ex opin. Socinit. fol.* I. 2. a. b. narratque *Moſcorouium* defendiſſe: Duo iam eſſe regna diuina, alterum Patris, alterum Chriſti. Fideles, per quos Socinianismo maxime adſcriptos intellexit, conſtituere regnum Chriſti. Reliquos eſſe ſubditos Patris. Neuter ius quoddam habet in ſubditos alterutrius, praeter quod Filius ex conceſſa ſibi perfecta poteſtate in coelo et in

terra,

terra, potentiam habeat ſubditos Patris puniendi in eo ſaltim caſu, ſi miniſtris ſuis quandam iniuriam et calamitatem intulerint etc.

19. De certamine, quod inter *Moſcorouium* et *Smiglecium* agitatum eſt, de materia increata, quam ille defendit; cui vero *Smiglecius* hunc Aphorismum oppoſuit: Omne ens increatum, neceſſe eſt, ex ſe infinitum et illimitatum eſſe, non habet enim, a quo limitetur; vid. Baylii *Penſees diverſes etc.* in *Opp.* eius T. III. fol. 347. Idem in *Theſ. Philoſ. Opp.* T. IV. f. 132. ita de Smiglecio iudicat: "Vel vnus *Mart. Smiglecius* Ieſuita Polonus, Socinianorum oppugnator haud vnus e multis, fidem facere poteſt, fructum haud mediocrem capi poſſe ex vſu vulgaris dialecticae; Nam eius *in Logicam Ariſtotelis commentarii* prolixiores equidem, ſed docti et laborioſi, omnia continere videntur, quae ad naturam operationum intellectus, ad vim ratiocinandi, ad fundamenta et principia veritatis pertinent, et ſi ea exceperis, quae ipſi inhaerere neceſſe erat, vel falſa, vel abſtruſiora ab ingenio ſectae, quam ſequebatur, certat in eo ſoliditas iudicii cum ſubtilitate atque perſpicuitate.

ANDREAS MOSKORZOVIVS, *ſ.* MOSCOROVIVS.

Hieronymi filius, de quo in Synodo Racou. 1624. notatur, quod *hiſtoriam Eccleſiae in Polonia renatae* idiomate latino concinnaturus ſit; anno vero 1625. in Synodo Racou. eidem committebatur, vt aliud ſcribendi argumentum eligeret, nimirum aduerſus *Iac. Martinium* pugnaturus. Filium habuit *Andreas*, Hieronymvm Gratvm Moscorovivm, haeredem praedii Czarcouiani,

 coetus-

coetusque ibidem collecti Patronum. Vid. *vita* WISSOWATII, SANDII *Bibliothecae* adtexta p. 245.

Praeter nominatos, plures eiusdem cognominis occurrunt inter Socinianos Polonos. Ad menſam cuiusdan *Moſcorouii*, *Gittichius* et *Ruarus* a. 1642. collocut ſunt de ieiuniis, quod exponit epiſtola *Ruari Cent. I.* N. 81. *Meminit* GITTICHIVS in ep. ad ERN. SONERVM Altorphium ſcripta, quam alio loco hiſtoriae noſtrae ex *Mſpto* communicabimus, *Moſcorouii iunioris (Hieronymi* fortaſſis filii) anno aetatis 27. defuncti, qui et Patri et omnibus ciuitatis huius ſociis multam ſpem fecerit. CHRISTOPHORVM G. Dni MOSCOROVII filium Czarcouiae a. 1624. dyſenteria eſſe exſtinctum, *Io. Crellius*, *Martino Ruaro* narrat in epiſtola CRENII *Animadu. Philol.* P. V. p. 253. inſerta. Qui epiſtolam ad Senatum Gedanenſem a. 1639. in cauſſa *Ruari* datam ſubſcripſit, *Andreas Chriſtianus Moſcorouius a Moskorow*, *Hieronymi* filius fuit. Celebratur quoque nomen STANISL. CASIMIRI MOSCOROVII, cuius ſub manu librum *F. Socini de Chriſto Servatore*, quem in pignus amicitiae cuidam a. 1600. d. 12. Aug. donauerat, poſſedit *Micraelius*. V. *Eiusd. Hiſtor. Eccl.* p. 967.

MOSZOVIVS.

Praenomen eius in *actis MSSCC.* quantum recordamur, non allegatur a. 1648. miniſter Euclauicii ſubſiſtere iubebatur, vna cum *Ioanne Morſtinio*. A. 1654. et 55. ſcandali a *Moſzouio* dati in *actis* fit mentio, de quo poenitentiam et dolorem ſuum teſtatus eſt, veniamque a coetu efflagitauit. IOANNIS MOSCHOVII, (quod quoque nomen MOSCHOVINVS ſcribitur) fit mentio in GEORGII ZAVODSKY *Diario*, quod ex MSC. inſertum eſt MATTH.

BELI

BELI *Adparatui ad hiſt. Hungar.* Decad. I. Monum. VIII. et de eo narratur, fol. 371. quod a. 1616. Socinianiſmum in Hungaria ſpargere conatus fuerit; de quo alio loco.

PAVLVS MYSLICIVS.

Circa a. 1635. ſcholae Racou. praeceptor exſtitit. In Synodo Kiſielina a. 1639. animum ſuum ad obeundum miniſterium eccleſ. propenſum declarauit, cuius quoque aliquando obtinendi ſpes ipſi facta; attamen Synodus eidem hoc anno ſcholam Czerniechouianam commendauit regendam. A. 1643. coetui Siedliſcenſi miniſter et cooperarius *Chriſt. Lubieniecio*, a. 1648. vero ad Dobrinenſem coetum *Paulo Riniouicio* ſucceſſor conceſſus ex decreto conſeſſus Dazuienſis. A. 1652. Dnae PODLODOVIAE et coetui Lazinenſi datus, ex ſtatuto conſeſſus Czarcouienſis; anno autem proximo 1653. dimiſſionem a munere eccleſ. a conſeſſu Siedliſcenſi ſibi expetiit, quam quoque obtinuit, cum ſtipendio quodam.

SAMVEL NAERANVS.

Patria *Dordracenus*, *Sedanenſis Gymnaſii* a. 1608. *Rector*, deinde *Amersfortenſis*, Remonſtrantium placitis addictus, inter primos ARMINII, dum viueret et Lugd. Batau. cum applauſu doceret, adſtipulatores atque diſcipulos. Inter caeteros ad Synodum Dordracenam comparens, cauſſaque dicta paulo poſt cum reliquis, decreto Ordd. a. 1619. 5. Iul. Hagae Comitum ſcripto, nominatim e patria eiectus; atque hinc, poſtquam aliquamdiu in Friſia vicina latuiſſet, incertis ſedibus, maxime tamen omnium ad Balthici maris littora peregrinans; donec rebus paululum mutatis reuertendi in Belgium venia ipſi daretur. Ex hoc tempore perpetuum ipſi cum *Ruaro* inter-

terceſſit litterarum commercium. Obiit 1642. quod filius *Ioannes Ruaro* nuntiauit in huius *epp. Cent. I.* N. 83. ex edit. ZELTN. p. 320. Eximius fuit poëta, ſed adeo Belgii foederati Proceribus ob approbatas ab ipſo Remonſtrantium ſententias exoſus, vt carmen aliquod ab eo ſibi aliquando dicatum, hanc ſolam ob cauſſam indignabundi ne receperint quidem, ſed illi reddi iuſſerint.

SCRIPTA:

1. *Carmina* eius, nominatim *epigrammata*, iam a. 1610. in publicam lucem emiſſa, cum orbis eruditi adplauſu excepta ſunt. V. CASAVBONI epiſtola inter *Epp. Remonſtr.* N. 142.
2. *Duae epiſtolae ad Ruarum* ſcriptae, inſertae huius epiſtolis ex edit. ZELTN. p. 307. et 312. In hoc opere tres quoque *Ruari* ad SAM. NAERANVM exſtant p. 304, 309. 521.
3. Ondervyſinge in de chriſtelyke Religie, geſtelt by vragen en andwoorden nae de Bilydenis der Remonſtrants Gereformirte Chriſtenen, te Rotterdam. 1640. 8. Quaedam alia eius ſcripta allegantur, quae videre non contigit.

IOANNES NAERANVS.

SAMVELIS filius, Remonſtrantium doctrinae addictus, Veteramnenſium in Batauis paſtor, et Socinianorum patronus atque promotor, qui circa annum 1663. coetus huius commodis ſummo ſtudio inuigilauit. Eodem enim anno in Conſeſſu *Cruciburgi* in *Sileſia* habito, ſtatutum, vt *Naerani* commercium epiſtolicum ex Belgio, fratribus in Boruſſia degentibus inſcriberetur. Ad ipſum exſtat PRZYPCOVII epiſtola a. 1663. *Regiomonte* ſcripta. Eundem publicandis Socinianorum ſcriptis obſtetrices admouiſſe

moniſſe manus conſtat. V. ſub PRZYPCOVIO N. 21. qui etiam *cogitationes ſuas in primam Seruatoris concionem* Io. NAERANO ſacratas voluit, teſte epiſtola allegata, et ipſa dedicatione cogitationibus iſtis praemiſſa in *Opp.* PRZYPCOVII.

SCRIPTA:

1. *Epiſtolae tres*, extant in *epiſtolis Remonſtr.* N. 604. 608. et 610. Harum vna ad ABRAHAMVM HEYDANVM 1656. 16. *Kal. Febr.* ſcripta, quae l. c. p. 853. edit. Amſtel. 1660. 8. legitur, intenſiſſimam *Naerani* curam pro exſulibus Polonis commonſtrat.
2. *Epiſtola ad* RVARVM, ſcripta 6. Id. Febr. 1642. apud Doccumenſes, et inſerta huius *epp.* l. c. p. 319. Duae RVARI ad eum datae ibidem leguntur p. 319. et 599.

ADAMVS NEVSERVS.

Monſtroſi hominis fata alio loco ex ſcriptis fide dignis fuſius a nobis expoſita ſunt. V. HOORNBECKIVS l. c. T. I. p. 49. ERDM. VHSEN Hiſt. Eccl. ſec. XVI. et XVII. p. 220. qui allegat OSIANDRVM Cent. XVI. L. III. p. 818.

SCRIPTA:

1. *Epiſtola* SELYMO II. *Turcarum Imperatori ante annum* 1570. *ſcripta*, qua Muhamedismum profitetur, ſeque tutelae illius committit, in extenſo inſerta eſt *Monumentis pietatis et literar. virorum in republ. et literaria illuſtrium, ſelectis. Francof. ad M.* 1701. 4. P. I. p. 337.
2. *Theſes de perſona Chriſti*, quas in carcere Ambergenſi circa finem anni 1570. concinnauit, quibus *Secretarium Elect. Palat.* ad eundem errorem, quem ipſe tenebat, fere auertiſſet. Vid. HENR. ALTINGII *hiſt. eccl. Palat.* in *monumentis* allegatis l. c. P. I. p. 210.

3. *Epi-*

3. *Epiſtola MSC. ad Illuſtr. Dn.* BEKESIVM, IOHANNIS SIGISMVNDI *Tranſyluaniae Principis Legatum ad* MAXIMILIANVM II. *Imperatorem: ſcripta Heidelberga* 1571. quae epiſtola intercepta occaſionem ſuppeditauit, vt NEVSERVS cum *Syluano* in vincula coniiceretur
4. *Scopus VII. Capitis epiſt. ad Romanos*, ſcriptus 1572. et editus quaſi *Ingolſtadii* 1583. 8. Particula eſt operis, cui titulus praefixus: *Tractatus aliquot Chriſtianae religionis etc*, de quo vid. ſub GLIRIO, *Num.* 2.
5. *Epiſtola ad* STEPH. GERLACHIVM, *Legati Caeſarei ad aulam Turcicam a Sacris, ſcripta* 1572. 2. *Iul.* in qua de occaſione apoſtaſiae ſuae ad Mahomedismum agit. In eadem teſte D. Io. GERHARDO in *harmonia Caluino-Photin. diſp. I.* §. 30. haec legebantur: "Nullus noſtro tempore mihi notus factus eſt Arianus, qui non antea fuerit Caluiniſta. SERVETVS, BLANDRATA, PAVL. ALCIATVS, FRANC. DAVIDIS, GENTILIS, GRIBALDVS, SYLVANVS, et alii. Igitur, qui ſibi timet, ne incidat in Arianismum, caueat Caluinismum." Qui ex his verbis aduerſus coetum Reformat. male ſentiendi anſam arripuerunt, ab ALTINGIO l. c. p. 211. virgula haud immerito notantur, inprimis IAC. ANDREAE, qui libellum euulgauit ſub tit. *quod Caluinianismus viam aperiat Arrianismo et Mahumetismo.*

HENRICVS NICOLAI.

Dantiſcanus, quo loco a. 1605. 7. Maii patre *Henrico* Magiſtratus Secretario, natus. Comparauit ſibi haud mediocrem eruditionis multiplicis theſaurum, partim in Gymnaſio patrio, partim in Academiis exteris, praecipue *Vitebergae*, *Lipſiae* et *Ienae*. Abſoluto per varias regiones itinere, redux in patriam ad Gymnaſium Dantiſcanum con-

conſtitutus eſt *Profeſſor Logices et Matheſeos*, quo munere aliquot annos functus, heterodoxiae maculam ſibi contraxit ſcriptis editis, et maxime iſto, cui Irenici, titulum fecit, quemque occaſione *Colloquii Charitatiui Thorunenſis* concinnauit. Hoc libello cum inter alia viam Socinianis ad communionem cum Euangelicis parare ſtuduiſſet, maximo cum periculo orthodoxae veritatis, *miniſterium Dantiſcanum* ad requiſitionem Magiſtratus eius opinionibus poſitiones quasdam ſiue *cenſuram* oppoſuit ad quas Henr. Nicolai reſpondit, cauſſamque ſuam defendit. *Vid.* Andr. Caroli, *Memorab. Eccleſ.* Saec. XVII. T. I. p. 1181. et *Chriſt. Frid. Charitii ſpicilegium* ad *Andr. Charitii Comment.* de viris eruditis Gedani ortis, p. 111. Cum hac ratione ſibi aduerſarios haud paucos Gedani contraxiſſet, a. 1649. dimiſſionem a munere ſibi expetiit, qua, vna cum ſtipendio annuo impetrata, aliquamdiu priuatus vixit. *Calouius* ex odio concepto ita in *iudicii theologici* epiſtola dedicatoria rem enarrat: *De quo, vbi ſpes reductionis ad mentem ſaniorem decollaret, omniaque fruſtra tentarentur, S. Miniſterium vnanimi ſententia a communione ſacra hominem excludere neceſſum habuit. Magiſtratus vero ampliſſ. Gedan. cum nullis repagulis coerceri poſſet effrenis licentia, ſpargendi ſcripta heterodoxa, pernitioſa, iniurioſa, modum tandem inuenit, quo ab homine noxio liberaretur Gymnaſium.* A. 1651. *Elbingam* conceſſit, ibidemque ad Gymnaſium *Profeſſoris Theologiae et Philoſ. honorarii* munus obtinuit. Inſignitum eum ſimul titulo *Conſiliarii Eccleſ. Elect. Brandenb.* fuiſſe, ſcriptores narrant. Ipſe in praefatione *apologiae ſuae pro methodo Trinitatis* praefixa haec habet: "*Sereniſſimus Elector Brandeburgicus*, Georgivs Wilhelmvs, auguſtae memoriae, et *Illuſtriſſ. Cattorum Principi*

cepſ GEORGIVS, gradum Doctoratus Theologici ſuo ſumto ante vicennium (*ſcripta eſt epiſtola* 1657. 3. *Cal. Nouemb. Gedani*) mihi obtulerunt. Gratiam Principum agnoui, gradum abnui. Haud facile libertatem vendidi et ſectis iuramentis illigari nolui. Nondum poenitet, etſi magnorum Principum gratiam ſubinde reuoluam." Tandem Elbingenſi Gymnaſio vale quoque dixit, iterumque a. 1657. *Gedanum* ſemet contulit, quo loco caelebs a. 1660. 29. Decemb. obiit, cum paulo ante mortem, errorum in theologicis conceptorum veniam petens, exhibitam ſibi a Confeſſionario ſuo NATHAN. DILGERO eum placitorum, quae defenderat, admonente, formulam reuocationis ſubſcripſiſſet. Vid. PRAETORIVS *in Athen. Gedanenſ.* p. 80. et HARTKNOCHIVS in *Hiſt. eccl. Pruſſ.* L. III. C. X. p. 835. ſeqq. Qua ratione ad munus *Profeſſorii Theologiae in Acad. Regiom.* a quibusdam commendatus fuerit, et quid Miniſterium Regiomontanum aduerſus ipſius promotionem egerit, expoſita ſunt ex *MSC.* in den Fortgeſetzten Samml. von A. und N. Theol. Sachen. 1745. p. 91. ſeqq. ſub tit. des Königsbergiſchen Miniſterii Schreiben an die Preuſſ. Herren Landräthe, wegen des zur Beförderung nach Königsb. vorgeſchlagenen Heinr. Nicolai. Magnum in lucem emiſit ſcriptorum numerum, quae raro admodum noſtro tempore comparent. Infrequentiae huius rationem adfert ex WENDLERI diſſ. *de libr. rarior.* §. XI. VOGTIVS in *Catal. libb. rar.* p. 419. nimirum quod flammis exuſta fuerint; quod de omnibus in genere dici non poterit. Libellum, cui *Quadrigati expenſi* titulum fecit, *Elbingae* fuiſſe prohibitum, ipſe auctor exponit in *Apologia pro methodo Trinitatis*, his verbis: *Ad Suecorum edictum ſuper Quadr. meo Elbingae appenſum reſpondere forte opus foret. Dudum paratum mihi, ex quo de*

de edicto cognitum. Principem tamen Palatinum, cuius nomine affixum, parum de eo noſſe, pro vero accipio. Alios eius nomine id auſos. Ab initio id mihi ita creditum: iam vt compertum narratur. Siſtam pro tempore, et commodiori momento reſponſum ſeruabo &c. Vid. infra N. 29. Inprimis, iuxta *Irenicum*, libellis ſuis, *de medio religioſo et theologico, de methodo Trinitatis, de coniungendo Philoſophiae ſtudio cum Theologia, de notitiis naturalibus, de ſymbolo Athanaſii* etc. ſuum cum Antitrinitariis quibusdam conſenſum teſtatus eſt. SANDIVS in *Nucleo Hiſt. Eccleſ.* p. 431. eum *Arianum* fuiſſe tradit. In Mſcpto quodam anonymi, ſed ſine omni dubio *Sociniani*, *Henricus Nicolai* ſectatoribus IOANNIS PHILOPONI, tres *Φυσεις* in Deo ſtatuentibus iungitur. Plura ipſius placita in *Hiſtoria Socin. Pruſſ*, ex Mſcpto magnae molis in *Bibliotheca familiae gener. Walleurodianae*, quae Regiomonti eſt obuio allegabimus. Exhibet illud LXVII. momenta ex libris ab HENR. NICOLAI editis, et ipſius verbis a *Reu. miniſterio Dantiſcano* propoſita. Ex his, ſatis euidenter colligitur, non iniuriam ipſi fieri, ſi Antitrinitariorum caſtris adnumeratur. Inter alia enim defendit: Patrem eſſe Deum, Filium vero et Spiritum S. eſſe aliquid Dei. Filium Dei non eſſe abſolute aeternum &c. Iniuriam tamen ipſi eſſe factam in LAETI *compend. Hiſt.* p. 583. quo ſibi prae *Moſe* ac *Chriſto* praerogatiuam tribuiſſe accuſatur, credimus. Haud pauca etiam de ipſius placitis expoſuit *Erdm. Vhſen* l. c. p. 666. ſeqq. TOLCKEMIT *in memor. miniſtrorum Elbingens. germ. ſcript.* p. 332. Ex libris ipſius iſtos tantum allegabimus, quos vel ipſi tractauimus, vel ab aliis aliquo modo ſufficienter recenſitos deprehendimus. Admittere proinde indicem hunc ſupplementa concedimus.

SCRIPTA:

1. *Compendium Logicae Ariſtotelicae*, *Gedani* 1635. 12.
2. *De doloris natura et conſtitutione*, *ibid.* 1637.
3. *De cognitione humana vniuerſa*, *ibid.* 1640. 4.
4. *Exercitationes* IX. de *Eſſe alicubi*, ſ. *vbietate*, *ibid.* 1641. 4.
5. *Exercitationes* VII. de *multipraeſentia rei finitae*, *ibid.* 1643. 4.
6. *De Contradictionis natura et principio*, *ib.* 1643. 4.
7. *De oppoſitione enunciatorum*, *ibid.* 1645. 4.
8. *Diſquiſitio magnetica ſuccincta*, *ibid.* 1646. 4.
9. *Irenicum*, *de differentiis religionum conciliandis*, *ib.* 1645. 4. Opus, ex ſententia *Abr. Calouii* exitioſisſimum, variis erroribus impletum et colloquio Thorunienſi, contra Magiſtratus interdictum vafre ingeſtum. Cenſebat in eodem cum *Arminianis*, ſufficere ad ſalutem ea, quae in Symbolo Apoſtolico continentur, accepta atque intellecta communi omnium, qui Chriſtiani adpellantur, aſſenſu. Hoc nomine non tantum tres de religione in Polonia pugnantes coetus, *Pontificium*, *Lutheranum et Reformatum* inſigniri; ſed etiam *Antitriniarios*, *Arianos*, *Samoſatenianos*; *Socinianos*, *Anabaptiſtas* comprehendi, quos fundamenta ſalutis ſeruare ſalua aſſeruit, et in ſocietatem ſpiritualem recipiendos iudicauit. Diſpiciendum nimirum in religionis negotio eſſe, quid creditu ad ſalutem obtinendam maxime ſit neceſſarium, et fidei baſin conſtituat: reliquas ſpeciales determinationes et explicationes ad ſcholaſticas controuerſias eſſe ablegandas, quo tandem orbis Chriſtianus ad antiquam, ſimplicem et apoſtolicam fidem reuertatur. Libelli huius cenſuram

iram *Senatus Gedanenſis* a *Miniſterio* huius reipublicae requirebat, quae durante adhuc *Colloquio Thorunienſi* exhibita, nec a *Calouio*, quod *Nicolai* ſuſpicabatur; ſed illo inſcio, et tum *Thorunii* in colloquio charitatiuo agente, a Collegis ipſius adornata erat. In hac Miniſterium nonnullas quidem auctoris cogitationes non ſimpliciter ac in ſe ſpectatas eſſe reiiciendas; ſed in adplicatione, et quoad exempla ab eodem adducta, plane eſſe damnandas iudicauit. Maxime auctor erroris accuſabatur, quod ſtatuerit: Eſſe quidem fundamentalem et eſſentialem fidei Chriſtianae articulum, quod Chriſtus vnigenitus Dei filius ſit; an vero Patri coeſſentialis et coaeternus, a nemine poſſe intelligi, ac proinde ad ſublimiorem Academiam ſpectare. *Cenſura* haec a Magiſtratu cum *Nicolai* communicata, ab hoc non tantum typis diuulgata, ſed etiam animaduerſionibus caſtigata, ſub titulo *Irenici defenſi et explicati.* Defenſio haec duabus abſoluta partibus, cum iterum quibusdam dubiis impugnaretur, horum ſolutionem inſtituere conatus eſt auctor peculari tractatu, ſub tit. *Irenici defenſi continuati* qui *Num.* 18. allegabitur.

10. *Panſophia liberalis. Tabellis ſuccincte ordinateque comprehenſa et repraeſentata. Obiecta diſciplinarum liberalium omnium, naturalium et ſpiritualium, principalium et inſtrumentalium, adaequate determinans, principia, media, fines, partes, et ſpecies diſtincte aſſignans, vt commode ſumma diſciplinae hauriri, ordo perſpici, decurſus notari et memoriae comprehenſio eius inſigi poſſit. Authore H. N. Ph. apud Gedan. Prof. Dantiſci. Ex typographeo Ge. Rhetii* 1646. 4. pl. 7 et ¼. Exhibentur in hoc tractatu 35. tabulae,

 harum-

harumque ſingulae vniuerſum vnius diſciplinae liberalis conſpectum vno obtutu repraeſentant. Nimirum 1) *Totius Panſophiae liberalis delineationem*, 2) *Gnoſtologiae*; 3) *Philoſophiae*, 4) *Noologiae*, *ſ. intelligentiae*, 5) *Metaphyſicae*, *ſ. Ontologiae*, 6) *Pneumaticae*, 7) *Phyſicae*, 8) *Arithmeticae*, 9) *Poſometriae*, *ſ. Geometriae*, 10) *Geodeſiae*, *ſ. Hylometriae*, 11) *Sphaerographiae*, 12) *Coſmographiae*, 13) *Aſtronomiae*, 14) *Chronologiae*, 15) *Aſtrologiae*, 16) *Geographiae*, 17) *Opticae*, 18) *Muſicae*, 19) *Staticae*, 20) *Architectonicae*, 21) *Ethicae*, 22) *Oeconomicae*, 23) *Politicae*, 24) *Scholaſticae*, 25) *Hiſtoricae*, 26) *Theologiae*, 27) *Iurisprudentiae*, 28) *Medicinae*, 29) *Paediae diſciplinaris*, 30) *Grammaticae*, 31) *Logicae*, 32) *Mnemonicae*, 33) *Rhetoricae*, 34) *Oratoriae*, 35) *Poeticae*. In tabula 26. p. 32. quae Theologiae delineationem tradit, principium cognoſcendi eiusdem *primarium* conſtituit S. Scripturam, *ſecundarium*, Hiſtoriam Eccles.

11. *Michaelia*, *Paſchalia*, *Pentecoſtalia et Natalitia*, *ibid.* 1645 et 1648. 4.

12. *Metaphyſica contracta*, *ſ. Metaphyſicae compendium. Ex Ariſtotele, Interpretibus aliisque ſcriptoribus contextum, ad abſtractionem entis generaliter repraeſentatum, diuinis materiis ſubordinatum, et canonibus appoſite limitatis adornatum, vt generaliter citra diffuſas exceptiones in materiis procedere liceat. Pro vſu Gymnaſii Gedanenſis concinnatum. Authore* HENRICO NICOLAI, *Philoſ. apud Gedanenſes Profeſſore. Dantiſci, litteris viduae Georgii Rhetii exſcriptum, Anno a nato Chriſto.* M. DC. XLVIII. 8. pl. 5. In praefatione haec leguntur: Scio, quid in Concilio Nicae-

no

no ſubtili Philoſopho contigerit, qui ſimplice fidei confeſſione ab idiota confuſus abiit, apud RVFFINVM L. I. c. III. Sed et id ſcio, aliud eſſe, de fide quaerere, aliud de variis rerum inter eruditos explicationibus ſollicitum eſſe. — — — In illo ipſo concilio, cum tres in Deo perſonae, vnica natura, in Chriſto duae naturae, vna perſona dicerentur, nemo, quid perſona eſſet, explicare potuit. Primus BOETHIVS definitionem moliri auſus eſt, vt CHEMNITIVS tradit, l. de *Trinit.* c. 4.

13. *De magicis actionibus*, *ibid.* 1649. 4. Abſoluitur ſcriptum hoc aliquot *exercitationibus*, quas auctor in Gymnaſio Dantiſcano ad publice ventilandum propoſuit. Exercitatio VIII. *de actioniibus magorum in bruta*, pl. 3½ et IX. *de actionibus magorum in hominem* magis naturalibus, pl. 3½ habet. Reliquae in conſpectum meum non venerunt.

14. *Gymnaſium ethicum*, 1649. 4. Videre hoc mihi non contigit. Venit tamen ad manus meas pars ſcripti, cui *Nicolai* titulum fecit, *Gymnaſium logicum repetitum*, et quidem eiusdem *Diatribe* XV. *De ſyllogiſmo Elenchtico, ſiue fallace, Diſputatio ad ſententiarum collationem in Gymnaſio Gedanenſi propoſita*, 1640. 4. pl. 2½. Habent vero plagulae ſignaturam Zz, Aaa et Bbb. et paginarum numerus eſt a 309 - 326.

15. *De cauſſa per accidens*, *Ged.* 1650. 4.

16. *De pane*, *ibid.* 1651. 4.

17. *Curſus Philoſophicus. A Gnoſtologia ad Paediam diſciplinarem, vniuerſas diſciplinas Philoſophicas, theoreticas et practicas, adaequate et ordinate, ſed ſtrictim breuiterque intellectui repraeſentans. Vt quid in Philoſophia tradi debeat, quid ab ea expectari poſ-*

 ſit,

ſit, quibus finibus ſtringatur, quibus obiectis partes eius determinentur, facile aperteque conſtare queat: Diſputatoriis quibusdam gymnasmatibus, in Gymnaſio Elbingenſi decurſus. Authore H. N. Theol. et Philoſ. apud Elbing. Prof. honor. Elbingae, typis Achat. Corellii, 1652. 4. pl. 15. Continentur in hoc tractatu XIV. exercitationes; 1) De Gnoſtologia, 2) De Philoſophia, 3) Noologia; ſ. intelligentia, 4) De Metaphyſica, 5) De Pneumatica, 6) De Phyſica, 7) De Mathematica abſtracta, 8) De Mathematica concreta, 9) De Ethica, 10) De Oeconomica, 11) De Politica, 12) De Scholaſtica, 13) De Hiſtorica, 14) De Paedia diſciplinari.

18. *Irenicum defenſum et explicatum continuatum. Vlteriora dubia, obiectiones, calumnias, effugia aduerſus illud occurrentia aut mota, et cenſuram parum ſolide cenſentem, reſoluens, quae momentum habere videntur, refellens; vt Irenici hypotheſes ſolide conſtitutas eſſe intelligatur. Quae Apologiae continuatae vicem praeſtare queant. Elbingae typis Achat. Corellii,* 1651. 4. pl. 5½. Ita p. D. 2. inquit: *Non omnes ſectas in vnam conferruminare, aut ex illis nouam aliquam educere proprie intendo, cuius cauſſam in meo intento non habeo: ſed oſtendere, veterem illam chriſtianam fidem, prout ab Apoſtolis et antiquiſſimis Patribus praedicata eſt, omnium puriſſimam, certiſſimam et tutiſſimam, eoque merito omnibus religionibus praeferendam eſſe, et ideo hodierna diſceptata, hypotheſes, ſectas, religiones ad illam inprimis iure reuocandas ac conformandas eſſe, prout omne poſterius ad prius, et imperfectius ad perfectius, vt menſuram ſuam reuocari ſolet, inutiles contentiones, quales in*

ſchola-

ſcholaſticis infinitae ſunt, a fide reſecandas, nimias curioſitates et ſubtilitates e ſpiritualibus amouendas, multitudinem quaeſtionum vitandam, rixis ſcholaſticis modum et terminum tandem ponendum, fundamentalia fidei puncta inprimis inquirenda ac reſpicienda eſſe moneo. — — — Inquirendum eſt, quae, quot ac quanta dogmata pro fundamentalibus punctis habenda ſint, eaque firmiter et inconcuſſe conſtituenda ac retinenda, et in his, vt conſentiatur, inprimis ac praecipue laborandum eſt. — — Sic Chriſtum ad dextram Dei ſedere, hoc eſt in coeleſti gloria et maieſtate regnare, punctum fidei eſt. Secundum deitatem, humanitatem aut vtramque naturam ſedere, determinatio aliqua praedicati in puncto eſt, de qua diſceptatur, quae paris cum praecedente neceſſitatis non eſt. — — Chriſtum paſſum, mortuum, crucifixum eſſe, fides eſt, et hoc quidam haeretici negarunt. — — Pro omnibus aut quibusdam paſſum, determinatio praedicati in enunciato eſt. Hanc tamen determinationem momentoſam eſſe, magisque aliis neceſſariam, quippe quae cardinem ſalutis, ac fundamentale Chriſtianorum ſolatium concernat, auctor in ſequentibus docet.

19. *De medio religioſo et theologico*, *Elbingae* 1653, 4. pl. 10. Aſſertiones quaedam in hoc tractatu defenſae allegantur in Fortgeſ. Samml. von A. u. N. ꝛc. a. 1745. p. 87. ſeq. ex *Mscr.* ſuntque ſequentes: 1) In Trinitate eſſe vnam numero eſſentiam non liquet, p. 5 et 6. 2) Non liquet, an Filius eandem numero cum Patre eſſentiam habeat, nec tamen ea eſſentia negari debet. p. 6. 3) Filius Dei verus et eſſentialis Deus eſt: an Patri ſit aequalis, non liquet, p. 6. 4) Tutiſſimum eſſe putat p. 7. in quaeſtione: An Sp. S. ſit

perſona? pios Chriſtianos ſiſtere in eo, quod Sp. S. ſit pignus et arrha haereditatis noſtrae, etc. A termino perſonae, quia tricoſus eſt, abſtinendum putat, quamuis negari nolit. 5) Omnipraeſentiam carnis Chriſti ad coeleſtem Academiam — — remittendam eſſe, p. 7 et 8. 6) An Filius Dei ſit αὐτόθεος? dubitat p. 9 et 10. 7) An Chriſtus clauſo ſepulchro reſurrexerit, non liquet, pag. 13. 8) Deus eſt cauſſa per accidens peccati p. 15. 9) An ob ſolum peccatum originis infantes ſine baptiſmo decedentes damnentur, non liquet p. 7 et 24. 10) Primus homo, qua homo in ſtatu integritatis mortalis fuit, p. 19. 11) Vtrumque verum eſt, quod ſola fide, et quod ex operibus iuſtificemur, p. 32. 12) Bona opera merentur, i. e. conſequuntur ſalutem, p. 35. etc.

26. *Miſcella Theologica. De ſanctimonia, bonis operibus, loquendi et ſentiendi modis in illis, et ſuperſtitioſis quibusdam feſtis, vt corporis Chriſti, conceptionis et aſſumptionis Mariae, et ſimilibus, peculiari exercitatione theologica ſtrictim repraeſentata. Subiecta ad calcem operis appendix philologica, de methodo latinitatis pro prouectioribus, quomodo commodius illis procedendum, ordine lectio authorum occupanda, notata digerenda, vt ad vſum ac prudentiam ciuilem aut ſpiritualem apparatus inde comparari queat: Auth. H. N. Th. et Ph. Prof. Elb.* 1653. 4. pl. 7. Dedicauit auctor Miſcella haec *illuſtri ac conſpicuae indolis adoleſcenti, Dn.* CHRISTOPHORO *in Lachowce* SIENIVTAE, *haeredi in Tychomel, Kamien, Kobelin, Zduny, Iutroſin, Rudno* etc. amico ſuo ſingulari. Videtur praeter hanc collectionem ſcriptorum, alia eaque antiquior lucem vidiſſe, ſiquidem in catalogo Bibliothecae

thecae *Io. Ern. Seileri*, *Ged.* 1709. p. 195. N. 956. inter libros formae quartae allegatum lego: *Henrici Nicolai ſcripta varia*, *Philolog. Theol. Philoſ. et Hiſtorica*, *Dantiſci*, 1646. Niſi forte opuſcula ſeparatim ad hunc vsque annum euulgata, vno volumine compacta notentur.

21. *Henrici Nicolai Theologiae epitome*, *Elbingae* 1653. 4. Quaedam ſupplementa ad eandem praepoſuit tractatui de methodo Trinitatis.

22. *De Ahasuero Eſtherae*, *ibid.* 1653. 4.

23. *De Methodo Trinitatis, exercitatio peculiaris, delineationem modi exhibens, quo controuerſia de Trinitate inter Chriſtianos commodius et compendioſius pertractetur, vt facilius finem obtineat, ſuperflua, aut nimiae ſubtilitatis reſecentur, cunctaque ad Apoſtolicam antiquitatem et ſimplicitatem reducantur, etc.* *Elb.* 1654. 4. pl. 8½. In epiſtola, qua tractatum *Car. Ramſaeo*, ciui Elbingenſi primario tribuit, ita inquit: *Argumenti, quod tradit opuſculum, dignitas ea, vt nulla maior. Deum et Trinitatem ſaeculis diſceptatam in curam aſſumpſit. Tratatio ipſa non exigua, ſi animi magis, quam breuitatis aeſtimatione cenſeatur. Aliquid etiam reponi aequum fuit, ſi qui in Arianiſmos deſpument. Silere vltra non ſecurum, Amyclas ſilentio conuolui, aut perdi, indecorum fuit. Innoxiae veritati, cum queas, ſuppetias negare, in Deum ipſum iniurium eſt. Cum vocem in cauſſam Dei magis, quam ſilentium, conducetam eſſe deceat.* In praefatione ad lectorem, haec habet: *Praecipue ſequentibus occupari Lectorem exoptem. Non prius cenſere, quam intelligere. Non ad haereſes ſtatim prouolare. Inter errare et haereſin fouere, ingens diſcrimen*

men attendere. Ad primam et antiquiſſimam fidem ſubinde reſpectare. Academiae coeli aliquid committere. Ita ſecurius in fluctibus, felicius in negotio promouebitur. — — — Arianiſmos hic crepari, ad rem non quadrat. Primi Patres pleraque ſenſerunt, cum nec nomen, nec dogma Arii in orbe auditum. Omnia aliena obtinuerunt.

Praemiſſis quibusdam in puncto de S. Trinitate contra aduerſarios obſeruandis, quae omnino aequitatis praeſidium habent, ſtatus et membra controuerſiae, nec non certae de myſterio hoc poſitiones, in quibus omnes diſſidentes vt arbitratur, conueniunt, exponuntur. In ipſa methodo explicanda, ſpeciem quidem orthodoxiae et optimi finis prae ſe ferre videtur; haud raro tamen ſemet ipſum implicat, et neutri parti probata profert. P. IV. inquit: *Inter omnes conceſſum eſt, longe aliud eſſe myſteria ipſa, et fidem eorum, et notitiam explicandi, confirmandi aut defendendi fidem. Myſteria ipſa cognita eſſe poſſunt, fidemque ipſam ad ſalutem prorſus neceſſariam eſſe, certum eſt. Notitia explicandi et defendendi fidem, doctoribus Chriſtianorum magis neceſſaria eſt. Chriſtiani per fidem multi eſſe poſſunt: defenſores et explicatores per artem, pauci. Sic vnum Deum eſſe, et in illo trinum quid, P. F. et Sp. S. fides eſſe poteſt. Sed iſta tria perſonas eſſe, et quid perſona, quid eſſentia, natura, ſubſiſtentia, ſit, quid differant, aut conueniant, longe ſpecialior, vberiorque notitia et explicatio eſt, quae in multis fidelibus abeſſe poteſt. — — Myſteria fidei ſufficienter quantum ad fidem verbis ſcripturae contineri, illisque pro fide proponi, deduci et confirmari poſſe, vtcunque termini rationis humanae,*

nae, philoſophiae, Patrum eccleſiae, traditionum, ſimiles non adhibeantur aut intelligantur. Myſteria enim fuerunt, antequam tales termini inuenti, excultі, adhibiti, aut vſu recepti fuerint, rebus ipſis poſteriores, — — ſaepe tricoſi, incerti et varii ſenſus ſunt, et rem ipſam non conſtituunt. — — Pro fide ſatis eſt, rem ipſam, ſcripturae verbis expreſſam pie credere, deuote amplecti, in Chriſtiana ſimplicitate acquieſcere, et ad praxin pietatis vita exprimendam contendere, quam de variis terminis philoſophicis odioſe in infinitum diſceptare. P. 22. *Veteres Patres ſaepius ad hunc modum hic procedunt. — —* Damascenvs, *diuinum ens incomprehenſibile prorſus et nomine deſtitutum eſt. Ignorantes igitur eſſentiam, nomen eſſentiae eius non perquiramus.* Cyrillvs Hierosol. *quod Deus filium habeat, crede. Quomodo autem, ne ſis curioſus.* Rvffinvs *de Deo etiam vera dicere, periculoſum ait.* P. 24. Ivstinvs *M. in dial. c. Tryph. alium quoque in ſacris eſſe et vocari Deum ait praeter Creatorem, eumque angelum, ſeu nuntium vocari dicit, quod hominibus nuntiet, quicquid eis nuntiari vult creator ille omnium, quo nullus alius Deus eſt ſuperior.* P. 28. et ſeqq. pluribus Patrum eloquiis ſtabilire conatur, quod, Patrem filio antiquiorem eſſe, antiquior Ario ſit ſententia, minime ipſi, vt primo auctori tribuenda. P. 32. *Chriſtus ens merae reuelationis myſticae eſt, — — nec directe Creator, ſed Creatoris filius, per quem omnia a Deo creata; et ſic* aliqvid Dei *et ad Deum pertinens, vocatur.* P. 42. *Etiam tres iſti vnus Deus eſſe poſſunt, quia Deus et Dei ſunt, eoque aliquid in vno illo Deo ſunt. Sed Pater principium, fons et origo omnium eſt, et ab*

hoc

hoc proxime velut proceſſiones eius ſunt, F. et Sp. S. qui etiam Deus, vt tamen a Patre diſtinguantur. Sed de vna numero eſſentia non ſtatim hinc conſtitui poteſt, cum inter non determinanda id referri queat. Sic tres homines pari modo homines dicuntur, Gabriel, Michael et Raphael, pari modo angeli: nemo eandem numero eſſentiam inde colliget aut deducet. Pater Deus dicitur, ſed vt a nullo alio ſit. Filius Deus, ſed vt Deum adhuc habeat: Sp. S. Deus, ſed vt a Patre procedat, quomodo Pater nunquam Deus vocatur. P. 47. *Chriſtus hodie a Patre genitus dicitur,* Pſ. II, 7. *quod hodie ad tempora N. T. accommodatur, vbi Deus ita praedicari facturus dicitur, quod iſte ex Maria per Spiritum Dei genitus, Chriſtus, filius eius ſit, quem hodie, id eſt, in plenitudine temporis, ſub N. T. Gal. IV,* 4. *genuerit.*

24. *De conciliatione enunciatorum, exercitatio peculiaris, logica, philoſophica et theologica, theologicis exemplis maximam partem illuſtrata. Modos et media conciliandi logica, noologia, metaphyſica et theologica, in enuntiatis in ſpeciem aduerſis, diſtincte ſubminiſtrans, exemplis theol. illuſtrans, et quae conciliandi negotio in iisdem obduci queant, vniuerſa reſoluens; etc. Elb.* 1653. 4. pl. 9. In hoc opuſculo iterum auctor conciliandi partes diſſentientes media adferre ſtuduit, quae tamen, vt vere ominatus eſt, bellorum incitamenta fuerunt. Sunt interim nonnulla in eodem omnino digna, quae a neutrius partis hominibus expendantur.

25. *De Symbolo Athanaſii, Dant.* 1655. 4.

26. *De ſubiecto et adiuncto,* 1656. 4.

27. *De modis praedicandi, Dant.* 1656. 4.

28. *Delineatio Colloquii inter* Valerianvm Magnvm, *Capuccinum, et Legatum, vt ferebatur, Caeſarium, et* Henricvm Nicolai, *Philoſ. Profeſſ. in Gymnaſio Gedanenſi, die* 1. *Febr. Anno M. DC. LVI. horis antemeridianis. Francofurti ad Moenum, Typis Wendel. Moewaldi, Anno* 1682. 4. pl. 3. Palmarium colloquii thema fuit de primatu Petri et conſequenter Pontificis Romani, quod *Capucinus* hoc ſyllogiſmo complectebatur: Cui primatus inter Apoſtolos a Chriſto 1) inſinuatus, 2) Cui promiſſus, 3) Datus et exhibitus, 4) Confirmatus, et 5) A quo actu ipſo exercitus fuit, is iure Apoſtolorum primus creditur ab Eccleſia catholica. A. E. Praeter Valerianvm alius quidam Monachus, cuius nomen non innotuit, invocationem ſanctorum adſtruere voluit, vtriusque obiectiones auctor ſtrenue et erudite diſpulit.

29. *Quadrigatus expenſus. Siue conſideratio quadrigae quaeſtionum theologicarum de Syncretiſmo nonneminis Wittebergae hoc anno emiſſae* (ab Abr. nimirum Calovio). *In qua quaeſtionum ſtatus iuſte conformatur, argumenta adducta examinantur, ſatisne ſolida, et ad rem ſint, vera firmantur, falſa confutantur, et Syncretiſmi negotio non opus eſſe oſtenditur, dum ad conciliandum in quibusdam diuerſitatibus religionum iuſte logiceque proficere datum fuerit. Praemiſſa et alia philoſophica ac theologica authoris exercitata, in ſcriptis eius ſubinde occurrentia. Authore* Henrico Nicolai *Phil. et Theolog. Prof. emerito. Setini, typis Goetzianis, impenſis authoris. Anno Domini* 1657. 4. pl. 6. *Calouius, qui iudicium theologicum repetitum* libello huic oppoſuit, hunc typis *Gœtzii Stetinenſis typographi* eſſe publicatum, negat, imo nunquam *Steti-*

Stetinum vidiſſe, adfirmat. *Adſcripſit Nicolai* tractatum ſuum *Senatui, Populoque Elbingenſi, ciuitatem repraeſentanti, Auguſt. confeſſionem eiusque Apologiam profeſſo.* De hoc opuſculo *Andreas Caroli, in memorab. Eccl. ſacc.* XVII. p. 194. inquit: Scriptum aeque maledicum atque profanum, quo *Irenicum* ſuum, iam ante pluſculos annos damnatum, aliasque ſimilis commatis rhapſodias iterum defendit. Sed acri cenſura iſtum tractatum notauit et fiſco adiudicauit Sueciae Regis locum tenens in Boruſſia, Dux *Adolphus Ioannes*, ſeuera hac addita comminatione, vt ſi deinceps vel vnicum exemplar alicubi reperiatur, illico per manum carnificis publice comburi debeat.

30. *De Aſtrologiae veritate*, licitaque apud Chriſtianos ratione. 1658. 4.

31. *De Obedientia.* 1659. 4.

32. *De Prudentia theologica. Elbingae*, 1660. 4.

33. *De notitiis naturalibus tractatus*, 4. Allegat auctor hunc ſuum tractatum in *Apologia pro methodo Trinitatis*, p. 35. vna cum opuſculo *de conuerſione*, quod tamen nondum editum eſſe ſignificat.

34. *Oratio de Philoſophiae ſtudio cum Theologica coniungendo, habita in introductione ad Profeſſionem honorariam in Gymnaſio Elbingenſi ipſis Calendis Iuniis, a.* 1651. *Elbingae, typis Achatii Corellii* 1651. 4. pl. 4½. Ad hanc audiendam nouus Profeſſor honorarius programmate *Patronos, Fautores, Antiſtites, Clientes, Sectatores, Cultores aduocauit ac inuitauit.* 4. pl. 1.

35. *Habit. Theol.* Msc. alſegatur in *Msc.* miniſterii Gedanenſis, quod *Regiomonti in Bibliotheca Wallenrodiana* ſeruatur, ex quo etiam miniſtri Dantiſcani

pluri-

plurima accuſationis momenta aduerſus auctorem formarunt. Circa illud auctor in exculpationibus et defenſionibus ſuis, allegato Mscto ſubtextis notauit, quod libellus iſte, cui plenior titulus praefixus non eſt, ſit ſcriptum priuatum, cum duobus tantum amicis communicatum, nondum reuiſum, fortaſſis etiam mendoſe deſcriptum, quod proinde in ſuum praeiudicium allegari non debuiſſet. Sed plura de his in *Hiſt. Socin. Pruſſ.*

36. *De quotidiana telluris reuolutione, exercitatio peculiaris, philoſophica, mathematica et theologica, veritatem motionis in terra, rationibus et authoritatibus demonſtrans, et quae ei vel e ſcriptura, vel natura, vel experientia obuerti videntur, vniuerſa reſoluens. Elbingae* 1653. 4. Reſpondentis in conflictu diſputationis, vices ſuſtinuit *Fauſtus a Raciborko, Morſtinius, Eques Polonus.*

37. Pro *methodo Trinitatis aliisque materiis, Apologia, ſiue exercitatio apologetica. Aduerſus inſulſas quorundam calumnias, peruerſiones et impoſturas. Veritatis, antiquitatis priſcaeque in fide ſimplicitatis gratia ſuſcepta et neceſſitate extorta. Vindicatis Patrum et ſcripturae teſtimoniis, et ex ipſis Lutheranis quandoque illuſtratis. Praemiſſa ſylloge variorum erratorum et inaccurationum cuiusdam, plenius adornata, atque in* QVADRIGATO *factum. Authore* HENR. NIC. *Phil. et Theol. Profeſſ. emerito. Amſterdami, Literis Fablianis, Anno a partu virginis* 1657. 4. pl. 10. Defenſionem *methodi* ſuae *de Trinitate* molitur auctor, inprimis aduerſus *Calouium*, quem nouum e *Moringa* cenſorem adpellat, huncque aduerſarium ſuum pleraque fallacia, detorta et corrupta contra ſe protuliſſe arguit,

arguit, ipſumque multorum in philoſophia et theologia errorum et inaccurationum poſtulat, quales quoque iam antea in *Quadrigato* ſuo eidem obiecerat. Imputatum ſibi a *Caluuio* cum Socinianis conſenſum, ita p. 37. declinat: *Cum hoſte res eſt, qui Dei filium nihil, antequam ex Maria editus eſt, fuiſſe aſſerit. Eum ergo ab antiqua fide prorſus aberrare cenſeo. Vt ad illam reducam, non ad alterum ſtatim extremum trahendum arbitror, Chriſtum ſummum et altiſſimum illum Deum eſſe, quod abſurdiſſimum et impoſſibile habebit: ſed paulatim per media et gradus ducendum, donec ex illis ad maiora commodius proueh atur. De extremo ad extremum non niſi per medium proceditur. Oſtendendum, Dei filium ante Mariam et in V. T. iam extitiſſe, varia ibi pro Patre ſuo adminiſtraſſe, veteribus in nomine Dei ſe manifeſtaſſe, per eum mundum et omnia creata eſſe, hoc vetuſtiſſimos Patres, vt Antenicaenos, conſentienter profeſſos eſſe. Hos enim ſolos tandem recipiat* SOCINISTA, *reliquos omnes poſt eos hic reiiciat, vt Trinitarios. Huc deductus altiora de filio Dei ſentire incipiet. Illis receptis vltra ducendus erit, et Deum ipſum eſſe, talemque in ſacris repraeſentari — immote oſtendendum, et ſic ad antiquam fidem deductum habeam, Deum de Deo et lumen de lumine credentem faciam, ut acquieſcere inducam. Antenicaenos Patres vt admittat, elaborabo. Vt mecum acquieſcat, nec rationis ſpeculationibus indulgeat, ex antiquiſſimis Patribus monebo; etiamſi nec omnia ſpecialia ego explicare valeam, nec ipſe requirere debeat. Arcanis coeli ut cum Patribus aliquid committat, hortabor.* Et p. 73. inquit: *Aiunt aduerſarii, me nimis multa Sociniſtis concedere.*

Reſpon-

Reſpondeo: In fide nihil, in variis rixis et ſcrupulis aliquid, nihil vltra; ac par eſt, et res ipſa vetusque et ſimplicior eccleſia poſtulat, ad quam totam hanc de Trinitate litem redigendam cenſeam, ſi fructuoſe contra aduerſarium duci debeat. Omnes ſuperfluae rixae in ſpiritualibus, quantum fieri poteſt, reſcindendae ſunt. Dicta minus ſolide rem intentam inferentia, potius omittenda, quam adhibenda, aut nimis vrgenda, et ſolidiora, propiora ac apertiora praeferenda duco.

Pari quoque modo *Arianiſmi* maculam a ſe abstergere allaborat §. 40. p. 39. ita tamen vt *ſubordinationem* ſtatuiſſe videatur: *Pater maior, in quantum Pater. Ipſa paternitas, auctoritas et maioritas quaedam eſt*, quod teſtimoniis *Brochmandi*, *Dorſchei*, *Hunnii*, idem enunciantibus, adſtrui poſſe credit. Qui male tulerit auctorem amariſſime in hoc ſcripto conuitiantem aduerſus magni nominis Theologum, illum aliquatenus excuſatum habebit, quod Calovivs primum inuectiua et obiurgatoria oratione aduerſarium ſuum fuerit adgreſſus.

Calamum aduerſus hunc auctorem maxime ſtrinxit Abr. Calovivs, variis ſcriptis e. g. in *quadriga*, et *Arminiſmi conſideratione*, in cuius capite 3. *methodum de Trinitate*, et *Irenicum a Nicolai* euulgata confutare aggreſſus eſt, maxime vero I) In libro, cui titulus: *Vindiciae Arminianiſmi*, Henrico Nicolai *oppoſitae, cum ſyllabo errorum Nicolaitanorum, Vitteb.* 1658. 8. Nec non in eiusdem *conſideratione Arminianiſmi, edit.* 3. *cum vindiciis huius operis*, contra Henr. Nicolai, *Vitteb.* 1671. 4. II) *In iudicio Theologico repetito, de quaeſtionibus IV. practicis*, 1)

De dignoſcendis haereticis acatholicis; 2) *Sectariis et nominibus diſcretiuis*; 3) *Admiſſione Reformatorum ad S. Synaxin Lutheranorum*; 4) *Vſu Eucharistiae apud Papiſtas*; *aduerſus Syncretiſtarum nouiſſimum, eundemque omnium, quos ſol vmquam inter Chriſtianos vidit, facile peſſimum, M.* HENRICVM NICOLAI, *Exprofeſſorem Gedanenſem et Elbingenſem. Subiunctae ad calcem ſunt vindiciae ſcriptorum auctoris, tum Philoſophicorum, tum Theologicorum, aduerſus eundem maleſanum Ariſtarchum. Elbingae*, typis Corellianis, a. 1658. 4. pl. 12. Vid. Scripta *Nicolai Num.* 29. Dicauit *Calouius* tractatum ſuum *Senatui et Ordinibus reipublicae Elbingenſis* prolixiori epiſtola, *Vitteb.* Cal. Octob. 1657. ſcripta, quam ita inchoat: "Grandis coram *Vobis* dica mihi ſcripta eſt; ſed quae parum me adficiat. Quia ab homine ſcripta nullius fidei, et ita ſcripta, vt nullam a quopiam fidem mereatur. Ex mera animi impotentia et criminandi libidine. Qui cauſſae alienae ſe immiſcere voluit, vt ſuam longe deteriorem, aliud agendo, inſinuaret. Fidem neque Deo, neque Magiſtratui ſeruauit. Per ſuum illud *Non liquere* eo vsque impietatis progreſſus, vt nec id amplius ipſi liqueat, quemnam pro Deo colere debeat (*): *Vnica ne ſit, an vero tripla numero eſſentia P. F. et Sp. S.* cui vni Deo fidem dedit. Pro *extremo ſcabioſo* habeat, *Spiritum S. eſſe perſonam*, ad cuius cultum Sacramento ſe obſtrinxit: *Patrem, Filium et Spiritum S. eſſe vnum illum Deum*, in dubium reuocet. *Tres illos eſſe, qui Deus dicantur, ſed modo tamen aliquo diuerſo*, aſſerat: Denique *fidesne catholica de SS. Trinita-*

(*) Ad tractatum *Henr. Nicolai*, *de non liquendo*, haec *Calouii* verba reſpiciunt, qui nondum mihi in conſpectum venit.

nitate, an vero *Arrii*, aut *Valentini Gentilis et Tritheitarum heterodoxia vera ſit?* penitus ambigat, omnesque ambigere velit, et in coelis id primum nos experturos, orbi perſuaſum eat etc. Fuere tamen praeter *Calouium* alii *Anonymi*, qui *Nicolai* ſcripta, potiſſimum vero ipſius *Irenicum* ad examen vocarunt.

THEOPHILVS NICOLAIDES, *vid.* VAL. SMALCIVS.

SAMVEL NIECIECIVS.

Rector ſcholae Racou. A. 1610. coetui Hoyſcenſi vel Hoſtienſi (Hoyſzczce) in Volyhinia miniſter et cooperarius ANDR. LVBIENIECIO datus eſt, quo ipſo anno miniſterio eccleſ. initiatus. SMALCIVS in *diar. vitae* l. c. p. 1199. eum adpellat *ſpem miniſtrorum gregis magnam*, eumque d. 14. Ian. 1613. e vita exceſſiſſe, et poſt octiduum ipſius quoque coniugem, narrat.

SCRIPTA:

Reſponſio ad PAREVM non abſoluta. MSC. Vt PAREO Profeſſ. Heidelb. ad iſta commentarii eiusdem in *ep. Pauli ad Rom.* momenta, quibus Vnitariis pugnam intulit, reſponderet, in Synodo Racou. 1611. ſtatutum; quam quoque reſponſionem ab ipſo eſſe inchoatam ex decreto Synodi a. 1612. colligimus, quo admonitus eſt, vt coeptum laborem perficeret; eundem vero non plene abſoluiſſe, conſultationes a. 1613. inſtitutae euincunt. In Synodo Racou. 1615. *Val. Smalcius* rogabatur, vt inchoato a NIECIECIO operi vltimam manum admoueret.

GEORGIVS NIEMERICIVS *a Czerniechow.*

Eques Polonus, *Archicamerarius Palatinatus Kiio-*

vienſis etc. cuius ad exteros et HVG. GROTIVM praecipue, qui iſto tempore in metropoli Galliae Lutetiis commorabatur, profectionis ſuſcipiendae meminit *Ruarus* in ep. ad GROTIVM 1631. 12. *Kal. Decemb.* ſcripta, ex edit. ZELTN. p. 128. Deſciuiſſe eum poſtea ad Graecos ſ. Ruthenos, atque apud *Coſaccos* Ducis campeſtris munere functum eſſe, a quibus, cum diffiderent, ipſum in ſacris ſuis ſtabilem fore, miſerando modo eſſe trucidatum, 1659. *Sandius* l. c. p. 145. ſignificat.

SCRIPTA:

1. *Scriptum, quo omnes a Religione Romana diſſidentes, vt ſeſe in Eccleſiae graecae gremium recipiant, hortatur.* Argumentum pluribus expoſuit *Sam. Przypcouius*, vtpote qui, reſponſione ad illud publicata, quae operibus huius f. 535. ſeqq. inſerta eſt, inuitationem iſtam ſub examen vocauit.
2. *Preces et hymni* polon. 1653. 12.
3. *Periphraſis et Paraphraſis panopliae Chriſtianorum.* MSC. Videtur eſſe commentatio in *Epheſ. VI.*
4. *Oratio, quam habuit coram Rege Varſauiae in Comitiis.* 1659. MSC. pol.
5. *Epiſtolae* MSSCC.

IOANNES NIEMOIEVIVS.

In *actis MSSCC.* aliquando et apud *Sandium* l. c. p. 49. adpellatur NIEMOIOVIVS. Eques polonus, iudex terrae Inouladislauienſis, quo tamen munere ad Vnitariorum coetum accedens, ſe abdicauit. Diſputauit inter praecipuos aduerſus S. Trinitatis myſterium in *colloquio Petricouienſi* 1565. et *Lublini* cum Ieſuitis *Warſzycio* et *Iodaco*, nec non cum *Seuerino*, Dominicano a. 1581. Aduerſus reliquos Vnitarios in initio praeexiſtentiam Chriſti

ſti ante natiuitatem e MARIA tuebatur; deinde vero in Racouienſium, ſeu SOCINI ſententiam conceſſit. Obiit *Lublini* a. 1598. d. 8. *Martii* teſte *Smalcio* l. c. apud ZELTN. p. 1169. non autem d. 5. *Maii*, quod *Sandius* prodidit.

SCRIPTA:

1. *Epiſtola ad F. Socinum contra eius explicationem Cap. VII. ad Rom: ſcripta* 1581. 12. *Febr.* Belgice prodiit 1664. 8. teſte *Sandio* p. 50. Inſerta eſt PROSPERI DYSIDAEI, ſub quo nomine *F. Socinus* latitat, opuſculo *de loco Rom. VII.* V. *Sandius* p. 70. et quae nos aliquando ſub *Socino*.
2. *Diſputatio cum Ieſuita*, *Lublini habita* 1581. V. ſub *Czechouicio* Num. 12.
3. Scriptum contra *Pouodouium*, Canon. Poſnanienſem: quod ſcriptum opponitur *Czechouicii Dialogis Chriſtianis* a. 1575. in lucem emiſſis. Hoc modo *Sandius* p. 50. corrigendus eſt. Nam *Pouodouius* ante annum 1582. nihil aduerſus *Czechouicii* dialogos edidit; huius vero dialogi eodem anno 1575. lucem adſpexerunt. Videtur igitur *Sandius* digitum intendiſſe ad ſequens opus polon. NIEMOIEVII, quod vero ipſe nec allegauit, nec vidit: Obrona przećiw nieſprawiedliwemu obwinieniu y rozlicznym potwarzam, ktoremi Xiondz *Powodowski* Kanonik Poznanſki, w ſwoim wendzidle ludzy niewinnych w podeyrzenie y w brzytkie pohanbienie przywieſc uſyluie. Przez Iana Niemowiewſkiego napiſzana. Drukował Alexius Rodecki. Iaſnie Wielmozn. Pana P. Iana Kiſzki, Staroſti Zmudzkiego, Podczaſzego W. X. Litewſkiego Typograph. R. P. 1583. i. e. *Defenſio aduerſus iniuſtas criminationes variasque calumnias*, *quibus Dn.* POWODOWIVS,

Canon. Poſnanienſ. in libro ſuo WENDZIDLO *(Frenum) dicto, hominibus innocentibus malam ſuſpicionem atque peſſimam infamiam contrahere ſtuduit.* Per IOANNEM NIEMOIEVIVM *ſcripta. Impreſſit* ALEXIVS RODECIVS, *Illuſtr. et potentiſſ. Dn. Dn.* IO. KISKAE, *Staroſtae Samogit. et M. D. Litthuan. Pincernae, typographus. Anno Domini* 1583. 4. pl. 22½. De *Powodouii* opere ſupra ſub *Czechouicio* dictum. Aduerſus hoc defenſionem ſuam *Niemoieuius*, vt ipſe in praefatione ſignificat, in V. Partes diſtribuit, quarum argumentum ita exponit: 1) *Conſideratio feruidi et exaeſtuantis Zeli Dn. Canonici, an is ſit ordinatus et a Deo, an carnalis et cum imprudentia coniunctus.* p. 7. 2) *De Colloquio Lublinenſi cum aduerſario* 1581. (V. Num. 2.) *breuis, ſincera et ſolida narratio.* p. 21. *Argumentum colloquii erat, de ſuprema Pontificis poteſtate, quam* NIEMOIEVIVS *oppugnat, et de putatiis Petri praerogatiuis agit, dictaque Matth.* XVI. 18. *Io.* XX. 1 *Cor.* XII. *Matth.* XXVIII. *vindicat, praeterea conſequentiam a Petro ad Pontificem R. in dubium vocat, huncque illius eſſe ſucceſſorem negat.* 3) *Solida demonſtratio inſuperabilis fundamenti, quo fides ſaluifica nititur, nimirum Prophetarum et Apoſtolorum ſcriptis; et de fabuloſo fundamento humanorum inuentorum, quae licet antiquiſſima fuerint, concidunt.* p. 67. Hac occaſione de perfectione et certitudine S. Scr. agit, et p. 82. ſeqq. epiſtolam paſtoralem STAN. CARNKOVII (*) p. t. *Archiepiſcopi Gnesnenſ. qua populum a lectione et diligente S. Scr. tractatione dehortatur*, ſub examen vocat. 4)

Sincera

(*) Inſerta haec eſt libro, qui titulum prae ſe fert: *Conſtitutiones in Dioeceſana Synodo Vladislauienſi, praeſidente R. Patre D.* STAN. CARNCOVIO. *Acceſſerunt admonitiones V. circa Sacramenta facienda. Colon.* 1572. 8.

Sincera fidei chriſtianae confeſſio ex vero et vnico Dei verbo, vna cum refutatione contrarii erroris ex S. Scr. aduerſariorum propriis doctoribus et hiſtoria Synodorum. p. 91. In hac ſectione auctor Socinianismum aperte prodit, ſibique perſuadet, doctrinam orthodoxam de perſona Chriſti eiusque eſſentiali diuinitate non in S. Scr. eſſe fundatam; ſed ex ſcriptis *Athanaſii, Cyrilli* et *Auguſtini* etc. eſſe mutuatam, hinc omnia S. Scr. oracula Socinianorum placitis aduerſa, more ſectae ſuae contorquet. Ex *Io.* VIII. p. 110. monſtrare conatur, quod omnia V. T. dicta de vnico Deo, nimirum de Patre Dn. N. I. C. ſolum, non autem de Trinitate perſonarum in diuina eſſentia ſint explicanda. De honore diuino Seruatori noſtro praeſtando dubia mouet p. 116. omnem praecellentiam humanae naturae in Chriſto inficiatur, illamque in phraſibus, quibus Sp. S. de Chriſto in S. Scr. vtitur, eſſe fundatam inficiatur. P. 122. ſeqq. quaedam Patrum e. g. *Ignatii, Iuſtini Martyr. Theophili Antioch. Irenaei, Tertulliani* et *Lactantii* ſub examen vocat. P. 128. *Athanaſium* et *Conc. Nic.* in ius vocat, myſteriumque S. Trinitatis ſequiorum ſaeculorum eſſe inuentum, eadem, qua reliqui Sociniani chorda oberrans, perhibet. P. 145. Paedobaptismum in S. Scr. non eſſe fundatum euincere ſtudet. 5.) *Certa Criteria, ex quibus Antichriſtus veri nominis cognoſci poteſt* p. 151. qua occaſione aduerſario ſuo, compluribus ex hiſtoria adductis monumentis multum laboris faceſſiuit.

4. *Scriptum polon. aduerſus Eman. Veiae theſes latinas de transſubſtantiatione.* Oppoſitum illud eſt EMAN. VEIAE, S. I. *aſſertionibus theologicis de Euchariſtiae Sacramento. Antuerp. ex off.* PLANTIN. 1586. 4. Aduerſus

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form [illegible]